

ULUSLARARASI
AHISKALI TÜRKLERİN
HUKUKİ VE SOSYAL SORUNLARI
SEMPOZYUMU

14-15 Nisan 2014

INTERNATIONAL SYMPOSIUM
ON LEGAL AND SOCIAL PROBLEMS OF
AHISKAN TURKS

April 14th-15th 2014

Editör

Yrd. Doç. Dr. Rasim BAYRAKTAR

Tasarım

Adalet KAHVECİOĞLU

Astana Yayınları

ULUSLARARASI
AHISKALI TÜRKLERİN
HUKUKİ VE SOSYAL SORUNLARI
SEMPOZYUMU

Editör
Yrd. Doç. Dr. Rasim BAYRAKTAR

© Bu eserin bütün hakları saklıdır. Yayınevinden izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde fotokopi, film vb. elektronik ve mekanik yöntemlerle kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

1. BASKI
Mart, 2015

ISBN

978-605-5010-15-7

Kapak ve Sayfa Tasarım

Adalet KAHVECİOĞLU

BASKI
KALKAN MATBAACILIK
Büyük Sanayi 1 Cad. Ali Bey İşhanı No : 99/32
Kazım Karabekir / İskitler / ANKARA
Tel : 0312 342 16 46
kalkanofset@gmail.com

ASTANA YAYINLARI
Fevzi Çakmak -1 Sk. No 18/10 Kızılay
Tel:0 312 230 04 85 Belgegeçer :0 312 230 04 89
www.astanayayinlari.com.tr
astanayayinlari@gmail.com

ULUSLARARASI
AHISKALI TÜRKLERİN
HUKUKİ VE SOSYAL SORUNLARI
SEMPOZYUMU

14-15 Nisan 2014

Editör

Yrd. Doç. Dr. Rasim BAYRAKTAR

Giresun Üniversitesi
Giresun/TÜRKİYE
Tel: 0 (454) 310 10 00
Fax: 0 (454) 310 10 16

Başbakanlık Türk İşbirliği ve
Koordinasyon Ajansı (TİKA)'ya
Sempozyumumuza maddi deste ve katkılarından dolayı
teşekkür ederiz.

SEMPOZYUM ONURSAL BAŞKANI

Prof. Dr. Aygün ATTAR

———— * ————

SEMPOZYUM DÜZENLEME KURULU

Başkan: Prof. Dr. Abdurrahman HAÇKALI

Prof. Dr. Mahir KADAKAL

Doç. Dr. Yalçın SARIKAYA

Yrd. Doç. Dr. Rasim BAYRAKTAR

Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÇAKMAK

Yrd. Doç. Dr. Abdullah AYGÜN

Yrd. Doç. Dr. Yusuf YURT

Yrd. Doç. Dr. Ali Yılmaz

Yrd. Doç. Dr. Hatem TÜRK

Öğr. Gör. Fatma Çoban

Öğr. Gör. Serdar Keskin

———— * ————

SEKRETARYA

Yrd. Doç. Dr. Rasim BAYRAKTAR

Arş. Gör. Hüseyin ALGUR

Arş. Gör. Faruk NARMANLI

BİLİM VE DANIŞMA KURULU

- Prof. Dr. Aygün ATTAR – Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Abdurrahman HAÇKALI – Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. İlyas DOĞAN – Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Orhan Söylemez, Ardahan Üniversitesi
Prof. Dr. Zakir AVŞAR – Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Ayabek Bainiyazov, H.A.Yesevi Uluslararası Türk Kazak Üniversitesi
Prof. Dr. Asif Hacılı - Azerbaycan Slavyan Üniversitesi
Doç. Dr. Yalçın SARIKAYA – Giresun Üniversitesi
Doç. Dr. Sedat MADEN – Giresun Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet Ali ARSLAN – Ardahan Üniversitesi
Doç. Dr. Gülnare GOÇAYEVA – Ardahan Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Hanzade Güzeloğlu-Ardahan Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Rasim BAYRAKTAR – Giresun Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mustafa TUNÇER – Giresun Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. İslam DEMİRCİ – Giresun Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Hayrettin KARADENİZ – Giresun Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Hatem TÜRK – Giresun Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ahmet GÜNGÖR – Giresun Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Minare ALİYEVA – Uludağ Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Rustem MÜRSELOĞLU – Medeniyet Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Sevil PİRİYEVA – Medeniyet Üniversitesi
Uz. Dr. Seyfettin BUNTÜRK – Uludağ Üniversitesi
Dr. Ahmet NİYZAOV – Bakü İslam Üniversitesi
İbrahim MAMEDOV- Azerbaycan Ahıska Türkleri Vatan Cemiyeti

Ahıskalı Türklerin Hukuki ve Sosyal Sorunları Sempozyumu

İÇİNDEKİLER

Prof. Dr. Abdurrahman HAÇKALI	15
Prof. Dr. Aygün ATTAR	19
Hasan KARAHAN	25

AÇILIŞ OTURUMU

Prof. Dr. İlyas DOĞAN	31
Geri Dönüş Sürecinin Uluslararası Hukuki Boyutu	
Prof. Dr. Zakir AVŞAR	37
3835 İskân Kanununun İşlemeyen Maddeleri	
Raşad ŞHAMİLOV	39
Ahıskalıların Hayata Tutunma Mücadelesi	
Molla Yusuf BESETOV	41
‘Sürgün Anıları’	

OTURUM I

Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ	45
Güney Gürcistan’dan Sürgüne Gönderilen Toplulukların Geriye Dönüş Yolundaki Hukuki Durumu	
İbrahim MAMMADOV	51
Azərbaycan’da Yaşayan Ahıska Türkləri “Vatan” İçtimai Birliyinin Vatana Dönüşü Hakkında Gördüyü İşlər Barədə Melumat	
Doç. Dr. Ahmet Ali ASLAN	59
Ahıskalı Türklerin Amerika’ya Göçü: Amerika’nın Uyguladığı Bir Sosyal Mühendislik Projesi	

OTURUM II

Yrd. Doç. Dr. Levent KÜÇÜK	79
“Güney Gürcistan Topraklarında Ahıska Türklerinin 1877-1917 Dönemi Nüfus Hareketlilikleri” .	
Dr.Uzm.Seyfeddin BUNTÜRK	87
Sovyet Belgeleriyle 1944 Ahıska Sürgünü	
Prof. Dr. Merab BERİDZE	101
Güney Gürcistan’dan Sürgüne Maruz Kalan Toplulukların Kimlik Analizi	
Öğr. Gör. Fatma ÇOBAN	107
Gürcistan’da Etnik Kimlik ve Güvenlik Algısı Bağlamında Ahıskalı Türkler	

Halis GÖZPINAR	117
Güney Gürcistan’da Etnik Dengeler ve 1944 Sürgünü Geri Dönüş Sonrası Yerinde Gözlem	

OTURUM III

Пегинов Фуад	129
Политика Грузии по вопросу возвращения	
Dr.Uzm.Seyfeddin BUNTÜRK	135
Sovyet Döneminde Vatana Dönüş Mücadelesi Süreci	
Elşan İZZETGİL	151
Rusya-Gürcistan İlişkilerinde Etnik Temelli Problemler ve Ahıska Sorunu	
Bülent TARHAN	165
Ahıska'nın Türkiye ve Bölge Ülkeleri Açısından Stratejik Önemi	
Öğt. Gör. Selim KURT	193
Ahıska Türkleri ve Ahıska YurdununTürkiye İçin Önemi	

OTURUM IV

Vadım KARASTELEV	215
Положение турок-мехетинцев (ахыска) на юге России-2014	
İsabek BINALIEV	239
Турки – мехетинцы в Чеченской Республики	
Marat RASULOV	243
Украйна’daki Ahıskalı Türklerin Yerleşim Yerleri ve Nüfus Verileri 2007 Yılında Yapılan Sayım Bilgileri	
Е.А.Малиновская	247
ТУРКИ-МЕХЕТИНЦЫ В УКРАИНЕ: СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ И ПРАВОВЫЙ СТАТУС	
Maliiovskaya Yelena Anatolyevna	255
Украйна’da Ahıskalı Türkleri :Sosyal-Ekonomik Durumları ve Hukuki Statüleri	

OTURUM V

Reşad ŞAMILOV	261
Kırgızistan'daki Ahıskalıların Yerleşim Yerleri, Nüfusları ve Hukuki Durumları	
Nezir ALİYEV	265
Kırgızistan Mayevka Olaylarında Yaşananlar	
Dr. Mavliuda GUSEİNOVA	273
Kırgızistan'daki Ahıskalıların Eğitim Sorunları	
Yrd. Doç. Dr. Rasim BAYRAKTAR	281
Kırgızistan'da Sürgün Karadeniz Türklerinin Türkiye'den Beklentileri	

OTURUM VI

Prof Dr. Ayabek BAYNİYAZOV	297
Güney Kazakistan'daki Ahıska Türklerinin Hukuki Meseleleri Üzerine	
Yrd. Doç. Dr. Hanzade GÜZELOĞLU	305
Kazakistan'da Sürgünde Yaşayan Ahıska Türklerinin Sosyal Problemleri	
Doç.Dr.Amur JİYENBEKOVA	325
Kazakistan'daki Ahıska Türklerinin Tarihi ve Medeniyeti	
Yrd. Doç. Dr. Sevil PİRİYEVA//Gülbanu İZDEBAYEVA	331
Kazakistan'da Ahıska Türklerinde Eğitim	

OTURUM VII

Yrd. Doç. Dr. Rasim BAYRAKTAR	343
Ahıskalıların Dindarlık Durumları	
Yrd. Doç. Dr. Şir Muhammed DUALI	369
Rusya'nın Güneyinde Yaşayan Ahıskalı Türklerin Din Eğitimi Sorunları	
Dr. Ahmet NİYAZOV	377
Azerbaycan'da ahıskalı Türklerin Dindarlık Durumu	
Rasim MAMMADOV	391
Sürgünde Yaşayan Ahıskalı Türklerin Kültürel Direnişi	

OTURUM VIII

Prof. Dr. Şüreddin MEMMEDLİ // Okutman Yunus ZEYREK.....	407
Sürgün Öncesi Ahıska'da Türkçe Basın Faaliyetleri	
Doç. Dr. Gülnara GOCAEVA	421
Sürgün Öncesi Ahıska'nın Birincil Okulları	
Yrd. Doç. Minara ALİYEVA	435
Ahıskalı Türklerde Dilin Önemi ve Yazı Dili Sorunu	
Yrd. Doç. Dr .Kemal İBRAHİMZADE.....	445
Eski Fotoğraflarla Ahıskalılar	
Yrd.Doç.Dr. Rüstem MÜRSELOĞLU.....	455
19-21. Yüzyıllarda Sahne ve Görsel Sanatta Öne Çokan ahıskalı Türkler	

OTURUM IX

Prof.Dr. Asif HACILI.....	467
Ahıskalı Türklerin Madeniyeti	
Prof. Dr. Elman NƏSİROV	475
Azerbaycan'da Ahıskalılara Tanınan Pozitif Ayrımcılık	
Esmira ORUCOVA.....	481
Karabağ Savaşı ve Ahıskalı Türkler	
Orkhan FAİGOV	491
Ahıskalı Kimliğinin Küreselleşmesi	

OTURUM X

Yrd. Doç. Dr. Adem AHISKALI	504
Sürgünden Günümüze Ahıskalı Türklerin Teşkilat Yapıları	
Ahmad CHEHOV	505
Ahıskalılık ve Demokrasi	
Ruslan AYVAZOV	515
Türkiye'deki Ahıskalı Öğrencilerin Durumu 14-15 Nisan 2014	
SEMPOZYUM SONUÇ BİLDİRİSİ	525

SUNUŞ

Bugün 500 binİ aşkın nüfusu ile dokuz farklı ülkede ABD, Rusya Federasyonu, Ukrayna, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye’de hayatlarını idame ettiren Ahıskalı Türklerin yaşadıkları ülkelerdeki demografik, sosyal, kültürel, ekonomik ve hukuki durumlarının somut olarak tespit edilmesi ileriye dönük her türlü çalışmalar için zemin oluşturmak bakımından zaruridir. Buldukları ülkelerde ulusal hukukun yanında uluslararası hukukun kendilerine tanıdığı hakların değerlendirilmesi, yeni imkânların araştırılması ve vatan Ahıska’ya dönüşün hukuki ve sosyal yönleriyle aksaklıkların sorgulanması meselenin uygun bir şekilde çözümüne katkı sağlayacaktır.

Yetmiş yıldır ucu açık dönüş süreci yaşayan halkın biriken sorunları bu geçen süre içerisinde daha da farklı boyutlar kazanmıştır. Yeni yaşanan göç süreçleri ve kimlik tanımları; sosyal, kültürel, din ve dil problemleri; nüfus ve demografik yapıları; eğitim, ekonomik ve mesleki durumları gibi meseleleri vatana dönüş mücadelesi ile ilişkili olarak gelişim göstermiştir. Bu sorunların yanında Kafkasya’da yaşanan jeopolitik gelişmeler, bölgenin güvenliğini ulusal ve uluslararası hukuka taşımış ve komşu ülkelere bölge ile ilgili stratejik güvenlik sorumluluklarını hatırlatmıştır.

Sorunların çözümsüzlüğü, sorumluların ilgisizliği başta mağdur halkın önde gelen aydınlarına büyük sorumluluklar yüklemektedir. Bu kapsamda başta hukuk ve siyaset alanında olmak üzere bilim ve kültür hayatında önemli boşluğu dolduracak genç akademisyen gruba gereksinim olmanın yanı sıra ulusal ve uluslararası kamuoyu nezdinde itibarlı bir topluluk olma yolunda rehberlik edecek düşünen şahsiyetlere ihtiyaç vardır. Bundan sonraki yapılacak çalışmalarda sorumluluklarının bilincinde olan ve meselenin çözümüne katkı sağlayacak ehil kişilerin bir araya getirilmesine önem verilmelidir.

Sorunlarımızın çözümünde çok aktörlü ve sonuç odaklı bu tür toplantıların ileriki yıllarda yeniden düzenlenmesi dileklerimizle sempozyumun düzenlenmesinde başta Giresun Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. Aygün ATTAR Hocamıza, Karadeniz Stratejik Araştırma ve Uygulama Merkezi ekibine, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığına, Ardahan Üniversitesi öğretim üyelerine, yurtiçi ve yurtdışından katılan bütün akademisyenlere, fakültemizin dekanı Sayın Prof. Dr. Abdurrahman HAÇKALI Hocamıza şükranlarımızı sunuyoruz.

Doç. Dr. Yalçın SARIKAYA

Yrd. Doç. Dr. Rasim BAYRAKTAR

AÇILIŞ KONUŞMALARI

Prof. Dr. Abdurrahman HAÇKALI¹

———— * ————

Sayın Valim, Sayın Cumhuriyet Başsavcım, Sayın Rektörüm, Protokolün saygı değer üyeleri, yurt içinden ve yurt dışından katılan kıymetli bilim insanları, üniversitemizin kıymetli mensupları, Giresunlu hemşerilerim, değerli misafirler, sevgili öğrenciler, basınımızın çok kıymetli mensupları; ‘Uluslararası Ahıskalı Türklerin Hukuki ve Sosyal Sorunları’ Sempozyumuna hepiniz hoş geldiniz;

Hangi açıdan bakarsak bakalım bu sempozyum son derece önemli bir meseleyi ilmi ve akademik bir zeminde ele almayı amaçlamaktadır. Zira sempozyum Ahıskalı Türk toplumunun hukuki ve sosyal bir çok sorununu konu edinmekle aslında temel insan haklarının elde edilmesine yönelik bir amaca hizmet etmiş olmaktadır. Burada söz konusu edilecek olan hususların en temel insan haklarına yönelik olduklarından kuşku yoktur. Dolayısıyla bu bağlamda olmak üzere Ahıskalı Türklerin temel haklarının elde edilmesine yönelik tespit, öneri, analiz ve değerlendirmeler yapılacak ve sonuçlar bir sonuç bildirgesiyle dünya kamuoyu ile paylaşılacaktır. Sempozyum konusu itibarıyla ve katılımı itibarıyla uluslararasıdır. Ahıskalı Türkler sürgünden sonra Azerbaycan, Kırgızistan, Özbekistan, Kazakistan, Rusya, Ukrayna, ABD ve Türkiye olmak üzere birçok ülkede yaşamakta ve birçok ülkenin meselesi olmaktadır. Sempozyumda yirmisi yurt dışından olmak üzere yaklaşık elli tebliğ sunulacaktır. Ülkemizin seçkin üniversitelerinden gelen bilim insanlarının yanında Rusya, Ukrayna, Azerbaycan, Kırgızistan, Kazakistan ve Gürcistan’dan çok değerli misafir ve bilim adamı katkı sunacaktır. Sayın valim, kıymetli konuklar. Sempozyumda ele alınacak hususlar hakkında başlıklar hakkında bilgi vermek istiyorum. Ahıskalı Türklerin başta gelen sorunu kuşkusuz vatan meselesidir. Halen dünyada az önce belirttiğim gibi bazı ülkelerde Ahıskalı Türk toplulukları yaşamaktadır. Ahıskalıların dramı aslında yaklaşık iki yüz yıl önce Rusya’nın bölgeye gelmesiyle başlamış. 15 Kasım 1944 sürgünüyle de zirvesine ulaşmış, Ahıskalıları tamamıyla vatanlarından sürülmüşlerdir. Dolayısıyla burada temel insan haklarından bahsetmişken şunu da ifade etmemi hoş görürsünüz zannediyorum. Bu şekilde

¹ Giresun Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dekanı ve Sempozyum Düzenleme Kurulu Başkanı

dünyanın dört bir yanına dağılmış olan Müslüman Türk topluluğunun zaman içerisinde özellikle bazı ülkelerde dini ve milli kimliklerini ne kadar ve nasıl koruyabileceklerine dikkatlerinizi çekmek isterim. Kuşkusuz konunun uluslararası hukuk bir boyutu vardır. Gürcistan her ne kadar Avrupa birliğine giriş başvurusu nedeniyle bir takım hukuki düzenlemeler yapmışsa da geri dönüş sürecinde vatana dönüş olarak adlandırılan bu süreçte yeterli özveri ve üzerine düşen görevi yeterince yerine getirdiğini söylemek zordur. Ayrıca Ahıska Türkleri ile ilgili olarak Türkiye tarafında 3835 sayılı iskan kanunu çıkartılmıştır. Sempozyumumuzda irdelenecektir. Bunların yanında özetleyecek olursak sempozyumda Ahıskalı Türklerin yaşadıkları ülkelerin demokratik, sosyal, hukuki, ekonomik ve eğitim durumları sempozyum boyunca oturumlarda ortaya konulacak ve bu hususlarda bilim dünyasının ilmi verilere kavuşacaktır. Ayrıca birazdan açılış oturumunda bizzat 1944 sürgününün canlı bir tanığını dinleyeceğiz. Sayın Valim, kıymetli misafirler; her ne kadar konuyu ilmi ve akademik zeminde tartışacak olsak da bir vatan meselesi hasabiyetiyle konunun duygusal boyutunu da göz ardı etmemiz söz konusu değildir. Az önce resim sergisini de gezdik. Orda da insan görünce duyguları tekrar canlanıyor, tekrar kalbimiz hüznle doluyor. Dolayısıyla tabiki bizim sempozyum ilmi ve akademik zeminde olmakla beraber olayın duygusal boyutunun önemini de vurgulamak isterim. Ahıskalı kardeşlerimizin haklı mücadelesine az da olsa katkı yapmak en büyük dileğimiz olup Giresun Üniversitesi ve Giresun üniversitesi İslam İlimler Fakültesi olarak kardeşlerimizin problemlerine elimizden geldiği kadarıyla yardımcı olacağımızı ve daha sonra da ilgileneceğimizi bilmenizi isterim. Çok güzel bir tesadüf olarak bu yıl Fakülte olarak organize ettiğimiz ilk sempozyumumuz Kutlu Doğum Haftasına tesadüf etmiş bulunmaktadır. Ben burada oldukça önemli ve anlamlı bulduğumu bildirmek istiyorum. Biliyorsunuz her yıl Nisan ayının yirminci gününe rastlayan hafta Türk İslam aleminde Kutlu Doğum Haftası olarak kutlanmaktadır. Bu vesile ile Kutlu Doğum Haftanızı tebrik ediyorum. Şu ana kadar ahirete intikal eden Ahıskalı Şehitlerini ve Ahıskalıları rahmetle anıyorum.

Kıymetli misafirler; bu kıymetli çalışmanın ortaya çıkmasında emeği olanlara teşekkürlerimi sunmak itiyorum. Bu bağlamda olmak üzere sempozyumun düzenlenmesine verdiği tam destekten ve bu konulardaki hassasiyetinden dolayı öncelikle üniversitemizin rektörü Sayın Pr. Dr. Aygün Attar hanım efendiye şükranlarımı sunarım. Yurt içinden ve yurt dışından katılımlarıyla bu sempozyuma vücut veren siz çok değerli bilim insanlarına teşekkür ederim. Sempozyumun gerçekleşmesindeki çabalarından dolayı Doç.Dr. Sayın Yalçın Sarıkaya'nın şahsında Karasam'a, yurt dışı biletlerinin karşılanmasından dolayı Türk İş Birliği ve Koordinasyon Başkanına, Gürcistan'dan gelen katılımcıların ulaşımını sağlayan Ardahan Üniversitesine, katılmalarıyla bizleri onurlandıran siz çok değerli misafirlerimize,

sempozyum fikrinin başladığı günden itibaren şu ana kadar sempozyumun gerçekleştirilmesindeki öz verisindeki çalışmalarından dolayı fakültemiz öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Rasim Bayrakdar'a, fakültemizin değerli akademik ve idari personeline, üniversitemizin Genel Sekreterliğine, İdari Mali İşler, Strateji ve Kültür Daire Başkanlıklarına ve burada adını sayamadığım tüm emeği geçenlere teşekkür ederim. Ve ayrıca sempozyumun duyurulması konusunda hassasiyet gösteren basın mensuplarına da teşekkür etmeyi bir borç biliyorum. Bu temennilerle sempozyumun umulan somut ve müşahhas sonuçlara ulaşmasını temenni eder ve hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Prof. Dr. Aygün ATTAR²

———— * ————

Sayın Valim, sayın protokol, saygı değer meslektaşlarım, dünyanın altı tane farklı ülkesinden gelip bizleri bugün yalnız bırakmayan değerli bilim adamları ve çok değerli öğrenciler, basınımızın çok kıymetli mensupları, Giresun Üniversitesi il sahipliğinde gerçekleştirilen Ahıska Türkleriyle ilgili gerçekleştirilen sempozyumumuza hoş geldiniz, şerefler verdiniz;

Ben çok kısa bir şekilde sayın dekanımızın belirtmiş olduğu hususlara da değinmeden tekrarı olmasın diye naçizane sempozyumla ilgili düşüncelerimi sizlerle birlikte paylaşmak istiyorum. Sayın Valim, sayın protokol, bugün şehrimize ve üniversitemize konuk olarak dünyanın farklı yerinden bilim insanı o acıları çekmiş olan değerli vatan evlatları Ahıska Türkleri teşrif ettiler. Çok önemli bir bilimsel toplantıya ev sahipliği yapmanın onuruyla birlikte çok acılı bir Türk tarihinin karanlık sayfalarını aydınlatılacağı bir sempozyumdur. İsmi son derece manidar Ahıskalı Türklerin hukuki ve sosyal sorunları aslında uluslararası bir bilgi şölenidir. Devletimizin Sayın Meclis başkanımızın, Başbakanımızın ve bilgi şölenimizi finanse edilmişinde Başbakanlık ve TİKA Başkanlığının göstermiş olduğu hassasiyeti de belirtmek isterim. Çünkü burada bir gerçeğin altını çizmemiz gerekmektedir. Ahıska Türkleri karşılaşmış oldukları ciddi sorunlar ve haksızlıklar nedeniyle bir yüzyılda dört kere yerlerinden yurtlarından koparılmanın vermiş olduğu travma neticesinde zaman-zaman kendilerini yalnız ve unutulmuş hissetmektedirler. Belirtmek isterim ki Giresun Üniversitesi Karadeniz coğrafyasında ve dünyanın çok kudretli Osmanlı Devletinin mirasına onurla devam ettiren bilimsel bir üniversitedir. Dolayısıyla hem vatanlarım Ahıska Türkleri kesinlikle yalnız değilsiniz. Muhakkak ki bu sempozyum da çoğunluğu Ahıskalı olan fakat dünyanın farklı ülkelerinden gelen çok değerli konuşmacılarımız sizlere iki gün boyunca çok kıymetli bilgiler verecekler. Ancak bir tarihçi olarak ve SSCB’de doğup büyümüş bir Azerbaycan Türkü olarak mesele Ahıska olunca söylemek istediklerim olduklarını takdir edersiniz. Değerli katılımcılar ve dinleyiciler her şeyden önce Ahıska dediğimiz yurdun haritadaki yerini bilelim. Uzak Asya’dan bahsetmiyoruz. Ahıska hemen burnumuzun dibindedir. Ardahan ilimizin Posof ilçesinin hemen yanı başındadır. Ahıska vilayet merkezi Türkiye sınırına sadece yirmi km’dir.

19
~

² Giresun Üniversitesi Rektörü ve Sempozyum Onursal Başkanı

Tarihi bir Türk yurdudur. Komşumuz olan bu Türkler, 1944'te Stalin zulmü ile bir gün Kırım'da, bir gün Kafkasya'da değişik şekillerde bir insanlık felaketine maruz kaldılar. Ama Osmanlının çok önemli bir parçasını ihtiva eden Ahıska Türklerinin en büyük çilesini başlatan tarih aslında 1829 yılıdır. Çünkü Osmanlı Rus savaşı sonucunda Gürcistan sınırları içerisinde olan bu güzel toprakların halkı Rus Çarlığı tarafına geçti. Bugün Ardahan Üniversitesi karabalık olarak Ahıska Türkleri ile ilgili sempozyumda onun için varlık göstermektedir ki aslında Ardahan ilinin bulunduğu bu coğrafyada Ahıska şehri Osmanlı Devleti zamanında ta 1578'den 1828 yılına kadar Çıldır Eyaletinin başkenti olmuştur. Tarihçi olduğum için tarihi açıdan bir bilgiyi buraya eklemem gerekiyor. Osmanlı Rus savaşında bu coğrafyanın Rusya tarafından işgaline dur demek için Ahıska Türkleri tarih boyunca bugüne kadar vatan evlatları içerisinde en fazla kurban veren küçük ama kalbi büyük bir Türk topluluğudur. Osmanlı Rus savaşında şehrin Çıldır vilayetinin başkentinin Rusların eline geçmemesi için kadın, çocuk, yaşlı, genç kırk bin Ahıska Türkü şehit olmuştur. O şehitlerin ruhu karşısında saygıyla baş eğerek şunu söylemem gerekmektedir: Türk milletinin yaşadığı sürgün, kırıgın ve katliam sayfalarına bir yenisi de Ahıska sorunuyla eklenmiş oldu. Tıpkı Kırım Türkleri gibi. Sibiry'a'dan Kırgızistan'a, Kırgızistan'dan Özbekistan'a kadar farklı coğrafyalara dağıtılan sürgün yolunda akla gelmeyecek meşakkatler yaşayıp önemli bir miktar canından olan Ahıskalılar 1989'da Özbekistan'da yaşanan ayrıntısına girmek istemediğim talihsiz olduğu kadarda ibret verici hadiselerle de ikinci önemli yarasın almıştır.

Değerli katılımcılar, ben 1889'da yirmili yaşların başlarında olan genç bir akademisyen adayı olduğum bir dönemde arkadaşların yapmış olduğu sürpriz nedeniyle kendilerine teşekkür ederim. Azerbaycan'dan dün gelen ekibin Azerbaycan devlet arşivinden bulup getirdikleri İnce Sanat gazetesinin 06 Ekim 1989'da altında naçizane bendenizin imzası bulunan bir makaledir. Taze yurt yeri (yeni yurt yeri)'dir. Ve o makale aslında Ahıska Türkleri ile ilgili o gazetede yer alan ilk yazıdır, ilk yazıyı demek bulmadılar. Bu ikinci makaledir. Çünkü ilki "yurt salan yurtsuzlardır". Yirmi yaşlarda yani sizler yaşındayken Türk dünyası ile ilgili yazmış olduğum naçizane ve onur duyduğum o yazıdaki bir paragrafı sizlerle paylaşmak isterim. 1989 günü şöyle söylemişim makalede. O olayların detaylarına girmişim ve en ayrıntılı şekliyle anlatmışım ve sonrada demişim: "Bütün bunları yazmamdaki maksadım temel faciayı kronolojik olarak şerh etmek değil. Yani birkaç ay önce dehşetli bir facianın iştirakçisi ve günahsız kurbanı olmuş çalışıp damtaş düzeltmiş, eveşik dikmiş, ısınıp kaynaştığı, doğmalaştığı bir yurttan-topraktan tecavüz ile kovulmuş. Yıllarla elde ettiğini bir günde yitirmiş. Başka çok belalar çekmiş. Çetin günde dar mekânda öz soyuna Azerbaycan Türküne tamah getirmiş halkın himayelerinde yardımın vacipliliğini zaruretini bil-

dirmek istemekteyim.” Yaşıma bakarsanız başımdan çok büyük bir ideali Azerbaycan Devleti karşısına koymuş bir makale olmuş. Ve bugün burada halen Kazakistan’da Rusya federasyonunda, Azerbaycan ve Türkiye başta olmak üzere dünyanın dört bir yanına dağılmış vaziyette yaşamış olan Ahıska Türkleri ana sütü gibi hakları olan yurtlarından mahrum ve uzaktadırlar. Çileli yollar, ölümlü vagonlar, salgınlar, kırgınlar, Ahıskalıların hayata tutunma iradesine mani olamamışlar. Dilini, dinini, kültürünü yaşamasını engelleyememişlerdir.

Bulunduğu ülkelerde toplumla uzlaşıp barış içinde yaşayan kısa sürede ekonomik gelişmenin yollarını bulan çevresine ve insanlığa katkıda bulunabilen bu millet durumu uluslararası düzeyde ilgiyi hak etmektedir. Ahıska Türkleri hem Kafkasyalı hem Karadenizli hem Anadolulu olma özelliğini birleştirmiş ilginç bir toplumdur. Antropoloji, halk edebiyatı, müzikoloji gibi alanlar bakımından da verimli bir saha durumundadır. Bir zamanlar SSCB’nin herhangi birinde burada “Türk var mı?” diye sorsanız; sizi Ahıskalıların yaşadıkları köylere yada mahallelere götürürlerdi. Zira Azerbaycan Türklerine Azerbaycanlı, Özbekistan Türklerine Özbek, Kazakistan Türklerine de Kazak denildiği dönemde dahi SSCB sıkıyönetimlerine rağmen Türk olma kimliğine sadakatli bir şekilde her zaman sahip çıkan ve Türk olarak SSCB belgelerinde de kendilerini tanımlatan ve isimlerini yazdıran bir Türk topluluğundan konuşuyoruz. Resmi sayılarda karşısında Türk yazan tek toplum SSCB döneminde Ahıska Türkleriydi. Ahıskalılar, yüzyıllar boyunca Türk sınır boyunda yaşıyor olmanın, yurt olmanın, el olmanın bedelini ödemiş bir toplum; Ahıska ise tarihi güzellikleriyle dillere destan bir Türk dünyası ilidir. Kıymetli konuklar göç hangi toplum için olursa olsun sancılı bir iştir. Bir de bu göç zorunlu ise sorun çok daha katmerli bir hal alır. Dağılma, kopma, erime, gelenek ve düzen gibi olgular göçlerin en yaygın sosyal sonuçlarıdır. Göçle gelen acıların hafiflemesi göç edilen yerdeki toplumların tutumlar ile de yakından alakalıdır. Bu bağlamda Karabağ’da savaşın en ağır ve şiddetli sayfaları yaşanırken, ülke içlerini kar yolu ile etraftaki illerden göçler yaşanırken Azerbaycan’ın 1989 yılında Fergana olaylarından kaçan Ahıskalılara sahip çıkışı darda kalmış iki kardeşin bir dilim ekmeği paylaşması gibidir. Böyle bir paylaşım organizasyonunun Kutlu Doğum Haftasına denk gelmesi de anlamlıdır. Kutlu Doğum Haftasından da ibret almamız gereken çok önemli sayfaları bilimsel bir dilde tercüman olarak topluma anlatacağız. O zaman Mekke’den Medine’ye mecburi olarak hicret eden toplumun Müslüman kardeşliğinin bir hurmayı, bir zeytini paylaşması kadar önemlidir ve ibret almamız gereken bir tablodur. Sizlere hatırlatmak isterim ki Ahıskalılarda Azerbaycan’ın derdine her zaman ortak olmuş. Maruz kaldığı zulme onlarda maruz kalmıştır. Bugün Azerbaycan’da bir milyondan fazla göçe tabi tutulmuş mecburi kaçkın Hocalı’da haksız bir

şekilde Türk ve Müslüman oluşu nedeniyle mezalime uğramış ve soykırımı tabi tutulmuş aileler vardır. 26 Şubat 1992’de katledilen Hocalı sakinlerinden önemli bir kısmı da Ahıska Türkleriydi. Ben deniz 1989’da o sancılı dönemde söylediğim gibi genç bir akademisyen olarak Ahıska Türkleri ile ilgili naçizane birkaç tane makaleye imza atma gibi cesaret o dönemlerin şartlarında gösterdim ama bu sempozyumda bugün Ahıska Türkleri ile ilgili çok önemli çalışmalara imza atan TBMM’de Ahıska Türklerini gündeme getirilmesinde yapmış olduğu akademik çalışmayla varlık gösteren Pr. Dr. Zakir AVŞAR; hukuki boyutuyla Ahıska Türklerinin meselelerini dünyaya ayan-beyan eden ve sonuçlanması yolunda gayret gösteren Pr. Dr. İlyas DOĞAN ve isimlerini zikredemeyeceğim onlarca siz değerli katılımcılar. Şükürler olsun ki ben Azerbaycan Türkü olarak Türkiye’de bir devlet üniversitesinin rektörü oldum ve Ahıska Türkülerinin sorunlarının akademik bir zeminde işlenmesine dertlerine çare aramasına bendenize nasip oldu. Ahıska konusu bugün sadece tarihçilerin konusu değildir. Uluslararası ilişkiler ve uluslararası hukuk uzmanları, göç araştırmacıları, demografi araştırmaları, istatistikçiler bu konuda çalışmalıdırlar. Her zaman popüler ve revaçta olmasa da konu artık güncel bir uluslararası hukuk meselesi haline getirilmelidir. Hatırlatmak isterim ki daha geçen hafta ABD’de bir senatoda 1915’te tehcir nedeniyle gündeme getirilen bir sorun tartışıldı. Ahıska Türkleri yüzyıl zarfında tam dört kere tehcir edildiler. En son tehcir 1944’te ve trenlere bindirmek için on beş dakika zaman tanınarak yapıldı. Ne yazık ki tarihin bu sayfalarına yeteri kadar ilgi gösterilmeyen öz eleştiri olarak biz akademisyenler bundan ne çok bahsedebildik nede dünyanın daha çok bahsetmesi konusunda yeteri kadar gayret gösterebildik. Ahıskalı toplumu buldukları ülkelerde yüksek eğitilmiş de olsa tarımla da uğraşsa başarılı bireylerden çalışkan ve sebatlı insanlardan müteşekkillerdir. 1989’da Ermenilerin fitne ve fücur politikasının uzantısı olarak o bölgede Rusların SSCB’nin dağılma korkusundan endişe etmek gereksinimi olarak Ahıska Türklerine Özbekistan Türkleri ile o münakaşanın yaşanmasının nedeninin altında bu yatmaktaydı. Ahıskalıları gittikleri her yere elleri ile bereket, çok çalıştıkları ve topraklara bağlı oldukları için ekonomik anlamda da yükselti getirmektedirler. Çekememezlikler bundan oluşmuştur. Bu kuvvet gerek Ahıska Türklerinin kendileri gerekse Türkiye tarafından iyi değerlendirilmelidir. Bugün ABD’de hatırı sayılır bir Ahıska grubu varlık göstermektedir. Akademik anlamda onları destekleyici bilgilerin elde edilmesi noktasında bizlerin üzerine önemli görevler düşmektedir. Tarihi yurtlarına dönme imkânları olanlar için yapılacak çalışmalar kadar Türkiye’de bulunan Ahıskalarının en azından tarihi yurtlarına yakın bölgelerde yaşamalarını temin amacıyla çalışmalar yapılmalıdır. Kuzey doğu ve Doğu Anadolu’nun jeopolitiği bu bakımdan göz önünde bulundurulmalıdır. Denizden denize büyük Ermenistan hayalini Karabağ’dan sonra en önemli

ayağı olarak ifade edilen Cabahitya Ahıska'ya komşu Ahılkelek merkezlidir.

Sayın valim, değerli protokol, değerli katılımcılar millet olarak uyanık ve çalışkan olmamız gereken çok önemli ve hassas zamanlardan geçmekteyiz. Geçiyoruz bunu idrak etmeliyiz bu nedenle milli meselelerimizi yeniden bu hassasiyet içerisinde tek millet tek devlet tek bayrak ilkesinden yeniden ele almalı ilmi açıdan derinleşmeli sosyal açıdan hareketlenmeliyiz. Bu duygu ve düşüncelerimle hepinizi saygı ve sevgilerimle selamlıyorum, başarılı bir sempozyum temenni ediyorum, teşekkür ederim.

Hasan KARAHAN³

———— * ————

Sayın başsavcım çok kıymetli rektörümüz değerli protokol çok kıymetli katılımcılar değerli ilim adamları Ahıska Türklerinin değerli temsilcileri hem sizleri Giresun'da ağırlamaktan onur ve gurur duyduğumuzu ifade ederek sözlerime başlıyorum;

Hepinize hayırlı sabahlar olsun Ahıska Türkleriyle ilgili benim söyleyebileceğim kendim baba tarafından Şavşatlıyım dolayısıyla en azından komşu olduğumuzu ifade edebilirim. Ahıska Türklerinin dramını çeşitli yönleriyle duyduk, dinledik, gördük ve şahit olduk. Sayın hocamızın da dediği gibi bir yüzyılda dört kere tehcire tabi tutulmak hele az önce sergide sunum yapan bizlere bilgi veren beyefendinin ifadesiyle *al kapıda sat kapıda işin yoksa yat kapıda* diyen Ahıskalılar için vatanın gurbetin bu kadar zor olduğunu düşünen ve her işi evinin önünde halleden bir topluluk için ne kadar acı verici, ne kadar yaralayıcı bir musibet olduğunu düşünmek gerçekten insanı ürperiyor. Ama kader böyle olsa da inşallah günden güne sorunlar çözülecektir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti bu konunun gerçekten ciddi takipçisidir. Türkiye güçlenmesi gelişmesi diğer Türk toplulukları için de bir umuttur ve bir güçtür, el birliğiyle bu yaralarımızı saracağız. Zaman içinde usulünce kırmadan, dökmeden, başkalarını madur etmeden ve yeni acılara yol açmadan kendi acılarımızı, kendi yaralarımızı saracağız. Bu konuda tecrübeliyiz, sabırlıyız ve inanıyoruz ki bu şehitlerin şehadetiyle Cenab-ı Allahın desteğiyle bu meseleleri çözeceğiz. En azından bu konunun meselemiz olduğunu, bu Ahıska Türklerinin dertlerinin Türkiye Türklerinin de dertleri olduğunu bu sempozyum bütün dünyaya duyuracaktır. Bu bir başlangıç ama ardı gelecek, çeşitli vesilelerle bu kardeşlerimizin de dertlerini hatırlatacağız, duyuracağız ve hep birlikte o dertlere derman olacağız. Hayırlı bir çalışmayı başlattınız, sizler katıldınız, dünyanın dört bucağından bu toplantıya geldiniz, teşekkür ediyoruz. Komşuyuz şunun şurasında birkaç yüz kilometre uzaklıktayız gidiş gelişlerle toplumsal ilişkilerle, üniversitelerin ilişkileriyle, kişisel ilişkilerle bu meselelerimizi hep birlikte konuşacağız tartışacağız ve inşallah iyi neticelere kavuşturacağız. Teşekkür ediyorum, emeği geçenleri kutluyorum, katılımcılara özellikle uzak diyarlardan gelip teşrif ettikleri için teşekkür ediyorum, hayırlı bir sempozyum olmasını diliyorum, saygılar sunuyorum.

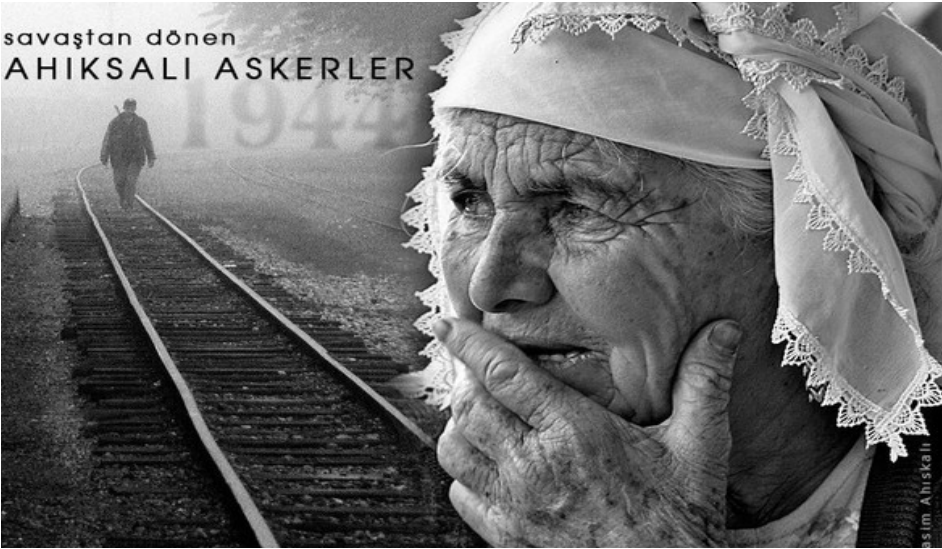
25

*“Garibim Gurbetlerde”
Belgesel Gösterimi*

savaştan dönen
AHIKSALI ASKERLER

OTURUM BAŞKANI
Prof. Dr. Aygün ATTAR
Giresun Üniversitesi Rektörü

———— * ————
KONUŐMACILAR

Prof. Dr. İlyas DOĞAN
Gazi Üniversitesi/YÖK Denetleme Kurulu Başkanı
“*Geri Dönüş Sürecinin Uluslararası Hukuki Boyutu*”

———— * ————
Prof. Dr. Zakir AVŞAR
Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dekanı
“*3835 İskan Kanununun İşlemeyen Maddeleri*”

———— * ————
RaŐhad SHAMILOV
Kırgızistan Ahıska Türkleri Derneği Başkanı
“*Ahıskalılıarın Hayata Tutunma Mücadelesi*”

———— * ————
Molla Yusuf BESETOV
Ahıska Sürgün Tanığı
“*Sürgün Anıl*”

Prof. Dr. İlyas DOĞAN⁴

Geri Dönüş Sürecinin Uluslararası Hukuki Boyutu

———— * ————

Sayın rektörüm, değerli katılımcılar öncelikle ülkemizi iki değerli üniversitenin bu milli davaya destek vererek ortaya koyduğu bu onurlu duruşu selamlamak istiyorum. Çünkü şimdiye kadar pek çok üniversite konferans salonlarını bize açtı. Bazı etkinliklerimize destek oldular ama şimdi bir ilki yaşıyoruz. Giresun Üniversitesi tam da içinde yer aldığı coğrafyanın kendisinden beklediği yükümlülüğü yerine getirmek üzere, böyle bir ulusal nitelikli toplantıya ev sahipliği yapmaktadır ve baştan beri her zaman yanımızda olan Ahıska mili davasında üzerinde düşeni fazlasıyla yapan Ardahan Üniversitesi değerli mensupları idarecileri de bu desteği bizden hiçbir zaman esirgemediler her iki Üniversite Sayın rektörlerine eğitim ve mesai arkadaşlarına sonsuz sevgi ve saygılarımı sunuyorum. Aygun Attar Hanımefendi, Türk coğrafyasını bilen yüreği Türklükle atan bir akademisyen olarak beklediğimiz de ötesinde katkılarıyla bütün Ahıskalıların gönlünü fethetmiştir, bunu özellikle vurgulamak isterim.

Ahıska sorunu ulusal bir sorundur bu sorunun ulusallaştırılmasında 1956'dan itibaren faaliyet gösteren bütün ecdadlarımız vatan cemiyeti çatısı altında faaliyet gösteren yöneticilerimizi de burada hayırla yad ediyorum. Ve Ahıska'nın milli bir dava olarak hayata geçmesinden büyük bir şahsiyet yanımızda Yusuf Besetov burada yanımızda oturuyor, ona da sevgi ve saygılarımı sunuyorum.

Öncelikle Ahıska Türkleriyle ilgi bazı Gürcistanlı akademisyenlerin yada gazetecilerin yaptıkları tartışma var. Kimliğe ilişkin tartışma var. Bu tartışmanın son derece anlamsız olduğu apaçıktır. Çünkü Ahıska Türklüğü dünyanın neresinde bulunurlarsa bulunsunlar, Türk kimliği adına hareket etmektedirler. Onun için Türklüğü dünya çapında temsil eden bir halk grubunun etnik aidiyetinin tartışılması son derece abestir. Hiçbir şekilde takdir edici bir sonuç vermesi mümkün değildir. Esasen Ahıska Türkleri en az Gürcüler kadar Ahıska bölgesinde en az onlar kadar eski bir tarihten beri orada yaşamaktadırlar. Bunu, bu konuyu tartışanlar dahi çok iyi biliyoruz. Onun için burada suibir sorundan değil gerçek bir nüshası sorundan bahsediyoruz. Niye, mutsuzluk problemin bahsediyoruz, tıpkı Filistin'de olduğu gibi Ahıska Türkleri de vatanlarından haksız bir şekilde koparılmışlardır. Ve bizler

oranın evlatları olarak bu haksızlığın giderebilmesi için dünya çapında üzerimize düşeni her zaman yapmak konusunda ısrarlı davranacağız. Bunu yaparken tıpkı ecdadımızın yaptığı gibi hiçbir zaman şiddete iftiraya nefrete düşmanlığa hiçbir zaman tenezzül etmeyeceğiz Gürcistan bizim dostumuzdur ve buradan haksız suretle atılıp şimdi geri dönmek isteyen insanların bu çabalarına bütün insanlığın bütün dünyanın bütün insanlığın bütün medeni dünyanın sahip çıkmasını ve bizi dikkate almasını temenni ediyoruz. Öncelikle Ahıskalıların nüfusları ile ilgili olarak genellikle bir az önceki belgeselde de yer aldı. 126 bin civarı nüfustan bahsediliyor. Ama şunu biz biliyoruz çarlık döneminden itibaren 1859dan itibaren burada yaşayan Müslüman nüfus özellikle az gösterilmeye çalışılmıştır. Esasen demokrasi uzmanlarının da ifade ettiği eğer bir halktan 50 bine yakın asker götürmüşse yani biz bunu 18 le 45 arası olarak ele alacak olursak demokrasi hesaplarını esas aldığımızda bu nüfusun yaklaşık 200 bin olduğunu varsaymamız gerekiyor. Ki bu durumda fiilen sürgün edilen nüfusun 15 Kasım itibariyle 15 kasım 1944 itibariyle fiilen sürgün edilen nüfusun 150 bine yakın olduğunu kabul etmemiz gerekiyor. Biraz önce belgeselde de çok güzel izah edildi. Ahıska Türkleri 1991 de Sovyetler birliği çöktükten itibaren Rusya federasyonu özellikle Grasnada bölgesinde vatandaşlık sorunu ile karşı karşıya kaldılar, aslında bu sorun çözülmüş değil. Bütün Türkiye kamuoyunun bütün dünya kamuoyunun bilinmesi bunu bilmesi gerekiyor. Halen Rusya federasyonu içerisinde Harnaldtos statüsünde olan binlerce insan var ve bu insanlar hep başka bir ülkeye gitme konusunda sorunlar yaşamaktadırlar. Hem de yaşadıkları bölgede normalde vatansızlığın uluslararası hukuk muhatabı gereği birleşmiş milletlerdir ancak birleşmiş milletlerde Rusya federasyonunun bilinen politikaları çerçevesinde çok fazla bu sorunu yaşayan Ahıskalıların problemleriyle ilgili her hangi bir inisiyatif geliştirememektedir. Koskoca Büyük bir Rusya federasyonu bir kaç bin Ahıska Türkünün kendisine vereceği zarardan ödü kopmaktadır. Bu nasıl bir şeydir? Bu psikolojiyi anlamak için ancak totalitel bir kafaya sahip olmak lazım. Aslında biraz öncede ifade edildi 1989 da Fergana olaylarının patlak vermesi gerçekte Özbeklerle Ahıska Türkleri arasında bir problem değil. Çünkü biz biliyoruz ki, bu olaylardan önce Fergana bölgesine yerleşen Türkçe bilen bir takım esnaflar vs vardı onlar olaylardan kısa bir süre sonra oradan ayrıldılar ve bu insanlar Rusya'ya nakledildiklerinde gittikleri yerde her nasılsa yıkılmak üzere olan bir sistem olmasına rağmen bazı bölgelerde bu uçaklarla nakledilen insanların oturacakları barakalar bile bir hafta içerisinde hazırlanmıştı. Bu nasıl bir tesadüftür? Onun içinde bugünkü kırım olayları göstermektedir ki Rus devlet yönetimi bütün bunları aslında bilerek tezgahlamıştır. Onun içindir ki bugün de bizim hemşerilerimizin kendilerine tatlı söz söyleyen herkesin kendilerine çok fazla itibar etmemelerini özellikle hatırlatmak isterim. Ahıska Türkleri Rusya da ayrımcılığa tabi tutulmaktadırlar Avrupa insan hakları sözleşmesi-

ni 14. Maddesi devletlere sınırları içinde yaşayan her kim olursa olsun ne kendi vatandaşına ne yabancıya ne de vatansızlara ayrımcılık yapmama yükümlülüğü getirmektedir. Rusya federasyonu Avrupa konseyine ilgili bir devlettir yani bir Avrupa devletidir. Ve eğer bir devletse insan hakları sözleşmesini onaylayan bir aktör olarak atmış olduğu imzanın gereğini yerine getirmesi ve Ahıska Türklerine karşı şu an da yürüttüğü ayrımcılık uygulamalarını sonlandırması gerekmektedir. Belki şu aklımıza gelebilir acaba tüm bu uygulamalar madem ki Rusya federasyonu Avrupa insan hakları sözleşmesini imzalamış onaylamış o zaman Avrupa insan hakları mahkemesine aktarılabilir mi götürülemez mi evet teorik olarak götürülebilir ama hem Rusya dan hem de eski Sovyet ülkelerinden genellikle bu tür başvuruda bulunanlara karşı devlet otoritesinin düşmanca davranışlarına tanık olmaktadır onun içindir ki Rusya federasyonunun bu tür uygulamaları örneğin satın almış ama tapusunu vermiyor bir türlü yani emek harcamış para ödemiş satın aldığı evine gelemiyor ama bu işlemler yapılmıyor bu işlemlerin yapılmaması aslına bir ayrımcılıktır tercihten önce ama bunların Avrupa insan hakları mahkemesine götürülmesinde fiili zorluklar vardır. Aslında bu zorluklar biraz önce de ifade ettiğim gibi eski Sovyet ülkelerinde örneğin Gürcistan, Gürcistan da yıllardan beri Aceristan da yaşayan Müslüman halk sistemli bir şekilde hıristiyanlaştırılmaktadır. Uluslararası hukukun gereği çocuk hakları sözleşmesinin gereği ve Gürcistan'ın imzalamış olduğu ulusal sözleşmelerin gereği şunu engeller der ki bir çocuğun hangi dinden hangi mezhepten eğitim alacağına hangi dini öğreneceğine ana babalar karar verir. Halbuki Aceristanda böyle olmamaktadır. Yani orada da bu uygulamaktan rahatsızlık duyanlar Avrupa insan hakları mahkemesi önüne gitmekten inanılmaz endişe duymaktadırlar. Bir tane bile başvuru yok halbuki insanlarla yüz yüze görüşüldüğünde herkes çocuklarının özgürlüğe göre 6 yaşından itibaren okullarda papazlar tarafından Hıristiyanlık dersine maruz kalmasını hiçbiri istememektedir ama buna rağmen devlet bu tür başvurulara karşı hasmihane tutum izlediği için Avrupa insan hakları mahkemesine başvurmaktan insanlar çekinmektedirler. Bunu bütün dünya kamuoyunun bu şekilde bilmesi gerekiyor ve Gürcistan da Avrupa konseyi üyesi devlettir eğer medeni bir topluluğa dahilseniz medenice davranmanız gerekiyor bunu özellikle sizlerle paylaşmak istiyorum. Şimdi esas itibariyle yıllardır devam eden uluslararası boyutta giderek daha fazla bilinir hale gelen yani Gürcistan'ın her hangi bir şekilde olayı kapatma şansı yok. Bunun özellikle altını çiziyorum. Çünkü bizler Ahıska'ya dönüşü engelleyen herkesi hem Avrupa konseyi nezdinde hem birleşmiş milletler nezdinde hem de Avrupa birliği nezdinde tüm medeni dünya nezdinde bu konuyu afişe ediyoruz, etmeye devam edeceğiz. Biz sadece onurlu bir şekilde bize yapılan haksızlığın giderilmesini talep ediyoruz. Bunun dışında bir amacımız bunun dışında bir talebimiz yoktur. Onun içindir ki Gürcistan devleti 1999da Avrupa konseyine üye olurken yapmış

olduğu taahhütte Ahıska Türklerinin dönüşünü 2011 yılına kadar tamamlamayı devlet sıfatıyla tamamlamayı taahhüt etmiştir bir devlet varsa bir taahhüt varsa daktasunservante ilkesinin bir gereği olarak bu dönüşün sağlanması için gerekli adımların atılması gerekiyor. Geldiğimiz nokta nedir Türkçe de bir tabir vardır dağ fare doğurmuştur bugün itibariyle geçen haftalar Avrupa konseyinde görüşmeler yaptım sayın Avrupa Konseyi başkanıyla olsun insan hakları komiseriyle olsun insan hakları genel sekreteriyle olsun yaptığım görüşmelerde bize adeta dalga geçer gibi şunu diyorlar ya diyorlar bu kanuna göre Gürcistan'a dönmüş vatandaşlık almış iki kişi var iki tane Ahıska türkü var, e şimdi el insaf 500 bin insandan bahsediyoruz bunlardan dönmek isteyen 15 bin insan var bu 15 bin insandan ola ola 2011 yılına kadar tamamlanması süreç bugün 2014deyiz bugün itibariyle sadece iki kişiye vatandaşlık verilmiş onu da ben nedense Avrupa konseyinde duyuyorum muhtemelen o kişinin aldığı da vatandaşlık aldığı da son derece şüphelidir aslına bakarsanız bu sorunun bu şekilde sünce de kalması çözümsüzlüğe savunmasında Ahıskalı liderlerinde ciddi anlamda sorumluluğu var çünkü 2007 yılında vatana dönüş ile ilgili kanun tasarısı İstanbul'da uluslararası bir sempozyumla ele alındı oradaki taslakta inanılmaz hükümler vardı şöyle bir hüküm vardı gürcü adını alan öncelikle Gürcistan'a dönerler Gürcü adı derken tabii Hıristiyan gürcü adı şimdi bir tarafta Aceristan da ki Müslüman Aceristanlıyı Hıristiyanlaştıran bir devletten gürcü adından neyi kast ettiğini anlamamız lazım o zaman sayın Süleyman Barbazatke vardı Barbazatke ilginç bir gerekçeyle hapse atıldı Rusya adına çalıştığı gerekçesiyle böyle bir iddia var, yadüşünebiliyor musunuz bir halk için ne kadar büyük bir talihsizlik bu sizin lideriniz olarak ortada dolaşüyor ama maruz kaldığı suçlama bile çok ilginç belki doğru değildir temenni ediyorum ki doğru olmasın ama o zaman ben Süleyman Barbakatze'ye şunu söyledim dedim ki sen bir sivil toplum liderisin çık basın toplası yap de ki bu kanun tasarısı bizim ölüm fermanımızdır biz bunu kabul etmiyoruz Süleyman Barbakatze dedi ki o zaman yok dedi bir dönelim sonra bakarız dedim ki dönemezsin yani Hıristiyanlaşmadan dönemezsin, bunu mutlaka basınla paylaşman lazım sen bir sivil toplum liderisin burada üzerine tarihi bir görev düşüyor ama Barbakatze orada omurgalı bir duruş gösteremedi. Daha sonra o İstanbul'da yapılan tartışmalarla birazcık düzeltildi ama İstanbul'da örneğin 1944 yılı öncesi bu insanlar havada mı yaşıyordu ya bu insanlar döndüklerinde bu insanlara yaşayacak bir mekan gösterilmeyecek mi bu tür kolaylıklar hiçbir şey yok sadece dönüş yapmak isteyenler başvurabilir şeklinde bir fani düzenleme buna rağmen bu kadar yarım yamalak bir kanuna rağmen biz genelde insanlarımızı başvurma yönünde cesaretlendirdik ve yaklaşık 13 bin başvuru oldu bunların bir kısmı aile şeklindedir bir kısmı tek başına bireysel müracaat şeklindedir Gürcistan hükümeti sadece Azerbaycan'dan yapılan müracaatlara ilişkin bize geri dönüş yaptı. 2012 yılında 4800 civarındaki başvuruyla 2882 sinde

eksiklik bulmuş Gürcistan hükümeti yetkilileri e biz bunu dünya Ahıskalılar Türkleri birliği uluslararası bir sivil toplum olan hemşerilerimize öncelik etik ve bu başvurulardan 2500 tanesini tamamlamalarınıyeneden göndermelerini sağladık. Fakat burada aslına bakarsanız bizim hemşerilerimizin bir de ilginç bir yanı var, bu 5800 müydü 4800 müydü yav şu an gelinen nokta önemli hiçbir şey olmuş değil dağ fare doğurmuştur esas olan budur. Ve bugün, bugün itibariyle Gürcistan'ın dönüş statüsü verdiği 1700 e yakın insanımız var bir tanesi dönebilmiş değil. Dön ama dönmeye kalktığında her kişi başına 80 dola para talep etme vesaire bunlar var. Hadi onları da geçtik bunları engelleyenler de var. Bunlar da hiçbir şey yok ve bütün dünya seyrediyor. Türkiye başta olmak üzere ve üstelik ben şunu da uluslararası kamuoyuna özellikle sormak istiyorum, peki 13 bine yakın başvuru Gürcistan'ın resmen var kabul ettiği 6 bin civarında başvuru var bu 6 bin civarı başvurunun tamamı Azerbaycan'dan değil Rusya'dan var, Kazakistan'dan var, peki bunlarla ilgili neden dönüş yapılmıyor bize? Yani Gürcistan sadece Azerbaycan'dan yapılan başvurulara cevap vermiştir ve bu cevapta genellikle engelleyici bir şekildedir. Dolayısıyla biz şunu öncelikle hatırlatmak isteriz. Öncelikle Gürcistan hükümeti uluslararası kamuoyunda saygınlığını koruması için ülkesinde ekonomik anlamda bir hareketlilik üretimin artmasını sağlamak istiyorsa buldukları her ülkeye sağdık bir şekilde hizmet eden üretken suçtan uzak duran dürüst insan dürüst topluluk tipi sağlayan Ahıska Türklerinin vatana dönüş sürecine olumlu bir ivme katması gerekiyor. Sonuç olarak zamanın bitmekte olduğunu hatırlattı sayın başkan şunu ifade etmek istiyorum bir kere ben 2005 yılından beri ailesi oradan gelen insan olarak bu işin bizzat içindeyim şu an Türkiye kamuoyuna özellikle dikkat etmesi gerekiyor. Kırım'da bile mağdur Ahıskalılar oldu özellikle 800 civarı hemşerimiz şimdi yanına Rusya ya döndü sınırda birkaç bine yakın insanımız var bir çatışma çıksa onlar arada kalacaklar daha da önemlisi Kabardin dağlar bölgesinde ciddi huzursuzluklarla karşı karşıyayız ayrımcılıklar giderek devam ediyor ve gönül pek arzu etmez ama bir akut bir problem çıktığında Türkiye kamuoyu Suriyeli mülteciler konusunda olduğu gibi aktif olabilecek mi ve bugün Türkiye de yaşayan Ahıskalılar Suriye mülteciler kadar makbul insanlar değiller ne yazık ki üzülererek Türkiye cumhuriyeti vatandaşı olarak bunu ifade etmek zorundayım bu insanlar buraya geldiklerinde oturma çalışma vesaire bu tür konularda hemen hemen bir çok konuda inciniyorlar. Çünkü o kadar şey ki deliye kıl saydırmak gibi bir takım işlemler yapılıyor ve bundan insanlarımız mağdur oluyor ama şunu bilmemiz gerekir Ahıska Türklerinin vatan sorunu çözülmedikçe Avrasya'da problem devam edecek bu problem sürdüğü müddetçe de ne Türkiye ne de Gürcistan rahat edebilir. Hepinize sevgi ve saygılarımı sunuyorum.

Prof. Dr. Zakir AVŞAR⁵

3835 İskân Kanununun İşlemeyen Maddeleri

— * —

Onların kendilerini biraz daha huzurlu rahat hissetmesi bakımından TBMM tüm kamuoyunun da desteğiyle bir hassasiyet göstermiş, bu hassasiyetin bir neticesi olarak bu bahsetmiş olduğumuz o kanun çıkmıştır değerli arkadaşlar. Bu kanunla birlikte Ahıska Türklerine göçmen olma ve vatandaşlık statüsü kazanma hakları verilmiştir. Kanunun 1. Maddesinin ilk fıkrası şöyledir: Eski Sovyetler Birliğinde oluşturulan Cumhuriyetlerde dağınık halde yaşayan ve Ahıska Türkleri olarak adlandırılan soydaşlarımızdan Türkiye'ye gelmek isteyenler en zor durumda olanlardan başlamak üzere bakanlar kurulunca belirlenecek olan sayıyı aşmamak kaydıyla serbest veya iskanlı göçmen olarak kabul edilirler. Bu hüküm getirilmiştir. Burada görülüyor ki her yıl bakanlar kurulunca bir belirlemeye gidilecektir. Nitekim, 92/3076 nolu bakanlar kurulu kararınca 27.11.1992 sayılı resmi gazetede yayınlanmıştır. 1992 ve 1993 yılı için 150 sonraki yıl için 350 ailenin Türkiye'ye iskanlı göçmen olarak kabulü kararlaştırılmıştır. Bu karar kuşkusuz ki çok olumlu bir tesir yaratmıştır. Nerede çok olumlu tesir yaratmıştır; öncelikle defalarca sürgüne maruz kalmış olan Ahıska Türkleri arasında muazzam olumlu bir tesir yaratmıştır. Çünkü kendilerini daha iyi hissetmişlerdir, biz sahipsiz değiliz, bizim anavatandaki kardeşlerimiz bizle ilgileniyorlar, onlar da sorunlarımıza vakıf diye böyle bir moral motivasyona kavuşmuşlardır. Diğer taraftan dünyada olumlu bir tesir yaratmıştır, Türkiye'nin böyle bir eseri de bu şekilde kararlı durması yine Türk cumhuriyetleri nezdinde fevkalade önemli bir tesir yaratmıştır. Bu bakımdan kanun hakikaten yerinde önemli bir adım olarak ortaya çıkmıştır. 1993 yılında 150 ailelik ki bu Ahıska Türklerinin sosyal yapısı dolayısıyla 179 aile olarak gerçekleşmiştir ve 750 nüfusa tekabül etmektedir. İlk kafilesini Iğdır ilimize yerleştirilmiştir. Onlar için önce geçici konutlar hazırlanmıştır ve daha sonra kalıcı konutlara geçilmiştir. Fakat 350 aile meselesine gelince ne yazık ki o bir türlü tahakkuk ettirilememiştir. Üstelik de neye rağmen tahakkuk ettirilememiştir bu 350 aile için Kars Kağızman, Arpaçay, Susuz ilçesinde Sarıkamış ilçesinde, Ardahan göle ilçesinde verilen dairelere hemen yerleştirilecek planlanmasına rağmen maalesef kanunda öngörüldüğü şekilde bir türlü tahakkuk ettirilememiştir. Hazine arazileri de yine burada tahsisler yapılmıştır fakat bu söylenen şeyler gerçekleşmemiştir. Yine 30.12.1992 tarihli 85 sayılı bakanlar kurulu ve üst komisyonda öngörülen 4 yılda toplam 5000 Ahıska ailesinin

37
~

5 Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dekanı

Ahskalı Türklerin Hukuki ve Sosyal Sorunları Sempozyumu

aynı usülleTürkiyeye getirilerek iskanlarını sağlamak üzere kış gelirlerinin temin edilmesi noktasında yine kararlaştırılmış fakat bugüne kadar bu iskan sağlanamamış temin edilememiştir.

Raşad ŞHAMİLOV⁶

Ahıskalıların Hayata Tutunma Mücadelesi

———— * ————

Çok değerli rektörüm, sayın Datüb başkanvekili, değerli katılımcı dostlar, sevimli talebeler..

Öncelikle ben Kırgızistanda yaşayan 50.000 Ahıska Türkü adına bol bol selamlar getirdim. Bu sıcak güzel ortamda bizleri karşılayan bizlere bu sempozyumu düzenleyen Giresun Üniversitesi Rektörlüğüne, Din İlimleri Fakültesi görevlilerine ve bütün emeği geçen insanlara canı dilden samimi olarak minnettarlığımızı bildiriyoruz.

Muhterem dostlar 70 yıla varıyor, 70. Yılın içindeyiz bu problemi yaşıyoruz, Ahıska dramını yaşıyoruz. Buna benzer sempozyumlar ilk değıldir. Her zaman bu toplumun bu insanların ne kadar samimi ne kadar dindar ne kadar vatansever güzel bir aile düzeni olan ve yaşadığı hiçbir ülkede devlet kanunlarıyla problemi olmayan bir toplum olduğunu ispatlamış halktır. Ama ne yazık ki bugüne kadar dünyanın hiçbir yerinde bu topluma hak ettiği değer verilmemiştir. Bunu biraz önce belgeselde bizim dedemizin ifadesi beni çok etkiledi: ‘Nedense bizleri sevmiyorlar.’ Bakın birçok toplumlar vardır şu anda yeryüzünde bayrağı var, devleti var, cumhurbaşkanı var, başbakanı var ana dili, kültürü hatta dini bile kalmamıştır. Ahıskalılar yaşadığı bölgelerde 70 senenin 50 senesini ne anadilinde konuşma imkânı vardı, okul yok, Türkçe konuşmak yok, ne dinini yaşamak imkanı vardı ne de bulunduğu yerlerde her hangi bir devlet bir Ahıskalının okumasını yüksek bir seviyeye gelmesini istemezdi. Buna rağmen dil de ayakta din de ayakta medeniyet de kültür de ayakta. O yüzden ben bu halkı doğru olduğundan dolayı fahrediyorum.

Sevimli kardeşlerim, ama bir gerçek de vardır ki bizler önümüzdeki 10 sene içinde karşımızda olan hukuki sosyal sorunlara ister Türkiyede yaşayan Ahıskalıların, ister dünyanın 10 ülkesinde yaşayan Ahıskalıların istersede bugün ahıskaya dönmek isteyen kardeşlerimizin sorunlarını acele çözmezsek bu dava tarihlere kavuşacak. Bu nesil ahıskayı seven nesil Allah onların ömürlerini uzun etsin dünyadan göçtükten sonra bu mesele daha da soğuyacak gündemden çıkacak. O yüzden bundan sonra toplantılarımızda hatta bugünkü yarınki bir araya gelişimizdeki kararlarımızdan sonra faaliyete geçmenin yollarını araştıralım. Bakın ben Kırgızistanda dernek başkanlığı yapıyorum 1.5 sene oldu. Türkiyede yaşayan 200.000 Ahıskalının

39
~

6 Kırgızistan Ahıska Türkleri Derneği Başkanı

belki de 20.000'i Kırgızistandan göçmüş insanlardır. Bölünmüş ailelerin çocuklarıdır. Ana orda baba burda kardeş orada buradaki sorunların hepsi bize aktarılır çünkü ülkede halkın sorununu temsil eden bir dernek vardır o yüzden Datüb olarak dernekler olarak bölgelerde sorumlu kurum ve eğitimli insanlar olarak bütün irademizi samimiyetimizi birikimlerimizi ortaya koyarak bir plan çerçevesinde, hedef alarak bu sene bunu çözeceğiz şeklinde ilerlememiz gerekiyor. Bakın Ahıskalıların birçok problemlerinin çözümü de gözüküyor. Biraz önce söylendi Gürcistan'da dönmek üzere kanun da var, tamam zayıf olabilir, kanun tam bizim isteklerimizi karşılayamayabilir, ama kanun vardır, ayrıca arkamızda Büyük Türkiye vardır. Demek bunun çözümünün beklenmesi gerekir. Bunu da yüzümüze gözümüze bulaştırmadan çözmemiz gerekir. Türkiyede yaşayan insanların oturma iznindeki bazı sıkıntılar, çalışma iznindeki bazı sıkıntılar, emeklilik meselelerindeki sıkıntılar, diploma meselelerindeki sıkıntılar, sosyal sıkıntılar vs. kanunlar var ama o kanunların mümkün olduğu kadar gözden geçirilerek dikkate alınmayan unsurların dikkate alınması gerekir, bunun için Türkiyede 200.000 Ahıskalının içerisinde profesör de var doktor da var, hukukçuda hepsi var. İsteğim benim bölgede ilk önce Türkiyede yaşayan insanlarımızın küçük problemleri çözülsün, insanlarımızın rahat çalışmaları için imkan verilsin... Bizim çok büyük ihtiyaçlarımız yoktur. Ben sözümü fazla uzatmak istemiyorum. Bir daha bu güzel ortamı bize düzenleyen insanlara ben teşekkür etmek istiyorum ve inşallah bundan sonra böyle toplantılara, seminerlere, sempozyumlara gelirken ne yaptık diye ondan başlamamızı isterim, geçtiğimiz dönemde ne yapabildik. Hepinize teşekkür ediyorum.

Molla Yusuf BESETOV⁷
'Sürgün Amları'

_____ * _____

Ahıska'da Girit Meydanı vardı şimdi biz oraya tavar meydanı diyoruz. Hükümet bizi oraya-meydana getürdi döktü. Oradan da hayvan vagoniyle sürdü...., Ben bir kaç hususu dile getirmek istiyorum.. Birincisi, şimdi biz tekrar Vatan göç edenden sonra Türkiye'nin yardımıyla bizim için Ahıskaya dikiş makinaları getirdiler fakat Ahılkelege götürdüler. Ahılkelekte bizim cemaatımız yok, eğer o makinalar Ahıska'da olsaydı bizim insanımıza iş imkânı olurdu.

İkicisi, biz göç edenden sonra Türkiye'den Fetullah hocanın adamları geldi bir eve 40 bin verib aldılar, oysa biz bir eve 25-30 bin veremiyordık. Onlar 40 bin verince evlerin fiyatları yükseldi. Ermeni evini 40 bine sattı ve kaybıldı ama olan bize oldu şimdi kim bize evini uzusa satar işte bunlar bize zarardur. Ben gelende evler 6 bin 7 bindi, ben 12 bine aldım niye? Ev 6 bindi 8 e çıktı, 8 den 10 a çıktı, 10 dan 12 ye çıktı, 12'ye adlim, simdi evler yukari gediyo. Gelmek istiyen çok ama parası yok ki gelsin bu tür problemlere de dikkat etmek gerekiyor.

41
~

⁷ Ahıska Sürgün Tanığı

OTURUM I

OTURUM BAŞKANI

Prof. Dr. İlyas DOĞAN
YÖK Denetleme Kurulu Başkanı

———— * ————

Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ
Samtskhe-Cavakheti Devlet Üniversitesi, “
Güney Gürcistan’dan Sürgüne Gönderilen Toplulukların
Geriye Dönüş Yolundaki Hukuki Durumu”

———— * ————

İbrahim MAMEDOV
Azerbaycan Ahıska Türkleri Vatan Cemiyeti Başkanı,
“Azerbaycan’da Ahıska Cemiyetinin Vatana Dönüş Faaliyetleri”

———— * ————

Doç. Dr. Ahmet Ali ASLAN
Ardahan Üniversitesi,
“Ahıska Türklerinin Amerika’ya Göçü: Amerika’nın
Uyguladığı Bir Sosyal Mühendislik Projesi”

Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ¹

*Güney Gürcistan'dan Sürgüne Gönderilen Toplulukların
Geriye Dönüş Yolundaki Hukuki Durumu*

———— * ————

ÖZET

11 Haziran 2007 yılında Gürcistan parlamentosundan “SSCB Tarafından 20. Asrın 40’lı yıllarında Gürcistan SSC’den Zorla Sürülen Vatandaşlarının Kendi Ülkesine Dönme Kanunu” çıktı. Bu kanunun amacı sürgün edilen insanlar ile nesillerinin Gürcistan’a dönüşü için hukuki mekanizmalarının oluşturulmasıdır. Bu kanun kendi ülkesine dönmek arzusunda bulunan vatandaşlar için uygun bir sistemin kurulmasına, tarihi adaletsizliğin yeniden tesis edilmesine, layıkıyla ve gönüllü olarak geri dönme prensiplerine yöneliktir.

Bu kanuna göre, basitleştirilmiş aşamalar çerçevesinde, sürgün edilen ve vatana geri dönme arzusunda bulunan insanlar ile nesillerinin Gürcistan vatandaşlığını almak için Gürcistan Adalet Bakanlığı’na başvurmaları gerekiyordu. Maalesef, 1 Ocak 2010 yılında başvuru süresi bitti. Dolayısıyla geri dönme arzusunda bulunan vatandaşların bir kısmı “Dönmek İsteyen” statüsü dışında kaldı.

Gerçi statü dışında kalan insanlar “Gürcistan Vatandaşlık Kanunu” gereğince Gürcistan vatandaşı olabilirler. Ancak bu yol sosyal, sağlık, eğitim ve ekonomik açıdan ek zorluklara yol açacaktır.

Yukarıda anılan kanun çıktıktan sonra geri dönüş yolunda var olan problemlerin tamamen çözülemediği için Avrupa Konseyi tarafından Geriye Dönüş süresi 2013 yılın sonuna kadar uzatıldı. Ancak, sorunlar günümüze kadar devam etmektedir. Sürgün edilen insanların bir kısmı geriye dönüş için şuan yaşadıkları ülkelerdeki yetkili makamlara başvurmuştur. Ancak, vatandaş oldukları ülkenin vatandaşlığından çıkmaları için bazı zorluklarla karşı karşıya kalmışlardır.

Bildiride, geriye dönüş yolunda ve dönüşten sonra var olan zorluklar kalemeye alınmış ve bunların hukukene çözümlemesi için gerekli tavsiyelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Gürcistan, Hukuk, SSCB.

THE PROBLEMS OF THE REPATRIATION OF THE PEOPLE FACED BY FORCED MIGRATION FROM SOUTHERN GEORGIA

SUMMARY

A Law passed in the session of Georgian Parliament in June 11, 2007 on 'The repatriation of the Georgian citizens who have been faced by forced migration in USSR at the 1940's of 20th Century'. The main aim of this law was to establish a legal mechanism to fulfill the repatriations of the grandsons and granddaughters of the Georgian citizens who have been driven away by forced migration from their homes. A suitable and voluntary repatriation, rebuild the historical fatal mistake that had been done in the past, and establishment of a suitable legal system for the voluntary repatriation of the Georgian citizens were the major goal of the law passed in the parliament. According to that law passed by simplified levels of the processing\ the new generations of the persons who faced forced migration to get new Georgian citizenships had to apply personally to the Ministry of Justice of Georgia. Unfortunately, the application period had been expired in January 1, 2010. For this reason a part of the individuals who wanted to repatriate lost the chance of 'Repatriation status'. On the other hand, the persons who lost the Repatriation Status may apply for the citizenship of Georgia but this way may bring extra difficulties for social, educational, health service and economical rights. After the law mentioned above stayed on power for the repatriation did not able to solve the problems fully and for this reason the Council of Europe extended the repatriation program up to 2013. Despite that fact the problems remained as unsolved up to date. Some of the families that had been migrated by force in the past had been applied to the government authorities where they live now for repatriation to their former lands. Unfortunately, they all keep the citizenships of the counties they live and expatriations from their former citizenships bring major difficulties. In this academic paper many difficulties during and after repatriation will be discussed and some necessary advices will be evaluated.

KEY WORDS: Georgia, Legal Way, Law and Order

GİRİŞ

15 Kasım 1944 (Turki iz Meshetii, 1994, s. 15-16) yılında Güney Gürcistan'dan sürgüne maruz kalan topluluk vatanına geri dönmeleri için mücadelelerini hiçbir zaman kesmemişlerdir. Geçen asrın yarısına kadar anılan mücadeleler zorluk ve engellemelerle karşı karşıya kalıyordu. 1956 yılı Nisan ayında sürgüne maruz kalan halklara karşı uygulanan bazı engeller kaldırıldı. Ekim 1957 yılında pasaportlarında milliyet olarak Azeri yazılan sürgün edilenlerden birkaç bin kişi Azerbaycan'a yerleşti. Aynı yıl sürgün edilenler tarafından ilk illegal cemiyetler kuruldu. Bunların esas amacı vatana dönmektir (Triyer, 2011, s. 96).

1960'lı yılların başlarında Gürcistan'dan sürgün edilen ailelerden birkaçı, daha sonra ise yani 1969 yılında ve 1982 - 1989 yıllar arasında daha fazlası geri döndü. Ancak, dönemin yöneticileri tarafından bu insanlara gösterilen soğuk davranışlarından, ekonomik, sosyal ve diğer problemlerden dolayı çoğu vatanını terk etmeye karar verdi. (Triyer, 2011, s. 95)

SSCB dağıldıktan sonra siyasi durum değişti. 1999 yılında Gürcistan Avrupa Konseyi huzurunda üstlendiği vebeciler gereğince sürgün olanların geri dönmeleri için gerekli hukuki esaslarını hazırlamaya başladı.

11 Haziran 2007 yılında Gürcistan Parlamentosu "Eski SSCB tarafından 20. asrın 40'lı yıllarında Gürcistan SSC'den zorla sürülen şahısların geri dönme kanununu" kabul etti. Bundan sonra geri dönme müracaatların kabulü başladı. Ancak, İki yıl süre içinde yalnız 5841 kişi müracaat etti. Sürpriz ise "kendi ülkesine dönmeye hak kazananların" vatana dönme konusunda acele etmemeleri oldu. (Toleranti, 2013, S. 361 – 362).

Anılan kanunun amacı bahsedilen dönemde zorla sürülen insanlar ile nesillerinin Gürcistan'a geri dönmeleri için hukuki mekanizmaların oluşturulmasıdır. Bu kanuna göre meydana konulan geri dönme sistemi tarihi haklılığın yeniden tesis edilmesine, layık ve gönüllük prensiplere dayanır. Bu kanun yürürlüğe girdikten sonra sürgün edilenler ile nesillerinin Gürcistan Adalet Bakanlığına gerekli başvuruda bulunmaları gerekiyordu. Bundan sonra kendi ülkesine dönmeye hak kazananlar Gürcistan vatandaşlığını daha kolay kazanabildiler. Ancak geri dönmek isteyenlerin bir kısmı gerekli başvuruda bulunmadı. Başvuru süresi ise 1 Ocak 2010 yılında doldu ve dönmek isteyenlerin bir kısmı "vatanına dönmek için hak ediş" statüsü dışı kaldı.

Gerçi, statü dışı kalanlar "Gürcistan Vatandaşlık Kanunu" gereğince de Gürcistan vatandaşı olabilirler, ancak bu mesele sosyal, sağlık ve ekonomik bazı zorluklar doğurur. 2007 yılında alınan kanunda problemin bütünlükle çözülmesi konusunda bazı engellerin olmasından dolayı Avrupa Konseyi tarafından alınan karara göre vatana dönme süreci 2013 yılına kadar ertelendi.

Günümüzde Gürcistan'ın “Zorla Göç Ettirilen ve Sürgünler Bakanlığında” müracaatların kabulü sona erdi. Ancak, kabul edilen müracaatlara da cevap verilecek bir tarih henüz belirlenmedi ve müracaat edenlerin “vatana dönmek için hak” statüsü da askıda kaldı.

“Vatana dönmek için hak” kazanan insanlar 30 Mart 2010 yılında Gürcistan Hükümeti tarafından alınan 87 numaralı karar gereğince de Gürcistan vatandaşı olabilirler. Ancak vatandaşlığa müracaat edenler şimdilik vatandaş olan ülkelerden gerekli evrakları zamanında alamıyorlar ve bu konuda ciddi sıkıntılar çekiyorlar. Meydana gelen benzeri sıkıntıları aşmak için Kırım Tatarları konusunda Ukrayna ve Özbekistan arasında yapıldığı gibi Gürcistan ile Azerbaycan, Özbekistan, Ukrayna, Rusya ve diğer ülkeler arasında konuya ilişkin bir sözleşmenin yapılması tavsiye edilir. Bu sözleşmede vatandaşlıktan çıkma ve vatandaşlığa geçme prosedürler belirlenmelidir.

Gürcistan Devleti, Gürcistan'la bağlantılarını kesmemeleri, milli özdeşliklerini kayıp etmemeleri ve vatana dönmeleri için yurtdışında yaşayan vatandaşlarını teşvik etmektedir. Bununla ilgili olarak “Yurtdışında Yaşayan Vatandaşlar ve Diasporalar Kanunu” çıktı. Söz konusu kanundan sürgüne maruz kalanlar da istifade etmişlerdir. Ancak, şuana kadar belli bir cevap almamışlardır.

Günümüzde Samtskhe-Cavakheti bölgesinden 1944 yılında sürgün edilenlerin 26 ailesi geri dönmüştü. Onlardan 83 kişi Gürcistan vatandaşıdır, 32 kişi “vatana dönmek için hak” kazanmak üzere gerekli mercilere başvurmuş, 35 kişi hiçbir yere baş vurmamış, 9 kişi ise “vatana dönmek için hak” statüsünü kazanmıştır. Ozurgeti ilçesi Nasakirali köyünde 32 aile yaşamaktadır. Hepsi Gürcistan vatandaşıdır. Gori ilçesi Tsitelubani köyünde 12 aile yaşamaktadır, bunlardan 11 kişinin Gürcistan vatandaşlığı yoktur.

Vatandaşlığı olmayanlar tabiatıyla eğitim, sağlık, iş v.s. konularda zorluklar yaşamaktadırlar. Bu da onların topluma entegre olmalarında belli bir engel yaratmaktadır. Gürcistan vatandaşlığı, yurttaşlık ya da oturma izni olmayanların vatandaşlık almak için “Gürcistan Vatandaşlığı Kanunu”nun 27. Maddesi gereğince, 26. Maddesinin “a”, “b”, “g” ve “d” bentlerin şartlarına uymayarak Gürcistan Cumhurbaşkanı 26 Ocak 2006 yılı 80 numaralı “Yabancı Ülke Vatandaşlarına Gürcistan Vatandaşlığını Verilmesi” buyruğunun 2. maddesine dayalı olarak başvurabilirler (Gönğadze, 2013, s. 309-314).

“Vatana dönüş” sürecinde belli başlı risklerin göz önünde bulundurulması zaruridir. Örneğin:

1) Vatana dönüş sürecinin olurluna bırakılması Türkiye ile komşu olan Samtskhe-Cavakheti bölgesinde demografik dengenin bozulmasına neden olacağı, Müslüman nüfusunun bölgede çoğunlukta olması önce ayrımcılığı daha sonra Türkiye ile bağlanmak için ileri sürülen taleplere sebep olacağı

gibi düşünceler ülkede haklı korkular yaratmaktadır. Çünkü buna benzer üzücü örnekler Aphazya ve Güney Osetya da yaşanmıştır;

2) Samtskhe-Cavakheti bölgesinde Müslüman nüfusunun kütle halinde yerleşmesi bölgede Müslüman ve Ermeni nüfusu arasında çatışmaların çıkabilmesine neden olabilir;

3) Gürcistan'da şimdilik 300 binden fazla göçmen vardır. Bir düşünceye göre de önce toprak bütünlüğünün, Abhazya ve Güney Osetya'dan göç eden insanların vatana dönmelerinin sağlanması, daha sonra ise sürgüne maruz kalan toplumun vatana dönüşlerinin yerine getirilmesi gibi fikirler ileri sürülmektedir.

4) Gürcistan Devleti'nin günümüzdeki ekonomik durumu sürgün edilen toplumun layığıyla vatana dönmelerine imkan vermemektedir. Dolayısıyla kalabalık bir şekilde geri dönmenin gerçekleştirilmesi ek problemlerin meydana gelmesine neden olabilir.

Bütün güçlülere rağmen, sürgün edilenlerin vatana dönmeleri Gürcistan için olumlu faktör olarak kabul edilebilir. Güney Gürcistan'dan sürgüne maruz kalanların vatana dönme ve Gürcü Toplumuna entegre olma sürecini layıkıyla gerçekleştirmek için aşağıdaki tavsiyelerin göz önünde bulundurulması önemlidir. Vatana dönmüşler için:

1) İkamet ettikleri yerlerde adapte ve entegrasyonlarını teşvik etmek için eğitim ve danışma amaçlı merkezlerin açılması;

2) Sosyal güvenlik geçici programların oluşturulması;

3) Gürcüce kursların açılması;

4) Gürcistan'ın sosyo-ekonomik, eğitim-bilim sistemi ile ilgili gerekli kanunlar kitapçığının oluşturulması ve tanıtılması;

5) Gürcistan üniversitelerini kazanmak için sınav öncesi ücretsiz hazırlık kurslarının açılması;

6) Ücretsiz hukuk danışmanlığı desteğinin sağlanması;

7) "Eski SSCB tarafından 20. Asrın 40'lı yıllarında Gürcistan SSC'den zorla sürülen şahısların geri dönme kanununda değişikliğin yapılması ve vatana dönme süresinin daha da uzatılması;

8) Kendi kendine dönenlerin legalizasyon süreci için gerekli hukuki esasların düzenlenmesi;

9) Vatana dönmek için hak kazanan aile çocuklarının vatandaşlık almalarına kadar "okul eğitim harç programına" dahil edilmesi;

10) Gürcistan vatandaşlığını almak için vatana dönenler başka bir ülkenin vatandaşlığını terk etmeleri.

Bu süreç belli başlı bürokratik zorluklara dayanır. Dolayısıyla gelecekte zorlukları yaşamamak için Gürcistan ile sürgün edilenlerin yaşadığı ülkeler arasında vatandaş olmak ve vatandaşlıktan çıkmak hakkında gerekli sözleşmenin imzalanması gerekmektedir (Toleranti, 2013, s. 367-370).

Sonuç olarak denilebilir ki, vatana dönme sürecinde ve döndükten sonra yaşanabilecek risklerin yaşanmaması için sürgüne maruz kalan insanların ikamet ettikleri ülkeler ve konu ile ilgilenen önde gelen uluslar arası kurumlar arasında gerekli iletişim ve işbirliğinin kurulması fevkalade önemlidir.

BİBLİYOGRAFYA

1. Turki iz Meshetii: Dolgiy put k reabilitatsiy, departament po delam deportirovannih i represirovannih narodov Minnatsa Rossii, (1994). Mejdunarodnoe obşestvo meshetinskih turok “Vatan”, Fond represirovannih narodov i grajdan, Moskva.

2. Triyer, T., Tarhan-Mouravi, G., Kilimnik, P., Meshebi: gza şiniksen, (2011). European Centre For Minority issues, Tbilisi.

3. Ğonğadze, N, (2013). repatriantta samartlebrivi mdgomareoba sakartveloşi, deportirebuli meshebi - tsarsuli da dğevandeloba (konferentsiis masalebi), Tbilisi.

4. Samtskhe-Cavahetis regionaluri asotsiatsia “Toleranti”, (2013). repatriantta adaptatsiis da integratsiis kontsepsia da rekomendatsiebi, deportirebuli meshebi - tsarsuli da dğevandeloba (konferentsiis masalebi), Tbilisi.

İbrahim MAMMADOVI

*Azerbaycan'da Yaşayan Ahıska Türkleri "Vatan" İçtimai Birliyinin
Vatana Dönüşü Hakkında Gördüyü İşler Barədə Melumat*

———— * ————

Azerbaycanda yaşayan Ahıska Türkleri "Vatan" İçtimai Birliyinin /AT-VİB/ Vatana dönüşü hakkında gördüyü işler aşağıdakılardır.

İlk olarak onu qeyd etmək isteyirem ki, Azerbaycanda yaşayan Ahıska Türkleri her zaman olduğu kimi, bu günde Vatanımız- Gürcüstanın Ahıska bölgüesine dönmeleri uğrunda mücadilesini davam etdirirler ve bu mücadileyi sonuna dek davam etdirecekler.

Bu mücadilenin neticesi olarak Gürcüstanın Parlamentosu tarafından 11.07.2007-ci il tarixdə Vatana dönüş hakkında qanun kabul edilmişdir.

Hemin qanun kabul olunduktan sonra Azerbaycanda Vatana baş vuru için seferberlik olmuş ve kısa bir zamanda gönüllü olarak 13000 /on üç bin/ ailenin başvurusu toplanmıştır. Eyer bu qanunda baş vuru süresi olmasaydı bu sayı daha fazla olardı, hatta Azerbaycanda yaşayan her kes baş vura bilirdi.

Vatana göçle alakadar baş vuran 13000 bin aileden 5428 ailenin bütün evrakları ingilis diline tercüme edilmiş ve notar tastikten sonra hemin belgeler Gürcüstanın Azerbaycandakı Büyükelçiliyine verilmiş ve Büyükelçilik tarafından 5428 başvurunun hepsi Gürcüstan Cümhuriyetine gönderilmişdir.

Başvuruların neticeleri davamlı olarak ATVİB tarafından izlenilmiş ve baş vuran har bir aileye reparpiant statusunun ve Gürcüstan vatandaşlığının verilmesi talep olunmuştur.

Azerbaycanda Yaşayan Ahıska Türkleri "Vatan" İçtimai Birliyi bu işlerin hayata keçirilmesi için her zaman Avrupa Konseyi ile, Gürcüstanın resmi Dövlət daireleri ile, Gürcüstanda faaliyet gösteren Uluslararası teşkilatlarla, Gürcüstandakı Ahıska Türklerinin işleri ile meşkul olan qeyri dövlət teşkilatları ile, Türkiye ve Azerbaycan dövləti ile ve bir sıra digər dövlətlərle alakalar yaratmış ve Ahıska Türklerinin Ana Vatanlarına göçmek isteklerini bildirmiş ve bu işlerin başa çatmasına yardımcı olmalarını bildirmiş-

dir. Buna misal olarak Azərbaycanda yaşayan ATVİB son bir ildə 4 nəfərlik nümayəndə heyəti ilə birlikdə 2 dəfə Gürcüstanda rəsmi səfərdə olmuşdur.

Bu görüşlərin həyata keçirilməsi üçün Gürcüstanın rəsmi dövlət dairələri ilə, Gürcüstandakı Beynəlxalq Təşkilatlarla və Gürcüstandakı Türkiyə Cümhuriyyətinin Büyükelçiliyi ilə dafələrlə telefon əlaqəsi saxlanmış və bu görüşlərə nail olmuşuq.

Nümayəndə neyətımız bu səfərlərin hər birində Gürcüstanın Millət Vəkilləri ilə, Gürcüstan Parlamentinin Qafqaziya Dosluq Qrupunun Başkanı Qubat Sanikidze ilə, Gürcüstan Parlamentinin Milli Azlıqlarla İş Qrupunun (Diasporlarla) Başkanı Qedivan Popxadze ilə, və Gürcüstan Parlamentindəki Azərbaycanlı Millət Vəkilləri ilə görüşlər keçirmişdir.

Digər görüşümüz Gürcüstanın Qaçqınlar və Məskunlaşma Bakanı David Darakvilidze ilə, onun iki yardımcısı və Bakanlığın Miqrasiya, Status və Vatandaşlıq Departamentlərinin başkanı ilə birlikdə olmuşdur.

Bu görüşümüz Gürcüstanın bir sıra televiziya və radio şirkətləri tərəfindən çəkilişə alındı və elə həmin gün və sonrakı günlərdə televiziya vasitəsi ilə dafələrlə Gürcüstanın içtimayətinə göstərildi.

Növbəti görüşümüz Gürcüstanın Baş Bakanının 1-ci yardımcısı İrakli Melaşvili ilə oldu.

Digər görüşümüz Gürcüstanın rəsmi Dövlət Dairələrindən olan Ahıska Bölgəsinin Meri Ahıskada olmadığından onun yardımcısı Qela Demitradze ilə oldu.

Nümayəndə heyətimizin digər görüşləri isə Gürcüstanda fəaliyyət göstərən və Ahıska Türklerinin işləri ilə yaxından ilgilənən Beynəlxalq Təşkilatların Başçıları və nümayəndələri ilə olmuşdur..

Bu görüşlərin birincisi Avropa İttifaqının İnsan Haqqları Komissiyasının nümayəndəsi Tomas Hammer Berklə, ikincisi görüşümüz isə Avropa İttifaqının Qafqaziya Üzrə Tibilisi şəhərindəki Baş Ofisinin başkanı Katerina Bolonaze ilə olmuşdur.

Sonuncu görüşümüz isə Türkiyənin Gürcüstandakı Səfirliyində olmuşdur..Bu görüşlərin hər birində, istər Gürcüstanın rəsmi dövlət dairələrində, istese de Beynəlxalq Təşkilatlarda olsun ATVİB-yi olaraq aşağıdakı tekliflərdə bulunduq.

1.Gürcüstan dövləti tərəfindən kabul olunmuş 11.07.2007-ci il tarixli Vatanə dönüş Qanununda dəyişikliklər olunması və həmin Qanunun müddətsiz olması.

2.Gürcüstana - Vatana köçlə əlaqədar müraciət etmiş hər bir şahsa tez bir

müddətdə repatriant statusunun verilməsi və Vatana köç prosedur qaydaları işlənilib hazırlanması.

3.Hal-hazırda ATVİB-nin ofisində olan 7500-ə dək Vatana müraciətlərin Gürcüstan dövləti tərəfindən qəbul edilməsi barədə tədbirlərin görülməsi.

4.11.07.2007-ci il tarixli Qanunda müddətin bitməsinə görə Vətənə köçmək üçün müraciət edə bilməyən Axısxa Türklərinin müraciətlərinin qəbul edilməsi.

5.Status almış Axısxa Türklərinə Gürcüstan vətəndaşlığının verilməsi həll olunsun.

6.Gürcüstana getməsinə qadağa qoyulmuş Axısxa türkləinin üzərindən qadağaların götürülməsi.

7.Vatana dönüş mücadiləsinə görə Gürcüstan dövləti tərəfindən həbs edilmiş Axısxa Türklərinin həbsxanalardan azaldığa buraxılması.

8.Vətənə köçmək istəyən Axısxa Türklərinin özlərinin tarixi ata-baba torpaqları olan Meshetiya-Cavahetiya bölgəsində yerləşmələrinə şəraitin yaradılması.

İctimai Birliyin adından Gürcüstanın Prezidentinin, Parlamentinin, Baş Nazirinin və eləcə də Ahısxa Türklərinin Vatana dönmələri ilə məşğul olan Bakanlıqlar və Komitələrə davamlı olaraq məktublar və teleqrammalar göndərilmişdir.

Gürcüstana edilən səfərlər zamanı Gürcüstandakı Türkiyə Səfirliyi ilə hər zaman yüksək səviyyəli görüşlərimiz olmuş və davamlı olaraq səfirliyin əməkdaşları ilə telefon əlaqələri saxlanılmışdır.

Butün bu görüşmələrin neticesi olaraq bu günə dek Azərbaycanda yaşayan Ahısxa Türklərindən 1500 kişiye repatriant statusu verilmişdir. Statusların verilməsi davam ediyor. Her bir status almış Ahısxa Türkleri artık Gürcüstanın Cümhür Başkanının adına vətəndaşlık için baş vuruda bulunuyorlar. Bu baş vurulara da ATVİB başçılık ediyor ve nezaratımızı davam etdriyoruz.

27 aprel 2013-cü il tarixdə ilkin status almış və iki illik müddətləri bitmək üzrə olan 75 nəfərin siyahısı icra olunmaq üçün Türkiyənin Baş Bakanlığına göndərilmişdir.

”Vatan” İctimai Birliyimiz 1993-cü yıldan fəaliyyət göstərməyinə baxmayaraq 2013-cü ilə dək cəmiyyətimizin rəsmi orqanı olmamışdır.

2013-cü ildə ATVİB-yi olaraq belə bir qərara gəldik ki, İctimai Birliyin rəsmi orqanı kimi “Ahısxa” qəzeti tesis olunsun və çap olunsun.

Bununla əlaqədar Azərbaycan Respublikası Adalat Bakanlığına rəsmi müraciət olundu və “Ahıska” qəzetinin İctimai Birliyimizin rəsmi orqanı kimi çap olunmasına rəsmi icaze verildi və hal-hazırda həmin qazet çap olunur.

Son iki yılda ATVİB-in desteyi ilə 144 Ahıska Türk gencləri Türkiyə Universitetlərinə qəbul oludular.

Tekce 2013-2014 cü yıl ders yılında Türkiyə Univeasitetlərinə Azərbaycanda yaşayan Axısxa Türklərindən “Vatan” İctimai Birliyin tərəfindən 67 nəfər Türkiyə Universitetlərinə qəbul olundu. Bunlardan 19 nəfəri Türkiyə Bursları ilə 48 nəfəri isə öz hesablarına təhsillərini davam etdirirlər.

“Vatan” İctimai Birliyinin desteyi ilə 2013-cü ildə Sabrabad, Saatlı, Quba, Haçmaz və Şabran rayonlarından 6 nəfər hocalarımız Türkiyəyə Dini Məktəblərə təhsil almağa göndərildi.

Davamlı olaraq Türkiyənin və Gürcüstanın Azərbaycandakı Səfirlikləri ilə görüşlərimiz və telefon söhbətlərimiz olur. Bu görüşlərdə Axısxa Türklərinin bu günkü durumu və Vətənə dönmək istəkləri barədə söhbətlər müzakirə edilir.

ATVİB-in yardımını ilə Azərbaycandakı Ahıska Türklerinin Folklor qrupu 2013 yılında Türkiyənin Gebze şəhərində düzenlenen Uluslararası Sanat ve Medeniyyət Festivalında iştirak etdiler.

ATVİB tərəfindən 2014-cü il aprel ayının 17-dan 26-na kimi 10 gün müddətinə 25 nəfərdən ibarət 10-12 yaşlarda olan məktəbli uşaqlar KKTC-de düzenlenen 23 aprel Uşaq Bayramı Festivalına getmələri üçün hazırlıq işləri görülür. Bu 10 günlük Festivalda mektebli uşaqlarımız Ahıska Türklərinin medeniyyətini, incəsənətini, folklorunu və adət və enenələrimizi sərgiləcək və dünyanın hər tərəfindən gəlmiş həmyaşlıları ilə dostluq elde edecekler.

Azərbaycan Cümhür Başkanının yanında faaliyyət göstərən QHT-lərə destek şurasının desteyi ilə Ahısk Türklerinin dili, dini, adət-eneneler ve folkloru hakkında, 1944-yıla dek Vatandakı yaşam hakkında, 1944 yılından 1956-cı yıla dek sürgün yerlerindeki yaşamları hakkında, Ahıska Türklerinin ziyalıları hakkında, Ahıska Türklerinin şu andakı durumları hakkında 8 bölüden ibaret belgesel çekildi ve SES TV vasitesi ile hemin belgeseller dünyanın bir çok ölkelerinde yayınlanmıştır.

Vaxtı-vaxtında bölgələrdə və Bakı şəhərində toplantılar və əhali ilə görüşlərimiz keçirilir. VİB-nin gördüyü işlər barəsində məlumatlar verilir.

Gürcüstanda səfərdə olarkən Baz Nazirin müavini İrakli Melaşvili ilə görüş zamanı İlkın status almış və 2 illik müddətləri bitmək üzərə olan 75 ailənin siyahısı Gürcüstanın Baş Bakanlığına təqdim olunmuşdur.

Bunun da nəticəsində ən qısa zamanda Bakanlık tərəfindən 75 nəfərin bütün ailə üzvləri ilə birlikdə Gürcüstana vətəndaşlıq üçün müraciət forma blankları İctimai Birliyə göndərildi və 75 nəfərin adından 128 nəfərin bütün sənədləri İctimai Birlik tərəfindən tez bir müddətdə hazırlanaraq Gürcüstana vətəndaşlıq üçün göndərildi.

Hal-hazırda həmin 128 nəfərin Gürcüstanda vətəndaşlıq işləmlərinə baxılmaq məsələləri həll olunur.

İstər Gürcüstana, istər Azərbaycana, istərsədə Türkiyə dövlətlərinə və eləcədə Beynəlxalq Təşkilatlara VİB tərəfindən dəfələrlə rəsmi müraciətlər edilmiş, status almış insanlara tez bir zamanda Gürcüstan vətəndaşlığının verilməməsini tələp etmişdir.

Davamlı olaraq hər yıl ramazan ayında İctimai Birliyinin adından bölgələrdə İftar yeməyi təşkil olunur, Həmin tədbirlərdə bölgədə olan bütün kəndlərdən nümayəndələr iştirak etdir.

Dəfələrlə Gürcüstanın Qaçqınlar və Köçkünlər Nazirliyinin Status və Mıqrasiya İdarələrinin rəhbərləri ilə telefon əlaqələri saxlanılmış, Stausların verilməsi və köç məsələləri müzakirə edilmişdir.

30.09 2013-cü il tarixdə Gürcüstanın Azərbaycandakı Büyükelçiliyində Gürcüstanın Adalat Bakanlığının Vatandaşlık İdaresinin nümayəndəsi ilə görüş keçirildi və Vatana köçmək isteyenlərin vətəndaşlıq məsələləri müzakirə edilmişdir.

08.10.2013-cü il tarixdə Gürcüstanın Azərbaycandakı Büyükelçisi Teymuraz Şaraşanidze, Baş Konsul Mamuka və Gürcüstan Adalat Bakanlığının Vatandaşlık İdaresinin rehberi Tamuna Akobiya ilə görüş keçirildi. Bu görüşdə Status alan Axısxa Türklərinə vətəndaşlıq verilməməsi məsələləri müzakirə edilmişdir.

ATVİB tərəfindən respublikanın bütün bölgələrində Ana Vətəndən sürgünün yıl dönümü mərasimlərinin keçirilir.

12.11.2013-cü il tarixdə Saatlı, Sabirabad, Beylaqan və ətraf rayonları üzrə Sürgünün 69-cu il dönüm Saatlı rayonun Varxankənd kəndində anıldı.

16.11.2013-cü il tarixdə Gəncə, Qazax, Ağstafa, Tovuz, Şəmkir, Göy-göl, Yevlax və ətraf rayonlar üzrə Gəncə şəhərində anıldı.

18.11.2013-cü il tarixdə Haçmaz, Quba, Qusar, Siyəzən, Şabran rayonları üzrə Haçmazda anıldı.

22.11.2013-cü il tarixdə isə Şamaxı, Şəki, Qəbələ, Zaqatala və ətraf rayonlar üzrə Şamaxı rayonunun Mədrəsə kasabasında Sürgünün 69-cu il dönüm mərasimləri anıldı.

Türkiyənin TRT kanalı ilə Birlikte Gürcüstan Axısxa və digər bölgələrinə yaşayan Axısxa türklərinin keçmişi və bu günkü durumu haqqında belgeselin çəkilməsi barədə proje hazırlanmışdır .İnşallah yaxın zamanlarda həmin proje həyata keçiriləcəkdir.

04.02.2014-cü il tarixdən 07.02.2014-cü il tarixə dək ATVİB adına Ankarada resmi görüşlərdə bulunduk. Bu görüşlər zamanı

1-ci görüşümüz Türkiyə Diyanət Vəqfinin Başqanı Məhmət Emin Paçaçı ilə imamlarımızın Türkiyədə təhsil amaç məsələləri müzakirə olundu. 2013-cü ildə 6 nəfər imamlarımız təhsil aldılar bu il isə hal-hazırda 6 nəfər imamımız Türkiyədə təhsillərini davam etdirirlər. Onu da məlum etmək istəyirəm ki Türkiyəyə gediş-gəlişləri və oradakı bütün xərcləri ATVİB tərəfindən təmin olunmuşdur.

2-ci görüşümüz Yurt Dışı Türklər və Akraba Toplulukları Başkanını 1-ci müavini Gürsel bəylə gənclərimizin Türkiyədə təhsil olmaları məsələləri müzakirə olundu. Təhsil məsələsi ilə əlaqədar onu qeyd etmək istəyirəm ki, 2012-2013-cü il tədris ilində 76 nəfər, 2013-2014-cü il təhsil ilində isə 68 nəfər gənclərimiz ATVİB tərəfindən Türkiyə Universitetlərinə qəbul olmuşlar. Bu il isə Sizin hər birinizə yaxşı məliudur ki, hal-hazırda Türkiyə Universitetlərinə sənd qəbulu davam edir.

56
~

3-cü görüşümüz Türkiyənin İç İşləri Bakanı ilə oldu. Bu görüşdə Türkiyəyə köç etmiş həmvətənlərimizin vətəndaşlıq və çalışma məsələləri müzakirə edilmişdir. İnşallah çox yaxında bu məsələnin də həll olunmasına İç İşləri Bakanı söz verdi.

4-cü görüşümüz Türkiyənin Avropadan Sorumlu Bakanı Mövlud Çavuşoğlu ilə oldu. Bu görüşdə yalnız Vətənə köç məsələləri müzakirə edildi. Mövlud Çavuş oğlu qeyd etdi ki, Axısxa Türklərinin Vətənə köç məsələsi istər Avropada, istərsə də Gürcüstan və digər dövlətlərlə görüşlərimizdə hər bir zaman Türkiyənin gündəmində olmuşdur və bu məsələ həll olunana qədər göndəmədən düşməyəcəkdir. Bunun həqiqətən bütün görüşlərdə belə olmasının şahidi olmuşuq. İnşallah yaxın zamanlarda bu məsələnin də həll olunmasına nail oluruq.

5-ci görüşümüz Türkiyənin Xarici İşlər Naziri Türkiyədə olmadığından Nazirin müavini Ali Kamalla və Qafqazyadan sorulu Dairə Başqanı Yavuz Küllə oldu. Bu görüşdə də söhbətimiz yalnız Vətənə köçlə əlaqədar Türkiyənin Bizə hər tərəfli yardımda olmaları müzakirə olundu.

6-cı görüşümüz Başbakanlıkda TİKA-nın Başkanı Sərdar Çam-la oldu. Bu görüşdə Vətənə köçlə əlaqədar status və vətəndaşlıq alaraq Gürcüstana köçmək istəyən həmvətənlərimizə evlərin tikilməsi və həmin yerlərdə hər türlü şəraitin yaradılması barədə məsələlər müzakirə edilmişdir.

7-ci görüşümüz Başbakanın Yurt Dışı Türklər və Akraba Topluluklarından sorumlu olan Müavini Emrulla İşlərlə oldu. Bu görüşdə söhbətimiz yalnız Ana Vətənimiz Gürcüstana – Mesxetiya-Cavaxetiya bölgəsinə köç və Vətənə köçmək istəyən həmvətənlərimizə o yerlərdə yaşamaq üçün hər türlü şəraitin yaradılması barədə söhbətlər olmuşdur.

8-ci görüşümüz isə Böyük Millət Məclisində Millət Vəkilləri ilə oldu. Bu görüşdə də digər görüşlərdə olduğu kimi Ana Vətənimizə köç məsələləri müzakirə olundu. Eyni zamanda Türkiyəyə köç etmiş həmvətənlərimizə vətəndaşlığın verilməsi və iş məsələsi müzakirə edildi. Görüşdə olan Millət Vəkilləri söz verdilər ki ,TBMM-də hər iki məsələ barəsində Qanunların qəbul edilməsinə yardımcı olacaqlar.

Saatlı rayon Nəsimikənd, Şirinbəy və Sabirabad rayonu Əhmədabad kəndində fəaliyyət göstərən folklor qruplarımızla birlikdə televiziya kallarında çıxışlar olmuş və Ahıska Türklərinin mədəniyyətini, folklorunu və adət ənənələrini hemin kanallar vasitəsi ilə bütün dünyaya göstərilməlidir.

ürcüstana köçlə əlaqədar status almış həmvətənlərimizin Gürcüstan vətəndaşlığını almaq üçün müraciətlərinə başlanmışdır. Beləki Gürcüstan vətəndaşlığı üçün müraciət etmək istəyənlər ATVİB tərəfindən hüsusi avtobus ayrılmış, onların Bakı şəhərindəki Gürcüstanın Büyükelçiliyinə gəlib-getmələri üçün onlara ATVİB tərəfindən bütün imkanlar yaradılmışdır.

Doç. Dr. Ahmet Ali ASLAN¹
*Ahıskalı Türklerin Amerika'ya Göçü:
Amerika'nın Uyguladığı Bir Sosyal Mühendislik Projesi*

———— * ————

ÖZET

Ahıska Türklerinin kendi doğma yurtlarını ve şimdiye kadar yaşadıkları Türk Cumhuriyet ve Topluluklarındaki verimli topraklarını terk ederek Amerika'ya göçmen olarak gidip yerleşmeleri, Amerika, Rusya, Türkiye ve Gürcistan yetkilileri tarafından teşvik edilmektedir. Amerika'nın Başkenti Washington D.C. de 20 yıl yaşayan, Amerikan Parlamentosu, Beyaz Saray ve Dışişleri Bakanlığı ve buna bağlı Genel Müdürlüklerin nasıl çalıştığını yakından bilen bir Türk olarak, Amerika'nın Ahıska Türklerini göçmen olarak kabul edip, sonra onları “Amerika'nın Ulusal Güvenliği”ne uygun yerlere ve “Nüfus Yoğunluğu Azalan Bölgelerin Onarımı” programına bağlı olarak gereken bölgelere ve şehirlere yerleştirilmeleri tesadüfî değildir. Bu bir “Sosyal Mühendislik Projesi”dir. Bu Amerikan Projesinin arkasındaki gerçekleri anlayabilmek için, “Sosyal Mühendislik Fakültesi” mezunu olmak lazımdır. Washington idaresi, bu projeyi hayata geçirmekle “bir taşla “ birkaç “kuş”-vurmaktadır. Amerika ve İngiltere, Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı ile Azerbaycan petrolünün ve “fosil” kaynaklı enerji maddelerinin hiçbir kesintiye uğramadan “Batı” ya akmasını istemektedir. Ahıska Türklerinin eski anayurtlarının bulunduğu Güney Gürcistan toprakları, Bakü-Ceyhan petrol boru hattı için en güvenilir rotadır. Ahıska Türklerinin “vatan”larına ellikle geri dönmelerinin önündeki en büyük engel Petrol Boru hattının “güvenilir güzergâh” problemidir. Diğer taraftan, Gürcistan Hükümeti, kendi içinde; “Akhalsikhe (Ahıska) ve Akhalkalaki (Ahılkelek) bölgelerinde yaşayan Ermeni asıllı Gürcü vatandaşlarının ayaklanmalarından endişe etmektedir. Daha önce Rusya'nın desteğini alarak ayaklanan Gürcü vatandaşlarının ayaklanmalarının yol açtığı yaralar henüz kapanmamıştır. Gürcistan'ın Ahıska bölgesindeki Ermeni vatandaşlarını boşaltıp, onların yerine Ahıska Türklerini

59
~

¹ Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Başkanı

yerleştirmek için yeterli gücü yok gibi görünüyor. Ahıska Türklerinin “eski vatani” olan topraklar, Gürcistan ve Bakü-Ceyhan Petrol Boru hattı projesinde iştirak eden ülkeler için büyük risk taşıyan topraklar olarak kabul ediliyor. Bölgede barış ve sakinliğin devam etmesi ve bir ayaklanma ve bağımsızlık hareketinin başlatılmamasını, Gürcistan, Türkiye ve diğer “ortak” ülkeler istemiyorlar. Amerika’ya “göçmen” adı altında götürülen Ahıska Türkleri o ülkede “Nüfus Yoğunluğu” Amerikan standartlarının altına düşen bölgelere “yamanmaktadır”. Ahıskalı Türklerin Amerika’ya göç ettirilmesi projesi, Amerika’nın sevk ve idare ettiği bir “Sosyal Mühendislik Projesi”dir.

ANAHTAR KELİMELER: Ahıska, Ahıska Türkleri, Amerika,Göç,- Sosyal Mühendislik,Bakü, Gürcistan,

THE MIGRATION OF AHISKA TURKS TO AMERICA:

AN APPLIED `AMERICAN SOCIAL ENGINEERING`

PROJECT

SUMMARY

60

America, Turkey, Georgia and Russia backed the migration of Ahıska Turks from the fertile lands in newly established Turkic republics and communities besides the native land in Georgia State in Southern Caucasus. It is possible to emphasize by a Turk who lived in Washington D. C. almost 20 years that the exceptional of Ahıska Turks as immigrant and their resettlements for the rehabilitations of the towns and cities that have low population density that fits the policies of American National Security was not accidental. This act is an American project of `Social Engineering`. To understand the real aims of the hidden agenda of America behind this Social Engineering project needed to be a graduate from the faculty of Social Engineering. Washington aimed to a couple of targets on the same time for the benefits of America, and succeeded. America and Great Britain want the flow of the fossil based Azerbaijani crude oil to the West without any trouble and interruptions. The native home land of Ahıska Turks that has been taken in Southern Georgian territory is the safest route for the Baku-Tbilisi-Ceyhan crude oil pipe-line. The security route of the Baku-Tbilisi-Ceyhan crude oil pipe-line is the most important obstacle that stops the mass repatriation of Ahıska Turks to their real homeland. Besides this fact the Georgian government has been deeply concerned that the ethnic Armenian citizens of Georgia who live in *Akhalsikhe* (Ahıska) and *Akhalkalaki* (Ahilkelek) regions in Southern Georgia could

be upraised. The political wounds of Georgian government that occurred in Georgia and backed by Russian military forces had not been healed. Georgian government does not feel herself enough strong for the evacuation of Armenian settlers who placed to the lands of Ahiskan Turks after forced migration and repatriation of Ahiska Turks to their former residents in Ahiska. The former native lands of Ahiska Turks have been considered the highest risk route by the participant countries in Baku-Tbilisi-Ceyhan crude oil pipeline project. America, Turkey, Azerbaijan and Georgia and the other participant countries do not want any disturbance and uprising and any independency movements in the territories and they all need peace and prosperity in Ahiska, Georgia. Washington repairs the broken structure of population density in the necessary towns and cities of America by the Ahiskan immigrants. The migration of Ahiskan Turks to America is a result of a well organized *Social Engineering Project* of America.

KEY WORDS: Ahiska, Ahiska Turks, America, Migration, Social Engineering, Turkey, Baku, Georgia, Tbilisi.

Ahıska Türklerinin başına gelen bu musibetler zinciri, 15. Kasım. 1944 tarihinde Stalin'in emriyle bugün Gürcistan topraklarında kalan ve Ermeniler tarafından işgal edilen eski Ahıska topraklarındaki evlerinden gece süngü zoruyla toplanarak, hayvan vagonlarında Orta Asya'ya sürülmesiyle başladı. Stalin bu kararı verirken kesinlikle sağlıklı düşünen bir insan portresi çizmekten uzaktı. Stalin, herkesten şüphelenme gibi bir psikolojik rahatsızlık yaşamaktaydı. Stalin'in yerleşik, "yerli halkları" topraklarından alarak daha uzak diyarlara sürme planlarıyla ilgili yazılmış uluslar arası bilim adamlarının eserleri, onun bu hastalığına parmak basmaktadır:

Stalin'in içinde yaşadığı ruh hali ve onun "büyük tehlike arz ettiğine" inandığı Sovyet vatandaşlarını yanından uzaklaştırması ve ortadan kaldırması, 1944 yılında baş veren büyük ve toplu sürgünlerin doğmasına sebep olmuştur.²

1944 yılının sonlarına doğru, Stalin'in "sağ-kolu" olarak bilinen Lavrenti Beria, yayınladığı gizli bir emirle, Meshkheti (Ahıska) Türkleri ve bunlara yakınlıklarıyla tanınan "Hemşler"(Müslüman Ermeniler) ve Kürtleri kesinlikle "inanılmaz" topluluklar olarak Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti topraklarından "derhal" çıkarılarak Orta Asya topraklarına sürgün edilmesini istemiş ve operasyonun gidişatını bizzat kendisi kontrol etmiştir.³

2 NEKRICH, Alexander, *The Punished Peoples: The Deportation and Fate of Soviet Minorities at the End of the Second World War*, 1978, p: 104-105

3 POLIAN, Pavel, *Against Their Will: The History and Geography of Forced Migration in the USSR*, 2004, p: 123-164.

Ahıska Türklerinin kendi doğma yurtlarını ve şimdiye kadar yaşadıkları Türk Cumhuriyet ve Topluluklarındaki verimli topraklarını terk ederek Amerika'ya göçmen olarak gidip yerleşmeleri, Amerika, Rusya, Türkiye ve Gürcistan yetkilileri tarafından teşvik edilmektedir. Amerika'nın Başkenti Washington D.C. de 20 yıl yaşayan, Amerikan Parlamentosu, Beyaz Saray ve Dışişleri Bakanlığı ve buna bağlı Genel Müdürlüklerin nasıl çalıştığını yakından bilen bir Türk olarak, Amerika'nın Ahıska Türklerini göçmen olarak kabul edip, sonra onları "Amerika'nın Ulusal Güvenliği"ne uygun yerlere ve "Nüfus Yoğunluğu Azalan Bölgelerin Onarımı" programına bağlı olarak gereken bölgelere ve şehirlere yerleştirilmeleri tesadüfî değildir. Ahıska Türkleri'nin Amerika'da Muhacir olarak kabul görmesinden sonra Amerikan Üniversiteleri de Ahıska Türkleriyle ilgili konulara akademik metot ve yöntemlerle yaklaşmağa başlamışlardır: *"Ahıska Türkleri 15. Kasım. 1944 tarihinden beri kendi doğdukları ana yurtlarından sürgün edildikten sonra eski Sovyetler Birliği'nin değişik Cumhuriyet ve bölgelerinde kendilerinin dilek ve arzularına zıt bir durumla yüzleşmek mecburiyetinde kalmışlardır. Ahıska Türklerinin doğma yurtlarından Orta Asya'ya ellikle sürgün edilmesiyle ilgili olarak Stalin tarafından verilen yazılı emir gün yüzüne çıkmış ve yazılan kitapların sayfaları arasında yerini almıştır."*⁴

İlk Ahıska ailesi Amerika'nın resmi dairelerine başvurup, "Sürekli Oturma ve İş Bulma" belgesi almak istediklerini beyan edinceye kadar, Amerika'nın Ahıska Türkleri adıyla anılan bir topluluktan haberi yoktu. Özbekistan'ın Fergana Vadisinde saldırılara uğrayan Ahıska Türklerinin Rusya'nın Krasnodar Krai şehrine nakledilmesi ve orada da Ruslar tarafından baskı, takip ve işkencelere maruz kalması, iskan ve vatandaşlık haklarının inkar edilmesi ve verilmemesinin ardından, Krasnodar Krai şehrindeki Ahıska Türklerini Amerika hükümeti kendi topraklarında iskan etmeğe karar vermiştir. Bu kararın arkasından, Ahıska Türkleri Amerikalı bilim adamları ve araştırmacılarının ilgi odağına çevrilmiş, Ahıska Türkleri hakkında ciddi kitaplar yazılmıştır.⁵

Ahıska Türklerinin Amerika'ya götürülüp, orada boş olan bölgelere ve şehirlere yerleştirilmeleri bir "Sosyal Mühendislik Projesi"dir. Bu Amerikan Projesinin arkasındaki gerçekleri anlayabilmek için, "Sosyal Mühendislik Fakültesi" mezunu olmak lazımdır. Maalesef, Türkiye'de "Sosyal Mühendislik Fakültesi" olan Üniversitemiz yoktur. Washington, bu projeyi hayata geçirmekle "bir taşla " birkaç "kuşu" birden vurmaktadır. Kafkasya ve Orta Asya'da "Yeni Büyük Oyunlar" oynanmaktadır. Bu oyunların baş oyuncusu ABD dir. Washington Amerika'nın geleceğini koruyup kollamak ve Ameri-

4 REISMAN, Ande, **Being Without Belonging: Seattle's Ahıska Turks and Limitation of Transnationalism for Stateless Diaspora Groups.**, A Thesis of Master of Arts, University of Washington, Department of Sosiology, 2012.

5 TRIER, Tom-Andrei Khanzhin, **The Meskhetian Turks at a Crossroad: Integration, Repatriation or Resettlement**, Piskataway, Transaction Publishers, NJ, 2007.

kan halkının stratejik önceliklerine göre dünya siyasetini önce olgunlaştırıp, sonra oluşturmaktadır. Amerika'nın stratejik ulusal güvenlik konularının başında, ülkenin enerji kaynaklarının tespiti, temini, ülkeye getirilmesi ve enerji kaynaklarının korunup-kullanılmasıdır. Amerika'nın Ulusal Güvenlik Stratejisi, "Ham Petrole" hedeflenmiş ve programlanmıştır:

Amerika, bölgeden çıkarılan ham petrole muhtaçtır... Bölgenin ve petrol yataklarının korunması ile ilgili stratejik plan ve programların içinde, doğrudan bir katılımcı, garantör veya gerektiğinde çıkacak ihtilaf ve çatışmalarda barış gücü olarak görev alır.⁶

Amerika'nın, her şeyiyle Türk olan Ahıska Türklerini Krosnadar Krai bahanesiyle Amerika'ya götürmesi olayında, Türkiye nerede ve hangi sahnede rol alıyor? Bunu çok iyi görmek ve tutarlı delillere dayanarak açmak ve yorumlamak gerekir. Sonuçta, sallanan kılıcın iki ağzı da açıktır ve keskindir, bir tarafta Ahıska Türklüğü, diğer tarafta Anadolu Türklüğü yer almaktadır. Kesin olan bir şey varsa, o da Türkiye'nin, Türk Cumhuriyet ve Topluluklarıyla ilgili tutarlı ve Türk Dünyası'nı tatmin edici bir dış politikasının olmamasıdır. Yapılan faaliyetler, Türk iç politikasına yönelik malzeme temin etmek maksadından öteye gitmekte zorluk çekiyor. Devlet politikalarına sahip olan Amerika, Rusya, İngiltere ve hatta İran sözünü ettiğimiz ve Türkiye'nin dışında yaşayan Türk Devlet ve Topluluklarıyla ilgili çalışmalarında daha aktif rol almağa başlamışlardır. Balkanlar, İdil-Ural Bölgesi, Kuzey ve Orta Sibirya, Orta Asya, Uygur Eli, Çin, Kuzey ve Güney Kafkasya, Kuzey ve Güney Azerbaycan, Orta Doğu, Irak ve Suriye'de yaşayan Türk Devlet ve Toplulukları üzerinde enerji harcayan, emek veren ve ter döken değerli bilim adamı ve araştırmacılar da Türkiye'nin Devlet olarak Türk Devlet ve Topluluklarıyla ilgili çalışmalarda ve faaliyetlerde devamlı olarak "bir adım arkadan" yürüme yolunu tercih etmesinden şikâyetçidirler.

Yerleşmiş olduğu coğrafya ve stratejik konumu itibariyle Kafkasların en stratejik ve en problemlili bölgesinde bulunan Türkiye, dünya stratejilerinin dikkatini üzerine çekmektedir. İnanması zor ama Türkiye'nin dış politikasını oluşturan karar verici organlar ve makamlar bu konuda şimdiye kadar elle tutulur ve gözle görülür bir politika üretememişlerdir.⁷

Sovyetler Birliğinin yıkılmasıyla yeni kurulan Türk Cumhuriyet, Otonom

Cumhuriyet ve Türk Topluluklarının beklenmedik bir anda tarih sahnesine çıkmaları, Sovyetler Birliği yıkılmadan önce "Türk Dünyası" ve "Yurt Dışındaki Türklerle ilgili hiçbir programı ve milli düşünce kuruluşu olma-

6 JORDAN, Amos-William J. Taylor-Michael J. Mazarr, **American National Security**, Baltimore, 1999, p: 267.

7 TAYFUR, M. Faith – Korel Göymen, "Decision Making in Turkish Foreign Policy; The Caspian Oil Pipeline Issue", **Middle Eastern Studies**, Vol.: 38, No. 2 (Apr. 2002) 101-122, p:101

yan Türkiye, çok hazırlıksız yakalanmıştır. Şimdi Atatürk'ün bu sözleri söylemiş olduğu 1936 yıllarını şöyle bir hatırlayalım: Henüz daha II. Dünya Savaşı çıkmamış ve Rusya büyük bir güç olmamışken, bu sözler söylenmiştir. Yani inanılacak gibi değil ama 1936'da 1990'ları anlatmıştır. Bunun tek bir izahı olabilir. Bu normal şartlarda açıklanabilecek bir mesele değildir. Eğer Atatürk'ün geleceği görebilen “Üstün Sezme Gücü” olmasaydı, böyle bir kehanetti bulunabilmesi mümkün olamazdı. Gerçekten de Rusya'daki parçalanma, Atatürk'ün söylemiş olduğu gibi üçüncü nesilde meydana gelmiştir. Atatürk 1936 yılında Rusya'nın parçalanacağını ve yıkılacağını tahmin eden dünyanın çok ender liderlerinden biri olmakla tarihteki yerini almıştır. *“Bu gün Sovyetler Birliği dostumuzdur, komşumuzdur, müttefikimizdir. Bu dostluğa ihtiyacımız vardır. Fakat yarın ne olacağını kimse bugünden kestiremez. Tıpkı Osmanlı gibi, tıpkı Avusturya Macaristan İmparatorluğu gibi parçalanabilir, ufalanabilir. Bu gün Rusya'nın elinde sınıksız tuttuğu milletler avuçlarından kaçabilirler. Dünya yeni dengeye ulaşabilir, işte o zaman Türkiye ne yapacağını bilmelidir. Bizim, bu dostumuzun idaresinde dili bir, inancı bir, özü bir kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız. Hazır olmak yalnız o günü susup beklemek değildir. Hazırlanmak lazımdır. Milletler buna nasıl hazırlanır? Manevi köprüleri sağlam tutarak... Dil bir köprüdür. İnanç bir köprüdür. Tarih bir köprüdür. Köklerimize inmeli ve olayların böldüğü tarihîmiz içinde bütünleşmeliyiz. Onların bize yaklaşmasını bekleyemeyiz, bizim onlara yaklaşmamız gereklidir.»⁸*

Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra büyük bir sosyal ve politik sarsıntı geçiren Rusya kendisini toparlamağa başlamıştır. Kendi ayakları üzerine doğrulumağa başlayan Moskova, “Arka Bahçem” dediği eski “peyklerinin” üzerine yürümeğe başlaması Türkiye'yi tedirgin etmiştir. Sovyetlerin yıkılmasından sonra kurulan Türk Devlet ve Toplulukları, özellikle, Kafkasya'daki Türk Cumhuriyetleriyle yakından bağlantı kurmağa çalışan Türkiye, onlarla coğrafik, kültürel, dini ve dil yönünden mevcut olan bağlarımızdan yararlanarak güçlü bağlar kurmağa başlamıştır. Türkiye bu konuda harekete geçmekte çok geç kalmıştır. Böylesine ancak yüz yılda bir rastlanan tarihi fırsatı kaçırmıştır.

Türkiye'nin Kafkaslar'da ve Baku-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının ana terminali ve hayati önem taşıyan stratejik bir konumda olması Ankara'ya, bölgede yer alan nüfus yönünden küçük, fakat manevi değerler ve Türklük ruhuna sahip olması bakımından daima büyük olmuş ve bu büyüklüğünü taşımasını bilmiş Ahıska Türklerini unutturmuştur. Türkiye ve Türkiye üzerinden Hazar Petrollerini Batı'ya taşıyan Amerika, İngiltere ve Avrupa ülkelerinin “Ulusal Çıkarları” Ankara'yı, Kafkasya ve Gürcistan'da tarihi ana

8 <http://www.gruphepsifanclub.net/mustafa-kemal-ataturk/150944-ataturk-rusya-gercegini-65-yil-once-gordu.html>

vatanlarına geri dönmek isteyen Ahıska Türklerinin çıkarları aleyhine düzenlenen anlaşmalara imza attırmaya mecbur bırakmıştır. Ankara, Amerika ve Avrupa ülkelerinin Türkiye'ye layık gördüğü rolü başarıyla sahnelemiştir:

Bakü-Ceyhan petrol boru hattı Rusya'nın bölgeden Batı'ya akan enerji hatları üzerindeki hegemonyasını mutlaka kırmalıdır. Bunun için Bakü-Ceyhan petrol boru hattı, Türkiye'nin Avrasya'daki stratejik önemini artıracaktır.⁹

Türkiye'yi milli konularda yanlış kararlar almaya sevk eden ve başta Ahıska Türkleri olmak üzere, Kafkasya'daki diğer Türk otonom Cumhuriyet ve Türk Topluluklarının milli çıkarlarına zıt davranışlar içine iten yanlış imaj budur diye düşünüyoruz. Amerika ve İngiltere, Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı ile Azerbaycan petrolünün ve "fosil" kaynaklı enerji maddelerinin hiçbir kesintiye uğramadan "Batı" ya akmasını istemektedir. Ahıska Türklerinin eski anayurtlarının bulunduğu Güney Gürcistan toprakları, Bakü-Ceyhan petrol boru hattı için en güvenilir rotadır. Ahıska Türklerinin "vatan"larına ellikle geri dönmelerinin önündeki en büyük engel Petrol Boru hattının "güvenilir güzergâh" problemidir. Diğer taraftan, Gürcistan Hükümeti, kendi içinde; "Akhalsikhe (Ahıska) ve Akhalkalaki (Ahılkelek) bölgelerinde yaşayan Ermeni asıllı Gürcü vatandaşlarının ayaklanmalarından endişe etmektedir. Daha önce Rusya'nın desteğini alarak ayaklanan Gürcü vatandaşlarının ayaklanmalarının yol açtığı yaralar henüz kapanmamıştır. Gürcistan'ın Ahıska bölgesindeki Ermeni vatandaşlarını boşaltıp, onların yerine Ahıska Türklerini yerleştirmek için yeterli gücü yok gibi görünüyor. Ahıska Türklerinin "eski vatani" olan topraklar, Gürcistan ve Bakü-Ceyhan Petrol Boru hattı projesinde iştirak eden ülkeler için büyük risk taşıyan topraklar olarak kabul ediliyor. Bölgede barış ve sakinliğin devam etmesi ve bir ayaklanma ve bağımsızlık hareketinin başlatılmamasını, Gürcistan, Türkiye ve diğer "ortak" ülkeler istemiyorlar.

Sovyetler Birliği yıkıldıktan sonraki dönemde Kafkasya ve Orta Asya'nın mevcut petrol yataklarına ulaşmak ve onlardan Amerika'nın yararına istifade etmek Amerika Dış Politikasının en önemli konusu haline gelmiştir. Hem Kafkasya ve hem de Orta Asya Amerika'nı 21. Yüzyılda ihtiyaç duyacağı ham petrol ve enerji kaynaklarına kolayca ulaşma fırsatı sunmaktadır. Bunun yanı sıra Amerika, Moskova'nın yeniden güçlenerek, ulaşılması kolay bu enerji kaynaklarının kontrolünü, Batı'daki pazarlara ham petrol ve doğal gaz nakleden boru hatları üzerinde hegemonya kurmasını kesinlikle istemiyor. Ayrıca Amerika kökten dinci düşünce ve ideolojisini Kafkasya'daki Müslüman devlet ve topluluklara bulaştırıp, burada yaşayan insanları ayaklanmalara teşvik edeceğinden endişe ettiği İran'ın enerji nakil hattı projelerine karışması ve iştirak etmesini de istemiyor. İşin en önemli kısmı, Amerika Kafkasya ve Orta

Asya'da kurulmuş bağımsız devletlerin politik bağımsızlıklarını, toprak bütünlüğünü ve ekonomilerinin gelişmesi ile ilgili projelere Kafkasya ve Orta Asya'da karışıklık çıkarılmaması, politik sabitlik ve sakinliğin korunması şartıyla destek vermektedir.¹⁰

Amerika, Gürcistan ve Türkiye'nin Ahıska Türklerinin sürgün edildikleri ve vatan olarak kabul edip unutmadıkları Gürcistan'daki Ahıska topraklarına toplu olarak geri dönmesi konusuna neden olumsuz baktıklarının sebebi açıklığa kavuşmuştur. Sebep; hala vatanlarından uzak sürgün hayatı yaşama-ya devam eden Ahıska Türklerinin eski topraklarına yerleşmiş olan Ermenilerle girebilecekleri bir çatışma ve çıkabilecek kargaşalık ve ayaklanmaların Gürcistan üzerinde yaratmış olduğu korku ve endşedir. Amerika, ham petrol ve doğal gaz boru yataklarının, Azerbaycan'dan sonra "Orta Ayağını" oluşturan Gürcistan'da siyasi sakinlik istiyor. Washington'un tahminlerine göre, Ahıska Türklerinin eski topraklarına geri gelmesinin ardından onlar Gürcistan'dan otonomi ve bağımsızlık isteyeceklerdir. Böylesine bir hareket, Gürcistan vatandaşı olarak Ahıska Türklerinin sürgünden önceki topraklarında yaşamakta olan Ermeniler ve Gürcistan güvenlik güçleriyle Ahıska Türkleri arasında çıkacak bir çatışma anlamına geliyor. Ruslar, böyle bir çatışmada "taraf tutmadan" ve hiçbir şeye karışmadan olaylara seyirci kalmayacaktır. Ahıska'da başlayan bir çatışma, Gürcistan'ın, Ermenistan'la sınır olan Ahılkelek bölgesinde yerleşmiş Ermenilerin çoğunlukta olduğu bölgeye sıçraması endişesi, Gürcistan'ı oldukça rahatsız etmektedir. Gürcistan'daki toplam nüfusun yüzde 8'ini oluşturan Ermenilerin çoğunluğu Ahılkelek bölgesinde ikamet etmektedir. Bu bölge Ermenistan'la sınırdır. Bölgenin asıl ahalisi olan Ahıska Türklerinin Josef Stalin döneminde başka bölgelere göç ettirilmesinden dolayı bölge nüfusundaki değişiklikler bugünkü durumu meydana getirmiştir. Stalin'in göç ettirme ve yer değiştirme politikalarından payını alan Gürcistan da, aynı kaderi paylaşan diğer Kafkasya bölgeleri gibi pek çok sorunla karşı karşıyadır.

Ahıska Türklerinin geri dönüşünü sağlayacak olan bürokratik işlemler bugün dondurulmuş bir vaziyettedir ve durumunu bu şekliyle korumaktadır. Bununla birlikte bölgedeki Ermeni nüfusun Gürcistan'a yönelik olumsuz etkileri son dönemlerde daha da artmıştır. En son Gürcistan'da 30 Mayıs 2010 tarihinde gerçekleşen yerel seçimlerde *Cavaheti* (Ahılkelek) Ermenilerinin durumu ile ilgili olarak çeşitli örgütler seçimlerin adil bir şekilde gerçekleştirilmediğini ve bu bölge halkının kendi kendisini temsil etme hakkına sahip olması gerektiğini dile getirmişlerdir. Siyasi zemine yöneltilen bu eleştirilerin arka planında Sovyetler Birliği sonrasında yaşanan tarih, kültür ve siyaset konularından doğan talepler yer almaktadır.

10 COHEN, Ariel, "US Policy in the Caucasus and Central Asia: Building a New Silk Road to Economic Prosperity", *Heritage Foundation Backgrounder*, No: 1132, July 24, 1997, Washington D. C. .

Son yıllara kadar Ahılkelek'te bulunan Rus askeri üssü Ermeniler için büyük önem arz ediyordu. Buraya yerleştirilen Ermenilerin ülke ve bölge güvenliğini tehdit edeceğini düşünen Gürcistan yönetimi, burada bir Rus etkisinin yer almasından da son derece rahatsızdı. İçinde bulunduğu durum itibarıyla komşu devletler üzerinden ihtiyaçlarını karşılayan Ermenistan da Gürcistan dâhilinde kendi lehine varlık gösteren unsurların yer almasını iyimser havayla karşılamaktadır. Önceki yıllarda Birleşik Ahılkelek (*Cavakh*) hareketinin Gürcistan meclisine gönderdiği mektupta bahsi geçen taleplerle ilgili ifadeler yer almaktadır. Mektupta; Rus üssünün kapatılmaması gerektiği, Gürcistan'ın sözde Ermeni soykırımını tanınması, Ermeni okullarında Ermeni tarihinin okutulması yönündeki yasağın kaldırılması konularına değinilmiştir. Rusya desteğinin varlığı ve kültürel konulardaki taleplerin getireceği yeni istekler bölge Ermenilerinin Ermenistan desteği ile konumunu sağlamlaştırması sonucunu doğuracağı tahmin edilmektedir ve bu bir "kehaneler" değildir.

Gürcistan'ın sınırları içerisinde yaşayan, Gürcü vatandaşı olan Ermenilerin varlığı, Gürcistan için devamlı tehdit oluşturan bir varlığa dönüşmüştür. Gürcistan hükümetinin, Ahıska ve Ahılkelek'te eş zamanlı başlatılacak bir Ermeni ayaklanmasını, Gürcistan'ın "kansız" bastırması ihtimali çok zayıftır ve Gürcistan'ın bunu başaracak silahlı gücünün olup-olmadığı konusu da şüphelidir.

Rusya, daha önce Osetya'da ve bu yakınlarda Ukrayna ve Kırım'da baş veren olayların bir benzerinin Bakü-Tiflis-Ceyhan enerji boru hatlarının geçtiği Gürcistan'da başlatılmasından memnunluk duyacaktır. Bu konuda Türkiye, Amerika'nın bölgenin güvenliği ve politik sakinlik ve bölgesel barışla ilgili tutumuna uygun bir politikadan yanadır:

Amerikan hükümetinin Türkiye üzerinde büyük tesiri ve ikili konularda Türkiye'yi ikna etme gücü vardır. Washington bölgeyle ilgili bir konuda iştirak eden tarafların tamamının kabul edebileceği bir esnek politika izlemektedir.¹¹

Görüldüğü gibi, ister Azerbaycan, isterse Gürcistan'la Türkiye'nin müzakere ettiği konular arasında vatanlarından sürülen Ahıska Türklerinin yeniden Gürcistan'daki vatanları Ahıska'ya geri dönmeleri konusu yer almaktadır. Gürcistan, Amerika'nın garantörlüğünde, Türkiye ile imzalamış olduğu "işbirliği ve güvenlik" anlaşmalarına güveniyor. "*Türkiye, Bakü-Tiflis-Ceyhan ham petrol ve doğalgaz nakil hatlarıyla ilgili devletlerarasında, birbirlerinin ulusal çıkarlarını koruyarak, birbirlerine güvenlik anlaşmalarıyla bağlı bir durum yaratılırsa, bu enerji hattının bölgeye barış ve ekonomik farklılık sağlayacağına inanıyor.*"¹²

11 KRAMER, H, "Options for Turkish Foreign Policy; Central Asia and Transcaucasus", **Ebenhausen**, 1998.

12 TAYFUR, agm, s: 105.

Güney Kafkasya'da eskiden Sovyetler Birliğine bağlı iken, şimdi bağımsız bir Cumhuriyet olan Gürcistan 1944 te Stalin tarafından doğma vatanlarından zorla Orta Asya'ya sürülen Ahıska Türklerinin yeniden vatanları olan Ahıska'ya geri dönmelerine kesinlikle sıcak bakmıyor. Gürcistan bu konuda kendisini savunurken çeşitli bahaneler ileri sürüyor. Stalin tarafından Gürcistan'daki vatanlarından sürülen Ahıska Türklerinin şimdi eski vatanlarına geri dönme haklarına bağlı olarak ortaya koyduğu uluslar arası hukuka uygun bir karar vermesi gereken Gürcistan, bu konuda isteksiz olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.¹³

Sovyetler Birliğinin yıkılmasından sonra, oynanan “Büyük Oyun”un ikinci safhası bugün Kafkaslar ve Orta Asya'da sergilenmektedir. Gürcistan'daki vatanlarına geri dönmek isteyen Ahıska Türkleri, Rusya'nın Orta Asya'daki çıkarlarına mani olduğu için, Özbekistan'ın en verimli toprakları olarak bilinen Fergana Vadisinde büyük tarım projelerine imza atmaya hazırlanıyorlardı. Moskova'nın ihtiyacı olan Semerkant-Buhara-Taşkent üçgeninde yetişen meyve sebzeleri Ahıska Türkleri hazırlıyordu. Özbekistan'daki “Rus Yanlısı” eski Özbek Kommunistleri ve Rusya'nın da desteği ile “Kardeş-Kardeşi” öldürdü Fergana Vadisinde. Sonra bu hadisenin arkasından Özbekistan ülkede yaşayan bütün Ahıska Türklerini sınır dışı etme kararı aldı. Rusya bu Ahıska Türklerinin tamamını Krasnodar Krai şehrine yerleştireceğini söyledi. Krasnodar Krai şehrine giden Ahıska Türkleri, Validen ve ona bağlı resmi dairelerden “*Propiska*” dedikleri “Oturma İzni”ni alamadılar. Büyük devletlerin oynadıkları “Oyun” da büyük oluyor. Rusların istemediği Ahıska Türklerini çıkardığı özel bir “Göçmenlik Yasası” ile Amerika sahiplendi. Oyunu oynayanlar, gerçekten büyük oynuyorlardı:

Çeçenistan'da olduğu gibi, Azerbaycan'la Ermenistan arasında ve Gürcistan'ın çeşitli bölgelerinde devam eden etnik savaşlar ve ayaklanmalar, Rus askeri birlikleri tarafından kışkırtılmakta, desteklenmekte ve sevk ve idare edilmektedir. Belki de bu savaşların sonuçları Kafkasya'da, Gürcistan topraklarından geçen ham petrol ve doğal gaz boru hatlarını gelecekte kimin kontrol edeceği konusunda belirleyici olacaktır. Moskova, bu kontrolü Rusya'nın ele geçireceğini ümit etmektedir. Moskova'nın bu konuda çok istekli olması, Kremlin'e, Avrasya'ya ham petrol ve doğal gaz taşıyan boru hatlarının tamamının Rus topraklarından geçeceğine garanti gözüyle bakması ümidini veriyor.¹⁴

Rusya'nın kurduğu ve idare ettiği “Bağımsız Devletler Topluluğu” nun

13 SWERDLOW, Steve, “Understanding Post-Soviet Ethnic Discrimination and the Effective Use of U.S. Refugee Resettlement: The Case of Maskhetian Turks of Krasnodar Krai”, *California Law Review*, Vol: 94, Issue: 6, Article: 5, Dec. 31, 2006, Berkeley, California, p: 1831.

14 COHEN, Ariel, “The New Great Game: Oil Politics in the Caucasus and Central Asia”, *The Heritage Foundation Backgrounder*, No: 1065, Jan 25, 1996, Washington D. C. p: 1

liderliği Moskova'nın elindedir. Rusya, eski Sovyetler Birliği'ne bağlı şimdi bağımsız olan Cumhuriyetlerde yaşayan etnik Rus ve Moskova yanlısı yerli etnik grup ve topluluklardan Gürcistan'daki Abazaları, Karabağ'daki Ermenileri, eski kommunist ve Rus yanlısı Tacik kabilelerini tahrik edip silahlandırarak buldukları Cumhuriyetlerin içinde ayaklandırarak "bağımsızlık" isteği ile idareye baş kaldırmalarını sağlıyor. Moskova bu ayaklanma bölgelerindeki etnik grup ve topluluklara askeri mühimmat ve cephane, askeri eğitim, savaş taktikleri vermektedir. Rusların tahrikleriyle çıkarılan yerel savaşlar arkasında binlerce ölü ve yaralı, evsiz insan bırakmaktadır. Savaş sonrasında, bu insanlar kendi doğdukları topraklardan göç etmektedir. *"Bu şiddetli yerel çatışmalar ve savaşlar Kafkasya ve Orta Asya'dan Avrupa ve Amerika'ya ham petrol ve doğal gaz sevkiyatının önünü kesmektedir."*¹⁵

Rusya'nın Çeçenistan'da sürdürdüğü savaş, Moskova'ya 6 Milyar Dolara mal olmuştur. Bu miktar Rusya'nın IMF ve Dünya Bankasından 1995 yılında aldığı borç paranın tamamına eşit bir miktardır. Eski Rus imparatorluğunu yeniden kurma hayaliyle saldırılarını devam ettiren Ruslar Kafkasya'nın tamamını yeniden kendi hâkimiyetine geçirirse, Rus Orduları daha sonra Balkanlara, Ak Denize, Orta Doğuya yönelecektir. Güney Kafkasya'ya yönelen Rusya'nın baskısı Moskova'nın istediği yönde gerçekleşirse, Moskova'nın tehdidi Ukrayna, Türkiye, İran ve hatta Afganistan üzerinde yoğunlaşacaktır.¹⁶

Ahıska Türklerinin doğma vatanlarına yeniden geri dönmesinin önündeki engeller sadece bununla bitmiyor. Gürcistan liderleri de Ahıska Türklerinin tekrar Ahıska'ya geri dönmesini istemiyor ve her fırsatta bu konuda tehdit edercesine beyanatlar vermekten çekinmiyor.:

1991 yılında Gürcistan bağımsızlığını ilan etti. Gürcü halkının duygularına tercüman olduğunu iddia eden Zviad Gamsakhurdia, Gürcülerin milliyetçi duygularına hitap ederek ülkenin ilk Cumhurbaşkanı seçildi. Ülkenin yeni lideri Gamsakhurdia'nın "Gürcistan, Gürcülerindir" beyanatından sonra Ahıska Türklerinin eski vatanları olan Ahıska'ya geri dönme ümitleri, tabiri caizse, buharlaşıp yok olmuştur.¹⁷

Stalin'in emriyle Gürcistan'daki vatanlarından sürülen Ahıska Türklerinin yeniden eski vatanlarına geri dönmeleriyle ilgili 1956 yılında Stalin'in ölümünden sonra çeşitli kanunlar ve kararlar alınmış fakat bu kanunlar uygulanmamıştır. Bu konuda Amerika ve Avrupa'da çeşitli akademik araştırmalar yapılmış ve yazılan eserlerin hepsinde Ahıska Türklerine hak verilmiş

15 COHEN, agm, s: 10

16 COHEN, agm. s: 10

17 SWERDLOW, Steve, "Reflection on Transnational Minorities and Human Rights: Meskhetians and Hemshins in Georgia and Krasnodar", **Antropology, Minorities, Multiculturalism**, 5. Bülten, 2004, p: 6-9.

ve Kremlin'in ve Gürcistan'ın keyfi tutumlarıyla Ahıska Türklerinin vatanlarına geri dönmelerine izin verilmemiştir. Pavel Polian Ahıska Türklerinin sürgün ve sürgün sonrası yaşananların tarihiyle ilgili olarak şunları yazmıştır:

1956 yılında Stalin'in ölümünden sonra başa geçen Sovyet lideri Nikita Khrushchev Ahıska Türklerinin vatana geri dönmelerini engelleyen kanunların çoğunu kaldırdı. Ama buna rağmen eski Sovyetler Birliği Yüksek Mahkemesi (Supreme Soviet) 135/142 No. Lu kararıyla vatanlarından Stalin zamanında sürülenlerin geri dönmelerini engelleyen bazı yasaklamaları kaldırdı, fakat bu karar sürgün edilen insanların eski vatanlarına geri dönmelerine imkân vermedi. Aynı "Yüksek Mahkeme" 31. Ekim. 1957 tarihinde kabul ettiği başka bir kararla Gürcistan'dan zorla sürgün edilenlerin Azerbaycan'da iskan edileceklerini bildirdi. "Supreme Soviet" yeniden 9. Ocak. 1974 tarihinde aldığı başka bir kararla Ahıska Türklerinin sürgün edildikleri vatanlarının bulunduğu Gürcistan'a geri dönmelerine mani olabilecek ne kadar kanun veya karar varsa hepsinin hükümsüz olduğunu ilan etti. Fakat bu karar hiçbir zaman Ahıska Türklerinin Gürcistan'a tekrar geri dönüp eski topraklarına yerleşecekleri şeklinde bir kabul görmedi ve bu şekilde yorumlanmadı.¹⁸

Uluslar arası mevcut kanunlara uyacağını beyan eden Gürcistan Cumhuriyeti bu kanunları "Devlet" seviyesinde imzalamış ve kabul etmiştir. Bugün yürürlükte olan Uluslar arası kanunlar, Ahıska Türklerini Gürcistan'ın doğal ve tabii vatandaşları olarak kabul etmektedirler. Yine aynı kanunlara göre, Ahıska Türklerinin doğdukları vatan topraklarına geri dönmek ve orada yerleşmek hakkı vardır, bu hak bakidir ve zaman aşımına uğramaz. Bir şahsın mensup olduğu Millet ve Milliyet konularını açıkça tarif eden "European Convention on Nationality" (Avrupa Mensubiyet ve Milliyetler Kanunu) vardır ve hala bu kanun yürürlüktedir. Uluslar arası hukuk da bu kanunların gösterdiği, Ahıska Türklerinin haklı oluşunu destekliyor ve Gürcistan'ın imzalamış olduğu Uluslar arası kanunlara göre yükümlülüğünü yerine getirmesini istiyor. Gürcistan, "Ahıska Türkleri sürüldüğünde, 1944 yılında, henüz Gürcistan Cumhuriyeti kurulmamıştı" şeklinde kaçamak bir tezle yükümlülüklerinden kaçmak istiyor. "Yıkılan eski SSCB'nin varisi olan Rusya Federasyonu, bu konunun sorumluluğunu üzerine almıyor, sorumluluğu Gürcistan'a atıyorsa ve Gürcistan da 'Ben 1944 yılında henüz Bağımsız Cumhuriyet değildim, henüz doğmamıştım' diyorsa; o zaman yeni kurulan Gürcistan Cumhuriyeti, Ahıska Türklerinin vatanlarına dönmek istekleriyle ilgili görevi, imza atmış olduğu Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi ve mevcut kanunlar çerçevesinde yerine getirmekle yükümlüdür."¹⁹

18 POLIAN, döage, p: 9

19 SWERDLOW, Steve, "Understanding Post-Soviet Ethnic Discrimination and the Effective Use of U.S. Refugee Resettlement: The Case of Maskhetian Turks of Krasnodar Krai", **California Law Review**, Vol: 94, Issue: 6, Article: 5, Dec. 31, 2006, Berkeley, California, p: 1853.

Ahıska Türklerinin kendilerinin eski vatanlarına dönme isteğini Gürcistan suni sebeplerle önleyemez. Mevcut uluslar arası kanun ve Evrensel İnsan Hakları Beyannamesindeki hükümler, Ahıska Türklerinden yanadır. Ahıska Türklerinin vatanlarına dönmelerini engelleyen Devlet ve Cumhuriyetler mevcut kanunları ve imza atmış oldukları Dünya Mahkemesi'nin kanunlarını da hiçe sayıyorlar manasını taşımaktadır. :

Bir şahsın ana vatani: O şahsın kendisinin veya annesinin veya babasının veya büyük annesinin veya büyük babasının doğduğu topraktır.²⁰

Ahıska Türklerinin önünde şimdi iki yol vardır: Bunlardan birincisi Rusya vatandaşlığını seçmek, ikincisi ise Gürcistan vatandaşlığını kabul etmek. Fergana katliamından kurtulan ve sağ kalan Ahıska Türklerinin diğer şehir ve kasabalarda yaşayan Ahıskalılarla birlikte Özbekistan'dan sürülen Ahıska Türkleri Rusya'nın Krasnodar Krai şehrine geldiler. Rusların Krasnodar Krai'da, İnsan Hakları Beyannamesini hiçe sayması, Gürcistan'ın ise Ahıska Türklerinin yeniden eski vatanları Ahıska'ya dönmesiyle ilgili meseleye isteksiz yaklaşması ve gereken uluslar arası yükümlülüklerini yerine getirmemesi, Ahıska Türklerinin işlerini yokuşa sürmüştür

Sovyetler Birliği yıkılmadan önce hâkimiyetteki Sovyet yetkilileri ve Gürcü liderleri Ahıska Türklerine karşı takındıkları katı tutumlarını hiç değiştirmediler ve ekseriyeti Hıristiyan olan Gürcistan'a Müslüman Ahıska Türklerinin sokulmasına devamlı olarak karşı çıktılar ve Ahıska Türklerinin Gürcistan'a girişini yasakladılar.²¹

Gürcistan'ın uluslar arası kuruluş ve teşkilatların Ahıska'nın eski vatanına yeniden yerleştirilmesi lehinde almış oldukları kararlara uymadığı delilleriyle tespit edilmiştir. *“Gürcistan Ahıska Türklerinin yeniden Gürcistan'daki eski topraklarına geri dönüp yerleşmelerini istemiyor. Gürcü yetkililer şöyle düşünüyorlar: Ahıska Türkleri eski vatanlarına geri dönerlerse, şu anda Ahıska Türklerinin sürgünden sonra boşalan topraklarına yerleşmiş olan Hıristiyan Ermeni ve Gürcülerle çatışmaya girecek ve büyük kargaşa çıkmasına sebep olacaklar ve arkasından otonomi ve Gürcistan'dan ayrılmak istediklerini dile getirecekler. Gürcüler bu olacak çatışmadan endişe etmektedirler.”*²²

Araya giren Amerika Birleşik Devletleri, Krasnodar Krai'daki Ahıska Türklerinin *“Vatansızlık”* ve *“Hiç kimse olma”* statüsüne son vermek için Amerika Dış İşleri Bakanlığı, Amerikan Kongresine 11. Eylül terörist saldırısından sonra ilk defa *“Yeniden Yerleştirme ve İskan”* kanun teklifi hazırlamıştır. Artık Ahıska Türklerinin *“Amerikan Kanunlarındaki adı: “Ame-*

20 BATCHELOR, Carol A., Statelessness and the Problem of Resolving Nationality Status, 1998, p: 19.

21 SUNY, Ronal Grigor, The Making of the Georgian Nation, 1994, p: 163.

22 SWERDLOW, döadg, p:1836

rican Meskhetian Turks” olmuştur. Ahıska Türkleri için çıkarılan “ Özel Kaygılar Göçmen Yasası” Amerika’nın Meskheti Türkleri yasası olarak kanun kitaplarında yerini aldı.²³Çıkan bu kanuna göre her Bütçe Yılında Ahıska Türklerini de kapsayan belirlenmiş göçmen grupları, bu yasayla Amerika’da iskân edilecektir.²⁴Amerika, Ahıska Türklerini mülteci göçmen olarak Amerika’da yerleştirmeye başladıktan sonra, Ahıska Türkleri beklenmedik bir şekilde Amerika’da basın-yayın kuruluşlarının haberlerinin başına oturdular. Amerika’nın ciddi haberleriyle ve yorumlarıyla tanınan “*The Washington Post*” gazetesinin tanınmış muhabirlerinden Susan B. Glasser, gazete de Ahıska Türklerini konu edinen ciddi bir yazı kaleme almıştır.²⁵Ahıska Türklerinin Amerika’da yerleştirilmeleri konusunda çok yakından ilgilenen Amerika Temsilciler Meclisi üyesi ve aynı zamanda Amerikan Kongresinin *Helsinki Komisyonu Eş-Başkanı* Christopher Smith, Amerikan Kongresi Temsilciler Meclisinin Ahıska Türkleriyle ilgili resmi “*Dinlemelerinde*” Kongre Üyelerine bilgi verirken Ahıska Türklerini savunmuş ve şunları söylemiştir:

Huzurunuzda hakkında kısa bilgi vereceğim ikinci konu; Krasnodar Krai şehrindeki Meskheti Türklerinin içinde buldukları acıklı durumdur... Bu insanlar yerlerinden yurtlarından zor kullanarak çıkarılmış ve kendilerini kimliği, hangi millete ait olduğu belli olmayan, yaşayacağı bir vatanı olmayan, daimi ikamet etme ve vatandaşlık hakları elinden alınmış, normal olarak bir insan doğduğunda doğal olarak sahip olması gereken hakları elinden alınmış bir şekilde kimsesiz bırakılmışlardır. Krasnodar Krai şehir yetkilileri Meskheti Türklerine ikametgah belgesi ve vatandaşlık kimliği vermeyerek açıkça ırkçılık ederek, tavırlarını sergilemişlerdir. Buradan, Başkan Putin ve Duma’nın değerli üyelerine sesleniyorum: Meskheti Türklerine karşı uygulanan ve onların hangi devletin vatandaşı oldukları yönündeki haklarını yok sayan bu keyfi duruma lütfen son verilmesini bir an önce temin ediniz.²⁶

Gürcüler de Ahıska Türklerinin yeniden vatanlarına geri dönmeleri konusunda Gürcistan’ın takındığı tavrı beğenmiyorlar. Bu konuyla ilgili uluslar arası konuların tartışıldığı Sempozyum ve Konferanslara Gürcü bilim adamları da tebliğleriyle iştirak edip, görüşlerini diğer bilim adamlarıyla paylaşıyorlar. Fati Mamiashvili de Gürcistan Hükümet yetkililerinin katı tutumlarını beğenmeyenlerden biridir:

23 Immigration and Nationality Act. 8 U.S.C – 1157(a)(3) (200)

24 STEINBOCK, Daniel J., **The Qualities of Mercy: Maximizing the Impact of U. S. Refugee Resettlement**, 36 U. Mich. J. L. Reform 951, 952, 2003.

25 GLASSER, Susan B., “Immigrants Feeling Russians’ Wrat: Paramilitary Groups Aid Crackdown by Nationalist Governer”, **The Washington Post**, June 12, 2002, A1.

26 House of Representatives, Appeal on the Floor, Representative Christopher Smith, 112 CONG. REC. No: 149, 2003. (Statement of Rep. Smith)

Gürcü yetkililer Ahıska Türklerinin sürgün edildikleri topraklardan eski vatanlarına geri dönmelerine karşı çıkmaktadır. Gürcistan hükümeti, Ah-bazya ve Osetya’da Rusların kışkırtmasıyla çıkan ayaklanmadan korkarak kaçan Gürcü vatandaşlarının yerleştirilmesiyle uğraştıklarını bahane ederek Ahıska Türklerinin tarihi topraklarına yeniden yerleştirilmesine imkânlarının olmadığını söylüyorlar.²⁷

Gürcistan hükümetinin bu katı tutumuna Gürcü vatandaşların nasıl bir tavır sergilediği konusunda kesin bir sonuç elde edilmemiştir. Bu konuyla ilgili bir referandum Gürcü vatandaşların önüne getirilmemiştir. Sürgünde yaşadıkları Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Azerbaycan’dan ayrılarak Gürcistan’daki vatanları Ahıska topraklarına doğru yola çıkan aileler Gürcistan’ın büyük tepkisiyle karşılaşmış ve polis tarafından tutularak Gürcistan sınırları dışına çıkarılmışlardır. *“1956 ve 1980 li yılların sonlarına doğru bazı Ahıskalı aileler kanuni olmayan yollarla Gürcistan’ın çeşitli bölgelerine geri dönmeyi başarmışlar, fakat geldikleri yerlerde tutunamamışlardır.”*²⁸

Krasnodar Krai bölgesinden Amerika’ya götürülen Ahıska Türkleri, Amerika’da nüfus yoğunluğu düşük ve iş gücüne ihtiyaç duyulan eyaletlere ve şehirlerine yerleştirilmişlerdir. Amerika toplumu yeni gelen Ahıskalı komşularını çok sevmişlerdir. Gelenlerin ekseriyetinin iyi eğitim almış, aile terbiyesiyle bir birinden kopmadan büyümüş Ahıska Türkleri arasında suç oranının hemen hemen hiç olmaması, emniyet ve polis güçlerini de memnun etmektedir. Amerika’ya gelen Ahıskalı gençler, daha iyi mevkilere ve geliri yüksek işlere sahip olmak için, her şeyden önce iyi bir Üniversite tahsili almaları gerektiğinin bilincindedir. Amerika Türk Dernekleri Birliği (*Assembly of American Turkish Associations*) bugün Amerika’nın 50 eyaletinde de teşkilatlanmış durumdadır. Amerika’da yaşadığım yıllar boyunca ATAA teşkilatının çatısı altında *Türk Dünyası Komitesi Başkanlığı* (Head of the Committee Turks Around the World) yaptığımdan, Ahıska Türklerinin “yardım” konusunda sıkıntı çekmeyecekleri kanaatindeyim. Her eyalette teşkilatlanmış olan ATAA, yeni gelen Ahıska Türklerine gönüllü danışmanlık yapıyor ve gençlerin bir an önce İngilizce öğrenip Üniversite sınavlarına hazır olmaları için gündüz ve gece işten sonra İngilizce-Türkçe kursları veriyorlar.

1944 yılında Ahıska’dan sürgün edildikleri günden beri, Ahıska Türkleri sürgün edildikleri her yerde, hep birbirlerine yakın yerlerde ev kurmuş ve birlikte mahalleler oluşturarak yaşamışlardır. Steve Swerdlow, bu konuyla ilgili araştırmasında şunları kaydediyor:

Ahıska Türklerinin sosyal hayatlarına ilave olarak şunu kaydetmek gerekmektedir: Ahıska Türkleri kendi boyları ve etnik gruplarının dışına

27 MAMIASHVILI, Fati, *Cool Welcome for Meskhetians*, Institute of War and Peace Reporting Service, No: 315, Nov. 23, 2005.

28 BARATASHVILI, Marat, *Legal State of the Meskh Repatriates*, 1998, p: 16.

kız vermemiş ve dışarıdan evlenmemişlerdir. Ahıska Türkleri bu davranışlarıyla, kendi boylarının etnik kimliğini ve kültürünü bugüne kadar koruyup saklamasını bilmiştir. Orta Asya’da ve diğer bölgelerde, köylerde ve şehirlerin banliyölerinde kurdukları mahallelerde hep toplu olarak birbirlerine yakın yerleşim bölgelerine yaşamışlardır. Böylelikle, Ahıska Türklerinin yaşadığı yüzlerce evden oluşan mahalleler oluşmuştur. Bir kural olarak evlenen ve yeni ev açan Ahıskalı çiftler, ana mahalleden ayrılmamış, akraba ve yakınlarının evlerine bitişik yeni evler yapmışlardır.²⁹

Ahıska Türklerinin Amerika’ya yerleşmeleri ve karşılaştıkları zorlukları ve endişeleri için başından beri takip eden ve konuyla ilgili araştırmalarını yayınlayan Steve Swerdlow, Ahıska Türklerinin Amerika’da bir birinden çok uzak olan çeşitli eyaletlere yerleştirmelerinin Amerika’daki Ahıska Türkleri arasında manevi huzursuzluk ve “ruh sıkıntısı” doğurduğunu kaydediyor. Ahıska Türkleri daha önce Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Azerbaycan’da olduğu gibi, Amerika’da da birbirlerine yakın yerlerde yaşamak istiyorlar. Pennsylvania eyaletinin Lancaster şehrine yerleştirilen S. Tiyenşan Steve Swerdlow’a bu konuda görüşlerini ve kaygılarını Aralık 2004 te şöyle dile getirmiştir:

74
~

Her hafta sonu, Krasnodar’dan yeni gelmiş Ahıskalı aileleri ziyarete gitmek ve onlarla görüşmek için devamlı olarak şehirden şehre, köyden köye gezip duruyorum. Biz gelen Ahıskalı aileler mümkün olursa bir kasaba veya köyde, olmazsa birbirlerine yakın coğrafyalarda yaşamalarını teşvik ediyoruz. Benim fikrime göre hepimiz Pennsylvania eyaletinde bir araya gelebiliriz. Hiç olmazsa hepimiz birbirine yakın eyaletlere, New Jersey, Pennsylvania, Maryland eyaletlerinde, hiç olmazsa Kuzeydoğu eyaletlerinde yerleşebiliriz. Krasnodar’dan gelen ve birbirinden çok uzak eyaletlerde, Idaho, Oregon ve Georgia eyaletlerinde yaşayan Ahıskalı aileler var. Biz onları da buraya getirmek istiyoruz. Hiç olmazsa halkımız yine eskiden olduğu gibi bir arada, birbirine yakın yaşar.³⁰

Eski Sovyetler Birliğinin çeşitli “peykleri” ve üye devletlerinde sürgün hayatı yaşayan ve insanlık değerlerine zıt muamelelere layık görülen Ahıska Türklerinin huzur ve mutluluk içinde yaşamaları her Türk’ün arzusudur. Bu insanları toplanıp, Amerika’ya götürülmesinin arkasında yatan asıl amaç

29 SWERDLOW, Steve, “Reflection on Transnational Minorities and Human Rights: Meskhetians and Hemshins in Georgia and Krasnodar”, **Antropology, Minorities, Multiculturalism**, 5. Bulletin, 2004, p: 9.

30 SWERDLOW, Steve, “Understanding Post-Soviet Ethnic Discrimination and the Effective Use of U.S. Refugee Resettlement: The Case of Maskhetian Turks of Krasnodar Krai”, **California Law Review**, Vol: 94, Issue: 6, Article: 5, Dec. 31, 2006, Berkeley, California, p: 1876.

gözlerden saklanmıştır. Bu olay, Ahıska Türklerinin Amerika'ya götürülmesinin basit bir "insanlık" gösterisi olmadığını bizlere göstermiştir. Bu olay, sözünü ettiğimiz ve anlatmağa çalıştığımız, çok başarılı bir şekilde Amerika tarafından uygulamaya koyulmuş, bir "*Sosyal Mühendislik Projesi*"nin sonucudur.

KAYNAKLAR

NEKRICH, Alexander, **The Punished Peoples: The Deportation and Fate of Soviet Minorities at the End of the Second World War**, 1978, p: 104-105

POLIAN, Pavel, **Against Their Will: The History and Geography of Forced Migration in the USSR**, 2004, p: 123-164.

REISMAN, Ande, **Being Without Belonging: Seattle's Ahıska Turks and Limitation of Transnationalism for Stateless Diaspora Groups.**, A Thesis of Master of Arts, University of Washington, Department of Sociology, 2012.

TRIER, Tom-Andrei Khanzhin, **The Meskhetian Turks at a Crossroad: Integration, Repatriation or Resettlement**, Piskataway, Transaction Publishers, NJ, 2007.

JORDAN, Amos-William J. Taylor-Michael J. Mazarr, **American National Security**, Baltimore, 1999, p: 267.

TAYFUR, M. Faith – Korel Göymen, "Decision Making in Turkish Foreign Policy; The Caspian Oil Pipeline Issue", **Middle Eastern Studies**, Vol.: 38, No. 2 (Apr. 2002) 101-122, p:101

<http://www.gruphepsifanclub.net/mustafa-kemal-ataturk/150944-ataturk-rusya-gercegini-65-yil-once-gordu.html>

COHEN, Ariel, "US Policy in the Caucasus and Central Asia: Building a New Silk Road to Economic Prosperity" , **Heritage Foundation Backgrounder**, No: 1132, July 24, 1997, Washington D. C. .

KRAMER, H, "Options for Turkish Foreign Policy; Central Asia and Transcaucasus", **Ebenhausen**, 1998.

SWERDLOW, Steve, "Understanding Post-Soviet Ethnic Discrimination and the Effective Use of U.S. Refugee Resettlement: The Case of Meskhetian Turks of Krasnodar Krai", **California Law Review**, Vol: 94, Issue: 6, Article: 5, Dec. 31, 2006, Berkeley, California, p: 1831.

COHEN, Ariel, "The New Great Game: Oil Politics in the Caucasus and Central Asia", **The Heritage Foundation Backgrounder**, No: 1065, Jan 25, 1996, Washington D. C. p: 1

SWERDLOW, Steve, “Reflection on Transnational Minorities and Human Rights: Meskhetians and Hemshins in Georgia and Krasnodar”, **Antropology, Minorities, Multiculturalism**, 5. Bulleten, 2004, p: 6-9.

BATCHELOR, Carol A., **Statelessness and the Problem of Resolving Nationality Status**, 1998, p: 19.

SUNY, Ronal Grigor, **The Making of the Georgian Nation**, 1994, p: 163.

Immigration and Nationality Act. 8 U.S.C – 1157(a)(3) (200)

STEINBOCK, Daniel J., **The Qualities of Mercy: Maximizing the Impact of U. S. Refugee Resettlement**, 36 U. Mich. J. L. Reform 951, 952, 2003.

GLASSER, Susan B., “Immigrants Feeling Russians’ Wrat: Paramilitary Groups Aid Crackdown by Nationalist Governer”, **The Washington Post**, June 12, 2002, A1.

House of Representatives, Appeal on the Floor, Representative Christopher Smith, 112 CONG. REC. No: 149, 2003. (Statement of Rep. Smith)

MAMIASHVILI, Fati, **Cool Welcome for Meskhetians**, Institute of War and Peace Reporting Service, No: 315, Nov. 23, 2005.

BARATASHVILI, Marat, **Legal State of the Meskh Repatriates**, 1998, p: 16

OTURUM II

OTURUM BAŞKANI

Prof. Dr. Zakir AVŞAR

Gazi Üniversitesi İletişim Fakóltesi Dekanı

———— * ————

Yrd. Doç. Dr. Levent KÜÇÜK

Ardahan Üniversitesi

“Güney Gürcistan Topraklarında Ahıska Türklerinin
1877-1917 Dönemi Nüfus Hareketlilikleri”

———— * ————

Uz. Dr. Seyfeddin BUNTÜRK

Uludağ Üniversitesi

“Sovyet Belgeleriyle 1944 Ahıska Sürgünü”

———— * ————

Prof. Dr. MERAB BERİDZE

Samtskhe Cavakheti Devlet Üniversitesi

Ahıska, Gürcistan; “Güney Gürcistan’dan
Sürgüne Maruz Kalan Toplulukların Kimlik Analizleri”

———— * ————

Öğt. Gör. Fatma ÇOBAN

Giresun Üniversitesi

“Gürcistan’da Etnik Kimlik ve Güvenlik Algısı
Bağlamında Ahıskalı Türkler”

———— * ————

Öğrt. Gör. Halis GÖZPINAR

Tiflis Devlet Üniversitesi

“Güney Gürcistan’da Etnik Dengeler ve Geri Dönüş
Sonrası Yerinde Gözlem”

Yrd. Doç. Dr. Levent KÜÇÜK¹

*“Güney Gürcistan Topraklarında Ahıska Türklerinin
1877-1917 Dönemi Nüfus Hareketlilikleri”*

————— * —————

Kafkasya coğrafyası karışık bir coğrafya olarak tanımlanmaktadır. Günümüzde halen daha sınırların tam olarak belirlenmediği yerler bulunmaktadır. Bölgenin geçiş güzergâhı olması ve hem savunma hem saldırı olanaklarına sahip olması devletleri bu bölge hâkimiyeti için karşı karşıya getirmiştir. Rusya bölgeye hâkim olma iddiasına Altınorda devletini yıkıp topraklarını ele geçirdikten sonra hız kazandırmıştır.² 16. yüzyıl ile 19. yüzyıl arasında bölge egemenliğini ele geçirme mücadelesinde Osmanlılarla, İranla ve yerleşik topluluklar ile çatışmaktan geri durmamış bu emeli doğrultusunda bölgedeki Müslüman topluluklar üzerinde büyük bir baskı ve göç politikası da uygulamak suretiyle I. Dünya savaşı öncesinde askeri faaliyetlerini sıklaştırmıştır.

Rusların 19. Yüzyılın başlarında Vladikavkaz kentini kurup Gürcistan ile doğrudan ilişki kurmaları ardından Daryal boğazını ele geçirmesi bölgeyi tamamen Rus hakimiyeti altına sokacaktır. Bundan sonra Ruslar eşzamanlı olarak İran ve Osmanlı devletine savaş açarak Kafkas hinterlandını genişletmek siyasetine hız kazandıracaklardır. 1828-29 yıllarında İran’dan Erivan ve Nahcivan hanlıklarını, Osmanlı Devleti’nden ise Mesketeye’yi yani Ahıska, Ahılkelek ve Aras nehrinin güneyindeki Sürmeli’yi alarak bu iki devlete karşı büyük bir üstünlük kazanacaktır.³

İmparatorluğun küçülme sürecinde ilk göç hareketi 1777 küçük kaynarca antlaşması sonrası Kırım topraklarından tatar toplulukların Anadolu’ya göçleri olmuştur. Ardından ikinci dalga 1828-29 Osmanlı- Rus savaşının ardından imzalanan Edirne antlaşması ile Anapa ve Poti bölgeleri Ruslar’a bırakılınca bu bölgenin Müslüman Türk toplulukları Anadolu’ya göç etmişlerdir. Üçüncü göç dalgası ise 1877-78 Osmanlı-Rus savaşını müteakip Kafkaslardan be Balkanlardan Anadolu’ya yoğun bir göç dalgası gerçekleşmiştir. Göç eden

1 Ardahan Üniversitesi

2 Stefanaos Yerasimos; Milliyetler ve Sınırlar, s. 267

3 Stefanaos Yerasimos; Milliyetler ve Sınırlar, s. 273

muhacirler için Osmanlı Devleti; İstanbul, İzmir, Bursa, Eskişehir, Konya, Bandırma, İnegöl, Çorum kentlerinde muhacir meskenleri inşa ederek onları yeni yurtlarında iskan sürecini başlatmıştır.⁴

Bu büyük ölçekteki göç akınları; Osmanlı devletini zaman içinde göçmenlerin yerleştirilmesi konusunda özel örgütlenmeler ve politikalar belirlemek yükümlülüğüne yöneltmiştir. 19. Yüzyılda göçmen sorunlarının çözümünde daha çok belediyeler ve şehremanetinin sorumluluk aldığı ancak 1860 yılından itibaren merkezi hükümetin daha genel politika belirlemek hususunda İdare-i Muhacirin Komisyonunu oluşturduğunu görüyoruz.

1877-78 Osmanlı -Rus savaşına kadar olan 50 yıllık dönemde Ruslar Kafkas coğrafyasında Osmanlıya karşı tazyiklerini artırmak suretiyle sürdürdüler. 1854 yılında başlayan Kırım savaşı akabinde Ruslar 1855 de Kars'a saldırdılar. Birkaç ay sonra Kars Rus'ların eline geçti. Paris barış konferansı büyük devletlerin arabuluculuğu neticesinde Osmanlıya Kars'ı geri kazandırdı.⁵ Panslavist iddiaları çerçevesinde 1875'den beri Osmanlı'nın Balkan ve Kafkaslarda toprakları üzerinde ayaklanmalar çıkaran, baskı kuran Ruslar; 1877 yılında Osmanlı topraklarına iki cepheden saldırarak iki yıl sürecek olan yeni bir çatışma yaratmışlardır. Rusya yönünden Ahıska ve Ahılkelek; Anadolu yönünden ise Kars, Oltu ve Artvin'den gelen yolların kesiştiği, stratejik önemi büyük olan Ardahan ili işgal edilerek 1917 yılına kadar sürecek olan işgal gerçekleştirilmiş oldu.⁶ Bu savaş sonunda imzalanan Berlin antlaşmasının savaş tazminatları hükmü çerçevesinde bu üç kent Ruslara bırakılmıştır.

Rusların Kafkasya'daki bu faaliyetleri iki büyük göç hareketi başlatmıştır. Kafkasya'nın kuzeyinde yaşayan Müslümanlar Türkiye'ye göç ederken; bu ülkede yaşayan Ermeniler de Kafkasya'ya göçtüler. I. Dünya savaşı öncesi Osmanlı devletinin ölüm fermanını imzalayan İngiltere ve Rusya bu politika doğrultusunda Kafkasya'nın batı sınırlarına kendi piyon topluluklarını yerleştirmek suretiyle hazırlıklarını tamamlayacaklardır.

Bütün güney Kafkasya'nın Rus işgali altına girmesi anlamına gelen askeri pasifikasyon sürgün ve iskân politikası ile hayata geçirilmiştir. Bu sürgün ve yeniden iskan siyaseti jeopolitik sebeplere dayanmaktaydı.⁷ Kafkasya'daki nüfus savaşını Rusya kazanmıştı. Ancak Karadeniz kıyısı toprakların Osmanlı propagandası ve askeri operasyonuna açık olması Rusya'nın bundan sonraki süreçte hedefini Acara bölgesine yöneltmesine neden olacaktır. Bölgedeki yerli Müslüman nüfus sürgün yoluyla arındırılarak yerlerine gayri

4 İlhan Tekeli; *Göç ve Ötesi*, s. 151

5 Stanford Shaw; *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, s. 179, Cilt:II, E- yayımları, İstanbul,1982

6 Esin Dayı; *Elviye-i Selase'de Milli Teşkilatlanma*, s.3, Erzurum, 1997

7 Hayri Ersoy; *Dili, Edebiyatı ve Tarihi İle Çerkesler*, s. 13

Türk ve Müslüman unsurlar yerleştirilerek etnik yapı değiştirilmeye çalışılacaktır. Zaten Berlin antlaşmasıyla Batum'u da elde etmesi planında ne kadar provizyonist olduğunu gösterecektir.⁸

Kafkaslardaki egemenliğini perçinlemek isteyen Rusya, bölgeyi demiryolu ağıyla kendine bağlamaya düşünmüştür. Bu amaç doğrultusunda 1877-78 Osmanlı Rus savaşı sonrası, Kars, Ardahan ve Batum'u ele geçirdikten sonra demiryolu ağının nihai noktasını Batum'a kaydırarak İran ticaretini Erzurum ve Trabzon güzergâhından çıkarmıştır. Eski kervan yolunu bypass ederek yeni güzergâhı Kafkasya üzerinden Karadeniz'e bağlamıştır.⁹

19. yüzyılda Osmanlı devletinin yaşadığı iskân sorunları değişkenlik göstermektedir. Devletin küçülme sürecine girmesi sonrası yeni küçük ulusal devletler kurulmaktadır. Bu yeni kurulan ulusal devletlerin topraklarında yaşayan Müslüman Türk topluluklar kitlesel baskılar ve zorunlu göç politikaları çerçevesinde yurtlarından koparılmışlardır.¹⁰ Rusların Kafkaslara inme siyaseti de buna benzer bir sürgün ve iskân politikasını beraberinde getirmiştir. 1828-29 Osmanlı- Rus savaşı sonrası Ahıska ve Ahılkelek Rus işgaline uğramış ve 1829 Edirne antlaşması ile Çıldır eyaletine bağlı bu topraklar Ruslara terk edilmiştir. Kuzey ve kuzeydoğu sınırlarından Çıldır eyaleti daraltılarak beş sancak'a düşürülmüştür. Tanzimat'ın ilanı sonrası yapılan düzenlemeler sonucu Çıldır eyaleti sancak statüsüne düşürülerek Erzurum eyaletine bağlanmıştır.¹¹ 1831 nüfus sayımına göre eyaletin toplam nüfusu 78,668 kişi olarak tespit edilmiştir. Ancak Ahıska ve Ahılkelek sancakları artık Rus hâkimiyetindedir. Bu nüfus istatistiğinde yer almamaktadır.¹²

Göç, hem içgöç hem dışgöç, ama daha çok dışgöç, ulus-devletin inşasında ve korunmasında önemli bir siyasal araç olarak modernite sürecine katkıda bulunmuştur; çoğu zaman da bu katkı kendiliğindenlikten daha çok bu konuda siyaset üretenlerin ve uygulayanların elinde yapılanan bir araç olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda göçün en önemli işlevi ulus-devletin nüfusunun göreceli olarak bir ulusal saflaştırma anlayışıyla en homojen yapıya dönüşmesini sağlamaya çalışmak olmuştur.¹³

1877-78 savaşı sonrası bölgeyi ele geçiren Rusya Kafkaslarda uyguladığı sürgün ve zorunlu göç politikasının bir uzantısı olarak 1885-86 yıllarında

8 Cem Ender Arslanoğlu, *Doksanüç Harbinden Sonra Kırk Yıllık Kara Günlerde Kars'ımız*, s. 7, Ankara, 1998

9 Stefanaos Yerasimos; *Milliyetler ve Sınırlar*, s. 274

10 İlhan Tekeli; *Göç ve Ötesi*, s. 148

11 Feridun Emecen; *DİA*, "Çıldır", s.301, Cilt:VIII

12 BOA NFS Defterleri No: 2760, 2764, 2770, 2777, 2779(Hicri 1257/ Miladi 1841 yılında yapılan nüfus sayım istatistiklerine göre)

13 456477Ahmet İçduygu, Sema Erder, Ömer Faruk Gençkaya; *Türkiye'nin Uluslar arası Göç Politikaları*, s 49, Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi, İstanbul 2014

seferberlik ilan ederek Müslüman Türk unsurlarından askerlik hizmeti için yararlanmak istemesi üzerine Tiflis, Ahıska, Çıldır, Ardahan, Kars ve Oltu bölgelerinden Osmanlı ülkesine göç edecek olanlara kolaylık sağlanması konusunda sınır bölgeleri yöneticileri uyarılmıştır.¹⁴

Osmanlı devletinin 19. Yüzyılın sonlarında maruz kaldığı bu göç dalgası bazı problemleri de beraberinde getirmektedir. Devlet otoritesine zaman zaman karşı çıkmaları bu kabilden sayılabilir. Hükümetin önem verdiği asayişin bozulmasına neden olmalarının yanı sıra hırsızlıktan dolayı muhacirlerin çeşitli kentlerde sorunlara neden olmaları da devletin iskan politikasını daha ciddi düşünmesine neden olacaktır. Ayrıca Rusya’da bu dönemde kolera hastalığı meydana geldiğinden dolayı Meclis-i Umur-ı Sıhhiye’ce gerekli tedbirin alınması ve gelmekte olan hacıların, Kafkasya’dan gelen muhacirlerin sağlık kontrollerinin yapılması hususunda Muhacirin Komisyonunun karar aldığı görülmüştür.

Ahıska göçmenleri için devlet arazi ve binalar tahsis etmektedir. Gelen muhacirlerin kalıcı bir yerleşim yeri oluşturabilmeleri için barınma meselesini öncelikli olarak planlamak suretiyle çözümler üretmeye çalışmıştır. Bazı kasaba ve köylere muhacirleri misafir statüsünde yerleştiren devlet daha sonra onlara ikamet edecekleri hane yapımı için arsa tahsis etmekte ve zirai faaliyetleri için de tarla, bahçe, tohum yardımı ile birlikte hayvan tedarikine de yardımcı olmaktadır.

İzmit’in Akmişe nahiyesine bağlı bazı köylere yerleştirilen Ardahan ve Ahıska muhacirlerine istedikleri miktarda yemeklik ve tohumluk zahire ve birer çift koşum hayvanı verilmesini ve Ziraat bankasından taahhüdü senetler ile bu yardımın karşılanmasına ilişkin örnekler bulunmaktadır.¹⁵ Bu örnek dışında yine Üsküdar yakınlarındaki Bulgurlu kazasına yerleşmeyi planlayan Ahıska muhacirleri arazi satın almak yoluna başvurmuşlardır. Ancak satın aldıkları arazinin kendi aralarında taksimi ve belediye marifetiyle kadastro işlemlerinin yapılmasından doğacak harç bedellerinden muaf tutulmaları yolunda talepleri olmuştur.¹⁶

Osmanlı devleti Balkan ve Kafkas muhacirlerinin sorunlarının çözümü için Muhacirin Komisyonu oluşturmuştur. Bu komisyon gelen muhacirlerin planlı bir şekilde ülke topraklarına iskân edilmeleri için çalışmalar yapmıştır. 1892 yılında İstanbul’a gelen birkaç ailenin iskân mahallerinin tespit edilmesine kadar bu ailelerin barınma ve yaşelerinin İstanbul Şehremaneti tarafından karşılanması yolunda bir tezkire belgesini İstanbul şehremanetine gönderdiğini görmekteyiz ki bu durum komisyonun iş yoğunluğunu göstermesi açısından önemlidir.¹⁷

14 BOA. A. MKT. MHM. 491/23 (Hicri 1303/ Miladi 1885)

15 BOA. DH. MKT. 2618/79 (Hicri 1326/ Miladi1907)

16 BOA. DH. MKT. 132/ 15 (Hicri 1311/ Miladi 1892)

17 BOA. DH. MKT. 216/64 (Hicri 1311/ Miladi1892)

Bazı muhacir gruplarının ise devletin Muhacirin Komisyonunun belirlemiş olduğu muafiyet esasları dışına çıkarak kanunlara uymadıkları görülmüştür. Aslen Ahıska ahalisinden olup birkaç yıl önce göç ederek Hüdavendigâr vilayetinin Selimiye köyünde iskan edildikleri halde askere gitmeyenleri köyün imamı, muhtarı ve ahalisinin şikayet ettiği görülmüştür.¹⁸

Bu arada bazı muhacirlerin geri dönme talepleri de söz konusu olmuştur. Bursa'nın İnegöl kazasında hanedan topraklarından olan bir mahalde yerleştirilen yirmi hanelik muhacirler evlerinin yıkılması ve kendilerine yerli halk tarafından kötü muamele yapıldığı gerekçesiyle geri dönmek istemişler ve Rus tebaası statüsünde olduklarından dolayı Rusya'ya dönme masraflarının Osmanlı devletince karşılanmasını talep etmişlerdir.¹⁹ Devletin bu gibi sorunlarla sık sık muhatap olması göçmen meselesinin ne kadar ciddi bir boyuta vardığını göstermektedir.

Rusya tebaasından ve Ahıska'nın Müslüman ahalisinden olup hicret ederek Çorum'a yerleşen, ancak askeri ve mali yükümlülüklerden muaf olmak amacıyla, Osmanlı tabiiyetine geçmemekte direnen şahısların hukuki statüsü hakkında, Hariciye Nezareti bilgi istenmiş ve gelen bilgi neticesinde hukuksal durumlarını netleştirmiştir.²⁰ Osmanlı ülkesinin değişik bölgelerinde iskan edilen göçmenler askerlik ve vergi yükümlülüğü gibi konulara muhatap olduklarında kendilerinin Rus tabiiyetini taşıdıklarını söyleyerek bundan kaçınma yolunda hareket etmişler. Ancak Osmanlı devleti de Muhacirin Komisyonu kararları çerçevesinde onların hukuki durumlarını tespit yoluna gitmiştir.

SONUÇ

Osmanlı imparatorluğunun 19. Yüzyıl içerisinde maruz kaldığı göç dalgaları devletin niteliğindeki değişmelere paralel olarak dönem dönem farklılıklar göstermiştir. Zorunlu nüfus yer değiştirmelerinin kurumsallaşması ve yeni biçimler alması bu değişmelerin ekseninde gelişmiştir. Ayrıca zorunlu göç hareketinin yer değiştiren kitle açısından psikolojik ve ekonomik yük taşımasının yanı sıra göç edenleri iskan eden devlet açısından da ekonomik ve sosyal bir sorumluluk getirdiği de göz önüne alınmalıdır.

Kırım ve Kafkasya göçmenlerinin en iyi şekilde iskan edilebilmeleri için Osmanlı devletinin bütün gayret ve insaniyet duygularını kullanarak ve önemli miktarlarda maddi kaynağı bu işler için tahsis ederek hizmet ettiği Osmanlı Devlet Arşivinden bize ulaşan belgelerden anlaşılmaktadır. Yiyecek ve giyecek yardımından arazi tahsisine, tohum ve hayvan tedarikine,

18 BOA. DH. MKT. 1631/55(Hicri 1306/ Miladi1887)

19 BOA. Y.A. HUS. 310/105(Hicri 1312/ Miladi 1893)

20 BOA. DH. EUM. ECB. 4/44(Hicri 1334/ 1917)

mektepe ve medrese inşasına kadar çok çeşitli konularda muhacirlere yardım elini uzatmıştır.²¹ Ancak bununla birlikte göç dalgasının ani ve düzensiz artışlar ile meydana gelmesi ve muhacir kitlesinin kendi yurtlarındaki örf ve adetlerini yeni yerleşim yerlerinde uygulamak isteklerinin bazı devlet organizasyonlarının gerçekleşmesini güçleştirdiği de görülmüştür.

Bu arada göçmenlerin muhtaç durumda olmaları bazı kamu görevlilerinin onlar üzerinde çeşitli baskı ve istismar hareketleri yapmalarına neden olmuştur. Ancak devlet bu kamu görevlilerinin bu tür davranışlarının cezalandırılması ile ilgili ağır yaptırımlar uygulamak suretiyle onlar üzerinde kanun gücünü uygulamıştır.

KAYNAKÇA

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Başbakanlık Osmanlı Arşivi Fonlarından Belgeler

BOA. DH. MKT. 2618/79

BOA. DH. MKT. 132/ 15

BOA. DH. MKT. 216/64

BOA. DH. MKT. 1631/55

BOA. A. MKT. MHM. 491/23

BOA. Y.A. HUS. 310/105

BOA. DH. EUM. ECB. 4/44

BOA NFS Defterleri No: 2760

BOA NFS Defterleri No :2764

BOA NFS Defterleri No: 2770

BOA NFS Defterleri No: 2777

BOA NFS Defterleri No: 2779

Akyüz Jülide, Nebahat Oran Arslan, Mustafa Tanrıverdi; Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kafkas Göçleri, Eser Ofset Yayınları, Kars, 2011

21 Abdullah Saydam; Kırım ve Kafkas Göçleri(1856-1876), s. 153, TTK Yay, Ankara 1997, Jülide Akyüz; *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kafkas Göçleri*, s. 28, Kars, 2011

- Armaoğlu Fahir; 19. Yüzyıl siyasi Tarihi, (1789-1914), Alkım Yay. İstanbul, 2006
- Arslanoğlu, Cem Ender; Doksanüç Harbinden Sonra Kırk Yıllık Kara Günlerde Kars'ımız, Ankara, 1998
- Dayı Esin; Elviye-i Selase'de Milli Teşkilatlanma, Ekev Yay. Erzurum, 1997
- Emecen Feridun; “ Çıldır”, Maddesi, DİA, Cilt: VIII
- Ersoy Hayri; Dili, Edebiyatı ve Tarihi İle Çerkesler, Nart Yayıncılık, İstanbul, 1993
- Ahmet İçduygu, Sema Erder, Ömer Faruk Gençkaya; Türkiye'nin Uluslar arası Göç Politikaları, Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi, İstanbul 2014
- Kırzioğlu M. Fahrettin ; Osmanlılar'ın Kafkas-Elleri'ni Fethi : (1451-1590), TTK, 1993
- Kurat Akdes Nimet; Rusya Tarihi, Başlangıçtan 1917'ye Kadar, TTK, Yay. Ankara, 1999
- Saydam Abdullah; Kırım ve Kafkas Göçleri(1856-1876), TTK Yay, Ankara 1997
- Shaw Stanford; Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, Cilt: II, E- yayınları, İstanbul,1982
- Stefanaos Yerasimos; Milliyetler ve Sınırlar, İletişim Yayınları, 1994
- Tekeli İlhan; Göç ve Ötesi, TVYY, İstanbul, 2008
- Zeyrek Yunus; Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri, Ankara, 2001

Dr.Uzm.Seyfeddin BUNTÜRK¹

Sovyet Belgeleriyle 1944 Ahıska Sürgünü

———— * ————

GİRİŞ

1921 yılından (Rusya -Türkiye antlaşmasından) sonra Sovyet yönetiminin, Abhaz, Osetin ve Acaralara Özerk Cumhuriyet kurma hakkı tanınmıştır. Ahıska Türklerine bu hak tanınmamış, 1920'li yıllarda halkın lideri durumunda olan binlerce aydın ve din adamı hapse atılmış ve ya kurşuna dizilmiştir. 1940 yılına kadar diğer özerk Cumhuriyetlerden askere adam alındığı halde, Ahıskalıların askere alınmayıp ancak Rus - Alman harbinde 40 000 civarında kişinin Alman cephesine gönderilmesi ve geri kalan kadınlarla ihtiyarların da demiryolu inşasında çalıştırılması gibi uygulamaların daha önceden hazırlanan sürgün planının bir parçası olduğu kanaatindeyiz.

Sürgün öncesinde halk arasında Gürcüleştirme propagandası yapılıyor, onlara Gürcülüğü kabul ettirmek için çabalar sarf ediliyordu. Gürcü kaynakları bile halkın bu propagandalara kesinlikle uymadığı ve reddettiğinden bahsetmektedir².

Aslında 1930'lu yılların başlarında Ahıska Türklerinin sürgün edileceği hakkında söylentiler bölge halkı arasında dolaşmakta idi. Fakat bu göçün savaş sırasında yapılacağı hiç kimsenin aklına dahi gelmiyordu. Zira onların evlatları cepheye Sovyet Devleti için canlarını feda etmekte idiler.

Sürgün Öncesi Sovyet Yönetiminin Sinsi Planları

Savaş öncesi istatistiklerinde Ahıska Türkleri'nin toplam nüfus sayısı 165 000 olarak gösteriliyordu. Bunun 40 000'i II. Dünya savaşı sırasında silâh altına alınmıştı. Hayvanları bile yardım olarak ellerinden alınmıştı. Bölgede ve bütün ülkede açlık baş göstermişti, yüzlerce Ahıskalı bu yüzden hayatlarını kaybetmişti. Bütün zorluklara rağmen geride kalan yaşlılar, kadınlar ve çocuklar her türlü zorluklara katlanarak ziraat işlerinde çalışıyor, cepheye her türlü yardımda bulunuyorlardı.

1 Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, sbunturk@yahoo.com.tr

2 Asif HACILI: Geribem Bu Vatanda, Bakü 1990, 24-25

Ahıska Türklerinin bütün bu fedakârlığına rağmen onları sürgün etmeye karar verdiler.

Savaş öncesine ait olan nüfus kayıtlarında Ahıska Türkleri artık “Azerbaycanlı” ismiyle kayda geçirilmişti. 1920’li yılların sonlarına doğru kazaların yerlerine kurulan 5 ilçede (rayonda) nüfusun çoğunu yine Türkler oluşturmaktaydı. Böylece; Ahıska İlçesi’nin % 55’i, Aspinza İlçesi’nin % 66’sı Bogdanovka İlçesi’nin % 70’i, Adigün İlçesi’nin de % 80’i Türklerden oluşuyordu³.

1944 sürgünü esnasında belgelerde halk yine Türk olarak adlandırılmıştır. Bunun Türkiye’ye gözdağı vermek için yapıldığı düşünülmektedir.

1938 yılının ilk aylarından itibaren II. Dünya Savaşı’nın başlangıcına kadar Türkiye sınırına on binlerce asker yerleştirilmişti. Ahıska halkı için yeni bir facianın temeli atılmaktaydı. 1941 yılında Alman orduları Rusya’nın batı sınırlarına doğru ilerliyordu. Türkiye tarafsız bir tavır içinde bulunmaktaydı.

Ruslar Türk soylu Müslümanlara güvenmedikleri için, 1939 yılına kadar askere bile almıyordu. Savaşın ilerleyen yıllarında Sovyetler Birliği’ni Türkiye’nin bu savaşa katılıp katılmayacağı konusu rahatsız etmekteydi. Stalin, Çarlık Rusyası’nın stratejisini uygulamaya başlamıştı. Bu plan icabı Türkiye sınırlarına yakın bölgelerde oturan Türk soylu Müslümanlar Rusya’nın çeşitli yerlerine sürüleceklerdi. Ülkenin sınırlarının korunması bahane edilerek 10 000 kişi Altay bölgesinin soğuk kesimlerine sürüldüler. Hükümet tarafından alınan bir karar ile bu kamplarda Türkçe konuşmak, birine milliyetini ve nereden geldiğini söylemek yasaktı. İnsanları ad ve soyadları ile değil onlara verilen numaralar ile isimlendiriliyordu⁴.

II. Dünya Savaşı’nın başlaması ile Ahıska Türkleri yeni felaketlere maruz kalmışlardır. Sadece Ahıska bölgesinden II. Dünya Savaşı sırasında 40 000 asker Alman cephesine sevk edilmişti. 15 yaşından 55 yaşına kadar bütün erkekler cepheye gönderilerek halkın direnci kırılmıştır.

Bunlarla yetinmeyen Stalin rejimi “arka cephe” denilen iç bölgelerde yapım imar işleri başlatmıştı. Sivil halk - kadınlar, çocuklar ve yaşlılar Ahıska’dan Borcom’a kadar uzanan demiryolu yapımında çalıştırılmıştır. Bu demiryolunun yakın zamanda dönüşü olmayan bir yolculuğa götüreceğinin bile farkında olmayan bu insanlar 1944 yılı sonlarına doğru, sürgünden bir ay önce yolun yapımını bitirmişlerdi.

Sürgünden bir ay önce bölgeye asker sevk edilmiş ve Ahıska bölgesinin Türk köylerinde gizli bir olağanüstü durum uygulanarak köylere giriş çıkış

3 Alipaşa ANSAROV: “Ahıska Türklerinin Dramı”, *Diderginler Kitabı*, Bakü 1990, 205-206.

4 Abuzer TAYFUR: “Sürgündeki Ahıska Türkleri: Elli yıl Süren Üç Gün”, *Türk Yurdu Dergisi*: Mayıs 1994, Sayı-81, 36.

yasaklanmıştır. Komünist yöneticilerin sinsi planlarından habersiz olan halkı ise “Türkiye ile savaş yapılacak “ diye korkutmuşlardır. Güvenlik gerekçesi ile ahali köylerine ve evlerine kapanmak zorunda kalmışlardır.

1944 yılı Kasım ayının 14’ünü 15’ine bağlayan gece saat 12’de önceden sınırları takviye amacıyla bölgeye yerleştirilmiş askerler tarafından bütün evlerin kapıları çalınmış, halk gece yarısı evlerinden dışarı çıkarılmışlardı.

Sovyetler Birliği savaşı kazanmak üzereydi. Fakat Stalin kendi emellerini gerçekleştirmek için ülkede geniş çaplı bir sürgün operasyonu düzenlemişti⁵.

İç işleri Bakanlığı’na bağlı birlikler tarafından gece yarısı uykularından uyandırılan halka Devlet Savunma Komitesi Başkanı İ.V.Stalin’in kararı okunmuş ve sabaha karşı halk Amerikan yapımı Sudabekr’lerle⁶ demiryolu istasyonuna taşınarak yarı acık kargo vagonlarına doldurulmuşlardı. Yolculuk için ise yanlarına sadece ellerinde taşıyabilecekleri kadar eşya ve yiyecek almaları söylenmişti. İnsanların tıka basa doldurduğu kamyonlar, hareket ettikten sonra, bazı kamyonlar halkın trenlere bindirileceği istasyona varmadan bilinmeyen sebeplerle devrilmişlerdi. Kamyonun birisi ise Kür nehre düşmüştür. Bu yolculuğun kaç gün süreceği belirsizdi. Bir gün, belki de daha fazla⁷.

Sürgünle ilgili belgelerden anlaşılıyor ki, Türklerin buradan göç ettirmeleri planı daha önceden hazırlanmıştır. Yapılan demiryolu da bu amaç içindi.

Mayıs 1944 yılında hazırlanan bir belgeye göre, önce Türkleri Gürcistan’ın iç bölgelerine nakletmek düşünülmüştü. Bu sürgün öncesinde halkın kafasını karıştırmak için yapılmış bir hareket olabilirdi. Asıl sürgünle ilgili karar ise 1944 yılının Temmuz ayında kabul edildi. Bu yeni karara göre halkı Gürcistan sınırlarının tamamen dışına çıkarmak, Orta Asya ve Kazakistan’a sürmek planlamıştı. Bu plana daha sonra Kürtler de ilave edildi.

Türklerin sürülmeleri ile ilgili resmi karar Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) Devlet Savunma Komitesi’nce 31 Temmuz 1944 yılında alınmış, kararla ilgili emir ise 20 Eylül’de (1944) yayınlanmıştır.

Yüzyıllarca bu bölgede yaşayan ve toprağının her karışını kanı ile sulamış olan Türkler koyu bir Türk düşmanı Stalin’in emri ile birkaç saat içinde sürgüne mahkum edilmiştir.

Bu insanlar hiçbir ciddî sebep gösterilmeden, kadere boyun eğmek zorunda bırakılmışlardır. Aslında onlara yapılan bu zulümler yeni değildi. Sovyet Rusyası’nın Kafkasya politikası, önceki sayfalarda bahsedildiği gibi, Çarlık

5 Kıyas ASLAN: Ahıska Türkleri, Ankara 1994, 78.

6 Amerikan yapımı kamyon marka ismi

7 Vadim TYUTYUNNİK: “Turki iz Mesketii: Vçera i seğodnya: Oçerk”, Tak Eto Bilo, T.III., Moskova 1993, 146.

Rusyası'nın Kafkasya'daki Türk ve Müslümanlara karşı uyguladıkları siyasetin devamı idi. Sovyetler Birliği'nin başına geçen Stalin ülkede bir diktatörlük rejimi kurmuş, adeta koskoca ülkeyi tek başına yönetmeye başlamıştır. Türk ve Müslüman halklara karşı yürüttüğü politikalarında milliyetçilik esasını her zaman göz önünde bulundurmuştur. Ahıska Türklerinin uğradığı bu sürgün felaketinde de Stalin'in aslen Gürcü olması büyük bir paya sahiptir.

Topyekûn bir halde yük trenlerine bindirilerek sürgün edilen Ahıska Türklerinin yolculuk esnasındaki halleri ise içler acısıydı. O günlerin akla hayale gelmeyecek facialarını anlamak için, şahitleri dinlemek gerekir.

Sovyetler Birliği'nde bu milli soykırıma sadece Ahıska Türkleri değil, Sovyetlerin diğer Türk ve Müslüman toplumları da maruz kalmışlardır: 2 Kasım 1943'te Karaçayları, 28 Aralıkta (1943) Kalmıkları, 1944'ün 23 Şubat'ında Çeçen ve İnguşları, 8 Mart'ta Balkarları, 18 Mayıs'ta Kırım Tatarlarını (Türkleri'ni), 14 Kasımda Ahıska Türklerini göçe zorladılar⁸.

Bu soykırım hareketleri 1949 – 1951 yıllarına kadar farklı şekil ve boyutlarda devam etmiştir.

Ahıska Türklerinin sürülmelerinin hemen ertesi günü Gürcistan'ın Borcom ve Haşur İlçelerinden getirilen Gürcüleri buraya yerleştirmeye başladılar. 15 Kasım'da başlayan bu operasyon aynı günün akşamı sona erdi⁹. Yani bir gün içinde sürgün edilen Türk köylerine 7000 hane (32 000 civarında) Gürcü, Svan ve Migrel yerleştirildi.

II. Cihan Savaşı sırasında (1939 – 1945) Sovyet Ordusu'da fedakarlıkla savaşan 40 000'den fazla Ahıska Türkünden 20'si SSCB'nin en yüksek ödülüne, Sovyetler Birliği Kahramanı adına ve eş değeri olan Şöhret Madalyası'nın tüm üç derecesine (kıdemesine) layık görülmüştür. Sovyetler Birliği Kahramanları Bekir Dursunoğlu Mustafayev, Bedir Mövludoğlu Muradov, Kibar Memmedov, Karaliyev Mürtez, Bilalov Abdulla, Agarali Ağali, Çulfayev Mafiz, İbrahim Putçagil, Bedelov Ubri, Münür Memmedov, Aydın Sarıoğlu Kadirov, Gülahmet Koçiyev, İsmayil Haliloğlu Bayramov, Ömer Memmedoğlu Edehemov, Habeş Karayev, Müslüm Abdiyev vs. çeşitli cephe-lerde defalarca kahramanlık örnekleri göstermişlerdir. Fakat Türk olmalarından dolayı komutanları tarafından yabancı muamelesi görmüşlerdir: Lâyık görüldükleri ödüller (ilan edilmesine rağmen) bir kısmına verilmemiş, bir kısmının elinden alınmış veya savaştan epey bir sonra verilmiştir. Münir Memmedov 1944–1945 yıllarında, iki kere “Şöhret Madalyası”nın (en üst düzeydeki) birinci derecesine ve bir kere de Sovyetler Birliği Kahramanı adına layık görülmesine rağmen, yalnız 1986 yılında (40 yıl sonra) madal-

8 Tak eto bilo, Cilt III, Moskova 1993, 1: Isabella KREİNDLER: “The Soviet Deported Nationalities: A Summary and Update”, Soviet Studies, Vol. XXXVIII, No:3, July 1986, 387.

9 Asıf HACILI: a.g.e., 26-27.

yalardan birisi kendisine takdim edilmiştir¹⁰. Oysa ki, Münir Bey savaştan sonra defalarca takip edilmiş ve baskı altında tutulmuştur. Sovyet yöneticilerinin, hizmetlerinden dolayı Ahıskalılara resmen ilan edilmiş ödülleri teslim etmemeleri, onların elde edecekleri imtiyaz ve kolaylıkları vatan mücadelesinde kullanmalarına yol vermemek ve çok kolayca baskı altında tutmak içindir. Zira Milli Kahramanlar özel yasalarla devlet güvencesi altında idiler.

Ahıskalılarla İlgili Sovyetlerin Gizli Karar ve Raporlar

12 Nisan 1944'te Gürcistan İçişleri Halk Komiseri (Bakanı) G. Karanadze Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) İçişleri Halk Komiseri (İHK) Lavrentiy Beriya'ya sunduğu raporda Kürtlerin ve Azerbaycanlıların izinsiz olarak köylerini terk ederek Gürcistan'ın başkenti Tiflis'e göç etmesinden yakınmıştır. Bir ay sonra Mayıs ayında (1944) sürgün konusu ele alınmış ve Ahıska bölgesinden 76024 Ahıska Türkünün göç ettirilmesi karara alınmıştır. Kürtler (8694) ve Hemşinlerle birlikte (1385) sürgün edilenlerin toplam sayısı 86100 olarak belirtilmiştir.

Bu karardan sonra 24 Temmuz 1944'te L. Beriya Devlet Savunma Komitesi Başkanı İ.V.Stalin'e yazdığı çok gizli başlıklı raporunda: "SSCB sınırının Gürcistan kısmında sınır güvenliği temin etmek amacı ile Ahıska, Adıgün, Aspinza, Ahılkelek ve Bogdanovka ilçeleri (rayonlar) ile Acaristan Özerk SSC'ye bağlı köylerden Türk, Kürt ve Hemşin olmak üzere 16700 hanenin Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan SSC'ye gönderilmesi uygun görülmektedir" ifadeleri yer alıyor. Beriya yazısında Gürcistan devlet yetkilileri ile bu konuda mutabakata varıldığını da ayrıca kaydediyor¹¹.

Ahıska bölgesinden Türk ve Müslümanların göç ettirilmesi ile ilgili kararlar aslında Gürcistan SSC Halk Komiserliği ve Gürcistan Komünist Partisi Merkezi Komitesi'nin 9 Ağustos 1944 tarihli toplantısında kabul edilmiştir.

31 Temmuz 1944'te Devlet Savunma Komitesi "Gürcistan SSC devlet sınırını korumak üzere gereken koşulların sağlanması için" karar (Tamamen Gizli No. 6279 cc) almıştır. Stalin'in imzaladığı bu karar gereğince Türk, Kürt ve Hemşin olmak üzere toplam 86000 kişiden oluşan nüfusun 40 000'i Kazakistan'a 30 000'i Özbekistan'a ve 16 000'i de Kırgızistan'a gönderilecekti. Boşaltılan bölgeye ise Gürcistan'ın başka illerinden özellikle İmeretya bölgesinden toplam nüfusları 32 000 kişi olmak üzere 7 000 hane iskân edilecekti.

Beriya 31 Temmuz 1944'teki Devlet Savunma Komitesi Kararları hakkında (No: 6279cc) Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan Komünist Partisi

10 P.DUNAYEV: "Podvig Soldata Ne Zabıt", Pravda Gazetesi, Moskova 1987, 28 Ocak, N.28, 2.

11 N.F.BUGAY: Turki Mesketinsi: Dolgiy Put ki reabilitatsii (1944-1994), Mejdunarodnaya obşestva mesketinsikh Turok, Vatan, Fond represirovannikh narodov i grajdan, Moskova, 1994, 13.

(KP) Merkezi Komitelerine (MK'lerine) ve Halk Sovyet'i Komitelerine yazılar göndererek, Göçmenlerin karşılanması ve iskânına hazırlık yapılmasını talep etmiştir. Hatta onlara baskı yapmaktan da çekinmemiştir. Örneğin: Kazakistan SSC Hükümeti göçün bir süre ertelenmesini isteyince, hemen baskı yapmaya çalışmış ve amacına ulaşmıştır.

Gürcistan'da S.Hoştariya başkanlığında kurulan komisyon göçle ilgili çalışmalar yapmakta idi. Hoştarya'nın Devlet Savunma Komitesi'ne yazdığı raporlardan birinde, göç ettirilmesi düşünülen toplam 17 394 çiftliğin Ahıska ilçesi'nden 5260'ının, Adıgün ilçesi'nden 5627'sinin, Aspınza'dan 4327'sinin, Acaristan Özerk SSC'den ise 1197'sinin göçe hazır durumda olduğu bildirilmektedir.

Kırgızistan KP MK'sı 16 000 Türk, Kürt ve Hemşin'i yerleştirmeye hazır olduğunu açıkladı: Oş vilayetine 6 000, Celalabad ilçesine 2 000, Talas ilçesi'ne 4 000, Furunze'ye¹² 4 000.

Kazakistan'ın göçü erteleme teklifine L. Beriya çok sert yanıt vererek 16 Eylül 1944'de Kazakistan KP MK'sına (Skvortsev'a) ve Kazakistan Dışişleri Halk Komiserliğine (N.K.Bogdanov'a) çektiği telgrafta göçün 1945 Nisan'ına ertelenmesinin mümkün olmadığını, Kasım ayında yapılması gerektiğini vurgulayarak, göçmen sayısını 6 000 kadar azalttığını, hazırlık işlerinin zamanında bitirilmesi gerektiğini belirtti.

Göç komisyonu bütün hazırlıkları (ahâlî, gıda ve diğer şeyleri taşımak için 5 katar) 1 Kasım 1944'e kadar tamamlayacaktı. 20 Eylül'de alınmış kararla bu işin gerçekleştirilmesi için 20 000 er ve subay, 900 kamyonet ayrıldı¹³.

23 Eylül'de Kazakistan SSC İçişleri Halk Komiseri Belanov göçü karşılamak için hazırlıkların tamamlandığını belirtti. Rapora göre, 5350 göçmen ailesi kolhozlarda, 750 aile ise sovhozlarda iskana tâbî tutulacaktı.

Özbekistan SSC İçişleri Halk Komiseri (İHK) A. Kabulov'un Ekim 1944'te Beriya'ya gönderdiği bildiriye, 30 000 değil, gerekiyorsa 50 000 göçmeni yerleştirmeye hazır olduğunu açıklıyor¹⁴. Ayrıca, 239 kamyon ve işçinin bunun için seferber edildiği iletilmektedir.

1 Kasım'da 1944'te Ahıska bölgesinin beş ilçesinde savaş durumu ilan edilmiş, Ahıska bölgesindeki Türkler göçe zorlanmışlar. Konuşmalar çok kısa oluyordu. "Sizi sürgün ediyoruz. Neyiniz varsa toplayın. Üç günlük yemeğinizi de yanınıza alın. Hazırlanmanız için iki saat zamanınız var". Bu kararın başka milletlerle evlenmiş kadınları kapsamadığı anlaşılmaktadır. Fakat kararın herkese uygulandığı bilinmektedir. Hatta cephede düşmanlarla savaşmış Ahıska Türklerine de bu kararlar uygulanmıştır¹⁵.

12 Şu anda Bişkek kenti.

13 A.G.OSİPOV: Rossiyskiy opit etniçeskoy diskriminatsii, Meskhetintsi vı Krasnodarskom krae, Moskova, 1999, 8-9.

14 N.F.BUGAY: Turki iz Meskhetii, Dolgiy put kı rehabilitatsii, Moskova, 1994, 13-15.

15 Arif YUNUSOV: Meskhetinskiye Türki: dvajdı depertirovanniy narod, Baku 2000, 66.

15 Kasım 1944'de Gürcistan SSC Devlet Güvenlik Halk Komiseri Rapava'nın Borjom'dan Moskova'ya SSCB İçişleri Halk Komiseri L.P. Beriya'ya gönderdiği telgrafta 15 Kasım'da saat 18'e kadar 26951 kişi trenlere bindirildiği, 3 trenin yola çıktığı, geriye kalanların ise toplu halde bekletildiği bildirilmiştir.

17 Kasım saat 16'da 81 324 kişiyi (Türk, Kürt ve Hemşin nüfusunu) taşıyan 25 trenin yola çıktığı belgelerden anlaşılmaktadır. Göçmenlerin köylerde kalan emlakını teslim almak için 9 ilde 259 komisyon kurulmuştu. Bu komisyonlarda parti ve Sovyet yöneticileri, öğretmenler bulunuyordu. Fakat, askerler bu komisyonların çalışmasına engel oluyorlardı. Örneğin, Türkiye sınırındaki Ortçoşan, Gomoro, Tsikuban ve diğer köylerde askerler komisyon üyelerini tutuklamışlardı.

Komisyonlar toplam 10502 makbuz belgesi kaydetmişlerdi, 6575 makbuz teslim edilmemiş, geride kalanlar ise hiç kaydedilmemişti. Ahıska, Adıgün, Aspinza, Ahılkelek, Bogdanovka ve Acaristan Özerk SSC illerindeki komisyon çalışmalarının sonuçları böyle idi. SSCB İçişleri Halk Komiserliği (İHK) Göçmen Bölümü Başkanı M. Kuznetsov'un sunduğu belgelere göre 60 007 büyük baş hayvan, 23 777 inek, 18 205 öküz, 30 049 küçük baş hayvan, 37 404 koyun, Acaristan'ın illerinden ise 17 663 koyun, 2 817 kümes hayvanı teslim alınmıştı. Ayrıca, göç eden ahaliden 8 252 000 ton hububat, 3 226 000 ton mısır teslim alınmıştı¹⁶.

Göç operasyonu Gürcistan Devlet Güvenlik Halk Komiseri Rapavo ve Gürcistan KP MK'nın temsilcisi Çarkviani aracılığıyla SSCB İçişleri Halk Komiseri A. Kabulov'un kontrolü altında yapılıyordu.

28 Kasım 1944'te L. Beriya Devlet Savunma Komitesi Başkanı İ.V. Stalin'e, G. Malenkov (Umumittifak K(b)P MK Sekreteri) ve V. Molotov'a (SSCB Halk Komiseri Yardımcısı) Göç operasyonu ile ilgili raporunu sundu. Raporda Devlet Savunma Komitesi'nin kararının icra edildiği vurgulanıyordu. Raporda 15 - 17 Kasım'da (1944) Ahıska, Adıgün, Aspinza, Ahılkelek, Bogdanovka ilçelerinde ve Acaristan Özerk SSC illerinde ise 25 - 26 Kasım 1944 tarihinde göçün gerçekleştirildiği (91 095 kişinin tahliye edildiği) belirtiliyordu. Beriya göçmenlerin henüz iskân yerlerine ulaşmakta olduğunu ve tahliye çalışmalarının kusursuz yürütüldüğünü bildiriyordu. Sonunda ise Beriya Gürcistan SSC'nin Türkiye sınırında güvenliği güçlendirmek için özel tedbirler aldığını açıklamaktadır.

16 N.F BUGAY: *Türki iz Meskhetii...*, 16-17; Bugay'ın bu eserinin ismi kitabın kapağında "Türki iz Meskhetii: dolgiy put kı rehabilitatsii" ("Meskhetiyalı Türkler: beraate giden uzun yol") gibi yazılsa da kitabın iç kapağında ise "Türki - Meskhetintsii: dolgiy put kı rehabilitatsii" ("Türkler ve Meskhiler: beraate giden uzun yol") diye geçer. Yazarın Gürcü tezini kabul ettiği anlaşılmaktadır. Bütün bunlara rağmen kitapta Ahıska Türkleri ve diğer sürgün edilen Türk - Müslüman halklarla ilgili ilk kez resmi arşiv belgeleri yayımlandığı için değerlidir.

50 tirden 16'sı 9 Aralık 1944'te Özbekistan'ın başkenti Taşkent'e ulaştı. SSCB İçişleri Halk Komiserliği (İHK) Göçmen Bölümü Başkanı M. Kuznetsov'un raporunda, Gürcistan'dan tahliye edilenlerden 11,500 aile (55 500 kişi) Özbekistan SSC'de, 6 300 aile (29 500 kişi) Kazakistan SSC'de, 2 200 aile (11 000 kişi) Kırgızistan SSC'de olmak üzere, üç Cumhuriyette toplam 20 600 aile iskân edildi.

1944 Aralık ortasında Özbekistan SSC İHK (İçişleri Halk Komiseri) Meyer M. Kuznetsov'a verdiği bilgide, Özbekistan'a gönderilen 53 163 göçmenin (10813 erkek, 16126 kadın, 26223 çocuk) ülkenin 7 bölgesinin 43 ilçesinde iskan edildiği ifade edilmektedir. Bölgede ve ilçelerde göçmen sayısı ayrıntılı şekilde gösterilmektedir.

Kırgızistan SSC İHK A.A. Pçelkin'in raporuna göre, ülkeye gönderilen göçmen sayısı 10 611 kişidir (1763 aile); 2690'ı kadın, 5516'sı ise 16 yaş altı çocuktur. Kazakistan'a ise 6435 ailenin iskan edildiği anlaşılmaktadır.

Sürgün sonunda M. Kuzhetsov ve V.V. Çerņişev'in L. Beriya'ya sundukları raporda aşağıdaki bilgiler yer almaktadır: 92 307 kişi tahliye edilmiş, onlardan 18 923'ü erkek, 27 399'u kadın, 45 984'ü ise 16 yaş altı çocuklardır. Özbekistan'a 53 133 kişi, Kazakistan'a 28 598 kişi, Kırgızistan'a 10 546 kişi gönderilmiştir. Bunlardan 84 596 kişi Kolhozlara, 6316 kişi Sovhozlara, 1395 kişi ise sanayi mıntıklarına yerleştirilmiştir. 1944'ten Haziran 1948'e kadar göçmenlerin sayısının 94 955 kişiye ulaştığı anlaşılmaktadır.

SSCB İçişleri Halk Komiserliği'nin raporunda göçmenler iskan edildikten sonra 1948 Haziran'ına kadar ölenlerin sayısı 14 895 kişi (%11,8) olarak gösterilmiştir. Bu sayı gerçeklerle bağdaşmamaktadır.

SSCB İHK'nin raporunda 1948 yılında ölüm oranının azalarak %2'ye indiği ifade edilmiştir. Özbekistan İçişleri Bakanının (Halk Komiserinin) L. Beriya'ya sunduğu 10 Ocak 1945 tarihli raporda, 8 000 kişinin çok kötü şartlar altında bulunduğu kaydedilmiş, 200 ton un, 50 ton yarma (bulgur) ve 50 000 metre el emeği ürününün göçmenlere dağıtmak üzere ayrıldığı belirtilmiştir.

1945 Ocak'ında SSCB Halk Komiserler Sovyet'inde göçmenlerin durumu ele alınmış, alınan 942 pc sayılı kararla Gürcistan'dan sürülen göçmenlere 851 ton un, 213 ton bulgur ayrılmıştır.

5 Mart 1945'te SSCB Halk Komiserleri Sovyet'inde yeniden Gürcistan göçmenleri konusu ele alınmıştır. Sovyet yetkilileri sürgün sırasında halkın müsadere edilen emlakının tazmin edilmesi meselesini çözmeye çalışmışlardır. 399 - 110cc sayılı alınan karar gereğince, 4 594 500 ruble para, 11 500 koyun, 975 ton buğday ve 2257 ton arpa onlar için ayrılmıştır¹⁷.

17 N.F.BUGAY: A.g.e.,18-20, 51-55.

Burada arşiv belgeleri içerisinde yer alan Muhammet Vanlesin'in L.Beriya'ya yazdığı mektubu hatırlatmak gerekir. Muhammet Bey Beriya'ya göç sırasında Batum'un Safa köyünden yanlışlıkla Orta Asya'ya iskan ettirilmiş, milliyetçe Laz olan 9 kişiden bahsetmektedir. Gürcistan'ın bağımsızlık kazanmasında ve Gürcü halkının "büyük devlet adamı" L.Beriya'nın Başkanlığında Lazların 2.Cihan Savaşı'ndaki mücadelelerden bahsederek bu Laz ailelerin vatanlarına geri dönmelerine izin verilmesini rica etmiştir. L. Beriya yardımcısı V.V Çernişev'e, o da SSCB İHK'nin Göçmen Bölümü Başkanı M.Kuznetsov'a yazı göndererek 12 Laz ailesinin kısa sürede eski yerleşim bölgelerine dönmelerini sağlamıştır.

1945'in Haziran'ında göçmenlerden Kazakistan'da 6 420 (26 859 kişi), Kırgızistan'da 2 172 (9 712 kişi) ve Özbekistan'da ise 11 399 ailenin (52 991 kişi) bulunduğu, bu nüfusun 65 767'sini 16 yaş altındaki çocukların oluşturduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Gürcistan SSCB İHK bildirisinde, 1945 - 1948 yılları arasında eski iskan yerinden kaçan 608 kişinin (göçmenin) yakalandığı, 106'sının özel yargı tarafından yargılandığı, 281 kişinin konvoy eşliğinde, 27'sinin ise parti yöneticilerinin kararı ile geriye yeni iskan yerlerine gönderildiği ifade edilmektedir. Bu belgede ayrıca, 894 Türk, Kürt ve Hemşin'in, 690 "Vlasovcu"nun¹⁸ da eski iskan yerinde yakalandığı ve geriye yeni iskân yerine gönderildiği belirtilmiştir.

Aralık 1948'de SSCB İçişleri Bakanlığının Göçmen Bölümü Başkanı B. Konstantinov ve SSCB Baş Savcılığının Göçmen İşleri Savcısı V. Leontiyev'in SSCB Baş Savcısı Safranov'a sunduğu raporda iskan yerlerinde ve Acaristan'daki (çeşitli nedenlerle tahliye edilmemiş) bazı gruplar arasında, komünist propagandaları güçlendirmek gerektiği vurgulanmıştır.

Acaristan Özerk SSC İçişleri Bakanı Matuya, Acaristan Özerk SSC K(B) P Başkanı Beçvaya'nın Gürcistan KP'ye yazdığı raporda " göç sırasındaki yanlışlıklar sonucu birkaç Gürcü - Acar ailesinin de göç ettirildiği, bu yanlışlığı gidermek gerektiği " - ifade edilmektedir. Matuya birkaç göçmen ailesinin serbest bırakılmasını onayladı.

Gürcistan'dan sürgün edilen 90 538 göçmen Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan Halk Komiserlikleri tarafından uygun yerlerde yerleştirildiler. Bu nüfusun 43 306'sı yaşlı, 35 955'i ise çalışabilir kişiler idi.

Ekim 1945'te Türk, Kürt ve Hemşin göçmenlerinin sayısı 88.800'e, 1949 da 81.567'ye, 1950'de ise 81.955'e ulaştı.

Yeni iskân yerlerine halkın adapte olması çok zor olmuştur. Düzensiz beslenme, salgın ve bulaşıcı hastalıklar, ilaç kıtlığı ve kazalar, yerleşim yerlerinin sağlıklı olmaması göçmenlerin sağlığını tehdit ediyordu. Göçmenlerin

18 2.Cihan savaşının ilk günlerinde Nazi Almanyası'na savaşsız teslim olan General Vlasov'un askerlerine verilen isim.

durumu ile ilgili raporlarda lekeli humma hastalığının yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin; Özbekistan'ın Fergana vilayetinde bu türden 173, Buha-
ra vilayetinde ise 32 vakaya rastlanmıştır. Semarkant'ta bulaşıcı hastalıklar
defalarca boy göstermiştir. Kuzey Kazakistan vilayetinin Sayrap köyünde
bulaşıcı hastalıklardan 25 kişi hastalanmış, Ocak 1945'te bu sayı 53 kişiye
ulaşmıştır.

Kırgızistan SSC'nin (1944 Ocak) Oş vilayetinde 100 kişi, Furunze (Biş-
kek) de 110 kişi bulaşıcı hastalığa (lekeli hummaya) yakalanmıştır.

Temel gıda ürünleri de yetersizdi. SSCB Halk Komiserler Sovyeti'nin
(HKS'nin) 5 Mart 1945 tarihli 399 - 110 cc sayılı kararı¹⁹ gereğince Gür-
cistan'dan sürgün edilen göçmenlere 518 ton tahıl, 1199 ton arpa, 4659 kg
yün, 347 at ve 2 386 400 ruble para dağıtılmıştı. Fakat yardımdan ahalinin
az bir kısmı yararlanmıştı, Göçmenlerin büyük kısmı çok zor şartlar altında
bulunuyordu.

8 Ocak 1945'te SSCB HKS'nin 5 sayılı "Göçmenlerin hukuki durumu
hakkında" kararı yayınlandı. Sıkıyönetim altında bulunan göçmenler İçişle-
ri Bakanlığı'nın görevli memurundan (Komendant'tan) izinsiz iskân yerini
terk edemezdi. İzinsiz komşu köye gitmek, "kaçmaya teşebbüs" gibi değer-
lendirilip cezalar buna göre veriliyordu. Ailedeki her tür değişikliği (ölüm,
doğum, kaybolma, kaçma vs.) aile reisi üç gün içerisinde yetkili memura ih-
bar etmek zorundaydı. Her 15 günde bir yaşı 16'nın üzerinde olanların iskan
yerinde bulunduğunu kanıtlamak için kaydını yaptırmaları gerekiyordu. Sıkı-
yönetim kurallarını bozmanın 5 günlük haptisten başlayan cezası, ağır para
cezası ve ailesiyle birlikte 25 yıllık Sibirya'ya sürgüne kadar varabiliyordu²⁰.

Hiç bir baskı ve şiddet yöntemi halkın moralini kıramamıştır. Ahıskalı-
lar çalıştıkları alanlarda, başta tarım olmak üzere başarılı olmuşlardır. Ocak
1953'te Gürcistan'dan sürgün edilen göçmen sayı 86 663 kişi (35 309'u çoc-
uk) idi. Bu nüfusun 46 790'ını Ahıska Türkleri (18.710'u çocuk), 8843'ünü
Kürtler (3921çocuk), 13 997'sini Hemşinler (665 çocuk) oluşturuyordu²¹. On-
ların bulunduğu iskan yerleri şu şekildedir. Kazakistan SSC: Türkler 13 201
kişi (7466'sı çocuk), Kürtler 5404 kişi (2926'sı çocuk), Hemşinler 419 kişi
(213'ü çocuk), Kırgızistan SSC:Türkler 2910 kişi (1691'i çocuk), Kürtler 2591
kişi (1429'u çocuk), Hemşinler 964 (505'i çocuk) kişi, Özbekistan SSC: 18
664 Türk, 666 Kürt (396'sı çocuk) bulunmaktadır²².

19 Kararın yayınlanan metninde (s.51) sayısı No: 399-11cc olduğu halde, Bugay kitabının 19 ve 24.Say-
falarında No399-110cc. Diye ve ya s. 38'deki Devlet Savunma Komitesinin kararının esas metninde
sayısı GOKO No 5279cc olduğu halde, kitapdaki yorumlarında bu kararın sayısı "GOKÖ No 6279" (s.
13-14) olarak zikir ediyor. Kitabın dış kapakdaki ismi ile İçkapakdaki ismi birbirinden farklıdır. Bunlara
rağmen yayınladığı Arşiv belgeleri çok önemlidir.

20 GARF. (Gosudarstvennaya Arhiva Rossiyskoy Federatsii - Rusya Federasyonu Devlet Arşivi), F.R –
901,Liste 1, Dosye 213, 1; Arif YUNUSOV: a.g.e.,67.

21 Bugay'ın eserinde Çocuk sayısının büyüklere oranla çok az olması yazı hatası olabilir.

22 N.F.BUGAY: a.g.e.,24; Bugayın kitabındaki rakamlar çok karmaşık ve çelişkilidir.

SSCB İHK'nin belgelerinde 38.508 kişinin (Türk, Kürt, Hemşin) tarım sektöründe çalıştığı belirtilmiştir.

Göçmenlerin iskan yerlerindeki başarıları yerli yöneticiler tarafından ilgili makamlara iletilmiştir. Örneğin Kazakistan SSC İHK Başkan Yardımcısı Nikolayev'in SSCB İHK Göçmen Bölüm Başkanı Kuznetsov'a sunduğu raporda; "Kızıl Orda Vilayeti'nin Karmakçı ilçesi "3. İnternasyonal" kolhozunda (köyünde) Anilov, Radyanov, Aff. Kofmanoğlu, Veyselolu Aziz, Ramooğlu vb. üretim planlarını %200 yerine getirmişlerdir. Güney Kazakistan Vilayetinin Lenger ilçesi "Yeni Düzen" kolhozunda göçmen Vavilova 9 ayda 1005 iş günü için, "V.Kuybuşev " kolhozunda göçmen Malhasan oğlu ise 2000 iş günü için öngörülen çalışmaları yapmışlardır. Kolhozda 165 677kg. patates ve 75 728 kg. sebze üretilmiştir. Bütün mahsul devlete teslim edilmiştir."

Ne Stalin, ne Beriya, ne de onların seleflerini (sonraki Sovyet Yöneticilerini) bu insanların acı hayatı ilgilendirmiyordu. Aslında bu göçmenler sürgün edildikleri andan itibaren vatana dönme yollarını aramaktaydılar.

1953 ortalarında SSCB İçişleri Bakanı S.Kruglov SSCB Bakanlar Kurulu Başkanı - Başbakan G.M. Malenkov'a sıkıyönetiminin kaldırılması teklifinde bulundu.

Sovyet yöneticileri, sürgün edilmiş 2 819 776 kişiden, yalnız 164 371'inin üzerinden kontrolü kaldırmayı düşünüyorlardı²³.

SSCB İçişleri Bakanlığının verilerine göre (1 Ekim 1948'de) 1944 Kasımında Gürcistan'dan sürülenlerin sayısı 94.955 kişidir. 1945 Ocagında ise ordudan terhis olan 714 kişinin de sürüldüğü anlaşılmaktadır. 1948 yılı sonbaharına kadar 2873 çocuk doğmuştur. Fakat sürgün sırasında ve ilk yıllarda ölenlerin sayısı 15.432'dir (%16). Ayrıca 2.175 kişi çeşitli nedenlerle (diğer milletlerden olması nedeniyle) serbest bırakılmıştır. İçişleri Bakanlığının verilerine göre, 1 Ekim 1948'de Gürcistan'dan sürgün edilenlerin toplam sayısının 80.935 kişi olduğu anlaşılmaktadır²⁴.

Sürgünün ilk yıllarında göçmenler arasında ölüm oranı çok yüksek idi. SSCB İçişleri Bakanlığının verilerine göre 1945 yılında yeni doğanlar 599 kişi, ölenler 6.902 kişidir. 10 Ocak 1945'ten - 31 Aralık 1950 tarihine kadar Türk, Kürt, Hemşinler'den 19.047 kişi hayatını kaybetmiştir. 1944 - 1956 yıllarında bakanlığın belgelerine göre, 28 000 - 30 000 insan ölmüştür.

Göçmenlerden bazıları, genellikle gençler kaçmaya teşebbüs etmişlerdir.

SSCB İçişleri Bakanlığının verilerine göre, 1945 - 1948 yılları arasında

23 N. F.BUGAY: Turki iz Meskhetii; dolgıy put kı reabilitatsii, Moskova 1994, 24-25.

24 GARF (Gosudarstvennaya Arhiva Rossiyskoy Federatsii - Rusya Federasyonu Devlet Arşivi), F.R.-9479, Liste(L.) -1, Dosya(D.) 436, 14; N.F.BUGAY: a.g.e.,67.

Gürcistan göçmenlerinden 2.310 kişi firar etmiş, bunların büyük bir kısmı yakalanarak ağır cezalara çarptırılmışlardır. 361 kişinin ise arandığı kaydedilmiştir. Firar edenlerin çoğu vatanlarına dönmek istemişlerdir. Kaçanlardan, 608 kişi Gürcistan arazisinde yakalanmıştır²⁵.

Bu dönemde firar edenlerden başka 894 kişi (Türk, Kürt, Hemşin) daha tutuklanarak iskân yerlerine gönderilmiştir:

- a). Sürgün sırasında kendi evinde bulunmayan 308 kişi,
- b). Sovyet ordusundan terhis edilen (tezkereci) 310 kişi.
- c). İskan yerinden firar eden 200 kişi, cezaevlerinden ve kamplardan dönen 76 kişi²⁶.

20 Haziran 1944’de Sovyet Hükümetinin gizli kararı gereğince sürülen bütün halkların ailelerindeki çocuklar Rus dilinde eğitim görecekti. Ahıska Türkleri de bu karar gereğince Rusça eğitim görecekti ve iskana tabi tutulduğu ülkenin sınırlarını aşmamak şartı ile yüksek öğrenim görebilecekti²⁷.

Stalin’in ölümünden bir süre önce, 1953 başlarında SSCB İçişleri Bakanlığının verilerine göre, Orta Asya’daki (Türkistan’daki) Ahıskalıların toplam nüfusu 86.823 kişiydi. 63.823 Türk, 8.843 Kürt, 13.997 Hemşin bulunuyordu. Nüfusun 43 600’ü (%51’i) Özbekistan’da, 32 400’ü (% 37’si), Kazakistan’da, 10 000’i ise (% 12’i), Kırgızistan’da belli şartlar altında oturmak zorundaydılar.²⁸.

KAYNAKLAR

1. A.G.OSİPOV: Rossiyskiy opit etniçeskoy diskriminatsii, Meskhetintsi vı Krasnodarskom krae, Moskova, 1999.
2. Abuzer TAYFUR: “ Sürgündeki Ahıska Türkleri: Elli yıl Süren Üç Gün”, Türk Yurdu Dergisi: Mayıs 1994, Sayı-81.
3. Alipaşa ANSAROV: “Ahıska Türklerinin Dramı “, Diderginler Kitabı, Bakü 1990.
4. Arif YUNUSOV: Meskhetinskiye Türki: dvajdı depertirovannıy narod, Baku 2000.
5. Asif HACILI: Geribem Bu Vatanda, Bakü 1990.

25 GARF. F.R.-9401, Liste 1, Dosya 3144, 20; Arif YUNUSOV: a.g.e., 68.

26 GARF. F.R.-8131, Liste 28, Dosya 542, 162; N.F.BUGAY: a.g.e., 94-95.

27 “Posledstviye deportatsii narodov SSCB; 40-50 godı”, (İHK ve İB Arşivlerinin belgeleri) Sost.N.F. BUGAY, İstoriya SSSR, Moskova, 1992, No:1, 124.

28 Deportatsii Narodov SSSR (1930-1950 gg.), -Moskova, 1992, C.I., 338.

6. Deportatsii Narodov SSSR (1930-1950 gg.), -Moskova, 1992, C.I
7. GARF (Gosudarstvennaya Arhiva Rossiyskoy Federatsii - Rusya Federasyonu Devlet Arşivi), F.R.-9479, Liste(L.) -1, Dosya(D.) 436, 14.
8. GARF, F.R.-8131, Liste 28, Dosye 542, 162.
9. GARF. (Gosudarstvennaya Arhiva Rossiyskoy Federatsii - Rusya Federasyonu Devlet Arşivi), F.R – 901, Liste 1, Dosye 213, 1.
10. GARF. F.R.-9401, Liste 1, Dosya 3144, 20;
11. Isabella KREİNDLER: “The Soviet Deported Nationalities: A Summary and Update”, Soviet Studies, Vol. XXXVIII, No:3, July 1986.
12. Kıyas ASLAN: Ahıska Türkleri, Ankara 1994.
13. N.F.BUGAY: Turki Mesketinsi: Dolgiy Put ki rehabilitatsii (1944-1994), Mejdunarodnaya obşestva mesketinsikh Turok, Vatan, Fond represirovanıkh narodov i grajdan, Moskova, 1994.
14. P.DUNAYEV: “Podvig Soldata Ne Zabıt”, Pravda Gazetesi , Moskova 1987, 28 Ocak ,N.28.
15. Posledstviye deportatsii narodov SSCB; 40-50 godı”, (İHK ve İB Arşivlerinin belgeleri) Sost.N.F.BUGAY, İstoriya SSSR, Moskova,1992, No:1.
16. Tak eto bılo, Cilt III, Moskova 1993:
17. Vadim TYUTYUNNİK: “Turki iz Mesketii: Vçera i seğodnya: Oçerk”, Tak Eto Bılo, T.III.,Moskova 1993.

Prof. Dr. Merab BERİDZE¹

*Güney Gürcistan'dan Sürgüne Maruz Kalan
Toplulukların Kimlik Analizi*

———— * ————

Güney Gürcistan'dan sürgüne maruz kalan toplulukların trajik tarihi günümüze kadar devam etmektedir. Bu topluma mensup insanların kimliklerinin suni yada tabii olarak özdeşleşmesinden önce onların aslını araştırmak gerekir. Bunun için en mantıklı çözüm olarak her aile ve kişinin soyadının tetkik edilmesi lazım. Tabi ki, bunu yapmak için uzun süreli çalışmalar gerekiyor, ancak konuya bir an önce başlanması, onu tek taraflı ve sonuçsuz araştırmalardan ve 20. asrın karanlık tarihinden kurtaracaktır. Gerekli araştırmalar yapılmadan farklı genetik, habitüs, kültür ve millete mensup olan insanlar suni olarak diğer halklara dahil edilebilir ve böylelikle de şeref ve hakkını iade etmek yerine vatansız, kültürsüz, başkasına bağlı bir toplum elde edinilir ve bu durum da daha yeni bir trajediye neden olabilir.

101
~

Araştırmamızın amacı sürgüne maruz kalan insanların aslını soyadlarına göre araştırmaktır. Bilindiği kadarıyla farklı halkların soyadlarının kendilerine özgü semantiği, sıfatı ve dil yapısı vardır. Soyadlar ise toplumun ana dilinde olduğu gibi açıklanmaktadır.

Sürgüne maruz kalan insanların soyadları üzerine çalışmalar daha da devam edecektir. Araştırmalara toplumun temsilcilerinin katılmaları onların aslını, dedelerinin ikametgahlarını, aile tarihini tespit etmek için kolaylık sağlayacak ve hayatlarının da huzurlu bir tarzda geçirmelerine yol açacaktır. Bundan dolayı farklı toplumlarla münasebet kurmaları daha kolaylaşacak, kendilerini yeniden keşfederek meziyetlere varacaklardır.

Anahtar Kelimeler: Gürcistan, sürgün, soyad.

¹ Samtskhe - Javakheti Devlet Üniversitesi Rektörü/GÜRCİSTAN Samtskhe-Javakheti State University, Rector Georgia

THE ANALIZING OF IDENTIFICATIONS OF THE FORCED MIGRATED COMMUNITIES OF THE SOUTHERN GEORGIA

SUMMARY

The tragic history of the forced migrated communities still has been continued. Before the examining the falsification issues of the documents of the said communities by synthetic ways or by purpose, the native roots of these forced migrated people must be researched seriously. The best and the most positive way to solve the problem is the examining of the family names of the individuals or the families as whole. Of course, to achieve success long run researches are needed, to start the research of the issue immediately will save the complicated issue from the one-sided research and from the researches without any results, so the said issue will be saved from the dark and hidden sides of the history of 20.Century. Many individuals and families could be identified by falsified genetic, cultural and national identities before any serious researches done. So, as a result of this kind of falsified researches in a community individuals that without country without culture and 'no-one' could be raised. Instead giving back the stolen honors and these kinds of results could cause new and more dramatic tragedies. The major aims of our research are to find out the main roots of the forced migrated individuals by researching their family names properly. As it was known the family names of the completely different peoples have very special semantics, adjectives and linguistics. When it was focused on the family names, they have been examined in the mother languages of the communities as they were. The serious researches will be continued on the forced migrated peoples. The participations of the representatives of the forced migrated peoples from the region will give hands to the researchers to identify the main roots, the former residents of their forefathers, their family history and the results of these researches will help the remained individuals from the forced migrated people to live their lives in peace and prosperity. Then, they will be get close contacts with the members of the different ethnic groups of peoples in the region and they will have some abilities to discover themselves.

KEY WORDS: State of Georgia, forced migration, family name

Meskheti, Samtskhe-Cavakheti Bölgesinden gayrı Şavşeti, Eruşeti,

Kola, Tao, Klarçeti ve tarihi Gürcistan'ın diğer Güney - Batı bölgelerini içeriyordu. Kapsadığı bir bölgenin güçlendiği sürece Meskheti'ye kah Tao-Klarçeti, kah Zemo Kartli, kah Samtskhe-Saatabago denilirdi. Meskheti'nin çeşitli bölgelerinde yaşayanlara Samtskhelni, Cavakhni, Taoelni, Klarçeni, Eruşelni, Şavşni denilirdi. Ancak bütün bunlara bütünüleyici isim olarak Meskhi denilirdi. Meskhi aynı Gürcistan'ın diğer bölgelerinde yaşayanlar, örneğin: İmereli, Megreli, Kaheli, Svani, Kartleli, Açareli, Tuşi, Hevsuri, Guruli gibi Gürcü idi.

XVI. asırda Osmanlı Devleti Meskheti Bölgesini fethetti ve güçlü gelenekleri taşıyan bu bölgede Osmanlı siyasi-ekonomi sistemini uygulamaya başladı. Anılan gelişmeler bölgede İslamın yayılmasına yol açtı (Lomsadze, 1975, s. 284). Burada, yerli Gürcüler arasında İslam dışında Katoliklik ile Gregoryan inancın yayılması da teşvik edilirdi (Topçışvili, 2005, s. 154).

Osmanlı İmparatorluğunun hakimiyeti sürecinde ekonomik bir teşvik olarak din değişimi ile vergiden kurtulma usulu uygulanıyordu. Dolayısıyla insan "Tatarlaşmış" yani İslam Dinini kabul etmiş oluyordu ve doğal olarak soyadını ve milliyetini değiştirmeye mecbur kalıyordu.

"Tatarlaşmak" ilk başta insanın hayatında sanki hiç bir şey değiştirmiyordu, yalnızca İslam Dinini kabul eder, daha az vergi öderdi. Ancak kardeşi ile kardeş gibi ve Gürcü olarak kalırdı, Gürcüce konuşur ve toplumla olduğu ilişkilerini de eskisi gibi devam ederdi. Hristiyanların bayramlarına da katılabilirdi, ancak bu katılım yalnız yemek kısmında gerçekleşirdi. Demek ki, ilk önce ciddi bir talepler yoktu ve dolayısıyla bu süreç müşkülatsız devam ediyordu. Daha sonraki süreçlerde ise soyadı değişimi ve Türkçe bilmek şart oldu.

1893 yılında yayımlanan 1883 nüfus sayımına göre Gürcü Müslümanlarının bir kısmı kendisini "Tatar" olarak beyan ediyor, ancak bir kısmı kendisini daha Gürcü olarak ifade etmektedir (Svod, 1893).

Kendilerini Gürcü olarak kabul eden Gürcü Müslümanları aşağıda adı geçen köylerde oturuyorlardı: Adigeni, Ardzne, Bolacuri, Çağvi, Goderdzi, Gortubani, Gugunauri, Dertseli, Zanavi, Zarzma, Zedubani, Kekhovani, Mlaşe, Mokhe, Namniauri, Osiauri, Plate, Sairme, Didi Smada, Patara Smada, Utkusubani, Tsikhisubani, Tsre, Çorçani, Arali, Agara, Atskuri, Zikilia, Kopadze, Orpola, Sakire, Sakuneti, Tkemlana, Tsinubani, Tsohtevi, Tsriohti, Zemo oşora, Kvemo oşora, Boga, Giorgitsminda, Klde, Mikeltsminda, Mugareti, Persa, Sviri, Tsnisi, Çohta, Şurdo, Abi v.s.

Ayrıca farklı dinleri taşıyan Gürcülerin birlikte yaşadıkları köyler de vardı. Bunların bir kısmı Gürcü, diğer kısmı ise Tatar olarak geçiyordu. Bunlar şunlardı: Erkota, Çobareti, Tskaltubani, Toba, Atskvita, Agara, Ahaşeni, Mareli, Kahareti, Hhahalo, Şolaveri, Tsahani, Abastumani, Çarali, Vale,

Zveli, Engikvevi, Ğreli, Giorgitsminda, Toloşı, Roketi, Kuntsa v.s.

Diğer, sayı olarak yeterinceye kadar fazla olan köylerde ise kendilerini “Tatar” olarak kabul ediyorlardı. Ancak bunlardan hiç biri Türk değildi. Söz konusu “Tatarlar” dinlerini değiştiren Gürcülerdi. 20. Asrın başlarında kendilerini daha Gürcü olarak kabul eden köylerin “Tatarlaştırma” hareketleri gözlenmektedir.

Sovyet Döneminde Gürcü Müslümanların yabancılaştırmasında Gayrı Gürcü okullar asıl rol oynamış ve Meshler arasında Gürcüce'nin kaybolmasını teşvik etmiştir.

Ünlü faaliyetçi G. BOÇORİDZE Samtskhe-Cavakheti Bölgesini gezip çeşitli tarihi eserlerini tanımlamıştır. 20 ekim 1932 yılında Eğitim Komisyonluğunun Okul Şubesi Müdürlüğüne gönderdiği raporun bir kısmı konumuzun açısından ilginçtir. Raporunda Müslüman Meshlerin oturduğu köyler ve onların soyadları mevcuttur: “Bu köylerde oturan ailelerin dili Gürcücedir. On iki koy bir birlik olarak yaşamaktadır, diğer köyler ayrı ayrı yaşamaktadırlar. Grup olarak yaşayan köyde Türkçe yalnız erkekler bilir, bayanlar ve çocuklar bu dili hiç bilmezler. Bu köyler şunlardır: Sviri – 200 aile, Boga – 90 aile, Şurdo – 70 aile, Giorgitsminda – 80 aile, Çohta – 28 aile, Persa – 10 aile, Tsohtevi – 60 aile, Mugareti – 80 aile, Zikilia – 280 aile, Agara – 25 aile, sakuneti – 150 aile, İndusa – 100 aile, Kamza – 100 aile. Ayrıca köylerin bir kısmında ahalesinin çoğu Gürcüce konuşmaktadır. Örneğin: Zemo Oşora – 230 aile, Ude – 150 aile, Vale – 90 aile. Ayrıca yukarıda anılan köylülerin soyadlarını da belirtiyorum: Sviri’de – Kakunaşvili v.s; Şurdo’da – Hmaladze, Gorişvili; Tsohtevi’de – Lomidze, Kapanadze, Papaladze, Çheidze; Zikilia’da – Gvaramadze, Nadiradze, Hahutaşvili, Gogaladze, Zurabadze, Kapanadze, Tskipodze, Çitadze, Bidzinaşvili; Agara’da – Gvaradze, Tuğuşadze, Kotadze; Sakuneti’de – İordanaşvili, Potshveraşvili, Mçedlişvili, Puturidze, Çkoidze, Kahişvili; İndusa’da – Şaravandidze, Koraşvili, Korişvili, Koçiaşvili, Okropiridze, Gelaşvili, Haloşvili, Satoşvili, Ramişvili; Kamza’da – Oniaşvili, Goçaşvili, Çaçmoşvili, Maharaşvili, Çeçilaşvili, Kocorişvili, Kumeğaşvili, Amoşvili, Tsulukidze; Zemo Oşora’da – Ğoniaşvili, Kuçaidze, Zandariani, Avalişvili; Ude’de – Barataşvili, Kançadze, Çelaşvili, Beridze, Abuladze, Petaşvili, Elaşvili, Bakradze; Vale’de - Çavçavadze, Amilahvari, Boçorişvili, Çitadze, İlarionidze, Gozalişvili, Nijaradze, Beridze, Nadiradze, Kapanadze; Atskuri’de – Varşaveli, Lomidze, Orjonikidze, Çkheidze, Samsonidze, Kipiani, Bakaridze, Aznauridze, Dvalişvili, Lekidze, Meshidze” gibi ifadeler mevcuttur.

Yukarıda anılan köyler 1886 yılında Müslüman Gürcü köyü olarak sayılan köylerin bir kısmıdır. Bu köyler ise 1828 yılında Rusya bu bölgeleri işgal ettiğinde burada bulunan köylerin yalnız bir parçasıdır.

Sonunda Mesheti’de İslam Dinini kabul etmiş olan Gürcüler dini ve milliyeti birbirinden fark edemiyorlardı. Onlar için Gürcü kelimesi Hristiyan anlamını kazandı. Kendilerine ise Müslüman ya da “Tatar” diyorlardı. Tabi ki, anılan Tatarlık Gürcülüğü kapsamıyordu artık, ancak Türklük anlamına da gelmiyordu. Tatar olarak burada yaşayan Kara Papaklar, Kürtler v.d. gibi Müslüman halklar da anılmaktaydılar. Müslüman Gürcüler onlara karışmazdılar ve kendilerini belirtmek için “Yerli” ya da “Binalı” terimini kullanmaya başladılar. Yerli diğer Tatar ya da Hristiyana kız vermezdi (Lomsadze, 1975, s. 101).

“Yerli” terimi milliyet anlamını kazanmaya başladı. Yeni Sovyet soyadlarını aldıklarına rağmen, Meshler sürgünde de birbirlerini soy ağacına dayanarak fark ediyorlardı.

Hristiyanlar ve Müslümanlar yan yana yaşıyorlardı. Dolayısıyla onların ortak soyadları ve kökleri vardı.

Diğer halkların soyadları gibi Gürcü soyadlarının da kendine has semantiği, dilsel yapısı, karakteristiği var ve Gürcüce’nin kelime hazinesine göre açıklanır. Din ve soyad değişimi bir birine bağlandı.

Osmanlı hakimiyeti döneminde en önemli etken vergi sistemi idi, çünkü dinini değiştirdikten sonra Hristiyanlıktan dönenin vergisi azalıyordu. Ancak bununla birlikte ad değiştirmesi de gerekiyordu. En önemlisi ad değişmesi idi, çünkü ilk etapta soyadın değiştirmesine gerek yoktu. İlk başta İslamlaşmış insanlardan baba adını sormazdılar, çünkü baba adları Gürcüce idi. Ancak, daha sonra gelecek nesiller baba adını kullanmaya başladılar. Buna örnek olarak Samtskhe-Javakheti Tarihi Müzesinden alınan bir evrak aşağıda bulunmaktadır: “ Muskhi köyünden Tomagilin Toromanı İslam Dinine geçti, Simon Maisuradze’ye Hüseyin, Kurdadze’ye Süleyman, İsidor Kurdadze’ye Ali, Kite Kurdadze’ye İbrahim v.s. gibi adlar verdiler. İlk etapta soyadlara dokunulmamıştır. İslam dinini kabul etmek ve ad değiştirmek aynı zamanda iki ad taşımasına neden oldu. 1937 yılında Müslüman olan birisi dedesinin anlattıklarını şöyle ifade etmektedir: “Dedem ve babam sünnet olmuşlardı. dedemin adı Khiza idi, ninemin adı Khvaramze. Babamın Gürcü adı Pavle, Tatarca ise Badala idi. Amcamın Gürcü adı Alekso, Tatarca adı ise Muratti” (S.C. İ. M. Helnatseri N4002, s. 8).

İki ad meydana geldikten sonra iki soyad da meydana konulmaya başladı. Gürcüce olan soyad değişmedi, Tatarca olan ise baba adına göre değişiyordu.

“1921 – 1926 yıllarında tutulan resmi kayıtlara göre Müslüman veliler tarafından doğduktan sonra çocuklarına Gürcü soyadının verdiklerine sıkça rastlamaktayız. Örneğin: Gvaramadze, Orjonikidze, Nadiradze, Lomidze v.s. Bu tarihlerden sonra Gürcü soyadları daha yazılmamıştır. Çocuklara yalnız Gürcü adları verilmiştir. Örneğin: Natela, Tsiala, Tamar, Nina, Vasil

v.s.” (Kirvalidze, 1989, s. 61).

R. Topçışvili İslamlaştırma sürecinin soyadlarına yansımaları 1886 yılında yapılan nüfus sayımının aile listesinden alıp göstermektedir: “Tamamen Gürcü Müslümanların yaşadığı Zemo Oşora köyünde Gogia Oğlu İsmail aynı Mirza Oğlu adlı bir şahıs yaşıyordu. Buradan İsmail’in babasının Hiris-tiyan olduğu anlaşılmaktadır. Onun adı Gogia imiş, İslam dinini kabul ettikten sonra Adını Mirza koymuşlar. Aynı köyde Osman Oğlu Kül Ahmet yani Tato Oğlu Kül Ahmet yaşıyormuş. Buradan anlaşıldığı gibi Kül Ahmet’in babasının adı din değiştirdikten önce Tato imiş. Klde köyünde Bidzin Oğlu Recep Tatidze ve Bidzin Oğlu Halil Tatidzeler yaşıyorlarmış. Recep’in ve Halil’in babalarının adı Gürcüce Bidzina imiş ve daha sonra Müslümanlaşmış” (Topçışvili, 2005, s. 57-58).

Müslüman Meshlerde soy ad değişimi Gürcü bilincinin bozulmasına neden oluyordu ve bir kültürden diğer kültüre geçmelerini sağlıyordu.

Meshler soy adlarına alışmış olduklarından dolayı yeni sistem bu konuda kendilerini tatmin etmiyordu, çünkü, artık eski soyadlarını kullanamıyorlardı. Ancak kendileri akrabalığı gösteren eski soyadlarının köklerini kayıp etmediler ve bağlarını devam ettirebildiler, çünkü yeni soyadları eski soyadlara bağlı olan akrabalık prensiplerini tamamen bozmuştu.

Bir başka belgeye göre “1897 yılında Vale köyünde 140 aile yaşıyordu. Bunlar Ortodoks, Katolik ve Müslüman Meshlerdir. Hepsi yaklaşık 1500 kişidir. Bunların taştan kiliseleri ve camisi vardır. Çok çalışkan, barışçı, insan sever ve dürüstler. Aralarında kötülük olmaz. Dışarıdan buraya hırsız sokulamaz, kardeş gibi yaşıyorlar, çünkü bir soydan, bir kandan türemişlerdir. Müslümanların bir kısmı Ortodokslardan, daha çoğu ise Katoliklerden geçmiştir” (S.C.İ. M. Stambolis Fondi, “Krebuli”, s. 6)

BİBLİYOGRAFYA

1. Topçışvili, R, (2005). Etno-İstoriuli Etiudebi, I, Tbilisi.
2. Svod Statistiçeskih Dannih O Naselenii Zakavkazskogo Kraya, (1893). Tiflis.
3. Lomsadze, Ş, (1975). Samtskhe-Cavakheti, Tbilisi.
4. Samtskhe-Cavakhetis İstoriuli Muzeumis Fondebi, Helnatseri N4002, Ahaltsihe.
5. Kirvalidze, G, (1989), Ahaltsihis Raionis Gamahmadianebul Kartvelta Gvarebi, Jurnalı “Sabçota Samartali” N7, Tbilisi.
6. Samtskhe-Cavakhetis İstoriuli Muzeumis Stambolis Fondi, “Krebuli”, Ahaltsihe

Öğr. Gör. Fatma ÇOBAN¹

*Gürcistan'da Etnik Kimlik ve Güvenlik
Algısı Bağlamında Ahıskalı Türkler*

— * —

ÖZET

Sovyetler Birliği'nin parçalanmasının ardından ortaya çıkan en acil sorunlardan birisi bu yeni devletlerin kendileri ve vatandaşlarına inandırıcı kimlikler oluşturmak için nasıl bir politika uygulayacakları olmuştur. Belki Rusya, mirasçıları olarak Çarlık imparatorluğunun ve SSCB'nin tarihini ve kullandıkları sembolleri kullanabilirdi; ancak diğer taraftan bağımsızlığını yeni kazan devletler için ulus inşası için hangi kaynakları kullanacakları o kadar da açık değildi. Seçilen sembollerden ya da mitlerden hangisinin yeni gerilimler ortaya çıkarabileceği ve eskilerden hangisinin şiddetleneceği ya da bastırılacağı belli değildi.

Kafkasya, çoklu etnik ve dinsel yapılar, parçalanmış toplumlar ve kırılgan devletlerden oluşan bir mozağe sahiptir ve Kafkasya'daki bu etnik ve dini farklılıklar tarih boyunca sorunların temel nedenlerinden birisi olmuştur. SSCB'nin yıkılmasından sonra bağımsız Gürcistan'ı oluşturan farklı etnik gruplar bir Gürcistan ulusunun oluşmasının önündeki en büyük engellerden birisi haline gelmiştir. Gürcistan'daki etnik gruplardan bir tanesi de Ahıska Türkleridir. Stalin'in Ahıska Türklerinin sürgününe ilişkin kararının 15 Kasım 1944'te uygulanmasının ardından Ahıskalı Türkler bugün 600 bin kişilik nüfusu ile 9 farklı ülkede - Amerika, Rusya Federasyonu, Ukrayna, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye'de- hayatlarını idame ettirmektedirler ve yaklaşık 70 yıldır ana vatanları Ahıska topraklarına dönme mücadelesi vermektedirler. Ancak hem Ahıska bölgesinin de içinde yer aldığı Kafkasya'nın 20.yüzyıldan buyana doğal kaynaklar, ulaşım ve ticaret yolları ve stratejik olarak bölgesel ve küresel güçler açısından önemini artması hem de Gürcistan'daki etnik kimlik ve güvenlik algısı Ahıska Türklerinin geri dönüş mücadelesini etkilemektedir.

107
~

¹ Giresun Üniversitesi Karadeniz Stratejik Araştırmalar Merkezi

Bu çalışmamızda, Kafkasya'nın öneminden bahsedildikten sonra bağımsızlığından sonra Gürcistan'ın ulus devlet inşa etme sürecinden ve Gürcistan'ın etnik ve güvenlik algılarında Ahıska Türklerinin yerine değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ahıska Türkleri, Gürcistan, Etnik Kimlik ve Güvenlik Algısı

ABSTRACT

Following the break-up of the Soviet Union, one of the most urgent questions to emerge from the critical confusion was how the newly emerging polities would set about creating convincing identities for themselves and their citizens. It was perhaps that Russia would inherit to share of the symbols and the history of the USSR and the tsarist empire; but on the other hand, it was unclear what resources nation builders in the new states would have to draw upon. It was unclear that what new tensions would arise out of the choice of symbols and myths, and which old ones would be exacerbated, or alternatively suppressed?

The Caucasus represent a mosaic of multiple ethnicities and religious, fragmented societies and fragile states and this ethnic and religious differences in Caucasia have always been one of the main sources of conflicts during the history. After the collapse of USSR, different ethnic minorities in independent Georgia have been one of the biggest obstacles to form a coherent Georgian nation. One of the ethnic groups is Ahıska Turks. After Stalin's resolution on deportation of Ahıska Turks was enforced on 15 November, 1944, now, Ahıska Turks have lived in nine different countries - Turkey, USA, Russian Federation, Ukraine, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Azerbaijan and Georgia- and Ahıska Turks have make an effort to retail their homeland, Georgia, approximately for 70 years. But, both Caucasus which acquires the region of Ahıska have been more important for regional and global power for 20th century because of natural resources, transportation and trade and strategic position and also the ethnic and security perception of Georgia affect the struggle of Ahıska Turks for the retail.

In this study, after the strategic importance of Caucasus is referred Ahıska Turks will be mentioned in the ethnic and security perceptions of Georgia.

Keywords: Ahıska Turks, Georgia, The Perception of Ethnic Identity and Security

GİRİŞ

Kafkasya, geçmişten günümüze kadar geçen süre zarfında, Avrupa ve Asya arasında konumlanan, kuzey-güney ve doğu-batı yönlerini birbirine bağlayan bir köprü vazifesi görmüştür. Geçmişten bugüne kadar ulaşım ve ticaret yolları bu coğrafyadan geçmektedir. “Doğuda Çin’den ve uçsuz bucaksız Orta Asya steplerinden başlayarak Avrupa ve Akdeniz’e kadar uzanan tarihi “İpek Yolu” Kafkasya üzerinden geçerek, bölgenin çehresinin değişmesine katkıda bulunmuş aynı zamanda da uluslararası ticaret açısından ortaklıklar kurmasını kolaylaştırmıştır.” (Özbay, Rapor 15, s. 7) Aynı zamanda kavimlerin, göçleri esnasında geçiş güzergahlarında karşılaştıkları bir kapıdır. Bölgeyi hakimiyetinin almak için çaba gösteren sayısız uygarlık olmuştur. Bunların her biri “Kafkas” kimliğinin oluşumunda katkıda bulunmuş ve bugünkü Kafkas mozaığının temellerini oluşturmuşlardır. Hıristiyanlığın kabulünden çok zaman önce, Karadeniz kıyılarındaki Yunan kolonileri Kafkasya’ya Helen medeniyetini tanıştırmış; doğal olarak Hıristiyanlık bu yolla bölgeye girmiştir. (Demirpolat, 2007, s. 24) Bölgeye yönelik istila hareketleri bölgenin jeopolitik önemini doğal sonucudur; bölgede kontrolü sağlayan herhangi bir güç, bölgeye bitişik coğrafyalar olan Anadolu ve İran üzerinde de kontrol ve saldırma kolaylığı elde eder. (Demirpolat, 2007, s. 24)

Kafkasya tarihi, Kafkas ırkına ait olan, fakat ulus olma niteliğine ulaşmamış etnik grupların birçok yakınlaşma ve tek başına oluş süreçlerini içeren bir gelişim tarihidir ve ulusal ruhun yok edilemeyeceğinin bir kanıtıdır.

Çeşitli milletlerin bir arada yaşadığı bu bölgede, etnik ve din temelli çatışmalar, toplu katliamlar, göçler ve savaşlar meydana gelmiştir. Tarihsel süreç içerisinde değişik imparatorlukların egemenliği altında yaşayan farklı toplumlar genel olarak bölgeye hakim olan otoritenin zaafa uğradığı dönemlerde ya da kendilerine yakın bir gücün başat bir rol üstlenmesiyle birbirleriyle üstünlük mücadelesine girmişler ve diğerlerini sindirmeye çalışmışlardır. Günümüz Kafkasya’sı da geçmişten aldığı kan, gözyaşı ve çeşitli anlaşmazlıklarla dolu mirası yaşatmaktadır.

1. GÜRCİSTAN’DA ULUS DEVLET İNŞAASI

Sovyetler Birliği’nin dağılması, bağımsızlıklarını yeni kazanmış olan cumhuriyetlerde giderek artan ekonomik, siyasi ve kimlik krizlerini de beraberinde getirmiştir. Aslında bu duruma, 70 yıldan daha fazla bu topraklar üzerinde hüküm süren totaliter sistemin çökmesinin doğal bir sonucu olarak bakılabilir. (Barnett R. Rubin, 1998, s. 3) Sovyet sonrası dönemde, ulus inşa-

sı sürecinde Sovyet döneminden kalma semboller ve değerler giderek çökmüş ve dolayısıyla da eskisinin yerini alacak yeni değerler ve semboller getirilmesi ihtiyacı doğmuştur. (Graham Smith, 1998, s. 1-3) Sovyetlerden sonra bu coğrafyadaki toplumlar ve siyasi elitler, her ne kadar Batı yanlısı politikaları benimseseler de insan hakları normlarının doğal bir parçası olan azınlık hakları ve demokrasi geri plana itmişler ve yolsuzlukla mücadeleyi ve askeri reformları temel alarak devlet inşa etmeyi önceliklerinde ilk sıraya koymuşlardır.

Gürcistan da, SSCB'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını kazanan eski Sovyet devletlerinden biridir. Soğuk Savaş yılları boyunca Sovyet egemenliğinde yaşamış olan Gürcistan, bağımsızlığını kazanmasının ardından ilk yıllarda hem idare edilme açısından hem de ulus-devlet olmanın zorlukları açısından ciddi problemler yaşamıştır. Bunda demokratik bir yönetim geleneğine sahip olmaması, yeni bağımsızlığını kazanan devlet olarak temel kamusal hizmetlerin sağlanması sorunu, azınlıkların uyumu için sivil bir modelin eksikliği ve Sovyetlerde olduğu gibi uzlaşmacı ve çatışmaların çözümünden uzak siyasi elitlerin olması ve gücün keyfi kullanımını etkili olmuştur. (Wheatley, 2009, s. 119)

1.1.Gürcü Kimliğinin Temel Unsurları

110
~

Siyasal, ekonomik ve askeri açılardan Sovyetler Birliği etkileri görülen Gürcistan'da, yeni ulus-devletin yeni bir anlayışa sahip olması gerekiyordu. Gürcü kimliğinin oluşumuna etki eden faktörlerden birisi Batılılıktır. Gürcistan kendini Avrupalı sınırları içerisinde olmayan bir coğrafyada tam bir Avrupalı olarak görmektedir. Batılı olmak Gürcü toplumunu bölgenin diğer etnik unsurlarından ayıran önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Dönemin Gürcistan Meclis başkanı Zurab Zhvania 1999'da Gürcistan'ın Avrupa Konseyi'ne üye oluşunu "Ben Gürcü'yüm; bu yüzden Avrupalıyım." (Timuçin Kodaman, 2013, s. 69) sözleriyle dile getirmiş ve kendi ulusal benliğinin Avrupa'nın doğal parçası olarak gördüğünü vurgulamıştır. Bu sebeple Batı'nın siyasi ve ekonomik sistemi model alınarak Gürcistan'ın uluslararası topluluğa entegre olması hedeflenmiştir. Bu bağlamda, Batı menşeli örgütler ve kuruluşlara üyelik çalışmaları da hızlandırılmıştır.

Gürcistan'da ulus-devletin oluşum sürecinde din, en önemli etnik belirleyici öge olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreçte diğer etnik kimlik unsurlarının önem derecesi değişse de din önemli bir olgu haline gelmiştir. Dinsel kimlik, kamusal söylemin bir parçası haline geldiği için aynı zamanda siyasi meşruiyetin ve toplumsal siyasi hareketliliğin de kaynağı haline gelmiştir. (Sabanadze, 2010, s. 112)

Bağımsızlık sonrası tüm Gürcü hükümetlerinde Ortodoks Hıristiyanlık, ulusal kimliğin inşasında ve güçlendirilmesinde bir araç olarak kullanılmış-

tır. Gürcü kilisesinin Gürcü kimliği üzerindeki etkisinin önemli nedenleri arasında Gürcistan'ın yüzyıllarca İslami kimliğe sahip toplumlar tarafından idare edilmesi yatmaktadır. İslamiyeti ötekileştirerek kendi kilisesi etrafında toplanan Gürcüler, bu sayede uzun zaman farklı toplumlar tarafından yönetilmelerine rağmen kendi kimliklerini kaybetmemişlerdir. (Timuçin Kodaman, 2013, s. 69) Kısaca Gürcü ulusal kimliği kiliseyle özdeşleşmiş ve kilisenin koruması olmadan Gürcü ulusu ve Gürcistan devletinin var olamayacağı inancı tarihsel süreç içerisinde topluma kabul ettirilmiştir. Gürcistan siyasal eliti kiliseye, Gürcistan ulusal kimliğini korumak için yüzyıllardır savaştan ve kendini bu uğurda feda eden eski bir kurum olma rolünü yüklemiştir. (Sabanadze, 2010, s. 113)

2. ÇOK DİNLİ VE ÇOK ETNİKLİ GÜRCİSTAN'DA AHISKALI TÜRKLER NE DURUMDA

2.1. Ahıska Bölgesi

Gürcistan sınırları içinde yer alan Ahıska bölgesine yapılan düzenlemelerle Samtshe Cevahati (Mesketya-Cevahati) adı verilmiştir. Ahıska, Türkiye sınırına 15 km uzaklıkta olan ve Ardahan iliyle sınır teşkil eden eski bir Türklük yurdudur. (Zeyrek, Ankara, s. 6) Bölgenin kuzeyinde Gürcistan sınırları içindeki Imereti ve İç Kartli eyaletleri, doğusunda başkent Tiflis, güneyinde Ermenistan ve Türkiye, batısında ise Acaristan yer almaktadır. Ahıska Türkleri'nin anavatanı olan bölgenin yüzölçümü 6413 km², nüfusu 208.000 (2002 sayımı), merkezi Akhaltsikhe'dir. (<http://en.wikipedia.org/wiki/Samtskhe-Javakheti>) Bölge nüfusunun %55'ini Ermeni, %40'ını Gürcü, kalan kısmı ise Oset, Abhaz, Ukraynalı, Rus, Yunan gruplar oluşturmaktadır. (Ethnic Groups of Samsthke-Javakheti) Ahıska bölgesi jeopolitik açıdan oldukça önemlidir. Bölgeden pek çok boru hattı ve enerji projeleri geçmektedir. Dolayısıyla bölgenin istikrarı, enerji güvenliği açısından önem taşımaktadır. Bölge Türkiye-Tiflis, Rusya-Güney Osetya-Ermenistan, Acaristan-Tiflis bağlantılarının ortasında bulunmaktadır.

2.2. Ahıska Sorunu ve Ahıska Türkleri

"Bölge Türklerine Gürcüler ve Ruslar "Mesket Türkleri" ismini verirken, bu topluluğun asıl isimleri "Ahıska Türkleri"dir. Gürcistan, "Meskhetian Turks/ Meskhet Türkleri" ile Osmanlı döneminde Türkçe konuşmayı öğrenen ve Müslümanlaşan etnik Gürcü grup olarak görülmektedir." (Ayşegül Aydıngün, 2006, s. 2) Kullanılan bu kavramların politik birer anlamı olduğu unutulmamalıdır. Gürcü kimliğinin öne çıkarılması ve Türklük kimliğinin reddi olarak kullanılabilir olan bu kavram yerine "Ahıska Türkleri" kavramı tercih edilmektedir. Nitekim, Ahıska Türkleri kültürel olarak Anado-

lu Türklerine oldukça yakın olan, Gürcülerden Kafkas özellikler kazanan, Türkçe'nin Doğu Anadolu lehçesiyle konuşan (Yüzbey, 2008, s. 681) Sünni Müslüman halktır.

Ahıska bölgesi Gürcistan egemenliği altına girdikten sonra bölge halkı için sıkıntılı dönemler başlamıştır. SSCB yönetimi Gürcistan sınırları içindeki Abhaz, Acar ve Osetlere özerk cumhuriyet kurma şansını tanıırken, Ahıska Türkleri bu haktan mahrum bırakılmıştır. Ahıska Türklerine okullarda eğitim Arap, Latin ve Kiril alfabeleriyle verilmiştir. Ahıska halkının soyadları Gürcüceye çevrilmiş, 1938 SSCB anayasasında ise söz konusu halk Azeri milleti olarak gösterilmiştir. Burada bir milleti yok etme ve Türklükten koparma amacı olduğu ortadadır. 1930'lu yıllarda bu millete fikirleriyle yön verecek önemli aydınları ve din adamları hapisaneye atılarak bu milletin zihinsel gelişimi ve inancına ipotek konmuştur. 1940 yılında ise Ahıska Türklerinin resmi dili Gürcüce olmuştur. (Rehman Seferov, 2008, s. 399)

II. Dünya Savaşının başlamasıyla Türkiye-Ahıska sınırına binlerce Rus askeri yerleştirilmiştir. Daha önce askere çağrılmayan Ahıska vatandaşları arasından 40 bin kişi Alman cephesine gönderilmiştir. Bölgede kalan halk ise bir gecede 14-15 Kasım 1944'de yük ve hayvan vagonlarıyla Orta Asya'ya ve Sibirya'ya sürgün edilmişlerdir. (Rehman Seferov, 2008, s. 400)

Sürgün yaşamları boyunca kendi kültürlerini muhafaza etmeye çalışan bu çilekeş halk her zaman "Türk" olduğunu övünerek haykırmış ve kendilerine atfedilen "Müslümanlaştırılmış Gürcü" kimliğini asla kabul etmemiştir. Bu dönemde Ahıskalıların memleketlerine dönebilmek için bazı teşebbüsleri olmuştur. Ancak hiçbirinde kayda değer bir başarı sağlanamamıştır.

SSCB sonrası dönemde Gürcistan, Ahıska Türkleri'nin geri dönüşüne yönelik soğuk bakış açısını sürdürürken, uluslararası sisteme entegre olma çabışmaları çerçevesinde bazı uluslararası örgütlere üye olması ve uluslararası antlaşmalara imza atması, Gürcistan'ı Ahıska Türkleri'nin geri dönmesine daha ılımlı yaklaşmasına itmiştir. (Aydingün, Temmuz 2008, s. 6) Milliyetçi Gamsakhurdia döneminde, Gürcistan'da yaşayan Ahıska Türkleri'nin ihraç edilmesi düşüncesi hakimken, Shevardnadze döneminde Ahıska Türklerinin memleketlerine geri döndürülmesi projesi tekrar Gürcistan'ın gündemine girmiştir. (Aydingün, 2008, s. 51-55) Ancak bunun için tek ön şart, Ahıska Türkleri'nin "Gürcü kültürel kimliğini" kabul etmeleri idi. Ahıska Türkleri ise bu konuya sıcak bakmamış ve "Türk" kimliklerinden vazgeçmeyeceklerini beyan etmişlerdir. 1996 yılında "Mesket Türklerinin Hukuki ve Sosyal Sorunlarını Çözme Konusunda Devlet Programı" adı altında hazırlanan Devlet Başkanı kararında 2000 yılına kadar toplam 5000 Ahıska Türkü'nün Gürcistan'a yerleştirilmesi planlanmıştır. Ancak, ekonomik sebeplerden ötürü plan hayata geçirilememiştir. (Aydingün, 2008, s. 55)

1999 yılında Gürcistan'ın Avrupa Konseyine üye olması Ahıska Türkleri'nin geri dönmeleri için yeni bir şans yaratmıştır. Gürcistan'ın söz konusu örgüte üyeliği belli şartlar gerektiriyordu. Ahıska Türkleri'nin dönüş sürecinin iki yıl içerisinde başlatılması ve 2011 yılına kadar da dönüşün tamamlanması öngörülmüştür. Gürcistan da bu konu ile ilgili geri dönüş yasasını 3 yıl içerisinde hazırlayıp uygulamaya koyacağını açıklamıştır. Ancak, Gürcistan'ın ekonomik, sosyal ve siyasal sorunlarından dolayı bu yasayı hazırlamakta geciktiği söylenebilir. 2008'de ise aşamalı dönüş için yasa yürürlüğe girmiştir; ancak Gürcüce bilenlere öncelik verilmesi, bir sürgün belgesi istemesi, "geri dönen statüsünün" verilmesi ya da verilmemesinin söz konusu olması ve gelen kitlenin adının net bir şekilde belirtilmemesi önemli unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ahıska Türkleri yeryüzündeki en 'çilekeş' topluluklardandır. Vatanlarından sürgün edilmeleri ve vatanlarına geri dönememeleri, bu halkın zihnindeki tahribatın en temel iki sebebidir. Yaşadıkları acıları silebilmek kolay değildir.

3. GÜRCİSTAN'IN AHISKA SORUNUNA YAKLAŞIMI

Gürcistan'ın Ahıska Türklerinin geri dönmesi ile ilgili etnik yaklaşımının yanı sıra belirli güvenlik kaygıları da bulunmaktadır. Sürgünden sonra Ahıska Türklerinden boşalan yerlere Ermeni kökenli vatandaşlar yerleştirilerek hem bölgenin demografisi ile oynanmış, hem de bölgede küçük bir Ermeni devletinin temelleri atılmıştır. Gürcistan'da Ahıskalıların vatanlarına dönmesi ile Ankara'nın ileriki yıllarda Gürcistan'dan toprak talep etme düşüncesinin belireceği korkusu da olabilir. Halbuki böyle bir korku yersizdir zira Türkiye'nin Abhazya ve Acaristan politikaları, Türkiye'nin böyle bir girişim sergilemeyeceğinin teminatıdır. Uzun vadede Türklerin sayıca artarak bölge nüfusu açısından Ermenilerden daha baskın olabileceği korkusu vardır. Özellikle Ahıska Türkleri'nin Türkiye'nin de yardımlarıyla bölgeye döndürülmesi ve sonrasında bölge demografisinin Ahıskalılar lehine arttırılması ve Ermenilerin azınlık durumuna düşeceği korkusu Cevahati Ermenilerinin bilinçlerine işlemiştir. Bu nedenle Gürcistan, Ahıska Türkleri'nin geri dönmesiyle Ahıskalılarla bölgede yaşayan Ermeni halk arasında, bir arada yaşamaya alışkın olmadıklarından ve tarihi Ermeni-Türk sevgisizliğinden dolayı huzursuzluk ve çatışma çıkabileceğinden çekinmektedir. Gürcistan, ülke içinde mevcut çatışmalara ya da kırılğan alanlara bir yenisini eklemek istememektedir.

Bugünkü Türkiye-Ermenistan sınırının birleştiği yerin kuzeyinde, Acara Özerk Cumhuriyeti'nin doğusunda, Türkiye'nin kuzeydoğusunda Ardahan iline sınır olan ve Tiflis'in güneybatısında kalan Ahıska bölgesi günümüzde Gürcistan sınırları dahilindedir ve çok eski bir Türklük yurdunun merkezidir.

Bölgenin, jeopolitik önemi nedeniyle de Gürcistan ülke güvenliğinin sağlanması açısından önem arz etmektedir. Nitekim, stratejik bakımdan, doğu-batı ekseninde sadece geçiş değil, üslenmeye açık, askeri amaçlı müstakil mevkiilerin kurulmasına elverişli bir coğrafyadır. Bu bölgeyi elinde tutan kuvvet, hem Gürcistan-Azerbaycan istikametindeki bölgeye, hem İran-Ermenistan istikametindeki bölgeye, hem de Türkiye istikametindeki bölgeye açılım yapabilir. Sorun yaşanabilecek ya da dış güçlerin müdahalesine açık bir bölge konumuna gelmesini de istememektedir.

SONUÇ

Gürcistan, kurulduğundan beri uluslararası sisteme siyasal ve ekonomik olarak entegre olma çabaları içinde olan eski bir Sovyet ülkesidir. Sovyetler Birliği gibi bölgede önemli bir gücün dağılmasının ardından çok farklı etnik yapıları bünyesinde barındıran Gürcistan'ın bağımsızlığını kazanması ve zaman içinde ulus devlet oluşturma çabaları ülkede etnik kimliğe dayalı önemli sorunların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Ancak bu devletleşme süreci, Gürcistan'da tek başına bir sorun olmamıştır. Gürcistan içerisinde yer alan farklı bölgelerin ayrılıkçı hareketleri, Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü tehdit etmiştir. Dolayısıyla güvenlik sorunsalı, Gürcistan için devletleşme ve uluslararası topluluğa entegre olma gibi amaçların önüne geçmiş ve birincil sorun olmuştur. Gürcistan'ın sahip olduğu heterojen etnik-dini yapısı ülkede ayrılıkçı hareketlerin temel sebebidir.

Ahıskalıların sürülmesinden sonra bölgeye yerleştirilen Ermeni nüfus yıllar geçtikçe artarak bölgede etnik çoğunluk açısından birincil konuma yükselmiştir. Özellikle Cevahati bölgesinde nüfusun %90'ı Ermenidir. Dolayısıyla Gürcistan yönetimi Ahıska bölgesine geri dönüş olduğunda mevcut halkla yeni gelen Ahıskalıları arasında çıkması muhtemel çatışmadan çekinmektedir. Bu hareketler dış güçler tarafından da Gürcistan merkez yönetimine karşı rahatlıkla kullanılabilen araçlardır. Gürcistan'ın kendi içinde yaşadığı bu sorunlar hem Gürcistan'ın güvenliğini hem de Güney Kafkasya'nın güvenliğini önemli derecede etkileme potansiyeline sahiptir.

KAYNAKÇA

Aydınğün, A. (2002, Summer). Ahıska (Meshketian) Turks: Source of Conflict in Caucasus? *The International Journal of Human Rights*, 6(2), s. 49-64.

Aydınğün, A. (2008, Summer). Ahıska (Meskhetian) Turks: Source of Conflict in the Caucasus? *The International Journal of Human Rights*, 6(2), s. 49-64.

Aydınğün, A. (Temmuz 2008). Ahıska Türklerinin Gürcistan'a Dönüşü. ASAM Bakış Rapor. Ankara: ASAM.

Ayşegül Aydınğün, Ç. B. (2006). Meskhetian Turks: An Introduction to Their History, Culture and Resettlement Experience. Cultural Orientation Resource Center. Washington: Center for Applied Linguistics.

Barnett R. Rubin, J. S. (1998). Post-Soviet Political Order: Conflict and State Building. London: Routledge.

Demirpolat, A. (2007). Socio-Cultural Dynamics of Murıdizm Movement in Caucasia. Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 12(1), s. 23-38.

Ethnic Groups of Samsthke-Javakheti. (tarih yok). http://www.statistics.ge/_files/english/census/2002/Ethnic%20groups.pdf. adresinden alınmıştır

Graham Smith, V. L. (1998). Nation-building in the Post-Soviet Borderlands. New York: Cambridge University Press.

<http://en.wikipedia.org/wiki/Samtskhe-Javakheti>. (tarih yok).

Özbay, F. (Rapor 15). Uluslararası Politikalar Ekseninde Kafkasya. <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-53-2014040837rapor15.pdf>: Bilgesam.

Rehman Seferov, A. A. (2008, Güz). Sovyet Döneminden Günümüze Ahıska Türklerinin Yaşadıkları Coğrafyaya Göçlerle Birlikte Genel Bakış. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi(24), s. 393-411.

Sabanadze, N. (2010). Globalization and Nationalism: The Cases of Georgia and the Basque Country. Budapest: Central European University Press.

Timuçin Kodaman, A. A. (2013). Gürcistan Ulus İnşa Çabalarının Önünde Bir Engel: Cavaheti Ermenileri. Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 5(2), s. 67-75.

Wheatley, J. (2009, June). Managing Ethnic Diversity in Georgia: One Step Forward, Two Steps Back. Central Asian Survey, 28(2), s. 119-134.

Yüzbey, İ. (2008, Fall). Ahıskalı Türkler ve Kültürleri. Turkish Studies, 3(7), s. 679-695.

Zeyrek, Y. (Ankara). Yunus Zeyrek, Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri, . 2001.

Halis GÖZPINAR¹

*Güney Gürcistan'da Etnik Dengeler ve 1944 Sürgünü
Geri Dönüş Sonrası Yerinde Gözlem*

———— * ————

ÖZET

1944 sürgünün gerçekleştiği ve geri dönüşün en çok yapılmak istendiği yer olan Gürcistan Samtskhe-Javakheti'de 2009 yılından beri yaşayan ve Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi'nde çalışan birisi olarak kaleme aldığımız bu çalışmamızda sürgün sonrası belli sayıdaki geri dönüşten sonra Samtskhe-Javakheti'de yaşayan yerli halkın geri dönüşe karşı algısını gözlemlerken, aynı zamanda da geri dönüş yapan insanların yaşamlarından gözlemlerimizi makalemizde ele almaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Ahıska, sürgün, geri dönüş

117
~

ETHNIC BALANCES IN SOUTH GEORGIA AND OBSERVATION AFTER THE RETURN OF 1944 DEPORTATION ABSTRACT

As a researcher living in South Georgia since 2009, I wanted to write about our observations of the people who returned to the region after 1944 deportation and the general attitude of the local people living in the region Samtskhe- Javakheti.

Key words: Akhaltsikhe, deportation, return

Gürcistan'ın Samtskhe-Javakheti/ Ahıska bölgesi; kendisine komşu olan ülkelerin nüfus hareketlerini yönlendirmeleri ve kontrol etmeleri bakımın-

¹ Tiflis Devlet Üniversitesi

dan ilgi odağı olmuş ve son 200 yıl içerisinde gerek Osmanlı gerekse Rus Devleti tarafından yapılan hamlelerle nüfus çeşitliliği yönüyle en büyük değişimini 1944'teki sürgünle gerçekleştirmiştir.

Sürgünün gerçekleştiği ve geri dönüşün en çok yapılmak istendiği yer olan Gürcistan Samtskhe-Javakheti'de 2009 yılından beri yaşayan ve Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi'nde çalışan birisi olarak kaleme aldığımız bu çalışmamızda sürgün sonrası belli sayıdaki geri dönüşten sonra Samtskhe-Javakheti'de yaşayan yerli halkın geri dönüşe karşı algısını gözlemlerken, aynı zamanda da geri dönüş yapan insanların yaşamlarından gözlemlerimizi makalemizde ele almaya çalıştık.

Samtskhe- Javakheti Bölgesi, 6413 kilometre kare alana yayılmış, Gürcistan'ın % 9,2'sini kaplayan bölgenin adıdır. Burası, 2002 nüfus sayımında toplam 208.000 nüfusu olan ve Gürcistan nüfusunun %4,7'sini içeren bir alandır. Ayrıca burası, Gürcistan'ın etnik içerik yönüyle birçok halkının olduğu, soğuk havası ile beraber farklı coğrafi şekilleriyle dikkat çeken önemli bölgelerinden biridir.

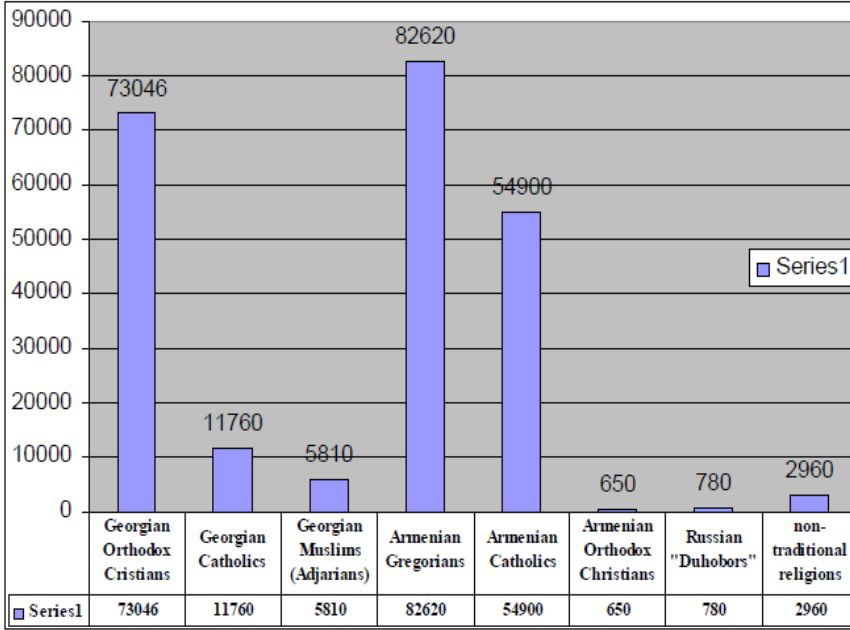
Samtskhe- Javakheti'de farklı etnik gruptaki insanlar, dağınık ve iç içe yaşamak yerine, daha çok kendisi gibi aynı etnik gruptan kimse ile beraber aynı bölgelerde yaşamaktadır. Samtskhe- Javakheti Bölgesi; Adigeni, Aspindza, Akhalkalaki, Akhaltsikhe, Borjomi, Ninotsminda bölgelerinden oluşur. Bölgede toplam 5 ilçe, 7 belde ve 254 köyü ile toplam 266 yerleşim yeri mevcuttur. Akhaltsikhe şehri farklı etnik unsurların iç içe yaşadığı bölgenin başkentidir. Akhaltsikhe'de yaşayan Ermeniler, Gürcü halk ile beraber daha iç içe yaşamakta ve daha bütünleşmiş konumdadır. Tarihte daha önce olan nüfus hareketlilikleri ve farklı etnik unsurların bölgedeki hareketliliği 2002 yılında yapılan nüfus sayımında kendini şu şekliyle göstermektedir: Tablo 1: 2002 nüfus sayımı sonrası Samtskhe- Javakheti bölgesi halk dağılımı

	Adigeni	Aspindza	Akhalkalaki	Akhaltsikhe	Borjomi	Ninotsminda	Total
Population	20,752	13,010	60,975	46,134	32,422	34,305	207,598
Georgians	19,860	10,671	3,214	28,473	27,301	476	89,995
Armenians	698	2,273	57,516	16,879	3,124	32,857	113,347
Russians	101	34	157	410	585	943	2,230
Ossetians	28	9	10	52	719	4	822
Abkhazians	13	4	3	12	10	-	42
Azeris	17	-	3	13	24	2	59
Ukrainians	20	5	14	42	75	6	162
Greeks	7	8	51	129	540	5	740

Bölgede tarihsel süreçteki nüfus hareketlilikleri kendisi ile beraber dini

inancıları da getirmiştir. Yukarıdaki şemada detaylı olarak verilen bilgilerde de görüldüğü gibi bölgede Gürcü Ortodoksları ve Katolikleri, Müslümanları, Ermeni Gregoryanlar, Katolikler ve Ortodoksları, daha baskın şekilde olmak kaydıyla farklı dini inanışa mensup halk mevcuttur.

Tablo 2: Bölgenin farklı dini inanışlar yönüyle ortalama sayıları aşağıdaki gibidir: (The Union of Democrat Meskhs, 2007)

21. yüzyılda sürgün edilen Müslüman Meskheti Bölgesi halkının vatanlarına geri dönmeleri Gürcistan'da önemli konulardan birisi olmaktadır. Bunun böyle olması, 1999'da Avrupa Konseyi üyeliğinden önce Gürcistan'ın bazı yaptırımları kabul etmesi ile daha da önem kazanmıştır. İlk geri dönüşler sürecinde gelen insanların herhangi bir statü kazanımları söz konusu olmamıştır. Yapılan Avrupa Birliği destekli projelerde ise kendi kendine insanların gelmelerinden daha ziyade bunun toplu şekilde daha sistematik olması yönünde hamleler ve bilgilendirmeler esas alınmıştır.

Gürcistan'da geri dönenlerin çoğunluğunun yaşamak için tercih ettikleri yerler olarak Tiflis, Samtredis Bölgesi, Ianeti Köyü, Özüreti Bölgesi, Nasakirali Köyü, Oruja Köyü, Akhaltsikhe, Abasduman, Gori de Siteli Ubani ve Zemo Şavşeb Köyü'dür. Geriye kalanlar da farklı farklı yerler olmak üzere toplam 18 bölgede yaşamaktadırlar.

Günümüzde Samtskhe-Cavakheti bölgesinden 1944 yılında sürgün edilenlerin 26 ailesi geri dönmüştü. Onlardan 83 kişi Gürcistan vatandaşdır, 32

kişi “vatana dönmek için hak” kazanmak üzere gerekli mercilere başvurmuş, 35 kişi hiçbir yere başvurmamış, 9 kişi ise “vatana dönmek için hak” statüsünü kazanmıştır.

Sürgün edilen bölgede bulunan ağırlıklı Ermeni nüfusu geri dönüş yolunda Gürcistan Samtskhe-Javakheti’ye dönüş yapmak isteyen halkı kendilerine bir tehdit olarak görmektedir. Ermenistan’ın bütün her tarafının Müslüman devletlerle ve topluluklarla çevrili olması kendi güvenlikleri açısından kaygı verici olarak görülmektedir.(Ghazinyan,2008)

Sürgünden geri dönen halkın, yerli topluluğun yaşamakta oldukları mülklerinden hak talep edecekleri yönündeki algı, Samtskhe-Javakheti’de yaşayan nüfusu rahatsız etmekte ve sürgün edilen halkın geri dönüşü bundan dolayı dikkatle değerlendirilmektedir. Geri dönüş yapan halkın da daha olumlu, yapıcı ve bir temsil yetkisinin olduğunu düşünebilme iradesi göstermesi gerekir ve geri dönüşü destekleyen sivil toplum kuruluşlarının geri dönüş yapan halkın olumlu söylemlerinin gelişmesine katkı sağlaması gerekir.

Bazı akademisyenler tarafından Gürcistan’ın kendi toprak bütünlüğü problemleri olduğu için, bu problemin üstesinden gelinmesi halinde Kafkaslar’da huzurlu barış politikasının bir parçası olarak bu konuda da gerekli hassasiyeti göstermesi gerektiği fikri önerilmektedir. Kitleler halinde geri dönüşün sakıncaları arasında görülen kitlenin ülkenin resmi dili olan Gürcüce dilini öğrenmeye yönelik motivasyonlarındaki azalma ihtimali, yerli Gürcülerle entegre olma ihtiyacı duymama riski ve kendilerini izole etme tercihi yapma gösterilmektedir. Geri dönüş yapan insanların yerli halk tarafından şehirde toplu yerleşim yerine farklı farklı alanlarda oturmaları tercih edilmektedir.

Gürcistan yetkilileri, politikacıları ve akademik camiası tarafından zaman zaman geri dönüş yapan ailelerin sayısı çoğaldıkça bölgedeki düzenin bozulacağı ve dengenin tahrip olacağı tedirginliği dillendirilmektedir. Gerçekte ise geri dönüş yapanların yerli insanlarla hızlı entegrasyon sağladıkları, Gürcü diline adapte olma gayreti gösterdikleri, yaşadıkları bölgedeki kültüre adapte noktasında umulandan daha hızlı oldukları görülmüştür. (Blacklock, 2005)

Halkın bir kısmı geri dönüş problemini bir millî mesele olarak da değerlendirirken uluslararası hukukun uygulandığı bir ülke olarak Gürcistan’ın bu konuda göstereceği tutumun uluslararası politikada ülkeye bir konum sağlamakla beraber saygınlığının artmasına katkı sağlayacağını düşünmektedir. Halk arasında geri dönüş olumlu bakış açısı nedenleri arasında Gürcistan Devleti’nin kendi halkının da hukukun üstünlüğüne olan inancının artmasına katkı sağlayacak olması ve uluslararası perspektiflerine ivme kazandıracak, ülkeyi refah yönüyle daha da huzurlu yapacak fikri de mevcuttur.

Gürcistan'daki uzmanlara göre etnik Gürcü nüfusunun 1 milyon seviyelerine inecek yönündeki düşüncesi ve bundan dolayı nüfus doğum oranı yüksek olarak bilinen Müslüman Meskhetililerin geri dönüşünün Gürcistan nüfusuna önemli ölçüde katkıda bulunacağı yorumları da yapılmaktadır. Gürcistan nüfusunun bu durumunun beklenilmeyen ve istenilmeyen nüfus değişikliğinden daha ziyade kendi yerli insanların katkıları ile de desteklenmesi gerektiği düşünülmektedir.

Dünyanın dört bir tarafına yayılan sürgün halkla irtibat halinde olduğu zaman görülmektedir ki bu insanlar çalışkanlıkları ve tarım becerileri ile ön plana çıkmaktadırlar. Bundan dolayı bu insanların geri dönüşleri sonrasında Gürcistan bölgelerindeki zor durumda olan köy hayatı, tarım aktiviteleri canlanacak ve verimliliğin artmasına katkı sağlayacaktır. Bölgedeki birçok işçilik aktivitelerinin yeniden canlanmasına ve sanayi kültürünün gelişmesine bu insanların varlığı otomatikman katkı sağlayacaktır.

Hristiyan devlet olarak bilinen Gürcistan halkından edindiğimiz tereddütlerden ve meselelerden birisi olarak sürgündeki Müslüman halkın kitleler halindeki toplu geri dönüşünün bölgedeki Müslüman yaşam tarzının artmasına neden olurken karakteristik Hristiyan yaşamını arka plana atacak ve Gürcü halkının kimlik koruma çalışmasına yönelmesine neden olacaktır yönündeki algısıdır. Müslümanların ibadethanelerinin, camilerinin ve dinsel alanlarının aktif olması sürgün edilen halkın gelişlerine ve varlığına karşı önyargıya neden olmaktadır. Fakat bu bazı yerli insanların özellikle din noktasındaki yaklaşımları akademik ve yine diğer gürcü halk tarafından yersiz bulunmaktadır çünkü Gürcistan'da farklı dinlerden insanlar huzur içerisinde yaşamaya devam etmektedirler. Kendi içerisinde Müslüman halk bulunduran Gürcistan'ın Müslüman olduğu için geri dönüş yapan halka negatif yaklaşımı yersiz bulunmaktadır.

Yüzyıllardır hayatı sürgünlerle geçen ve yurt edinme çabasında olan bu Müslüman kitlenin yeni dünya devletleri ile yaşamasındaki tecrübe azlığı ve hâlâ Rus komünizm dönemindeki alışkanlıkların devamlılığı, Gürcistan devlet yetkilileri ve sivil toplum kuruluşları tarafından fark edilmektedir. Bu alışkanlıkların Müslüman kitlenin etrafına şüpheli bakmasına neden olduğu, dikkat çekiyor olma, gözlem altında olduğunu düşünme halkın elinde olmadan kendiliğinden daha önce yaşanan tarihi olaylardan kaynaklanmaktadır. Günlük işlerinin bile yetkililer tarafından halledilmesi gerektiği düşüncesi komünizm döneminden kalma bir alışkanlık gibi görülmekte ve yine bu halkın daha önceki sürgün olayları tecrübesinden dolayı yine böyle bir ihtimalin burada da olacmış gibi düşünülmesine ve korku ile hareket edilmesine neden olmaktadır.

Akhalsikhe/ Ahıska bölgesi'nde de geri dönüş yapan ailelerin suç oranı yok denecek seviyededir ve bu da bölgede diğer geri dönüşlere zemin hazırlama noktasında umut ve onay imkânı sağlamaktadır. Akhalsikhe bölge insanı da bu sorunun aynı zamanda Gürcistan için etik bir mesele olduğunun farkında olup maksimum düzeyde hassasiyeti iyi niyetle göstermektedir. Geri dönen statüsünü alan insanlar içerisinde Gürcistan yerlileri ile yaşayanlar o dili daha çabuk öğrenmekte. Bu da onlara daha çok fırsat yaratmaktadır.

Geri dönüş yapılmasına karşı önyargılı olan insanların geri dönüş yapan ailelerle iletişimlerinin ardından bu önyargılarında haksız oldukları ve geri dönüşü destekledikleri gözlemlendi. Yaşlı insanların entegre olmasından daha hızlı şekilde gençlerin entegre oldukları gözlemlendi. Genç nüfusun böyle olmasında dilin önemi büyüktür çünkü yaşlı nüfusta olan dil kompleksi ya da duvarı genç nüfusta daha hızlı yıkılmaktadır. Yaşlı nüfus daha çok Rusca diliyle iletişimlerini sağlama yolunu seçmektedir.

Gürcistan'da var olan ekonomik problemler gerek yerli halkı gerekse geri dönüş yapan halkı rahatsız etmekte ve iş bulma problemleri ortaya çıkarmaktadır. İşsizlikten dolayı Gürcistan'dan çoğu halk yurt dışına: Türkiye, Yunanistan gibi ülkelere çalışmaya gitmek zorunda kalmaktadır. Geri dönüş yapan insanlar da otomatikman ekonomik şartlardan etkilenmekte ve bu sürece dâhil olmaktadır. Geri dönenlerin büyük kısmı ya Türkiye'de ya Rusya'da ya da Gürcistan'da bulunan büyük Türk firmalarında çalışma imkânı bulmaktadır. Geri dönenlerin Türkçe bilmeleri bu kararı almalarında etkili olmakta ve Türkiye'de iş bulmalarına avantaj sağlamaktadır. Gürcistan'da kalanların çoğu alışveriş işi yapmaktadır. Köylerde olanlar ise çiftçilikle uğraşmakta ve yetiştirdikleri ürünleri satmaktadırlar. Ayrıca hayvancılık da yapmaktadırlar. Bütün bu işler onlara toplumla entegre olma, ilişki kurma fırsatı sunmaktadır.

Gelmeye niyetlenen insanlar için insani yardım, adaptasyon ve entegre olma, ihtiyaç analizi ve değerlendirmesi, kendi kendine gelen insanların haklarının hukukî yollarla çözülmesi gibi destekler verilmelidir. Geri dönüş yapan insanlara ülkenin dili Gürcüceyi ve Gürcü tarihini öğrenmeleri noktasında eğitim almalı, sağlık ve hukuk servisi destekleri sunulmalıdır. Kendi istekleriyle gelen kişilere vatandaşlık kolaylıkları, oturum izni, eğitim hakkı, ev satın alma hakkı, mülk edinme hakkı, alma-satma gibi haklar sağlanmalıdır. Çünkü bu tip haklar, tam vatandaşlık alınmadığı takdirde yerine getirilmemektedir. Ocak 2014 yılında yapılan yeni kanunla beraber bu konudaki okul öğrencilerinin eğitimlerine devam etme olanakları artırılmış ve biraz daha esnek olma yoluna gidilmiştir. Gürcistan'da ki yeni düzenleme ile Türkçe'nin ikinci yabancı dil olarak okutulan seçmeli ders listesinde olması sürgünden geri dönüş yapan öğrenciler için de bir fırsat olarak değerlendirilebilir.

Tiflis' e geri dönüş yapanların arasında genç nüfusun daha çok olduğu ve bunda da büyük şehir olmasının etkili olduğu, entegrasyon da küçük şehirlere nazaran zorluk çekilmediği gözlemlendi. Bunların arasında üniversite eğitim için gelip daha sonra burada yaşamaya karar verenler de mevcuttur. Geri dönenler arasında üniversite eğitimi almak isteyenleri ciddi bir zorluk beklemektedir çünkü Gürcistan' da 2005 yılından beri uygulanmakta olan ulusal sınav mutlaka başarılması gereken bir sınavdır ve dili Gürcüce olduğundan öğrenciler için zordur

Gelinen ülkenin alfabesindeki farklılık ve dilin farklılığı da göz önüne alındığında, özellikle okul çağındaki gençlerin bu konudaki ihmalleri mutlaka giderilmeli ve bu gençlerin geldikleri ülkelerinin tarihî, fizikî, kültürel ve turistik yönlerine yönelik motivasyonları artırılmalıdır. Geri dönüş yapan ailelerdeki genç nüfusa ve okul çağındaki olan gençlerin eğitim düzeylerine bakıldığı zaman, üniversiteye gitme oranının ve üniversite eğitimi isteme seviyesinin düşük olduğu gözlemlenmekte ve bunda ailelerin de payının olduğu hissine varılmaktadır. Geri dönüş yapan ailelerin gençlerinin iyi başarı örnekleri ile motive edilmesi ve okul eğitimine olan ilgilerinin artırılması için sivil toplum kuruluşları daha fazla hassasiyet göstermelidir.

Bütün bu tarihi süreçteki olumsuzluklara rağmen halkın dil konusunda yurtlarından ayrı kalmalarına, Türkiye ile uzun yıllar ilişkilerinin olmamasına ve bu konuda eğitim almamalarına rağmen rağmen ağız özelliklerini korudukları gözlemlenmiştir. Meskhetililerin ana dilleri Gürcü kaynaklarında Gürcüce, Tatar dili, Türkçe, Azerice olarak farklı zamanlarda farklı şekillerde adlandırılmıştır. Şimdi ise kendi dillerini Türkçeden daha çok “bizim dilimiz” olarak adlandırırken bir kimlik olarak değerlerine katkıda bulunmakta değerlerine sadakat göstermektedirler. Göç eden halk ile iletişime geçildiği zaman bu tanımlamanın sıkça kullanıldığı görülmekte, ve zaman zaman dillerini “müslümanca” olarak da ifade etmektedirler. Yaşanılan bölgedeki yerli Gürcü halkın bazen Türkçe dili yerine “müslümanca” kelimesini kullandığı gözlemlenmektedir. Kimlik olarak “bizim halk” “bizim şenlik” gibi ifadeler daha sıklıkla kullanılmaktadır.

Bölgedeki halkın geri dönüş yapan ailelerle herhangi bir iletişimde bulunma oranlarının düşük olduğu ve bunda yaşayan aile sayısının azlığının önemli olduğu gözlemlenmektedir. Bazı genç nüfusun büyüklerinden olumsuz önyargılar edindikleri fakat bazılarının da yaşanan sürgüne insan hakları nezdinde bakarak geri dönüşe sıcak baktıkları gözlemlendi. Olumlu fikirde bulunanlardan bir kısmının bölgede şimdi yaşayan ve sürgüne gönderilen halkla beraber yaşamış, direk irtibat halinde olmuş yaşça büyük kişiler olduğu ve bunların fikirlerinde sürgüne maruz kalanlar arasında akrabalarının olmasının etkili olduğu gözlemlendi. Bunlar arasında en dikkat çeken ise Müslümanların bölgedeki Hristiyanların tarihte yok olma sürecinde oldukları zaman onları evlerinde korudukları, sakladıkları yönündedir.

Bütün bunlara rağmen, genel kanaatte ise Sovyet zamanında verilen eğitim propagandasının etkili olduğu görüldü. Geri dönüşe karşı destekleyen kitlenin çoğunluğunun Gürcü nüfusu arasında bulunduğu ve daha hoşgörülü oldukları görüldü. Ermeni halkın coğrafyaya yakın olan Karabağ sorunundan da etkilendikleri görülmektedir. 1915 olaylarının da fikirlerini büyük yönde etkilediği gözlemine varıldı. Etnik tanımlama noktasında yerel halkın sürgün edilen halkı Türk olarak, Türkleşmiş Gürcü, Müslüman gürcü, Gürcü Türk karışımı bir millet olduğu yönünde fikir beyan ettikleri görüldü.

Kimlik ifade eden farklı yaklaşım içeren tanımlamaların varlığı geri dönüş yapan halkın enerjilerini geri dönüş için hukukî yoldan mücadele etmeye ve entegre olmaya harcamalarına engel olmaktadır. Farklı sivil toplum örgütlerinin yaklaşım değişikliği, bazı fikir ayrılıkları; farklı hedefler ve kimlik tanımlamaları, çelişkili yaklaşımlar, az konudaki birliktelik ve fikir birliği ve bunları kendi iletişimlerine yansıtma davranışı onları zayıf kılmakta ve enerjilerini heba etmektedir. Bu durum kendilerine zarar vermemekle birlikte entegre olmaya çalıştıkları toplumda da önyargı oluşturmaktadır. Bütün bunlar olurken geri dönüş yapan bu halkın gerçek ihtiyaçları ve beklentileri göz ardı edilmemeli ve yetkililerin bu sorumlulukta hareket etmeleri gerekir. Etnik köken konusuna yönelik yoğun yaklaşımlar kendilerine bir yurt beklentisinde olan halkın geleceğini politikacıların ellerine bırakmaktadır. İzlenimlerde edindiğimiz halkın sürgün edilme gerçeğine coğrafik sınırlar içerisinde olamamaktan daha çok sınırları belirgin olan bir yurttan mahrum olma olarak baktığı görülmektedir.

Yaşanılan yerde gözlemlenen en önemli konulardan birisi de sürgün ve geri dönüş sonrası ile ilgili konularda yüksek lisans ve doktora çalışması yapan uluslararası öğrenci ve akademisyenlerin bölgeye ziyarette bulunarak bizzat yerinde gözlem yaptıkları gerçeğidir. Fakat bu konuda çalışma yapan Türkiye'den yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin geri dönüş ve sürgün yapılan bölgeye az ziyaret gerçekleştirdikleri, gürcü akademisyenlerle kısıtlı oranda iletişime geçtikleri gözlemlenmiştir. Akademik düzeyde iki ülke arasında birlikte yapılan çalışmaların sürgün edilen halkın geri dönüş yolundaki zorluklarının çözümlerine, bölgedeki huzurlarına katkı sağlaması kaçınılmazdır. Bundan dolayı Gürcü ve Türk akademisyenlerin işbirliği faaliyetleri artırılmalıdır. Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi Kafkas Üniversiteler Birliği üyesidir ve bu tip çalışmalara destekler sağlayabilir ve konferanslara zemin hazırlayabilir.

Akademik araştırma yapan doktora ve yüksek lisans öğrencileri Gürcü kökenli yaşlı, Türkçe bilen insanlarla da irtibatla bulunarak geri dönüşten önce bölgede halkın hep beraber hoşgörü içinde kardeş kardeşe yaşadıkları yönündeki değerlendirmelerini, tecrübelerini makaleleştirmeliler. Yaşanılan bölgede 5 yıldır yaşayan birisi olarak bu zamana kadar yaşlı Türkçe bilen Gürcü halktan sürgün edilen halk ile Gürcü halkın huzursuz yaşadığı ile

ilgili bir söyleme şahit olunmamıştır.

Bu tip yaklaşımlar öznel olmakla beraber kesinlikle bir grubu temsil etmemektedir. Geri dönüş yapılan yerlerdeki insanların kendi aralarındaki uyumları ve çevreleriyle olan olumlu ilişkileri geri dönme yolunda olan, özellikle genç nüfusa örnek ve heyecan teşkil edeceği için, geri dönen kitlenin kültürel, sosyal, geleneksel, eğitimsel, bilimsel, çevresel gelişmişliği yönünde daha çok beyin fırtınaları yapılmalıdır ki onların bir grup olma irade ve hassasiyeti daha da pekişsin.

KAYNAKÇA

Beridze [Beris^ae], M. 2005. P'irdap'iri rep'ort'azhebi ts'arsulidan, Tbilisi, Diogene

Blacklock, Denika (2005), A presentation of preliminary findings and a roundtable discussion with government and civil society actors in Georgia, Tbilisi, Georgia, ECMI Report # 56. (accessed on 24 November 2008). Web: http://www.ecmi.de/download/Report_56.pdf

Brennan, Dan (2003), Meskhetian Turks: World Wide Web: <http://www.eurasianet.org/departments/rights/articles/eav032503.shtml>

Ghazinyan, Aris (2008), Big Caucasus Turmoil?: Pro-Turkic demographic change in Georgia may spell out Armenia's deeper isolation, Armenia Now

World Wide: <http://www.armenianow.com/?action=viewArticle&AID=3394&lng=eng&IID=1210&CID=3260>

Janiashvili, Lavrenti, 2006. Ethnocultural and ethnosocial problems of the deported population from South Georgia, Doctoral dissertation, Tbilisi.

Kazbeki, G. 1876. Tri mesjaca v Tureckoj Gruzii, Zapiski zakavkaskogo otdela imperatorskogo russk. geograf. obshchesta, kn. X, v. 1, Tbilisi

Lomsadze [Lomsa^ae], Sh. 1975. Samtskhe-Javakheti, Tbilisi, Mecniereba Malashkhia, Shota (2007), *Conflicts Prognostication*, Tbilisi, (page 119, 120).

Meeker, M. E. 2002. Nation of Empire : The Ottoman Legacy of Turkish Modernity. Ewing, NJ, USA: University of California Press

Nodia, Gia (2002), Ethnic-confessional groups and problems of civic integration in Georgia: Azeri, Javakheti Armenian and Muslim Meskhetian communities. Caucasus Institute for Peace, Democracy and Development, Tbilisi. Available from World Wide Web: http://www.minelres.lv/publicat/CIPDD_Minorities_in_Georgia_2002.pdf

Pohl, J Otto (2005) *Morethoughts on MeskhetianTurks*, Availablefrom WorldWide Web: <http://jpohl.blogspot.com/2005/10/more-thoughts-on-meskhetian-turks.html>

Sanikidze,George; Walker, Edward (2004), *Islam and Islamicpractices in Georgia*,University f California, Berkeley, (accessed on 4 February 2009) (accessed on 4 February 2009) Availablefrom World Wide Web: http://bps.berkeley.edu/publications/2004_04-sani.pdf

Totadze, Anzor (2005), *Anti-Georgianhysteria of Armenianpseudoscholars*, Tbilisi

Umarov Gozalishvili, Khalil (2005) *Tragedy of Meskhetians*, Caucasian House,Tbilisi.

Vakhushti [Vaxušt'i] 1941. *Aghts'era sameposa sakartvelosa*, Tbilisi

ValeriModebadze, *Historicalbackground of Meskhetian problem and majorobstaclestotherepatriationprocess*,IBSU ScientificJournal, 2009, vol. 3, issue 1, pages 113-128

ValeriModebadze, 2010.*Problems of Repatriation and Reintegration of DeportedMeskhetianPopulation in Georgia*, PhDThesis, IBSU: Tbilisi

Zukakishvili and Gotebashvili (2008), *Meskhetians, peopledeprived of theirhomeland*,Caucasian House, Tbilisi. (Russian)

OTURUM III

OTURUM BAŞKANI

Prof. Dr. Elman NESİROV

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İdari Akedemsi Müellifi

———— * ————

FUAD PEPINOV

Uluslararası Ahıska Türkleri Vatan Cemiyeti Başkan Vekili

“Gürcistan’ın Geri Dönüş Politikası”

———— * ————

Uz. Dr. Seyfeddin BUNTÜRK

Uludağ Üniversitesi

“Sovyet Döneminde Vatana Dönüş Mücadele Süreci”

———— * ————

Elşan İZZETGİL

USGAM Kafkasya Analisti

“Rusya-Gürcistan İlişkilerinde Etnik Temelli Problemler ve

Ahıska Sorunu”

———— * ————

Bülent TARHAN

Yönetim Organizasyon Uzmanı,

“Ahıska’nın Stratejik Önemi”

———— * ————
Öğt. Gör. Selim KURT

Giresun Üniversitesi

Ahıska Türkleri ve Ahıska Bölgesinin Türkiye Açısından

Stratejik Önemi”

Пепинов Фуад¹

Политика Грузии по вопросу возвращения

— * —

В предложенных тезисах, интересующей Вас темы "Политика Грузии по вопросу возвращения", каждый пункт мог бы быть отдельной самостоятельной темой.

Рассматриваемая тема никак не укладывается в один доклад. Такая тема очень интересна тем, что на протяжении 70 лет, политика противодействия менялась поэтапно, но основная суть ее остается неизменной до сегодняшнего дня. Это мифическое отношение к нашей этнической идентичности и вытекающие из этого страхи властей и общественности.

Общество "Ватан", как единственный общественный орган ахалцихских (месхетинских) турок, взаимодействующий с грузинскими властями на этом фронте противостояния, испытало все изгибы и перемены политики грузинских властей по проблеме самоидентичности депортированного населения.

129
~

На сегодняшний день, относительно нашей самоидентификации, мы придерживаемся следующих основополагающих принципов:

- обширная местная топонимика нашего региона, зафиксированная в 2, 3 веках, подтверждаемая и повторяемая в 5, 6, 12, веках во многих исторических источниках дает достаточно оснований для убеждения о том, что наши края были заселены в разное время разными тюркскими племенами, от которых мы унаследовали язык, который на сегодняшний день является нашим родным уникальным языком

- мы являемся одним из коренных народов Грузии

- язык и география проживания являются естественным, отличительным, достаточным идентификатором нашей этнической группы называемой ахаиска (месхетинские) турки.

- мы считаем, что человеческое и культурное достоинство, сформированное поколениями наших, возможно разноплеменных, предков является нашей

1 Международное общество месхетинских турок "Ватан"

безусловной ценностью в настоящий момент и не может быть каким либо ограничением или условием при возвращении на Родину.

- уставная цель общества "Ватан" - добиваться права на возвращение на Родину потомков всех депортированных, независимо от их самоидентификации.

История противодействия нашему возвращению начинается с с 1956 года. До этого года в СССР было абсолютной "тайной" наличие народов, депортированных "навечно", в Среднюю Азию и Сибирь. В самой Грузии, кроме жителей Ахалцихского региона мало кто знал об этом. После 1956, когда власти Грузии немедленно добились разрешение из Москвы только для Грузии увеличить ширину пограничной полосы до 20 километров, вместо положенных 5 километров по всему СССР. С целью поставить пограничный заслон для бывших жителей этих мест, ахалцихских турок, если они попытаются вернуться.

После 1956 года в СССР начинается постепенное возвращение депортированных народов в родные места. Некоторым разрешают восстанавливаться в административно-территориальных правах. Нам, как и крымским татарам, прямо запрещают даже приближаться к местам бывшего проживания. Но никаких публикаций или сообщений по этому поводу, ни одного слова в СМИ быть не могло.

В Грузии происходит осознание того, что наступит время возвращения ахалцихских турок. Академические институты и научные сотрудники, по заданию властей, начинают разрабатывать концепцию противодействия будущей проблеме репатриации.

Концепция базировалась на основе фундаментально исповедуемой в СССР исторической тюркофобии. Аксиомы разработанной модели в те годы были следующие: весь тюркский мир исторически является в корне враждебным и опасным для остального мира и только те тюркские племена, которые оказались в поле нашего (российского и советского) прямого влияния, имеют шанс окультуривания. Мы, Грузия, были спасены от уничтожения Россией, но Турция успела тюркизировать часть нашего населения в Ахалцихе после 15 века. То есть, депортированный народ из Ахалцихе являются тюркизированными грузинами и нельзя их называть турками. Возращение на Родину может быть рассмотрено только для тех, кто осознает свое историческое происхождение и вспомнит историческую фамилию. Если не вспомнит, можно просто добавить к своей фамилии грузинское окончание.

Такая историческая модель, специально разработанная для конкретной ситуации легла в основу формальной политики Грузии в отношении депортированного народа вплоть до 1998 года.

В Грузии к активной работе, в развитие такой модели, были привлечены национально ориентированные историки, энтузиасты-общественники и даже национальные "диссиденты". Разумеется, для такой модели важно было участие людей из самих ахалцихских турок. Они были найдены и привлечены для участия в "научных исследованиях". Предполагаемая соответствующая диссертация так и не состоялась, но вместо этого в Тбилиси была зарегистрирована общественная организация "Хсна". Это в переводе с грузинского "Спасение", что должно означать спасение народа от сознания нашего турецкого происхождения. Далее были созданы еще несколько подобных же организаций. Несмотря на поддержку грузинских властей, активную деятельность, и оголтелую, иногда оскорбительную для турок, риторику членов этих организаций, они нашли в народе не более чем 5 процентов последователей.

Несомненная польза от их деятельности была в том, что они в Грузии публиковали статьи, активно участвовали в дискуссиях и обсуждениях, тем самым как бы подтверждали существование такой трагической проблемы, как внутригрузинской проблемы.

С тех пор и вплоть до Ферганских событий, созданная ими историческая модель использовалась исключительно для внутреннего обсуждения и в диалоге с представителями ахалцихских турок, которые беспрерывно и безуспешно посещали разные административные органы Грузии, в надежде хоть на какую то реакцию. С ними проводились встречи и беседы, совершенно никого ни к чему не обязывающие. Отсутствие каких либо реальных результатов таких встреч было обусловлено низким уровнем компетентности визитеров, случайных энтузиастов общего движения борьбы за возвращение на Родину и бесконтрольным произволом властей любого уровня в СССР. В центральные органы, в Москву также поступали безответные просьбы, жалобы, требования о возможности возвращения на Родину. Если в Грузию иногда приходили формальные запросы из центра, из Москвы о возможности рассмотрения вопроса возвращения ахалцихских турок, то одинаковые все ответы в Москву объясняли, что они работают над этой проблемой, знают, что надо решать проблему и не отказываются, но, однако "в данный момент" положение в Грузии катастрофическое в силу: землетрясения, наводнения, селевых оползней, экономической ситуации, политической ситуации, по причине которых откладывается конкретное решение на будущее. И таким образом, они точно так же, говорили почти 50 лет. На том, что именно и как говорили грузинские власти и наши ахалцихские соплеменники, принявшие новую версию своего "происхождения", в течение столь долгого времени, строилась политика сопротивления нашему возвращению в те годы. Эта история не уместится в одном сообщении. Путь, придуманный в обществе "Хсна" как основа для

решения проблемы возвращения, оказался тупиковым.

Новый этап в решении нашей проблемы, начался с 1999 года, когда Грузия приняла обязательства при вступлении в Совет Европы. Это очень интересный сложный и самый важный этап в нашей жизни. Описание всех ситуаций этого этапа, требует большого изложения. Он еще не завершился. Чтобы показать какие позиции у общества "Ватан" на данном этапе, я приведу абзац из нашего последнего письма к высшему руководству Республики Грузия.

Многолетние попытки решения этого вопроса были безрезультативны. На наш взгляд в последние годы, принципиально изменился подход властей Грузии к решению этого вопроса. Их намерения представляются искренними. Однако, процесс репатриации, отягощенный некоторыми позициями и решениями в прошлом, оказался неудовлетворительным и неприемлемым для большинства народа. Это вызывает в нашем народе смятение и страх остаться навсегда непонятым и непринятым на своей Родине. Это вновь вызывает новую волну возражений несистемного характера. В том числе жалобы во всевозможные международные и правовые организации.

132
~

Мы убеждены, что столь сложная проблема на самом деле имеет простые решения на основе современных реалий в этой трагической истории из прошлого. Мы уверены, что возможность нашего возвращения должна и успешно может укреплять независимость, государственность и целостность Грузии, способствовать экономическому прогрессу страны. Мы уверены, что в качестве диаспоры народа Грузии в девяти странах мира, наш народ безусловно явит политическую и экономическую опору Грузии.

Поскольку, в этом одном докладе мне не удалось бы представить всю историю взаимоотношений общества "Ватан" грузинским властями, здесь приведены те пункты, которые я хотел бы осветить, но увы.

Тезисы доклада "Политика грузинских властей

1. Позиция и действия властей Грузии по проблеме ахиска турок в СССР :

- административные действия (соучастие в депортации, расширение пограничной зоны, запрет посещения территории только для ахалцихских турок,)
- разработка идеологических обоснований для отказа в репатриации

- создание и поддержка общественной организации «Хсна» и ее концепции

- участие грузинских диссидентов и ахалцихских турок в пропаганде идей «Хсна»

2. Политика независимой Республики Грузия с 1989 года до 1999 года в отношении ахалцихских турок

- изменение международного статуса проблемы после Ферганских событий

- инициирование грузинским властями волны национализма в и вовлечение общественности в противостояние решению проблем репатриации

- резкое изменение отношения грузинской общественности к проблеме и перекладывание на них ответственности

3. История решения проблемы репатриации после принятия Грузией обязательств перед Советом Европы в 1999 г.

- законопроекты от Грузии, отвергнутые в СЕ как несоответствующие элементарным нормам членов Совета Европы

- принятие в 2007 году парламентом Грузии «Закона о репатриации .....», также резко критикуемого экспертами, но одобренного самими представителями ахалцихских турок.

- окончание приема заявлений и попытки грузинских властей закрыть вопрос репатриации навсегда.

Dr.Uzm.Seyfeddin BUNTÜRK¹
Sovyet Döneminde Vatana Dönüş Mücadelesi Süreci

———— * ————

GİRİŞ

Ahıska Türklerinin vatana dönüş mücadelesi iskân yerlerine yerleştikleri günden bir gün sonra başlamıştır. Göçmen Ahıskalılar bu durumu kabullenmiyorlardı. Özellikle 2.Cihan Savaşından dönen Gaziler durum karşısında hayal kırıklığına uğramışlardı. Cephelerde “Vatan uğruna”, ”Stalin uğruna” kan döken, yaralanan, sakatlanan, canlarını feda eden, her tür eziyet ve azaplara katlanan, savaşlarda kahramanlıklar gösteren bu savaş gazileri bile aciz bir duruma düşmüşlerdi. Fakat bu uzun sürmedi, Gaziler ve toplumun aydınları seslerini yükseltmeye başladılar. Moskova’ya dilekçe ve başvurular gönderilmeye başlandı.

135
~

Ahıskalıların Vatana Dönüş Mücadelesini üç döneme ayırmak gerekir:

1. Pasif Mücadele Dönemi (1945 – 1967)
2. Aktif Mücadele Dönemi (1968 – 1991)
3. Vatana Dönüş Mücadelesi’nin Uluslararası Arenaya Taşınması (1991-2014)

Biz bu araştırmamızda Sovyet dönemini (1945-1991) ele almaya çalışacağız.

Pasif Mücadele Dönemi (1945 – 1967) :

Bireysel Çabalar ve Örgütlenme

Gerek Stalin döneminde (1924-1953), gerekse ondan sonraki dönemde Ahıskalılarla ilgili bütün belgelere ciddi bir sansür uygulanmıştır. Sovyet basın ve yayınlarında Ahıskalıların sürgün konusu gizli tutulsa da, 220 Müslüman köyünden Türk nüfusunun sürüldüğü bilinen bir gerçektir.

1 Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, sbunturk@yahoo.tr

28 Nisan 1956 tarihinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği (SSCB) Yüksek Sovyeti Prezidyumu'nun² i 135/142 Sayılı Kararı gereğince Ahıska Türklerine, sürgün süresinde getirilen sınırlamalar kaldırılmıştır.

1956 yılında Balkar, Çeçen, İnguş, Karaçay ve Kalmıkların kendi vatanlarına dönmelerine izin verildiği halde, SSCB Yüksek Sovyeti Prezidyumu'nun 28 Nisan 1956 tarihli 135/142 Sayılı Kararı'nın 1.maddesi ile dolaşım yasağı kaldırılrsa da, 2. maddesine³ göre Ahıska ve Kırım Türklerinin (Tatarlarının) vatanlarına geri dönmelerine izin verilmemiştir⁴

Sıkıyönetim kaldırılırken, vatanlarına geri dönme izni verilmeyen Ahıska Türkleri, vatanlarına yakın olan bölgelere göç etmeye başladılar. Göçler özellikle Kafkasya'nın çeşitli bölgeleri üzerinde yoğunlaşmıştı. Azerbaycan ve Kabartay - Balkar toprakları onların yeni vatanları oluyordu. Bunların dışında 6 - 7 aile de Ahıska'ya geri dönme cesaretini göstermişlerdi. Fakat 1944 yılında sürgün edilen Türklerin geri döndükleri duyulunca yeniden trenlere doldurarak geri göndermişlerdi.

Bu olayın ardından Sovyet yönetimi olağan üstü tedbirler alınmaya başladı. Daha önce Türkiye ile 2 - 7 km. olan sınırdaki tampon bölgenin genişliği Sovyetler Birliği'nin başka sınır bölgelerinde birkaç yüz metre olduğu halde Ahıska bölgesinde 78 km'ye yükseltilerek yasak bölge ilan edilmişti. Bu arazi bütün Ahıska bölgesini içine almaktaydı. Sovyetlerin çöküşüne kadar bölgeye girebilmek için emniyet ve güvenlik birimlerinden özel vize alınması gerekiyordu. Bu vize sadece yasak bölgede yaşayan akrabaların göndereceği çağrı belgesi (davetiye) ile verilebilirdi. Bu da mümkün değildi çünkü sürgünle beraber Ahıska'da Türk adına hiç kimse kalmamıştı⁵. Ayrıca "Beraat Kararı" gereğince geriye dönüş de yasaklanmıştı:

Ahıska aydınlar, Moskova yetkililerine müracaat ederek, geri dönüş izin verilmesi isteğinde bulundular. Fakat yurtlarına dönüş hakkı verilmediği gibi müsadere edilen malları da iade edilmedi. 1956 - 1958 yıllarında atalarının yurduna dönmelerine müsaade olunması için müteaddit başvurularda bulundular. Fakat Gürcü KGB'sinin (Devlet Güvenlik Teşkilatının) başı olan Alexei İnauri, buna müsaade olunmayacağı cevabını verdi. Çünkü köylerine

2 Başkanlık heyeti

3 N.F BUGAY: *TURKI İZ MESKHETİİ; DOLGIY PUT KI REABİLİTATSİİ*. MOSKOVA 1994, 92; AHISKA TÜRKLERİNİN HAKLARINI YENİDEN KAZANMA SÜRECİ 1956 YILINDAN 9 OCAK 1974 YILINA KADAR TAM 18 YIL SÜRMÜŞTÜR.BU TARİHTE 2. MADDE YASADAN KALDIRILMIŞ, FAKAT UYGULANMAMIŞTIR.

4 S.Enders WIMBURS - Ronald WIXMAN: "Sovyet Orta Asyası'nda Yeni Bir Seda: M esketya Türkleri" *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*,Ağustos 1987, S.49, 169; Kaynakta Ahıska Türklerinin ismi "Mesketyahılar" olarak geçmiştir;Bakz. Orhan KAVUNCU, M. ŞAHİNGÖZ, Ş. KARAKAŞ ve Y.DELİÖMEROĞLU: *Türk Dünyası Genel Bakış,Meseleler Politikalar*, Ankara 1998, 20 - 21.

5 TYUTYUNNİK, Vadim. "Turki iz Mesketii: Vçera i seğodnya: Oçerk. "Tak Eto Bilo", T.III.,Moskova 1993, 155

Gürcüler yerleştirilmişti⁶. Zaten izinsiz gelen 200 aileye Gürcü makamlarınca sıkı bir takibata alınarak, olmadık eziyetler yapılmıştı.

Bunun başlıca sebepleri Ahıska'nın Türkiye sınırında bulunmasıydı. Sovyet yönetimi NATO üyesi Türkiye'nin sınırında Türklerin bulunmasını sakıncalı buluyordu. Zaten sürgün kararına gerekçe olarak da sınır güvenliği ve Ahıska Türklerinin güvenilmez, rejim aleyhtarı bir halk oluşu gösterilmiştir⁷.

Mövlut Bayraktarov, Bedir Muradov, Bekir Mustafayev ve Mansur Poladov gibi Gazi ve aydınlar Moskova'dan adaletsizliğe karşı önlem alınmasını ve Türklerin vatanlarına dönmesine izin verilmesini talep etmeye başladılar. Sovyet Yönetimi, talepleri göz ardı etmeye, bazı liderleri tehdit etmeye, korkutmaya, karalamaya diğerlerini ise türlü yollarla susturmaya çalıştılar. Stalin'in ölümünden sonra da Sovyet Yöneticileri, Sürgüne tâbi tutulan halkların haklarını iade etmek ve problemleri çözmek için gereken gayreti göstermemişlerdir. Komünist Parti' nin (KP) 20. Kurultayında Genel Başkan N.S Khuruşov Stalin Yönetimi'ni eleştirirken bu konu da gündeme getirilmişti.

Ahıskalıların örgütlenmesi N.S Khuruşov döneminde mümkün olmuştur. Örgütlenme sürecinin Komünist Parti'nin 20. Kurultay sonrası başladığı anlaşılmaktadır. Bayraktarov Mövlut, Poladov Mansur, Letifşah Barataşvili ve Ramizov Zekeriye'nin oluşturduğu grup Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Komünist Parti Başkanı N.S Khuruşova toplu imza ile dilekçeler göndermişlerdir.

1956 yılında Özbekistan'ın İştihan, Bulungur, Sır-Derya, Samarkant, Cuma, Payarık ilçelerinde de benzeri gruplar oluştu. Ahıskalıların bulunduğu bölgelerden Sovyet Yönetimine yüzlerce başvuru yapıldı.

1957 yılından sonra Ahıskalıların protestolarının özelliği Moskova'da bulunan resmî kanalların düzenli bir şekilde kullanılması ve onlar aracılığı ile Gürcistan'ın mahallî idarecilerine baskı yapılmasıdır⁸.

Bu yıllarda protesto hareketlerini daha da genişleten Ahıskalılar dünyanın önde gelen liderlerine açık mektuplar yazıyorlardı⁹. 1957 - 1967 yılları sırasında Moskova'ya 3500'den fazla dilekçe, başvuru ve talep gönderildi. 1964'te SSCB KP Merkezi Komitesi'nde (MK'da) bu konu tartışıldı. Kabul edilen kararda Ahıska Türklerinin sorunu olmadığı, onların geri dönüşünün SSCB KP tarafından uygun görülmediği ifade edildi¹⁰.

6 ASLAN, KİYAS. AHISKA TÜRKLERİ, ANKARA 1995,10.

7 AVŞAR B. ZAKİR-TUNCALP, Zafer, S. Sürgünde 50 yıl. Ahıska Türkleri. TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No. 73, Ankara 1994,24

8 Enders WİMBURS - Ronald WİXMAN: a.g.m., 161.

9 S.Enders WİMBURS - Ronald WİXMAN: A.g.m., 161-162.

10 Posledstviya deportatsii Narodov; 40-50 godı, (Svidetelstvuyut Arşivi NKVD-MVD SSSR), Sostov

Sonunda Ahıska temsilcileri, Sovyet Yöneticileri ile görüşmek için harekete geçtiler. İlk temsilci heyeti 28 Temmuz 1957 tarihinde Gürcistan SSC KP MK (Merkez Komitesi / Genel Merkezi) yetkilisi Koberidze ile görüşebildiler. Koberidze yetkili olmadıklarını ama Moskova'nın karar verebileceğini bildirdi. Birinci temsilci heyet Moskova'ya yola koyuldular. 7 Ağustos 1957'de SSCB KP MK'sının Parti Teşkilatlarıyla İlişkiler Bölümü Başkanı Makarov Ahıska Temsilciler ile görüştü. Bölüm Başkanı Makarov'la Ahıskalılar arasında tartışma çıktı ve görüşme beklenen sonucu vermedi. Moskova Ahıskalıların vatanlarına değil, Azerbaycan'a göç etmesini önerdi. Temsilciler Azerbaycan'a gönderildi.

1961 yılının şubat ayında 600 kişiden fazla delege Taşkent'e toplanmış ve **"Milli Hakları Korumak İçin Türk Birliği"** adlı bir komite teşkil etmişlerdir. Bu komite başlattığı bir kampanya ile Moskova'ya 125 kişilik bir heyet göndermiş, davalarını anlatmaya çalışmıştır¹¹.

Ahıska Türklerinin Kurucular Konferansı'nın ilki, 1962 yılında Taşkent Bölgesinin Buka vilayetinde yapılmıştır. Bu konferansta **Merkezi Birlik Teşkilatı, Geçici Organizasyon Komitesi (GOK - VOK)** ve daimi komisyon kurulmuştur. Amaç, Ahıska Türklerinin ulusal hareketine bir yön vermektir.

1963 yılında Gürcistan Komünist Partisi Merkez Komitesi ikinci sekreteri Zemlyansky Ahıska Türklerinin durumlarını dinlemiş ve yardım için söz vermiştir. Fakat sonralar bu da sonuçsuz kalmıştır.

1964 yılında **Kırım Tatarları ve Ahıska Türklerinin birleşik kurultayı** düzenlendi. Kurultaya toplam 600 delege iştirak ediyordu¹². Kurultayda kurulan **Türk Birliğinin İnsan Hakları Kurumu Başkanlığı**'na E. Odabasov seçildi. Kurultayda Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesine yapılacak başvurunun metni hazırlandı ve bir grup delege Moskova'ya gönderildi.

15 Şubat 1964 tarihinde Özbekistan'ın Buka ilçesinde halk toplantısı düzenlendi. Toplantıda Milli hakların korunması için Türk birliği oluşturuldu. Birliğin başına da savaş gazisi, tarihçi Enver Odabaşov getirilerek "Kurtuluş İçin Geçici Organizasyon Komitesi" (VOKO) kuruldu. Moskova ve Tiflis'e heyetler gönderildi. Bunlar da, yine Sovyet ve Gürcü makamları ile Gürcü KGB'si tarafından geri çevrildiler. Mensuplarından bir kısmı tutuklandı¹³.

N.F.BUGAY, İstoriya SSSR, Moskova 1992, Ne 1, 26.

11 Zakir AVŞAR - Zafer S TUNÇALP: a.g.e., 24 - 30.

12 Tahircan KUKULOV: Ahıska Türklerinin Tarihine Bir Nezer, Bakü 1999, 72.

13 S.Enders WIMBURS- Ronald WIXMAN: a.g.e., 49, 161

1971 yılında tevkif edilmesine kadar, Odabaşov seçimle işbaşına geldiği hareketin liderliğini yaptı. Kurtuluş için Geçici Organizasyon Komitesi (VOKO) hem hareketin koordinasyon merkezi, hem de karar organıydı. 1981’de ise “Kurtuluş İçin Geçici Organizasyon Komitesi” nin (VOKO) Orta Asya Şubesi kuruldu. 12 üyeden oluşan yönetim kuruluna Yusuf Serverov başkan seçildi¹⁴.

Aktif Mücadele Dönemi (1968 – 1991):

Örgütsel Faaliyetler ve Organizasyonlar

1968 yılında Ahıska Türklerinin mücadelesi yeni bir döneme girmiş, Sovyet makamlarıyla açıktan açığa mücadele yapılmaya ve yeni stratejiler uygulanmaya başlanmıştır. Nitekim Taşkent yakınlarında Yangiyul’da Nisan ayında yine 600 kişilik bir grup tarafından nümayiş yapılmış, fakat birçoğu tutuklanmıştır. Başka bir grup ise Moskova’ya giderek Ahıska’ya dönmele-ri için izin almaya muvaffak olmuşlar, ancak 505 aile göç etmeye kalkınca izin iptal edilmiştir. Tedbir olarak çalışma bonservisleri verilmemiş, askerlik hizmetlerini yapmış olanların kütükten kaydı silinmemiş, gizlice gelenler ise tekrar sınır dışı edilmişlerdir¹⁵.

“Ahıska Türkleri Sorunu” 1968 yılına kadar dünya kamuoyundan gizli tutulmuştur. Ayrıca resmi yetkililerin Samizdat¹⁶ (“Özgür Yayın”) ve Kronikha Tekuşşikh Sobitii’nin (Son olayların kroniği’nin) tepkileri sonucu konuyu Sovyet aydınlarının büyük kesimine ve Batı’ya açıklamak zorunda kaldıkları düşünülmektedir. 30 Mayıs 1968’de SSCB Yüksek Sovyet Prezidyumu’nun kabul ettiği kararname ile bu sorun ortaya çıkarılmıştır. Kararnamede Ahıskalıların sürgün (veya göç) olayı belirtilmeden, vatanlarına veya önceki iskân yerlerine yeniden yerleştirilmelerinden değil, buldukları yerlerde “kök saldıkları” için onların “millî menfaatlerinin dikkate alınması icabı şartların iyileştirilmesinden” bahsediliyor¹⁷.

Dilekçeler neticesini vermiş ve Sovyetler Birliği Prezidyumu 30 Mayıs 1968 tarihli kararnameyi ciddî olarak ele almıştır. Neticede; daha önce Gürcistan’ın Acaristan bölgesi ile Ahıska, Ahılkelek, Adigün, Aspinza ve Boğdanovka bölgelerinin sakinleri olan Türkler, Kürtler, Hemşinlerle, Azerbaycanlılar ve bunların aileleri Sovyetler Birliği’nin başka vatandaşları gibi yürürlükteki istihdam ve iskan yasalarına uygun olmak şartıyla, Sovyetler Birliği’nin herhangi bir yerinde ikamet etme hakkı elde etmişlerdir.

14 N.F.BUGAY: Turki iz Mesketii..., 25.

15 Zakir AVŞAR, – Zafer S.TUNÇALP: a.g.e., 30.

16 Sovyetler Birliğinde rejim muhalifi gizli yayınevi. Bu yayınevini Sovyet yönetimi 70 yıllarının ortalarında kapatmıştır. Kısa bir süre de olsa bu yayınevi gizli faaliyet göstermiştir.

17 S.Enders WIMBURS - Ronald WIXMAN: a.g.m., 159 - 160.

Bu durum sayesinde Sosyal ve politik organizasyonlara getirilen kısıtlamaların kaldırılması Ahıska Türklerinin politik aktivitesini artırmıştır.

Mücadelelerini artık açıktan açığa sürdüren Ahıskalılar yeni stratejiler uygulamaya başlamışlardı. Mücadeledeki bu yeni boyut 30 Mayıs 1968 rehabilitasyon kararnamesiyle ilgiliydi. Mücadelelerini diğer rejim karşıtı güçlerle birleştirmişlerdi. Bu güçler arasında Kırım Tatarları'nın liderleri de bulunmakta idi. Artık bu iki millî grup birlikte hareket etmekteydiler. Her iki hareketin delegeleri Taşkent'te toplanıyor, delegasyonlar Taşkent'ten Moskova'ya gidiyorlardı. Taşkent her iki hareketin merkezi haline gelmişti. Buna karşılık Moskova tavrını sertleştirerek her iki milli hareketin liderlerini hapse atacaktı.

1968 yılı Haziran'ında ise Yüksek Sovyet'i şaşırtıcı bir şekilde sürülen halkların en sonuncusu olarak Ahıskalı'ları ele alan bir kararname çıkardı.

Birçok neticesiz başvurudan sonra 1968 Temmuz'unda kalabalık bir heyet Tiflis'e vardı ve 26 Temmuzda Gürcistan KP MK Sekreteri Mjhavanadze onlardan bir grubu kabul etti. Yapılan müzakereler esnasında hükümetin tavrından bu konuyu çözmek gibi bir niyetinin bulunmadığı anlaşıldı. Hatta Gürcü bakanlarından birisi, "ancak, benim cesedimin üzerinden atlayarak siz Ahıska'ya dönebilirsiniz" diye tehdit etti. Tiflis'te toplanan binlerce delege buna karşı mitingle cevap verince, Gürcistan Hükümeti yetkilileri emniyet güçlerini kullanarak delegeleri sopalarla otobüslere doldurdular. Otobüslerdeki delegeleri tren istasyonunda vagonlara doldurarak Gürcistan dışına çıkarttılar. Delegeler evlerine dönünce tutuklama ve takipler başladı.

1968 Kasım'ında Moskova'ya giden bir heyete ise yurtlarının Sovyetler Birliği olduğu ve buldukları yerlerde kalmakla yetinmeleri resmen beyan edildi. Bir resmî görevli Ahıskalıların şikâyetlerini sert bir şekilde geri çevirdi; "Dokümanlarınızı Yoldaş Berejnev'e gönderemeyeceğim, o da sizi kabul etmeyecektir, evinize dönün ve çalışın" dedi.

1968 yılının Kasım ayında Ahıskalılar Moskova'ya yirmi dördüncü temsilci heyetini göndermişlerdi. Bu temsilciler Merkez Komite sözcüsü B.P. Layokey ile yaptıkları görüşmelerinin sonucunda, Gürcistan'ın batısındaki Colchis Ovası'na beş yüzü aşkın ailenin yerleştirilmesi için mutabakata varılmış, ancak Gürcistan idarî organlarının engeline takılmışlardır.

8 Aralık 1968 tarihinde Yusuf Ferhatov, Selim Mursadov, Askeroğlu O.H., Alihan Raymanov ve İsmihan Aslanov SSCB Yüksek Sovyeti Prezidyumu'nun Başkanı N. Podgorni ile görüşerek, vatana dönüşle ilgili problemleri dile getirdiler. Podgorni'nin Gürcistan yetkililerinden V.İ. Mjevanadze'ye göstermelik de olsa birkaç haneye (aileye) Gürcistan'da iskân izni verilmesi talebi de netice vermedi. Zaten Moskova bu konuyu takip etmiyordu. Gürcistan'daki yetkililer de birkaç hanenin iskânı ile başlayacak toplu göçten kaçınıyordu.

1968 sonunda Podgorni ile görüştüktan sonra Ahıskalılara bütün Sovyet vatandaşlarına olduğu gibi pasaportlar verilmeye başlandı. Pasaportlarda milliyeti Türk olarak gösteriliyordu. Fakat, Özbek, Kazak, Azerbaycanlı yazılanlar da az değildi¹⁸.

Nihayet 1969 Temmuzunda Azerbaycan'daki Ahıskalılar eylemler düzenlemeye başlayınca, hükümet sert önlemler almaya başlamış ve liderleri tutuklamak suretiyle sınır dışı etmiştir.

Ahıska millî hareketinin lideri Enver Odabaşov'un 1969 yılında yeniden¹⁹ tutuklanması üzerine halk protestolarını şiddetlendirmiş ve bunun üzerine halkın lideri serbest bırakılmıştır.

Ağustos 1969'da 120 kişilik bir heyet Moskova'ya gitti. Fakat delegeler tren istasyonunda karşılanarak, polis güçlerinin yardımıyla vagonlara doldurularak şehir dışına çıkarıldılar. Delegeler Sovyet vatandaşlığından çıkacaklarını beyan ettiler.

6 Nisan 1970 tarihinde Ahıska Türkleri, Sovyet hükümetinin tutumunu değiştirmemesi halinde Türkiye'ye göç etmelerine müsaade olunması için Moskova'daki Türk sefaretine başvurmayı düşündüklerini açıklamışlar ve bunu yapmışlardır:

Geçici organizasyon Komitesi bir bildiri yayınlanarak Ahıskalıların sürgünü hakkında tahkikat açılması, suçluların cezalandırılması, eski yurtlarına dönmelerine izin verilmesini, kaybolan veya zarara uğrayan malları için iki yüz milyon Ruble tazminat verilmesi, şayet bu istekler yerine getirilmezse Ahıska Türklerinin Türkiye'ye göç etmelerine müsaade edilmesi istenmiştir.

M. Niyazov, İ. Kerimov ve T. İlyasev 1970 yılında Türkiye'ye göç etmelerine müsaade edilmesi için Moskova'daki Türkiye elçiliğine başvurular. 2 Mayıs'ta toplanan Altıncı Halk Meclisi bu hareketi onayladı. Mecliste o zamana kadar Batıya ulaşan en aydınlatıcı bildiri yayınlandı.

Bu bildiri Ahıska Türklerinin güçlü bir millî bilince sahip olduğunu gösteriyordu. Onların bu taleplerini Sovyet Hükümeti cevapsız bıraktı. 14 Şubat 1971 tarihinde Saatlı ilçesinin Smada köyünde toplanan "Kurtuluş Geçici Organizasyon Komitesi" (VOKO) hükümetin bu istekleri kabul etmesini tekrar talep etti. 21 Mart'ta ise Sovyet yetkililerine Ahıska konusuna kesin bir çözüm getirilmesini tekrar talep ederek bir teklif sunuldu.

Milli Hakların Müdafaası için Türk Birliği temsilcileri O.Selimov'un başkanlığında 4 Mayıs tarihinde Sovyet Hükümeti ve Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri W.Thant'a, 2 Mayıs 1970 bildirisini hatırlatan bir mektup

18 Tahircan KUKULOV: Ahıska Türkleri Tarihine Bir Nezer, Bakü 1999, 72.

19 1960'ın Nisan ve Ekim aylarında Odabaşov'un 2 kez tutuklandığı bilinmektedir.

gönderdiler. Ardından 9 Mayıs'ta 61 kişilik bir heyet Sovyet Başkanı Podgorni'ya başvurarak görüşme talebinde bulundular. Uzun zaman sonra bu talepler kabul edilmiş ve alt düzey yetkililer bazında bir kabul gerçekleştirilmiştir. Fakat, görüşmede Ahıskalılara kabaca "Müslüman Mesketyalıların toplu olarak yurtlarına yeniden iskân edilmesinin imkânsız olduğu" bildirildi. 15 Mayıs 1971'de Moskova'daki Türkiye sefaretine Türkiye'ye göç etmek isteyenlerin listesi takdim edildi. 18 Mayıs'ta delegasyonun 46 üyesi Sovyet yetkililerine Türkiye Cumhuriyetine göç etmek istediklerini bildiren imzalı bir mektup gönderdiler. İstekleri cevapsız kalan bir grup Ahıskalı (Ahıskalı temsilcilerden Muhlis Niyazov, Raşit Seyfatov ve Aliaddin Memmedov) 25 Mayıs'ta (1971) Türk sefaretine girdiler. Fakat sonra, Rus polisi tarafından hapse atıldılar²⁰..

18 Temmuz'da yüzlerce Ahıskalı BM Sekreteri U.Thant ve Türk Parlamentosuna müracaat ile bir başvuru imzaladılar. Bu hareket sonucunda 7 Ağustos 1971'de Odabaşov tekrar tevkif edildi. İki yıl hapse mahkûm edilen Odabaşov "kolhoz (hazine) toprağına yasa dışı yollardan el koyma" suçlamasıyla Bakü'de hapsedildi. Milli harekât liderleri Azerbaycan'ın Saatli ilçesi Smada köy sakini Enver Odabaşov ile Ellez İzzetov, Sabirabad ilçesi Sür köy sakini Muhlis Niyazov Bakü'nün Binegedi (Kirov) ilçesinde gizlice yargı önüne çıkarıldılar. Kurtuluş İçin Geçici Organizasyon Komitesi Başkanı Enver Odabaşov "Devlet toprağına illegal yollardan el koyup kullanmak" suçlamasıyla iki yıl hapse mahkûm edildi. 1971 Ekim'inde Muhlis Niyazov "gayrî ahlakî davranışlar sergilemek" suçlamasıyla 3,5 yıl, 1972 Ocak'ında İslam Kerimov ise "asayiş ve düzeni bozma" gerekçesiyle 8 ay hapse mahkum edildi²¹.

1971 yılında 1000'e yakın delege Tiflis'te toplandı. Fakat dönemin İçişleri Bakanı Eduard Şevardnadze delegeleri polis gücü ile dağıttı²².

Ahıska Türkleri liderlerinden Reşit Seyfatov Sovetler Birliği Komünist (B) Partisi Genel Başkanı Lionit İliç Brejneve ağır suçlamalarda bulunmuştur. Nitekim 14.08 1972 tarihli dilekçesinde özetle: "Odabaşov Enver, İzzetov Ellez ve Niyazov Muhlis kanuna dayanarak 1944'te sürüldükleri topraklara dönmek için başvurduklarında, Sovyet hükümeti tarafından hapse atılmışlardır" ifadeleri yer almaktaydı. Şüphesiz bu yazılar cevapsız kalmış, yine zulüm ve işkencelere devam edilmiştir.

18 Ağustos 1972 yılında Geçici Organizasyon Kurumu, Reşit Seyfatov başkanlığında L.İ.Brejnev ve Birleşmiş Milletler (BM) Genel Sekreteri Waldheim'e, Türkiye Başbakanı Ferit Melen'e başvuruda bulundular. Böylece

20 S.Enders WİMBURS -Ronald WİXMAN: a.g.m.,164 - 165.

21 Arif YUNUSOV: Meskhetinskiye Türki: dvajdı deportirovannıy norod. Bakı, 2000,74-75

22 Tahircan KUKULOV: a.g.e., 75.

hareket yeniden hız kazandı. BM Genel Sekreteri'ne yapılan başvuruda; halkın durumunun incelenmesi için ülkeye bağımsız bir BM tahkikatı heyeti gönderilmesi talep edilmişti. Başbakan Melen'e gönderilen mektupta Seyfatov Ahıska mücadelesine katılanların sayısının yarım milyonu bulduğunu vurguluyordu²³.

Takip ve baskılara rağmen hükümet bazı adımlar atmak zorunda kaldı. **26 Ekim 1972'de SSCB KP** Siyasi Bürosu gizli şekilde Almanların, Kırım Tatarlarının ve Ahıska Türklerinin iskân bölgesi seçimindeki sınırlamaları kaldırdı. Bu gizli kararın ardından Ahıskalıların bulunduğu bölgelerdeki Sovyet yöneticilerine genelgeler gönderilmiş, "buldukları bölgelerde, bu vatandaşların (Alman, Kırım Tatarı ve Ahıskalılar) kalıcı olması için gereken önlemlerin alınması" istenmiştir. Ayrıca bu cumhuriyetlerin hükümetleri ile Devlet Güvenlik Teşkilatı (KGB), İçişleri Bakanlığı ve yargı organları, bazı kişilerin yürüttüğü milliyetçilik temelindeki hareketlere ve belirli halkların toplu şekilde eski iskân bölgelerine dönme çabalarına karşı gerekli tedbirleri almaları" tavsiye edilmiştir.

Komünist yöneticiler bir taraftan gizli kararlarla, Ahıskalıların üzerindeki sınırlamaları kaldırıyor diğer taraftan buldukları bölge ve cumhuriyetlerdeki yetkilileri Ahıskalıların yerlerinden kalkmamaları (geri dönmemeleleri) için gerekenlerin yapılması için uyarıyorlar. Moskova'nın bu uyarısının ne anlama geldiği ve aksi takdirde onları nelerin beklediği geçmişteki örneklerden belliydi. Kısacası bu insanları her ne şekilde olursa olsun (baskı, işkence, şiddet, takip, tutuklama, sürgün ve idamla) yerlerinde tutmalı, geri dönmemeleleri için gerekenleri yapmak zorundaydılar.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) Komünist Partisi (KP) Siyasi Bürosunun 26 Ekim kararına uygun gerekçe ile SSCB Yüksek Sovyet'inin Prezidyumu 3 Kasım 1972 tarihinde kabul ettiği kararla Ahıskalılar (Türk, Kürt, Hemşin ve Azerbaycanlı), Almanlar, Rum, Bulgar, Ermeniler üzerindeki (iskan yerleri seçiminde) sınırlamalar kaldırıldı. İlginçtir ki, karar Ahıska Türklerini "Sovyet vatandaşlığına geçmiş Türkiye uyruklu vatandaşlar" diye nitelendiriyordu.

Sovyet üst yönetiminin aldığı kararlar doğrultusunda SSCB Baş Savcı Vekili 1. Dereceden Devlet Hukuk Müşaviri M. Malyarov'un yazısı ile (54No-lu) 9 Kasım 1972'de, kabul edilen kararların yerine getirilmesi için gereken kontrollerin yapılması emredildi²⁴. Fakat bu sorunun çözümü anlamına gelmemektedir. Zira bütün kararlar basından ve halktan gizli tutulmuş ve Sovyet döneminde hiçbir yerde yayınlanmadığı gibi uygulanmamıştır. Komünist yönetiminin bu kararları dış dünyaya göstermelik olarak aldığı anlaşılmalıdır.

23 S.Enders WIMBURS -Ronald WIXMAN: a.g.m., 164 -165.

24 N.F.BUGAY: Turki iz Meskhetii; dolgıy put kı reabilitatsii. Moskova 1994, 100.

9 Ocak 1974 tarihinde SSCB Yüksek Sovyet'i Prezidyumu kararı ile (No. 5333 - y111) Ahıska Türklerine yönelik iskân yeri seçimindeki bütün sınırlamalar kaldırıldı. Daha önceden de bahsettiğimiz gibi, kararda Ahıska Türklerinin ismi SSCB vatandaşlığında bulunan Türkler şeklinde (iki kez) gösterilmektedir²⁵. Kararda Ahıska Türklerinin isminin bu şekilde nitelendirilmesi de düşündürücüdür.

Bu kararla da Ahıskalıların hakları iade edilmemiş, şekli olarak SSCB'nin herhangi bir bölgesinde iskanına izin verilse de, sonra bundan vazgeçilmiştir. Resmî kurumlar bunun sosyoekonomik durumla ilgili olduğunu açıklamışlardır. Bölgenin toplum yapısının değişmesiyle ortaya çıkan sosyal - kültürel sorunların çözümü ve bölgenin kalkındırılması için devletin çok büyük yatırımlar yapması gerekiyordu.

Fakat en büyük engel Gürcistan hükümetinin tutumu idi. Gürcistan Devleti gayri resmî şekilde Ahıskalıların önüne engeller koydu. Bunlar Gürcü milleti olarak kaydedilmek ve buna uygun şekilde Gürcü soyadlarını kabul etmekte²⁶. Gürcü yönetiminin Ahıska Türklerini asimile ederek, Gürcüleştirme istediği belli idi. Bu sırada Gürcistan'da Ahıska Türklerinin İslam dinini kabul ederek Türkleşmiş Gürcüler olduğu hakkında fikirler ortaya atılmaya başlandı.

Ahıska Türklerinin vatana dönüş isteği o kadar güçlüydü ki, 400 aile hemen bu şartları kabul ederek Gürcistan'a göç ettiler (1969). Ancak Gürcistan Hükümeti'nin baskıları altında onlar geldikleri yerlere dönmek zorunda kaldılar.

1970 yıllarında Gürcülerin şartlarını kabul edenlerin sayısı arttı. Kurtuluş için Geçici Organizasyon Kurumu (Vremenniy Organizasionnikh Komitet Osvojojeniye - VOKO) 3 gruba ayrıldı:

-1. **Türk ekolü**, Gazi Müftiyev'in başkanlığında, Türk ulusu olarak Ahıska'ya dönmek istiyordu;

-2. Grup cezaevinden yeni çıkan Enver Odabaşov'un grubu idi ki, **Türkiye'ye göç** etmek istiyorlardı;

-3. **Gürcü ekolu**, bu grup Halil Ömerov'un (Gözelaşvili'nin) grubu idi ki, gürcülerin baskısı altında Güzelaşvili soyadını kabul etmiş ve Müslüman Gürcü²⁷ olarak Ahıska'ya dönmeyi kabulleniyordu.

25 N.F.BUGAY: Turki iz Meskhetii; dolgıy put kı rehabilitatsii, M. 1994, 97 - 101.

26 E.Kh.PANEŞ, L.B.YERMOLOV: " Meskhetinskiye Turki"; "Voprosı istorii" Dergisi, Moskova, 1991, No. 9-10, 215.

27 Gürcüler Müslüman Gürcüleri Meskhet (Meskhi) etnosu olarak isimlendiriyorlar. Gürcü kökenli bu etnos Ortaçağ dönemine kadar mevcut olmuş, fakat sonralar ortadan kaybolmuştur.

18 Haziran 1976'da Kabardin - Balkar Özerk SSC'de VOKO'nun 8. gizli kurultayı düzenlendi. Kurultayda durum değerlendirilmesi yapıldı. Sovyet yöneticilerinin "sosyal ekonomik zorlukları" bahane etmesine karşılık kurultay delegeleri yeni alternatifler ortaya koydular. Kurultayda devleti ciddi ekonomik sıkıntıya sokmamak için göç masraflarının Ahıskalılar tarafından karşılanması ve göçten sonra şu anda buldukları cumhuriyetlere karşı tazminat talebinde bulunmayacakları hususunda kararlar kabul edilmiştir.

Toplumun bir kısmı Moskova'daki Sovyet liderlerine güvenmediklerinden Gürcü devletinin şartlarını kabul ederek şanslarını denemek istediler. Türk ekolünden Gürcü ekolüne akın başladı. Yeni Gürcü liderleri ortaya çıktı; Alihan Kuradze (İskenderov), İsmihan Khozrevanadze (Aslanov), Malik Molidze (Şahriyev).

9 aile Gürcü milleti ve soyadını kabul ederek 1977'de Gürcistan'a yerleşse de kısa zamanda yerel yönetimin baskıları altında altı aile Gürcistan'ı terk etmeye mecbur oldu. Geride kalan üç aileyi savunmak için bütün Gürcü aydınları (Ünlü yazarlar, sanat adamları) ayağa kalktı. 4 Nisan 1979'da Gürcistan KP MK ve Hükümetinin ortak kararı ile Müslüman Gürcülerin (Meskhetler) Batı Gürcistan'ın Makharadze bölgesinde iskânına izin verildi.

Sonuçta Türklerin bir kısmı, kendini Türkleştirilmiş Gürcü (Müslüman Gürcü) olarak adlandırmış, bu da ulusal harekette kamplaşmalara, Vataana dönüş mücadelesinde farklı görüşlere sebep olmuştur. Bölünmeler 1998 yılına kadar devam etmiştir. Tutuklama ve takiplerden korunmak için Ahıska örgütleri faaliyetlerine gizli olarak devam etmişlerdir. Prestroyka'ya (Yeni-den Yapılanmaya) kadar Sovyet gizli servisleri baskı ve şiddeti bir an olsun azaltmamışlardır.

1985'ten itibaren Ahıska Türklerinin sorunları resmi olarak gündeme gelmeye ve dış basında yer almaya başlamıştır. 1987 yılında Gürcistan hükümeti sözde onların anayurtlarına dönmeleri için hazırlık yapmak amacıyla bir karar aldığını, şimdilik 300 hanenin dönüşü için gereken işlemlerin tamamlandığını bildirmiş, ne var ki, bu hazırlıklar hiç sonuçlanmamıştır.

Bu süre içinde Ahıska halkı içinde Enver Odabaşov, Muhlis Niyaz (ov) gibi liderler ön plana çıkararak vatana (Ahıska'ya) dönüş mücadelesi için teşkilatlanmışlar ancak, Ahıska Türklerinin oldukça dağınık halde yaşamaları totaliter Sovyet Devletinden dönüş izni almalarını güçleştirmiştir.

Bu arada yine Ahıska Türklerinden bir grubun 16 Aralık 1988 tarihinde Moskova'daki Türk Büyükelçiliğine müracaat ederek, anavatan Türkiye'ye göç etme talepleri ve Büyükelçiliğe dilekçe vermeleri, Türk kamuoyunun Ahıska Türklerinin sorununa ilgisini artırdı.

28 - 31 Mayıs 1988 tarihleri arasında, içinde Ahıska Türklerinin temsilci-

lerinin de bulunduğu devlet komisyonu (altı kişi) Ahıska bölgesinde çalışmalar yapmıştır. Komisyon çalışmaları sonucunda bölgedeki Türk köylerinden 84'nün tamamen harabe halinde bulunduğu, 1944 - 1989 arasında nüfusun elli dokuz bine kadar azaldığı anlaşılmıştır. Ortaya çıkan durum Gürcistan devlet başkanlarının Ahıskalıların geri dönmesini engellemek için bahane olarak kullandıkları "Ahıska bölgesindeki nüfus kalabalığı tezi"ni geçersiz kılmıştır. Ayrıca komisyon bölgedeki tarıma yararlı toprakların yalnız % 70'inin kullanıldığını da belirlemiştir²⁸.

28 Temmuz 1988 tarihinde 276 delegenin katılımı ile halk kurultayı düzenlenmiştir. Ahıskalı delegeler Kabardin - Balkar Özerk Cumhuriyeti'nin Nalçik şehri Pisikot kasabasında bir araya geldiler. Birleştirici kurultay olarak nitelendirilen kurultayda Türk tezi birkaç kişi dışında bütün delegeler tarafından desteklendi²⁹.

Yusuf Serverov başkanlığında Geçici Organizasyon Kurumu (VOK)³⁰ Gürcistan'a dönme hareketine yön vermeye başladı.

Ahıska Türkleri sürekli Moskova'ya heyet gönderiyor, basınla ve kamuoyuyla temas kuruyorlardı.

28 Temmuz 1988'de Ahıska Türkleri Geçici Organizasyon Kurulu'nun çalışmalara başlamasından sonra kurultay delegeleri arasından seçilen 27 temsilci Moskova'ya gönderildi. Temsilciler Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi Siyasi Büro üyesi Demiçev'le görüştüler. Görüşmede Ahıska Türklerinin haklarının iade edilmesi ve anavatanlarına dönmeleri konusunda kurultay kararları Demiçev'e iletilmiştir. Görüşmeden sonra ilk kez merkezi televizyonu " Gece Yarısına Kadar ve Sonra " (18 Ağustos 1988 tarihli) programında (Sunucusu V. Molçanov) Ahıska Türkleriyle ilgili 4 – 5 dakikalık bir skeç yayınlandı.

18 Ağustos 1988 tarihinde Komünist Partinin yayın organı İzvestiya gazetesinde sürgünden sonra ilk kez Ahıska Türklerinin sürgün tarihini anlatan "Yıllar Arasındaki Köprü" (Most çerez godı) yazısı yayınlandı. Yazı İzvestiya'nın Özbekistan temsilcisi G. Dimov tarafından kaleme alınmıştı. Yazı daha çok sürgün hayatını anlatan Ahıskalıların söyleyişlerini içermekte idi. Gazeteci çok ince bir üslupla Ahıskalıların arasında bölücülük yapmakta idi.

28 S.CHERVONNAYA: The problem of FUEN-delegation of the Meskhet Türks-" Fakt- Finding- Mission of FUEN- diligation of Georgia, Novenber, 1988", Fledsburg, 1988, 24; Arif YUNUSOV: a.g.e., 79-89.

29 E. Kh.PANEŞ, L.B.YERMOLOV: "Meskhetinskiye Turki", Voprosı istorii, Moskova, 1991, No. 9-10, 19-20.

30 Kurultay delegeleri Sovyet Yönetimini kızdırmamak için Kurumun ismini ("Kurtuluş" kelimesini çıkararak) VOK (Vremenniy Organizasionnıkh Komitet - Geçici Organizasyon Kurumu) olarak değiştirmişlerdir. VOKO'nun (Vremenniy Organizasionnıkh Komitet Osvobojdjeniye) eski yöneticileri ise (M.Niyazov ve bş.) buna itiraz ederek, VOKO olarak faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

1989 – 90 yıllarında Özbekistan’daki feci olaylardan sonra Ahıskalıların mücadelesi yeni ve ağır bir döneme giriyordu. Katliamlar ve yeni sürgün sonucu halkın SSCB’nin çok geniş bir bölgesine dağıtılması ile beklenmedik yeni sorunların ortaya çıkması mücadeleye ağır darbe vurdu

23 Haziran 1989 tarihinde SSCB Yüksek Sovyet’inde Stalin döneminde haksız olarak sürgün edilmiş Ahıska Türklerinin kendi tarihi vatanlarına dönmeleri ile ilgili sorunları çözmek için L.A. Gorşkov Başkanlığında özel komisyon kuruldu.

Bu komisyonun kurulması aslında gayri resmî, Ahıskalıların millî mücadelesini kabul etmek anlamına geliyordu. Bu komisyon Fergana’da Ahıskalıların uğradığı zararın Özbekistan devleti tarafından karşılanması hakkında karar kabul etti. Fakat bu kararın yerine getirilmesi için hiçbir adım atmadı³¹.

2 Eylül 1989’da Azerbaycan’ın Saatli ilçesi Adıgün kasabasında düzenlenen Ahıska Türklerinin Geçici Organizasyon Kurulu’nun 10. Kurultayında durum değerlendirildi ve merkezî (Moskova) hükümetten Türklerin vatanlarına dönmesine izin verilmesi talebinde bulunuldu.

Merkezî Sovyet yönetimi, Türklerin talepleri ve sorunlarını gidermek için zamana ihtiyaç olduğunu belirterek aslında Ahıskalıları oyalamaya başladı. 23 Eylül 1989 tarihinde Moskova’daki İzmayılov parkının (bahçesinin) stadyumunda SSCB’nin ayrı ayrı cumhuriyetlerinden gelmiş 526 delegenin katılımıyla Ahıska Türklerinin kongresi yapıldı. Kongrede Fergana faciası ve Ahıskalıların durumu dile getirilerek çeşitli konularda kararlar alındı. Kongrede 1990 yılının başlarında SSCB’deki tüm Ahıskalıların Halk Kurultayının düzenlenmesi karara bağlandı.

18 – 20 Nisan 1990 tarihleri arasında Ahıska Türklerinin sorunları ile ilgili kurulan geçici komisyon tarafından (Başkan Gorşkov L.A.) SSCB Yüksek Sovyeti Milletler Şurası’nın millî politika ve milletlerarası ilişkiler daimî komisyonu bünyesinde (başkan Tarazevic S.) toplantı düzenlendi. Toplantıya Ahıska Türkleri komisyonu üyeleri, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, Azerbaycan, Rusya ve diğer ülkelerin SSCB Yüksek Sovyeti’ndeki milletvekilleriyle, üst düzey yöneticileri ve Ahıska Türklerinden beş temsilci katılmıştır. İki gün süren toplantıda Komisyon başkanlarının Türkleri Ahıska’ya değil, SSCB’nin başka bir bölgesinde - Sibiry’a da veya ihtilafli bölgelerde yerleştirme çabası içinde oldukları belli olmuştur. Ahıska Türkleri temsilcileri Y. Serverov, T. Aslanov, S. Bunturk, T. Aliyevic ve R. Saidov kendi haklarını savunmak için defalarca kürsüye çıkmak zorunda kalmış ve sonunda Ahıska Türklerinin isteklerine uygun 8 maddelik tasarı kabul edilmiştir³².

31 E.Kh.PANEŞ, L.B. ERMOLOV: “Meckhetinskie Turki“, Voprosı İstorii Dergisi, Moskova 1991, No. 9 -10, 217.

32 Vatan eşkı Gazetesi, Sovyetler Birliği Meshet (Ahıska) Türklerinin Vatan Cemiyeti’nin Gazete-

Toplantıdan sonra Moskova yönetiminin tutumu belli olduğu için Geçici Organizasyon Kurulu Ağustos ayında Soçi şehrinde toplanarak, Soçi'den Ahıska'ya doğru sulh yürüyüşüne (ekmek ve tuzla) çıkma karara aldı.

18 Mayıs 1990'da **Ahıska Türkleri (Mesket Türklerinin) Vatan Cemiyeti**'nin kuruluş kurultayı düzenlendi. Kurultaya SSCB'nin çeşitli Cumhuriyetlerinden gelmiş 178 delege katıldı. Kurultayda Sovyetler Birliği Ahıska Türklerinin Vatan Cemiyeti'nin kuruluşu ilan edildi. Sovyetler Birliği Ahıska Türkleri (Mesket Türklerinin) Vatan Cemiyeti 25 Şubat 1991 tarihinde SSCB Adalet Bakanlığı tarafından onaylanarak resmen tanındı. Kurultayda Yusuf Serverov Ahıska Türklerinin (Mesket Türklerinin) Vatan Cemiyeti'nin başkanı seçildi. Cemiyetin merkezi (başkanlığı) Moskova'da bulunuyordu. Ahıska Türklerinin bulunduğu cumhuriyetlerde Vatan Cemiyeti'nin şubeleri, bölgelerde ise temsilcilikleri açıldı.

Ağustosun 10'unda (1990) Gürcistan'ın (Abhazya) sınırındaki Soçi iline bağlı Adler şehrine 3 binden fazla Ahıska Türkü toplandı. 10 Ağustos'ta Adler şehrinin merkez stadyumunda miting düzenlendi; SSCB Yüksek Sovyeti'ne, SSCB KP Merkez Komitesi (MK) Polit Bürosu ve Bakanlar Kuruluna, Birleşmiş Milletler'e ve diğer uluslararası kurumlara demeçler gönderildi³³.

Sovyet yönetimine karşı Ahıskalıların son protesto eylemi 1991'in Ağustos'unda gerçekleştirildi. 1 Ağustos'ta yedi binden fazla Ahıskalı temsilci Moskova'da toplandı. Ahıskalılar Kızıl Meydanı ve Parlamento binasının önünü işgal ederek, gece gündüz eylemlerini sürdürdüler. Fakat, Sovyet yöneticileri temsilcilerin haklı taleplerini dinlemek yerine orantısız güç kullanarak Moskova dışına atmıştır.

Ahıska Türklerinin uzun süren mücadelesi sonucunda Sovyetler Birliği Yüksek Sovyeti 14 Kasım 1989'da beyanname, 7 Mart 1991 tarihinde ise "Sürgüne tabi tutulmuş halklara karşı uygulanmış cezaların haksız ve yasa dışı olduğunun kabul edilmesi ve onlara haklarının iade edilmesi" hakkında kanun kabul etti³⁴. Bu kanunla sürgüne tâbi tutulmuş bütün halklar, ayrıca Ahıska Türkleri beraat etmişlerdi. Fakat onların Gürcistan'daki eski yurtlarına dönmesi ile ilgili sorun yine de giderilmedi. 1991 yılının sonunda Sovyetlerin çöküşü ile Ahıska Türkleri tarihinde yeni belirsiz bir dönem başlıyordu³⁵.

si,1990, No. 3, 1.

33 Seyfeddin BUNTÜRK: "Soçi Hadiseleri, Onun Tarihi Ehemmiyeti ve Dersleri", Sovyetler Birliği Meshet (Ahıska) Türkleri'nin Vatan Cemiyeti'nin Vatan aşkı Gazetesi,1990, No.3, 1-2.

34 N.F.BUGAY: a.g.e., 141; Rossiya i Ego Sosedi, Problemi Etničeskih Menşenstv, Problem no Tema-çiçeskiy Sbornik, Moskova 2000, 52.

35 Arif YUNUSOV: a.g.e., 83 - 84.

Sovyetlerin çöküşü ile Ahıska Türkleri yeni problemlerle karşılaşmaya başladı. Siyasî istikrarsızlık ve ekonomik kriz SSCB'nin birçok bölgelerine dağıtılmış Ahıskalıları çok zor bir duruma sokmuştur.

KAYNAKLAR

1. Arif YUNUSOV: Meskhetinskiye Türki: dvajdı deportirovannıy norod. Baku, 2000.
2. ASLAN, Kiyas: Ahıska Türkleri, Ankara 1995.
3. AVŞAR B. Zakir-TUNCALP, Zafer, S.: Sürgünde 50 yıl. Ahıska Türkleri. TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No. 73, Ankara 1994.
4. E.Kh.PANEŞ, L.B.YERMOLOV: “ Meskhetinskiye Turki“,”Voprosı istorii” Dergisi, Moskova, 1991, No. 9-10.
5. N.F BUGAY: Turki iz Meskhetii; dolgıy put kı reabilitatsii. Moskova 1994, 92
6. Posledstviya deportatsii Narodov; 40-50 godı, (Svidetelstvuyut Arşivi NKVD-MVD SSSR), Sostov N.F.BUGAY, İstoriya SSSR, Moskova 1992, Ne 1.
7. S.CHERVONNAYA: The problem of FUEN-delegation of the Meskhet Türks-“ Fakt- Finding- Mission of FUEN- diligation of Georgia, Novenber, 1988”, Fledsburg, 1988.
8. S.Enders WİMBURS - Ronald WİXMAN: “Sovyet Orta Asyası'nda Yeni Bir Seda: Mesketya Türkleri” Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi,Ağustos 1987, S.49,
9. Seyfeddin BUNTÜRK: “Soçi Hadiseleri, Onun Tarihi Ehemmiyeti ve Dersleri”, Sovyetler Birliği Meshet (Ahıska) Türkleri'nin Vatan Cemiyeti'nin Vatan Aşkı Gazetesi,1990, No.3.
10. Tahircan KUKULOV: Ahıska Türklerinin Tarihine Bir Nezer, Bakü 1999.
11. TYUTYUNNIK, Vadim: “Turki iz Mesketii: Vçera i seğodnya: Oçerk. “Tak Eto Bılo” , T.III.,Moskova 1993.
12. Vatan Eşki Gazetesi, Sovyetler Birliği Meshet (Ahıska) Türklerinin Vatan Cemiyeti'nin Gazetesi, Bakü,1990, No. 3.

Elşan İZZETGİL¹

*Rusya-Gürcistan İlişkilerinde Etnik Temelli
Problemler ve Ahıska Sorunu*

*

ÖZET

Ahıska Türklerinin vatanlarına geri dönüş sorununun birçok boyutu vardır. Gürcistan'daki etnik sorunlar dolayısıyla Ahıska Türklerinin dönüşünün zora girmesi bunlardan biridir. Bilindiği gibi Gürcistan'ın jeopolitik önemi Rusya için vazgeçilmez olup, güvenlik politikalarında kırmızıçizgilerini barındırmaktadır. Rusya yakın çevre politikasının gereği olarak Güney Kafkasya'da eski konumunu kurmak için etnik temelli sorunları araç olarak kullanmakta ve bu bağlamda Gürcistan'daki etnik ayrılıkçı noktaları destek vermektedir. Rusya'nın Gürcistan'da araç olarak kullandığı etnik temelli sorunlardan biri de Rus-Ermeni tarihi ilişkisi dahilinde Cevaheti Ermenileri meselesidir. Cevaheti sorunu potansiyel Dağlık Karabağ olarak görülmektedir. Cevaheti, Ahıska Türklerinin sürgün edildiği toprakların bir kısmını içermesi ve burada yaşayan Ermenilerin Ahıska Türklerinin geri dönüşünü istememesi vatana dönüş sürecini etkilemektedir. Bu çalışmada Rusya'nın Gürcistan'daki etnik temelli sorunları araç olarak kullanması ve bunun Ahıska Türklerinin geri dönüşüne tesiri incelenecek ve bir öneri sunulacaktır.

Anahtar Kavramlar: *Rusya-Gürcistan İlişkileri, Etnik Temelli Sorunlar, Ahıska Sorunu, Cevaheti Sorunu*

Ethnic Based Problems in Russian-Georgian Relations and The Ahıska Turks Issue

Abstract

The issue of return of the Ahıska Turks to their homeland has many dimensions. Ethnic problems in Georgia create one of the negative results concerning the return of the Ahıska Turks to their homeland. As it is known, Georgian's geo-political importance is indispensable for Russia and at the same

151
~

1 Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Doktora Öğrencisi, e_izzet@yahoo.com

time it includes red lines in security policy. Because of near abroad policy, Russia uses ethnic-based problems as an instrument in order to establish the old position in the South Caucasus and in this context, Russia supports ethnic separatist areas in Georgia. One of the ethnic based problems which Russia uses in Georgia as an instrument, within Russia-Armenian historical relations Javekhetian-Armenian issue. The Jevakheti problem is seen as a potential Nagorno-Karabakh. The Javakheti includes the portion of the land wherefrom the Ahıska Turks were deported and the Armenian people who live here don't want to return Ahıska Turks to their homeland, which affects negatively the repatriation process. This research will explain and investigate the usage of Russia concerning ethnic based problems in Georgia as an instrument and its negative effect on the reportation process of the Ahıska Turks to their homeland. At the end of the study the proposal will be presented.

Key words: Russian-Georgian Relations, Ethnic Based Problems, Ahıska Issue, Javakheti Problem

1.Rusya Gürcistan İlişkileri

Rus-Gürcü ilişkileri Rus Çarlığının bu bölgeyi işgalinin öncesine dayanmaktadır. İlişkilerin dini karakterli başladığını söyleyebiliriz. Bazı Rus tarihçiler Çarlığın Gürcü topraklarını işgal etmesini Ortodoks halkın korunması ve Gürcü topraklarının birleştirilmesi gibi idealist amaçlara bağlamaktadırlar. Fakat Rus tarihçi ve dış politika uzmanlarının ekseriyeti, başta Gürcistan ve genel olarak Güney Kafkasya'nın işgal edilmesi ve Rus kontrolünün burada kuvvetlendirilmesinin nedenlerinin bölgenin Jeopolitik öneminden dolayı Rus İmparatorluğunun güvenliği için yapılmış olduğunu belirtmektedir². Çarlığı Güneye ve sıcak denizlere götürecek güzergah üzerinde önemli nokta olarak görülmüştür. Gürcistan, ilk önce Çarlık daha sonra SSCB döneminde Rusya'nın güneyindeki ileri karakolu olmuştur. Rusya Federasyonu da Gürcistan'ı kontrolü altında tutmak istemiştir. Onun için Gürcistan Karadeniz'deki varlığını korumak, Türkiye ve Batı yanlısı politikalar izleyen Azerbaycan'ı kontrol altında tutmak ve Ermenistan ile bağlantı kurabilmek için bir yol, kuzey-güney koridoru üzerinde çok önemli stratejik mevkie sahip bir ülke olarak görülmüştür³. Özetle Gürcistan Rusya'nın yakın çevre politikasının en önemli ve en kırılgan halkası durumundadır.

2 Lapin, XVIII. yüzyıl ilk çeyreğinde Kafkasya Rusya'yı Hindistan'a bağlayan doğu ile hammadde ticareti yapılabilecek stratejik bir güzergah olarak düşünülmüş olduğunu için işgal edildiğini ileri sürmektedir. Bkz: V.V. Lapin, *Armiya Possii v Kavkazskoy Voyne XIII-XIX v.* (XVIII-XIX. Yüzyıllarda Kafkasya Savaşında Rus Ordusu), Evropeyskiy Dom, St. Peterburg, 2008, s.37-41; Kezban Acar, **Başlangıçtan 1917 Devrimine Kadar Rusya Tarihi**, Nobel, Ankara, 2004, ss.71-73.

3 Yelda Demirağ, "Bağımsızlıktan Kadife Devrime Türkiye-Gürcistan İlişkileri", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt:2, Yası: 7, 2005, ss. 132-133.

Rusya- Gürcistan resmi ilişkileri Eduard Şevardnadze döneminde başlamış olsa da ilişkileri gidişatı ilk Gürcistan devlet Başkanı Zviad Gamsakhurdiya döneminde belirlenmiştir. Boris Yeltsin yönetimi Sovyetler Birliği dağıldığında birliği oluşturan birçok ülkenin kontrol dışına çıkmasına fazla aldırış etmezken Gürcistan'daki iç savaşa müdahil olmaktan geri durmamıştır. 1990'da başlayan Abhazya, Osetya ve Acara'daki bağımsızlık yanlısı ayaklanmaları desteklemekten çekinmemiştir. Rusya ülkede 137. Vaziyani (Tiflis yakınında), 50. Guduata (Abhazya), 12. Batum-Acaristan, 62. Ahılkelek'de olmak üzere dört tane önemli askeri üssü ve Tiflis'te bulunan Güney Kafkasya'daki kuvvetlerinin ana karargahı mevcuttu⁴. Bu üslerin Rusya'nın güvenliği için önemi vazgeçilmez mahiyette olmuştur. Gürcistan bağımsızlığının ilanı ile birlikte 1991 yılında ilk devlet başkanı milliyetçi Zviad Gamsakhurdiya seçilmiştir. Gamsakhurdiya işgalci olarak nitelediği Rus kuvvetlerinin biran önce ülkeyi terk etmesini istemiştir. Gamsakhurdiya'nın bu girişimi gergin olan Rusya-Gürcistan ilişkilerini daha da germiştir. Bu durum karşısında Rusya hem ayrılıkçı Abhazya ve Güney Osetya'ya desteğini artırmış hem de Gamsakhurdiya muhaliflerini desteklemeye başlamıştır. Kısa zaman içerisinde Gamsakhurdiya ülkeyi terk etmek zorunda kalırken yönetimi ele alan Askeri Konsey Ekim 1992 yılında Eduard Şevardnadze'yi ülkeye davet ederek yönetimi ona bırakmıştır⁵.

1990'da Gürcistan Parlamentosu milliyetçi politikalar neticesinde Güney Osetya'nın otonom statüsünü kaldırmış, Güney Osetya'da bunun üzerine Kuzey Osetya ile birleşme kararı almıştır. Bu şekilde Gürcü ve Osetler arasında çatışma çıkmış ve Rusya'nın desteğini alan Osetler Gürcü birliklerini mağlup etmiş ve sonuç olarak Yeltsin'in arabuluculuğu ile ateşkes sağlanmıştır. Bu aynı zamanda Rusya Federasyonunun eski Sovyetler Birliği içerisinde askeri müdahalede bulunarak sonuç aldığı ilk etnik sorun olmuştur. Osetya'daki fiili durum Abhazya'yı cesaretlendirmiş ve Temmuz 1992'de bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte Gürcü birlikleri müdahale etmek zorunda kalmış ve başkent Sohumie girme başarısı göstermiş olsalar da Rusya'nın desteği ile geri çekilmek zorunda kalmışlar ve Şevardnadze Rusya Federasyonunun karşı tarafa destek verdiğini ileri sürerek bu durumda Rusya ile uzlaşmak zorunda kaldığını açıklamıştır. Şevardnadze, 1993 yılında Rusya'nın öncülüğünde kurulmuş ve daha önce Gürcistan'ın katılmak istemediği Bağımsız Devletler Topluluğuna (BDT) katılım anlaşmasını onaylamış ardından da Kolektif Güvenlik Anlaşmasını imzalamıştır. Gürcistan bu anlaşmalardan sonra ancak Abhazya ile ateşkes yapabilmiş ve İgnuri nehri sınır olarak kabul edilerek ve bu hatta barış gücü yerleştirilmiştir⁶.

4 Günay Değerli, "Kafkasya'daki Rus Matruşkaları: Ermenistan ve Gürcistan", **Science & Intelligence**, Sayı:4, 2005, s.21.

5 Ahmet Sapmaz, **Rusya'nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye'ye Etkileri**, Ötüken, İstanbul, 2008, s.177.

6 **A.g.e.**, s.179.

Gürcistan, Rusya'nın "arabuluculuğu" ile ateşkes sağlanmış olsa da Rusya'nın ayrılıkçı bölgelere yardımı dolayısıyla bu sorunlarını köklü bir şekilde çözememiştir. Rusya etnik sorunları kaşıyarak etkisini canlı tutmayı bilmiştir. Bu sürecin sonu, Gürcistan'ın BDT, KGAÖ'den ayrılması, ülkede darbeye batı yanlısı yönetim gelmesi⁷ ve uzun zamandır tartışma konusu olan üstlerin tahliye edilmesi gerçekleştirilmiştir. Gürcistan ülkedeki üstlerin Rusya tarafından iç karışıklıkların çıkarılması bölgesel istikrarsızlık için kullanıldığını düşünerek tahliyesi konusunda ısrar etmiştir. Özellikle Ahılkelek'teki üst Bakü- Ceyhan petrol boru hattı projesi tartışmaları sürdüğü dönemde bölge Ermenilerini politize etme konusunda hayli başarılı olmuştur. Bu üssün çalışanlarının 1/3si bölgede yaşayan Ermenilerden müteşekkil olduğu için onları örgütlemek zor olmamıştır⁸.

Üstlerin tahliye edilmesi, Gürcistan'ın NATO'ya girmek için müracaat etmesi ve en son Ağustos 2008'de Gürcistan'ın Güney Osetya'ya müdahalesi, Rusya'ya yeni bir müdahale bahanesi oluşturmuştur. Rusya, vatandaşlarını koruma bahanesiyle Gürcistan'a askeri müdahalede bulunmaya kadar varmıştır. Burada vatandaşları derken Rusya'nın önceden hazırlamış olduğu araçtan bahsettiğimizi bilmemiz gerekmektedir. Rusya bir yasa çıkarmış ve bu yasa sayesinde eski Sovyetler Birliği ülkelerindeki etnik Ruslara ve ayrılıkçı bölgelerdeki insanlara ikinci vatandaşlık vermektedir. Güney Osetya'da bu oranın %98 olduğu belirtilmektedir. Aynı şekilde Abhazy'a da da pasaport dağıtılmıştır. Bu politika Balkanlarda, Baltık ülkelerinde, Orta Asya ülkelerinde etnik sorun barındıran yerlerde uygulanmaktadır⁹. Bu Rusya'nın yakış çevre politikasındaki en önemli araçlarından biridir. Rus siyaset bilimci Vladimirov'un cümleleri bu konuda önemlidir. Ona göre, Güney Kafkasya Rusya'nın sınırında ve bu bölge ülke istikrarını bozabilecek birçok etkene sahiptir. Güney Kafkasya'nın istikrarı Rusya için çok önemli olması dolayısıyla Rusya ekonomik, siyasi, doğal ve askeri tüm mevcut araçlarını kullanmak zorundadır. Son yıllarda özellikle de Gürcistan ile savaştan sonra Rusya buradaki askeri-siyasi pozisyonunu muhafaza etmekle kalmamış birkaç kat artırma başarısı yakalamıştır. O, Karabağ sorunu konusunda temel hakem kalmayı muhafaza ederek, Ermenistan ve Azerbaycan ile ilişkilerini normal tutmayı, Abhazy ve Güney Osetya'nın güvenliğini sağlamayı ve nihayetinde bölgenin işlerine ABD'nin doğrudan müdahale etmesini kısıtlamayı başarmıştır¹⁰.

7 "Renkli devrimler" Rusya'nın Post- Sovyet bölgesinde çıkarlarını koruması açısından EurAsEC, KGAÖ, Gümrük Birliği, Avrasya Birliği gibi entegrasyon projelerini harekete geçirme konusunda tetikleyici mahiyet taşımıştır. Bkz: A.M. Akmataliyeva, "Tsvetnyye Revolyutsii i Parlamentarizm v Kontekste Protsesov Demakratizatsii na Postsovetskom Prostranstve" ("Renkli Devrimler" ve Parlamentarizm Kapsamında Post Sovyet Sahasında demokratikleşme Süreci), *Sravnitel'naya Politika i Geopolitika*, Cilt:11, Sayı: 1, 2013. s.36.

8 Sapmaz, a. g.e, s.184.

9 Gözde Nur Donat, "Rusya'dan Diasporaya Askeri Güvence", <http://www.aa.com.tr/tr/dunya/299022--rusyadan-diasporaya-askeri-guvence>, 13.04.2014; Sapmaz, a.g.e, s.186.

10 V.İ. Vladimirov, "Ob Aktualnikh Padkhodakh k Obespeçeniyu Strategiçeskoj Bezopasnosti na Post-

2. Yakın Çevre Politikasında bir Enstrüman Olarak Etnik Faktör ve Ermeni Gerçeği

Gürcistan 2008'deki savaşta büyük yara almış, diğer taraftan Rusya Osetya ve Abhazya'nın bağımsızlığını tanıyarak bu "de facto" ülkelerde üsler kurmuştur. Bununla birlikte Rusya ülkedeki dört üssünü boşaltmış ama iki üs yeniden kurmuştur. Rusya üssü bulunan bölgelere çok önem vermiş ve bu üslere yeniden dönmek ve yeniden kazanmak için savaş bile yapabileceğini göstermiştir. Bu anlamda Rusya için Gürcistan'daki en önemli üs Ahıska bölgesinin bir ili olan Ahılkelek'deki üstür. Rusya burayı boşaltmamak için uzun zaman direnmiştir. Rusya bu bölgeye varlığını sürdürmeye çok önem vermiştir, çünkü burası Türkiye sınırında olduğu gibi Ermenistan'a açılan kapıdır. Kuzey-Güney koridorunun en önemli kısmıdır. Ahıska Türkleri içinde önemlidir, çünkü sürgün edildikleri bölgedir. Kadimden beri Türk yurdudur. Osmanlının doğu kapısıdır. Türkiye ve batı içinde doğu batı koridorudur. Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC), Güney Kafkas Boru (SCP) hatları, Bakü- Tiflis –Erzurum demiryolu buradan geçmekte, yine "Şah Deniz-2 ve TANAP buradan geçecektir. Rus uzmanlarının ise doğu –batı koridorunu daha farklı anlam kattıkları görülmektedir. Onlara göre Gürcistan sadece Türkiye'yi Azerbaycan'a bağlayan bir koridor bir köprü değil, o batı'nın ara hedefidir. Batıyı Orta Asya'ya bağlayarak Rusya'yı durduran, çevreleyen "yaşam koridoru" olarak nitelendirilmektedir¹¹.

Vladimirov, savaştan sonra Rusya'nın Abhazya ve Osetya'nın dünya tarafından tanınmasını sağlayamadığı, pasif kaldığını, fakat Gürcistan'ın Kafkasya'daki ayrılıkçı düşüncüyü, milliyetçiliği körüklemeye ve Çerkez (Adige) soykırımını işlemeye çalıştığını belirterek bunun sonucu olarak Rusya'nın Kuzey Kafkasya'daki durumunu zora girebileceğini ileri sürmüştür. Ona göre, Rusya, Gürcistan'a karşı kullandığı araçlarını çeşitlendirmelidir. Bu bağlamda Gürcistan'daki Ermeniler ve Azerbaycanlılarda dahil olmak üzere azınlık haklarının, dilsel özgürlüklerinin gündeme getirilmesi, Kars anlaşmasının ihlal edilerek Acaristan'ın (Batum) özerkliğinin gasp edildiği, güç durumdaki ekonomik gidişat, Gürcistan'ın Rusya'ya olan borçları gibi konuların gündeme getirilmesi gerektiğini önermektedir¹².

2.1 Ahıska'da Rus - Ermeni Tarihi Birlikteliği

Çarlık Rusya, Ahıska'yı 1828'de Türklerle savaşarak ele geçirmiş, bu dönemde bölge Osmanlının en önemli kalelerinden biri ve nüfusu da ağırlıklı olarak Türk'tür. Çarlık, işgal ile birlikte bu bölgenin demografik yapısını de-

sovetskoy Prostranstve" (Post-Sovyet Alanda Stratejik Güvenliğin Sağlanması için Güncel Yaklaşımlar), **Puti k Miru i Bezopastnosti**, İMEMORAN, Cilt: 43, Sayı:2, Kasım 2012, ss.30-31.

11 A.g.m, s.33.

12 A.g.m, s.34.

156

ğıştırmek için çalışmalara başlamıştır¹³. Çarlık Rusya İran ile Türkmençay, Osmanlıyla yapılan Edirne, anlaşmalarına özel maddeler koydurarak İran ve Anadolu’da yaşayan Ermenileri Ahıska, Ahılkelek, Nahçıvan, Revan ve Karabağ başta olmakla kendileri için stratejik gördükleri yerlere göç ettirip yerleştirmiş, onlara buralarda ayrıcalıklar sağlamıştır. Çarlık ilk etapta (1825-1829 yıllarında) İran’dan 70 bin ve Anadolu’dan 84 bin olmak üzere Ermeni göçü sağlamıştır. Bu sürecin tamamında 1.300.000 Ermeni’nin belirtilen bölgelere göç ettirildiği ve ettiği bilinmektedir. Fakat yine de ikinci dünya savaşına kadar Ermenilerin Türklere oranı %35’i geçmemiştir¹⁴. Aslanlı’nın aktardığına göre 1967’ Erivan’da basılan “18. Yüzyılda Ermeni-Rus İlişkileri” isimli kitapta “Daha 19 Mayıs 1783’de Knyaz G.A. Potyomkin, Yekatrina’ya “fırsat bulunca Karabağ’ı hemen Ermenilerin kontrolüne verme ve böylece Asya’da bir Hıristiyan devleti ortaya çıkarmak için gerekenleri yapacağız” dediğini aktararak Çarlığın Ermenileri göç ettirmesinin stratejik plan dahilinde olduğunu bildirmiştir¹⁵. Bölgeye yerleştirilen Ermeniler Birinci Dünya savaşında Osmanlıya karşı doğu cephesinde Ruslarla birlikte hareket ederek kendileri için daha fazla “ihşanda” bulunmalarının zeminini yaratmaya çalışmışlardır. Nitekim Sovyetler Birliği kurulurken Azerbaycan’dan koparılan toprak parçaları bunun bir adımı sayılabilir. Diğer taraftan Gürcistan’daki Ermeniler de konfora kavuşturulmuşlardır. İkinci Dünya savaşı devam ederken sürgün edilen Ahıska Türklerinin yerlerine Ermeni ve Gürcülerin yerleşmesine müsaade edilmesi de bu anlamda değerlendirilmelidir. Sovyetler Birliği, iki Gürcü asıllı devlet adamının kararlarıyla bölgedeki Türk nüfusuna son veren Ahıska sürgününü yapmıştır. Ahıska Türkleri sürgün edilmiştir çünkü Sovyet Birliğinin (genel olarak Rus devletlerinin) gelecek planları ve güvenlik politikalarında/çıkarlarında bölgede Türk ve Müslüman halka yer yoktur. Bu konuda Gürcü devletinin bakış açısı da Rusya’dan farklı olmadığını söylemeliyiz. Sovyetler Birliği Ahıska Türklerini tamamıyla yok olmaları, asimile olmaları için Orta Asya’ya sürgün etmiştir¹⁶. Nitekim geri dönme taleplerine kesinlikle müsaade edilmemiştir. 1989’da Özbekistan’ın

13 Valeri Modebadze, çalışmasında (Verdiği bilgilerin tamamına katılmasak da) Çarlığın bölgeyi işgalinden sonra demografik değişim olduğunu bunun için çok yönlü çalışmaların yapılmış olduğunu bildiriyor. Bkz: Valeri Modebadze, “Historical Background of Meskhetian Turks’ Problem and Major Obstacles to the Repatriation Process”, *IBSU Scientific Journal*, Cilt:3, Sayı:1, 2009, s.115.

14 Araz Aslanlı, “Tarihten Günümüze Karabağ Sorunu”, *Avrasya Dosyası-Azerbaycan Özel*, Cilt:7, Sayı:1, İlkbahar 2001, s.394; S.P. Zelinskiy, *Ekonomicheskiy Bit Gosudarstvennykh Krestryan Zangezurskogo Uyezda Yelizavetpolskoy Gubernii* (Yelizavetpol Vilayeti Zengazur Kazasındaki Devlet Köylerinin Ekonomik Yaşam Tarzı), Tiflis, 1886, s.10.

15 Aslanlı, *a.g.m*, s. 394.

16 Uluslar arası hukuk kavramı olarak soykırım tanımının burada Ahıska Türklerinin durumu için kullanılabileceğini söyleyebiliriz. BM’in soykırım tanımına baktığımız zaman (Ulusal, ırksal, etnik ya da dilsel bir gurubu tamamen ya da kısmen yok etmeye kastı ile işlenen eylem) Stalin’in vermiş olduğu karar ve icrası Ahıska Türklerinin yok olması ve kaybolup gitmesi için yapılmıştır diyebiliriz. Bkz: Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Paris, 9 December 1948, <http://legal.un.org/avl/ha/cppcg/cppcg.html>, 13.04.2014.

Fargana bölgesinde çeteler/teröristlerce Ahıska Türklerine katliam başlatılınca, Ahıska Türkleri burayı terk etmeye mecbur edilince artık vatanlarına dönmelerine müsaade edilmesini istemişler ve bu konuda yeteri kadar uzun müddet direnmişlerdir. Fakat merkezi yönetim onları Rusya'nın çeşitli bölgelerine göç etmeyi tercih etmiştir. Sovyetler diğer etnik sorunların üstünü nasıl kapattıysa, Ahıska sorununu da kendi istediği gibi yönlendirmeyi/ yönetmeyi bilmiştir.

2.2 Ermeni Senaryosunda Rusya Parmağı

Diğer taraftan Sovyetler Birliği dağılırken üstü kapatılmış sorunlar patlak vermiş birçok ülke ve bölgede ayrılıkçı hareketler ortaya çıkmıştır. Ermeniler Dağlık Karabağ'da ayrılık talebiyle ayaklanırken Rusya'nın desteğini aldığı gibi Ahıska'da da, özellikle de Ahılkele bölgesinde de ayaklanma girişimlerinde bulunmuşlardır. Gürcistan, Abhazya, Osetya ve Acara'daki çatışmalarla uğraşırken Cevahetya bölgesindeki Ermeniler 1990'dan başlayarak Ahılkelek'deki Rus varlığının da desteği ile bölgede özerklik talebi dile getirmeye başlamışlardır. Hatta bir dönem bölgedeki kontrolü ele geçirdikleri de görülmüştür. Saakaşvili dönemine kadar Gürcistan Ahılkelek bölgesini "de facto" Ermenilere terk etmiştir. Gürcistan-Ermenistan gümrüğü Ermeni çetelerinin kontrolüne geçmiş, bölge güvenliği Ermeni çeteleri sağlamaya başlamış, Ermeni bayrağı belediye binasına asılmış, bölgede Ermeni parası kullanılmıştır. Bütün bunları Ermeniler Rusların desteği ile yapabilirken, Ahılkelek üssünün boşaltılması gündeme geldiğinde de en fazla itirazı Ermeniler yapmış, Ruslarla birlikte üssün kapatılmaması için mücadele etmişlerdir. Cevaheti Ermenileri ülkedeki diğer Ermenilerle birlikte Ahıska Türklerinin vatana dönüşüne karşı mücadele içine girmişlerdir. Ermenistan Ahıska Türklerinin geri dönüşünü kendileri için tehlike olarak görmektedirler, çünkü dış dünya ile buradan bağlantı kurmaktadırlar. Bölgeden Ermeni Parlamenter Melik Raisian, "geri dönüş çatışma için katalizör olacaktır"¹⁷ demiştir. Onlara göre Ahıska Türklerinin geri dönüşü ile birlikte Ermenistan'ın her tarafı Müslüman ve Türklerle çevrilmiş olacaktır¹⁸. Azınlık Çalışmaları Avrupa Merkezi ise bu konuda tam tersini düşünmekte Ahıska Türklerinin geri dönüşünün kitlesel olmayacağı dolayısıyla barışı bozmayaacağı yönündedir¹⁹. Ermenilerin parlamento başta olmak üzere Gürcü yöne-

17 Zaza Baazov, "Georgia: Unwanted Meskhetians" CRS Issue 106,20 Ekim2001, <http://iwpr.net/report-news/georgia-unwanted-meskhetians>, 08.04.2014.

18 Aras Ghazinyan, "Big Caucasus Turmoil": Pro-Turkic demographic change in Georgia may spell out Armenia's deeper isolation", http://www.armenianow.com/features/9224/big_caucasus_turmoil_protur, 08.04.2014; <http://www.ia-centr.ru/expert/6377/>, 13.04.2014.

19 Zukakishvili ve Gotebashvili'den aktaran bkz: Modebadze, **a.g.m**, s.124. Azınlık Çalışmaları Avrupa Merkezi, genç kesimde Gürcistan'a dönme konusunda isteksizlik olduğu tespitinde bulunmaktadır. Bu tespitin Gürcü uzmanların geneli tarafından paylaşıldığını söyleyebiliriz. Bu düşünce Gürcü yönetimini geri dönüş konusunda işi ağırdan almaya ve vatana dönüşleri olabildiği kadar sınırlı tutmaya sevk ettiğini söyleyebiliriz. Bkz: Dan Brennan, "Meskhetian Turks: Still Struggling to Return to Their Homeland",

timi üzerinde önemli etkileri vardır. Ermeniler sadece Gürcistan nezdinde değil, başta Rusya, Avrupa ve ABD olmak üzere Dünya'daki diasporaları vasıtasıyla Ahıska Türklerinin geri dönüşleri karşısında kamuoyu oluşturmaktalar. Ahıska'ya şuanda kendi imkanlarıyla geri dönmüş yalnızca 38 aile varken, geçen sene Rusya'da bir gurup Ermeni yürüyüş yaparak Ahıska'ya dönüş yapan Ahıska Türklerinin Cevaheti Ermenilerinin güvenliğine tehlike oluşturduğu konusunda propaganda yapmışlardır²⁰. Ermeni diasporası ABD-Avrupa'yı da Ermeni çıkarları doğrultusunda hareket etmeye zorlamaktadır. Aslında Ermeni diasporasının dayatmaları bölgedeki batı çıkarlarına terstir. Bu durum Rusya'ya hizmet etmektedir.

3.Rusya - Gürcistan İlişkileri Bağlamında Ahıska Sorunu

Ahıska Türklerinin vatanlarına dönüşü karşısında Rusya, Gürcistan ve Ermenilerin ortak fikirde olduklarını söylemeliyiz. Her ne kadar farklı endişe ve çıkar sebebiyle olsa da üçü de bölgede Türk varlığı istememektedir. 1989'da 16 binin üzerinde Ahıska Türkü vatanlarına geri dönmek için direnirken apar topar Rusya'ya göç ettirilerek ülkenin farklı bölgelere dağıtılmış, 2002 yılına geldiğimizde ise Rusya bu insanlara baskı kurmaya başlamıştır. Rusya'nın Krasnodar vilayetine yerleşmiş Ahıska Türkleri, yerel halktan ve yönetimden baskı görmeye başladığında merkezi yönetim söylemleriyle yerel yönetime destek vermiş ve Ahıska Türkleri buradan göç ettirilmeye zorlanmıştır. Rusya bu dönemde Gürcistan'a baskı kurmak için Ahıska Türklerinin göç kartını kullanmıştır²¹. Fakat ilginçtir bu dönemde hem Ermeni, hem Gürcü parlamenterler başta Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisinde (AKPM) olmak üzere uluslararası kuruluşlarda Krasnodar'daki Ahıska Türklerine yönelik baskıyı gündeme getirmişler, kamuoyu oluşturmuşlar, bu konuda başarılı da olmuşlardır²². Gürcistan 1999'da AK'ne Ahıska Türklerini geri götürmeyi taahhüt etmişken, bu olay üzerine dönmelerine daha fazla direnemeyeceği anlaşılmış olacak ki bir şekilde ABD devreye sokularak buradaki insanlar Amerika'ya göç ettirilmişlerdir.

Bugün Rusya'nın çeşitli yerlerinde Özellikle de Kabarda Balkar özerk cumhuriyetinde Ahıska Türklerine karşı baskı kurulmaktadır. Bölge hal-

<http://www.eurasianet.org/departments/rights/articles/eav032503.shtml>, 08.04.2014.

20 "Ermenileri Diasporası, Ahıska Türlerinin Geri Dönüşüne Karşı", <http://www.aksam.com.tr/dunya/ermenii-diasporasi-ahiskalarin-donusune-karsi/haber-183001>, 13.04.2014.

21 Krasnodar valisi Tkachev, Ahıska Türkleri bu bölgenin yerli halkı değil bundan dolayı onların ABD veya Gürcistan'a gidip gitmemeleri konusunda sorumlu değiliz. Ayrıca vilayet milletvekillerinin Putin'e verdikleri bilgide Ahıska Türklerinin çoğu Özbekistan doğumlu olsa da onların ana vatanı Ahıska'dır oraya gitmeleri gerekir demişlerdir. Bkz: s.43; N. Panchenko, Aleksandr Tkachenko: My sami navadem porjadok v nashem dome (Biz Evimizdeki Düzeni Kendimiz Kurarız), **Naslediye Otechestva**, 01 Mart 2004; "My sami ne proch okazatsa na meste etih çurok" (Biz Kendimiz Bu Türklerin Yerinde Olmaya Karşı Olmazdık, <http://izvestia.ru/news/287178#ixzz2yR1wrIKz>, 10.04.2014.

22 Elşan İzzetgil, "Avrupa Konseyi 2011 Gürcistan Raporlarında Ahıska Sorunu, Gürcistan'ın Konuyla İlgili Politikaları, Son gelişmeler ve Öneriler", Ed: Deniz Ekinci ve Arif Yavuz, **Ahıska Vizyonu 2013**, İstanbul, 2014, ss.45-57.

kı Fergana ve Krasnodar'da olduğu gibi sistemli şekilde Ahıska Türklerine karşı kışkırtılmaya çalışılmaktadır. Ülkenin Kabardin hükümet temsilcileri açıkça tehdit savururken bölge medyası da propagandasına devam etmektedir²³. Bu sempozyumda Moskova Helsinki Gurubu temsilcisi Vadim Karastelev, Rostov ve Kabarda Balkar Özerk Cumhuriyetinde Ahıska Türklerine yönelik çeşitli baskılar uygulanmakta olduğunu bildirmiştir. O, kısa zaman önce Kabarda Balkar bölgesinde Ahıska Türklerinin düğün konvoyu kaza yapılarak yerli halktan kişiler tarafından durdurulmuş olduğunu fakat bölgeye gelen polisin kazazedeleri şikayet etmemesi için baskıyla ikna etmeye çalıştığını belirtmiştir²⁴.

Gürcistan, AK'ye dahil olurken Ahıska Türklerinin vatanlarına dönüş sorununu 12 sene içerisinde çözeceğini taahhüt etmiştir. Bu bağlamda 2007 yılında Gürcistan Parlamentosunda yasa geçirilmiş ve bu yasa çerçevesinde 2011 yılından itibaren geri dönüş statüleri verilmeye başlanmıştır. Fakat Gürcistan bu kanunun gereğini yerine getirmemiş şüana kadar bir aile bile göç ettirilmemiştir. Gürcistan devlet yetkilileri konuyla ilgili yaptıkları açıklamalarda bu sorunu çözecekleri anlamında açıklamalar yapmaya devam etmeler de gerçekte ortada hiçbir gelişme olmayıp söylemler Ahıska Türklerini oyalamaya yöneliktir²⁵. Gürcistan aslında ülkede birçok etnik sorun varken, Borçalı Türkleri, Acara Müslümanları, Abhazya Müslümanları varken birde Ahıska Türklerini ülkeye götürmek, ülkede yeni bir azınlık yaratmak istememektedirler. Özellikle de Türkiye sınırına Türk nüfus yerleştirilmesini ülke güvenliği açısından sakıncalı görmektedirler. Bunların ileride ayrılmak isteyebileceklerinden endişe etmektedirler. Ülkedeki konuyla ilgili yazılarda bu korkuyu tetiklemektedir. Gürcistan'ın konuya bakış açısına bizden önce bildiri sunan Gürcistan'lı akademisyen Roin Karvelişvili'nin anlatımı iyi bir örnektir. Karvelişvili sunumunda, Ahıska Türklerinin Ahıskaya dönüşünün bölgede Ermeni-Türk çatışmasına sebep olabileceğini ileri sürmüştür. Diğer taraftan Karvelişvili, Gürcistan'ın önceliğinin Abhazya ve Güney Osetya çatışmalarından dolayı göçmen durumuna düşmüş insanların sorunları olduğunu belirtmiş ve bu sorunların hallinden sonra Ahıska Türklerinin sorunlarıyla ilgilenebileceğini ileri sürmüştür²⁶.

23 Medyanın kışkırtmasına örnek haber bkz: Yevgeni Mikhaylov, Prizyv k Genotsidu Russkogo Naseleniya Stali Normoy v Salskom Rayone?(Salsk İlçesinde Rus Nüfusa Yönelik Soykırım Emareleri Normal Hale Gelmiştir), <http://rostov.mk.ru/article/2014/02/11/983033-prizyivi-k-genotsidu-russkogo-naseleniya-stali-normoy-v-salskom-rayone.html>, 10.05.2014.

24 Rusya'daki Ahıska Türklerine yönelik baskılar konusunda daha geniş bilgi için Vadim Karastelev'in bildirisine bakabilirsiniz. Ayrıca sempozyumla ilgili notlarımız için bkz: "Uluslararası Ahıskalı Türklerin Hukuki ve Sosyal Sorunları Sempozyumu", <http://www.usgam.com/tr/index.php?l=844&cid=2290&bolge=7>, 10.05.2014.

25 Elşan İzzetgil, "Ahıska Sorunundaki Son Durum", <http://www.usgam.com/tr/index.php?l=807&cid=2143&konu=0&bolge=7>, 13.04.2014.

26 Roin Karvelişvili bildirisine bakınız; "Uluslararası Ahıskalı Türklerin Hukuki ve Sosyal Sorunları Sempozyumu", <http://www.usgam.com/tr/index.php?l=844&cid=2290&bolge=7>, 10.05.2014.

Gürcistan Ahıska bölgesindeki Ermeni sorununu Türk varlığında ortaya çıkabilecek sorundan (onlara göre) daha kolay çözebileceğini düşünmektedir. Çünkü Gürcü siyasetçiler, Ahıska Türklerinin geri dönüşünün ülkenin istikrarı ve toprak bütünlüğüne zarar verebileceğini düşünmekte²⁷. Alsında Ermenistan üzerindeki Rus faktörünü düşündüğümüz zaman Cevaheti sorununun o kadar basit bir sorun olmadığı anlaşılmaktadır. Cevaheti sorunu Dağlık Karabağ problemi ile birlikte başlamış, bir dönem bölgenin kontrolünün Ermeni çetelerinin eline geçtiği fakat Ermeniler, Dağlık Karabağ sorununa bir çözüm bulmadan Dünya'ya açılan kapılarını kaybetmemek için şimdilik bazı taleplerini askıya almışlardır²⁸. Ruslar bütün Ermenilere olduğu gibi buradaki Ermenilere de destek vermişler ve vermeye devam etmektedirler. Ruslar Ahılkelek'deki Rus üssünü boşaltmış olsalar da, bölgeden çekilirken götürmedikleri hafif silahlarla buradaki bazı örgütleri silahlandırdıkları ileri sürülmektedir. Bölgede bugün onlarca Ermeni örgütü faaliyet yürütmektedir. Bunlardan en önemlileri 'Cavah Hareketi', 'Parvents', 'Virk' 'Yerkir', Ahaltsahi Ermeni Gençler Merkezi, 'Charles Aznavour' hayır kurumu, 'Vahid Cevaheti'dir ki Bulardan da Yerkir'in silahlı bir örgüt olduğu bilinmektedir. Yerkir'in eski başkanı Vaagn Çakalyan 2008 yılında silahlı bölücü örgüt kurmak ve silah alıp sattığı gerekçesiyle tutuklanmıştır²⁹.

Bölgenin zengin ülkesi Azerbaycan bile Dağlık Karabağ sorunu karşısında, Rusya'nın varlığı dolayısıyla çaresiz kalmaktadır. Gürcistan'ın ilk cumhurbaşkanının oğlu Konstantin Gamsakhurdiya'nın bildirdiğine göre, son Ukrayna-Kırım olaylarında Rusya'nın Kırım'da pasaport dağıtma işinin yeniden test edilmesiyle birlikte Cevaheti Ermenileri Gürcistan'daki Rusya Federasyonu Konsoloslughuna Rusya vatandaşlığı almak için akın etmeye başlamışlardır. Onun bildirdiğine Göre Gürcistan'daki etnik Ermeniler büyük çoğunluğu Rusya pasaportu taşımaktadır³⁰.

Yani kısaca Cevaheti sorunu Ahıska Türklerinin geri dönüşüyle ilgili değil, onların sürgünde olması dolayısıyla yaranan boşluktan doğmuş, dolayısıyla Ahıska Türkleri oraya dönmeden başlamıştır. Ruslar bu sorunu kendi bölgesel çıkarları için kullanırken, Ermeniler de "Büyük Ermenistan" hayalleri bağlamında uygun ortam oluştuğunda bu bölgeyi Gürcistan'dan koparın Ermenistan'a birleştirmek amacıyla mayalamaktadırlar. Bölge Ermenilerine göre Ahıska Türklerinin geri dönüşü bölgenin Türkleşmesi anlamına geleceği için 200 yıllık hedef için tehlikedir. En önemlisi de Ermeniler Ahıska Türklerinin dönüşünün Gürcistan'ın parçalanmasına yol açacağı, yeni bir

27 Denika Blacklock, "Finding Durable Solutions for The Meskhetians", *ECMI Rapor*, Sayı: 56, Gürcistan-Tiflis, 6 Haziran 2005.

28 Elşan İzzetgil, "Cevaheti Ermenileri Ne İstiyor?", <http://www.usgam.com/tr/index.php?l=807&cid=435&konu=24&bolge=7>, 10.05.2014.

29 "Armyanskiy Kinorezhisser Prizyvayet Grazhdanskoye Obshchestvo k Bolshey Aktivnosti", <http://www.regnum.ru/news/1469070.html#ixzz1eXmTFytw>, 10.05.2014.

30 "Rossiya Pytayetsya «Krymirovat» Javakhetiyu?" (Rusya Cevakhetyayı "Kırımlaştırmak" İstiyor), <http://minval.az/news/43141/>, 10.05.2014.

etnik tehlike doğacağı yalanını Gürcü kamuoyuna inandırma konusunda başarılı olmaktadır³¹. Bundan dolayı Gürcü yetkililer Ahıska Türklerinin dönüşünün ülke için faydalı bir girişim olarak görmüyorlar, hatta Ahıska Türklerinin geri dönüşünün ülkeye ağır mali yük de getireceğini düşünmektedirler³².

ÖNERİ VE SONUÇ

Bilindiği gibi ne Türkiye ne de Ahıska Türkleri bu zaman kadar Gürcistan'ın toprak bütünlüğü konusunda olumsuz herhangi bir beyanda bulunmamışlardır. Yukarıda da belirtmiş olduğumuz gibi Gürcistan doğu-batı koridorunun anahtar ülkesi olup, hem Türkiye hem de batı için stratejik değerde olan enerji koridoru, Azerbaycan ve Orta Asya'nın batıyla kara bağlantısını sağlayan güzergahın üzerinde bulunması dolayısıyla ülkedeki istikrarın ve statükonun korunması hayati çıkar sayılmıştır. Türkiye, Kars anlaşması gereğince hakkı olmasına rağmen, Gürcistan tarafından Acaristan'ın (Batum) özerklik statüsünün düşürmesine dikkat çeken bir itirazda bulunması Türkiye'nin Gürcistan'ın toprak bütünlüğüne ne kadar saygılı olduğunun en bariz göstergesidir. Diğer taraftan Gürcistan'ın Ahıska Türkleri ile ilgili ayrılıkçı düşünceleri olabileceği endişesinin kesinlikle karşılığı yoktur. Bu düşünce sürgünden sonra bölgede işlenen Sovyet anti propagandası ve Ahıska Türklerinin geri dönüşünü istemeyen Ermeni medyasının karalama kampanyasının ürünüdür. Ahıska Türkleri 70 senelik sürgün hayatlarında demokrasiye bağlı kalarak, mücadelelerini sürdürerek zaten gizli bir niyetlerinin olmadıklarını yaşam tarzlarıyla ispat etmişlerdir.

Ukrayna'daki krizde Kırım'da cereyan edenler Ahıska sorunu için örnek olarak görülebilir. Bilindiği gibi Ukrayna yönetimi Kırım Tatarlarının tamamının vatanlarına geri dönmesine müsaade etmemiş, engellemiştir. Fakat Kırım halkının %13'nü teşkil etmelerine rağmen bağımsızlığa ve Rusya ile birleşmeye en fazla direnen Tatarlar olmuştur. Eğer dönmek isteyen bütün Kırım Tatarları zamanında Kırıma dönmüş olsalardı demografik yapıda denge olacağı için ayrılma gerçekleşmeyecekti. Gidişata baktığımızda Ahıska Türkleri vatanlarına dönsün veya dönmesinler Cevaheti Ermenileri bir gün bağımsızlık hamlesinde bulunacakları anlaşılmaktadır. Bu anlamda Gürcistan, Rusya ve Ermenilerin bölgedeki herkesin malumu olan ortak çıkarları karşısında denge kurması gerekmektedir. Ahıska Türkleri bölgedeki Ermeni amelleri karşısında önemli denge unsuru olabilir. Yani Ahıska Türklerinin vatanlarına geri dönüşü Gürcistan'ın güvenlik çıkarları için bir şanstır.

31 "Armyane Javakhka Mogli by Zashchitit Gruziyu ot Ekspansii Turtsii" (Cavaheti Ermenileri Gürcistan'ı Türk İstilasından Koruyabilir), <http://www.regnum.ru/news/1465392.html#ixzz1eYWax0nf>, 24.11.2011.

32 Modebadze, a.g.m, s.125

Bununla birlikte şuanda bölge ülke ekonomisine bir fayda sağlama konusunda sanki tecrit edilmiş bir görüntüsü vermekte iken Ahıska Türklerinin dönüşü bu bölgenin kalkınması için çok önemli şans mahiyeti taşıdığını da belirtmek gerekmektedir. Gürcistan NATO ve batı ile hareket etmek istiyor ise Rusya'nın jeopolitik oyunlarını bozacak hamleler yapmalıdır, en önemli si de Ahıska Türkleri ile ilgili yersiz endişelerinden kurtulmalıdır. Rusya ile yapılan savaş ve yerinden edilmiş kişiler sorunu Ermenilerin tepkileri Ahıska Türklerinin geri dönüşünü etkilememelidir.

KAYNAKÇA

ACAR, Kezban, **Başlangıçtan 1917 Devrimine Kadar Rusya Tarihi**, Nobel, Ankara, 2004.

AKMATALIYEVA, A.M., “Tsvetnyye Revolyutsii i Parlamentarizm v Kontekste Protsessov Demakratizatsii na Postsovetskom Prostranstve” (“Renkli Devrimler” ve Parlamentarizm Kapsamında Post Sovyet Sahasında demokratikleşme Süreci), **Sravnitel'naya Politika i Geopolitika**, Cilt:11, Sayı: 1, 2013. s.36-39.

“Armyanskiy Kinorezhisser Prizyvayet Grazhdanskoye Obshchestvo k Bolshey Aktivnosti”, <http://www.regnum.ru/news/1469070.html#ix-zleXmTFytw>, 10.05.2014.

ASLANLI, Araz, “Tarihten Günümüze Karabağ Sorunu”, **Avrasya Dosyası-Azerbaycan Özel**, Cilt:7, Sayı:1, İlkbahar 2001, ss. 393-430.

BAAZOV, Zaza, Georgia: Unwanted Meskhetians” CRS Issue 106, 20 Ekim2001, <http://iwpr.net/report-news/georgia-unwanted-meskhetians>, 08.04.2014.

BLACHLOCK, Denika, “Finding Durable Solutions for The Meskhetians”, **ECMI Rapor**, Sayı: 56,Gürcistan-Tiflis, 6 Haziran 2005.

BRENNAN, Dan, “Meskhetian Turks: Still Struggling to Return to Their Homeland”, <http://www.eurasianet.org/departments/rights/articles/eav032503.shtml>, 08.04.2014.

Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Paris, 9 December 1948, <http://legal.un.org/avl/ha/cppcg/cppcg.html>, 13.04.2014.

DEĞERLİ, Günay, “Kafkasya’daki Rus Matruşkaları: Ermenistan ve Gürcistan”, *MSI-Science & Intelligence*, Sayı:4, 2005, ss.20-24.

DEMİRAG, Yelda, “Bağımsızlıktan Kadife Devrime Türkiye-Gürcistan İlişkileri”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt:2, Yayı: 7, 2005, ss. 125-. 155.

DONAT, Gözde Nur, “Rusya’dan Diasporaya Askeri Güvence”, <http://www.aa.com.tr/tr/dunya/299022--rusyadan-diasporaya-askeri-guvence>, 13.04.2014.

“Ermenileri Diasporası, Ahıska Türlerinin Geri Dönüşüne Karşı”, <http://www.aksam.com.tr/dunya/ermeni-diasporasi-ahiskalarin-donusu-ne-karsi/haber-183001>, 13.04.2014.

GHAZİNYAN, Aras, “Big Caucasus Turmoil”: Pro-Turkic demographic change in Georgia may spell out Armenia’s deeper isolation”, http://www.armenianow.com/features/9224/big_caucasus_turmoil_protur, 08.04.2014; <http://www.ia-centr.ru/expert/6377/>, 13.04.2014.

İZZETGİL, Elşan, “Avrupa Konseyi 2011 Gürcistan Raporlarında Ahıska Sorunu, Gürcistan’ın Konuyla İlgili Politikaları, Son gelişmeler ve Öneriler”, Ed: Deniz Ekinci ve Arif Yavuz, *Ahıska Vizyonu 2013*, İstanbul, 2014, ss.45-57.

İZZETGİL, Elşan, “Ahıska Sorunundaki Son Durum”, <http://www.usgam.com/tr/index.php?l=807&cid=2143&konu=0&bolge=7>, 13.04.2014.

İZZETGİL, Elşan, “Cavaheti Ermenileri Ne İstiyor?”, <http://www.usgam.com/tr/index.php?l=807&cid=435&konu=24&bolge=7>, 10.05.2014.

İZZETGİL, Elşan, “Uluslararası Ahıskalı Türklerin Hukuki ve Sosyal Sorunları Sempozyumu”, <http://www.usgam.com/tr/index.php?l=844&cid=2290&bolge=7>, 10.05.2014.

LAPİN, V.V., *Armiya Possii v Kavkazskoy Voyne XIII-XIX v. (XVIII-XIX. Yüzyıllarda Kafkasya Savaşında Rus Ordusu)*, Evropeyskiy Dom, St. Peterburg, 2008.

MIKHOYAN, Yevgeni, Prizyvy k Genotsidu Russkogo Naseleniya Stali Normoy v Salskom Rayone?(Salsk İlçesinde Rus Nüfusa Yönelik Soykırım Emareleri Normal Hale Gelmiştir), <http://rostov.mk.ru/article/2014/02/11/983033-prizyivyi-k-genotsidu-russkogo-naseleniya-stali-normoy-v-salskom-rayone.html>, 10.05.2014.

MODEBADZE, Modebadze, “Historical Background of Meskhetian Turks’ Problem and Major Obstacles to the Repatriation Process”, *IBSU Scientific Journal*, Cilt:3, Sayı:1, 2009, s.113-128.

PANCHENKO, N., “Aleksandr Tkachenko: My sami navadem poryadok v

nashem dome” (Biz Evimizdeki Düzeni Kendimiz Kurarız), **Naslediye Otechestva**, 01 Mart 2004.

“My sami ne proch okazatsa na meste etih çurok” (Biz Kendimiz Bu Türklerin Yerinde Olmaya Karşı Olmazdık, <http://izvestia.ru/news/287178#ixzz2yRIwrIKz>, 10.04.2014.

“Rossiya Pytayetsya «Krymirovat» Javakhetiyu?” (Rusya Cevakhetya’yı “Kırımlaştırmak” İstiyor), <http://minval.az/news/43141/>, 10.05.2014.

SAPMAZ, Ahmet, **Rusya’nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye’ye Etkileri**, Ötüken, İstanbul, 2008.

VLADİMİROV, V.İ., “Ob Aktualnıkh Padkhodakh k Obespeçeniyu Strategiçeskoy Bezopasnosti na Postsovetskoy Prostranstve” (Post-Sovyet Alanında Stratejik Güvenliğin Sağlanması için Güncel Yaklaşımlar), **Puti k Miru i Bezopastnosti**, İMEMO RAN, Cilt: 43, Sayı:2, Kasım 2012, ss.30-31.

ZELİNSKİY, S.P., **Ekonomicheskiy Bıt Gosudarstvennykh Krestyan Zangezurskogo Uyezda**

Yelizavetpolskoy Gubernii (Yelizavetpol Vilayeti Zengazur Kazasındaki Devlet Köylerinin Ekonomik Yaşam Tarzı), Tiflis, 1886.

Bülent TARHAN¹

*Ahıska'nın Türkiye ve Bölge Ülkeleri
Açısından Stratejik Önemi*

— * —

ÖZET

Ahıska çok eski bir Türk yurdudur. Anadolu'dan binlerce yıl öncesinde Kıpçak Türklerinin yurt edindiği ve devlet kurduğu tarihi bir yerdir. 1578'den 1829 tarihine kadar da Osmanlı Türk İmparatorluğu sınırları içinde yer almış, eyalet merkezi ve il merkezi olmuştur. 1829 tarihinde Edirne Antlaşması ile Ruslara bırakılmıştır.

Ahıska'nın Anadolu-Kafkasya-İran üçgeni içinde olması stratejik özelliğini artırmaktadır. Bu üç bölge aynı zamanda kıtaların birleştiği yerlerdir. Dünya ülkeleri ile ulaşımın sağlandığı, dolayısı ile dünya ekonomilerinin ilişki kurduğu yer olması nedeniyle bölge birçok yönden stratejik özelliğe sahiptir.

Türkiye açısından tarihi, kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasi yönleri ile Ahıska son derece önemli bir yerdir. Ahıska Türk tarihinin, sosyo kültürel yapısının ve ekonomisinin ayrılmaz parçasıdır. Ahıska Türkiye ile Türkistan arasında coğrafi, sosyo-kültürel ve ekonomik açıdan önemli bir kapı, önemli bir köprüdür. Ahıska yanında tüm Gürcistan Türkiye için önemlidir. Halen çalışmakta olan Bakü Tiflis Ceyhan petrol ve doğalgaz hattı bu ülke topraklarından geçerek Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye ekonomilerinin entegrasyonunu sağlamaktadır.

1944 yılında Ahıska bölgesinde yaşayan Türklerin Türkistan'a sürülmesinden dolayı üzgün ve rahatsızdır. Türkiye'nin bölgeye ilgisinin önemli nedenlerinden biri de Ahıska Türklerinin sürgün edilmiş olması ve anavatanlarına dönememiş olmalarıdır. Türkiye Ahıska Türklerinin tekrar Ahıska bölgesindeki şehir, kasaba ve köylerine koşulsuz olarak geri dönmelerini savunmaktadır.

1 İşletme Politikası - Yönetim Organizasyon Uzmanı

Türkiye için Ahıska ne derecede önemliyse bölge ülkeleri açısından da önemli bir yerdir. Bölge ile ilgilenen diğer ülkeler Gürcistan, Rusya, Ermenistan ve ABD'dir.

Ahıska bölgesinin ve şehrinin Gürcistan sınırları içinde olması nedeniyle Gürcistan'ı doğrudan ilgilendirmektedir. Gürcistan, Ahıskalı Türklerin tekrar geri gelmesini istememektedir. Her ne kadar AGİT'e (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı) üye olurken Ahıskalı Türklerin geri gelmesini kabul etmiş olsa da konuyu sürüncemede tutmakta, 2007 yılında çıkardığı dönüş kararında ise yerine getirilmesi zor koşullar öne sürmektedir. Gürcistan bir milyona yakın Türk'ün Gürcistan'a geri gelmesinin kendi içindeki etnik ve dini dengeyi bozacağını düşünmektedir. Ancak diğer taraftan 1829-1937 arasındaki dönemde Türkiye'ye sığınan Gürcistanlı Müslüman halkın çifte vatandaş olması ve pasaport alması için de gayret göstermektedir. Bu Gürcistan açısından bir tezattır. Sosyo-kültürel dengenin bozulacağı endişesi ile Ahıskalı Türkleri ülkesine kabul etmeyen Gürcistan'ın Türkiye'den Türkleşmiş koyu dindar Gürcistanlı halkı geri çağırmasının mantıklı bir açıklaması yoktur. Hem sosyo kültürel dengenin bozulacağını bahane edip, diğer taraftan kendi sosyo kültürel yapısına tamamen zıt olan Türkiye'deki Türkleşmiş Gürcistanlı halkı geri çağırarak en hafifinden tutarsızlık veya Türkiye üzerinde toplum mühendisliğine soyunmaktadır.

Ahıska ile ilgilenen bir diğer ülke ise Ermenistan'dır. Mesketi-Cevahatya da dönen bölgenin Ahalkalek, Bağdanovka ilçeleri ve köylerinde Ermeni nüfus yaşamaktadır. Bölgede çok iyi örgütlenen Ermeniler karışıklık çıkarmak ve Gürcistan'dan o bölgeyi koparmak ve Ermenistan'a bağlamak için fırsat kollamaktadırlar. Karabağ da uygulanan taktik Ahıska bölgesi içinde uygulanmak istenmektedir.

Ahıska ile Rusya da ilgilenmektedir. Rusya'nın bölge ile siyasi olarak doğrudan ilişkisi vardır. Çünkü sınır antlaşmaları Osmanlı İmparatorluğu ve Çarlık Rusyası ile yapılmıştır. Bu anlaşmalar daha sonra Türkiye-SSCB ve Türkiye-Rusya Federasyonu arasında yenilenerek teati edilmiştir. Ayrıca 1944 yılında bölgenin Rus yönetimi altında olması ve Ahıskalı Türklerin o dönemde Stalin yönetimi tarafından Türkistan'a sürgün edilmesi nedeniyle Ruslar bu konu ile ilgili olup, siyaseten de sorumludurlar. Ancak Rusya'nın Ahıskalı Türklerin tekrar anavatanlarına dönüşü ile ilgili bir görüşü ve faaliyeti yoktur. Rusya bölgeyi kendi arka bahçesi olarak görmektedir. Çarlık Rusyasının ve SSCB'nin devamı olan bugünkü Rusya Federasyonu bölgeyi tekrar hâkimiyeti altına almanın peşindedir.

SSCB yıkıldıktan sonra eski SSCB ülkelerine ve bölgelerine girmeyi kendisine yeni siyaset olarak belirleyen ABD de Ahıska konusu ile dolaylı olarak ilgilenmektedir. Uluslar arası Göç Örgütü ve ABD yanlısı sivil toplum kuruluşları eliyle Ahıskalı Türkler Amerika'ya taşınmakta ve iskân edilmektedir. Ahıskalı Türkleri kendisine vatandaş olarak alan ABD'nin amacı Ahıskalı Türklerin vatana dönüşünü sağlamaktan önce bölgeye müdahil olmak için

fiili bir durum yaratmaktadır. Kendi vatandaşları arasında da Ahıskalı Türklerin olduğunu ileri sürerek bölgeye girmek isteyen ABD, Ahıskalı Türkleri kendi amaçları yönünde kullanmak istemektedir. Amerika'nın bölgeye girmek istemesinin en önemli nedeni bölgedeki enerji kaynakları ve enerji ulaşım hatlarını kontrolü altına almaktır.

Ahıska Türklerinin birincil sorunu Ahıska'ya geri dönmektir. Bunun dışında başka bir amaç veya gizli niyeti yoktur. Konu doğrudan Türkiye ve Gürcistan'ı ilgilendirmektedir. Türkiye ve Gürcistan dışında başka ülkelerin de konuya dâhil olması sorunu çözmekten ziyade büyütür. Onun için bu konuya üçüncü ülkeler ve büyük devletler karıştırılmamalıdır. Soruna insan hakları düzleminde bakılmalı, sorun siyasallaştırılmamalıdır. 1991'den sonra oluşan barış dönemi koşulları sorunu çözmek için iyi bir altyapı oluşturmaktadır. Türkiye ve Gürcistan hukuk zemininde hazırlanmış çok iyi bir antlaşmayla sorunu çözecek güce ve iradeye sahiptir. Sorunun çözülmesi hem Türkiye'nin hem de Gürcistan'ın yararınadır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER : Ahıska, Ahıska'nın Startejik Önemi, Ahıska ve Bölge Ülkeleri, Ahıska Sorununun Stratejik Yönetimi

STRATEGIC IMPORTANCE OF AHISKA TO TURKEY AND REGIONAL COUNTRIES

167
~

Ahıska (Meskhetian); before the Anatolia, thousand years ago, it is an ancient Turkish homeland by the Kipchak Turks that they established state in here. Had taken place in the Ottoman Turk Empire as a center of province between 1578 and 1829, with the Treaty of Edirne was left to the Russians on 1829.

The place that in Anatolia - Caucasus - Iran triangle (on transportation and commercial point of confluence of the continents) it increases the strategic importance of Ahıska (Akhalsikhe).

The Ahıska (Meskhetian), is a geographical, social, cultural and economical important door and bridge between Turkey and Turkestan. The Ahıska along with all of Georgia's territorial integrity is important for Turkey. Baku - Tbilisi - Ceyhan (Adana) oil and gas pipeline ensure of Azerbaijan - Georgia - Turkey's economical integration.

Turkey is sorry, because of deportation of Ahıskan Turks to Turkestan at 1944 and no permission to come back to their homeland now. Turkey is argu-

ing for “unconditional return” in terms of the basic human rights of Ahiskan (Meskhetian) Turks to their ancient cities, towns and villages in Ahiskan region (Akhaltsikhe).

Other countries interested in the region are Georgia, Russia, Armenia and the USA.

These issue is directly related to Georgia within the borders of Georgia of Ahıska region (Akhaltsikhe) due to take place. Georgia does not want Ahiskan Turks to come back and so, is in national – regional – political – ethnic various games. For this purpose, the state of Georgia doesn't give “residence permit, passport and citizenship right” and making big challenges to them but (between 1829 and 1937 period took refuge from the region to Turkey side) on the contrary, the same state understanding gives “passports and dual citizenship right” to the conservative Muslim Georgian local people within the boundaries of Turkey. This situation is in stark contrast in terms of policy in Georgia State.

One other country is Armenia. Armenian population is living in townships and villages of the Akhalkalaki and Bagdanovk in “ Meskhetian – Cevahatia “region. Local Armenians are very well organized in the region. For this reason, they want to remove conflict and confusion in the region. After this, they are waiting the opportunity to pull off this region from Georgia to connect to Armenia. Applied this tactical to Karabakh (Azerbaijan), will also be implemented in the region of Ahiskan homeland (Meskhetian).

Russia is interested with Ahiskan (Meskhetian) region, too. There is a direct politically relationship of Russia with the region. The Russians are responsible and politically relevant due to the deportation of Ahiskan Turks to Turkestan (by the Stalin regime) under the Russian rule of region in 1944. However, Russia has not any opinion and activity about Ahiskan Turks' return to their homeland. Russian Federation (the continuation of Tsarist Russia and the USSR) sees the entire Caucasus region as their own backyard and they are on the pursuit of getting re-dominate the region.

After distribution of the USSR, the United States of America (USA) determines itself the new politics to the former USSR countries and regions entering that are involved indirectly with the issue of Ahiskan (Meskhetian) issue. Ahiskan Turks are having with help of International Organization for Migration (IOM) and the pro-US Non-Governmental Organizations (NGOs) to move to America and they are settled recognized in here. On this occasion, USA creates a de facto situation to ensure the return of Ahiskan Turks (Meskhetian) to there by the Ahiskan (Meskhetian) Turks are U.S. (dual) citizens and want to be involved country in the region. America's the most important reason for wanting to enter to the region is to control of energy sources and energy transport lines in this region.

As a result, the primary problem of Ahiskan Turks (Meskhetian) is to return to Ahıska Homeland (Akhaltsikhe). Other than that there is no hidden agenda or any other purpose of this. The issue concerns directly Georgia and Turkey States. Inclusion of the other states to the subject that out of the Georgia and Turkey, this situation is going to misuse easily and make the problem larger rather than solve the problem. Therefore, the issue should not be confused with third countries and large states. The problem should be viewed in the plane of “fundamental human rights and freedoms” and the problem should not be politicized. After (the USSR) 1991 which developed a period of peace conditions to provide an infrastructure that is conducive to solve the problem. Turkey and Georgia have the power and willpower to solve the problem with a very well prepared treaty based on law. Solution of the problem also provides lasting benefits both Turkey and Georgia.

Keywordo; Ahıska, Turkey and Ahıska, Problem Of Ahıska and Strategic Management

1. AHISKA’NIN STRATEJİK YÖNDEN ÖNEMİ

Gürcistan Cumhuriyetinin güney bölgesinde, Batum’un doğusunda yer alan Ahıska aynı zamanda çok eski bir Türk yurdudur. Anadolu’dan binlerce yıl öncesinde Kıpçak Türklerinin yurt edindiği ve devlet kurduğu tarihi bir yerdir.² 1578’den 1829 tarihine kadar da Osmanlı Türk İmparatorluğu sınırları içinde yer almış, eyalet merkezi ve il merkezi olmuştur. 1829 tarihinde Edirne Antlaşması ile Ruslara bırakılmıştır.³

Ahıska’yı önemli kılan unsurlar, coğrafyası, sosyo-kültürel yapısı, tarihi ve ekonomik potansiyelidir. Bu unsurların bir noktada toplanması bölgeyi stratejik yer haline getirmektedir. Ahıska bütün bu yönleri ile hem askeri anlamda, hemsiyasi anlamda, hem de lojistik anlamda stratejik bir merkezdir.

Ahıska’nın Anadolu-Kafkasya-İran üçgeni içinde olması stratejik özelliğini daha da artırmaktadır. Bu üç bölge aynı zamanda kıtaların birleştiği yerlerdir. Dünya ülkeleri ile ulaşımın sağlandığı, dolayısı ile dünya ekonomilerinin ilişki kurduğu yer olması da Ahıska bölgesini stratejik kılan özelliklerinden biridir.

1.1.Ahıska Coğrafyasının Stratejik Önemi

Türkiye Cumhuriyetinin kuzeydoğu sınırınıyaklaşık 15 km. dışarısında kalan Ahıska; bir şehir adı olmakla beraber, tarihi Kıpçak Atabeyliğinin

2 Rasim Bayraktar, Ahıska Çıldır Beylerbeyliği, Eksen Matbaası, İstanbul-2000, s. 15

3 Rasim Bayraktar, a.g.e., s. 24

başkenti, Osmanlı Döneminde Ahıska Çıldır Beylerbeyliğinin merkezi ve aynı zamanda bir bölgenin adıdır. Bu bölgeye Çoruh vadisi, Kura çayının üst tarafı da dâhildir.⁴

Ahıska konumu itibariyle başlıca şu özelliklere sahiptir.

1. Ahıska Anadolu'nun Güney Kafkasya'ya açılan kapılarından biridir.
2. Ahıska, Gürcistan'ın güney kısmında Batum ve Borçalı'yı birbirine bağlayan zincirin orta halkasıdır.
3. Ahıska, Türkiye ile Türkistan arasında her yönden önemli bir köprüdür.
4. Ahıska, Osmanlı döneminde Anadolu'nun savunması açısından önemli bir ileri karakoldur.

Ahıska sorunu Rusların Kuzey ve Güney Kafkasya'yı birbirine bağlayan Daryal geçidini 1806 da ele geçirmesi ile başlamıştır. 23 yıl sonra 1829'da Ahıska, 49 yıl sonra 1878'de Batum, Artvin, Ardahan ve Kars Rusların eline geçmiştir.

Anadolu'yu kuzeyden koruyan stratejik nokta Kırım'ın kaybı, Kuzey Kafkasya direnişinin de kırılmasına neden olmuştur. Kuzey Kafkasya'nın elden çıkması, Rusların Güneye inmesini, önce Ahıska ve çevresini sonra da Batum ve Kars bölgesi almasını kolaylaştırmıştır. Ruslar, 1. Dünya Savaşında Doğu Anadolu'nun kilit şehri Erzurum'u ele geçirip, Refahiye önlerine kadar ilerlemişlerdir. Kırım'ın kaybı ile ortalama her 35 yılda bir stratejik nokta kaybedilmiştir.

1.2. Ahıska'nın Tarihi ve Kültürel Yönden Stratejik Önemi

Ahıska'yı hem bir bölge adı, hem de bölgenin merkezi olarak ele almakta yarar vardır. Tarihi Ahıska bölgesinin bugün itibariyle kuzey kısmı Gürcistan'da, güney kısmı ise Türkiye'de kalmıştır. Özellikle Türkiye'nin Artvin ve Ardahan il-lerinde yaşayan insanların kendilerini aynı zamanda "Ahıskalı" olarak tanıtmalarının nedeni budur. Ahıska şehri Türkiye sınırları dışında kalınca, Ahıskalı kavramı da Ahıska'dan Türkiye'ye göç edenler için kullanılmaya başlanmıştır. (*Ahıskalı veya Ahıska Muhaciri*)

Her şeyden önce Ahıska Türk kültür coğrafyasının doğal bir parçasıdır. Bölge halkının önemli bir kısmı Türkiye'nin resmi sınırları içinde kalsa bile, diğer yarısı Gürcistan sınırları içinde kalmıştır. Ahıska bölgesinin konuştuğu Türkçe ve yaşayış kültürü ise Doğu Karadeniz, Doğu Anadolu ve Batı Azerbaycan bölgelerinin özelliklerini taşıdığı görülmektedir.⁵

Ahıska bölgesi bütün özellikleri ile bu Türk bölgeleri arasında bir köp-

4 Yunus Zeyrek, Ahıska Araştırmaları, Kozan Ofset Matbaacılık San. Tic.Ltd. Şti., Ankara-2006., s. 9

5 Rasim Bayraktar, Eski Sovyetlerde Türk Kimliği, Berikan Yayınevi, Ankara-2013., s. 78

rüdür. Ahıska'yı bilmeden Güney Kafkasya'yı tanımak zordur. Sınırdaki yer alan Şavşat ve Posof ilçeleri Ahıska bölgesinin kuzeydeki karakterini en net şekilde yansıtan iki ilçedir. Ahıska karakteri güneyde Yusufeli-Olur hattına kadar görülmektedir. Ayrıca Erzurum'un Tortum İlçesine bağlı Kiska-Kiskha(Şenyurt) adlı bir köy de mevcuttur.Kiska-Kiskha sözü ile Ahıska-Ahkiskha sözünün benzer olmasının nedeni her iki yerleşim merkezinde de benzer insanların yaşamasıdır. Türkologlar Ahıska'yı Kıpçak Türklerinin bölgesi olarak adlandırırsa da, bu akademik bir adlandırmadır. Sınırın her iki tarafındaki halk arasında da Kıpçaklık bilinmemektedir. Bölge halkı kendini Türk, dilini de Türkçe olarak tanımlamaktadır. Konuşulan Türkçe ise ağırlıklı olarak Batı ve Doğu Oğuz Türkçelerinin özelliklerini barındırır. Nispeten Doğu Karadeniz Türkçesi ile de benzerlikleri vardır.⁶

Ahıska bölgesinde bugün Türk nüfus olmasa bile, Ahıska'nın bir Türk şehri ve bölgesi olduğu gerçeği tarihi kayıtlarda yerini almış tescil edilmiştir. Kıpçak Atabeylikleri dönemi, Ahıska-Çıldır Beylerbeyliği dönemiyle birlikte 1829 yılına kadar bölgede var olan Türk mülki idaresi ve siyasi hâkimiyeti yakın tarihin canlı şahitleridir.

Sürgün edilen Ahıska Türkleri gittikleri yerlerde dillerini, dinlerini, kültürlerini kısaca özlerini koruyarak, devşirme değil öz be öz Türk olduklarını ispat etmişlerdir. Sürgünle beraber Türkistan Türkleri, Batı Asya'da kalan Türk kardeşlerini, Ahıskalı Türkler de Türkistanlı Türk kardeşlerini tanımışlardır. Sürgün beraberinde bir kültür köprüsü kurmuş ve kopan tarihi bağların yeniden canlanmasını sağlamıştır.

Ahıskalı Türklerin bugün en önemli özelliklerinden biri de tüm Türkistan Coğrafyasını tanımaları, bütün Türk lehçelerini bilmeleridir. Ahıskalı Türkler, Türkiye-Kafkasya ve Türkistan Türkleri arasında her yönden köprüdür.

Konuyla ilgili olarak, Ahıska bölgesinde yaşayan ve Ahıska Türkçesi konuşan önemli ölçüde Hıristiyan Türk nüfusun olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Bu nüfusun bir bölümü Gürcistan'da, diğer bir bölümü de Rusya Federasyonunun Stavropolkrayına bağlı Pyatigorsk'ta(Beşdağlar) yaşamaktadır.Ayrıca Gürcistan'da, Trabzon ağzı ile konuşan bir Hıristiyan Türk topluluğu daha yaşamaktadır. Batum'dan Borçalı'ya, Ahıska'dan Pyatigorsk'a kadar olan bölgede yaşayan bu Hıristiyan Türk topluluğu da Ortodoks mezhebine bağlı olup, her iki Türk topluluğu da kendilerini Urum veya Grek olarak adlandırmaktadırlar. Gürcüler ve Müslüman Türkleri ise bunlara "Berzay-Berzen" demektedirler.⁷

6 Leyla Karahan, Leyla, Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması., Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara-1999, s. 97-113

7 Bülent Tarhan, Gürcistan'ın Borçalı Bölgesinden gelen ve Türkiye'de Üniversitelerinde okuyan Borçalılı Türk öğrencilerle yapılan sohbet notlarından....

Ahıska Türk kültürünün bir parçası olan bu Hıristiyan Ortodoks iki Türk topluluğunun da kendilerini Urum (*Rum*) olarak adlandırmasının nedeni Hıristiyan Ortodoks olan etnik Rumlarla aynı mezhepten olmalarıdır. Aynı şekilde Ahıska'nın Ahılkelek bölgesi yanında, Türkiye ve dünyanın birçok yerinde yaşayan Gregoryen mezhebine bağlı Hıristiyan Türkler de kendilerini Ermeni olarak adlandırmaktadır. Bunlar akademik yönden araştırılması gereken etnik sosyolojinin ve kültürel sosyolojinin sorunlarıdır.

Balkanlarda hâkim olan din ve milliyet anlayışı nispeten Kafkaslarda da hâkimdir. Yani Balkanlarda olduğu gibi Kafkaslarda ve Anadolu'da da Müslüman olan tüm halklar aynı zamanda Türk olarak kabul edilmekte, Hıristiyan Türkler⁸ ise Türk olarak kabul edilmemektedir. Bu görüş nedeniyle Yunanistan ve Türkiye'nin 1924'de imzaladığı nüfus değişimi anlaşmasına göre Müslüman ve Hıristiyan nüfus yer değiştirirken Yunanistan'dan Müslüman Türklerle birlikte Müslüman Yunanlılar ve diğer Müslüman topluluklar da Türkiye'ye göç ettirilmiştir. Aynı şekilde Türkiye'den de Hıristiyan Yunanlılar yanında Hıristiyan Türkler ve diğer Ortodoks topluluklar da Yunanistan'a göç ettirilmiştir.⁹

Hıristiyan Türkler konusu Ahıska Türkleri içinde olup, konuyu bir bütün olarak ele almak gerekir. Ahıska Türklerinin bir kısmının Hıristiyan olması, eskiden bütün Ahıska Türklerinin de Hıristiyan olduğu anlamına gelmez. İslam tarihi konumuzun dışında olsa bile, hem Gürcülerin hem de Türklerin bir kısımlarının Müslümandığer bir kısımlarının ise Hıristiyanların olduğu günümüzün canlı bir gerçeğidir. Gürcistan'daki Hıristiyan Türklerle Yunanistan'ın sahip çıkması da Türk milleti açısından bir kayıptır.

1.3. Ahıska'nın Ekonomik Yönden Stratejik Önemi

Ahıska bölgesinden 1944 yılında Sovyet resmi rakamlarına göre yüz bine yakın insanın göç ettirildiği bilinmektedir. 2013 yılı itibariyle bütün dünyada Ahıskalı Türk sayısının beş yüz binin üzerinde olduğu¹⁰ belirtilmektedir. Bu nüfus her yönüyle olduğu gibi ekonomik anlamda da önemli bir işgücüdür. Bu nüfusun gelmesi Gürcistan ekonomisi açısından önemli bir kazanımdır.

Ahıska; ekime elverişli verimli toprakları, ormanları, akarsuları ile her türlü tarım ve hayvancılığa uygun bir bölgedir.¹¹ Aynı zamanda Türkiye ile Gürcistan, Azerbaycan ve Rusya Federasyonu ile Türkistan Türk Cumhuriyetleri arasında hava ve kara ulaşımını da sağlayan önemli bir kavşak nok-

8 Fuat Bozkurt, *Türklerin Dili*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Yayın No: 252, Ankara-1999, s. 365

9 www.wikipedia.org, Türkiye Yunanistan Nüfus Mübadelesi

10 Rasim Bayraktar, *AHISKALI TÜRKLERDE GÖÇÜN DİNSEL YAŞAYIŞA ETKİLERİ* T.C. ONDOKUZMAYIS ÜNİVERSİTESİ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun-2011, s. 90

11 Asif Hacı, *Axısqa Türkleri Veten Bilgisi*, Ahıska Tanıtım Ajansı, İstanbul-2009, s. 91-93

tasıdır. Tiflis, Ahılkelek, Kars, Erzurum demiryolu ile beraber geniş otobanların da eklenmesiyle, bölge ekonomileri birbirlerine daha sıkı bağlanacaktır. Önemli bir transfer ve lojistik noktası olan Ahıska; önemli bir serbest ticaret bölgesi ve finans merkezi olmağa da adaydır.

Bakü, Tiflis, Ceyhan (BTC) Petrol Boru Hattı bölge ekonomilerini birbirine bütünleşik (*entegre*) hale getirmiştir. Bu hattın çalışması bölge ekonomilerine katkı sağlarken, bu hatlarda veya ulaşım yollarında meydana gelecek her türlü olumsuzluk bölge ülkelerinin ekonomilerini de etkileyecektir. Bölge ülkelerinin ekonomik bütünleşmesini güçlendirecek bir diğer konu da Ahıska Türklerinin sürgün edildikleri yerlerden anavatanlarına dönüşlerinin sağlanmasıdır. Ahıska Türkleri anavatanlarına döndüğünde Türkiye ile Gürcistan arasındaki siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel konularda da önemli bir köprü olma görevini de yerine getireceklerdir.

1.4. Ahıska'nın Siyasi Yönden Stratejik Önemi

Ahıska bütün bu özellikleri yanında siyasi yönü sözkonusu olduğu zaman bütün bu olumlu yönler askıda kalmakta, siyasi yönü ön plana çıkmaktadır. Ahıska bir Türk şehri ve bölgesi olsa bile bugün itibarıyla Gürcistan devletinin sınırları içindedir.

Konuya ister kültürel açıdan bakalım, ister ekonomik açıdan bakalım, isterseniz insan hakları açısından bakalım sonuç değişmemektedir. Çünkü bütün bu bakış açıları gelip siyasi kanalda düğümlenmektedir. Gürcistan devleti kendine ait bir bölge hakkında konuşulmasından doğal olarak rahatsızlık duymaktadır. Türkler anavatanlarından dönmeyi isteme hakkına sahiptirler. Ancak, Ahıskalı Türklerin anavatanlarına dönüşünü istemeyenlerin ve bu nedenle engelleyenlerin hukuki bir gerekçeleri yoktur. Sonuçta hukukla açıklanamayan her şey siyasidir. Siyasi kilitlenmeyi açacak en önemli enstrüman ekonomik ve hukuki baskıdır. Ekonomik ve hukuki baskının en etkili olanı ise uluslararası niteliğe sahip olan baskılardır. Ancak Ahıska konusu siyasallaştırılmadan çözülsün, bu tarz yollara girilmesine gerek kalmaz. Kaldı ki bu tür baskılar Gürcistan-Türkiye dostluğuna zarar verir.

Ahıska bölgesinin konumunu belirleyen uluslararası ve taraflar arası anlaşmaların ilki 1829 tarihli Edirne Anlaşmasıdır. Bu anlaşma ile Ahıska Rus Çarlığına bırakılmıştır. Ahıska bölgesini ilgilendiren 1856 Paris konferansı ve 1878 tarihli Berlin Anlaşmalarıdır. Bu anlaşmalarda Ahıska'dan bahsedilmemesi, kaybı kesinleştirmiştir.¹²

1878'den sonra Ahıska bölgesinin kaderini etkileyen en önemli olay 1917 de Rus Çarlığının yıkılması ve anlaşmaların hükümsüz hale gelmesidir. 1. Dünya Savaşı sonunda Rusya ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan Brest-Litovsk Barış anlaşması ile üstünlük Osmanlı tarafına geçmiştir. Bu

12 İlyas Doğan, Ahıska Dosyası Dergisi, Sayı1, Çetin Matbaası., 2007-İstanbul, s. 11

anlaşma hükümleri gereği yapılan halk oylaması ile Batum-Ahıska-Ahılkelek-Artvin-Ardahan-Kars ve Oltu Osmanlı Devletine katılma kararı vermiş, bu ilhak kararını onaylayan Osmanlı Devleti bölgede kendi idari yapısını kurmuştur. Mondros anlaşma hükümleri nedeniyle Osmanlı tekrar bölgeden çekilmiş, bu sefer de bölgede Kars merkezli Güney-Batı Kafkas devleti kurulmuş, 11 Eylül 1334 (1918) tarihinde de Osmanlı'ya iltihak ettiğini açıklamıştır. Bunun üzerine Kars İngilizler tarafından işgal edilmiş ve devlet sona erdirilmiştir.¹³

Çarlığın yıkılmasıyla Güney Kafkasya'da ayrı devletçikler kurulmuştur. Osmanlı Devleti de Kafkas İslam ordularıyla bölgeye girmiş ve Dağıstan'a kadar olan bölgeyi ele geçirmiştir. Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan ile yapılan Ba-tum, Gümrü, Ardahan ve Trabzon anlaşmaları ile Kars, Ardahan ve Artvin'in yanında, Batum, Ahıska ve Nahçıvan bizde kalmıştır. Mondros Mütarekesinin olumsuz şartları ve 1920'de SSCB'nin bölgeye tekrar dönmesiyle bu anlaşmalar hükmünü yitirmiş, elde edilen üstünlük te kaybedilmiştir, 16 Mart 1921 yılında imzalanan Moskova-Kars anlaşmalarıyla yeni sınırlar oluşmuştur.

1921 anlaşması ile Batum, Ahıska, Borçalı ve Nahçıvan kaybedilmiştir. Son bir atak ile Nahçıvan; Azerbaycan'a bağlı olması şartıyla bırakılırken, Batum da Acaristan Özerk Bölgesi olarak Gürcistan'a bağlanmıştır. Bu anlaşmalar yapılırken Ermenilere bırakılan topraklarda yaşayan Türklerle, Ahıska ve Borçalı bölgesi hakkında hiçbir hüküm yer almamıştır. Acaristan ve Nahçıvan Özerk Bölgelerinin garantör ülkesi olan Türkiye, başta Ahıska olmak üzere, Güney Kafkasya'nın diğer Türk bölgelerinde garantör ülke konumunu elde edememiştir.¹⁴

Soğuk savaş dönemi ve SSCB'nin dünyanın ikinci büyük gücü haline gelmesi, Türklerin aleyhine olmuştur. SSCB içinde kalan Türklerin milli kimlikleri, tarihleri ve inançları üzerinde tahribatlar yapılmış, Türk ve Türkistan sözleri yasaklanmış, Türk ülkeleri de yapay olarak bölünmüş ve birbirine yabancı toplumlar haline getirilmiştir.

Gerek uluslararası anlaşmalar, gerekse SSCB ile yapılan ikili anlaşmalar Türkiye'nin SSCB'de kalan Türklere sahip çıkmasını engellemiştir. Aynı dönemlerde Ermenistan olarak adlandırılan bölgede kalan Türklerin de hakkı, hukuku sahipsiz kalmıştır. Azerbaycan devletinin toprakları bilinçli olarak Gürcistan ve Ermenistan arasında paylaştırılırken, stratejik bölgelerde özerk bölgeler inşa eden SSCB, Ermenistan ve Gürcistan içinde kalan Türklerin yaşadığı bölgelerde Türk özerk-otonom bölgeleri kurmamıştır.

13 Ahmet Gökdemir, Cenübi-Garbi Kafkas Hükümeti, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara-1998, s. 15-25

14 İlyas Doğan, a.g.e., s. 11-13

1991'de SSCB'nin yıkılması ile 1921 tarihli Moskova-Kars anlaşması da hükümsüz kalmıştır. 1921 tarihli anlaşmadaki SSCB'nin taahhütlerini Rusya Federasyonu üstlenmiş ve 1991 yılında Moskova-Ankara anlaşması olarak yenilenmiştir.

Ancak bu yeni durumda Rusya Federasyonunun Türkiye ile karadan sınırı yoktur. Anlaşma yenilenirken Türkiye'nin hakları yeniden gözden geçirilip, başta Ahıska olmak üzere Gürcistan ve Ermenistan'daki Türk Bölgeleri garanti altına alınması gözden geçirilmiştir.

Moskova-Kars anlaşması yenilenirken 23.10.1917 - 7.11.1917 tarihli Brest-Litovsk anlaşması, 14.3.1918 - 14.4.1917 tarihli Trabzon Konferansı, 11.4.1918 - 4.6.1918 tarihli Batum Konferansında yer alan Türkiye lehine maddeler hayata geçirebilir, bu cümleden halk oylaması ile daha ilhak edilen Batum, Ahıska ve Ahılkelek tekrar vatan topraklarına katılabilirdi. Bunlar dahi olmasa Ahıska ve Ahılkelek bölgesinin Batum merkezli Acaristan Özerk bölgesine dâhil edilmesi sağlanıp, ayrıca Türkiye'nin etkili garantör olması da sağlanabilirdi.

2. BÖLGE ÜLKELERİ AÇISINDAN AHISKA SORUNU

Ahıska Türkiye için ne derecede önemliyse bölge ülkeleri açısından da önemli bir yerdir. Bölge ile ilgilenen diğer ülkeler Gürcistan, Rusya, Ermenistan ve ABD'dir.

175
~

Ahıska sorunu birinci derecede Türkiye ve Gürcistan arasındaki bir konudur. Çünkü bugünkü durum itibarıyla Ahıska bölgesi ve şehri Gürcistan sınırları içinde ve onların hâkimiyeti altındadır. Aynı zamanda tarihi, kültürel ve siyasi nedenlerle Ahıska, Türkiye'nin her zaman ilgi sahasında olmuştur.

Konunun bir diğer muhatabı da Rusya Federasyonudur. Çünkü yıkılan SSCB'nin yükümlülüklerini Rusya üstlenmiştir. Ahıskalı Türkler 1944 yılında o günkü SSCB yönetimi tarafından sürüldükleri içinsorumlu SSCB'dir. Her yönüyle SSCB'yi temsil eden Rusya da konunun çözümü bağlamında bir taraftır. Bölgenin diğer ülkelerinin Ahıska ile doğrudan ilgileri ve ilişkileri yoktur.

Prensip olarak Ahıska konusu yalnızca Gürcistan ve Türkiye arasında ele alınmalı, konu uluslararası alana taşınmamalıdır. Çünkü tarafların artması konunun çözümünü zorlaştırmaktan başka bir şeye yaramayacaktır. Sosyolojik açıdan birbirine benzeyen Türkiye ve Gürcistan için konunun çözümü zor değildir. Gürcüler Türkiye için nasıl yabancı unsur değilse, Türkler de Gürcistan için yabancı bir unsur değildir.

2.1.Rusya Federasyonu Açısından Ahıska Sorunu:

Bu konuyla ilgili olarak Ruslar hakkında söylenecek ilk ve net söz; Ruslar açısından “*Ahıska Türkleri Sorunu*” diye bir sorun yoktur. Mevcut duruma Rusların bakışı; konunun onlarla ilgisinin olmadığı, SSCB dönemi ile ilgili olduğudur.

Rusya'nın bölge ile doğrudan ilişkisi vardır. Çünkü sınır antlaşmaları Osmanlı İmparatorluğu ve Çarlık Rusyası arasında yapılmıştır. Bu anlaşmalar daha sonra Türkiye-SSCB ve Türkiye-Rusya Federasyonu arasında yenilenecek teati edilmiştir. Ayrıca 1944 yılında bölgenin Rus yönetimi altında olması ve Ahıskalı Türklerin o dönemde Stalin yönetimi tarafından Türkistan'a sürgün edilmesi nedeniyle sorun; siyaseten de hukuken de Rusları sorumluluk altına almaktadır.

Her konuda SSCB'nin yerini alan Rusya Federasyonu Ahıskalı Türklerin sorunları konusunda da taraftır. SSCB dönemin uygulamalarını eleştiren Rusya Federasyonu Ahıska konusunda susmaktadır. Rusya'nın yapması gereken şey Ahıskalı Türklere sürgün öncesi statülerinin kazandırılması için gayret etmesi, bu konuda çalışanlara destek olması ve üzerine düşeni yapmasıdır.

176 ~ SSCB'nin çökmesi ile birlikte her ne kadar Rusların hukuki olarak bölge ile ilgileri kalmamış olsa bile Ruslar askeri ve siyasi açıdan bölgedeki varlıklarını devam ettirmektedirler. Rusya'nın Güney Kafkasya politikasında Ahıska'ya özel ayrı bir bakışı yoktur. Rusya açısından bölge Çarlık Rusya'sından kendilerine kalan mirastır.

Güney Kafkas ülkeleri arasındaki sınırları çizen, Azerbaycan topraklarını küçülten, Kırım, Kuzey Kafkasya ve Ahıska'daki Müslüman Türkleri ve diğer Müslüman halkları sürgüne gönderen de Ruslardır. Her ne kadar bu siyasetin mimarı Stalin görünse de, bu siyasetin arkasındaki irade Rusların sıcak denizlere inme politikasının parçalarıdır.

Stalin'in ölümü ile birlikte nispeten demokratikleşmeye çalışılan SSCB'de sürgün halkların talepleri başlamıştır. Bu talepler sonucunda Türkler dışında bütün halklar sürgün edildikleri topraklara geri dönmüşlerdir. Geri dönemeyenler ise Kırım Türkleri ile Ahıskalı Türklerdir.¹⁵

Rusya konuya demokrasi ve insan hakları açısından bakmamakta, güvenlik ve risk kriterlerine göre siyaset gütmektedir. Rusya Federasyonu'nun tarafsız olmayıp, SSCB dönemindeki kazanımlarını korumaya çalıştığı, yeni oluşturduğu Bağımsız Devletler Topluluğu aracılığı ile SSCB'nin eski coğrafyasını etkisi altına almaya çalıştığı bir gerçektir. Ruslar bu bölgedeki var-

15 Seyfeddin Buntürk, Rus Türk Mücadelesinde Ahıska Türkleri, Berikan Yayınevi, Ankara-2007, s. 227-234

lıklarını devam ettirmek için Azerbaycan (*Qebele*), Gürcistan (*Ahalkelek*) Ermenistan'daki askeri üslerini kapatmamışlardır. Ancak bu askeri üslere rağmen Ruslar; Azerbaycan ve Gürcistan'ı kontrol altına alamamıştır. Ermenistan ise her yönden Rusya'ya bağlı ve Rusların kontrolünde olan bir ülkedir. Gürcistan'a karşı, Gürcistan içindeki özerk bölgelerin bağımsızlığını destekleyen Rusya bu konuda Gürcistan'ı köşeye sıkıştırması sonucu Ağustos 2008 de aralarında çatışmalar patlak vermiştir. Kısa süren savaş sonunda Gürcistan içindeki özerk bölgeler olan Abhazya ve Güney Osetya bağımsızlığını ilan etmiş, Rusya da bu özerk bölgelerin bağımsızlığını tanımıştır.

Rusya Federasyonu bölge ülkelerini ilhak etmese bile, yönetimlerini etkilemek istemektedir. Nitekim eski SSCB ülkelerinin tamamında siyasetçiler ve aydınlar arasında "*Rusya Yanlısı*" ve "*Batı Yanlısı*" diyetanımlamalar yapılmaktadır.

Bölgeye tekrar geri gelmenin yollarını arayan Yeni Rusya devletinin Ahıska Türklerinin lehine siyaset takip etmesini beklemek boş bir bekleyiştir. Rusya, SSCB dağıldıktan sonra bölgeye Çarlık Rusya'sı gözüyle bakmakta ve kendi arka bahçesi olarak görmektedir. Ancak batı desteğindeki uluslararası toplum ve insan hakları konusundaki hassas çevrelerin oluşturduğu ekonomik ve siyasi baskı ortamı Rusları frenlemektedir. Bir taraftan SSCB'nin avantajlarını devam ettirmek isteyen Rusya, diğer taraftan hür dünyanın uygulayacağı ekonomik ve siyasi yaptırımlar nedeniyle bölgeden ve dünyadan koparak yalnız kalmayı istememektedir.

Rusların bölge siyasetinde uyguladıkları üç önemli enstrümanı vardır.

1. Ekonomik baskı
2. Siyasi baskı
3. Askeri baskı

Ruslar ekonomik baskı aracı olarak petrol ve doğalgazı kullanmaktadır. Bölgede doğalgaz ve petrol açısından Rusya'ya bağımlı olan devletler baskı altındadır. Gürcistan devleti Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol ve Doğalgaz hattı sayesinde Rusya'nın bu baskısından kurtulmuştur.

Ekonomik açıdan Gürcistan'ı kontrol altına alamayan Ruslar siyasi baskı kozunu kullanmağa başlamıştır. Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlığını desteklemesi yanında Cavahetya Ermenilerinin özerklikleri için de silahlı mücadele kartını büyük bir ustalıkla kullanmaktadır. Ayrıca Gürcistan'daki Batı Yanlılarına karşı Rusya Yanlılarını örgütleyerek siyasi bir güç elde etmeğe çalışmaktadır.

Rusya'nın bölgede baskı politikaları kurmasını kolaylaştıran bir diğer faktör de Ahalkelek'te bulunan Rus askeri üssüdür. 62. Rus Askeri Üssü olarak ta anılan bu güç bölgedeki bölücü Ermenileri ve diğer bölücü hareketleri cesaretlendirmektedir. Bağımsız bir devlet olan Gürcistan, ülkesindeki Rus Askeri üssünün çıkarılmasını istemekte, Ermeniler ise kendi güvenliklerini

bahane ederek buna şiddetle karşı çıkmaktadır. 62. Rus Askeri Üssündeki Rus askerlerinin olası bir Gürcü-Ermeni ihtilafında nasıl bir tutum alacaklarını tahmin etmek güç değildir.

Ahıska Türklerini sürgün eden Ruslar, sürgün halkın anavatanlarına geri dönmelerine yardımcı olmamaktadır. Azerbaycan-Ermenistan arasındaki Karabağ sorunu örneğinde olduğu gibi, Ahıska Bölgesinin ayın zamanda Gürcistan ile Ermenistan arasında önemli bir sorun olduğunu bilen Ruslar, Karabağ'da olduğu gibi Gürcistan'da da Ermenileri desteklemektedir.

Sürgünün en önemli nedeni Türkiye-Azerbaycan arasındaki nüfus coğrafyasını kesmektir. Güneyde Zengezor'un Ermenilere verilmesi, kuzeyde Ahıska Türklerinin sürgün edilmesi bu kopmayı tamamlamış, Gürcü ve Ermenileri rahatlatmıştır.¹⁶

2.2. Gürcistan Açısından Ahıska Sorunu:

Ahıska sorunu konusunda Gürcistan birinci taraftır. Çünkü Ahıska Gürcistan içinde yer almakta, sürgün edilen halk ta bugünkü Gürcistan'ın asli vatandaşlarıdır. Ahıskalı Türkler geri gelirse Gürcistan'a gelecekler, Ahıska ve çevresindeki baba ocaklarına yerleşecekler ve Gürcistan vatandaşı olacaklardır.

Gürcistan'ın vatandaşlarını geriye alması devlet olmanın bir gereğidir. Ancak Gürcistan buna ayak diretmektedir. Her ne kadar 1999 yılında Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatına üye olurken, Türkiye'nin koyduğu Ahıska Türklerinin geriye dönüşünün kabul edilmesi şartını kabul etmiş olsa da, 2014'ün ilk yarısı itibariyle henüz olumlu bir sonuç elde edilememiştir.

Gürcistan 2007 yılında çıkardığı dönüş kararında yerine getirilmesi zor koşullar öne sürmektedir. Bir milyona yakın Türk'ün Gürcistan'a geri gelmesinin kendi içindeki etnik ve dini dengeyi bozacağını düşünmektedir. Oysa Ahıskalı Türklerin tamamı değil, sadece bir kısmı Ahıska'ya dönmek istemektedir.

Gürcistan'ın birinci amacı Ahıska Türklerini geriye almamaktır. Alırsa da bunu öncelikli olarak iki şarta bağlamıştır.

Gürcistan vatandaşlığını kabul edecek Türklerin Gürcüce ad soyad almaları

Etnik olarak Gürcülüğü kabul etmeleri.

Türkler tarafından kabul edilmesi mümkün olmayan bu koşullardan Gürcistan tarafı vazgeçmiş, yeni koşullar ileri sürmüştür. Yeni koşullar şunlardır;

1. 1944 öncesinde Gürcistan'da yaşadıklarını ispatlayan belge sunulması,

¹⁶ Seyfeddin Buntürk, a.g.e., s. 219-222

2. Göç edecek halkın Gürcüce bilmesi,
3. Geri gelecek halkın nerelere yerleştirileceğine Gürcistan devletinin karar vereceği,
4. Başvurular Gürcüce ve İngilizce olarak yapılması,
5. 2009 sonuna kadar yapılacak başvurular değerlendirilme alınması.

1944 sürgünü ve olumsuz sonuçlarını ortadan kaldırmayı amaçlayan Gürcistan hükümetinin kararlarında Ahıska'dan ve Ahıskalı Türklerden kesinlikle bahsetmemektedir. "*Gürcistan'dan Ayrılan İnsanlar*" gibi garip bir tanımlama yapmaktadır. Ayrıca başvuru ekinde temini mümkün olmayan bir sürü belge de istemekte, süre kısıtlaması koyarak ta konuyu biran önce kapatmak istemektedir.

Oysa Ahıska'dan sürülen insanlar Gürcistan'ın kendi öz vatandaşlarıdır. Herkesten çok Gürcistan'ın bu vatandaşlarına sahip çıkması gerekir. Hem insan gücü potansiyelinin artması, hem de dünyaya örnek bir ülke olmak için bunlar Gürcistan'a tarihin sunduğu altın fırsatlardır. Bunun için Gürcistan Ahıska Türklerinin geriye dönüşünü kolaylaştırmalı, geriye dönüşü süresiz ve koşulsuz olarak kabul etmelidir.

Kayıtlar ve benzeri konularda bilgi belge sıkıntısı çekilmesi durumunda Gürcü devleti öncelikle Rusya'dan, Türkiye'den ve sürgün halkların gönderildiği ülkelerden (Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Azerbaycan, Türkmenistan) yardım isteyebilir.

Gürcistan'ın beklediği şey Ahıskalı Türklerin bıkmaması ve Ahıska'ya dönmekten vazgeçmeleridir. Bunun yanında Borçalı bölgesi Türklerinin Azerbaycan'a göçmesi için de her türlü baskıyı uygularken, Batum'da yaşayan Türklere ise Hıristiyanlaştırma ve Gürcüleştirme siyaseti uygulamaktadır. Bu koşullar altında Ahıska Türklerinin bölgeye dönmelerini istemeyecekleri de gayet açıktır.

Ancak Gürcistan'ın da kendince haklı nedenleri vardır. Çünkü 1991'de SSCB çökmüş, ancak Rusya'nın bölge üzerinde hâkim olma siyaseti çökmemiştir. SSCB döneminden kalan özerk yapılar sistemi Gürcistan'ın üniter yapıya geçmesini engellemektedir. Gürcistan, SSCB'den ayrıldıktan sonra eski yapısını yenileyememiştir. Halen daha ülke içinde Abhazya, Acaristan ve Güney Osetya olmak üzere üç tane özerk cumhuriyet bulunmaktadır.

Sovyetlerde çözümler başlayınca 1988'de Dağlık Karabağ Ermenilerinin Azerbaycan'dan ayrılma eylemlerine başlaması, aynı zamanda Gürcistan Ermenilerinin de milliyetçilik duygularının uyanmasına neden olmuştur. Özellikle Gürcistan'ın Güneybatısındaki Cavahetya-Ahıska bölgesinde yaşayan Ermeniler ciddi bir örgütlenme sürecini başlatarak 1991 yılında Cavah Ermeni Hareketini kurmuşlardır. 1994'de Tiflis hükümetinin Mesheti ve Cavaheti vilayetlerini birleştirerek Samtshe-Cavaheti vilayetini oluşturması,

fiili özerk vilayetoluşmasına neden olmuştur. Bölgede Gürcistan devletinin hâkimiyeti zayıf olup, bölücü terörist Ermeni gruplar etkindir.

Sürgün Ahıskalı Türkler ülkelerine Gürcistan vatandaşı olarak dönmeyi isterken, Ermeniler ise bölgeye önce özerklik verilmesi, sonra da Ermenistan'a bağlanmanın peşindedirler.

Gürcistan'ı bu sıkışık durumdan kurtaracak tek güç Türkiye'dir. Türkiye sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi açıdan Gürcistan'ın can simididir. Gürcistan'ın da bunu görmesi ve Ahıskalı Türklerin geri dönüşünü kolaylaştırarak dostluğunu perçinlemesi en çok kendi yararınadır. Gürcistan'ın bağımsızlığının garantisi Batı'dan ziyade Türkiye'dir. Türk, Gürcü ilişkilerinde en önemli bağlardan biri de Türkiye'de yaşayan Müslüman Gürcistanlı nüfustur. Buna karşılık Gürcistan'da da Türklerin olması bir denge oluşturacak ve karşılıklılık ilkesi gereği yerine getirilmiş olacaktır. Ancak bugün itibariyle Gürcistan'da dengeyi sağlayacak kadar Türk yoktur. Ayrıca Türk halkının Hıristiyan Gürcüler hakkında yeterli düzeyde bilgisi olmayıp, bütün Gürcüleri Türk ve Müslüman sanması ilginçtir. Bu bilgi yanlış olsa bile sonuç itibariyle Türk halkının Gürcistan'a ve Gürcülere karşı sevgisi, sempatisi ve sıcak bir yakınlığı vardır. Bu durum sorunların çözülmesinde önemli bir avantajdır.

Bütün bu gerçekler karşısında Gürcistan ise farklı girişimler peşindedir. Öncelikle 1828-1878-1917-1921 ve 1937 yıllarında Kafkasya'dan Anadolu'ya göç eden Gürcistan kökenli nüfus üzerinde etnik çalışmalar yapmakta, bu nüfusa Gürcistan pasaportu almaları için propaganda yapmaktadır.

Sosyo-kültürel dengenin bozulacağı endişesi ile Ahıskalı Türkleri ülkesine kabul etmeyen Gürcistan'ın Türkiye'den Gürcistan kökenli Müslüman halkı geri çağırmasının mantıklı bir açıklaması yoktur. Bu Gürcistan açısından bir tezattır.

Tamamı Türkleşmiş, koyu dindar Müslüman olan bu halkın Gürcistan'a davet edilmesinin Türkiye açısından hiçbir mahsuru yoktur. Ancak bu kitlenin Gürcistan'a davet edilmesi, Gürcistan'da ki dengelerin değişmesine neden olacaktır. Bir yandan Ahıskalı Türklerin geri gelmesiyle sosyo kültürel dengenin bozulacağını ileri süren Gürcistan'ın, diğer yandan kendi sosyo kültürel yapısına tamamen zıt olan Türkiye'deki Türkleşmiş Gürcistanlı halkı geri çağırması en hafifinden tutarsızlık veya Türkiye üzerinde toplum mühendisliğine soyunarak etnik sorun çıkarmaktır.

Gürcistan böyle bir proje üzerinde çalışırken konunun ayrıntılarını bilmediği anlaşılmaktadır. 1829'dan itibaren başlayan ve 1878 yılında toplu bir göçün yaşandığı Kafkasya Göçlerinde nüfusun içindeki en kalabalık grup Türk etnik kökeninden olanlardır. Diğerleri ise diğer Müslüman Kafkas halklarıdır. Bu halklardan biri de Müslüman Gürcülerdir. Müslüman Gürcülerle, Hı-

ristiyan Gürcüleri aynı görmek ve kabul etmek büyük hatadır. Aralarında dil dâhil birçok farklılık olan Gürcülerin bir arada yaşama şansı olsaydı, zaten göç olmazdı. Göçen unsurlar içinde özellikle Müslüman Gürcülerle Türklerin önemli ölçüde karıştığı, kimin etnik açıdan Gürcü, kimin etnik Türk olduğu dahi net olarak bilinmemektedir. Daha da önemlisi Kafkasya'dan göçen bütün Müslümanlar için ortak anlaşma dili Türkçe, ortak sosyal kimlik Türklük, ortak vatan da Türkiye'dir.¹⁷

Abartılarak milyonlarla ifade edilen Gürcistanlı nüfusun bir anlık Gürcistan'a yerleştiğini düşünecek olursak, bu durumda üstünlük Türkleşmiş Müslüman kitleye geçecektir. Gürcistan'ın böyle bir proje üzerinde çalışması sonunda ay yıldızı haçlı bayrağına, Türkçeyi de resmi diline eklemek zorunda kalacağını bilmelidir. Belki de böyle bir projenin Gürcistan eliyle yapılıyor olması Türkiye ve Ahıskalı Türklerin de hayrındır. Gürcistan kökenlilerin Gürcistan'a davet edilmesi¹⁸, hukuki açıdan Ahıskalı Türklere de emsal bir hak doğmasına neden olacak, anavatanlarına dönüşün de önü açılacaktır¹⁹.

Türkiye ile Gürcistan arasında 1989 da başlayan ilişkilerle beraber birçok anlaşmalar ve görüşme zabıtları olması hukuki bir zemin oluşturmaktadır.²⁰ Diyalog kapılarının açık olması olumlu bir durumdur.

2.3. Ermenistan Açısından Ahıska Sorunu:

Bölgenin yapay devletçiklerinden biri olan Ermenistan, sorunun çözülmesinden ziyade, bu sorun üzerinden nemalanmağa çalışmaktadır. Türklerden boşalan yerlere Ruslar tarafından yerleştirilen Ermeniler, bölgeyi sahiplenmekte ve önce özerklik verilmesi, sonra da Ermenistan ile birleşmenin peşindedirler.

Ahıska bölgesinin özellikle Ahılkelek ve Bağdanovka ilçeleri ile bağlı köylerinde yoğun olarak Ermeni nüfus yaşamaktadır. Bölgeden alınan bilgilere göre bu nüfus ağırlıklı olarak Türkiye'den göç etmiş olup, göç eden nüfusun ana dili de ağırlıklı olarak Türkçedir. Büyük bir olasılıkla Gregoryen Türk olan bu halk, Türkçe konuşmasına rağmen kendilerini Ermeni olarak tanıtmaları incelenmesi gereken sosyolojik bir sorundur.

1944 yılında Türklerin sürgün edilmesinden en büyük memnuniyeti Ermenilerin duyduğu şüphesizdir. Bu nedenle Ermenistan'ın konuya olumlu katkısı beklenemez. Ahıskalı Türklerin anavatanlarına geri dönmelerini istemeyecek olanların başında Ermeniler gelmekte olup, Mesketi-Cevahat da

17 Hayati Birce, Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları Yayın No: 65, Ankara 1991, s. 7-14

18 Ayhan Özçimbit, <http://blog.milliyet.com.tr/ayhanozcimbit>, <http://blog.milliyet.com.tr/ayhanozcimbit>, 19 Ağustos 2013 tarihli Milliyet Gazetesi

19 "Sürgüne uğramış Ahıskalılara Gürcistan vatandaşlığı kapısı açıldı", www.datub.eu

20 Seyfeddin Buntürk, a.g.e., s. 321-322

denilen Ahıska bölgesinin Ermenistan'a bağlanması için var güçleri ile çalışmaktadırlar.²¹

Gürcistan içinde organize olan Bölücü Ermeni Örgütleri şunlardır.

1. Cavah Hareketi
2. Virk Örgütü
3. Zang Örgütü
4. Büyük Vatan Partisi
5. Paraventin(*Askeri Örgüt*)

Bölücü Ermenileri cesaretlendiren bölgedeki 62. Rus Askeri Üssü ve gücüdür. Rus Askeri üssünün Gürcistan'dan çıkarılmasına Ermeniler şiddetle karşı çıkmaktadır.

Türkiye'ye karşı düşmanca siyasetini Gürcistan üzerinde de uygulayan Ermenistan, "Sözde Ermeni Soykırımının" Gürcistan devleti tarafından resmen tanınması için de faaliyette bulunmaktadır.

Ermenistan, Karabağ olayında büyük tecrübe kazanmıştır. Yerel isyan başlattırmak suretiyle önce özerklik, arkasından bağımsızlık, sonra da Ermenistan ile birleşerek Büyük Ermenistan kurma hayalini ısrarla sürdürmektedir. Ahıska'yı da içine alan Gürcistan'ın Cavahati bölgesine Ruslar tarafından yerleştirilen Ermeniler örgütlemiş, bölgeyi karıştırmak ve kendisine bağlamak için fırsat kollamaktadır. Karabağ da uygulanan taktik Ahıska bölgesi için de uygulanmak istenmektedir.

Rusların sürekli olarak Gürcistan üzerinde baskı kurması, Cavaheti Ermenilerini de özerklik için cesaretlendirmektedir. Gürcistan üzerinde kontrolünü kay-betmek istemeyen Rusya ise açıkça Ermeni ayrılıkçıları desteklemektedir. Bölge Ermenileri durumun güçlendirmektedir.²²

2.4. Azerbaycan Açısından Ahıska Sorunu:

Azerbaycan devleti doğrudan olmasa da, dolaylı olarak Ahıska sorununun içindedir. Çünkü Ahıska'dan sürgün edilen halkın önemli bir kısmı 1944 öncesinde de Azerbaycan'a sürülmüş veya gönüllü olarak kendileri Azerbaycan'a yerleşmişlerdir. Günümüz itibariyle eski SSCB ülkeleri içinde Ahıskalı Türkler en çok Azerbaycan'da yaşamaktadırlar. Ahıskalı Türklerin Azerbaycan'ı seçmelerinin nedeni, mevcut Türk ülkeleri içinde birinci derecede Türkiye'ye, ikinci derecede de Azerbaycan'a her yönleri ile benzemeleridir.

21 www.kokturkler.net, Ermenistan'ın Büyük Oyunu Cavahetya

22 Mehmet Fatih Öztarsu, Ahıska Dosyası 4-5 sayı, İstanbul-2012, s. 18

SSCB döneminde Türk kimliğini Rus yöneticilere kabul ettiremeyen Ahıskalı Türkler, kimlik olarak Azerbaycanlı yazılmasını istemişlerdir. Çünkü Azerbaycanlı olmak Azerbaycan Türkü olmakla eş anlamlı olarak kabul görmektedir. Bunun dışında eski SSCB’de yaşayan diğer Türk boylarının kimliklerini de Türk oldukları için Ahıskalılar kabul etmişlerdir.²³

Azerbaycan Devleti gerek Sovyet döneminde gerekse bağımsızlık sonrasında Ahıskalı Türklere her türlü desteği ve yardımı sağlamış gerçek bir Türk devletidir.²⁴ Kardeş devlet Ahıskalı Türklere sahip olmakla kalmamış, onların anayurtlarına dönüşleri için her türlü yardımı da sağlamıştır. Özellikle Gürcistan’ın dönüşlerle ilgili kararından sonra Azerbaycan’da faaliyet gösteren Vatan Cemiyetinin *Ahıska’ya Dönüşü* organize etmesi için Azerbaycan devleti her türlü maddi ve manevi desteği vermiştir.²⁵

Ahıskalı Türklerin sürgünü gibi, Karabağ sürgünü sorununu da yaşayan Azerbaycan, bu tarz insanlık facialarının da şahididir. Halen daha iki milyona yaklaşan Karabağ Sürgünleri (*Kaçkınları*) sorunu ile uğraşan ve işgal altındaki Karabağ’ın kurtarılarak kaçkınlığın yerlerine dönmesi ile Ahıskalı Türklerin de anayurtlarına dönmeleri arasındaki benzerlik Azerbaycan’a bu konuda hem haklılık hem de güç vermektedir.

2.5. Amerika Birleşik Devletleri Açısından Ahıska Sorunu:

Bölge ülkesi olmamasına rağmen bölge ülkeleri ile sıkı ilişkileri olan ABD’nin de Ahıska konusuna ilgi duyduğu gelişmelerden anlaşılmaktadır. 1999 ve sonrasında ABD; *Uluslararası Göç Örgütü*nün çalışmaları sonucunda Krasnodar bölgesine Özbekistan’dan göçen Ahıskalı Türklerin Amerika’ya yerleşmesine izin vermiştir. Bunu yalnızca bir insanlık faaliyeti gibi görmek mümkün değildir. Bölgedeki sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi olaylarla yakından ilgilenen, tavır koyan ve tarafını belli eden Amerika’nın Ahıska ile ilgilenirken açık bir politika sergilememesi ilginçtir.

Ahıska konusuna öncelikle insanlık sorunu olarak bakan Türkiye ile bölgeyi doğrudan kendisine bağlamak isteyen Ermenistan ve bölgede sürekli olarak askeri güç bulduran Rusya arasında Amerika’nın takınacağı tavır önemlidir. Üstelik bu ülkeler içinde yalnızca Türkiye ile NATO içinde yer alan Amerika’nın, ayrıca Türkiye ile arasında çok sayıda ikili stratejik anlaşmaları bulunmaktadır.

ABD’ye yardımcı olan bazı sivil toplum kuruluşlarının Ahıskalı Türklerin Ahıska’ya dönüşü için mücadele etmeleri yerine, Ahıskalı Türkleri Amerika’ya taşımaları manidardır. Ahıskalı Türklerin vatanı Ahıska’dır, Amerika

23 Rasim Bayraktar, Eski Sovyetlerde Türk Kimliği., s.59-62

24 Asif Hacı, a.g.e., s. 61-87

25 Rasim Bayraktar, Ahıska Dosyası, 3 sayı, İstanbul-2009, s. 4-5

değildir. Ahıska Türkleri 1944'den beri Ahıska'ya dönüş mücadelesi vermektedir. Bu dönüş mücadelesini somutlaştıran ilk örgüt Vatan Cemiyetidir. Sözde sivil toplum kuruluşlarının adı yokken, çok zor koşullar altında kurulan Vatan Cemiyetinin "VATAN" adıyla kurulmasının nedeni Ahıska'dır.

Bazı çevreler Ahıskalı Türklerin Amerika'ya göç ettirilmesini insanların zorluk çekmesine bağlamaktadırlar. Oysa aynı bölgede zor durumda olan Ermeniler bunu bahane Amerika'ya göç etmemektedir. Aksine bu bölgedeki nüfuslarını artırarak bir plebisit halinde Ahıska bölgesine hâkimiyet kurmayı amaçlamaktadırlar. Türk nüfusu Ahıska yerine Amerika veya başka yerlere taşımak, Ermenilere hizmet etmekle aynı anlama gelmektedir. Ahıskalı Türklerin 1944'ten berisüren vatana dönüş davası, Amerika'ya göç davası değildir. Kaldı ki Türkiye Cumhuriyeti zor durumda olan Ahıskalı Türkler için İskân Yasası çıkarmıştır. Zor durumdaki Ahıska Türklerinin göçeceği yer ABD değil, Türkiye'dir.

SSCB yıkıldıktan sonra eski SSCB ülkelerine ve SSCB'nin etkisi altındaki bölgelere girmeyi kendisine yeni siyaset olarak belirleyen ABD, Güney Kafkasya ile de yakından ilgilenmektedir. Bununla bağlı olarak Uluslararası Göç Örgütü ve ABD yanlısı sivil toplum kuruluşları eliyle Ahıskalı Türkler Amerika'ya taşınmakta ve iskân edilmektedir. Ahıskalı Türkleri kendisine vatandaş olarak alan ABD'nin amacı Ahıskalı Türklerin vatana dönüşünü sağlamak olmayıp, bölgeye müdahil olmak için fiili bir durum yaratmaktır. Kendi vatandaşları arasında da Ahıskalı Türklerin olduğunu ileri sürerek bölgeye girmek isteyen ABD, Ahıskalı Türkleri kendi amaçları yönünde kullanmak istemektedir.

2.6. Türkiye Açısından Ahıska Sorunu:

Ahıska konusu esas itibarıyla Ruslar ve Türkler arasındaki bir sorunken, Türkiye ile Gürcistan arasındaki bir soruna dönüşmüştür. Rusların bölgeyi terk etmesi ile birlikte, Ahıska Sorunu da bu dönemde tekrar gündemdeki yerini almıştır. Türkiye'nin bölgeye ilgisinin önemli nedeni Ahıska Türklerinin sürgün edilmiş olması ve anavatanlarına dönememiş olmalarıdır.

SSCB'nin yıkılması ile birlikte Ahıska Türkleri konusunun tekrar gündeme gelmesi Ahıskalı Türkleri umutlandırmıştır. Özellikle 1921 tarihli Moskova-Kars anlaşmasının geçerliliğini yitirmesi Ahıskalı Türkleri cesaretlendirmiştir. Ancak 1991 yılında Ankara-Moskova anlaşması olarak güncellenen 1921 tarihli anlaşma hükümlerini aynen korunmuş ve hiçbir değişiklik yapılmamıştır. Ahıskalı Türkler ve Ahıska bölgesi adına hiçbir değişiklik veya iyileştirici maddelerin olmaması, 1921 tarihli anlaşmaya güncelleştirme özelliği katmamış, beklentilere de cevap vermemiştir.

Türkiye önüne gelen bu tarihi fırsatı günün koşullarına göre yenileştirememiştir. Kendi lehine ve özellikle de Batum, Ahıska, Borçalı bölgesi ile

Ermenistan'da kalan Türk nüfus ile ilgili garantörlük hakkı, Türkiye lehine sınır düzeltmeleri ve belki de bazı vatan parçalarının geriye kazanılması gibi hükümlerin eklenmesi başarılammıştır.

Türkiye, Ahıska konusunda hukuken olmasa bile zımnen taraf haline gelmiştir. Çünkü Türkiye 1992 yılında çıkardığı 3835 sayılı "Ahıska Türklerinin Türkiye'ye Kabulü ve İskânına Dair Kanun"²⁶ ile Ahıskalı Türklere sahip çıkmıştır. Kanun öncelikli olarak Krasnodar ve Özbekistan'da yaşayan zor durumdaki Ahıska Türkleri için çıkarılmış olmasına rağmen, kanunun amacı Ahıska Türklerinin tamamının Türkiye'ye alınması gibi algılanmıştır. Kanun; Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçmek için bir basamak olarak kullanılmakta ve Ahıskalı Türkler geçici iskân değil, sürekli vatandaş olmayı istemektedirler. Özellikle "Çalışma İznini Kapsamayan" oturma izninin hiçbir anlamı yoktur. Çalışma izni vermeyen geçici iskân hakkının turistik oturma izninden hiçbir farkı yoktur.

Bugünkü haliyle yetersiz olan Kanun Ahıskalı Türklerin beklentilerini tam olarak karşılayamamakta, gelen Ahıskalı Türkler sosyo-ekonomik sorunlar yaşamakta, memnuniyetsizlik duymakta ve yeni bir iç sorun doğmaktadır. Oysa Ahıska, Türkiye açısından iç sorun değil, dış sorundur. Hedef Ahıska Türklerinin öncelikli olarak Ahıska'ya yerleştirilmesidir.

1944 yılında Ahıska bölgesinde yaşayan Türklerin Türkistan'a sürülmesinden dolayı Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve Türk Milleti üzgün ve rahatsızdır. Türkiye Ahıska Türklerinin tekrar Ahıska bölgesindeki şehir, kasaba ve köylerine koşulsuz olarak geri dönmeleri görüşünü savunmaktadır.

Türkiye'nin garantörlüğünü almadan Gürcistan'a dönmek istemeyen Ahıskalı Türklere her türlü garanti verilmelidir. Eski SSCB ülkelerine dağılmış olan Ahıskalı Türklerin bir envanteri çıkarılmalı, Ahıskalı Türklerin arşivi kurulmalıdır.

Ahıska yanında tüm Gürcistan Türkiye için önemlidir. Yapımı devam eden otoyol ve demiryolları yanında, halen çalışmakta olan BTC (*Bakü-Tiflis-Ceyhan*) petrol ve doğalgaz hattı bu ülke topraklarından geçerek Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye ekonomilerinin entegrasyonunu sağlamaktadır.

3. AHISKA'NIN TÜRKİYE GÜNDEMİNE GİRMESİ ve SONULARI

1985 yılında SSCB'de başlayan özgürleşme hareketinin Türkiye'ye ilk yansımaları Karabağ olayları ile olmuştur. Bu olaylar SSCB'de yaşayan Türkler konusunu da gündeme getirmiştir. Daha sonra Fergana bölgesinde Özbek Türkleri ile Ahıska Türkleri arasındaki tatsız olaylar Ahıska Türkleri konusunu Türkiye gündemine taşımıştır.

26 T.C. Resmi Gazete Tarih ve No: 11.07.1992-21281)

Ahıska Türkleri konusunun Türkiye medyasına yansımaları da eksik, yanıltıcı ve yönlendirmeli olmuştur. Yabancı basından tercüme olarak aktarılan bilgilere göre olayların bir tarafında Özbekler, diğer yanında ise Mesketler yer almaktadır. Mesket sözü sonradan Misket, Cevahetv.sgibi anlamsız sözcüklere dönüşmüştür. Daha sonra bu sözcük biraz daha açılıp Misket Türkleri, Mesket Türkleri diye anılsa da güncel olarak kullanılan kavram Ahıskalı Türklerdir. Ahıska Türkleri sorunu 1989 yılından beri canlı olarak Türkiye’de de bilinmektedir.

3.1. Ahıska Türklerinin Ahıska Bölgesine Dönüş

Sorunun Çözüm Yolları

30 bine yakın Ahıskalı Türk, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmuştur. Bunların önemli bir kısmı geldikleri ülke ile Türkiye arasında çifte vatandaş statüsündedirler. Ahıskalı Türklerin vatandaş olmaları nedeniyle, Türkiye; Ahıskalı Türkler konusunda taraf ülke haline gelmiştir. Türkiye konuyu sahiplenmiş ve kurumsallaşma konusunda önemli mesafeler katetmiştir.

Avrupa Birliği ile 05.11.2013 tarihinde yeniden başlayan görüşmelerin 14. Fasılı “**Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu**” başlıklı olup, Bölgesel bir sorun olan Ahıska Türkleri konusu Türkiye-Gürcistan arasındaki bir sorun olarak Avrupa Birliğinin gündemine de taşınabilir. Buna karşılık Türkiye’nin desteği ile Gürcistan ve Azerbaycan’ın AB’ye girmesi, Ahıska Sorununun çözümünü kolaylaştırabilir. Ancak burada Avrupa Birliği taraf olmamalıdır.

Sorunla bağlı ve sınırlı olarak Bölge ülkeleri (*Gürcistan-Azerbaycan-Türkiye*) ölçeğinde ve özellikle de Gürcistan devleti ile görüşmeler yoluyla bu konu çözümlenebilir.

Öngörülen bu çözüm yolları içinde Ahıska sorunun tek bir çözüm yolu vardır. O da Türkiye ile Gürcistan’ın ortak bir noktada anlaşmasıdır. Diğer bölge ülkeleri, uluslararası kurumların veya büyük devletlerin araya girmesi konuyu çözmez, daha da karmaşıklaştırır. Türkiye’de her türlü katkıyı verebilecek güçtedir.

3.2. Ahıska’nın Stratejik Öneme Bağlı olarak Sonuçlar

Geçen zamana göre Ahıska’nın önemi ile ilgili sonuçlar:

1. Ahıska halen daha her yönden stratejik bir yerdir. Boşaltılmış bir yer olarak kalması, Türklerin anavatanlarına dönememesi sorunu devam halen etmektedir.

2. Ahıska sorunu Gürcistan ve Türkiye arasında çözümlenmelidir.
3. Üçüncü ülkeler Ahıska ile ilgilense bile bu konuda irade Gürcistan'ındır.
4. Ahıska, Türkiye açısından vazgeçilmez bir yerdir.
5. Ahıska konusuna Rusya, ABD ve Ermenistan karıştırılmamalıdır.
6. Ahıska sorunu beraberinde unutilan Kafkas Türkleri konusunu da gündeme getirmiştir. Gürcistan'ın tamamında Türkler yaşamıştır, halen daha da yaşamaktadır. Başta Batum, Borçalı ve Tiflis olmak üzere Gürcistan'ın her tarafında Türkler vardır. Unutilan Türklere Türkiye el atmalıdır.

3.3. Ahıska Sorununun Yönetimi ve Kurumsal Organizasyonu

Sorunların çözümü kadar çalışmaların da iyi organize edilmesi ve yönetilmesi gerekmektedir. İyi yönetilmeyen ve kurumsallaşmamış yapıların sorunları çözmesi zordur. Ayrıca çözüm odaklı çalışmalarda uygulanabilir projelerin hazırlanması da önemlidir. Bütün bu çalışmaların verimli olabilmesi için;

1. Ahıska konusuyla ilgilenenler arasında AMAÇ birliği olmalıdır. Çözüm giden yolda adım adım ilkesine göre hareket edilmelidir. İlk adım AMAÇ birliğidir.²⁷
2. İkinci adım kurumsallaşmadır. Aynı amaç için uğraşan organizasyonlar arasında ciddi bir koordinasyon olmalıdır. Dernekleri aşan ağırlıktaki bir konuya devletin el atması önemlidir. Bu açıdan DATÜB'ün kurulmuş olması sorunun sahipsiz kalmasını önlemiştir. Ahıska konusunda yurt içinde tek yetkili kurum DATÜB olmalıdır. DATÜB madden ve hukuken güçlü olmalıdır. Bunun için DATÜB bina, araç gereç ve personel yönünden güçlendirilmelidir.
3. Üçüncü adım bölge uzmanları yetiştirilmesidir. Bunun için Üniversitelerde Ahıska Araştırmaları Enstitüleri kurulmasında yarar vardır.
4. Dördüncü adım ise Türkiye ile Gürcistan arasında Ahıskalı Türklerin geriye dönüşünü garanti altına alacak anlaşmanın yapılmasının sağlanmasıdır. Bunun için her iki ülkenin meclislerinde aktif olunmalıdır.

27 ÜLGEN Hayri Ülgen- S. Kadri Mirze, İşletmelerde Stratejik Yönetim, Beta Yayınları, İstanbul-2010, s. 173-176

5. İlk dört adım konuyla ilgili altyapının oluşması için yeterlidir. Bundan sonraki çalışmalar DATÜB içinde faal olan Ahıska Meclisi tarafından yönlendirilmelidir.
6. DATÜB ve Ahıska Vatan Cemiyeti arasında koordinasyon kurulmalı, hatta bu iki kuruluş bir çatı altında birleştirilmelidir. Ahıska Türklerin Ahıska'ya geri dönüşünü bu iki kurum gerçekleştirmeli, Ahıska Türklerin Amerika veya başka ülkelere göç ettirilmesini engellemelidir.
7. Ahıska konusu partiler üstü bir konudur. Üniversiteler, araştırma merkezlerinin yaptığı bilimsel toplantılar milli bir politika oluşturulması için bir veri bankası, bilgi arşivi oluşturmak suretiyle yardım edecektir.
8. 1829'dan beri çözüm bekleyen Ahıska konusunda zamanın uzaması çözümü de zorlaştırmaktadır. Çalışmaların somutlaşması ve en kısa zamanda çözüm için bir YOL HARİTASI ve EYLEM PLANI hazırlanmalıdır.
9. Türkiye ve Gürcistan arasında imzalanacak geniş çerçeveli bir anlaşma, her türlü çalışmanın hukuki altyapısını oluşturacaktır.
10. Türkiye'nin, öncelikle Ahıska'da bir konsolosluk açmasında yarar vardır.
11. Türkiye Ahıska'da uluslararası bir Türk Üniversitesi açmak ve Türkçe Öğretim Merkezi kurmak yanında, bölgede her türlü ekonomik, sosyal ve kültürel alt yapının kurulmasında öncü çalışmalarını tamamlaması, projelerini hazırlaması gerekir.
12. Türkiye'ye göç etmek isteyen Ahıskalıların iskânı için Doğu Karadeniz ve Kuzey-Doğu Anadolu illerinde yerleşim alanları kurulmasında yarar vardır.
13. Ahıska'da boşaltılan yerler günün koşullarına uygun olarak yenilenmeli, meskenler yaşanacak duruma getirilerek mülkiyetleri tekrar Ahıskalı Türkler üzerine yapılmalıdır.
14. Türkiye ve Gürcistan, Ahıskalı Türklerin dönüşüne hazır olmalıdır.
15. Konunun sadece Ahıska ile sınırlı tutulması yanlıştır. Konu çok geniş ele alınmalı, başta Batum, Borçalı, Tiflis olmak üzere Gürcistan'ın geneline yayılmış olan Türk ve Müslüman nüfusla da ilgili sorunlar da ele alınmalıdır.
16. Türkiye'ye zorla göç ettirilmiş Kafkasyalı Türk ve diğer Müslüman halkların başta Gürcistan, Çerkezistan ve Çeçenistan olmak üzere, kendi vatanlarına dönüş hakları da ikili anlaşmalar ve kanunlarla garantiye alınmalı, dönmek isteyenlere yardım edilmelidir.

1991'de SSCB'nin yıkılması ile bölge ülkeleri özgürlüklerini yeniden kazanmış ve Ahıska sorununun çözümü için de Gürcistan ile Türkiye arasında ikili bir zemin oluşmuştur. Bu tarihi fırsatın 1991'den beri sürüncemede bırakılması yanlıştır. Çünkü SSCB olarak bölgeden giden Rusya'nın bir başka

şekilde bölgeye tekrar dönme ihtimali her zaman için mevcuttur. Hukuki veya askeri olarak Rusya'nın tekrar bölgeye dönmesi, bütün çözüm umutlarını da suya düşürecektir.

Ahıska Türklerinin Ahıska'ya dönmesinden sonra sınırların değişmezlik ilkesi, iyi komşuluk ilişkileri, sosyal, kültürel ve ekonomik entegrasyon yoluyla bölge normalleşmiş olacaktır. Bölgeyi ilhak etme arzusu veya her türlü ayrılıkçı düşünce, bölge dışı güçlerin konuya müdahil olmaları sorunu çözmek yerine daha da büyütecektir. Çözüm; barışçı ve yapıcı diplomatik bir dille konuşmakla, araçlar kullanmamakla mümkün olacaktır.

Ahıskalı Türklerin tekrar Ahıska'ya dönüşünün sağlanması için bu konunun Türkiye'de siyasetin gündemine girmesi, milli siyasetin bir parçası haline gelmesi şarttır. Sosyoloji, tarih ve hukuk ile desteklenecek olan böyle bir milli siyasetin başarıya ulaşma şansı yüksektir.

Ahıska Türklerinin birincil sorunu Ahıska'ya geri dönmektir. Bunun dışında başka bir gizli niyet yoktur. Soruna insan hakları düzleminde bakılmalı, sorun siyasallaştırılmamalıdır. Konu Ahıska ile sınırlı tutulmamalı, Gürcistan'ın her tarafında yaşayan Türklerin sorunları da ele alınmalıdır. Çünkü başka Batum, Tiflis ve Borçalı bölgesi olmak üzere Gürcistan'ın her tarafında Türkler yaşamaktadır. Ayrıca Çarlık Rusya'sının göç etmek zorunda bıraktığı 1877-1878 döneminde Anadolu'ya göç ettirilmiş Güney Kafkasyalı ve Kuzey Kafkasyalı halkların da tekrar Gürcistan ve diğer Kafkas bölgelerine geriye dönüşüne imkân tanınmalıdır.

1991'den sonra oluşan barış dönemi koşulları sorunu çözmek için iyi bir psikolojik ortam oluşturmaktadır. Eksik olan tek şeyyeterli hukuki zeminin olmayışıdır. Bunun için bütün sorunlar masaya yatırılmalı ve çok geniş kapsamlı ikili bir anlaşma hazırlanmalıdır. Her iki ülke de çok iyi hazırlanmış bir antlaşmayla sorunu çözecek güce ve iradeye sahiptir. Sorunun çözülmesi hem Türkiye'nin, hem Gürcistan'ın, hem de bölgenin yararına olacaktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar - Tezler

BAYRAKTAR, Rasim., Ahıska Çıldır Beylerbeyliği, Eksen Matbaası, İstanbul-2000

// // , Eski Sovyetlerde Türk Kimliği, Berikan Yayınevi, Ankara-2013

// // , Ahıska Türklerde Göçün Dinsel Yaşayışa Etkileri, T.C.19 Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana-bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun-2011

// // , Ahıska Dosyası, 3 sayı, İstanbul-2009, s. 4-5

BİRCE, Hayati, Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları Yayın No: 65, Ankara 1991

BOZKURT, Fuat, Türklerin Dili, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Yayın No: 252, Ankara-1999

BUNTÜRK, Seyfeddin., Rus Türk Mücadelesinde Ahıska Türkleri, Berikan Yayınevi, Ankara-2007

DOĞAN, İlyas, Ahıska Dosyası Dergisi, Sayı1, Çetin Matbaası., 2007-İstanbul, s. 11

GÖKDEMİR, Ahmet, Cenûbi-Garbi Kafkas Hükümeti, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara-1998

HACILI, Asif, Axısqa Türkleri Veten Bilgisi, Ahıska Tanıtım Ajansı, İstanbul-2009

KARAHAN, Leyla, Anadolu Ağızlarının Sınıflandırması, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara-1999

ÖZTARSU, Mehmet Fatih, Ahıska Dosyası 4-5 sayı, İstanbul-2012, s. 18

ÜLGEN Hayri- MİRZE S. Kadri, İşletmelerde Stratejik Yönetim, Beta Yayınları, İstanbul-2010

ZEYREK, Yunus, Ahıska Araştırmaları, Kozan Ofset Matbaacılık San. Tic.Ltd. Şti.

Ankara-2006

Dergiler :

Ahıska Dosyası Dergisi, Sayı-1, 2007-İstanbul
Ahıska Dosyası Dergisi, Sayı 2, 2009-İstanbul
Ahıska Dosyası Dergisi, Sayı 3-4, 2012-İstanbul

Gazeteler:

T.C. Resmi Gazete Tarih ve No: 11.07.1992–21281)
19 Ağustos 2013 tarihli Milliyet Gazetesi

İnternet Siteleri:

www.wikipedia.org, Türkiye Yunanistan Nüfus Mübadelesi
www.kokturkler.net, Ermenistan'ın Büyük Oyunu Cavahetya
www.datub.eu

Ayhan Özcimbit, <http://blog.milliyet.com.tr/ayhanozcimbit>,
<http://blog.milliyet.com.tr/ayhanozcimbit>, 19 Ağustos 2013 tarihli Milli-
yet Gazetesi

Öğt. Gör. Selim KURT¹

*Ahıska Türkleri ve Ahıska Yurdunun
Türkiye İçin Önemi*

— * —

ÖZET

Aralık 1991’de SSCB’nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan ülkeler arasında yer alan Orta Asya ve Kafkaslar’da yerleşik Türki Cumhuriyetler, Türkiye’nin ilgisinin bölgeye yönelmesine neden olmuştur. Akkrabalık bağları dolayısıyla başlayan ilişkiler bölge ülkelerinin zengin enerji kaynaklarına sahip olduğunun anlaşılmasıyla daha da gelişmiş olup, kısa sürede bu enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara taşınması hususu da gündeme gelmiştir. Bu noktada tarihsel olarak ilişkilerin ihtilafı olduğu Ermenistan hariç, Türkiye’nin söz konusu ülkelerle bağlantısını sağlayan tek güzergahın Gürcistan üzerinden geçmesi bu ülkenin önemini artırmıştır. Bu çerçevede, Türkiye-Gürcistan sınırında yer alan ve sınır boyunca Acara Özerk Bölgesi’nden Ermenistan’a kadar uzanan alanı kapsayan Ahıska yurdunun jeo-politik ve jeo-stratejik önemi de dikkat çekicidir. Halen faaliyette olan BTC ve BTE boru hatları Ahıska topraklarından geçmekte olup, planlama ve uygulama aşamasındaki Kars-Tiflis-Bakü demiryolu ile TRACECA ulaşım koridorunun da anılan bölgeden geçmesi planlamaktadır. Tarihsel süreçte uygulanan göç ve asimilasyon politikaları ile söz konusu bölgeden silinmeye çalışan Ahıska Türklerinin, son zamanlardaki bazı gelişmelerle tarihsel yurtlarına dönüş yolu açılmakta olup, yukarıda bahsi geçen nedenlerle bu çabalar Türkiye tarafından da aktif bir şekilde desteklenmelidir.

193
~

1 Giresun Üniversitesi Karadeniz Stratejik Araştırmalar Merkezi

ABSTRACT

The emergence of Turkic republics, settled in Middle Asia and Caucasus, following to collapse of USSR caused to returning of Turkish Republic's attention to the region. The realations started by line of descent and developed by discovery of rich energy resources of the region's countries. And, in a little while, subject of transportation of these resources to international markets was added to agenda. At this point, importance of the Georgia rised because of she was the only way, which connect to Turkey with the regional contries, except Armenia, with whom Turkey has historically controversial relations. In this context geo-strategical and geo-political importance of the Meskhetian land, which settled Turkish-Georgia border and lies from Ajaria Autonomous Region to Armenia through the borderline, is remarkable. BTC and BTE pipelines, which are active now, are passing through Meskhetian land and the Kars-Tbilisi-Baku railway and TRACECA transportation corridor projects, which are planing and implementing level now, is planing to passing through the land, as well. Meskhetians presence was tried to delete from this land by immigration and asimilation policies, practiced in historical process. But there is a hope now for Meskhetians for returning back to their home by means of some developments in recent years and this hope should be support by Turkey in the context of above mentioned reasons.

GİRİŞ

Ahıska Türkleri 2.700 yıldan beri halen Gürcistan sınırları içerisinde yer alan bugünkü Türkiye-Ermenistan sınırının birleştiği yerin kuzeyinde, Acara Özerk Cumhuriyeti'nin doğusunda, Türkiye'nin kuzeydoğusunda ve Tiflis'in güneybatısındaki topraklarda yerleşiktirler. Bu bölge tarihi Ahıska yurdu olarak kabul edilmektedir. 16. yüzyılda Ahıska başkent olmak üzere Çıldır Eyaleti adıyla Osmanlı yönetimine katılan bölge, 1829 Edirne Antlaşmasına kadar Osmanlı idaresinde kalmıştır. 1829 Edirne Antlaşması ile Rus hakimiyetine giren bölgede yaşayan Ahıska Türkleri bu tarihten sonra Rus baskısı nedeniyle yavaş yavaş Anadolu'ya göç etmeye başlamıştır. Ancak esas büyük felaketi Kasım 1944'de, Sovyet lideri Stalin tarafından verilen sürgün emriyle yaşamışlardır. Ahıska Türkleri bu tarihte trenlerle Orta Asya ile Sibirya'ya sürülmüş olup, ekseriyetle Özbekistan'a yerleştirilmişlerdir.

Stalin'in ölümünü takiben sürgün edilen halklara anavatanlarına dönüş izni verilse de Ahıska Türkleri bu haktan mahrum bırakılmıştır. Takiben 1989'da sürgün edildikleri Özbekistan'da uğradıkları katliamlar sonucunda yeni güzergahları Azerbaycan, Krasnador ve oradan da Amerika olmuştur.

Bu süreçte geri dönüş için yaptıkları tüm talepler Moskova ve Tiflis tarafından geri çevrilmiş olan Ahıskalara dönüş ışığı, 1999'de Gürcistan'ın Avrupa Konseyine üyeliği yakmıştır. Ancak, Gürcü Hükümeti'nin de 2007 yılında geri dönüş için bir karar almasına karşılık, dönüş yönünde henüz önemli bir adım atılmamıştır.

Diğer taraftan, Ahıska yurdu ile Gürcistan'ın da içerisinde yer aldığı Kafkasya coğrafyası Türkiye için son derece stratejik bir önemdedir. Çünkü Türkiye, akrabaları da olan Türki Cumhuriyetler ile bağlantısını bu bölgeden sağlamaktadır. Ayrıca Sovyetlerin çökmesi ile bölge devletlerinin sahip olduğu zengin enerji kaynakları ve bu kaynakların Batılı pazarlara taşınması hususu da bir geçiş güzergahı olarak Gürcistan ve özelde de hatların geçtiği Ahıska bölgesinin önemini birkez daha ön plana çıkarmıştır.

Bu kapsamda, çalışmamızda Ahıska Türkleri başlığı altında öncelikle Ahıska Türklerinin yerleşim alanları ve tarihçeleri incelendikten sonra, Ahıska Bölgesinin Türkiye İçin Önemi başlığı altında ise Kafkasya Bölgesi ile Gürcistan'ın Türkiye için önemi ile Ahıska Bölgesi'nin mevcut demografik yapısı incelenmeye çalışılacak, takiben de Ahıska Bölgesi'nin Türkiye için önemi maddeler halinde belirtilerek, sonuç bölümünde de konuya ilişkin genel bir değerlendirme yapılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.AHISKA TÜRKLERİ

1.1Ahıska Türkleri Kimdir ve Nerede Yaşarlar?

Ahıska, Gürcistan toprakları içerisinde Kafkasya Bölgesi'nin güneybatısında yer almaktadır. Ahıska'nın kuzeyinde ve doğusunda Gürcistan; güneyinde Ermenistan; güneybatısında Türkiye; batısında Acaristan Özerk Cumhuriyeti yer almaktadır. Ahıska bölgesinin toplam yüzölçümü ise 6.260 km²'dir.² Gürcistan sınırları içerisinde ise Ahıska, bugünkü Türkiye-Ermenistan sınırının birleştiği yerin kuzeyinde, Acara Özerk

2 Rehman Seferov ve Ayhan Akış, "Sovyet Döneminden Günümüze Ahıska Türklerinin Yaşadıkları Coğrafyaya Göçlerle Birlikte Genel Bir Bakış", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 24, (2008), s.395.

Cumhuriyeti'nin doğusunda, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuzeydoğusunda yer alan Ardahan iliyle sınır teşkil eden ve Tiflis'in güneybatısında kalan bir merkezdir.³ Ahıskalıların geleneksel vatanı güney-batı Gürcistan'da, Ahıska dağının güney yamaçlarına doğru uzanmaktadır. Burası, ılıman-soğuk iklimi ile Gürcistan'ın alçakta yer alan arazilerinin alt-tropikal koşullarından son derece farklı olan dağlık bir bölgedir.⁴ Bu bölge, Ahıska şehri ile dört idari birimden (Adigün, Aspinza, Ahilkelek, Bogdanovka) ibarettir. Buraya yerleşen Türklere, Ahıska Türkleri denmesinin sebebi ise bu vilayetleri içine alan bölgenin coğrafi isminin Ahıska olmasından ileri gelmektedir.⁵

Ahıska Türklerinin kökeni ihtilafli bir konudur. Gürcü, Sovyet ve Sovyet-sonrası tarih yazımında Ahıska Türkleri'nin antik Gürcü kabilesi olan "Meskhet"lerin soyundan oldukları inancı yaygındır. Bu argüman, 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar süren güçlü Türk kültürel etkisi ile Mesket Türkleri'ni Hristiyan Gürcülerden ayıran İslami dönüşüm savlarına dayanmaktadır. Karşı-argüman ise Ahıska Türkleri'nin atalarının bölgeye 15. ve 16. yüzyıl arasında yerleşen Türk kabileler olduğunu iddia etmektedir. 11. yüzyıldan 12. yüzyıla ve özellikle 16. dan 18. yüzyıla şuan ki Gürcü topraklarının Osmanlı hakimiyetine geçmesi sırasında yerel Türk kabilelerin etkili bir şekilde birleşerek, yeni bir etnisite (Ahıska Türkleri) yarattıkları ileri sürülmüştür.⁶

Ancak günümüzde resmi yetkililer, bilim adamları ve medya daha çok Ahıska Türkleri deyimini kullanmaktadır. Diğer uluslararası organizasyonların yanısıra BM Mülteciler Yüksek Komiserinin (UNHCR) de katıldığı Ahıska Türkleri'nin 1988 Lahey toplantısında, Gürcü delegasyonunun direnmesine rağmen, Ahıska Türkleri ifadesi benimsenmiştir. Geçmişte, Ahıska Müslümanları, Gürcü Müslümanları ve Sovyet Türkleri gibi bazı ifadelerin resmi yetkililer, liderler ve bilim adamları tarafından kullanıldığı dikkate alınmalıdır. Ancak Ahıska Türkleri'nin ve özellikle de ABD'de yerleşik olanların, diğer tüm kullanımları reddederek basitçe Türk olarak çağrılmayı tercih ettikleri de kabul edilmesi gereken bir gerçektir.⁷

1.2 Ahıska Türkleri'nin Tarihçesi ve Göçler

Ahıska, Dede Korkut Kitabı'nda Ak-Sıka/Ak-Kale; 481 yılında Akesga adıyla anılan Eski Oğuzlar beldesidir. 2700 yıllık bir Türk yurdudur. Ahıska bölgesinde, M.Ö. 713 yıllarında bu bölgeye gelen Kıpçakların ataları Kimer

3 Nejla Günay, "Osmanlı'nın Son Döneminde Ahıska Türklerinin Anadolu'ya Göç ve İskanı", **Bilig**, 61, (2012), s. 125.

4 EveryCulture, "Meskhetians – Orientation", <http://www.everyculture.com/Russia-Eurasia-China/Meskhetians-Orientation.html> (12.03.2014).

5 Seferov ve Akış, a.g.e., s. 396.

6 Oskari Pentikäinen and Tom Trier, "Between Integration and Resettlement: The Meskhetian Turks", **ECMI Working Paper**, 21, (2004), s. 9-10.

7 Ayşegül Aydıngül ve diğerleri, "Meskhetian Turks: An Introduction to Their History, Culture and Resettlement Experience", **Culture Profile**, 20, (2006), s. 2.

ve 680'de de Saka'ların yerleşmesiyle Türkler yaşamaktaydı.⁸

En eski Gürcü kaynaklarından biri olan Mektsevey Kartlisa'da (8. yüzyıl), milâttan önce 4. yüzyılda Makedonyalı İskender'in Kafkasya'ya geldiği sırada Kür ırmağı boylarında Bun-Türklerin yaşadığına dair ifadeler yer almaktadır. Bu topraklara daha sonra birbiri ardınca Hunlar, Hazarlar ve Kıpçaklar gelmiştir. Bu bilgiler Rus ve Gürcü kaynaklarınca da doğrulanmaktadır.⁹

1068'de Sultan Alparslan'ın fethettiği Ahıska ve Tiflis kesimleri, Eski Kıpçak/Kumanlar denilen ve 1118-1124'te Kafkaslar ötesinden gelip Kür ve Çoruh boylarına yayılan ve Ortodoks olan Türklerin eline geçmiş ve eski Kıpçak boy ve oymakları buralara yerleşmiştir. Gürcü Kralı II. David, Selçuklulara karşı savaşacak ordusu olmadığından, Kıpçak Türkleri'ni ülkesine davet etti (1118-1120). Kıpçaklardan büyük destek alan II. David, onların desteğiyle Azerbaycan, Karadağ, Şirvan ve Doğu Anadolu'ya akınlar yaparak Selçuklulara karşı önemli başarılar elde etti. Çoğunluğu Kıpçaklardan oluşan bu ordu, daha sonra Tiflis'i alarak merkez yapmıştır. 1124 yılının Haziran ayında ise, Ahılkelek ve Çıldır bölgelerine yürümüşler ve buraları da ele geçirdikten sonra Göle ile Erzurum bölgelerini İspir'e kadar alıp, Oltu'ya ulaşmışlardır.

Uzun yıllar Gürcistan ordu ve devlet yönetiminde önemli fonksiyonlar icra eden Kıpçaklı Atabek sülalesi 1267 yılında, bugün Posof'ta bulunan Caksu'da Kıpçak Ortodoks Atabek Hükümeti'ni kurarak bu bölgenin hakimi olmuştur. Ahıska Atabekleri'nin toprakları, Lala Mustafa Paşa ve Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Kafkasya seferi sırasında, Safevilerden alınarak Osmanlı ülkesine katılmıştır (1578). Ahıska şehri kurulan Çıldır Eyaleti'nin başkenti olmuştur.¹⁰

Hristiyan olan Ahıska Türkleri 16. yüzyılda Osmanlı egemenliğine geçişle birlikte İslamiyet'i kabul etmeye başlamışlardır. Osmanlı Devleti 1578'de egemenliği altına alıp, özerk bir yönetim oluşturduğu bu bölgenin özerkliğini 1744'de kaldırılmış ve Ahıska bölgesi doğrudan Türk yönetimine tâbi olmuştur.¹¹

18. yüzyıl sonları ile 19. yüzyıl Osmanlı Devleti için tamamen Ruslarla mücadele içinde geçmiştir. 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın ilgası, Osmanlı Devleti'ni adeta savunmasız bırakmıştır. I. Nikola bu durumdan faydalana-

8 Tekin Taşdemir, **Türkiye'nin Kafkasya Politikası'nda Ahıska ve Sürgün Halk Ahıskalılar**, 2005, İstanbul: IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, s. 78.

9 Yunus Zeyrek, **Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri**, Ankara, Yayınlanmamış Kitap Çalışması, 2001, s. 7.

10 Taşdemir, a.g.e., s. 81-82.

11 Selver Özözen Kahraman ve Aydın İbrahimov, "Kafkaslar'dan Sürgün Bir Toplumun Bitmeyen Göçü: Çanakale'de Ahıska Türkleri", **Ege Coğrafya Dergisi**, 22 (2), (2013), s. 79.

rak, Osmanlı Devleti'nin Anadolu ve Balkanlardaki topraklarını ve boğazları ele geçirmek için Osmanlı topraklarına saldırdı. Bu saldırılar sonucunda Ruslar bir yandan Edirne'ye öte yandan da Erzurum'a dayanınca Osmanlı Devlet'i barış istemek zorunda kaldı. Bunun üzerine 14 Eylül 1829 tarihli Edirne Antlaşması imzalanmış olup, bu antlaşma'nın 4. Maddesi ile Osmanlı Devleti Ahıska, Poti, Anapa, Ahılkelek ve Gürcistan topraklarını Rusya'ya bırakmıştır.¹² Bu savaşların en çetin bölümü Ahıska'da cereyan etmiş ve şehir 1828 felaketinden sonra belini doğrultamamış harabe halinden kurtulamamıştır. 1828'de 50.000 olan Ahıska şehrinin nüfusu 1887'de 13.265'e düşmüştür. Halkın bir kısmı Anadolu'ya doğru göç etmiş, göç etmeyenler de 1944 sürgününe kadar bu bölgede yaşamıştır.¹³ Bu olay esasen Ahıska Türklerinin yaşadığı ilk göç dalgasıdır.

Takiben, Rusların, 27 Nisan 1877'de, savaş dahi ilan etmeden Arpaçayı geçerek saldırılara başladıkları meşhur 93 Harbi denilen savaşlarda Ruslar 18 Kasım 1878'de Kars'ı işgal ettiler. Ayestafanos/Yeşilköy Antlaşması'yla, Kars, Ardahan ve Batum savaş tazminatı yerine Ruslara bırakılınca, Ahıska iyice uzaklarda kalmış oldu. Ahıska ve çevresi Çarlık Rusya'nın elinde kalınca, halkın bir kısmı Türkiye'ye göç etmiş olup, onların yerlerine Rus, Gürcü, Ermeni ve Yahudiler iskan edilmiştir.¹⁴

Rus İmparatorluğunun diğer ulusları gibi Ahıskalıların kaderi de 1917 Ekim Devrimi'nden sonra köklü bir şekilde değişmiştir. Yeni bir devlet modeli kurulurken olumlu ve olumsuz değişimler yaşanmıştır. Müslümanlar kurdukları askeri birliklerle uzun süre Ahıska bölgesinde iktidarı ellerinde tutmuşlardır.¹⁵

I. Dünya Savaşı'nı Osmanlı Devleti için sona erdiren ve 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi, Türk tarihinin en kötü belgelerinden biridir. Bu mütareke hükümleri, Türk kuvvetlerinin Ahıska'dan çıkmasını emrediyordu. 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması **çerçevesinde ise** Türk ordusu, Mart sonunda buralardan tamamen çekildi. Böylece tarihimizin son yüzyılında sık rastlanan masa başı kayıplarından **biriyle Ahıska ve çevresinin tarihi de çok hazin bir döneme girmiş oluyordu.**¹⁶

Gürcistan'ın 1921 yılında Sovyet hegemonyasına girmesi ile Ahıskalılar için kara **günler** tekrar başladı. Sovyet yönetimi, zorla Gürcistan sınırları içerisinde bıraktıkları Abhaz, Asetin ve Acaralılara Özerk Cumhuriyet kur-

12 Seyfettin Buntürk, **Rus-Türk Mücadelesinde Ahıska Türkleri**, 2007, Ankara: Berikan Yayınevi, s. 32-36.

13 Taşdemir, a.g.e., s. 94-95.

14 Taşdemir, a.g.e., s. 97-98.

15 Kahraman ve İbrahimov, a.g.e., s. 79.

16 Taşdemir, a.g.e., s. 102-107.

ma hakkı tanırken, Ahıska Türkleri yokmuş gibi farz edildi. Ayrıca Ruslar ve Gürcülerle imzalanan 1921 tarihli antlaşmalar Ahıska halkını ikiye bölerek (Türkiye ve Gürcistan arasında), Sovyet Rusya yıkılıncaya kadar aynı soydan gelen iki halkın temaslarının da kesilmesine yol açtı.¹⁷

1926 yılında SSCB’de ilk nüfus sayımı yapıldı. Bu sayım sonuçlarına göre; Ahılkelek ilçesinde Ermeniler nüfusun %73’ünü, Türkler %8,5’ini, Gürcüler %10’unu oluşturuyordu. Ahıska ilçesinde de nüfus yapısı değişmişti. Türkler azalmış, %51’e (49.500 kişi) kadar düşmüştü. Gürcülerin ve Ermenilerin sayısı da artarak %25’e (24.000 kişi) ve %16’ya (15.000 kişi) çıkmıştı. Sovyet hakimiyetinin ilk yıllarında (1926) Ahıska bölgesindeki 328 yerleşim yerinde (şehir, kasaba ve köy) 175.500 kişi yaşıyordu. Bölgenin 189 yerleşim yerinde Türk ahali bulunuyordu ve toplam nüfusun %32’sini (56.000 kişi) oluşturuyordu. Kürtlerle (4.000 kişi) birlikte Müslümanlar 211 yerleşim yerinde toplam nüfusun %34,5’ini (60.500 kişi) teşkil etmekteydi. Ermeniler ise 133 yerleşim yerinde bulunuyor ve toplam nüfusun %42’sini (73.000 kişi) oluşturuyordu.

Burada anılan dönemdeki Türk göçlerinden söz etmekte fayda vardır. Ahıska bölgesini içine alan 5 ilçeden (Ahıska, Adıgün, Aspinza, Ahılkelek ve Bogdanovka) Ahılkelek ve Bogdanovka’da Ermeniler, Rus işgalinden sonra Sovyet dönemine kadar yağma ve katliamlarla Türkleri göçe zorlamış ve bölgeyi boşaltarak bölgeye Ermenileri yerleştirmişlerdir. Geride kalan üç ilçede ise (Ahıska, Adıgün, Aspinza) gereken önlemler alınarak Ermenilerin bölgeyi boşaltma planı bozulmuştur. Rus işgalinden sonra bu üç ilçeden Türkiye’ye göçler yaşansa da bölge tamamen Türklerden temizlenememiştir.¹⁸

1937 yılı, Stalin zulmünün doruğa çıktığı bir yıldır. 1938-1940 yıllarında Ahıska ve çevresine, Türkiye’ye mücavir sınırın korunması adı altında on binlerce asker yerleştirildi. 1940 yılına kadar askere alınmayan Ahıskalılardan 40 bin civarında kişi Alman cephesine sevk edildi. Askere sevk edilenlerin kız, gelin ve çocukları Borcama demiryolu yapımında çalıştırıldılar ve 1944 yılında tamamlanan bu demiryolu binlerce Ahıska Türküne mezar oldu.¹⁹ 1944’ün Ekim ayında tamamlanan demiryolu hattından aynı yılın Kasım ayında sürgünler başladı.²⁰ 15-17 Kasım 1944 yıllarında gerçekleşen bu olay, yaklaşık olarak 90.000-120.000 kişilik büyük bir nüfus kütesinin topraklarından sürülmesi ile sonuçlanmıştır. Ahıska Türkleri genellikle Orta Asya’ya ve özellikle de Özbekistan’a yerleştirilmişlerdir.²¹

17 Kıyas Aslan, **Ahıska Türkleri**, 1995, Ankara: Ahıska Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği, s.7.

18 Buntürk, a.g.e., s. 183-184.

19 Aslan, a.g.e., s.7-8.

20 Taşdemir, a.g.e., s. 109-110.

21 Pentikäinen and Trier, a.g.e., s.11.

O dönemde sürgün için belirli bir neden gösterilmemişse de 1991 yılında sürgünle ilgili belgelerin önemli ölçüde yayınlanmasıyla Ahıska Türkleri'nin neden sürgün edildiği resmi belgelerdeki ifadelerle şu şekilde açıklanmıştır: SSCB'nin Halk İçişleri Komiseri Gürcü asıllı Lavrentiy Beriya, savaş sebebiyle bütün yetkileri elinde toplayan Devlet Savunma Komitesi Başkanı Gürcü İ. V. Stalin'e gönderdiği teklif niteliğindeki mektubunda (24 Temmuz 1944) "Gürcistan SSC'nin Türkiye sınırlı bölgelerinde oturan Türk nüfusun önemli bir kısmı yıllardır Türkiye tarafındaki akrabalarıyla temas etmek suretiyle muhaceret eğilimi içerisinde olup, kaçakçılık yapmakta, Türk istihbarat organları için casus angaje etme kaynağı oluşturmakta ve eşkiyaya insan gücü temin etmektedir" diyerek, bu sebeple 16.700 hanenin (86.000-91.000) Ahıska bölgesinden Orta Asya'ya sürülmesini ve bunların yerine de Gürcistan'ın toprak sıkıntısı çekilen kazalarından 7.000 Gürcü hanenin iskan edilmesini teklif ediyordu. Bu teklifin bir hafta sonrasında Stalin tarafından imzalanan Devlet Savunma Komitesi Kararıyla da "sürgün" başlıyordu.²² Ahıska Türklerinin sürülmesinin jeopolitik açıdan esas nedeni ise, bugünkü Gürcistan'ın güney bölgelerini Türk ve Müslüman nüfusundan arındırmak ve Türkiye ile olabilecek muhtemel bütünleşmeyi ortadan kaldırmaktır. Ahıska bölgesinden sürgün edilen Türk nüfus yerine Ermeni ve Gürcü nüfus yerleştirilerek söz konusu sürgün politikası arzulanan hedefine ulaştırılmış ve Türkiye'nin bölgeyle olan kültürel sınırlarını etkilemiştir.²³

200
~

Stalin'in ölümü ve putlaştırılması ile ilgili siyasetin kınanmasından sonra Ahıska Türkleri vatana dönme mücadelesine başlamıştır. Çeşitli mektuplar imzalanmış, teşkilatlar kurulmuş, liderler ortaya çıkmış ve delegasyonlar Moskova'ya gönderilmiştir. Fakat ne SSCB'nin devlet ve parti organları ne de Gürcistan yönetimi buna olumlu bir yanıt vermemiştir. 1957'den sonra diğer cezalandırılmış ulusların tersine göç ettirilmesine karşın, Ahıska Türklerinin büyük kısmı zorla göç ettirildikleri bölgede kalmaya devam etmiştir. Bunun en önemli nedeni etno-demografik dengelerin korunması ile ilgilidir. Gürcistan Hükümeti ülkedeki etnik dengeyi bozmak istemiyordu. Ahıska Türklerinin dışında Gürcistan'da 450.000 kadar Azeri Türkü bulunmaktadır. Onlara en az Orta Asya'da bulunan 250.000 kadar Ahıska Türkünü de eklersek bu rakam 700.000'e ulaşabilir. Bunların gelecekte nüfus artışının Gürcülerden daha fazla olması ihtimali de bulunuyordu. Sovyet yönetimi geri dönüş siyasetinin yeni ihtilaflara yol açmasından çekindiğinden, sürgün edilmiş ulusların kendi alanlarına dönmesine sıcak bakmıyordu.²⁴ Sonuç ola-

22 Diplomatik Gözlem, "Ahıska Türkleri Yurtlarına Geri Dönecek", 2005, <http://www.diplomatik-gozlem.com/TR/belge/1-7568/ahıska-turkleri-yurtlarına-geri-donecek.html?vurgu=ah % c4% b1ska> (01.03.2014).

23 Suat Kolukırık, "Sürgün, Toplumsal Hafıza ve Kültürel Göç: ABD'deki Ahıska Türkleri Üzerine Bir Araştırma", *Bilig*, 59, (2011), s. 171.

24 Kahraman ve İbrahimov, a.g.e., s. 82.

rak Ahıska Türkleri, anayurtlarına dönüş için, ne Moskova'ya ne de Tiflis'e yaptığı başvurulardan olumlu bir sonuç elde edemedi.

Diğer taraftan, 1989 yılı ortasına gelindiğinde Ahıska Türkleri bu seferde sürüldükleri yerde katliama ve yeni bir sürgüne daha maruz kaldılar. Stalin, 1944'te 100 binden fazla Ahıska Türkünü Orta Asya'ya çoğunlukla da Özbekistan'ın Fergana Vadisi'ne sürdüğünde, Özbekler, Ahıska Türklerini pek sıcak karşılamamışlardır. Özbeklerin bu antipatisi 1989'da Sovyetlerin dağılma sürecinde Sovyet yönetiminin provokatörleri sayesinde büyük bir şiddete dönüşmüştür.²⁵ 23 Mayıs 1989 günü Fergana'da Kuvasay kasabasında çıkan olaylar Fergana'dan sonra Margila ve Taslak şehirlerine yayılmış ve ayaklanma halini almıştır. Olaylar ancak 15 Haziran'da yatıştırılabilmektedir.²⁶ Özbekistan'da yüzlerce Ahıska Türkünün evinin yakılıp yıkılması, işkenceye maruz kalması, insanların ölümü ve yaralanması gibi olaylar sonucunda: 100 binden fazla Ahıska Türkü sürgüne tabi tutulmuştur. Bu sürgün sonrası Ahıska Türklerini daha çok Azerbaycan (50.000), Kazakistan ve Kırgızistan kabul ettiğinden söz konusu nüfusun büyük çoğunluğu bu ülkelere yerleşmiştir. Ayrıca bir kısmı da Rusya'nın güneyindeki Krasnodar ve Rostov Bölgesi'ne yerleştirilmiştir.²⁷

Bununla birlikte söz konusu yer değişimi de beklenen sonucu doğurmamış, özellikle bölgedeki Türk varlığından rahatsız olan aşırı Rus milliyetçileri ve Krasnodar bölge valisinin hedefi haline gelen Ahıska Türkleri yeni mekan arayışına yönelerek ABD'ye uzanan yer değiştirme sürecinin aktörü olmuşlardır.²⁸ 2004'den itibaren, Rusya'nın Krasnodar eyaletinden Ahıska Türkleri ABD'ye, gönüllü göç programını hayata geçirmiştir. ABD Nüfus, Sığınmacı ve Göçmen Bürosunun (PRM) verilerine göre 2006 ortalarında yaklaşık 9.000 Ahıska Türkü Krasnodar'dan gelip buraya yerleşmiştir.²⁹

Diğer taraftan Gürcistan, 1999'da Avrupa Konseyi'ne üye olurken, Avrupa Konseyi'ne kabulünden itibaren üç yıl içinde vatana iade ve entegrasyon sürecini başlatmayı ve Ahıskalı nüfusun vatana iade sürecini konseye kabulünden itibaren 12 yıl içinde tamamlamayı taahhüt etmiştir.³⁰ Buna göre Gürcistan, 1999'dan itibaren üç yıl içinde Ahıskalıların dönüşlerini başlatacak ve 12 yıl içinde yani 2011 yılında dönüş işlemini bitirecektir. Eğer Gürcistan süre sonunda yükümlülüğünü yerine getirmezse Ahıska Türkleri, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne dava açabilecek ve bu yolla vatanlarına dönme-yi talep edebileceklerdir.

25 Seferov ve Akış, a.g.e., s. 400.

26 Kolukırık, a.g.e., s. 178.

27 Seferov ve Akış, a.g.e., s. 401.

28 Kolukırık, a.g.e., s. 178.

29 Kahraman ve İbrahimov, a.g.e., s. 83.

30 Taşdemir, a.g.e., s. 125-126.

için boru hatlarının kontrolünü elinde tutmak sadece ekonomik değil, aynı zamanda politik ve stratejik önemdedir. Bu noktada, Rusya, Türkiye gibi bölge dışı devletlerin, kendi arka bahçesinde, etki sahası oluşturma gayretlerine karşı çıkmaktadır.³⁴

İlaveten Türkiye, sadece Hazar merkezli enerji kaynaklarına ulaşılması ve bunların Batılı pazarlara ulaştırılmasına odaklanmış politikalar geliştirmemiştir. Kafkaslar, özellikle de Gürcistan ve Azerbaycan, hem Rusya pazarına hem de Orta Asya'ya ulaşmada ve ticaret yapmada öncelikli bir konuma yerleştirilmiştir. Bölgesel işbirliği ve ticari/ekonomik bağlar bu anlamda öncelikli konular olarak değerlendirilmiştir. Bu ilişkiler ağının kurulması, bölgenin bir güvenlik tehdidi olmaktan çıkartılabilmesinin gereği olarak kabul edilmiştir. Nitekim Kafkaslar, Türkiye'nin Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİT) benzeri bölgesel girişimlerinin de merkezinde yer almıştır.³⁵

Bölgede, ABD, Gürcistan'ı kontrol altında tutmak ve Azeri-Ermeni ilişkilerinin düzelmesi maksadıyla çalışırken, Türkiye'yi de bölge ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmesi yönünde teşvik etmektedir. ABD, Kafkasya'da Türkiye üzerinden etkinlik sağlamak istemektedir. Kafkasya'da istikrarın sağlanması için de Karabağ Sorunu'nun çözülmesi maksadıyla tarafları biraraya getirmekte ve Türkiye'ye Ermenistan ile ilişkilerini geliştirmesi için baskı yapmaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye için Kafkasya bölgesi, jeopolitik ve ekonomik açıdan son derece hassas bir bölgedir. Türkiye, bölgede ekonomik işbirliği, kalkınma ve istikrar arayışları içerisindeydir.³⁶

2.2. Türkiye - Gürcistan İlişkileri ve Ahıska'nın

Demografik Yapısı

Gürcistan'ın önemli bir geçiş coğrafyasında bulunması, Sovyetler Birliği döneminde Gürcistan'ı en zengin Cumhuriyetler'den birisi yapmıştır. Ancak Sovyetlerin dağılmasından sonra, 1990'lı yılların ortalarına kadar çok da önemsenmeyen hatta göz ardı edilen Gürcistan, 1990'lı yılların ortalarından itibaren Azerbaycan ve Ermenistan merkezli gelişmeler dolayısıyla Türkiye'nin Kafkaslar politikasında merkezi bir konuma yerleşmiştir. Bu sürecin dönüm noktası, Dağlık Karabağ ve Azeri-Ermeni anlaşmazlığının kronikleşmesinin yanı sıra BTC ve BTE boru hattı projeleridir. Azeri ve Orta Asya petrol ve doğal gazının güvenli yollardan dünya pazarına taşınması projesi Gürcistan'ı görünür kılmıştır. BTC, 1994'ten itibaren Gürcistan'a genelde başta ABD olmak üzere Batı dünyasının, özelde de Türkiye'nin bakı-

34 Taşdemir, a.g.e., s. 24-25.

35 Çelikpala, a.g.e., s. 97.

36 Taşdemir, a.g.e., s. 28.

şını değiştirmiştir. Bu anlamda Gürcistan'ın kendi ayakları üzerinde durabilen, güvenliğini ve iç düzenini sağlayabilen böylece bölgeye istikrarsızlık yayarak dengeleri olumsuz yönde etkileyen bir ülke olmaktan çıkartılması, Türkiye'nin Kafkaslar politikasının öncelikli gündem maddesi olarak belirmiştir.³⁷

Gürcistan'ın benimsediği kimliği ifade etmesinde en önemli adım Prag Zirvesi'nde Avrupa-Atlantik müttefikliğine tam üye olma isteği kararını açıklaması olmuştur. Bu kararın verilmesindeki en önemli etkenler; Gürcistan'ın sınırları içerisinde bulunan ayrılıkçı bölgelerin Rusya tarafından desteklenmesi ve Hazar Havzası enerji kaynaklarının Batı'ya aktarımında Rusya'nın Gürcistan'a baskı uygulamasıdır. Gürcistan'ın hem iç sorunlarının üstesinden gelebilmesi hem de Avrupa ile ilişkilerini geliştirebilmesi için RF ile istikrarlı ve dostça ilişkiler kurması gerekmektedir.³⁸ Ancak, Rusya ile Gürcistan arasında 2008 yılında yaşanan savaş Kafkasya bölgesindeki tüm dinamikleri değiştirmiştir. İki tarafın topyekûn bir savaşın sınırına gelmesine yol açan silahlı çatışmalar, AB'yi temsilen dönem başkanı Fransa'nın araya girmesiyle imzalanan ateşkes anlaşması neticesinde yatıştırılmıştır. Fakat Rusya, Abhazya ve Güney Osetya'nın statülerinin tartışma/pazarlık konusu olamayacağını, Gürcistan'ın toprak bütünlüğünün gündemin dışında bir konu olduğunu belirterek, Abhazya ve Güney Osetya'yı bağımsız birer devlet olarak tanıdı. Bu kararlar Kafkaslardaki durum içinden çıkılması zor bir uluslararası soruna dönüşmüştür. Kafkasların siyasi haritası değişmiş, Gürcistan'ın toprak bütünlüğü tartışmalı bir konu haline gelmiştir.

Türkiye, gerek bir bölge ülkesi olarak konumu ve Rusya ile ilişkileri, gerekse Batı dünyası ve onun kurumlarının tarihsel bir ortağı/müttefiki olarak gelişmelerden doğrudan doğruya etkilenmiştir. Türk ekonomisi ve ticari ilişkileri zarar görmüştür. Çok sayıda köprü ve bağlantının yanı sıra ana liman konumundaki Poti limanının bombalanması nedeniyle Gürcistan'ın kara, deniz ve demiryolu ağı kullanılamaz hale gelmiştir. Bu, Türkiye'nin Kafkaslar üzerinden Orta Asya ve Rusya ile yapılan ticaretinin durmasına yol açmıştır. BTC petrol boru hattı çalışmaz duruma gelirken, BTE doğal gaz boru hattından doğal gaz akışı da güvenlik nedeniyle durdurulmuştur. Rusya ile Gürcistan arasındaki ilişkilerin çökmesi ve tarafların yıkıcı bir savaşın sonucu olarak karşı karşıya kaldıkları uzlaşmaz zeminin, Türkiye'nin Karadeniz merkezli politikalarını, BLACKSEAFOR ve Karadeniz Uyumu gibi bölgesel güvenlik girişimlerini, BTC/BTE boru hatları ve BTK demiryolu hattı gibi ekonomik ve siyasi projelerini çökertme potansiyeli taşıdığı değerlendirilmiştir.³⁹ Bu çerçevede, Türkiye'nin Gürcistan'ın bağımsızlığını ka-

37 Çelikpala, a.g.e., s. 99-100.

38 Alkan, a.g.e., s. 77.

39 Çelikpala, a.g.e., s. 99-100.

zanmasından beri en büyük hedefi olan Gürcistan'ın toprak bütünlüğünün ve istikrarının korunması ve kendi ayakları üzerinde durabilen bir ülke haline getirilmesinin ne kadar önemli olduğu bir kez daha ortaya çıkmış olup, savaş tüm bunların Rusya'yı dışlayan bir tavırla gerçekleştiremeyeceğini tüm taraflara (ABD, AB ve Türkiye) bir kez daha göstermiştir.

Savaş ile birlikte daha da belirgen hale gelen Osetya ve Abhazya problemlerinin dışında gelecekte Gürcistan'ın başını ağrıtmaması en muhtemel problemlerden biri ise Ahıska Türkleri'nin sürülmesini takiben, tarihi Ahıska topraklarına yerleştirilen Ermenilerin talepleridir. Kafkasya'da Ermenistan dışında yaşayan Ermeni nüfusu, Dağlık Karabağ hariç Ahıska'da ve Rusya Federasyonu'nun Krasnodar eyaletinde yoğunlaşmaktadır. Günümüzde bu iki bölge içerisinde kültürel ve siyasal alanlarda özerklik arayışında olan Ermeniler, bölge nüfusunun da ekseriyetini oluşturmaktadır. 2002 nüfus sayımına göre Ahıska Ermeni nüfusunun ilçelere oranı şöyledir: Ahılkelek %94,3, Aspınza %17,5, Ahıska %36,6, Ninotsminda %95,8, Adigön %3,4 ve Borcom %9,6. Ayrıca, Ermeni kaynakları Samtshe-Cavaheti'nin %97'sini Ermenilerin oluşturduğunu iddia etmektedir.⁴⁰ Yine, 2002 nüfus sayım sonuçlarına göre, Gürcistan'da 248.929 Ermeni yaşamaktadır ki, bu da genel nüfusun %5,7'sine tekabül etmektedir.⁴¹

Bugün, Ahıska Türkleri'nin terk etmek zorunda kaldıkları topraklara yerleştirilen ve burada da bir ikinci Karabağ yaratan Ermeniler, başta Gürcistan olmak üzere, bölge huzuru ve güvenliği açısından da önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Zira Ermeniler, Gürcistan'dan özerklik talebinde bulunmaktadırlar. Otonomi taleplerini sürekli gündemde tutan Ermeniler, kendilerini Ermenistan'ın bir parçası olarak görmektedir. Zaten bu amacı gerçekleştirmek üzere; bölgede küçük bir Ermenistan bile yaratılmış durumdadırlar.⁴² Örneğin; Cavahet Bölgesi'nin denetimini önemli ölçüde ele geçiren Ermeniler, yönetimin birçok kilit kademesinde görev yapmakta, çeşitli organizasyonlar ve partiler kanalıyla Gürcistan aleyhine faaliyetler yürütmektedirler. Abhazya'da da durum farklı değildir. Genellikle Suhumi ve Qagra şehirlerinde yaşayan Ermeniler, buralarda da; Abhazya Ermenileri Teşkilatı, Abhazya Ermenileri İcmaları Birliği, "Krunk" (Birlik) Ermeni Teşkilatı ve "Mastots" Ermeni Medeniyet Merkezi gibi oluşumlara sahiptirler. Güney Osetyada ise 1992-1994 yıllarında Gürcü-Oset savaşında Ermeniler, Osetlerin yanında Gürcülere karşı savaşmışlardır. Bugün ise, RF ile birleşmek isteyen Güney Osetya'nın, Kuzey Osetya ile birleşmesi konusunda

40 Taşdemir, a.g.e., s. 30-31.

41 Vikipedi, "Demographics of Georgia", 2014, [http://en.wikipedia.org/wiki/Demographics_of_Georgia_\(country\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Demographics_of_Georgia_(country)) (13.03.2014).

42 Diplomatik Gözlem, "61 Yıl Geçti...Ahıskalılar Hala Vatansız!", 2005, <http://www.diplomatikgozlem.com/TR/belge/1-7570/61-yil-gectiahiskalilar-hala-vatansiz.html?vurgu=ah%c4%b1ska> (01.03.2014).

uğraş vermektedirler. Yani özetle belirtmek gerekirse; gerek Cavaheti’de gerekse Abhazya ve Güney Osetya’da yaşayan Ermeniler, Gürcistan’ı bölme, parçalama konusunda planlı bir faaliyet içindedirler. Durumun Gürcüler açısından son derece vahim olduğu ise çok nettir.⁴³

Bu çerçevede Rusya’nın Cavaheti bölgesindeki Ermeni nüfusunu desteklemesi ve Güney Osetya ile Abhazya ilerideki yeni sorun alanları olarak durmaktadır. Bu bölgede, Gürcüler ile olan yakın tarihi işbirliği Türkiye’nin elini güçlendiren bir özelliktir ve Türkiye’de yaşayan Gürcistan/Acaristan göçmeni vatandaşların yanı sıra Gürcistan’da yaşayan Türk nüfusun varlığı gelecekteki ilişkiler açısından bir kazanımdır.⁴⁴

Gürcü yetkililer de bu önemin farkında olup, bu durum Gürcistan Ulusal Güvenlik Bakanı Şota Kviraya’nın açıklanmasından da anlaşılabilir. Kviraya, “Türklerin Türkiye ve Ermenistan’a sınır olan bölgeye dönüşünün Gürcistan’a stratejik ilgi merkezi olan Kafkasya’da, Ahıskalı kartını kullanabilme imkanı verdiğini” söylemiştir. Gürcistan, 2000’li yıllarda Güneybatı Gürcistan’da Ermenilere karşı “Müslüman Gürcü” kimlikli Ahıskalı kartını kullanmaya hazırlanmaktadır.⁴⁵

Bu çerçevede, tek amaçları anavatanlarına dönmek olan ve herhangi bir ayrılıkçı talepleri bulunmayan Ahıska Türklerinin tarihi yurtlarına dönüşü, Ermenilere karşı Gürcü yetkililerin eline kuvvetlendirecek olup, bölgedeki ayrılıkçı emellerin dizginlenmesine hizmet edecektir. Gürcü yetkililerin de bu durumun farkında olmaları nedeniyle, **önümüzdeki yıllarda Ahıska bölgesine daha fazla Ahıska Türkünün dönüşüne izin verileceğini tahayyül etmek hiç de zor değildir.**

2.3. Ahıska Yurdunun Türkiye İçin Önemi

Jeopolitik açıdan düşünüldüğünde Ahıskalı Türklere yönelik olarak tarih boyunca gerçekleştirilen sürgün politikasının esas amacı, bugünkü Gürcistan’ın güney bölgelerini Türk ve Müslüman nüfusundan arındırmak ve Türkiye ile olabilecek muhtemel bir bütünleşmeyi ortadan kaldırmaktır. Ahıska bölgesinden sürgün edilen Türk nüfus yerine Ermeni ve Gürcü nüfus yerleştirilerek söz konusu sürgün politikası arzulanan hedefine ulaştırılmış ve Türkiye’nin bölgeyle olan kültürel sınırlarını etkilemiştir. Günümüzde Ahıska Türklerinin sürgünüyle boşaltılan bölge, Türkiye’nin Kafkaslara açılmada dar ulaşım koridorlarını kullanmasını zorunlu kılmakta ve bölgesel etkisini sınırlamaktadır. Ayrıca bugünkü Ahıska bölgesi, uluslararası enerji nakitlerinin geçiş güzergahında yer almakta ve rekabet alanlarının merkezinde

43 Diplomatik Gözlem, “Ahıska Türkleri ve Ermeni Gerçeği, 2006, <http://www.diplomatikgozlem.com/TR/belge/1-6007/ahıska-turkleri-ve-ermeni-gercegi.html?vurgu=ah%c4%b1ska> (01.03.2014).

44 Kolukırık, a.g.e., s. 172.

45 Taşdemir, a.g.e., s. 32-33.

kalmaktadır. BTC, BTE boru hatları ile yine BTK Demiryolu da Ahıska coğrafyasıyla yakından bağlantılıdır. Bu özellikleriyle bölge uluslararası enerji güçlerinin ilgisini çekmekte ve Rusya, Türkiye ve İran için önemi daha da artmış bulunmaktadır.⁴⁶

Bu bağlamda Taşdemir, Ahıska bölgesi'nin Türkiye için stratejik önem arz eden unsurlarını şu şekilde sıralamaktadır:

i. Türkiye ile Kafkasya, İdil-Ural bölgesi ve Türkistan arasında yegane köprü olması,

ii. Acara ve Borçalı arasında bulunmasıyla Türk Dünyasını birleştiriyor olması,

iii. Gürcistan-Azerbaycan, Ermenistan-İran ve Türkiye yönünde uygun yaklaşım istikametleriyle üç yönlü hareket alanına sahip olması,

iv. Ardahan vilayetine komşu olması,

v. Posof Türkgözü ve Çıldır Aktaş sınır kapılarının açıldığı bölge olması,

vi. Kafkasya'da Türkiye'ye yönelik başlıca tehdit durumuna getirilen Ermenistan'a komşu olması,

vii. Türkiye ile Ermenistan arasında dolaylı ticarete imkan sağlayarak, Ermenistan'a uyguladığımız ambargonun etkisini göstermemesi,

viii. Avrasya Ulaşım Koridoru Projesi, Bakü-Tiflis-Kars Demirolu Projesi gibi planlama ve uygulama aşaması devam etmekte olan projeler ile BTC ve BTE boru hatları gibi Kafkasya'dan geçen ve büyük milli çıkarlarımızın olduğu enerji ve ulaşım projelerinin güzergahları üzerinde bulunması,

ix. Cevahet Ermenilerinin, Haydat ülküsünü gerçekleştirmek için özerklik ve müteakiben Ermenistan'la birleşme arayışında olması,

x. Stalin'in, Anadolu Türklüğü'nü Türksüz yerleşim yerleri ile ablukaya alma planının bir parçası olarak, 1944 yılında sürgüne gönderdiği Ahıska Türkleri'nin, Avrupa Güvenlik Konseyi ve insan hakları örgütlerinin gündeminde olması,

xi. Türkiye'de 200.000'den fazla Ahıska Türkünün yaşamasının Türkiye'ye Kafkasya'da politik insiyatif sağlaması.⁴⁷

46 Kolukırık, a.g.e., s. 171-172.

47 Taşdemir, a.g.e., s. 21-22.

SONUÇ

Tarihi Ahıska yurdu denen yerin kuzeyinde ve doğusunda Gürcistan; güneyinde Ermenistan; güneybatısında Türkiye; batısında Acaristan Özerk Cumhuriyeti (Gürcistan) yer almaktadır. Ahıska Türkleri'nin bu bölgedeki tarihi M.Ö. sine dayanmakta olup, bölgede 2700 yıldan daha eski bir geçmişleri vardır. Ancak bölgeye esas yerleşmeleri 11. ve 12. yüzyıla rastlamaktadır.

Tarihsel süreçte güçlenmelerine paralel olarak Ahıskalılar, Gürcistan'dan ayrılarak 13. yüzyılda Atabek Beyliğini kurmuş olup, bu beyliğin sınırları Batı'da Erzurum'a kadar uzanmaktadır. Atabek Beyliği 310 yıl yaşamış ve 1578 tarihinde merkezi Ahıska şehri olan Çıldır Eyaleti adıyla Osmanlı topraklarına katılmıştır. Ancak bu durum 1828 Osmanlı-Rus Savaşı'na kadar sürmüştür. Söz konusu savaşta yenilen Osmanlı Devleti, Ruslarla 14 Eylül 1829 tarihli Edirne Antlaşmasını imzalanmış olup, bu antlaşma'nın 4. maddesi ile Osmanlı Devleti, Ahıska, Poti, Anapa, Ahılkelek gibi tarihi Ahıska topraklarını Rusya'ya bırakmak zorunda kalmıştır. Esasen Edirne Antlaşması Ahıska Türkleri için şuanda içinde buldukları durumun başlangıcını teşkil etmektedir. Antlaşmanın imzalanmasını takiben Rusların baskısını hissetmeye başlayan Ahıska Türkleri için ilk sürgünde başlamış ve çok sayıda Ahıskalı Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmıştır. Tarihe 93 Harbi olarak geçen 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nı Osmanlı'nın kaybetmesi ile Ahıskalıların durumu daha da ağırlaşmış ve Anadolu'ya yönelik göç hareketleri artmıştır.

Ancak Ahıskalılar için esas dönüm noktası Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndan yenik bir şekilde ayrılması olmuştur. Osmanlı mirası üzerine kurulan genç Türkiye Cumhuriyeti içinde bulunduğu şartlar dolayısıyla Çarlık Rusya'nın ardılı olan Sovyet Rusya ile 16 Mart 1921 tarihinde Moskova Antlaşması'nı imzalamış olup, bu Antlaşma'nın hükümleri gereğince de Mart ayından itibaren Ahıska yurdundan tamamen geri çekilmiştir. Gürcistan'ın 1921 yılında Sovyet hegemonyasına girmesi ile Ahıskalılar için kara günler tekrar başlamış ve Sovyet yönetimi Ahıska Türklerini görmezden gelmiştir.

Bundan sonra Sovyet Rusya, Ahıskalılar üzerinde asimilasyon faaliyetlerine başlamış olup, önce Ahıskalıların adlarını değiştirmeye çalışmış ardından da Türkçe olan eğitim dillerini değiştirerek, 1940 yılından itibaren de Gürcü alfabesini kullanmayı zorunlu hale getirmiştir. Ayrıca benliklerinin unutturulması için çoğu, **nüfus kayıtlarına Azeri olarak** kaydedilmiştir. Ancak Ahıskalılara uygulanan zulüm bununla da kalmayacak, Ahıskalılar esas felaketi 1944 yılının Kasım ayında yaşayacaktır. 1944 yılında Rus lideri Stalin, Ahıskalıları da kapsayan büyük bir sürgün hareketi başlatmış olup, Ahıskalılar, kendi elleriyle inşa ettikleri tren hatlarıyla Orta Asya içlerine ve Sibirya'ya sürülmüşlerdir. **Sürgünün** esas nedeni Gürcistan-Türki-

ye sınırında yer alan Ahıskalıların Türk olması ve Anadolu'daki **Türklerle derin bağlarının bulunması nedeniyle zaman içerisinde Türkiye'ye bağlanmalarından korkulmasıdır.**

Stalin'in ölümünden sonra sürülen milletlerin çoğuna anayurtlarına dönüş hakkı verilmişse de, bundan yararlanamayan iki halktan biri de Ahıska Türkleri'dir (diğeri ise Kırım Tatarlarıdır). Anavatanlarına dönemmedikleri gibi, ekseriye sürgün edildikleri ülke olan Özbekistan'da 1989'da Ahıskalılara yönelik olarak girişilen şiddet hareketleri sonucunda Özbekistan'da yerleşik olan Ahıskalılar Özbekistan da **çıkarılmış** olup, Ahıskalılar için yeni bir sürgün daha başlamıştır. Bu seferki güzargahları ise Azerbaycan ve daha çok da bir Rus eyaleti olan Krasnador'dur. Ancak Ahıska Türkleri Krasnador'da da aradığı ortamı bulamamış, kendilerine kimlik verilmemiş, çalışmaları engellenmiş ve bölge valisinin kindar söylemlerine muhatap olmuşlardır. Burada da tutunamayan Ahıskalılar 2004 yılından itibaren ABD hükümetinin de teşvikleriyle ABD'ye göç etmeye başlamıştır.

Gürcistan'ın 1999 yılında Avrupa Konseyi'ne katılmasıyla Ahıskalılar için anavatana dönüş umudu yeşermiştir. Bu çerçevede, Gürcistan Parlamentosu da uzun bir çalışma sonrasında 2007 yılında Ahıska Türklerinin Gürcistan'a dönmelerini öngören bir yasayı kabul etti. Ancak çalışmalar yeterli değildir, henüz herhangi bir geri dönüş gerçekleşmediği gibi, Ahıskalıların mallarını ve mülklerini elinde bulunduran yerel Gürcü ve Ermeni halkı da dönüşe karşı çıkmaktadır.

Türkiye için, Kafkaslar'a ilave olarak, özelde Ahıska bölgesi genelde ise Gürcistan son derece stratejik bir önemdedir. Kafkasların önemi, büyük ölçüde, Türkiye'yi Orta Asya'ya bağlayan taşıma güzargahlarının Kafkaslardan geçmesinden kaynaklanmaktadır. Ancak bölgede yer alan Kafkas Dağları sadece iki karayolu geçişine izin vermektedir ve bu iki bölgede ihtilafli ve içerisinde çatışma riski barındıran sahalardır. Bu nedenle Türkiye, Orta Asya bağlantılarının kesintisiz bir şekilde devam etmesi için bu bölgenin istikrarına ve mevcut sorunların en kısa sürede çözüme kavuşturulmasına büyük bir önem vermektedir.

Gürcistan'ın önemi ise, Türkiye'nin Ermenistan ile ilişkisinin bulunmadığı da göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'yi akrabalık ilişkileri de olan Azerbaycan'a ve Kafkaslar üzerinden Orta Asya Cumhuriyetlerine bağlayan yolların üzerinden yer almasıdır. Özellikle SSCB'nin 1991'de dağılması ile akrabalık ilişkileri çerçevesinde gelişmeye başlayan ilişkiler, Azerbaycan ve Orta Asya Cumhuriyetleri'nin sahip olduğu zengin hidro-karbon kaynaklarının Batı pazarlarına taşınması için güzargah belirlenmesi çabaları çerçevesinde daha da artmıştır. Söz konusu kaynaklar Avrupa'nın enerji arz kaynaklarının çeşitlendirilmesi için hayati iken, bu kaynakların Rusya'nın dışında

Türkiye gibi müttefik bir ülkeden taşınması da yine enerji güvenliği açısından son derece önemlidir. Bu aşamada Türkiye'nin Ermenistanla ilişkisinin bulunmaması ibreyi bir kez daha Gürcistan'a yöneltmiştir. Bu çerçevede halen faaliyette olan BTC ile BTE boru hatları Gürcistan üzerinden geçmekte olup, Avrasya Ulaşım Koridoru Projesi, Bakü-Tiflis-Kars Demirolu Projesi gibi proje ve uygulama aşamasındaki projelerin de yine bu ülkeden geçmesi planlanmaktadır.

Bu kapsamda, Türkiye ilk andan itibaren Gürcistan'ın batılı değerlere bağlı demokratik bir yönetim tarzına sahip olmasını ve istikrar ve bütünlüğünü korumasını Gürcistan'a yönelik politikalarında ön planda tutmuştur. Gürcistan'ın ilk bağımsızlığını tanıyan ülke olan Türkiye, ABD'den sonra Gürcistan'a en çok yardımda bulunan ikinci ülke konumundadır. Ancak Gürcistan'da uygulamaya geçirilen projelerde Rusya'nın devre dışı bırakılması ve en nihayetinde Gürcistan'ın NATO üyeliği için başvurusu, bu ülkede stratejik çıkarları olan Rusya'yı tedirgin etmiş ve 2008 yılında Rus-Gürcü Savaşı'nın çıkmasına neden olmuştur. Rusya savaş sonunda Abhazya ve Osetya'nın bağımsızlığını tanıdığını ilan ederek Gürcistan'ı son derece zor bir durumda bırakmıştır. Ayrıca bu savaş sırasında BTC ve BTE hatlarından kaynak akışı durmuş olup, Türkiye'nin Azerbaycan ve Orta Asya ile bağlantısı bir süreliğine de olsa keşilmiştir. Bu çerçevede savaş, bölgede Rusya'ya rağmen birşeyler yapmanın pek de mümkün olmadığını bir kez daha tüm taraflara göstermiştir. Bu nedenle yapılması gereken, bölgeye yönelik olarak, Rusya'yı da paydaş haline getirecek çok-taraflı politikalar geliştirilmesidir.

Yaşanan olaylar, tüm taraflar gibi Türkiye'ye de, Gürcistan'ın, dolayısıyla da bağlantılı olarak Kafkaslar'ın, barış ve istikrarının ne derece önemli olduğunu bir kez daha göstermiş ve Ahıska yurdunun önemini bir kez daha kanıtlamıştır. Ancak demografik olarak günümüzde tarihsel Ahıska yurdunun yapısı hem Türkiye'yi hem de Gürcistan'ı tedirgin etmektedir. Tarihsel süreçte **Ahıskalıların göçleri ile boşalan arazilere** önemle ölçüde Ermeniler yerleştirilmiş olup, 2002 yılı nüfus sayımına göre tarihi bir Türk yurdu olan Ahılkelek'in %94,3 Ermeni'dir. Hatta Ermeni kaynakları Cavahet'in (Ahıska yurdu) %97'sini Ermenilerin oluşturduğunu iddia etmektedir. Ermeniler'in bu bölgede çok sayıda Kilise ve eğitim kurumu bulunmakta olup, Ermenistan'a bağlanma hedefi güden çok sayıda dernek de kurmuşlardır. Ermeniler bu dernekler aracılığıyla ayrılıkçı faaliyetlerde bulunmakta olup, esas hedefleri bölgeyi tamamen Ermenistan'a bağlamaktır.

Zaten Abazha ve Osetya ayrılıkçı problemleri ile uğraşmakta olan Gürcistan Devleti bir de Ermeni problemi yaşamak istememekte ve bu durumu önlemek için Ahıska Türklerinin varlığını dengeleyici bir unsur olarak görmektedir. Bunu en yetkili ağızlardan biri olan Gürcistan Ulusal Güvenlik Bakanı Şota Kviraya aracılığıyla dile getirmektedir. Bu çerçevede, Gürcis-

tan, 2000’li yıllarda Güneybatı Gürcistan’da Ermenilere karşı “Müslüman Gürcü” kimlikli Ahıskalı kartını kullanmaya hazırlanmaktadır. Bu nedenle, 2007 yılında Gürcü Parlemantosunun da aldığı karar çerçevesinde önümüzdeki yıllarda, Gürcü Devleti’nin, Ahıskalılara anavatanlarına dönme hususunda izin vermesi son derece muhtemeldir.

Türkiye açısından ise Orta Asya ve Kafkasya’ya ulaşım (hem kara ulaşımı hem de enerji hatları ulaşımı) güzergahının üzerinde bulunan Ahıska yurduna, Ahıska Türkleri’nin dönüşü anılan yolların güvenliği açısından son derece hayatiyettir. Bu hayatiyet enerji boru hatları yapılırken güvenlik endişeleriyle hatların Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı Ahılkelek arazisinden Türklerinin yoğun olarak yaşadığı Ahıska arazisine kaydırılmasında da görülebilmektedir. Ayrıca Türklere en yakın akraba topluluklardan biri olan Ahıskalıların da diğer milletler gibi kendi anavatanlarında yaşamaya hakkı bulunmakta olup, Türkiye’nin bu çabalara daha aktif bir şekilde destek olması hem Ahıska Türkleri’nin hem de Türkiye’nin milli çıkarları açısından son derece önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

211
~

Alkan, Akın (2006), **21. Yüzyılın İlk Çeğreğinde Karadeniz Güvenliği**, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Aslan, Kıyas (1995), **Ahıska Türkleri**, Ankara: Ahıska Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği.

Aydingül, Ayşegül ve diğerleri (2006), “Meskhetian Turks An Introduction to Their History, Culture and Resettlement Experience”, **Culture Profile**, (20), 1-37.

Buntürk, Seyfettin, **Rus-Türk Mücadelesinde Ahıska Türkleri**, 2007, Ankara: Berikan Yayınevi.

Çelikpala, Mitat (2010), “Türkiye ve Kafkasya: Reaksiyoner Dış Politikadan Proaktif Ritmik Diplomasiye Geçiş”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, 7 (25), 93-126.

Diplomatik Gözlem (2005), “Ahıska Türkleri Yurtlarına Geri Dönecek”, <http://www.diplomatikgozlem.com/TR/belge/1-7568/ahıska-turkleri-yurtlarına-geri-donecek.html?vurgu=ah%c4%blska> (01.03.2014).

Diplomatik Gözlem (2005), “61 Yıl Geçti...Ahıskalılar Hala Vatansız!”,

<http://www.diplomatikgozlem.com/TR/belge/1-7570/61-yil-gectiahiskalilar-hala-vatansiz.html?vurgu=ah%c4%b1ska> (01.03.2014).

Diplomatik Gözlem (2006), “Ahıska Türkleri ve Ermeni Gerçeği”, <http://www.diplomatikgozlem.com/TR/belge/1-6007/ahıska-turkleri-ve-ermeni-gercegi.html?vurgu=ah%c4%b1ska> (01.03.2014).

EveryCulture, “Meskhetians – Orientation”, <http://www.everyculture.com/Russia-Eurasia-China/Meskhetians-Orientation.html> (12.03.2014).

Günay, Nejla (2012), “Osmanlı'nın Son Döneminde Ahıska Türklerinin Anadolu'ya Göç ve İskanı”, **Bilig**, (61), 125-142.

Kahraman, Selver Özözen ve İbrahimov, Aydın (2013), “Kafkaslar'dan Sürgün Bir Toplumun Bitmeyen Göçü: Çanakkale'de Ahıska Türkleri”, **Ege Coğrafya Dergisi**, 22 (2), 77-90.

Kolukırık, Suat (2011), “Sürgün, Toplumsal Hafıza ve Kültürel Göç: ABD'deki Ahıska Türkleri Üzerine Bir Araştırma”, **Bilig**, (59), 167-190.

Pentikäinen, Oskari and Trier, Tom (2004), “Between Integration and Resettlement: The Meskhetian Turks”, **ECMI Working Paper**, (21), 1-54.

Seferov, Rehman ve Akış, Ayhan (2008), “Sovyet Döneminden Günümüze Ahıska Türklerinin Yaşadıkları Coğrafyaya Göçlerle Birlikte Genel Bir Bakış”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, (24), 393-411.

Taşdemir, Tekin (2005), **Türkiye'nin Kafkasya Politikası'nda Ahıska ve Sürgün Halk Ahıskalılar**, İstanbul: IQ Kültür-Sanat Yayıncılık.

Vikipedi (2014), “Ahıska Türkleri”, http://tr.wikipedia.org/wiki/Ah%C4%B1ska_T%C3%BCrkleri (13.03.2014).

Vikipedi (2014), “Demographics of Georgia”, [http://en.wikipedia.org/wiki/Demographics_of_Georgia_\(country\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Demographics_of_Georgia_(country)) (13.03.2014).

Zeyrek, Yunus (2001), **Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri**, Ankara, Yayınlanmamış Kitap Çalışması.

OTURUM IV

OTURUM BAŞKANI

Uz. Dr. Seyfeddin BUNTÜRK

Uludağ Üniversitesi

_____ * _____

Vadım KARASTELEV

Moskova Helsinki Grubu Temsilcisi

“Положение турок-мехетинцев (ахыска) на юге России-
2014- Güney Rusya’da Ahıskalı Türklerin Durumu”

_____ * _____

Isabek BINALIEV

Çeçenistan Ahıska Türkleri Vatan Cemiyeti Başkanı “Турки –
мехетинцы в Чеченской Республики-
Ahıskalı Türkler Çeçenistan’da”

_____ * _____

Marat RASULOV

Ukrayna Ahıska Türkleri Vatan Cemiyeti Başkanı

“Ukrayna’daki Ahıskalı Türklerin Yerleşim Yerleri ve Nüfus Verileri”

_____ * _____

Dr. Olena MALYNOVSKA

Kiev Halk Üniversitesi Stratejik Araştırma Bölümü Başkanı

“Турки-мехетинцы в Украине: социально-экономическое
положение и правовой статус-

Ahıskalı Türkler Ukrayna’da: Sosyo-Ekonomik ve
Hukuki Durumları”

Vadım KARASTELEV¹*Положение турок-месхетинцев (ахыска) на юге России-2014**
————— * —————

В докладе, подготовленном экспертом Московской Хельсинкской группой **Вадимом Карастелевым** в рамках деятельности Коалиции против ненависти, анализируется ситуация с соблюдением прав человека в отношении турок-месхетинцев (ахыска), проживающих на юге России. Принятые ранее Заключительные замечания Комитетом ООН по ликвидации расовой дискриминации, Комитетом ООН по экономическим, социальным и культурным правам и др., а также принятые в 2013 г. рекомендации Европейской комиссии по борьбе с расизмом и нетерпимостью (ЕКРН) Совета Европы не выполняются. В основу анализа положены документы, публикации в медиа, мониторинговые доклады, наблюдения экспертов, рекомендации международных органов, данные статистики, письма, обращения, заявления и другие материалы преимущественно за 2013-2014 гг. Рабочие методы для подготовки доклада включают анализ документов и публикаций в СМИ, а также интервью с пострадавшими.

215
~

Общий вывод доклада: «Продолжение этнической дискриминации турок-месхетинцев на юге России является частью федеральной политики».

Автор выражает благодарность за помощь в сборе данных: Московской Хельсинкской группе; гражданским активистам юга России; Международному обществу месхетинских турок «Ватан»; Американскому комитету по защите прав турок-месхетинцев; Американско-турецкому центру (АТАСС) в Дейтоне, штат Огайо.

*Я по жизни был виновен, и обязан всем подряд,
Даже воздухом отчизны, запретили мне дышать,
Нет давно того, кто сделал виноватым весь мой род,
Но его идеи живы, раз несчастлив мой народ!*

Яшар Кадыров

---

1 Moskova Helsinki Grubu Temsilcisi

За последние два года поднялся не только общий уровень ксенофобии и убийств на почве ненависти. Происходит эскалация исламофобии, например, после терактов в Волгограде неизвестные лица пытались сжечь две местных мечети².

Способствуют разжиганию ксенофобии, и представители государства в лице руководителей прокуратуры, которые заявляют о росте этнической преступности: «Не жителями Москвы совершено каждое второе преступление, из них иностранными гражданами — более 40% преступлений», — сказал прокурор г. Москвы Сергей Куденев, выступая 2 августа 2013 г. на заседании коллегии прокуратуры. По его данным, преступность среди мигрантов растет. Почти на 60% возросло количество совершенных ими тяжких и особо тяжких преступлений, на 20% — убийств, на 37% — умышленных причинений тяжкого вреда здоровью. В пять раз возросло количество совершенных мигрантами мошенничеств³. Наоборот, в целом по всем преступлениям, согласно официальной статистике МВД, за три года идет снижение преступлений со стороны иностранцев, от 11317 в 2010 году, до 8434 в 2012 году⁴.

Используя совершённые приезжими преступления, в общественном сознании пытаются сделать следующий синонимический ряд: приезжий-мигрант-преступник.

В тоже время в августе 2012 года губернатор Краснодарского края Александр Ткачев⁵ на коллегии ГУВД края пообещал «выдавливать» из региона выходцев из соседних республик, также он посетовал на то, что в соседнем Ставропольском крае земли «очень легко» занимают выходцы с Кавказа и уже «русская часть населения там чувствует себя некомфортно». Следственный Комитет, после обращения лидера партии «Яблоко» Сергея Митрохина, поручил проверить высказывания губернатора на соответствие закону краснодарским следователям. Как сообщила 28 января 2014 г. газета «Коммерсант»: по словам представителя СКР Натальи Смяцкой, в ходе проверки следствие изучило

2 URL: <http://www.mk.ru/incident/crime/article/2013/10/24/935809-v-volgograd-posle-terakta-pyitayutsya-szhech-uzhe-vtoruyu-mechet.html>

3 URL: <http://ria.ru/incidents/20130802/953807530.html>

4 URL: http://crimestat.ru/regions_table_total

5 В 2001 г. Ткачев на съезде краевой партии «Отечество (Кондратенко)» выразил свою позицию вполне определенно: «На Кубани (неформальное название Краснодарского края — прим. авт.) нет места для цыган, турок-месхетинцев, курдов и инакомыслящих». Несмотря на присутствие представителей прессы, данное заявление не было озвучено, зато было встречено аплодисментами со стороны сотен делегатов из разных районов Краснодарского края. В 2002 г. на совещании в г. Абинске, посвященном гармонизации межнациональных отношений, г-н Ткачев заявил, что «определять законный мигрант или незаконный, можно по фамилии, точнее по её окончанию. Фамилии, оканчивающиеся на „ян“, „дзе“, „швили“, „оглы“, незаконные, так же как и их носители».

стенограмму выступления господина Ткачева и установило, что глава администрации края «отметил факт миграции в Краснодарский край представителей иных субъектов России и иностранных государств, игнорирующих законодательство и сложившиеся традиции, занимающихся провокациями и незаконным бизнесом». «Лингвистическая экспертиза текста выступления главы края не выявила высказываний, в которых бы негативно оценивались люди по признакам пола, расы, национальности, языка, происхождения, отношения к религии», — уточнила Смяцкая.⁶

Начиная с лета 2013 года в городах России, в первую очередь в Москве и Санкт-Петербурге и Краснодарском крае, идет антимигрантская кампания⁷. Началось с охоты на трудовых мигрантов: полиция громила их общежития, людей сотнями свозили в отделы внутренних дел, а суды принимали постановления об административном выдворении, не вдаваясь в обстоятельства дела каждого выдворяемого и даже не устанавливая личность тех, кто не имел документов. Под эту кампанию попадали и иностранцы, законно находившиеся в России, и люди, ищущие убежища, чьи ходатайства находились в процессе рассмотрения. К этой кампании подключились группы националистически настроенных погромщиков, крушивших палатки, в которых торговали мигранты, и уничтожавших их товар. Полиция погромщиков не останавливала. Данная кампания несет угрозу всем уязвимым этническим группам на юге России, особенно туркам-месхетинцам, поскольку это уже давно опробованная и беззащитная «мишень».

Случаи злоупотреблений и дискриминации против турок-месхетинцев на юге России варьируются от нападений с применением насилия и жестоких погромов до угроз, а также включают в себя невозможность получения разрешений на работу, жилья, прав на защиту и образование. Журналисты, исследователи⁸, общественные деятели⁹ и политики¹⁰ в 2013 г. также уделяли значительное внимание проблеме дискриминации турок-месхетинцев на юге России.

6 URL: <http://www.kommersant.ru/doc/2393605>

7 См. заявление правозащитного центра «Мемориал» от 11.11.2013 URL: <http://www.memo.ru/d/177042.html>

8 Карастелев В.Е. Событие как единица анализа публичной политики. На примере ситуации этнической дискриминации турок-месхетинцев из Краснодарского края / Публичная политика – 2012. Под общей редакцией: А. Ю. Сунгуров, М. Б. Горный. СПб.: НОРМА, 2013. С. 214-222. Cobb R. Meskhetian Turks: Ten Years On. Eurasia Daily Monitor Volume: 10 Issue: 214. November 27, 2013 URL: [http://www.jamestown.org/regions/russia/single/?tx_ttnews\[tt_news\]=41694&tx_ttnews\[backPid\]=48&cHash=208cc0050738c8134d7e351ae2cedf7e#.UpxcMhrHnqA](http://www.jamestown.org/regions/russia/single/?tx_ttnews[tt_news]=41694&tx_ttnews[backPid]=48&cHash=208cc0050738c8134d7e351ae2cedf7e#.UpxcMhrHnqA)

9 В Москве прошел вечер памяти об этнических преследованиях турок-месхетинцев Блог В. Карастелева от 26.11.13 URL: <http://karastelev.livejournal.com/63457.html>

10 URL: http://www.youtube.com/watch?feature=player_embedded&V=NtDmlwMegOE

В целом, будущее для турок-месхетинцев в России не выглядит позитивным, поскольку власти обращаются к этническому национализму для легитимации идеологии.

Происшествия

Убийство на почве ненависти

6 мая 2012 года, 19-летний турок-месхетинец был убит группой из 10 россиян, собравшихся в месте, популярном для сбора националистов¹¹. 17 января 2014 г. в Ростове Северо-Кавказский окружной военный суд признал шестерых местных жителей виновными в убийстве по мотивам национальной ненависти 19-летнего Аслана Назимова. Доказанными суд посчитал и действия подсудимых ещё по трём статьям УК РФ «Возбуждение ненависти или вражды», «Применение насилия по мотивам национальной ненависти» и «Умышленное причинение легкого вреда здоровью». В итоге трое из обвиняемых — Дмитрий Курганский, Андрей Мурка и Илья Самотюк — получили реальные сроки. Так, Курганский ближайшие 19 лет проведет в колонии строгого режима, его подельник Мурка будет ощущать все прелести строго режима 11 лет и 2 месяца, и наконец, Самотюк отправится в колонию-поселение на 1 год и 7 месяцев. Вторую криминальную тройцу — Юрия Хрущёва, Владимира Иванова и Павла Деникина — суд приговорил к исправительным работам¹².

Нападения и избиения

Мухаммед Юсуфович Халилов, ахыска-турок, проживающий в КБР, г. Прохладный заявляет: «Я приехал домой примерно в 19 часов 30 минут 31.08.12, после чего включил музыку, на что мой сосед повышенным тоном сказал мне, чтобы я выключил музыку. Но я отказался это сделать. После чего он забежал ко мне во двор с дубинкой и несколько раз ударил меня. Следом за соседом забежали его жена, мать, сестра и неизвестный мне мужчина. Женщины палками начали меня бить, а мужчина их разнимал. Во дворе находилась моя несовершеннолетняя дочь, которой так же были нанесены побои, когда она пыталась нас разнять, а когда за меня хотел заступиться мой пожилой отец, соседи не

11 URL: <http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/206357/>

12 URL: http://donnews.ru/V-Rostove-ubiytsy-19-letnego-turka-meshetintsa-na-troih-poluchili-30-let-kolonii_13868

дали ему это сделать и оттолкнули его, вследствие чего он упал и получил травму. По данному факту я обратился в полицию, однако мне было отказано в возбуждении уголовного дела, в связи с отсутствием в действиях соседа состава преступления, хотя согласно актам судебно-медицинского освидетельствования были обнаружены повреждения. Мне предложили обратиться в мировой суд, по факту причинения мне телесных повреждений».

Пострадавший Халилов уверен, что нападение на него не расследуется из-за того, что он принадлежит к туркам-месхетинцев, к которым испытывают неприязнь местное доминирующее большинство. В этом его убеждают неоднократные отписки из правоохранительных органов, где он пытался привлечь внимание к расследованию преступления.

Случаев этнически мотивированного насилия очень много, но многие люди напуганы. Они рассказывают, что с ними происходит, но как только это доходит до публичных заявлений, или написания документов, они говорят «Нет, мы боимся». И угроза эта вполне реальна. В июле 2013 г. было совершено массовое нападение на турок-месхетинцев, которые праздновали свадьбу в Кабардино-Балкарии. Нападающие кричали: «Убирайтесь отсюда, иначе мы сожжем ваши дома, а вас всех уьем»¹³.

Подтверждением подобного отношения является и коллективное обращение к МХГ: «Мы турки-месхетинцы, проживающие в селе Красноармейское, Терского района, Кабардино-Балкарской республики, обращаемся к вам от лица народа. 4 июля 2013г. на свадьбе часть агрессивно настроенных групп в возрасте от 16 до 30 лет в количестве около 50 человек набросились на нас с дубинками и начали бить парней, мужчин, стариков, женщин и детей. Также били и по машинам. При избиении нападавшие выкрикивали, что они хотят убивать и выселять наш народ. Есть все основания полагать, что нападавшие были заранее подготовлены. Наши женщины и дети были очень сильно напуганы, поскольку они боялись за себя и за жизнь своих детей.

Если бы не приехавшие по нашему вызову полицейские, то все могло бы закончиться очень трагично. Никто из нападавших не был задержан и наказан, хотя фамилии и адреса их назывались. На следующий день некоторые из нападавших приезжали к пострадавшим, и, угрожая ножом, требовали от нас деньги. В итоге на потерпевших было оказано давление, поэтому запуганные люди не написали заявления в полицию.

13 URL:<http://en.ria.ru/world/20130914/183425523/Citing-Mistreatment-Turkic-Group-in-Russia-Seeks-US-Help--Activists.html>

Это уже неоднократно происходило, и мы считаем, что это дискриминация нашего народа.

К сожалению, это уже не первый случай, мы живем в постоянном страхе за своих детей и за свои семьи. Мы заявляем, что происходит этническая дискриминация нашего народа»¹⁴.

После публикации об этом нападении в СМИ на региональном телеканале в КБР вышел сюжет, который должен был убедить зрителей в братских отношениях между местным населением и ахыска.

В одной из школ Кабардино-Балкарии в сентябре 2013 г. «почти половина детей — турки-месхетинцы — целую неделю отказывались учиться из-за избиений и унижений... Полиция, разбирая инцидент, не нашла национальной подоплеки в происшествии»¹⁵.

Паша Шовкетов сообщил, что проживающие в Кабардино-Балкарии турки-месхетинцы, до сих пор не могут прийти в себя после двух драк – в сентябре 2013 г. в одной из школ, по его словам, целенаправленно, под руководством неких приехавших на машинах взрослых, избивали турецких детей, а весной 2013 г. в республике вооруженные арматурой люди ворвались на турецкую свадьбу и избили ее участников. Избивавшие турок люди, по их словам, обещали «разобраться с ними окончательно после Олимпиады». В КБР многие турки спешат продать свои дома и бежать оттуда, опасаясь за жизнь и здоровье своих детей. Покупатели, по их словам, пока находятся с трудом.

Привлечение к административной ответственности и исключение из учебного заведения

8 октября 2013 г. в Кисловодске группа молодых турок-месхетинцев – студентов медицинского колледжа отмечали день рождения друга в кафе «Панорама». Около 21.00 в кафе зашли представители полиции и предложили разойтись. Ребята пошли по домам, но примерно в 100 метрах от кафе их задержал другой экипаж полиции, который доставил их в отделение, где были составлены протоколы об административном правонарушении. 23 октября на заседании Комиссии по делам несовершеннолетних и их прав города-курорта Кисловодска подросткам были вынесены постановления о назначении административного нака-

14 Из заявления, адресованного председателю МХГ Людмиле Алексеевой от 17-ти свидетелей нападения. Личный архив автора.

15 Литой А. 50 американских конгрессменов потребуют переселения турок-месхетинцев из России в Америку РБК daily 25.11.13 URL: <http://rbcdaily.ru/society/562949989712977>

зания в виде штрафа в размере одной тысячи рублей. Представители несовершеннолетних, в нарушение закона, не участвовали в заседании. Из отдела МВД по Кисловодску в колледж были направлены письма о недопустимости подобного поведения со стороны студентов. К делу также подключилось Министерство здравоохранения Ставропольского края, а прокуратура Кисловодска вынесла представление о наказании студентов за нарушение так называемого закона о тишине. Один из студентов рассказал, что никаких претензий по учебе к ним у преподавателей не было. «Нам пытался помочь один человек со связями, но потом ему позвонили, вроде бы из ФСБ, и сказали, что лучше не вмешиваться в ситуацию», — сказал студент¹⁶.

18 ноября пресс-служба ГУ УВД по Ставропольскому краю сообщила, что «18 студентов Кисловодского медицинского колледжа были отчислены из учебного учреждения в связи с совершением противоправных действий... Составленные сотрудниками полиции административные материалы были направлены в суд. Граждане были привлечены к административной ответственности с наложением штрафов. Руководством Отдела МВД России по г. Кисловодску и представителями общественности в администрацию учебного заведения были направлены письма о недопустимости подобного поведения со стороны студентов»¹⁷.

Как сообщил автору один из фигурантов дела, из восемнадцати человек трое были отчислены по инициативе колледжа, а остальные поддались на уговоры руководства и сами написали заявления об отчислении в надежде, что потом их снова примут в колледж. Однако, поскольку дело сфабриковано как политическое, студенты не могут восстановиться не только в данный колледж, но и в другие учебные заведения Ставропольского края.

Дело получило общественный резонанс, интернет-деятель Антон Носик написал в блоге на «Эхо Москвы»: «Помнится, в ходе недавних выборов мэра Москвы эта самая лезгинка стала горячей политической темой. Но тогда, кажется, дело осталось на уровне предвыборных лозунгов. Никто не предложил вразумительных юридических схем криминализации кавказского танца. А тут вот, вне всякого избирательного контекста, вариант решения предложен. Танцуешь лезгинку? Не видать тебе медицинского диплома как своих ушей»¹⁸.

16 Газета.Ru от 20.11.2013 Мухаметшина Е. «Мы не знали, что нельзя танцевать лезгинку» URL: <http://www.gazeta.ru/social/2013/11/19/5760429.shtml>

17 Официальный сайт ГУ МВД по Ставропольскому краю «Нарушители правопорядка отчислены из колледжа» 18.11.13 URL: <http://26.mvd.ru/news/item/1347918/>

18 Носик А. Лезгинка: преступление и наказание Официальный сайт Радио «Эхо Москвы» от 19.11.13

Руководитель центра «Сова», правозащитник Александр Верховский заявил, что «Никогда не сталкивался с подобной ситуацией. По моему разумению, прокуратура не может требовать отчислить студентов. Она превысила свои полномочия, поскольку она не может указывать учебному заведению, что ему делать со студентами». С ним согласен первый заместитель председателя комитета Государственной Думы по образованию Олег Смолин. «Я гарантирую, что ни в каком законе, в частности в законе «Об образовании», не написано, что тех, кто танцует лезгинку на улице, нужно исключать из учебного заведения, — сказал Смолин «Газете.Ru»¹⁹. Очевидно, что ставропольской прокуратуре стоит начать с выполнения возложенных на нее функций и проверить законность вынесения постановлений об административном правонарушении, а также соблюдение права на образование, однако о таких действиях нет информации.

Проблемы с получением гражданства

Как утверждают российские власти, в Краснодарском крае проживают 5 425 представителей турок-мехетинцев. Из них 5 331 получили российское гражданство²⁰. Однако вряд ли стоит доверять правительственной статистике. Заявители говорят о сотнях турок-мехетинцев, живущих на юге России, которые, имея все основания, тем не менее, не могут получить российское гражданство.

Юнус - один из сотен турок-мехетинцев, который не может получить российское гражданство и живет по паспорту гражданина СССР. Фото автора, июль 2013 г., ст. Нижнебаканская, Крымский район, Краснодарский край.

Как только власти узнали о его встречи с правозащитниками, то предложили ему прийти и быстро получить гражданство в обмен на то, что он не будет дальше контактировать с правозащитниками. Однако он в очередной раз оказался обманут.

Джумали Надимович Бахриев выходец из Узбекской ССР, с 1998 г. проживает со своей семьей в Курском районе Ставропольского края. Ни один из членов семьи, не имеет никаких документов, несмотря на то, что неоднократно обращались в паспортный стол, где им кроме обеща-

URL: <http://www.echo.msk.ru/blog/nossik/1200882-echo/>

19 Газета.Ru от 20.11.2013 Мухаметшина Е. «Мы не знали, что нельзя танцевать лезгинку» URL: <http://www.gazeta.ru/social/2013/11/19/5760429.shtml>

20 На англ. языке URL: <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Russia/RUS-CbC-IV-2013-040-ENG.pdf> Неофициальный перевод на рус. язык URL: <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Russia/RUS-CbC-IV-2013-040-RUS.pdf>

ний ничего не давали. Они не могут устроиться на работу, не получают пособия, не имеют никаких льгот, пенсий, т.е. никакой помощи от государства.

Дискриминация при оказании помощи пострадавшим

Турки-месхетинцы, пострадавшие от наводнения 2012 г. в станице Нижнебаканской Краснодарского края, до сих пор не могут получить полагающейся им компенсации от государства. Проблема состоит в том, что у многих нет гражданства России или других документов, в выдаче которых им отказывают представители местной власти.

Между тем реальная помощь, как показал выезд новороссийских правозащитников в станицу Нижнебаканскую (Краснодарский край) и интервью с турками-месхетинцами, до тех, у кого отсутствовала регистрация и гражданство России, не дошла. Подобная ситуация с дискриминацией в получении материальной и гуманитарной помощи туркам-месхетинцам, проживающим в Краснодарском крае, наблюдалась и после наводнения 2002 года.

Националисты, казаки и ультраправые активно использовали последствия трагического наводнения, которое обрушилось на Краснодарский край летом 2012г. Как сообщает центр Сова: «Довольно скоро крупные ультраправые организации стали сообщать, что и они начали оказывать помощь пострадавшим: «Русские», НДП и НОМП объявили о сборе средств для крымчан, а «Новая сила» и «Народный собор» сообщали об организации своих центров помощи. Когда актуальность произошедшей трагедии начала постепенно спадать, националисты стали активно распространять по своим сайтам различные новости, которые должны были придать происходящему в Крымске этнополитический окрас и вернуть эту тему в повестку дня. Например, на сайте «Русских» от лица местного активиста организации Мирослава Вальковича сообщалось, что в Крымске возник конфликт, инициатором которого выступили цыгане, турки-месхетинцы и курды, которые якобы вывозят из пунктов гуманитарной помощи продукты и воду, а затем перепродают ее пострадавшим от наводнения за деньги²¹. Эта и подобные новости довольно долго транслировались по ультраправым сайтам, но ни одна из них так и не сподвигла никого хоть на какие-то действия».

21 В Крымске может разгореться межнациональный конфликт // Официальный сайт Объединения «Русские». 2012. 16 июля.

Препятствия журналистам и гражданским активистам

Власти не ограничиваются только практикой запугивания жертв этнической дискриминации, антимигрантской истерией, но и уничтожают независимые общественные организации, а также выдавливают гражданских активистов.

Власти Краснодарского края постоянно осуществляют политически мотивированные преследования и оказывают давление на представителей общественных организаций, которые защищают права турок-месхетинцев в Краснодарском крае. В 2003 г. по инициативе митинга по Краснодарскому краю по надуманным основаниям был ликвидирован Новороссийский городской общественный фонд «Школа мира». В 2010 г. прокуратурой по г. Новороссийску был подан иск о ликвидации некоммерческой организации «Новороссийский комитет по правам человека» (НКПЧ)²² как экстремистской²³. Только вмешательство Уполномоченного по правам человека РФ, Совета при Президенте РФ по развитию гражданского общества и правам человека, а также широкая общественная кампания заставили прокурора заявить об оставлении иска без рассмотрения. В поддержку НКЧП выступили известные российские правозащитники. Письмо²⁴ с требованием прекратить политическое преследование организации и ее руководителей подписали более 220 человек. В октябре 2013 г. без надлежащих процедур была ликвидирована Новороссийская городская общественная благотворительная организация «ФРОДО», которая также помогала туркам-месхетинцам бороться против этнической дискриминации²⁵.

На фото заместитель начальника ОВД Сальского района Ростовской области препятствует Исламу Шахбандарову в проведении фотовыставки о дискриминации турок-месхетинцев, ноябрь 2013г. Источник: издание «Совершенно секретно»²⁶

Глава поселка Гигант Сальского района Ростовской области Юрий Штельман в декабре 2013 г. заверил, что не имеет претензий к туркам-месхетинцам, которые проживают в его районе и не будет препятствовать в проведении фотовыставки о дискриминации турок-месхе-

22 См. статью в Википедии

23 Информация по делу см. URL: <http://www.sova-center.ru/misuse/publications/2009/09/d16855/>

24 См. текст письма URL: <http://www.publicverdict.org/topics/news/7467.html>

25 Олимпийская «зачистка». Доклад Межрегиональной правозащитной ассоциации «АГОРА» о преследовании гражданских активистов на Кубани - Новая газета 14.12.13 URL: <http://www.novayagazeta.ru/politics/61459.html>

26 URL: <http://www.sovsekretno.ru/articles/id/3950/>

тинцев в России». Однако, после ухода организаторов выставки послал письмо в полицию о том, что турки-месхетинцы задумали провести «несанкционированный сход» в поселке Нижнеянинском. В результате незаконных действий полиции выставка была сорвана. Совершая заведомо противозаконные действия, заместитель начальника ОВД Сальского района Ростовской области Константин Пономарев забрал паспорта у организаторов фотовыставки и у журналистов газеты «Совершенно секретно» под надуманным предлогом, что они могут находиться в международном розыске. Прокуроры Сальского района Ростовской области также пытались оказать давление на организаторов фотовыставки, вызвав их в прокуратуру и принудив писать объяснительные. В Нижнеянинское приехали сотрудники ГИБДД, которые под надуманным предлогом останавливали машины приглашенных на выставку турок-месхетинцев. В результате часть людей так и не попали на выставку, испугавшись давления полицейских. Ростовского активиста «Ахыски» вызвали для беседы сотрудники ФСБ, которые интересовались, не было ли на выставке экстремизма. А одного из американских представителей «Ахыски» Айдына Мамедова сначала попросили остановить машину – в рамках неожиданно объявленной в этих краях операции «Вихрь-Антитеррор», – а затем проехать в отделение из-за якобы отсутствовавшей у него медицинской страховки. Все претензии исчезли, как только Айдын позвонил в американское консульство.

Следующим местом проведения фотовыставки было село Восход Мартыновского района Ростовской области, густо населенного турками-месхетинцами. У входа в здание, куда в частном порядке на выставку были приглашены турки, журналистов встретила полиция, заместитель главы Мартыновского района по социальным вопросам Виктор Лещев и глава Восхода Сергей Лысенко. Полиция подтвердила факт проведения внезапно объявленного «Вихрь-Антитеррора». В день выставки в Восходе закрыли сельский клуб, где она должна была пройти, – после десяти лет работы он вдруг оказался аварийным.

Когда организаторы выставки следовали в Кабардино-Балкарию, то за ними вели слежку сотрудники спецслужб на восьми автомобилях, а машину организаторов периодически останавливали для проверки документов на постах полиции.

В Терском районе КБР, где в селе Опытное демонстрировалась фотовыставка, турки-месхетинцы были запуганы больше, чем в Ростовской области. У сотен из них проблемы с паспортами, но они опасаются еще и физической расправы. Один из местных активистов «Ахыски» Паша Шовкетов сообщил о нежданном госте, посетившем его домовладение поздно вечером, сразу после проведения фотовыставки. В госте мест-

ные жители узнали заместителя начальника уголовного розыска, который им почему-то представился сотрудником ФСБ, а журналистам – рядовым гражданином.

Корреспондентам СМИ «Совершенно секретно», находящимся в командировке в Ростовской области и готовящих репортаж о проблемах турок-месхетинцев, местные правоохранительные органы препятствовали в выполнении служебных обязанностей. По крайней мере, именно такое мнение сложилось у них, 28 ноября 2013 г., когда заместитель начальника ОВД Сальского района майор Константин Пономарев забрал паспорта у корреспондентов «Совершенно секретно» Елены Власенко и Дмитрия Флорина. Кроме того, паспорта забрали у трех организаторов фотовыставки, посвященной истории гонений на турок-месхетинцев — представителей американской диаспоры этого народа из Турецко-Американского общественного центра «Ахыска», на базе которого они основали комитет по защите прав турок-месхетинцев.

Его представители Ислам Шахбандаров, Махмуд Шавкатов и Айдын Мамедов имеют двойное гражданство — российское и американское.

Инцидент с изъятием паспортов произошел в поселке Нижнеянинский Сальского района Ростовской области, где во дворе частного дома под шатром должна была пройти фотовыставка о депортации турок-месхетинцев, Ферганском погроме, вынужденной эмиграции из Краснодарского края.

Именно организации и освещению этого мероприятия и пытались препятствовать правоохранители. Мероприятие, которое организаторы позиционировали как собрание в частном владении, местные власти пытались представить, как несанкционированную акцию.

Ранее, 24 ноября 2013 г. выставка прошла в Москве в Сахаровском центре, где организаторы рассказали о своем намерении провести ее в регионах на юге России. Московскую выставку посетила, в частности, председатель Московской Хельсинкской группы Людмила Алексеева, которая говорила о многолетних систематических нарушениях прав турок-месхетинцев: дискриминации, отказе в выдаче необходимых по закону документов, невозможности получить медицинскую помощь и работу.

Причину, по которой майор Пономарев забрал паспорта у корреспондентов «Совершенно секретно», он сформулировал так: корреспонденты могут «находиться в международном розыске» и «быть преступниками», поэтому необходимо «отксерить паспорта, чтобы пробить их по базам». Доводы о том, что журналисты находятся в Нижнеянинском по редакционному заданию и накануне направили запросы с просьбой

об оказании содействия в подготовке материала в различные государственные учреждения, не произвели впечатления на майора Пономарева.

Журналисты были вынуждены позвонить в пресс-центр Министерства внутренних дел в Москву. Только после разговора с сотрудником пресс-центра, который порекомендовал полицейскому вернуть документы журналистам, Пономарев это сделал. Никаких извинений за то, что майор полиции препятствовал деятельности журналистов и сравнивал их с преступниками, принесено не было.

Организаторам же он объяснил свои действия так. Ему поступил запрос от главы администрации Гигантовского сельского поселения Юрия Штельмана, который уведомил его о том, что в Нижнеянинском запланирован «несанкционированный сход граждан турецкой национальности» — такая информация поступила в администрацию Гигантовского сельского поселения.

Ранее этот же чиновник, на обращение которого ссылалась полиция, согласился с проведением фотовыставки, был на нее приглашен и даже выразил намерение прийти.

Об этом он заявил за несколько часов до начала выставки во время беседы с представителями американской диаспоры турок-месхетинцев. На ней присутствовал заместитель главы администрации Сальского района по противодействию экстремизму, взаимодействию с политическими партиями, общественными организациями, диаспорами Андрей Зароченцев.

Чиновники поинтересовались целями визита турок-месхетинцев из Америки и деталями организации выставки. Организаторы подчеркнули, что речь не идет об общественном или политическом мероприятии: выставка — частный вечер памяти турок-месхетинцев, и в согласованиях не нуждается. Оба чиновника публично заявили, что не видят в такой деятельности турок-месхетинцев экстремизма и даже выразили намерение посетить выставку. Видео беседы находится в распоряжении редакции «Совершенно секретно».

Вместо главы района к месту проведения выставки прибыл майор Пономарев с коллегами и казаками.

Вскоре корреспонденты «Совершенно секретно» стали свидетелями того, как сотрудники дорожно-патрульной службы препятствовали въезду в Нижнеянинское желающим посетить выставку. Их останавливали под разными предлогами: кого-то обвиняли в езде без ремня безопасности, кого-то — в том, что его подозревают в наличии неопла-

ченных штрафов.

Вскоре после появления журналиста «Совершенно секретно» с видеокамерой людям позволили проехать к месту проведения выставки. Однако многие турки-месхетинцы все же вынуждены были развернуться и уехать: они не хотели выяснять отношения с полицией.

Выставку в итоге пришлось провести на территории соседнего частного владения — под навесом, соединяющим дом и сарай. Все время проведения выставки у зданий дежурили сотрудники полиции.

Ислам Шахбандаров: «Есть ощущение, что наш приезд вызвал панический страх. Власти, кажется, опасаются, что мы вынесем сор из избы, рассказав международному сообществу о плачевной ситуации, в которой находятся турки-месхетинцы на юге России. Но, видимо, еще больше они боятся того, что сами турки-месхетинцы, наконец, осознают, что у них есть права, которые нельзя нарушать. Особенно в преддверии Олимпийских игр»²⁷.

В некоторых случаях, также, были попытки остановить сбор данных со стороны государства, например, когда сотрудники Федеральной службы безопасности (ФСБ) встретились с активистами турок-месхетинцев в Ростове и Краснодаре летом 2013 года, и «посоветовали» им не принимать участия в сборе данных, так как это будет «опасно» для них.

Свобода совести и вероисповедания

В Краснодарском крае по-прежнему крайне болезненной темой остается отношение к представителям не православных конфессий.

Так, 17 сентября 2013г. Октябрьским районным судом г. Новороссийска был признан экстремистским²⁸ священный Коран в переводе Кулиева. Комментарий автора русского перевода Корана Эльмира Кулиева: «В решении районного суда нет никакой конкретики. Есть лишь голословные утверждения о том, что в переводе содержатся высказывания о превосходстве мусульман над немусульманами и дана негативная оценка лицам, не исповедующим ислам. Нужно понимать, что любая религия и любая священная книга провозглашают превосходство верующих над неверующими, пророчат одним прощение и рай, а другим — возмездие и мучения в аду. Это прекрасно известно любому

27 Власенко Е. Кому мешают турки-месхетинцы и журналисты? Международный ежемесячник «Совершенно секретно», 28 Ноября 2013 URL: <http://www.sovsekretno.ru/articles/id/3950/>

28 Список материалов, признанных российскими судами экстремистскими. Часть 2. URL: <http://www.sova-center.ru/racism-xenophobia/docs/2010/11/d20301/>

религиоведу. Тексты священных книг нельзя вырывать из контекста и исследовать в отрыве от конкретно-исторических условий, в которых они были зафиксированы. Так поступают идеологи экстремистских групп, искажающие религиозное учение. Но когда так поступает эксперт, привлекаемый судебными органами для экспертизы религиозной литературы, — это абсурд. Согласно традиционному пониманию Корана, превосходство верующих над неверующими выявится в будущей жизни. А в этом мире жизнь и имущество людей - независимо от их вероисповедания - неприкосновенны до тех пор, пока они не нарушат законы, позволяющие государству применить по отношению к ним те или иные меры наказания. Обратите внимание, наказывать людей за правонарушения — это прерогатива государства. Ислам не признает самосуд и анархию и обязывает мусульман быть законопослушными и добропорядочными гражданами. Как после этого можно говорить о том, что Коран призывает к враждебным или насильственным действиям по отношению к немусульманам? Наш пророк - мир ему и благословение Аллаха - недвусмысленно заявил, что человек, посягнувший на жизнь немусульманина, живущего в мире с мусульманами, не почувствует даже благоухания рая»²⁹.

17 декабря 2013 г. Краснодарский краевой суд отменил постановление, вынесенное ранее Октябрьским районным судом Новороссийска. Последний признал экстремистской книгу известного азербайджанского религиозного философа Эльмира Кулиева «Смысловой перевод священного Корана на русский язык», чем вызвал возмущение мусульман России³⁰.

229

Поскольку турки-месхетинцы – мусульмане, то подобная судебная практика нагнетает страх и напряженность, поскольку осуществляя религиозные действия человек, может быть, подвергнут не только административному, но и уголовному наказанию, например, читая «неправильный» перевод Корана.

27 сентября 2013 г. турки-месхетинцы собрались на пятничный намаз в арендованном сельском клубе с. Цемдолина г. Новороссийска Краснодарского края. Им без указания причины отказали в проведении, хотя ранее они могли это делать. В начале 2013г. не выдержав давления спецслужб пришлось закрыть религиозное мусульманское общество и, соответственно, место для молитвы в г. Новороссийске.

Имам Камал Мирзаев из Зимовниковского района Ростовской обла-

29 Интервью с Эльмиром Кулиевым - автором запрещенного в России перевода Корана URL: <http://www.sova-center.ru/religion/publications/2013/10/d28130/>.

30 URL: <http://www.kasparov.ru/material.php?id=52B02DE3BCCA8>

сти получил запрет на строительство мечети, которую он стал строить в районном центре. Кроме этого строящаяся мечеть была осквернена - местные жители привязали и оставили умирать свинью на месте строительства. Представители местных СМИ не стесняются с гордостью говорить об этом, а власти не принимают мер к расследованию осквернения религиозных мест, несмотря на имеющееся законодательство. В то же время любые попытки критиковать русскую православную церковь преследуются.

В июле 2013г. казаки заявили, что 11-летний мальчик турок-месхетинец изнасиловал сверстника, хотя тому не было свидетелей (в связи с возрастом уголовное дело не возбуждалось). В Решении Чрезвычайного Совета атаманов Крымского районного казачьего общества Таманского казачьего отдела Кубанского казачьего Войска от 10 августа 2013 г. написано:

«Паразитирующие в Узбекистане турки-месхетинцы были изгнаны единоверцами. Они не вернулись на Родину в Грузию, а осели на благодатных землях Кубани. Чувство благодарности к приютившим их людям недолго отягощало их совесть. Адаптировавшись, они повели себя напористо и нагло, унижая и терроризируя коренных жителей, совершая дерзкие преступления, насилуя наших детей, сестёр, матерей». После перечисления уголовных «дел» турок-месхетинцев, которые так и не были возбуждены, Совет атаманов решил:

«1. Общине турок-месхетинцев в течение 10 дней принять все меры для выселения семьи насильника за пределы Кубани.

2. Обратиться к прокурору Краснодарского края взять дело об изнасиловании 6-летнего Димы К. под личный контроль.

3. В случае невыполнения Решения Совета атаманов в определённый нами срок силами казаков Крымского района вышвырнем насильников из насиженного места.

4. Для осуществления акции по выселению насильников просить атамана Таманского казачьего одела полковника Безуглого И.В. подключить для участия в операции по выселению семьи насильника казаков других районов вверенного ему отдела»³¹.

Опасаясь физической расправы, вся семья была вынуждена уехать из Краснодарского края.

Публичные призывы казаков по отношению к туркам-месхетинцам физической расправой также остались нерасследованными.

31 URL: <http://rex711.livejournal.com/917919.html>

Публикации в СМИ

Турок-месхетинцев, без каких-либо доказательств, связывают с деятельностью турецких спецслужб, которые якобы действуют в целях построения панисламского мира на территории России. Как правило, подобную линию проводят региональные и местные СМИ, но и федеральные телеканалы ³² иногда себе это позволяют. Наиболее показательным в этом отношении являлась целая пропагандистская кампания и разжигающие ксенофобию фильмы «Пока гром не грянет», «Турецкий марш», снятые по заказу Администрации Краснодарского края и широко транслируемые на региональных телеканалах. Однако все эти публикации относились к началу и середине 2000-х годов. Продолжение шпионофобии и исламофобии, тем не менее, продолжается на районном уровне. Например, статья **Александра Николаева** «Под прикрытием школ и образовательных центров»³³ была опубликована 11 декабря 2013 г. после того, как на территории Сальского района Ростовской области хотели показать выставку «Турки-месхетинцы: история и современность». В предыдущих публикациях в данном издании о турках-месхетинцах высказывались в положительном ключе.

Директор Аналитического центра «Сова» **Александр Верховский**, ведущий специалист в России по вопросам национализма и ультра националистических организаций считает, что: «Заметка Николаева, как и многие заметки на эту тему до нее (и боюсь, после тоже) суммирует целый ряд распространенных мифов, так или иначе связанных с распространением учения Саида Нурси. Это учение - одно из течений современного суфизма (сам Нурси жил в Турции в середине XX века). Соответственно, «Нурджулар» - не организация, а слово для обозначения последователей Нурси. Организации с таким названием в России никогда не существовало. А вот в Турции организаций, которые можно было бы назвать «нурсистскими» было несколько. Они были очень разными, более или менее оппозиционными секулярному режиму, созданному Ататюрком. Сам Саид Нурси провел какое-то время в тюрьме. Но уже давно учение Нурси не воспринимается турецкими властями как «подрывное». И оно никогда не было полностью запрещено, так что история о переносе деятельности в Россию - чистый вымысел. Безусловно, Турция рада установлению культурных контактов с тюркоязычными народами, в том числе в России. Наверное, стратегически

³² Телевизионная передача «Человек и закон» в 2001 г.

³³ Газета «Сальская степь» № 198 (19821) от 11.12.2013 URL: http://salsknews.ru/novosti/pravoohranitelnye_organu/pod_prikrytiem_shkol_i_obrazovatelnyh_tsentrov_3.html После звонка в правоохранительные органы Ростовской области в январе 2014 г. редакция газеты удалила публикацию с сайта, однако никаких извинений принесено не было. Копия статьи доступна в сети Интернет.

это можно рассматривать как инструмент влияния. Но чтобы говорить о работе разведок через образовательные и религиозные учреждения, неплохо иметь какие-то факты. А вот с фактами в этой области очень бедненько... Впрочем, автор статьи апеллирует не к фактам, а к мифологическим конструкциям. В этом смысле очень показательно то, что в конце в качестве тех группировок, для которых якобы готовят учеников на упомянутых курсах, вдобавок к «Нурджулар» названы сразу еще и «ваххабиты», и «Братья-мусульмане», и «Хизб ут-Тахрир», хотя эти течения, религиозные и религиозно-политические, не просто отличаются друг от друга, но чаще всего находятся в жестких конкурентных отношениях друг с другом, так что готовить кадры для всех них сразу просто никак невозможно».

В статье «Призывы к геноциду русского населения стали нормой в Сальском районе?»³⁴ журналист Евгений Михайлов вместо журналистского расследования собрал коллекцию слухов, которые отдают оголтелой ксенофобией. Видимо, чтобы подорвать авторитет главы Сальского района Ростовской области, темой недоказанной коррупции удивить читателей было нельзя, поэтому журналист искусственно притянул тему физического уничтожения местных русских и казачества последователями ислама.

Невыполнение рекомендаций Совета Европы

15 октября 2013 года Европейская комиссия по борьбе с расизмом и нетерпимостью (ЕКРН) Совета Европы опубликовала четвертый доклад по России. Эксперты отмечают, что некоторые общественные деятели активно используют ксенофобную риторику, кроме того продолжает поступать информация о неправомερных действиях полиции в отношении уязвимых групп населения. В докладе шесть пунктов посвящено положению турок-месхетинцев, проживающих в Краснодарском крае. Несмотря на то, что 11500 турок-месхетинцев были вынуждены переселиться в США, тем не менее, остаются 5 425 членов этой этнической группы. Из них 5 331 получили российское гражданство. ЕКРН слышала о некоторых случаях преследования со стороны казаков уязвимых групп, в частности турок-месхетинцев в Краснодарском крае. Комиссия призвала власти серьезно рассмотреть эти заявления и принять действия против злоупотреблений.

34 Газета «Московский комсомолец – Ростов-на-Дону» от 12.02.14 URL: <http://rostov.mk.ru/article/2014/02/11/983033-priziviyi-k-genotsidu-russkogo-naseleniya-stali-normoy-v-salskom-rayone.html>

Выдержки из доклада:³⁵

...132. В своем третьем докладе ЕКРН призвала власти Российской Федерации в приоритетном порядке рассмотреть проблемы юридического статуса и расовой дискриминации, с которой сталкиваются турки-месхетинцы, проживающие в Краснодарском крае.

133. ЕКРН была проинформирована о том, что ситуация этнических меньшинств в целом в Краснодарском крае очень плохая. Попытки со стороны правозащитных организаций осуществлять мониторинг в отношении дискриминации, которой подвергаются уязвимые группы, были встречены враждебно со стороны властей, включая возбуждение уголовных дел и преследований, а также нападения со стороны правых организаций. В результате таких негативных условий, как понимает ЕКРН, в настоящее время проводится крайне ограниченный мониторинг прав человека.

134. Что касается турок-месхетинцев, то согласно данным, предоставленным властями, в Краснодарском крае по-прежнему проживают 5 425 членов этой этнической группы. Из них 5 331 получили российское гражданство. Таким образом, вопрос о юридическом статусе, как представляется, в основном решен. Процесс репатриации в Грузию турок-месхетинцев из разных стран мира должен был начаться в январе 2012 года, в соответствии с обязательством Грузии перед Советом Европы. Однако согласно информации, полученной ЕКРН, до января 2010 года подали соответствующее заявление лишь несколько тысяч человек и до сих пор никаких переездов не состоялось.

135. Что касается расовой дискриминации в отношении-турок месхетинцев, то ЕКРН принимает во внимание сообщения о преследованиях их со стороны казаков в Краснодарском крае (см. также «Поведение сотрудников правоохранительных органов»).

136. ЕКРН рекомендует властям продолжать мониторинг возможной дискриминации в отношении турок-месхетинцев и бороться с этим, когда это необходимо.

...200. Согласно Федеральному закону о некоммерческих организациях 1996 года, российские казаки получили статус некоммерческой организации. В 2005 году был введен в действие Федеральный закон о государственной службе российского казачества; в нем предусматривается, что казаки будут осуществлять обязанности полиции на основе контрактов или в соответствии с Федеральным законом об общих

35 URL: <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Russia/RUS-CbC-IV-2013-040-RUS.pdf>

принципах организации местного самоуправления в Российской Федерации от 2003 года, который дает муниципальным образованиям право обеспечивать «создание условий для деятельности добровольных формирований населения по охране общественного порядка». ЕКРН слышала о некоторых случаях преследования со стороны казаков уязвимых групп, в частности турок-месхетинцев в Краснодарском крае. Комиссия призывает власти серьезно рассмотреть эти заявления и принять действия против злоупотреблений, если это представится необходимым».

Ситуация в США

В июле 2013 г. в США руководитель центра турок-месхетинцев (АТАСС) в Дейтоне, штат Огайо Ислам Шахбандаров и его коллеги провели встречи с официальными лицами из Государственного департамента, членами Конгресса и представителями международных правозащитных организаций. Получившие американское гражданство и переехавшие по беженской программе из России, турки-месхетинцы в США хотят возобновления программы для страдающих от дискриминации соплеменников, проживающих на юге России. Поэтому активисты, вместе с правозащитниками из России, приступили к сбору информации по положению ахыска в РФ. Доказательства широко распространенного плохого обращения могут быть взяты за основу для новой, расширенной программы переселения, организованной Государственным Департаментом США, такой же, как предыдущая программа, в результате которой, по данным Госдепартамента, около 11500 турок-месхетинцев получили статус беженцев и переселились из Краснодарского края в США в течение 2004-2007 годов. Дэн Лангенкамп, представитель отдела Госдепартамента по вопросам народонаселения, беженцев и миграции подтвердил факт встречи с представителями турок-месхетинцев 12 июля 2013 года, но пока не может сказать, будет ли Америка открывать новую программу для переселения³⁶.

29 октября в Вашингтоне один из представителей законодательного собрания США выступил с обвинениями в адрес президента России Владимира Путина в попустительстве «суровой дискриминации и преследований» турок-месхетинцев, этнического меньшинства, которое уже много лет подвергается преследованиям в южных регионах России. «Они жестоко преследуются русскими властями, в том числе и их верхушкой, находящейся в правительстве Путина, исключительно за их этническую и религиозную принадлежности», заявил американский конгрессмен от штата Иллинойс, Адам Кинзинджер (Adam Kinzinger), который имеет большое количество турецких иммигрантов в своем избирательном округе, в своем выступлении в Палате Представите-

36 Young M. Citing Mistreatment, Turkic Group in Russia Seeks US Help – Activists RIA Novosti September 14, 2013 URL: <http://en.ria.ru/world/20130914/183425523/Citing-Mistreatment-Turkic-Group-in-Russia-Seeks-US-Help--Activists.html>

лей США. Эти слова прозвучали в поддержку активистов из США, чьи усилия по запуску новой, расширенной программы переселения турок-месхетинцев (также известный как Ахыска турок), не остались незамеченными. Путин и его правительство также говорили в прошлом, что турки-месхетинцы должны иметь возможность вернуться на свою историческую родину в бывшей советской республике Грузии, но чиновники были подвергнуты критике за то, что хотели допустить это переселение. «Это реальность путинской России: в России людей жестоко и в плановом порядке подвергают дискриминации, пытаются и даже убивают, кроме этого репрессируют в экономическом и финансовом планах», сказал Кизинджер в своем выступлении. Он также добавил, что турки-месхетинцы, которые переселились в Соединенные Штаты, «в настоящее время являются по-настоящему живой американской мечтой»³⁷.

В декабре 2013 г. еще один из конгрессменов Alcee L. Hastings в письменной форме обратился к Конгрессу США в защиту Ахыска Турок. А почетный конгрессмен Майк Тернер посетил Центр в знак поддержки Ахыска турецкой общины и выразил полную поддержку открытию программы переселения, для ахыска турков, проживающих в России, которые по-прежнему подвергаются дискриминации. В Центре прошла фото - выставка, посвященная историческим событиям во времена депортации и после. Это было очень интересное мероприятие, которое сопровождалось многими печальными и в тоже время теплыми воспоминаниями для представителей Ахыска турецкой общины. Событие сопровождалось комментариями и речью Майк Тернера. Почетный конгрессмен встретился с Ахыска турецкой общиной, чтобы узнать их потребности и проблемы, и чтобы построить более тесные и крепкие отношения с ними³⁸.

Как сообщают СМИ, в ближайшее время 50 конгрессменов намерены обратиться с предложением к Госдепартаменту о возобновлении программы переселения ахыска из России в США, а в марте 2014 г. стоит ждать слушаний в конгрессе о ситуации с турками-месхетинцами РФ³⁹.

27 января 2014 г. члены Конгресса США демократ Алси Хастингс (Alcee L. Hastings) и республиканец Стив Стиверс (Steve Stivers), поддерживаемые еще 37 членами Конгресса, подписали и отправили

37 Young M. for RIA Novosti October 30, 2013 US Lawmaker Slams Putin Over Treatment of Meskhetian Turks Перевод Бородиной И. URL: <http://en.ria.ru/world/20131030/184422599/US-Lawmaker-Slams-Putin-Over-Treatment-of-Meskhetian-Turks.html>

38 Официальная страница Турецко-Американского общественного центра ахыска в Дейтоне, штат Огайо URL: <http://www.odnoklassniki.ru/ahiskadayton/topic/62285697573071>

39 Литой А. 50 американских конгрессменов потребуют переселения турок-месхетинцев из России в Америку РБК daily 25.11.13 URL: <http://rbcdaily.ru/society/562949989712977>

письмо Госсекретарю США Джону Керри с призывом вновь признать турок-месхетинцев, проживающих на юге России, «группой повышенного внимания», имеющей приоритет второго уровня (П-2) для получения статуса беженцев⁴⁰.

В письме говорится, что в течении уже 70 лет многие турки-месхетинцы не имеют гражданства, подвергаются дискриминации и нападениям на территории бывшего СССР.

Несмотря на попытки лидеров турецкой диаспоры, особенно в США, и правозащитных организаций разных стран обратить на это внимание, международное сообщество долго не реагировало на эту проблему.

Недавно, в результате публикаций и специальных расследований снова стали известны факты насилия и дискриминации на этнической и религиозной почве, которым подвергаются турки-месхетинцы, живущие в России, из чего был сделан вывод, что статус беженцев, который был присвоен этой этнической группе, больше не имеет силы.

Пользуясь этим статусом, в 2004-2007 гг. около 12 тыс. турок-месхетинцев смогли уехать в США, обосновавшись в более чем в 14 штатах. Они смогли полностью интегрироваться в американское общество и доказали, что могут быть успешными и приносить прибыль американской экономике.

К сожалению, ситуация с правами человека и этнической дискриминацией в России остается серьезной, что было отражено в докладе Европейской комиссии против расизма и нетолерантности 2013 года. Также там упоминаются попытки властей помешать правозащитным организациям вести мониторинг нарушений. Принимая во внимание эту тяжелую ситуацию с соблюдением прав человека в России, и наблюдающееся усиление межнациональной неприязни и дискриминации, члены Конгресса вынуждены констатировать, что в ближайшем будущем улучшения ждать не стоит.

В письме содержится мнение, что наступило время для того, чтобы вернуть туркам-месхетинцам, живущим в России, статус беженцев П-2, и продолжить программу переселения, которая была столь успешной в прошлый раз, и принесла Америке много хорошего.

Выводы

От отчаяния турки-месхетинцы, проживающие на юге России, опять видят выход в открытии программы переселения: «Мучения и презри-

40 URL:<http://alceehastings.house.gov/news/documentsingle.aspx?DocumentID=367844>

тельное отношение к нашему народу продолжают до сих пор, начиная с принудительного выселения из южных и юго-западных пограничных районов (Ахалцихского, Адигенского, Аспиндзского, Ахалкалакского и Богдановского) в Среднюю Азию в 1944 году. Свойственная нашему народу предприимчивость, трудолюбие вызывают черную зависть местных жителей и властей южного региона России. Наш народ постоянно сталкивается с проблемами во всех ключевых сферах жизни, включая доступ к образованию, здравоохранению и жилью. Наш народ чувствует себя изгоем... у каждого из нас есть, что рассказать, но, к сожалению, во-первых, не все решаются на этот шаг, боясь за жизнь своих близких; во-вторых, не все рассказы можно документально подтвердить... Нас никогда не принимали за россиян, потому что мы «лишние» в этой стране. Поэтому мы просим помощи у Соединенных Штатов Америки, в надежде избавить нас от унижений и принять наш народ»⁴¹.

Ожидается ухудшение ситуации, в связи с принятым в России новым законодательством об НКО – иностранных агентах и введения уголовной ответственности за проживание без регистрации, а также с резким ростом национализма и ксенофобии, которое подтверждается представителями Федеральной миграционной службы России. Существенно осложняет решения проблем – колоссальная коррупция и давление на независимых журналистов.

---

41 Из коллективного обращения от 26.08.2013 от имени 117-ти семей ахыска, проживающих на юге России. Личный архив автора.

İsabek BINALIEV^{4*}*Турки – месхетинцы в Чеченской Республике**

Турки – месхетинцы в Чеченской Республики.

До сих пор нет единой цифры численности турок-месхетинцев в бывшем СССР (от 250 до 400 тыс.), различаются и данные о количестве изгнанных из мест проживания в период массовой депортации с территории Грузии в 1944 г. в трагический для этого народа день 14 ноября.

Осенью 1944 года турки - месхетинцы, курды и хемшины, по мнению правительства, стали опасны для пограничной полосы Грузии и были высланы из 5 районов.

Турок - месхетинцев выслали в Среднюю Азию и Казахстан, но большинство из них оказались в Узбекистане. В пути погибли 17 тыс. человек. Война и депортация лишили жизни треть турок - месхетинцев.

В течение 1989 и 1990 годов 74 000 турок - месхетинцев, подвергнутые новому изгнанию из Республики Узбекистан, покинули обжитые места, и уехали кто куда. Из них 17 000 турок - месхетинцев поселились в Наурском районе Чеченской Республики. Хочется отметить, что жители Наурского района доброжелательно встретили, и приняли турков - месхетинцев, разрешив им жить и работать на землях Чечни.

В начале 90-х годов район процветал, было развито сельское хозяйство, виноградарство, виноделие, животноводство. Турки - трудолюбивый и терпеливый народ. Они стали работать во всех отраслях сельского хозяйства, где им были предложены рабочие места.

Но после двух войн, прошедших на территории Чеченской Республики, часть нашего народа, разъехались на новые места жительства Российской Федерации.

---

^{4*} Çeçenistan Ahıska Türkleri Vatan Cemiyeti Başkanı

В настоящее время в Наурском районе проживают около 2800 турок - месхетинцев, на территории станиц: Наурской, Алпатовской, Ищерской, Мекенской, Рубежненской.

Для возрождения культурных ценностей народа, при поддержке Министерства национальной политики и печати Чеченской Республики в лице заместителя министра Автурханова М.А., директора департамента национальной политики Гериханова В.В., а так же районной администрации в лице главы администрации Наурского района Кошлюнова В.А., заведующим отделом Горбуновой Л.И., в 2004 году был образован Национальный Культурный Центр турок - месхетинцев, который ставил задачи связанные с национально - культурным развитием турок на территории Чеченской Республики, а также другие вопросы.

Нужно отметить, что в последствие, представители Министерства в лице министра Саралиева Ш.Ю., директора департамента национальной политики Гериханова В.В, районной администрации постоянно помогают консультативно, оказывают, по мере возможности, любую помощь в организации и проведение мероприятий и собраний среди турков - месхетинцев, содействуют в решении социально - экономических проблем.

240
~

Конечно же, этот народ принимает активное участие в жизни района и республики. Так как турки - месхетинцы принадлежат к мусульманскому вероисповеданию, старейшины входят в состав советов старейшин Наурского района. Они посещают мечеть, и обсуждают интересующие их вопросы, занимаются воспитанием подрастающего поколения.

Представители турок - месхетинцев работают в сфере медицины, образования, и в основном в сельском хозяйстве, т.е. арендуя землю, выращивали на ней овощи и продавали населению. Это для них стало единственным средством существования, т.к. после военных действий многие предприятия перестали работать.

В настоящее время Правительством ЧР во главе с президентом Р.А. Кадыровым стало больше обращать внимание на малочисленные народы, проживающие на территории ЧР. Понимая, что у них тоже есть своя культура и обычаи, помогают им пропагандировать свою культуру, участвуя на различных художественных конкурсах и фестивалях. Так в 2009 году в июле месяце с большим успехом этот малочисленный народ прекрасно провел мероприятие в г. Грозном, посвященное Дню турецкой национальности, проживающей на территории Чеченской Республики.

В течение всего периода существования МООНКА «Турецкая

община» представители этого народа регулярно принимают активное участие во всех фестивалях малочисленных народов на территории ЧР, мероприятиях, таких как День единения народа, где показывают свою культуру, национальные костюмы, блюда, исполняют народные песни на своем языке, показывают народные танцы.

Представители турков – месхетинцев принимают активное участие в жизни Республики. В настоящее время несколько турков – месхетинцев были избраны в депутаты Ищерского, Алпатовского, Наурского станичного совета и депутат Наурского районного совета.

Дети турков – месхетинцев обучаются в школах Республики, посещают детские сады. В настоящее время молодежь этого народа обучается в Вузах колледжах, училищах Чеченской Республики и за её пределами. Не раз Правительство Чеченской Республики оказывало помощь в получении направления на обучение в различные Вузы России для получения высшего образования подрастающего поколения.

Не раз в средствах массовой информации освещали жизнь турков – месхетинцев. Были сняты передачи, короткометражные документальные фильмы о жизни и быте семей этого народа.

Marat RASULOV¹

*Ukrayna'daki Ahıskalı Türklerin Yerleşim Yerleri ve Nüfus Verileri
2007 Yılında Yapılan Sayım Bilgileri*

———— * ————

Sayım sırasında verdiğimiz aralıkları hesaba almadan ana sayım toplam 46 gün sürdü. Bu süre içerisinde 82 yerleşim yerine giderek 7970 kilometre katledildi. Toplanan sayı bilgileri aşağıda verilen tabloda gibidir.

İL	AİLE SAYISI	KİŞİ SAYISI	YERLEŞİM YERİ
ODESA	33	128	2
NİKOLAEV	160	719	3
HERSON*	959	4023	25
ZAPOROJYE	71	266	3
DNEPROPETROVSK	12	48	1
DONETSK*	359	1386	10
HARKOV	104	374	4
POLTAVA	36	137	3
KRİM	183	730	26
KİEV	30	113	2
SUMI	19	71	3
TOPLAM	1966	7995	82

* Bu illerin bazı yerleşim yerlerinde tam sayım yapılamadı. Herson ili Geniçeski ilçenin Partizan köyünde söylenen 85 aileden sadece 11 ailenin sayımı yapıldı. Donetsk ili Slavyansk ilçesi Çervonnyy Moloçar köyünde söylenen 120 aileden sadece 16 ailenin sayımı yapıldı. Ortalama hesaptan gidersek yukarıda verilen toplam sayıya $74+104=178 \times 4=712$ kişi eklenebilir buna göre tam sayı 8707 kişi civarında olabilir.

Böyle bir durumun ortaya çıkması insanların umutsuzluğa ve bir daha

1 Ukrayna Ahıska Türkleri Vatan Cemiyeti Başkanı

sürgün edilebileceği korkulara kapıldıklarından olduğunu gördük. Senelerce çekilen çile sonucu ve bir yerden tam bir destek alamadıkları için insanlar artık bu durumun değişeceğini pek inanmıyorlar ve sadece kendi güçlerini inanıp, şuan iyi kötü kurdukları hayat düzenini bozmak istemiyorlar. Bundan dolayı da sayımın boş bir iş olduğunu düşünüp sayıma girmek istemediler. Diğer gördüğümüz sebep ise bu yerleşim yerlerinde, birçok yerleşim yerlerine nazaran, nüfusları oldukça yüksek fakat insanlar Özbekistan'ın Semerkent, Taşkent ve Sırderya gibi farklı bölgelerinden geldikleri için kendi aralarında grup grup bölünmüş, ve bu grupları birleştirecek tek bir otoriter gücünün olmamasıdır. Bundan dolayı biz bu köylerde insanları bir araya toplayıp büyük bir toplantı yapmaya başaramadık.

Gezdiğimiz hemen hemen bütün bölgelerde Ahıskalılarının geçim kaynağı tarım olduğu ve sayım tarihi, yetiştirdikleri ürünlerin satış sezonuna denk geldiği için insanlar gece gündüz demeden tarla veya pazarda bulunuyorlardı. Bu sebep de sadece yukarıda bahsi geçen köylerde değil, bütün gezdiğimiz yerlerde, insanların toplantıya katılmamalarına büyük bir etken olmuştu.

E Ğ İ T İ M

Sayım sırasında incelediğimiz konulardan biri de eğitimidir. Anketlerde eğitim paragrafından gördüğümüze göre liseyi Özbekistan'da bitirenlerin bir çoğu üniversite eğitimini görmüş olduklarını, liseyi Ukrayna'ya gelen ilk 10 sene içerisinde bitirenler ise üniversite eğitimini pek görmediğini, son 5-7 sene ise üniversite eğitimini gören gençler sayısı arttığını tespit ettik. Bu vaziyetin sebebi de tamamen insanların ekonomik durumuna bağlı. Çünkü Özbekistan'da yaşanan son yıllarında Ahıskalıların maddi durumu oldukça iyi idi dolayısıyla da üniversite eğitimini görenlerde çoktu. Ukrayna'ya gelen seneler ise tam Sovyetlerin dağıldığı bir dönemdi, ki bu dönemde profesörler bile işsiz kalıp bavul ticaretini yapıyorlardı. Bu sebepten ve maddi imkansızlıktan Ahıskalılar'ının çoğu 'Okutsam da okutmasam da nasıl olsa tarlada çalışacak' düşünceyle çocuklarını okutmuyorlardı. Fakat son 5-7 sene Ukrayna'nın ekonomik durumunun iyileşmesi dolayısıyla iş imkanlarının artması ve Ahıskalılar'ının çok ağır şartlarla tarlalarda çalışarak az çok maddi durumlarını düzeldikleri için bir çok gençlerin üniversite eğitimini görmeye başladılar. Burada şunu da belirtmek istiyorum Ukrayna'da eğitim sistemi okulu rüşvetle bitirme imkanı verdiği için gençlerin bir kısmı lisede başarılı olmadıkları halde üniversiteyi okuyup diplomalarını alıyorlar ve tabi ki hiçbir yerde işe giremiyorlar. Bu durum genelde ebeveynlerden kaynaklanıyor, "komşumun oğlu hukuk okudu benimki niye okumasın" diye düşünerek çocuğunu kendi akılıyla değil de parayla okutuyor. Böylece bilinçsiz eğitimin sonucu gençler iş hayatlarında hem başarısız oluyorlar hem

de bir köyde birisi mesela hukuk okumuşsa geriden gelenlerde hep hukuk okuyorlar. İnsanlara çocuklarını hangi dalda okutulması iş hayatında faydalı olacağını anlatmak onları yönlendirmek cemiyetimizin görevi olduğunu düşünüyoruz.

Gezdiğimiz birçok köyde kızlar sadece orta okuluna kadar okuyup liseye, sonrada üniversiteye giden çok az oluyor. Bazı bölgelerde, örneğin Harkov ilinde bu durum erkekler içinde geçerlidir. Çocuklar orta okulu bitirip kendilerini tamamen tarımcılığa atıyorlar.

Cemiyetimiz tarafından bazı köylerde Türk dili dersi organize edilmişse de bu dersler Türk dili filologu olmayan insanlar tarafından verilmektedir, ondan ötürü Türk dili filologlara ihtiyacımız var. Bu ihtiyacı gidermek için gençlerimizi Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerde okumalarını teşvik etmek gerekiyor.

Е.А.Малиновская¹

*ТУРКИ-МЕСХЕТИНЦЫ В УКРАИНЕ: СОЦИАЛЬНО-
ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ И ПРАВОВОЙ СТАТУС*

— * —

**ТУРКИ-МЕСХЕТИНЦЫ В УКРАИНЕ: СОЦИАЛЬНО-ЭКО-
НОМИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ И ПРАВОВОЙ СТАТУС**

Для характеристики правового и социально-экономического положения турок-месхетинцев в Украине использованы данные двух опросов, проведенных автором в 1997 г. при поддержке Представительства УВКБ ООН в Украине², а также в 2004-2005 гг. – в рамках масштабного международного проекта, организованного Европейским центром исследования меньшинств во Фрайбурге (Германия) и охватившего 9 стран проживания турок-месхетинцев³. В основу исследования был положен качественный метод, предполагавший углубленные интервью, как с проживающими в Украине турками-месхетинцами, так и с представителями местного населения, а также включенное наблюдение. Актуализации информации способствовал ряд встреч с представителями всеукраинского общества турок-месхетинцев «Ватан», проведенных в последнее время.

В процессе исследования изучалась хозяйственная деятельность турок-месхетинцев, источники доходов и уровень благосостояния, доступ к образованию, т.е. пути и возможности функциональной интеграции в украинское общество, а также трудности и преграды в этом

247
~

1 доктор наук по государственному управлению, главный научный сотрудник Национального института стратегических исследований, Киев

2 Становище біженців турків-месхетинців в Україні /Клінченко Т., Малиновська О., Мінгазутдинов І., Шамшур О. - К.: Компанія ВАІТЕ, 1999. – 130 с.

3 Malynovska O. Friendship of nations: Meskhetian Turks in Ukraine and the Presentation of Ethnic Identity. In: The Meskhetian Turks at the Crossroad: Integration, Repatriation or Resettlement? /Ed. by T.Trier & A.Khanzhin. –Flesburg: European Centre for Minority Issues, 2007. – P.238-287.

процессе. Изучение социальных связей внутри турецкой общины и связей с местным населением позволили рассмотреть трансформации этнического самосознания турок под влиянием проживания в инонациональной среде, а также процесс взаимодействия культур. Для прогнозирования сценария дальнейшего развития турецкой этнической группы в Украине, ее выбора между адаптацией, репатриацией либо дальнейшей миграцией особый интерес представляла концепция дома/родины, присущая ее представителям.

Турки-месхетинцы в Украине принадлежат к числу так называемых новых меньшинств. Общая их численность невелика: согласно последней советской переписи 1989 г. в Украине проживали 262 турка. Во время первой Всеукраинской переписи населения 2001 г. их численность составляла 9,2 тыс., т.е. была в 35 раз больше. К сожалению, очередная перепись в Украине не проводилась. Поэтому более современную информацию о численности народа можно получить только из неофициальной его переписи, проведенной в 2007 г. активистами Всеукраинского общества месхетинских турок «Ватан». По данным «Ватана» в Украине проживают около 10 тыс. турок-месхетинцев.

Турецко-месхетинское меньшинство в основном сформировалось в результате миграции из Центральной Азии, куда турки были депортированы в 1944 г. из Южной Грузии (Месхетии). Межэтнические конфликты 1989-1990 гг. в Узбекистане, жертвами которых стали представители этого народа, вынудили оставить места прежнего проживания десятки тысяч людей, часть из которых оказалась в Украине, где социально-экономическая и политическая ситуация была относительно более стабильной.

Можно предположить, что дополнительным фактором выбора Украины для переселения было развертывание на рубеже 1990-х гг. массовой репатриации депортированных народов Крыма, прежде всего крымских татар, рядом с которыми турки проживали в Центральной Азии, готовность Украины способствовать восстановлению справедливости в отношении жертв репрессий времен тоталитаризма.

Обстоятельства прибытия турок-месхетинцев в Украину дают основание для вывода о преимущественно вынужденном характере их миграции. К тому же, она происходила в основном в первой половине 1990-х гг., т.е. в наиболее сложные годы системного кризиса переходного периода. Это означает, что туркам вместе со всем украинским народом пришлось столкнуться с непростыми жизненными проблемами, которые усугублялись их положением вынужденных переселенцев.

Специальных программ переселения в Украину не существовало.

Оно происходило стихийно и было детерминировано возможностями получения работы и бесплатного (государственного) жилья. Именно поэтому прибывшие расселялись преимущественно в сельской местности Херсонской, Донецкой, Николаевской, Запорожской областей и в Автономной Республике Крым, т.е. в богатом земельными ресурсами, однако относительно малонаселенном степном крае, где сельскохозяйственные предприятия, нуждающиеся в рабочих руках, постоянно приглашали переселенцев, привлекая их предоставлением бесплатного жилья.

Обустройство в домах, разбросанных по разным хозяйствам, обусловило дисперстность проживания турок и малочисленность их общин в отдельных населенных пунктах – по 20-30 семей. Однако со временем турецкие общины численно увеличивались. Как вследствие естественного прироста, более высокого, чем у местного населения, так и в результате миграции, преимущественно из России и Азербайджана. Ее вызывали семейные, социально-экономические, а также политические причины, такие как армяно-азербайджанская война, нарушение прав этнических меньшинств в Краснодарском крае. Анализируя состав отдельных турецких общин можно предположить, что после основного переселения, которое пришлось на 1989-1991 годы, в Украину прибыло еще от четверти до трети ныне проживающих тут турок-месхетинцев.

Не только численность, но и структура расселения турок-месхетинцев постепенно менялась под влиянием как внешней, так и внутренней миграции. На постсоветском пространстве прибытие/убытие в целом паритетно и происходит по линии семейных и родственных связей между турками, проживающими в разных государствах, образовавшихся после распада СССР. В миграции за пределы бывшего СССР превалирует выезд в Турцию, который происходит в форме семейной, трудовой или учебной миграции.

Во внутренней миграции наблюдаются два противоположных процесса: первый проявляется в постепенной концентрации представителей этнической группы вокруг определенных ее центров; второй – отражает социальную мобильность, когда с ростом благосостояния, уровня образования, освоением новых сфер занятости молодые и образованные турки переселяются в крупные города, а в сельской местности турецкие семьи покупают или строят более комфортное жилье, отселяются из первоначально образовавшихся турецких анклавов.

Условия региона вселения определили как характер расселения, так и занятости турок. Естественно, что получив жилье от сельскохозяйственных предприятий в них они и трудоустраивались. Однако рыноч-

ные реформы и экономический кризис середины 1990-х гг. привели в упадок колхозы и совхозы, т.е. советские формы организации обработки земли. В условиях растущей безработицы люди искали выход в самозанятости, а наличие значительных земельных ресурсов открывали возможности для аренды земли и ее обработки силами своей семьи. Несколько позднее в результате передачи земель колхозов и совхозов их работникам многие турецкие семьи стали землевладельцами.

Выращивание овощных и бахчевых культур является основным занятием и источником дохода турок-месхетинцев, проживающих в сельской местности Юга-Востока Украины. Здесь преимущественно используется ручной труд, площадь обрабатываемых участков обычно не превышает двух гектаров. Урожай либо продается на рынках, либо сдается заготовителям перерабатывающих предприятий. Другие формы занятости редки. Как вследствие дефицита рабочих мест в сельской местности, так и крайне низких заработных плат, которые делают их непривлекательными.

Благодаря тому, что иммигранты-турки нашли свою экономическую нишу, наладили «этнический бизнес», обеспечивающий им доход, уровень их благосостояния, довольно низкий сразу после переезда в Украину, сегодня в целом такой же, как и у коренных жителей населенных пунктов, где проживают турки. В то же время, постоянный рост цен на горючее, удобрения, пестициды при стабильно низких ценах на сельскохозяйственную продукцию заставляют турок искать дополнительные источники дохода. Некоторые турки занимаются мелким предпринимательством, обычно это открытие небольших торговых точек, сбор металлолома и т.п. Все чаще семьи делегируют своих представителей на заработки в крупные города, оставаясь в селах, где стоимость жизни ниже, есть возможность вести подсобное хозяйство, обеспечивающее семью основными продуктами питания. Молодые люди, получившие образование в Украине, а особенно в Турции, перебираются в столицу, другие крупные города Украины, часто работают в представительствах турецких фирм в Украине или украинских фирмах, которые ведут бизнес с Турцией.

Правовое положение турок-месхетинцев в целом является достаточно прочным. Оно обеспечивается принадлежностью большинства из них к гражданству Украины. Автоматически получили гражданство те переселенцы, которые приехали в Украину до провозглашения ее независимости, т.е. до 24 августа 1991 г. Не возникало проблем также с получением гражданства близкими родственниками граждан Украины, прибывавшим в связи с воссоединением семей. Вместе с тем, некоторые лица, иммигрировавшие позднее, по разным причинам не урегулирова-

ли свой статус, не имеют ни гражданства, ни вида на жительство, что, безусловно, ограничивает возможности реализации их прав. Чаще всего это связано с правовой неграмотностью, финансовыми проблемами, из-за которых необходимые документы во-время не были оформлены.

Политическое участие турок-месхетинцев прежде всего проявляется на местном уровне. Как и другие граждане Украины, они участвуют в выборах и сами избираются в местные советы. Существует несколько общественных организаций турок, крупнейшая из которых Всеукраинское общество турок-месхетинцев «Ватан». Общественная деятельность осложнена тем, что прослойка интеллигенции среди турок в Украине все еще чрезвычайно узка, образованных и активных людей, способных выразить чаяния народа, немного.

Вместе с тем, образовательный уровень турок-месхетинцев в Украине постепенно повышается. Положительная тенденция к росту числа образованных людей, наметившаяся в 1970-е гг., была прервана в связи с переездом и кризисом 1990-х гг. Сразу после прибытия лишь некоторые молодые турки учились в средних и высших учебных заведениях, многие не оканчивали даже школы, особенно девушки, остававшиеся дома уже после 7-8 лет учебы. Однако с улучшением экономического положения, успешной интеграцией в украинское общество все больше турок-месхетинцев стараются дать детям полноценное образование. Практически все турецкие дети оканчивают среднюю школу, многие продолжают обучения в учебных заведениях более высокого уровня, среди студентов вузов все больше девушек.

Хотя все дети, независимо от правового положения их родителей, имеют доступ к школьному образованию, однако уровень успеваемости у них все же часто ниже, чем у местных сверстников, что снижает их шансы на продолжение образования и, следовательно, на связанную с ним восходящую социальную мобильность. Основная причина в том, что поступая в школу они часто слабо знают украинский/русский язык, в начальных классах все время и силы тратят на то, чтобы им овладеть, что приводит к отставанию в старших классах. Решать эту проблему приходится школе самостоятельно, поскольку специальные программы и методики работы с детьми-иммигрантами отсутствуют. Еще одна причина школьных проблем - активное привлечение детей, прежде всего подростков, к семейным сельскохозяйственным работам.

Рассматривая отношения между турками-месхетинцами и местным населением, необходимо учитывать несколько обстоятельств. С одной стороны, речь идет о людях, имеющих много общих черт и взглядов благодаря общему советскому прошлому. Вместе с тем, ни исторически,

ни культурно турки-месхетинцы с Украиной никогда не были связаны, их язык, традиции, культура значительно отличаются от украинских. К тому же, насильно лишённые родины и десятилетиями проживавшие в инонациональном и иноязычном окружении, турки инстинктивно оберегают свое своеобразие как средство этнического самосохранения. Внутри общины они общаются исключительно по-турецки, в распределении гендерных ролей, внутриобщинной иерархии с ведущей ролью старших, в женской одежде, в кухне традиции ревниво сохраняются. Важную роль в самоорганизации общины играет Ислам, который, однако, является важнейшей отличающей турок от местных жителей чертой. Прибавим к этому особенности экономической деятельности турок. Если сразу по приезду, как и другие граждане, турки-месхетинцы работали на крупных сельскохозяйственных предприятиях, т.е. ежедневно взаимодействовали с коллегами по работе, то работая самостоятельно на собственном поле, они имеют намного меньше точек соприкосновения с местным населением. Вследствие того, что культурная сфера на селе крайне узка, невелики возможности общения и в свободное время. В то же время, наиболее распространенные формы контактов или предполагают определенное противопоставление, например, продавец на рынке – покупатель, хозяин урожая – поденщик на поле, или же вообще очевидно конфликтогенны, как то времяпрепровождение в барах и кафе, сопровождающееся употреблением спиртных напитков.

В таких условиях огромную роль в обеспечении продуктивного взаимодействия между турецкой общиной и местным украинским населением играет школа, как центральное учреждение культуры на селе. Она сплачивает вокруг себя не только детей, но и их родителей, собирает сельскую молодежь, выпускников. В школах созданы краеведческие музеи, где представлены экспозиции, посвященные туркам-месхетинцам. Здесь проходят уроки краеведения, на которых обязательно детям рассказывают об особенностях культур разных этнических групп. Представители этнических групп взаимодействуют не только во время учебного процесса, но и во внеклассное время. Школьные праздники не обходятся без турецкой музыки и танца.

В целом следует признать, что за время проживания в Украине турки месхетинцы достаточно прочно интегрировались в украинское общество. У них сложились в целом нормальные, бесконфликтные отношения с местным населением. Если ранее конфликты на бытовом уровне все же случались, то сегодня их практически нет. За двадцать с лишним лет и турки, и украинцы приспособились к совместному проживанию, научились уважать традиции и культурные особенности друг друга.

Вместе с тем, иногда складывается впечатление, что бесконфликт-

ность обеспечивается не только укреплением взаимосвязей, но и инстинктивным ограничением контактов, когда турецкая община существует как бы в параллельном, замкнутом на себе социальном пространстве, пересекаясь с местными жителями лишь в определенных ситуациях.

Специфическое положение турок-месхетинцев как иммигрантов, беженцев нашло отражение в противоречивости, нечеткости сформировавшейся в их среде концепции родины. Это понятие, которое обычно дается от рождения, является для турок-месхетинцев предметом постоянной дискуссии и болезненного выбора. В зависимости от контекста оно может означать историческую родину Месхетию, т.е. Грузию, Советский Союз, когда-то общую родину многочисленных народов, Турцию, как естественную родину для всех турок, и, конечно, Украину, страну проживания.

После свыше 20 лет пребывания в Украине свой переезд сюда турки-месхетинцы оценивают в целом положительно. Однако и поныне у многих представителей общины сохранилось ощущение временности проживания в стране, отношение к ней всего лишь как к остановке на пути выпавших на долю народа странствий. В поведении многих турок, в том, как они воспитывают своих детей, прослеживается неуверенность в своем положении, излишняя осторожность, постоянное напоминание, что они не дома, они в гостях.

Однако жизнь берет свое. В школе дети, родившиеся в Украине, пишут сочинения о родной стране старательно описывая украинские степи. Не только молодежь, получившая образование в Украине, но и многие представители более старшего поколения на бытовом уровне вполне овладели украинским языком. Представители общины все активнее строят дома, обустриваются, пускают корни. Растет интерес ко всему, что происходит в Украине. Если развлекательные программы, сериалы турки чаще всего смотрят по турецким телевизионным каналам, то новости – по украинским.

Объективно сложившийся уровень интеграции, как и субъективное самоощущение турок-месхетинцев в украинском обществе, влияют на их дальнейшие жизненные планы. Если сразу после переселения, в начале 1990-х гг., турки рассматривали свое пребывание в Украине как временное, надеясь на скорое возвращение на историческую родину, то сегодня все больше людей связывают с Украиной свою дальнейшую судьбу. Тем не менее, у народа, которому в течение жизни одного поколения пришлось пережить фактически две депортации, окончательной уверенности, что многолетние странствия окончились, нет.

Предметом традиционных мечтаний, особенно у людей старшего поколения, является возвращение на историческую родину, в Месхетию. Представляется, однако, что это связано не столько со стремлением достигнуть конкретного географического места, сколько с потребностью восстановить историческую справедливость, т.е. получить гарантированное право на возвращение и реальные возможности его осуществить. Это, однако, не означает, что в таком случае все турки-месхетинцы непременно покинут Украину и переселятся в Грузию.

Тем более, что мечта об обретении родины, в сущности, нацелена не на реальную Грузию, которую подавляющее большинство турок-месхетинцев, проживающих в Украине, никогда не видели, а на своего рода «землю обетованную», где можно чувствовать себя в безопасности, где все родные и близкие соберутся вместе, будут созданы условия для развития родного языка, культуры, образования.

Осознание трудностей переселения в Месхетию, менее благоприятные социально-экономические условия в Грузии по сравнению с Турцией, приводит к тому, что представление о родине все чаще ассоциируется у турок-месхетинцев с этой страной. Мощными аргументами являются общие этнические корни, язык, религия, культура. Мигрантов, планирующих переезд в Турцию, прежде всего привлекают более высокие заработки, уровень бытового обустройства. Важны, однако, не только экономические соображения, но и желание сохранить свой язык и культурные особенности, что в условиях малочисленности и дисперсного проживания в Украине весьма сложно.

Вместе с тем, массовой миграции не происходит. Останавливают трудности переезда, проблемы получения надежного правового статуса, трудоустройства и т.п. Вероятность переселения достаточно высока только в тех случаях, когда в Турции живут родственники, готовые оказать поддержку.

Таким образом, хотя определенные эмиграционные настроения присущи туркам-месхетинцам в Украине, наиболее вероятно, что большинство граждан турецкого происхождения останутся в стране надолго, скорее всего навсегда. Прежде всего это касается молодых людей, получивших в Украине образование, нашедших хорошую работу или успешно занявшихся бизнесом, установивших прочные личные и деловые связи с местным населением.

Тем не менее, даже для тех, кто не планирует возвращения на историческую родину или эмиграцию в Турцию, возвращение родины, т.е. восстановление погрязших прав, является крайне важным.

Maliıovskaya Yelena Anatolyevna¹
Ukrayna'da Ahıskalı Türkleri :
Sosyal-Ekonomik Durumları ve Hukuki Statüleri

————— * —————

Ukrayna'da yaşayan Ahıskalı Türkler'in sosyal-ekonomik ve hukuk durumunun değerlendirilmesi yazarın katıldığı iki araştırma üzerinden yapıldı. Birinci çalışma 1997 yılında BM. Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin Ukrayna Temsilciliği² tarafından desteklendi ikinci araştırma ise 2004-2005 yıllarında Frayburg'da (Almanya) bulunan Avrupa Azınlıklar Araştırma Merkezinin organize ettiği, Ahıskalı Türkleri'nin yaşadığı 9 ülkeyi kapsayan büyük çaplı proje çerçevesinde yapıldı³. Araştırma temeli nitel yöntemden oluşturulmaktadır. Bu yöntem Ukrayna'da yaşayan Ahıskalı Türklerle beraber yerli halk temsilcilerle de yapılan yarıntılı röportaj ve katılımcı gözlem içermektedir. Bilgilerin güncelleşmesi ise, son zamanlarda Ukrayna Ahıska Türkleri 'VATAN' Cemiyet'in temsilcileriyle yaptığım görüşmelerinin yardımıyla oldu.

Araştırma sürecinde Ahıskalıların ekonomik faaliyetleri, kar kaynağı, refah düzeyi, eğitime erişim gibi alanlarda inceleme yapılarak Ahıskalıların Ukrayna toplumuna fonksiyonel entegrasyonu için yol ve imkânlar ve bu süreçte oluşan zorluklar ve engeller tespit edildi. Ahıskalı Türk toplumun içerisinde ve yerli halk ile sosyal bağların incelenmesi sonucunda, yabancı çevrenin etkisi altında kalan yaşamın Ahıskalı'larının etnik kimlik dönüşümünü ve iki kültür arasındaki etkileşim süreci belirlendi.

Ukrayna'da yaşayan Ahıskalıların nüfusu genel olarak azdır. SSBC sayımına göre, 1989 da Ukrayna'da toplam 262 Türk olarak belirtilmiş. İlk Ukrayna Devlet sayımına göre 2001 de toplam Ahıskalıların sayısı 9,2 bini

255
~

1 Kamu Yonetimi Doktorası, Kiev, Strateji Araştırma Milli Enstitünün Baş Araştırmacısı

2 Становище біженців турків-месхетинців в Україні /Клінченко Т., Малиновська О., Мінгазутдинов І., Шамшур О. - К.: Компанія ВАІТЕ, 1999. – 130 с.

3 Malynovska O. Friendship of nations: Meskhetian Turks in Ukraine and the Presentation of Ethnic Identity. In: The Meskhetian Turks at the Crossroad: Integration, Repatriation or Resettlement? /Ed. by T.Trier&A.Khanzhin. –Flesburg: European Centre for Minority Issues, 2007. – P.238-287.

bulmuştur, buda 35 kat artışı göstermektedir. Vatan cemiyetine göre, bugün Ukrayna'da 8770 bin Ahıska-Türkü yaşamaktadır.

1944'de Ahıska'dan Orta Asya'ya sürgün edilen Ahıska-Türkleri, 1989-1990 yıllarında Fergana feciyesin sebebiyle Ukrayna'ya bir kez daha göç ettiler. O dönemde Ahıskalılar genel olarak Hersonsk, Donetsk, Nikolayevsk, Zaporojye ve Özerk Kırım Cumhuriyetine yerleşmişler. Buralara göç etme nedenleri, bol toprak ve insan gücü az olmasıdır. Genel olarak bir köyde 20-30 aile olarak yerleştiler. Ama son dönemlerde o köylere Rusya ve Azerbaycan'dan göçmen aile sayısı dehada arttı. Artma nedeni Karabağ savaşı ve Krasnodar'da etnik sorunlar. Ukrayna'nın Güney-Doğusunda yaşayan Ahıskalıların ana geliri genel olarak, satın aldıkları tarla ve bahçelerden gelmektedir. Ama sürekli petrol, tohum ve gübre fiyatı artışı nedeniyle, farklı gelir kaynaklarını aramaya başladılar. Bazıları mağaza açmaya, bazıları şehirde çalışmaya başladılar. Genç nesil Ukrayna ve Türkiye'de üniversite bitirdikten sonra, Başkent'te firma, fabrika ve çoğunlukla Türk iş yerlerinde çalışıyorlar.

İlk bakıştan Ahıskalılar çok sağlam yerleşmişler ve bu sebep Ukrayna vatandaşı olmaya yetiyor. 24 ağustos 1991'e kadar gelenler otomatik olarak vatandaşlık aldılar. O tarihten sonra gelen akrabalarında otomatik olarak vatandaşlık verildi. Bazılarında ne vatandaşlık, nede ikametleri vardır. Bunun sebebi geldikleri dönemde maddi durumları kötü olması ve gerekli olan evrakları zamanında dekore edilmemesidir.

Ahıska Türklerinin siyasal katılımı yerli halkla aynıdır. Seçimlerde özgürce seçim yapabildikleri gibi, kendi adaylarında çıkarta biliyorlar. Birçok sivil toplu kuruluşları vardır, ve onlardan en gelişmiş olanı " Vatan " cemiyetidir.

Sürgün tarihinden sonra eğitim açısından baya sıkıntılar yaşandı. Bir köyden sadece 3-4 erkek çocuk okula gidiyordu. Kızların 7-8 senelik bir eğitim dönemini geçirmeleri nedeniyle evde kaldıkları için , aileleri orta okuldan sonra bırakmıyorlardı. Ancak maddi durum iyileşmesiyle ve yerli halkla iç-içe girmelerinden sonra eğitim seviyesinde baya bir artış oldu, üniversitede okuyan kızların erkeklerden sayıları daha çok dur. Dil bilgisi eksikliğinden dolayı öğrenciler çok büyük zorluklar çekmektedirler.

Ahıska Türkleri ve yerel halk arasındaki ilişkiyi göz önüne alındığında, bu hesaba çeşitli faktörleri almak gerekir. Onunla beraber ne tarihi, ne de kültürel açıdan Ahıska-Türkleri ile Ukrayna arasında hiç bir ortak nokta yok olmaması ve dil, gelenek ve kültür farklılığı olmasıdır. Güçle kendi vatanlarından gitmelerine ve yabancı dilli bir ortamda yaşamalarına rağmen, kendi aralarında sadece Türk dilinde konuşuyorlar. Yerli halkla en önemli farkları İslam dininden olmalarıdır.

Bu durumda okullar önemli rolü oynamışlardır. Çocuklar okulda birbirleriyle iletişime girdikleri gibi, velilerde veli toplantılarında iletişime giriyorlar. Etnik grupların temsilcileri sadece öğrenme sürecinde değil diğer zamanda iletişime giriyorlardı. Okullar 'da geçirilen bayramlar Türk müziği ve dansı olmadan geçirilmiyordu.

Genel olarak Ahıska Türkleri Ukrayna toplumu arasında sıkıca entegre oldukları kabul edilmektedir. Bunlar yerel halk ile bir bütün, güzel ve sorsuz ilişkiler ortaya koymuşlardır. Yirmi yıldan fazladır ki Türk milleti ile Ukraynalılar birbirlerine adapte olmuş, gelenek ve kültürlerine saygı duyarak yaşamaktadırlar. Ukrayna'da geçirilen 20 yıldan sonra Ahıska Türkleri buralara gelmelerini olumlu değerlendiriyorlar. Ama Ukrayna'da güzel yaşamalarına rağmen, hep vatana dönme umuduyla yaşıyorlar.

Yine de hayat istediğini alır. Ukrayna'da doğan çocuklar, okulda vatanla ilgili makaleler yazarken Ukrayna bozkırları anlatıyorlar. Sadece Ukrayna'da okuyan nesil değil, yaşlı nesilde Ukraynacayı iyi biliyorlar. Televizyondan eğlence programları, dizi ve filimler Türkçe izleseler de, haberleri genellikle Ukraynaca izliyorlar.

Sürgünden sonra ve 1990 cı yılların başında Ukrayna'ya vaktince geldiklerini ve Ahıska'ya gideceklerini düşünerek yaşadysalar, şimdi daha yoğun olarak yerleşmeye çalışıyorlar ve geleceklerini Ukrayna'yla bağlıyorlar. Özellikle yaşlı neslin gelenekleşen bir umudu Ahıska'ya, kendi tarihi vatanlarına dönme arzuları var. Tarihi adaleti geri getirmek için, belirli bir coğrafi alana yani vatana dönmek için, bir hak ve garantili uygulama olmasını istiyorlar. Ancak böyle bir şey olsa da, Ahıska-Türklerinin hepsi Ukrayna'yı bırakıp ta Gürcistan'a gidemeyecekler. Ayrıca vatana dönme hayali, gerçek Gürcistan'a değil, belki de göremedikleri bir vatanadır. Yakınların hepsi olan, tehlikesiz, dillerini, eğitimlerini, kültürlerini geliştirebilecek bir yer. Ahıska'ya yerleşim söz konusu olduğu durumda bile, Gürcistan Türkiye ile karşılaştığında sosyo-ekonomik koşullar açısından sıkıntılı olduğu bilinmektedir. Güçlü argümanlar (kanıt) olarak ortak etnik köken, dil, din ve kültürüdür. Türkiye'ye taşınmak isteyenlerin öncelikle yüksek maaş cazip etmektedir.

Ancak toplu taşınmalar olmuyor. Türkiye'ye göç etme olasılığı, Türkiye'de yaşayan akrabalarından destek geldiği takdirde gerçekleşiyor. Böylelikle, Ahıska-Türkleri önümüzde ki dönemlerde değil, belki de hep buralarda kalacaklar. Özellikle Ukrayna'da eğitim görmüş gençlerin, iyi bir iş bulmuş ya da yerel halk ile bir kişisel ve iş bağlantıları kuranlardır.

OTURUM V

OTURUM BAŞKANI

Prof. Dr. Abdurrahman HAÇKALI

Giresun Üniversitesi İslami İlimler Fakóltesi Dekanı

———— * ————

RASHAD SHAMILOV

Kırgızistan Ahıska Türkleri Derneği Başkanı

“Kırgızistan’daki Ahıskalılarnın Yerleşim Yerleri,

Nüfusları ve Hukuki Durumları”

———— * ————

NAZIR ALIEV

Anadolu Ajansı Kırgızistan Temsilcisi

“Kırgızistan Mayevka Olaylarında Yaşananlar”

———— * ————

Dr. MAVLIUDA GUSEINOVA

Uluslararası Atatürk Ala-Too Üniversitesi

“Kırgızistan’daki Ahıskalılarnın Eğitim Sorunları”

———— * ————

Yrd. Doç. Dr. Rasim BAYRAKTAR

Giresun Üniversitesi

“Kırgızistan’da Sürgün Karadeniz Türklerinin

Türkiye’den Beklentileri”

Reşad ŞAMİLOV¹

*Kırgızistan'daki Ahıskalıların Yerleşim Yerleri,
Nüfusları ve Hukuki Durumları*

— * —

Tebliğimizde Ahıskalıların yaşamış olduğu trajik hadiselerden bazı örnek-
lere değinerek günümüzdeki sorunları ve önerilerimizi dikkatlerinize sun-
maya çalışacağım. Konuşmam bir ölçüde, Kırgızistan'da yaşayan Türklerin
durumlarını incelemedeki bir boşluğu doldurmayı hedeflemektedir. Amacı-
mızın geneline bakılırsa o coğrafyadaki Türklerin dağınık ve perakende bir
yaşam mücadelesini bir çatı altında bütünleştirme ve sorunlara kalıcı çözüm
aramaya yönelik bir yöntem gütmektir.

İnsanlık tarihinde ulusların geçirmiş olduğu evrim, coğrafi ve siyasi fark-
lılıklara göre değişiklik göstermiş olsa da çeşitlilik açısından bahis konusu
Türklerin kaderi bir hayli keşmekeşlidir.Örneğin Sovyetler Birliğinde, Stalin
rejiminin Türkler üzerindeki politikası günümüzdeki soykırım olarak tabir
edilen insanlık suçuyla eşdeğerdir. Özellikle Türklerle yönelik yapılan ay-
rıştırıcı bir siyasetin olması, sürgünlere maruz bırakılan halkın günümüzde
dünyanın on ülkesinde dağınık yaşamasına yol açmıştır. Bu yaşam mücade-
lesinde bazı halkların yurtlarına dönmesi mümkün olmuşsa da Ahıskalılar
ne yazık ki vatan topraklarından çok çok uzaklarda yaşamaya mecbur kal-
mışlardır. İşte en son 2002 yılında Rusya'nın Krasnodar Bölgesinden ABD'ye
göç bu örneklerden biri olabilir diye düşünüyorum.

Sürgüne mahkum edilen halkları günümüzde sadece rehabilitasyonatabi
tutmakla yetinmeyip yaşamlarında edindikleri maddi hasarların da tamir ve
temin edilmesi elzemdir ki, bu meseleyi siyasal ve finansal kurumlar çö-
zümüne kavuşturmalıdır. Gürcistan'daanababalarımıza ait arazilerde evleri-
miz, çiftliklerimiz bulunmaktadır. Yürürlükte olan uluslararası hukuk ge-
reği, Gürcistan coğrafi sınırlarından insanlık dışı muameleyle uzaklaştırılan
Ahıskalılara maddi, manevi hakları iade edilmelidir. Yalnız o zamanadalet
yerini bulmuş ve hukukun işlevliği kanıtlanmış olur diye düşünmekteyim.

1 Kırgızistan Ahıska Türkleri Derneği Genel Başkanı)

İkinci Dünya Savaşına ülkesini, vatanını korumak için giden Türkler savaş bittikten sonra uğruna şehit, gazi bıraktıkları vatanlarına sokturulmamıştır.

O askerlerin üzüntüsü, aldıkları travma, maddi ve manevi ıstıraplar insanlık vicdanında derin yaralar bırakmıştır. Aslında bu askerlerin savaş sonrası yaşadıkları yaşam savaşları incelenmeli, kitap hâline getirilmeli, beyaz perdeye aktarılmalıdır.

Eli silah tutan erkekler düşmanla savaşırken, onların hanımları, ihtiyar ebeveynleri, kız kardeşleri, çocuklarının Gürcistan ve Stalin için tehlike arz ettiklerinin düşünülmesi hiçbir mantığa uymamaktadır.

Benim fikrimce masum halkın Gürcistan'dan sürgün edilmesi karanlık bir siyasal fikrin etkisinde gerçekleşmiştir.

Peki yetmiş sene önce yaşanan olayların sonucu ne oldu? Sovyetler Birliği'nin içinde yer alan Orta Asya devletlerinde Ahıskalıların geçirdiği zorlu dönemler üzerinde durmayacağım. Ama belirtmek gerekirse Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan halkları savaş sonrası zorlu anlarda bile sürgün edilenlerle aşını, evini, giyimini ve en önemlisi acılarını paylaşmıştır. Devlet onları 1956 yılına kadar her türlü kısıtlamalar getirerek başka yerlere göç etmeyi yasaklamıştır.

Sadece göç yasağıyla yetinmeyip, halkın yüksek tahsil edinmesine engel olmuştur. Bu durumun olumsuz etkileri ilerleyen yıllarda kendini hissettirmiştir. Benim kanaatimce ana vatanımıza geri dönememe nedeni o sınırlamalardan kaynaklanmaktadır.

Sovyet Birliği rejiminde kendi coğrafi sınırları içinde Türk'ün yaşadığını kabullenmek istememiştir. Dolayısıyla pasaportlarda milliyetini belirten ibarelerde genelde Türk diye yazılmamıştır.

Kırgızistan topraklarına Türkler 1944 senesinin sonuna doğru yerleşmeye başlamıştır. Sovyet Birliğinin göç ettirme komitesinin kararnamesinde kayıta geçmeyen 16.000 özel göçmen fiziksel çalışmalarda kullanılmıştır. Onların çoğu Kırgız halkının yardımıyla canlarını kurtarmıştır. Yerli halk onlara son ekme lokmasını, evini paylaştığı için şükran borcumuzu unutmamamız gerekir.

Bu günlerde Kırgızistan'da yaşayan halkımızın içinde Kırgızistan ekonomisinin farklı sektörlerinde çalışan ve Ahıska Türklerinin gelişmesinde ve birleşmesinde her türlü katkılarını sağlayan fertler bulunmaktadır. Onlar içerisinde bilim adamları, yazarlar, doktorlar, öğretmenler, sporcular vardır.

Kırsal kesimde yaşayan Türk halkı genellikle tarımcılık ve hayvancılıkla geçimini sağlamaktadır. Kırgızistan'daki Türklerin çoğu ikinci kere sürgün edilmeye maruz kalmamıştır. Buda yaşam standartlarının yerli halklarla eşit seviyede olduğunun kanıtı olsa gerek.

Kırgızistan'daki Türklerin bölgelere göre dağılımı şu şekildedir: Oş ilinde 1.2000 insan, Celalabad ilinde 2.500 insan, Talas ilinde 2.500 insan, Issık Göl ilinde 800 insan, Batken ilinde 500 insan, Bişkek şehri ve Çüy ilinde 32.000 insan yaşamakta olup genel toplam kişi sayısı 50.000 civarındadır.

Kırgızistan'da milletin pekçok alandagelişmesinde katkıları bulunan bazı Türklerin adlarını paylaşmak istiyorum. Akademisyen Müdür Osmanov "Başlangıçta Söz Vardı" adlı ansiklopedinin yazarıdır; Prof. Dr. Ramiz Rafatov meşhur matematikçimizdir. Kırgızistan'ın bağımsızlıktan sonra 1992 ilk dünya şampiyonu bizim yurttaşlarımızdan kik boks dünya şampiyonu Şaban Şadmanov; 2001 senesinde en iyi atlet ödülünü kik boks dünya şampiyonu İsa Mamedov kazanmıştır. Onlardan başka şampiyon atletlerimiz Ruslan Azizov, Ali Porsukov vs. Mirza Bilalov ise bilek güreşinde dünya şampiyonu olmuş, 2013 senesinden beri Türkiye millitakımında devam etmektedir.

2003 senesinin sonunda "UollStrit" dergisinde Amerika Başkanı George Bush, Krasnodar Bölgesinde soykırım altındaki mülteci Türklerin statüsüyle ilgili onurlandırıcı açıklamalarda bulunarak "Bölgedeki Türklerin terörizmle ilgisi bulunmamaktadır ve hiçbir devlete karşı tehlike arz etmeyen, medeni, devlet yetkililerden 60 sene ıstırap çekmiş bir millettir." diye vurgulamıştır.

Krasnodar Bölgesindeki Türklerin problemi sadece Amerika'ya mecburi göç edilerek çözülmüştür. Ama aslında onlar üçüncü kere sürgün edilmiştir.

Sovyet döneminde sürgün edilmiş insanların haklarını kazandırmak ve adaleti sağlamak uluslararası kurumların başlıca hedefleri olagelmiş ve söz konusu problemlerin olduğunu kabul etmiştir.

Böylece uluslararası kurumların pozisyonu oldukça net ve tek yönlü olduğu için sonuçları verimsiz olmaktadır.

Son yıllarda Gürcistan yöneticileri uluslararası kurumların, özellikle Türkiye baskısıyla adaleti sağlama hedefini güttüklerini göstermeye ve uygulanmayacak kanunları topluma sunmaya çalışmaktadırlar. Bu konu aslında tartışılması gereken farklı bir konudur.

Bizim halkımızın hepsinin Kırgızistan'da refahiçinde hayat sürdüğünü söyleyemeyiz. Kırgız halkı nasıl zorlukları çektiyse biz de aynı kaderi paylaşmaktayız. Bütün devletlerde olduğu gibi yaşamasesinde anlaşmazlıklar ortaya çıkmaktadır. Ümit ve inancımızla yaşayarak bu zorlukları Kırgızistan'daki çeşitli milletlerle beraber aşarak ülkenin gelişmesine katkı sağlamaya çalışacağız.

Nezir ALİYEV¹

Kırgızistan Mayevka Olaylarında Yaşananlar

— * —

ÖZET

Kırgızistan'daki 40 bin Ahıskalı Türkü'nün en büyük sorunu vatan özlemidir, hasretidir ve vatandan uzak kalmasıdır. 14 Kasım 1944 yılında öz topraklarından zorla uzaklaştırılarak ve Orta Asya'nın üç ülkesine yerleştirilen Türk halkının daha sonra başlayan ve hala devam etmekte olan göç serüvenleri genellikle ayrımcılık ve ekonomik nedenlerle gerçekleştiği tahmin edilmektedir. Dünyada 500 bin Ahıska kökenli özbeöz Türk nüfusunun da bir çok diğer yerli ve etnik halklarla birlikte, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından yeni düzene ayak uydurmada zorluklar içinde olduğu düşünülmektedir. Özellikle Kırgızistan'ın Alamedin İlçesi Mayevka köyünde yaşayanların sosyolojik boyutuyla irdelenmesine önem verilecek bu çalışmada gözlem, analiz ve olay öncesi, olaylar sırasında ve sonrasında yaşananların doğrultusunda sebep sonuç ilişkisinin ortaya çıkması sağlanacaktır. Basında, "Mayevka olayları" olarak adlandırılan bu gelişmelerin etnik bir çatışmadan kaynaklanmadığını daha çok siyasi, ekonomik ve toplumsal nedenlerin ağır bastığı belirlenecektir.

Anahtar Kelimeler: Ahıska, Türkler, Mayevka,

KIRGIZİSTAN MAYEVKA OLAYLARINDA YAŞANANLAR

Bundan dört yıl önce 7 Nisan 2010 tarihinde Kırgızistan'ı beş yıl yöneten Devlet Başkanı Kurmanbek Bakiyev'i iktidardan uzaklaştırmak için Kırgız

1 Anadolu Ajansı (AA) Kırgızistan Muhabiri

halkı ayaklanır. Devlet Başkanlığı seçimlerini ikinci kez kazanan ve 9 ay sonra aile mensuplarını kayırdığı, yakınlarına devlet ve kamuda en iyi makamları sağladığı, muhalifleri gözaltına aldığı ve daha bir çok sosyal, toplumsal, ekonomik darboğazı suçlamasıyla devlet başkanlığı önünde toplanarak gösterinin çatışmaya dönüşmesinin ardından yaklaşık sekiz saat sonra devlet başkanı başkenti terkeder. Devlet başkanlığı sarayı önünde yaşanan çatışmada 100'e yakın gösterici hayatını kaybeder. Meydandaki çatışmada yüzlerce insan yaralanır.

Herkes gibi Türkler de hastanelere koşarak siyasi olaylarda ağır yaralananlara kan bağışında bulunur. Yaralıların yakınlarına erzak yardımı yapar. Acil şifalar dilemek için yaralıları hastanelerde ziyaret ederler ve Türk köylerindeki camilerde ülkenin acil istikrara ve yaralıların acil şifaya kavuşması için Allah'a dua ederler.

Bu arada, Roza Otunbayeva'nın başına geçtiği hükümet kurulur. Hükümet geçici olarak oluşturulur. Almazbek Atambayev'in ekonomiden sorumlu Başbakan yardımcılığı görevini üstlendiği geçici hükümette Bolot Şer İçişleri Bakanı görevinin başına geçer.

Bakiyev iktidarının devrilmesi ile yaşanan "otorite boşluğu"nun ardından başkent Bişkek'in dört bir tarafında tarım arazilerin işgal edilmeye başlanır. 7 Nisan'da yaşanan kanlı halk ayaklanmasında güvenlik güçlerin vatandaşları karşısında direnci kırılmış bulunmaktadır. İktidarın kanla devrilmesinin ardından polis ülkede çeşitli eyaletlerde makam, bina, işyeri ve toprak işgal gibi olaylara müdahalede bulunmaktan geçici olarak yandan izler.

Öte yandan başkentin çevresindeki verimli tarım arazilerin tamamen işgal edilerek çoktan pazarlık aracı haline geldiği gözlenmektedir.

İktidarı muhalefete kaptıran Kurmanbek Bakiyev, ülkenin güneyindeki memleketine kaçarken baba evinde şu açıklamada bulunur: "İktidarı ne pahasına olsun geri alacağım. İster kan dökülsün ister ülke bölünsün".

Bu açıklamaları üzerine 15 Nisan tarihinde Rusya ve dönemin AGİT Dönem Başkanlığını yürüten komşu Kazakistan'ın devlet başkanları, Bakiyev ve ailesini özel uçakla ülkeden çıkararak Kırgızistan'dan uzaklaştırır. Bakiyev ertesi gün 16 Nisan tarihinde Kazakistan'ın Jambul eyaletinde istifasını açıklamaktadır.

MAYEVKA OLAYLARI

Kırgızistan'da iktidarın devrilmesinin ardından devlet yönetim yapısında bir çok alanda olduğu gibi bilhassa hiyerarşik yapıda ciddi sorunlar baş göstermeye başlamıştır. İçişleri Bakanlığı görevine getirilen Bolot Şer, geçmiş ve meslek tecrübesi nedeniyle Bakanlık personeli tarafından tepki ile karşılanmaktadır. Polisler, bakanın değiştirilmesini talep etmektedir.

19 Nisan günü Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık ve Meclis binalarının yağmalanması ve yakılması nedeniyle geçici hükümetinin çalışma ofisinin bulunduğu Savunma Bakanlığı binası önünde toplanan polisler gösteri yaparlar ve bakanın istifasını talep ederler.

Bilindiği gibi Kırgızistan'a sürgünden sonra Türkler, ülkenin güneyinde olduğu gibi ülkenin kuzeyindeki büyükşehirlerin çehresine yerleştirilir.

Böylece, başkent Bişkek'e en yakın Türk köylerden biri Mayevka köyüdür. Son 23 yılda Bişkek'in genişlemesiyle ve büyümesiyle Mayevka köyü artık başkent ile içiçe çoktan geçmiştir. Şehir ile köy arasında fiziki ayırım olmadığından Mayevka köyünün arazileri, temiz suyu, alt yapısı, çok ulusluğu, çeşitli eğitim kurumları nedeniyle iç göçe maruz kalmaya devam eden Bişkek'e gelenlerin dikkatini çoktan çekmektedir.

Bu nedenle olsa gerek, 7 Nisan 2010 tarihindeki halk ayaklanmasının ardından oluşan sözkonusu otorite ve hiyerarşik boşluğunu fırsat bilen vatandaşlar Mayevka köyünün çıkış kısmındaki Türklere ait tarım arazilerini işgal etmektedir.

Zira, salatalığın, domatesin, patatesin, karpuz ve kavunun, havuç, lahana, biber, süpürge, lazutun (mısır) yetiştiği bu verimli ve geniş arazi şehre iki kilometre yakınlığı, Bişkek merkezindeki üç adet parakende açık pazarlara 3-4 kilometre yakınlığı, Taşkent Almatı karayoluna 1 kilometre yakınlığı, Orta Asya'nın en büyük toptan açık pazarına 8 kilometre yakınlığı nedeniyle, Kazakistan devlet sınırına ve gümrük kapısına 25 kilometre mesafede olması bu arazilerin önemi çok büyüktür.

Lakin, ülkenin iç bölgelerinden göçettikleri bilinen, kalacakları yerlerinin olmadığı ve ev kurmak istedikleri gerekçesiyle işgal etmek zorunda kaldıkları arazilerin üzerinde nöbet tutanların bir gün gelir bu araziler kendilerinin olur hevesiyle yaşayan toprak işgalciler, 19 Nisan 2010 tarihinde saat 13.00'te onlarca sokaktan oluşan Mayevka köyünün sadece ve sadece bir sokak üzerindeki 65 Türk ailesinin ikamet ettiği evlere saldırı olur.

O tarihte hala devrik yönetime ait yerel kadrolar Mayevka'daki Ahıskalılarla bir araya gelerek, arazilerini kurtarmaları için ikna çalışmalarda bulunduğu bilinmektedir.

Türklere ait arazilerini işgal eden vatandaşların uzaklaştırılması için 19 Nisan günü öğle saatinde toprakları üzerinde buluşmaya karar verirler. Yerel yöneticilerin, Türklerden yerel yönetimdeki kamu ve devlet görevlilere ait olduğu bilinen ve Türkler tarafından kiralanan bu arazileri kurtarmaları için kendilerine polis takviyesi yapılacağı sözü de verilir.

Yerel yönetimlerin sözüne kulak veren Türkler'den bir grup insan, yaklaşık 10 gündür işgal altında tuttulan arazide toplanmaya başlarlar. Türkler, işgalcilerden arazilerini boşaltmalarını, ailelerini geçindirmek için ekin işle-

rine başlamaları ve sulama yapmaları gerektiğini aktarırlar.

İşgalciler toprakların kendilerine ait olduğuna dile getirir ve bu toprakların artık kendilerine ait olduğunu savunurlar. Bir süre sonra Türkler ile işgalciler arasında sözlü münakaşa taşlı saldırıya dönüşür. Polis takviyesinin yapılmadığı köy arazilerinde Türkler olayların büyümesi için evlerine çekilirler.

Türklerin köyün içine doğru çekildiğini gören toprak işgalciler, onları kovalamaya ve onların peşlerine taşlı ve sopalı düşmektedir. Toprak işgalçiler özellikle Türklere ait evlere saldırı yaparlar. Evlerin camları kapıları kırılır. Evler yağmalanır. Araçlar yakılır ve kaçırılır. Otların tasnif edildiği kapalı mekanların ateşe verildiği gibi evlerde ateşe verilir. Ahırlar hayvanlarıyla birlikte yakılır. Küçük ve büyükbaş hayvanlar çalınır. Bir çok hane yağmalandıktan sonra ateşe verilir. Küçük evinin taşlanmasına ve yağmalanmasına karşı direnen 40 yaşındaki Kaptan Karibov bisimli iki çocuk babası gözleri oyularak feci şekilde öldürülür.

Köyünün öbür ucuna ölüm haberinin gelmesiyle köyde Türkler, Ruslar, Azerbaycanlılar, Uygurlar ve hatta yerli Kırgızlar arasında ciddi anlamda panik yaşanır. Lakin, Mayevka köyünün çeşitli yerlerinden ateşlerin yükselmesi üzerine Mayevkalılar can güvenliği ve şiddetin büyümemesine fırsat vermemek için evlerini acil terk etmeye başlarlar.

Bu arada, köy kaymakamı dövülür. Kaymakama saldıranların tutuklanmasının ardından köy polis karakolu toprak işgalçiler tarafından basılarak kurtarma operasyonu olur. Polis aracı ateş verilir.

Alev alev yandığı evlerin bulunduğu Mayevka'da akşam saatlerine doğru sabaha kadar köyü yağmalamak amacıyla olsa gerek, toprak işgalciler tarafından köye giriş ve çıkışları araçlarla barikatlar kurulur.

Saldırıların başladığı Mayevka'da 3-5 saat içinde yaklaşık 400 Türk köyü terk ederek komşu köylere sığındı. Saldırganlardan korunmak için bir çok Türk ailesi de komşu Kırgız ve Rusların evinde saklanmak zorunda kaldı. Kendilerinin de can güvenliğinin olmadığı saldırı olaylarında Türk ailelerini müstakil evlerinin çeşitli mekanlarında koruma altına alan komşularına daha sonra Türkler teşekkürlerini dile getiriyorlardı.

Mayevka köyünde yaşanan bu felaket olaylar sırasında imdat telefonları cevap vermiyordu. Polis ve güvenlik güçleri Mayevka köyüne gelmeye acele etmiyordu ve edemiyordu. Ambulanlar ve yangın söndürme araçları köye giremiyordu. Köyde ve köy dışında sabahın açılması bekleniyordu.

Bu arada, Mayevka'da olayların patlak vermesiyle birlikte polis aynı gün bir günlük görevini bırakma eylemindeydi. Güvenlik güçleri personeli, Mayevka'daki saldırının başladığı ve devam ettiği saatlerde geçici hükümetin

yer aldığı Savunma Bakanlığı binasının önünde eylem yapıyordu. Polis, maşların artırılmasını ve İçişleri Bakanı Bolor Şer'in görevinden alınmasını talep ederken, Ahıska Türkleri Derneği Mayevka'daki olayları yakından takip ederek, olayların yanındaki köylere olası sıçramasının önüne geçmek için çeşitli önlemler alıyordu. Aynı zamanda, dernek başkanı ile Türkiye'nin Bişkek Büyükelçisi, İçişleri Bakanlığı'na giderek Bakan Bolot Şer'den bizzat Mayevka köyünde devam etmekte olan saldırıların durdurulmasını ve Türk köylerinde güvenlik önlemlerin artırılmasını rica ediyordu. Türkiye'nin Bişkek Büyükelçiliği, İçişleri Bakanlığı yanısıra diğer devlet ve kamu kurumlarıyla bağlantılar kurarak harekete geçmesini sağlamaya çalışıyordu.

Ülkede, provokasyonların uçtuğu, otorite boşluğunun hakim olduğu, yönetim krizinin yaşandığı ve polisin eylemde bulunduğu 19 Nisan 2010 tarihinde saat 20.00'da yani Mayevka köyünde patlak veren saldırıdan geçen 8 saat sonra Kırgızistan silahlı kuvvetleri ile polis özel kuvvetleri birimi mensuplarından oluşan 600 görevli, Mayevka köyüne girerek 30 dakika içinde durumu kontrol altına alır. Köy sokaklarında yaşanan kovalamacalar sonucunda 100'den fazla saldırgan genç gözaltına alınarak kaçırdıkları kamyonlarla polis karakollarına taşınır. Mayevka köyünde gece yarısı durum tamamen kontrol altına alındıktan sonra polis köyde güvenlik tedbirlerini uygulamaya başlamaktadır.

Sabah saatlerinde Türkiye'nin Bişkek Büyükelçisi Sayın Nejat Akçal'ın Kırgızistan Ahıska Türkleri Derneği yöneticilerinin eşliğinde Mayevka köyüne ziyaret eder. Güvenliğin sağlanmasıyla birlikte köyü ziyaret eden Büyükelçi hayretlerini gizleyemez. Büyükelçi, işsiz ve güçsüz kişilerin otorite boşluğundan yararlandığını dile getirir. Yağmalanan ve yakılan evleri ziyaret eden büyükelçi, Ahıskalılara sakin ve sabırlı olmalarını ister. Dernek Başkanı Murafaddin Sakimov'da provokasyonlardan uzak durmaları konusunda uyarılarda bulunur.

Büyükelçinin köyü ziyaret etmesi ile birlikte köylerindeki evlerine gelen aileler karşılaştıkları manzara karşısında yıkılıyor, isyan ediyor ve ağlıyor ve Türkiye'den yardım istiyor. Büyükelçi ve dernek başkanı kendilerine destek sözü veriyor. TİKA Bişkek Program koordinatörü evlerin mutlaka yapılacağını ifade ediyor.

Öte yandan etesi gün İçişleri Bakanı görevinden alınır. Mayevka'da ise, zarar tespiti başlar.

Buna göre, 5 evin ateş verildiği, 2'sinin tamamen yandığı, 12 evin yağmlandığı, bir çok evin taşlı saldırıdan zarar gördüğü ve bir Türk'ün öldürüldüğü kayıtlara geçmektedir.

Mayevka'da yaşanan bu olaylardan 4 ay sonra yeniden inşa edilen evler, tamir ve tadilatı yapılan 20 ev evsahilere törenle teslim edilir. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı'nın (TİKA) kısa sürede Ahıskalıları umutlandırması, ev sahibi etmesi diğer köylerde yaşayan Türklere de bir umut olur. Türk

köylerinde olduğu ülke genelinde gergin havadan kaynaklanan tansiyon düşmüş oldu.

Bu arada, Ahıska Türkleri Derneği Başkanlığı yanı sıra bir çok Ahıskalı işadami Mayevkalılara maddi yardımda bulundu. Mayevkalılara Batı kaynaklı uluslararası yardım kuruluşları da teknik destekte bulundu.

Mayevka'da yaşananların ardından köyü bir ay içinde Türkiye'nin Bişkek Büyükelçiliği, Kırgız yetkilileri, TİKA Başkanı Serdar Çam, Türk öğretmenleri, TİKA Başkanlığı yetkilileri, Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı (AGİT) Milli Azınlıklar Yüksek Komiseri Knut Vollebek ve temsilcileri, Ahıskalı Türkleri Vatan Cemiyeti Başkanı Süleyman Barbakadze ve çok sayıda Ahıskalıları ziyaret ederek geçmiş olsun dileğinde bulundular.

Bir Ahıska Türkü'nün öldürüldüğü olaylarla ilgili olarak 100'den fazla kişi gözaltına alınmış ve sadece 5 kişi yargılanmıştı. Ahıska Türkleri güvenlik endişesiyle şikayetçi olmayınca ve diğer şikayetlerini geri çekince ilçe mahkemesi geriye kalan tutukluları serbest bırakmıştı.

Dolayısıyla, Mayevka olayların arkasındaki sorumlular bulunmamış, olayların çıkış nedenleri araştırılmamış, suç üstü yakalanarak mahkemeye çıkarılanlar Ahıskalıların şikayeti olmadığı gerekçesiyle serbest kalmıştır.

Tüm bu yaşananların ardından Türkiye'ye yakınlığıyla bilinen ve İstanbul Türkçesinde konuşmayı bilen bugünkü Kırgızistan Cumhurbaşkanı, dönemin Başbakan Yardımcısı Almazbek Atambayev, Başbakanlık binasındaki toplantı salonunda Mayevka'daki gelişmeleri ele almak için Ahıska Türkleri Derneği yönetimini kabul eder. Başbakan Yardımcısı Atambayev'in Ahıskalılarıyla görüşmesinde yeni İçişleri Bakanı, Milli İstihbarat Başkanı, İç Kuvvetler Başkanı hazır bulunur. Atambayev görüşmede, Türkçe'de "arkadaş" sözünü çok sevdiğini ifade ederek, Ahıskalıların Kırgızistan'da sahipsiz olmadıklarını ve Mayevka olayların arkasında eski yöneticilerin durdurduğunu ve bu olayların provokasyondan ibaret olduğuna işaret etti.

Ayrıca, Mayevka'daki gelişmeleri yakından takip ettiğini söyleyen geçici hükümetinin Başbakanı Roza Otunbayeva, vatandaşların can ve malına yönelik saldırıların engellenmesinde polise ateş etme izni verdi.

Mayevka olayların patlak verdiği saatlerde Anadolu Ajansı muhabiri olarak bendeniz, Türkiye Dışişleri Bakanlığı'nın, Kırgızistan'da halk ayaklanmasından etkilenen Kırgız halkının yaralarını sarmak amacıyla Türkiye Cumhuriyeti Genelkurmay Başkanlığı'na ait bir yardım uçağını karşılamak üzere Bişkek uluslararası havaalanındaydım. Öğle saatlerinde Mayevka'dan benim telefonuma imdat mesajı geldi. İki saat boyunca Mayevka'daki gelişmeleri cep telefonumu kapatmadan havaalanından takip etmek zorunda kal-

dım. Şehre döndükten sonra bizzat polisi dokuz kez arayarak köye müdahale edilmesini talep ettim.

Bu olayların “bir günde durulması” veya “ucuz kurtulması” olarak değerlendirdiğimiz Mayevka olaylarında da, Türk ve Rus basının ve Moskova’nın etkisi aşıkardır. Çünkü, Türkler gibi Rusların Mayevka’daki sayısı hayli fazladır. Böylece, Türk basını Türkiye ve dünya kamuoyunu bilgilendirirken, Rus basını da en endişelerini iletliyordu. Bunun üzerine, Rusya Devlet Başkanı Dmitriy Medvedev, Savunma Bakanı Anatoliy Serdükov’a Kırgızistan’da Rusya vatandaşların can ve mal güvenliğinin sağlanması için tedbirlerin alınması için talimat verdiğini haberlerden edinmekteyiz.

Mayevka olayların ardından ülkede etnik halkların haklarını yeniden gündeme gelmiştir. “Vatandaşlar Yolsuzluğa Karşı” adlı Sivil Toplum Örgütü Başkanı Toleykan İsmailova, Kırgızistan’da, Ahıska Türklerin yanı sıra diğer etnik ulusların eşitsizliğin, yolsuzluğun ve hukuksuzluğun kurbanı olduklarını belirtmiştir. Ülkede yaşanan olayların yolsuzluğun boyutunu gösterdiğini vurgulayan İsmailova, iktidarın halka, politikaya, toprağa ve sosyal hayatta eşitliğin sağlanması halinde bu tür gerginliklerin çıkmayacağını söylemektedir. İsmailova, Kırgızistan’ın nüfusunun yüzde 60 oranında yoksulluk içinde yaşadığını hayat pahalılığı, su azlığı, toprak azlığı, işsizlik, zenginler ve fakirler arasında uçurumun gitgide büyümesi ve yolsuzluk boyutu ülkede devrimleri tetiklemeğe devam edeceğini savunmaktadır.

SONUÇ

Mayevka’da yaşananlar, görüldüğü gibi etnik saldırıda öte eşitsizlik, birileri tarafından kışkırtma (Aynı köyde yaşayan birileri tarafından da olmuş olabilir), sözkonusu Mayevka arazilerin şehrin genişlemesinden oynadığı değer ve önemden yola çıkılarak saldırının neden başladığı apaçık görünmektedir. Halk ayaklanmasının ardından oluşan otorite boşluğu, polislerin eylem içinde oluşu gibi olguların Mayevka’daki gelişmeleri körüklemiştir. Lakin, Yerel yönetimdeki görevlilerin, Ahıskalıların iyi niyetini kullanarak bunları ateşe sürüklemesi ve sonunda yalnız bırakması köyde şiddetin yaşanmasına sebep olmuştu. Belli ki, devrik iktidarkı şahısların ortalığı karıştırmak için Türklerden başlaması gözlerden kaşmamıştır. Çünkü, ülkedeki birinci halk ayaklanmasında yine Ahıskalılar yara almıştı. O dönemde, yine yüzlerce Türk ailesinin yaşadığı Papenovka köyünde araziler işgal edilmiş üzerinde lüks müstakil evler inşaa edilmiştir. Bu da ülkedeki siyasi gelişmelerin Ahıskalıları çok yakından etkilediğini göstermektedir. Kırgız halkı kadar Türkler de Kırgızistan’ın daima barış, birlik ve beraberlik içinde büyümesini ve kalkınması için gece gündüz dua etmeye ve çalışmaya devam etmektedir.

Dr. Mavliuda Guseinova¹

Kırgızistan'daki Ahıskalıların Eğitim Sorunları

— * —

ÖZET

Önceki senelere göre Kırgızistan'daki Ahıskalıların ekonomik ve sosyal durumları daha iyi sayılır. Olumlu değişiklik özellikle eğitim alanında görülmektedir. Tarafımızdan yapılan anket ve araştırma sonucuna göre son bir kaç sene içerisinde Ahıskalıların eğitime bakış açıları çok değişmiştir. Fakat, bu gelişmelere rağmen sorunlarda yer almaktadır. Mesela, yanlış bölüm tercihi, okula devamsızlık, başarısızlık, okulu erken bırakma vs.

Anahtar kelimeler: yanlış bölüm tercihi, okula devamsızlık, başarısızlık, okulu erken bırakma.

ABSTRACT

273
~

Social and economic situation of Meskhetian Turks living in the Kyrgyz Republic is much more favorable in present then it was before. The positive changes are well seen in education sector. In research which was made by us we observed that the views on education are changed on positive direction. But, of course despite these advantages there are also some negative tendencies which obstacle Meskhetian Turks to get good knowledge, they are: wrong department choice, attendance fail, failure, leave school.

Key words: wrong department choice, attendance fail, failure, leave school.

Bilindiği gibi, Kırgızistan'daki Ahıskalılar 1944'ten itibaren yaşamaktadır. Sürgün sonrası yıllar Ahıskalıların hayatlarında yaşanan en zor zaman sayılır. Sovyetler Birliği'nin yıkılışı tüm dünyada bir olay olarak Ahıskalıların kaderlerine tekrar olumsuz bir etki getirdi. Fergana vadisinde yer alan olaylar tüm dünyayı şok etti. Böylece, Kırgızistan'da yapılan son nüfus sayımına göre 39 100 Ahıskalı Bişkek, Çüy ili, Oş, Celal-Abad ve Talas şehirlerinde yaşamaktadırlar.

¹ Uluslararası Atatürk Ala-Too Üniversitesi /m.guseynova@gmail.com

1990 sonra, belli stereotiplere göre Ahıskalılar çok az sayıda eğitim alırlardı ve genel olarak sadece erkekler okurdu. Kız çocuklarını orta okulundan sonra hemen evlendirirlerdi. Fakat, 2000'den itibaren bu stereotipler yıkılmayı başladı ve Ahıskalılar eğitime olan bakış açılarını komple değiştirdi. Yerli üniversiteler olsun, Türkiye bursları olsun şuan Kırgızistan'da yaşayan Ahıskalılar için eğitim şart.

Önceki senelere göre Kırgızistan'daki Ahıskalıların ekonomik ve sosyal durumları daha iyi sayılır. Olumlu değişiklik özellikle eğitim alanında görülmektedir. Tarafımızdan yapılan anket ve araştırma sonucuna göre son bir kaç sene içerisinde Ahıskalıların eğitime bakış açıları çok değişmiştir. Fakat, bu gelişmelere rağmen sorunlarda yer almaktadır. Mesela, yanlış bölüm tercihi, okula devamsızlık, başarısızlık, okulu erken bırakma vs.

Bu çalışmada, özellikle Bişkek şehrinde faaliyet gösteren Üniversitelerde Ahıskalı öğrenci sayısı ve onların eğitim sorunları tespit edilmiştir. Ve çalışma sonucunda bu sorunların çözülmesi adına tarafımızdan öneri sunulacaktır.

EĞİTİMDE GENEL SORUNLAR

Yapılan araştırmanın sonucunda Ahıskalıların eğitimde 4 genel sorun tespit edilmiştir. Her bir sorun bir birine bağlıdır ve birinin çözülmesi diğerinin çözülmesinde sebep olur.

Tespit edilen sorunlar böylece sıralanmıştır:

1. Yanlış bölüm tercihi
2. Okula devamsızlık
3. Okulda başarısızlık
4. Okulu bırakma sorunu

1.YANLIŞ BÖLÜM TERCİHİ

Her insan hayatında kim ve ne olacağının şuurunda olmalı ve belli bir meslek edilmesi için hedef koyup bu hedefe ulaşmasında gayret göstermeli. Önceki zamanlara göre bugün küreşelleşme süreci dünyayı bir köy haline getirdi ve 21. asır yeni teknolojiler ve bilim asrı olarak tanımlanıyor. Birden fazla dil bilme, bilgisayar ve başka teknolojileri kullanma modern hayatımızda artık çok normal bir gösterilerdir.

Kırgızistan, Orta Asya bölgesinde bulunan 5 000 000 milyonluk küçük bir ülkedir. Ve bilindiği gibi, Kırgızistan'da resmi olarak 2 dil kullanılmaktadır: 1. Devlet dili Kırgızca, 2. Resmi dili Rusçadır. Bu nedenle, Kırgızistan'ın her vatandaşı küçüklüğünden 2 dil sahibidir. Böylece, Kırgızistan'da yaşayan Ahıskalılar 3 dile sahiptirler: Türkçe (anadili), Kırgızca ve Rusça. Bu özellik öğrencilerimize eğitim almalarında çok güzel imkan sağlıyor.

Fakat, bu imkanlara rağmen Ahıskalı öğrenciler arasında yaptığımız araştırma sonucunda en büyük ve ilk sorun okudukları bölümün yanlış tercih ettikleri tespit edilmiştir. Bu sorun 2 nedenle oluşmuş: 1) Tercih edilen bölümün seçilmesinde öğrencinin anne ve babası etkisi görülmektedir. Yani, öğrenci istemediği fakat ailesinin istediği bir bölümde okuyor; 2) Öğrenci bölüm seçerken o bölüm hakkında az bilgi sahibi olduğundan dolayı eğitim almasında sorun yaşadığı sorunu.

İstemediği mesleğe sahip olan öğrenci iş hayatında da zorlanacaktır. Çünkü aldığı derslere gayret göstermiyor ve o dersten sadece kalmamak için yeterli puan almak için çalışıyor.

2. OKULA DEVAMSIZLIK

Öğrenci hayatında en yaygın sorunlardan birisi okula devamsızlık sorunudur. Sadece Ahıskalıların değil başka öğrencilerinde yaşadıkları bir olumsuz bir göstergedir.

Derslere devamsızlık programdan geri kalma, işlenen konuları kaçırma, dersten geçmeme ve zamanında gerekli bilgi almama demektir. Ahıskalı öğrenciler arasında derslere devamsızlık sorunu sadece erkek öğrencilerinde görülmüştür. Kız öğrencilerin devamsızlık konusuna daha çok dikkat ettikleri tespit edilmiştir.

Birinci ve ikinci sorunlara çok bağlı olan 3.sorun Ahıskalıların eğitim almalarında başarısızlık sorunudur.

3. OKULDA BAŞARISIZLIK

Eğitimde başarılı olmak için çok çalışmak ve çok kitap okumak gerekir bunu herkes çok iyi bilir. Kitap okumayınca insan bilgi sahibi olamaz. Genel olarak Ahıskalıların arasında görülen en zayıf nokta kitap okumamadır. Kitap okumak sadece bilgi alma demek değildir, okudukça insan hem ruh dünyasını hem tüm hayatını renkleştiriyor, bakış açısını geliştiriyor, hayatına hakim olabiliyor.

Eğitimde başarısızlık sorunu öğrencinin aldığı derslerle ilgili gerekli okunanları okumadığı, veya okuduğunu tam anlayamadığından kaynaklanıyor. Bu nedenle üniversitelerde okuyan Ahıskalıların çoğunun en büyük sorunlarından birisidir başarısızlık. Okulda başarısızlık sorunu öğrenciyi psikolojik çok etkiliyor bu nedenle Ahıskalı öğrencilerin çoğu okulu bırakıyorlar.

4.OKULU BIRAKMA SORUNU

Üniversitelerde araştırma yaptığımızda öğretmenlerin fiklerininide almaya çalıştık. Genel olarak, öğretmenler Ahıskalı öğrencilerden çok memnun olduklarını ifade ettiler. ‘Çok saygılı, büyükleri hürmet eden, verdiğimiz görevleri zamanında yapan öğrencileridir’ diyor sn. Prof.Dr. Maryam Edilova, UAAÜ Prorektörü. Fakat eğitim almalarında yukarıda bahsedilen sorunlardan dolayı Ahıskalı öğrenciler arasında tespit edilen başka bir sorun okuldan ayrılma veya okulu bırakma sorunudur.

Yanlış bölüm tercihi, devamsızlık, başarısızlık gibi sorunlar okulu bırakma sebebine neden oluyor. Ahıskalı öğrenciler genç yaşlarında iş hayatına başlama konusuna eğitim almalarından ise daha sıcak bakıyorlar. Bu özellik genel olarak erkek öğrencilerinde tespit edilmiştir. Fakat kız öğrencileri arasında okulu bırakma sorunu daha fazla oluyor, bunun nedeni evlilik.

Belirlenen bu sorunlara rağmen Kırgızistan’daki Ahıskalıların eğitim alma arzuları her sene artmaktadır. Bu yaptığımız araştırma sonucunda tablo şeklinde gösterilmiştir.

№	Okul Adı	Bölüm	Öğrenci Sayısı
1	Yusup Balasagyn Kırgız Milli Üniversitesi	İktisat Hukuk	12
2	İsa Ahunbayev Kırgız Devlet Tıp Akademisi	Diş Hakemliği Pediatri	9
3	Hüseyin Karasayev Bişkek Sosyal Üniversitesi	Tarih Orta Doğu Çalışmaları Mütercim Tercümanlık	8
4	Kırgız Teknik Üniversitesi	İktisat Bilgisayar Mühendisliği	27
5	Kırgız Türk Manas Üniversitesi	Gazetecilik İktisat Tarih	13
6	Turizm Akademisi	Turizm İşletmesi	20
7	Uluslararası Atatürk Ala-Too Üniversitesi	İktisat ve İdari Mütercim Tercümanlık Türlokoji Bilgisayar Mühendisliği	28

2010-2011 eğitim-öğretim yılı içerisinde yapılan istatistik sonuçları. ²

² Çalışmalar Dr. Mavliuda Guseinova'ya aittir.

№	Okul Adı	Bölüm	Öğrenci Sayısı
1	Yusup Balasagyn Kırgız Milli Üniversitesi	İktisat Hukuk Çin Dili ve Edebiyatı	18
2	İsa Ahunbayev Kırgız Devlet Tıp Akademisi	Diş Hakemliği Pediatri Jinekoloji	14
3	Hüseyin Karasayev Bişkek Sosyal Üniversitesi	Tarih Orta Doğu Çalışmaları Mütercim Tercümanlık	12
4	Kırgız Teknik Üniversitesi	İktisat Bilgisayar Mühendisliği	17
5	Kırgız Türk Manas Üniversitesi	Gazetecilik İktisat Tarih	17
6	Turizm Akademisi	Türizm İşletmesi	32
7	Cumhurbaşkanlığı Yönetim Akademisi	Finans ve Bankacılık Muhasebecilik	8
8	Uluslararası Atatürk Ala-Too Üniversitesi	Mütercim Tercümanlık ,Türlokoji Bilgisayar Mühendisliği Uluslararası İlişkiler İşletme ,Elektrik ,Mühendisliği	30

2011-2012 eğitim-öğretim yılı içerisinde yapılan istatistik sonuçları.

№	Okul Adı	Bölüm	Öğrenci Sayısı
1	Yusup Balasagyn Kırgız Milli Ünivesitesi	İktisat Hukuk Çin Dili ve Edebiyatı	23
2	İsa Ahunbayev Kırgız Devlet Tıp Akademisi	Diş Hakemliği Pediatri Jinekoloji	29
3	Hüseyin Karasayev Bişkek Sosyal Üniversitesi	Tarih Orta Doğu Çalışmaları Mütercim Tercümanlık	18
4	Kırgız Teknik Üniversitesi	İktisat Bilgisayar Mühendisliği	27
5	Kırgız Türk Manas Üniversitesi	Gazetecilik İktisat Tarih	18
6	Turizm Akademisi	Turizm İşletmesi	35
7	Cumhurbaşkanlığı Yönetim Akademisi	Finans ve Bankacılık Muhasebecilik	10
8	Uluslararası Atatürk Ala-Too Üniversitesi	Mütercim Tercümanlık Türlokoji Bilgisayar Mühendisliği Uluslararası İlişkiler İşletme Elektrik Mühendisliği	32

SONUÇ

EĞİTİM SORUNLARIN ÇÖZÜLME ÖNERİLERİ

1. Ailede, özellikle anne ve baba tarafından, çocuğunun küçüklüğünden başlayarak yeteneklerini ve kapasitelerini öğrenmek. Kitap okuma alışkanlığını kazandırma. İlk okul, orta okul, Üniversite hayatlarını sıkı takip etmek ve çocuğuyla ilgilenmek.
2. Kırgızistan'da faaliyet gösteren Ahıskalılar Derneğimizde öğrenciler için bilgi köşesi oluşturulması. Burada, Kırgızistan'da varolan Üniversiteler hakkında bilgi verilebilir.
3. Ünlü bilim adamları, esnaf ve hayatlarında başarılı olan kişiler tarafından aylık seminerlerin düzenlenmesi.

KAYNAKÇA

1. 2009 KIRGIZ Cumhuriyeti Nüfus Sayısı. Milli İstatistik Komitesi

Yrd. Doç. Dr. Rasim BAYRAKTAR¹
*Kırgızistan'da Sürgün Karadeniz Türklerinin
 Türkiye'den Beklentileri*

———— * ————

ÖZET

Bu çalışmanın konusu, 1900'li yılların ilk çeyreğinde çalışmak için Trabzon, Rize, Artvin'den Batum'a göç eden ve İkinci Dünya Savaşının sonuna doğru 1944'ün Kasım-Aralık aylarında bölgenin Müslüman halkalarıyla birlikte Türkistan'a (Kırgızistan ve Kazakistan ve Özbekistan'a) sürgüne gönderilen Karadeniz insanının sürgün tecrübelerini kapsamaktadır. Yine bu araştırmada, yetmiş yıldır sürgünde yaşayan insanların aidiyet hissiyle kültürel kimliklerine bağlılıkları, hayata tutunuşları ve Türkiye'den beklentileri irdelenmektedir.

281
~

Anahtar Kelimeler: Sovyet Rusya, Sürgün, Karadeniz Türkleri, Lazlar.

The Expectations from Turkey of Exile Black Seas'

Turks in Kyrgyzstan

Abstract

The subject of this work is to talk about the exile experience of some people from Trabzon, Rize and Artvin. They migrated to Batumi during the first quarter of 20th century for work reasons. At the end of the Second World War, they were exiled by Russia to Turkmenistan (Kirgizstan, Kazakhstan, Uzbekistan) together with the Muslim inhabitants of Batumi in the November - December of 1944. In this study, seventy years of living in exile, people with a sense of belonging and commitment to cultural identity, their hold on life and expectations from Turkey are also examined.

Key words: Soviet Russia, Exile, Turks of Black Sea, Laz.

¹ Giresun Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Öğretim Üyesi

GİRİŞ

Tarihte 93 harbi diye bilinen 1877-1878 Osmanlı Rus savaş süreci ve sonrasında Kafkasya'dan Gürcistan'ın Borçalı, Acara, Batum ve Ahıska bölgelerinden Osmanlı topraklarına yapılan göçler gibi bilhassa Osmanlı'nın Doğu Karadeniz kentlerinden de Gürcistan'ın liman kenti Batum'a göçler yaşanmıştır. 1900'lü yılların ilk çeyreğinde Trabzon-Rize-Artvin'den Gürcistan'ın sahil kenti Batum'a çalışmak için göç eden bir grup Karadenizli Laz ailesi (20-30) buraya yerleşmiştir. Balıkçılık ve tarımla uğraşan bu insanlar, Osmanlı sınırlarında yer alan Batum'un, (Erkan, 1996 / Sağır, 2012: 47-48) kısa zaman sonra Sovyet Rusya'sına kalacağını tahmin etmemişlerdi. Nitekim 1921 Moskova Antlaşmasıyla Batum-Ahıska çevresi Sovyet Rusya sınırlarında kalınca yöre halkının hareket alanına da set çekilmiştir. Böylece burada kalan Müslüman ailelerin akıbetleri de diğer halklar gibi Sovyet iktidarının siyasi görüşüne kalmıştır (Büntürk, 2007: 173-178).

Sonraki süreçte (1930-sonrası) Stalin iktidarının İkinci Dünya Savaşından önceki yıllarda uyguladığı sürgün politikaları kendini göstermeye başlamıştır. Stalin'in baskı ve şiddete dayalı **gulag-repressiya-ukaz** kararları doğrultusunda halkın önde gelenleri (aydınlar-imamlar) çeşitli bahanelerle Sibiryaya sürgüne gönderilmiştir. Bu dönemde siyasi muhalifler, ideolojik hasımlar, şüpheli parti elemanları, suçlu bulunan ordu mensupları, itibardan düşmüş sınıfların mensupları, sadakatsizlik yapma olasılığı olduğu düşünülen kişiler, düşman kabul edilen etnik grup elemanları, tüm din adamları, hatta adı geçen kişilerin aile bireyleri gibi her sınıftan insanlar sürgün kafilelerine ilave edilmiştir. Bu insan sınıfları 1930'lardan itibaren "yandaş-hain-casus-eşkiya" ilan edilerek Sibiryanın derin ormanlıklarına sürülmüştür (Bayraktar, 2013: 58-61).

Sovyetlerin tarihini inceleyen siyaset bilim adamı Brezezinski², eserinde Gelecekte bir gün Sovyet arşivleri tümüyle açılrsa da Stalin katliamlarının gerçek boyutlarını öğrenmenin mümkün olmayacağını ileri sürmüştür. Yine Brezezinski, dönemin Moskova Dergisi'nde 1987 yılının Ağustos sayısında yayımlanan bir yazıda II. Dünya Savaşı'nın bitiminde KGB'nin 1930-40 yılları arasında ayda beş bin dosya olmak üzere sürgünde öldürülenlerinin dosyalarının hızla ortadan kaldırıldığını aktarmıştır (Brezezinski, 1990: 20).

2 Zbigniew Kazimierz Brezezinski (doğum: 28 Mart 1928 Varşova), Polonya kökenli Amerikalı siyaset bilimci, devlet adamıdır. Kendisi aslen bugün Ukrayna'ya bağlı Brzezany (bugün Berezhany, Berejani okunur) kasabası kökenlidir ki soyadı Brzezany'li anlamına gelir. Dünyanın en önemli stratejistleri arasında ismi sayılan Brezezinski ABD'de 1977-1981 yılları arasında Jimmy Carter'ın Ulusal güvenlik yardımcılığını yaptı.

Doğu Karadeniz'den Türkistan'a Uzanan Yol

İkinci Dünya Savaşı sürecinde Kafkas coğrafyasında diğer Müslüman halklar gibi Karadenizli Müslüman Lazlar da Stalin iktidarının sürgün politikalarından nasibini almıştır. 1944'ün Kasım-Aralık aylarında Batum'daki Lazlar, Ahıskalılarla birlikte Orta Asya'ya (Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan) sürülmüştür. Gittikleri ülkelerde Lazların bir kısmı Kırgızistan'ın Oş bölgesine, bir kısmı Kazakistan'ın Cambul bölgesine, diğer bir kısmı ise Özbekistan'ın Fergane bölgesine yerleştirilmiştir (Devrişova, 2011: 47-51 / Sağır, 2012: s.47-48).

Lazların sürgün edilmesinin üzücü yönü, haklarında sürgün kararı olmadan sürülmüş olmalarıdır. Stalin'in Ahıska ve yakın çevresindeki Müslüman halklarla ilgili pek çok ferman, talimat, tebligatları mevcuttur. Bu ferman ve tebligatlarda diğer azınlıkların etnik adları zikredilirken Batum'daki Müslüman etnik kimliklerin adları geçmemektedir. Fakat alınan bu kararlara istinaden dönemin NKVD görevlileri, önüne gelen bütün Müslüman aileleri sürgün kervanına katmıştır. Batum sahillerinde yaşayan 20-30 Laz ailesi yaklaşık 160 kişi "yanlışlıkla" Ahıskalılarla (Mesketler/Ahıskalı Türklerle) birlikte Orta Asya'ya sürgüne gönderilmiştir (Tuğul, 2003, s.146).

İsmini sürgün fermanlarından öğrendiğimiz dönemin Batum'lu yazar Muahammed Vanilişi³ (etnik kimliği Laz asıllı), Stalin iktidarına yanlışlıkla sürgün edilen Laz hemşerileriyle ilgili mektup yazar. Gürcistan SSC Halk Komiseri Lavrantiy Beriya'ya 25 Mart 1945 tarihli mektubunda Laz ailelerin isim listesiyle birlikte bu insanların "Türk"(Mesket) olmadıklarını belirterek kendi topraklarına iadelerini talep etmiştir. Vanilişi'in listesindeki ailelerin adları şöyledir: Adcart Oğlu ..., Hacı Osman oğlu Hasan, Gülağver oğlu Musa, Kambur oğlu Dursun, Kul oğlu Zekiye, Şaban oğlu Mehmet, Baynah oğlu Cemal (Tuğul- 2003, s.146-147).

SSCB Halk İçişleri Komiseri Vekili Çerņişov tarafından Vanilişi'nin mektubuna verilen cevapta farklı isimlerin de var olduğunu görüyoruz. Tebligatta geçen isim ve ailelerle ilgili kanaat belirtilerek, geri dönecek aile-

3 Muhammed Vanilişi(1909-1997): 1909'da Sarp Köyü'nde doğdu. İlk ve ortaokulu Türkiye'de, Sarp'da okudu. Etnik kimliği Laz asıllı olan yazar Vanlışi, Gürcüstan'da Kutaisi Pedagoji Enstitüsü Dil ve Edebiyat Fakültesi'ne girdi. Halktan Lazca metinler derledi. "Zekiye" hikayesinde, Lazların eski köy yaşamlarını anlattı. Piyesler de yazdı. "Memet'in Ayyaşlığı" ve "Ağalar Kâbus Görüyor" adlı piyesleri; Gonio, Sarpi, Oçamçire gibi Lazların yaşadıkları köylerde sergilendi. 1929'da Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin Gürcüstan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nda Latin harfleriyle Lazca olarak çıkan, "Kızıl Yıldız" (Mç'ita Murutskhi") adlı gazeteye Lazca makaleler yazdı. Muhammed Vanilişi ve Ali Tandilava'nın birlikte yazdığı "Lazeti" (Lazistan) adlı kitap 1964'te Tiflis'te Gürcüce olarak yayınlandı. Aynı kitap, Hayri Hayrioğlu'nun çevirisiyle 1992'de Ant Yayınları'dan redakte edilmeden yayınlandı. Vanilişi, Gürcüstan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Acaristan Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Halk Eğitim Komisyonu Başkanlığı, Kültür Bakanlığı, Baro Başkanlığı, Acaristan Devrim Müzesi Müdürlüğü, Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı gibi görevleri de üstlendi. 1997'de vefat etti. Mezarı, Sarpi Köyü'nde Ali Tandilava ve Hasan Helimişi'nin hemen yakınındadır. (www.kolkhoba.org/biog5.htm)

lerin haklarının iadesi konusunda, Gürcistan SSC Halk İçişleri Komiseri Karanadze'ye talimat verildiğini, 1990 sonrası ortaya çıkan sürgün tebligatlarından öğreniyoruz. İlgili tebligatın Rusçadan Türkçeye çevirisi şöyledir (Bugay 1994: 57-58).

Gürcistan SSC Halk İçişleri Komiserliği No 4/0-2507 Tiflis 24 Eylül

Tamamen gizli

SSCB Halk İçişleri Komiseri Vekili Çernışov'a

No 1/13598, 7 Temmuz 1945

Sizin sürgün talimatınızdan önce bize gelen şikâyetlerden Acara halkının sürgüne tabi tutulmaması anlaşıldı. Konuyla ilgili bilgiler kontrol edilmiş ve 11 Laz ailesinin yanlışlıkla sürgün edildiği ortaya çıkmıştır. Bu ailelerle ilgili gereken bilgi SSCB İçişleri Bakanlığı Özel Göçmen Komitesine verilmiştir. (No 4/1-1806, 27.07.1945. Yanlış olarak tahliye edilen Lazların listesi eklenmiştir)

Yazınızdan sonra tespit ettiğimiz üzere Acaristan'dan 12 Laz ailesinin daha yanlışlıkla Orta Asya'ya sürüldüğü görülmüştür ve bunların dosyalarını da iletiyoruz.

Muhammed Vanliši'nin mektubunda adları bulunan kişiler: N.H. Cicaladze, O.K. Dadi, O.K. Baynaz, O. K. Kambur, O.D.A. Kambur, O.K.M. Kambur, O.N.S. Kambur, O.U.A Kambur ve O.E. B. Kambur Türk oldukları belirlenmiş olup sürgün edilmelerinde yanlışlık yoktur. Geri dönen Laz'ların hakları ve mal varlığının iadesi, ayrıca kendi evlerine yerleştirilmeleri için ilgili mercilere tebligat yapılmıştır.

Tuğgeneral KARANADZE

Gürcistan SSC Halk İçişleri Komiseri

ГАРФ. Ф.Р-9479. Оп. 1.Д.157 .Л.38-39

Yine bir başka raporda da söz konusu Laz ailelerin sürgün edildikleri bölgelerdeki sayılarıyla ilgili rapor SSCB İçişleri Halk Komiseri Beriya'ya sunulmuştur. Raporun Türkçeye çevirisi şöyledir (Bugay, 1994: 58).

SSCB İçişleri Halk Komiseri Mareşal Yoldaş Beriya L.P.ye

Gürcistan'dan sürgün edilen nüfustan 68 kişinin Laz kökenli olduğu anlaşılmıştır. Bunlar Kırgızistan'da 32 kişi, Özbekistan'da – 29 kişi, Kazakistan'da – 7 kişi şeklinde dağılmışlardır.

Söz Konusu Laz ailelerin suçlarının muaf edilmesine ve Gürcistan SSC'deki eski yaşadığı yerlere tekrar dönmelerine izin istenmektedir.

Gürcistan SSC Halk Komiserliği serencamında, bu ailelerin geri dönmeleri, kendi evlerine yerleştirilmeleri ve mülkiyet hakları iade edilmeleri sağlanacaktır.

ГАРФ. Ф.Р-9479. Оп. 1.Д. 157.Л. 84

Çernışov M. Kuznetsov

SSCB İçişleri Halk Komiserliğinin Stalin merkezli alınan sürgün kararları ve bu kararların uygulanması sürecinde Müslüman halklara yönelik bir etnik temizlik politikası güdüldüğü görülmektedir. Her ne kadar Ahıska ve çevresindeki Müslüman Türklerle ilgili sürgün kararında diğer Müslüman Acara ve Lazların adları zikredilmese de sürgünü uygulayan NKVD⁴ amir ve görevlileri Türkçe konuşan her Müslüman aileyi sürgün kafilesine katmıştır. Böylece yanlışlıkla Müslüman Acara ve Lazlar da sürgüne gönderilmiş ancak daha sonra iade çalışmaları yapılmıştır.

Buradaki yanlışlığın sebebi; sınır bölgelerindeki etnik Müslüman kimliklerin tespiti önceden yapılmamış olmasıdır. Bütün Müslüman kimlikler aynı kefiye konularak tek bir kararla tamamının ortadan kaldırılması amaçlan-

4 NKVD VE KGB Sovyet Gizli Polis Teşkilatı

mıştır. Fakat bu duruma itirazlar gelince göz boyama cinsinden çalışmalar yapılmıştır. Kırgızistan'a sürgün edilen Müslüman Lazların tamamının iadesi gerçekleştirilmediği gibi sürgün edilen Müslüman Acar'ların da vatanlarına geri dönüşü sağlanmamıştır.

Ayrıca alınan sürgün kararları, aynı dönemde bu bölgede yaşayan bütün Müslüman halkları kapsarken Hıristiyan Ermeni ve Gürcüleri kapsamamıştır. Suçlama ve cezalandırma tek taraflı yapıldığı için hiçbir Hıristiyan'ın burnu kanamamıştır. Bütün bu sürgün kararı ve uygulamaların başında Gürcü ve Ermeni asıllı Stalin, Beriya ve Mikoyan üçlüsünün olduğunu da vurgulamak gerekir.

Sürgün Hatıraları

Bugün Karadenizli Türklerin Kırgızistan dışında Kazakistan'ın Cambul ve Rusya'nın Krasnodar bölgesinde var oldukları bilinmektedir. Fakat bu ailelerin Ahıskalılarla birlikte dağınık bir şekilde yerleşmeleri onların gerçek sayılarının ortaya çıkarılmasını zorlaştırmaktadır. Yerleşim yerlerindeki sayılarının ortaya çıkarılması özel olarak alan araştırması gerektiren bir konudur. Bu nedenle çalışmamızın bu bölümünde sayıları yaklaşık 300 aile olan Kırgızistan'ın Oş İline bağlı Nookat ilçesinin Kökcar, Komünisto ve Kızılkaya köylerinde yaşayan Karadenizli Türklerin (<http://www.mpl.com.tr>) sürgün hatıralarına yer vereceğiz.

Sürgüne şahidi olup da olanlardan Kırgızistan Oş'ta kentinde yaşayan 1912 Sürmene doğumlu Muhammed Kamiloğlu, 7 yaşındayken ailesiyle birlikte Batum'a gitmiş ve 30 yaşına geldiğinde Stalin'in kararıyla Kırgızistan'a (*Oş İline bağlı* Naukat (Nookat) İlçesinin Kökcar adlı bir köyüne) sürgün edilmiştir. Kardeşlerinin çoğunu sürgün yollarında kaybeden Muhammed dede, bu yolculuk sırasında pek çok insanın nasıl kıyıma maruz kaldığını hatırlıyor ve biraz hüzünlü bir ses tonu ile; *Yaşlılar, çocuklar, kötü yolculuk şartlarına dayanamayanlar.....* ifadeleri ağzında düğümleniyor ve daha sonra birden bir marş okuyor;

*Ankara'nın taşına bak,
Gözlerimin yaşına bak,
Yunan Türkü esir almış,
Şu feleğin işine bak,*

devamında hüzünlü bir düşünceye dalıyor...(TürkYurdu,2000,XX/158:13-15).

5 R.Bayraktar ve M.Uzunoğlu, Söz Hakkı Programı, 12.01.2008, (<http://mpltv.de/mpltv.php?action=arsiv&islem=izle&id=553>)

Batum'un Maho köyünden sürülen ve bugün Bişkek'te yaşayan 1931 Batum doğumlu Tofik Kamburoğlu, Batum'u ve sürgünle ilgili hatırlarını şöyle aktarmaktadır: *“Sürgün edilirken 13 yaşındaydım. Batum'daki hayatımızı, sürgünü ve sonrasını çok iyi hatırlıyorum. Batum'da genellikle Lazlar, Hemşinliler, Kürtler ve Acaralılar yaşıyordu. Bizleri sürdüler fakat Acaralılar sürmediler. Bunun sebebi Acaralıların Gürcüce konuşan Müslüman olmalarıdır...., Batum'da çaycılık ve meyvecilikle uğraşıyordum. Çay, portakal, mandalina ve üzüm yetiştirirdik...., Bizim dilimiz kültürümüz örf adetlerimiz var. Dilimiz Karadeniz Türkçesi ve bizde kendimizi Türk olarak görüyoruz. Bize en yakın devlet Türkiye'dir. Bizim kendi dilimiz var Lazca, ama onu konuşmuyoruz, bıraktık. Evde ben biliyorum Lazca'yı, eşim Rizeli, o bilmez, çocuklar da şimdiki Türkçeyi konuşuyorlar. Şimdiki hep Rizelilerin diliyle konuşuyorlar. Batum'da, Samsun'da, Doğu Karadeniz'de Lazca'da konuşurlar...., Türkçe bilmemizin en büyük sebeplerinden biri Batum'da yaşarken bütün halkların Türkçe konuşmasıdır. İster Acaralı olsun, ister Hemşinli, ister Ermeni, birbirimizle Türkçe konuşurduk. Sovyet Rus devleti, hepimizi Türk olarak gördü. Lazca'yı sadece evimizde, kendi aramızda konuşurduk. Daha sonra İkinci Dünya Savaşına yakın devletin bize karşı tavrı değişince Türkçe yasaklandı. Bizim Türkçeyi bilmemiz daha o yıllara dayanıyor. Ayrıca benim eşim Rizeli, Lazca hiç konuşmaz...., İkinci Dünya Savaşına Lazlardan da gidenler oldu ama az. Bizim yaşadığımız yerden çoklukla Acaralılar gönderildi. Lazlardan savaşa sadece iki bin kişi gönderildi. Cepheye en çok Ahıskalı Türklerden gönderildi. Çoğu insanımız hayatını kaybetti, ger kalanlar ise gelip Orta Asya'da ailelerini buldular...., Sürgünde bizleri Ahıskalı Türklerle beraber 1944'te Orta Asya'nın 16 vilayetine dağıttılar. Herkes gibi bizleri de Kırgızistan, Kazakistan ve Özbekistan'a sürdüler. Batum'dan sürülürken sayımız 5 bindi. Bizleri bölerek üç hane halinde yerleştirdiler. Abhazya Lazları ise 1947'de Sibiry'a sürüldüler....., Lazlar bugün Kırgızistan ve Kazakistan'ın Cambul bölgesinde yaşıyorlar. Özbekistan'da yaşayan Lazlar 1989 Fergane olaylarından sonra hepsi bölgeyi terk edip Rusya'ya gittiler....., Bugün Lazların çoğunluğu Kazakistan, Kırgızistan ve Rusya'da yaşamaktadırlar. Türkiye'ye ise ilk göç 1992'de başladı. O zaman devlet yardımıyla Ahıskalılarla beraber birkaç hane Laz getirilip Türkiye'ye yerleştirildi. Daha sonra kendi imkânlarıyla gidenlerde zorluklardan dolayı geri döndüler. Rusya'nın Krasnodar bölgesinde yaşayan Lazlardan birkaç aile Amerika'ya gitti. Batum'dan sürgün edilmeyen ve sürgünden sonra kendi imkânlarıyla geri dönen Lazlar da var. Genel olarak Lazlar bu ülkelerde iyi yaşıyorlar: hayvancılık, çiftçilik ve meyvecilikle uğraşıyorlar...., Bugün Batum'da, Türkiye'nin Artvin, Trabzon ve Samsun şehirlerinde amcaoğullarım var. Dayım Batum'da yaşıyor, onlar da sürülmüştü, fakat daha sonra vatana geri döndüler. Sonra uzak amcaoğullarımız olan Karahasano-*

ğulları var, onlar orada kaldı her hangi bir yere sürülmediler..., Bizler vatanımızı çok istiyoruz, ama gücümüz yok. Bizde bir söz var “**Taşın altında bile olsam vatanımda olayım**”. Karadeniz bizim vatanımız. Bu yüzden “vatanım, vatanım illa da vatanım” diyorum....”(Devrişova, 2011: 47-51).

Diğer sürgünü hatırlayanlardan Hacer Uzunoğlu her şeyin bir Aralık ayı Kurban Bayramı sabahı başladığını sürecin çok zor olduğunu ve herkesin beklendiğinden daha fazla acı çektiğini belirttikten sonra ifadelerine şöyle devam etmektedir: “*Kurban Bayramı sabahı annem yemekleri pişirip ahıra inekleri sağmaya gitti. Ben o zaman 8, abim ise 9 yaşındaydı. Biz evde oyun oynarken kapıya üç Sovyet askeri geldi. Askerler annem ve babamı sordu. Annemin Ahırda ineklerin yanında olduğunu söyledim. Gidip çağırمامı istediler. Annemi çağırdığımda askerlerden oldukça tedirgin olduk. Askerler üç saat içerisinde Batum’u terk etmemiz gerektiğini söyleyerek gittiler. Annem, perişan bir vaziyette üzüntüsünden ne yapacağını bilemedi. Sadece ağladığını görüyordum. Biz ne yapacağız diye dövünmeye başladı. O zaman babam yanımızda değildi. Çalışmak için Çoruh nehrinin diğer tarafındaydı. Çoruh nehri, Batum için sınırdı. Annem bir başımıza ne yapacağız telaşına kapıldı; çünkü evimiz yüksek bir tepedeydi. Makine(at arabası) yoktu. Annem ağlayarak yolda lazım olacak ve taşıyabileceğimiz bir şeyler hazırlamaya koyuldu. Bir yatak, bir yastık ve yorgan, 15 kilo kadar da un hazırladı. Hepsini sırtımıza yükleyip evimizden ayrıldık. Yolda giderken Gürcü kadınlara rastladık. Anneme nereye gittiğimizi sordular. Annem, bizi buralardan çıkarttıklarını söyledi. Gürcü kadınlar yanımıza yiyecek alıp almadığımızı sordular. Gitmeden evvel size biraz yardım edelim dediler. Mısır ve un başta olmak üzere taşıyabileceğimiz kadar gıda yanımıza aldık. Sonra Çoruh’un nehrinin yanına geldiğimiz de burası insan kaynıyordu. Bizle birlikte Ahıskalı Türkler de yurtlarından çıkarılmıştı. Meydandaki 7 vagonun hepsi hınca-hınc insanlarla doluydu. Nereye gideceğimizi bilmiyorduk. Babam ise gerilerde kalmıştı. Bizi trenin yanına getirdiler. Bineceğimiz vagona hayvanlar bile bağlıydı. İnsanlar üst-üste dizilerek trenlere bindirilmişti. Yaklaşık 20 gün boyunca trenle seyahat ettiğimizi hatırlıyorum. Sonra da bizi getirip buralara attılar” (Sağır, 2012: 50-51/ www.turksoylaipekyolu.com⁶).*

Zorlu göç hikâyelerini anlatan Hacer Hanım, *on beş sene boyunca ailece babalarına ulaşmaya çalıştı fakat başarılı olamayınca babalarından ümitlerini kesti*. Daha sonra babasının Türkiye’de evlendiğini ve yeni bir aile kurduğunu öğrenen Hacer Hanım, “*göç sürecinin en fazla yıprattığı şeyin aileler olduğunu ve pek çok çoğu ailelerin göç sürecinde parçalanmış olduğunu* ” ifade etti (Sağır, 2012: 52).

Bir başka tanık Fadime Beşiroğlu da sürgün sırasında yaşananları şu şe-

6 Seyfullah Türksoy, Türksoyla İpekyolu Programı, *Sovyet Rusya’sının Ata Yurdumuz Kırgızistan’a Sürgün Ettiği Karadenizliler* Belgeseli

kilde anlatmaktadır: “Anne ve babam Türkiye’de doğdu. Batum’a çalışmak için geldiler. Ancak Batum sınır dışında kalınca bizde Türkiye’nin yabancıları olduk. Göçe nasıl başladığımızı, yolda neler olduğunu tam olarak hatırlamıyorum ama sonradan annem bana göç sürecini anlattı. Bir sabah inekleri sağmak için ahıra inmiş ve o arada evin önüne askerler gelmiş. Askerler bir kaç gün içinde köyü terk etmeleri gerektiğini söylemiş. Sonrası ise malum, alabildikleri kadar eşya ve yiyecek alıp yola düşmüşler. O zaman çok insan sürgün için evinden çıkarılmış. Tren istasyonuna geldiklerinde herkesi orada toplayarak vagonlara bindiriliyormuş. Sonra yola çıkılmış, yolda çok insan ölmüş, ne sen sor ne ben söyleyeyim. Annem o günleri anlatırken sürekli gözlerinden yaş gelirdi. Buralara geldiklerinde yıkık dökük evlere yerleştirilmişler. Kışı soğuk ve hiç bilmedikleri bir yer. Daha ne anlatayım böyle işte” (Sağır, 2012: 52-53 / www.turksoylaıpekyolu.com⁷).

Hatıraların içeriği *ayrılık, hasret, açlık, sefalet, yalnızlık, endişe* v.s. ile doludur. Bu yaşananların şifahen anlatımında dikkat çeken husus: kişiler kendini tanımlarken **Karadenizliğiz, Karadenizli Türküyüz, Karadenizli Lazlarız** kimliğini benimsemiş olmaları ve Karadeniz ağzıyla konuşmalarıdır. Etnik kimlikleri Laz olan bu insanların üst kimlik olarak coğrafi kimliği kabul etmeleri onların Türkiye’ye bağlılıklarının da bir göstergesidir. Bu insanların kendini ifade edişinin anlamı şudur: Doğu Karadeniz bölgesinde yaşayan Lazların kendilerini hem etnik kimlik olarak Laz hem de etnik kimliğin dışında kendilerini bir Doğu Karadeniz Türkü olarak görmeleridir.

Günümüzde Lazca konuşan halk Türkiye’nin kuzeydoğusunda, (tarihte Lazistan olarak bilinen) Doğu Karadeniz Bölgesinde, Artvin’in Hopa (Xopa), Arhavi (Arkabi), Borçka (Borçxa) ilçeleri ve Rize’nin Fındıklı (Vize), Ardeşen (Artaşeni), Pazar (Atina), Çamlıhemşin (Vijadibi) ilçelerinde; göçmen olarak İkizdere’nin Merkeze yakın 6 Köyünde, Güneyce beldesi, Kalkandere’nin bazı köylerinde yaşamaktadırlar. Aynı zamanda 93 harbi göçü döneminde Batum, Hopa ve Arhavi’den göç ederek Samsun, Ordu, Baruthane, Çarşamba, Vezirköprü, Ladik, Kavak, Havza, Gölcük, Yalova, İzmit, Bilecik, Kocaeli, Sapanca, Karasu, Düzce, Bolu, Akyazı, Hendek ve Akçakoca’ya yerleşmişlerdir (Vanilişi, 1992: 10-32 / Özgün, 1996: 37-65).

Türkiye’den Beklentileri

Aidiyet hissi nedeniyle geldikleri coğrafyayı üst kimlik yapan ve ait oldukları yörenin mutfak kültürünü yaşatan Kırgızistan’daki Karadenizli Türklerin doğal olarak Türkiye’den beklentileri de hep yüksek olmuştur. Aileler arasındaki aidiyet bilinci (Türkiye’ye ait olmak) sofrasohbetlerinde sürekli konu edilerek canlı tutulmuştur. Konuyla ilgili Kırgızistan Karadenizli Türklerin kanaat önderi Muhammet Uzunoğlu şöyle der; “Sovyet döneminde

7 Seyfullah Türksoy, Türksoyla İpekyolu Programı, *Sovyet Rusya’sının Ata Yurdumuz Kırgızistan’a Sürgün Ettiği Karadenizliler* Belgeseli

*Türkiye'ye yakınlık duygusunu sosyal ortamlarda dile getirmek sakıncalı idi. Bundan dolayı aileler Türkiye sevdasını kendi içlerinde, gönüllerinde yaşattılar. Sovyetler dağılınca bu yakınlığımızı hemen her ortamda dile getirdik. Hatta kendimizi ifade etmeye/tanıtmaya turksoylaipekyolu programının çok yardımı oldu. Bugün artık Kırgızistan'da bizlerin **Göçmen, Karadenizli** Türk veya Türkiyeli olduğumuz herkes tarafından bilinmektedir”(http://www.mpl.com.tr⁸). Kısaca Türkiye'den beklentilerimiz; dedelerimiz Türk vatandaşıdır, Türkiye'de akrabalarımız vardır, Türkiye bizi davet etsin, bizim kimliğimizi tanısin, bizler kendi akrabalarımızı bulur onlarla tekrar kaynaşırız. Yeter ki bizlere, gençlerimize iş (çalışma izni) ve eğitim konusunda kolaylık sağlasın, daha başka bir isteğimiz yoktur”(www.turksoylaipekyolu.com⁹).*

Turksoylaipekyolu programı aracılığıyla sürgündeki Karadenizli Türklerin Türkiye'ye dönüşlerine yönelik talepleri, Türk Makamlarının ilgisini çekerek Kırgızistan'a yaptıkları resmi ziyaretlerinde bu göçmenlerin temsilcileriyle görüşmeler yapılmıştır. Başta Cumhurbaşkanı Abdullah GÜL olmak üzere, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Başbakan Yardımcısı Bekir Bozdağ ve eski Çevre ve Orman Bakanı Osman Pepe Kırgızistan'a yaptıkları resmi ziyaretlerinde söz konusu bu Karadenizli Türklerle bire-bir görüşmeler yapmış, onların ata yurtlarına dönme hususundaki taleplerine karşılık vereceklerini ifade etmişlerdir (www.turksoylaipekyolu.com¹⁰).

290
~

Türk makamlarının bu ziyaretlerdeki sözlü destekleri, Karadenizli Türkler arasında büyük bayram havası oluşturmuştur. Bundan dolayı pek çok genç aile Türkiye'ye göç etmiş, İstanbul ve Antalya gibi illerde ilgili devlet makamlarına **dedelerinin Türkiye doğumlu olduğunu gösteren belgelerini** sunmuşlardır. Yaklaşık 50 aile civarında olan bu ailelerin müracaatlarına cevap uzayınca ailelerden bir kısmı 1992 tarihli 3835 Ahıska Türklerinin Türkiye'ye Kabulü ve İskanı Kanununa¹¹ istinaden Ahıska Türkü adı ile oturma izni almıştır. Fakat bu durum aileler için kalıcı bir çözüm olmadığından asıl kendi dedelerinin belgelerine göre yapılan müracaatların sonucunu beklemişlerdir. Beklentilerine 8-9 ay gibi bir sürede olumlu veya olumsuz bir cevap alamadıklarından çoğu aile Kırgızistan'a geri dönmüştür. Görünen şu ki, Türk Makamlarının Doğu Karadeniz'in uzaklardaki temsilcilerine verilen sözlü destekler, resmi ziyaretlerde anlık sohbet konusundan öteye geçmemiştir.

8 R.Bayraktar ve M.Uzunoğlu, *Söz Hakkı* Programı, 12.01.2008; (http://mpltv.de/mpltv.php?action=arsiv&islem=izle&id=553)

9 Seyfullah Türksoy, Türksoyla İpekyolu Programı, *Gül ile Görüşmeler* Belgeseli (Sürgün Karadenizlilerin Gül İle Buluşması)

10 Seyfullah Türksoy, Türksoyla İpekyolu Programı, *Gül ile Görüşmeler* Belgeseli (Sürgün Karadenizlilerin Gül İle Buluşması)

11 11.07.1992 Tarihli 3835 Sayılı *Ahıska Türkleri'nin Türkiye'ye Kabulü ve İskânına Dair Kanun*, Resmi Gazete Sayı:21281, Yayımlandığı Düstur: Tertip 5 Cilt 31.

Sonuç

İkinci Dünya Savaşı döneminde dünyanın en büyük polisiye sürgün operasyonu olarak tarihe geçen Stalin sürgünü, Sovyet Rusya'sında Müslüman halkların uğradıkları zulmü ortaya koymaktadır. Bu Müslüman halk, sürgün sürecinde yaşadıkları kırınglıklar, incinmişlikler ve utançların yasını yaşayamamışlardır. Bu durum onların zihninde bir uhde olarak kalmış ve sürekli bunun mücadelesini vermeye çalışmışlardır. Son yıllarda artarak devam eden ailelerin parçalanma süreci tekrardan bir araya gelip bir birlik-telik oluşturmalarını zorlaştırmaktadır.

Bu bağlamda her ailede var olan sürgün hatıraları, aileler arasında duygusal bağların oluşmasına ve geleneksel ağ ilişkilerinin sürdürülmesine de zemin hazırlamaktadır. Bu durum şifahi kültürün lokomotifini olan sürgün neslinin varlığına bağlıdır. Fakat günden güne vefat eden bu yaşlı kuşağın anlattıklarının *yazıya dökülmemesi-hikâyeleştirilmemesi*, bugün orta ve genç kuşakta var olan geleneksel bağların yakın gelecekte kaybolacağına işaret etmektedir.

Türkiye'nin uzaktaki temsilcileri olan sürgündeki Karadenizli Türklerin en önemli özellikleri kendilerinin Trabzon, Rize ve Artvin'in dâhil olduğu Doğu Karadeniz bölgesine ait hissetmeleridir. Günümüzde dedelerinin buralara ait nüfus kayıtlarını muhafaza etmeleri onların geri dönüş arzularını daha da güçlü kılmaktadır. Bu hislerle Türk Makamlarının ziyaretleri sırasında kendilerine verdikleri sözlerini yerine getirmesini beklemektedirler.

Bunun için Türkiye, Karadeniz Türkleriyle aynı kaderi paylaşan Ahıskalı Türklerle ilgili 1992 tarihli 3835 İskan kanuna bir madde ekleyerek sorunun çözümüne gidebilir. Şöyle ki: *Dedeleri Doğu Karadeniz Bölgesinde doğan, 1944 Tarihinde Stalin Sürgününe maruz kalan ve bugün Orta Asya ülkelerinde dağılmış halde yaşayan Karadenizli Türkler Türkiye'ye serbest veya iskanlı göçmen olarak kabul olunabilirler...* şeklinde bir ek madde ile sürgündeki bu insanlar ana vatan topraklarına kavuşturulabilir.

Ayrıca sürgündeki Karadenizli Türklerin bugünkü durumu, sürgünün siyasi sorumlusu olan Rusya ve Gürcistan hükümetlerin sürgündeki bu insanların ilgisizliklerini, sorumsuzluklarını ortaya koymaktadır. Aynı zamanda hâkim toplumların azınlıklara karşı yaklaşımındaki sorumluluklarını da ortaya koymaktadır.

Sonuç itibariyle, konuyla ilgili literatür araştırmaları ve sürgündeki ailelerle yapılan görüşmeler; Doğu Karadeniz kentlerinden Batum'a göç edenlerin, sadece Laz ailelerinden ibaret olmadığı, bunların yanında Karadeniz bölgesindeki diğer etnik kimliklere ait ailelerin de var olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu durum Doğu Karadeniz Bölgesinde yaşanan göçlerin daha

detaylı bir şekilde alan araştırması yapılmasına ihtiyaç olduğunu ortaya koymuştur. Ancak bu şekilde yapılacak bir çalışma ile bir nebze de olsa bu halkın isteklerine karşılık verilebilir.

KAYNAKÇA

Bayraktar, Rasim (Mart 2013). “Sovyetlerin Kurulum Sürecinde Stalin’in Sürgün Kararları:Stalinizm-Gulag-Repressiya-Ukaz”, *Türk Yurdu Dergisi*, Ankara: C.33, Sayı:307,

ss.58-61

Bugay, N,F, (1994). *Turki Mesketintsi: Dolgiy Put Ki Reabilitastsii (1944 - 1994)*, Moskova: Mejdunarodnaya Obşestva Mesketinsikh Turok Vatan.

Buntürk, Seyfeddin, (2007). *Rus Türk Mücadelesinde Ahıska Türkleri*, Ankara: Berikan Yayınları.

Brezinski, Z. (1990). *Büyük Çöküş*, (Çev: G. Keskin, G. Pakkan), Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Devrişova, Nilüfer, (Bahar 2011). “Kırgızistan’da Yaşayan Sürgün Lazlar”, *Bizim Ahıska Dergisi*, Sayı: 22, ss.47-51

Erkan, Süleyman, (1996), *Kırım ve Kafkas’ya Göçleri (1878-1908): Tatarlar, Çerkezler, Abhazlar, Gürcüler, Ahıskalılar, Dağıstanlılar, Çeçenler, Diğerleri*, Trabzon: KTÜ Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları.

Özgün, M.Rcai, (1996). *Lazlar*, İstanbul: Çivi Yazıları.

Sağır, Adem, (2012), *Batum’dan Orta Asya’ya Bir Yol Hikayesi*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Sağır, Adem, (2012), “Sürgün Sosyolojisi Bağlamında Göçün Sosyo-Politik: Sovyet Rusya Örneği”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVID)*, İstanbul: I/1, ss.355-391

Tuğul, Seyit, (2003). *SSCB’DE Sürgün Edilen Halklar*, İstanbul: Çivi Yazıları Yayınları.

Türk Yurdu Dergisi, (Ekim 2000). “Sürmene’den Oş’a Kadar Yol Gider!”, Ankara: XX/158, ss.13-15

Vanilişi, Muhammed - Ali Tandilava (1992). *Lazların Tarihi*, (çev. Hayri Hayrioğlu), İstanbul: Ant Yayınları.

11.07.1992 Tarihli 3835 Sayılı *Ahıska Türkleri’ninTürkiye’ye Kabulü ve İskânına Dair Kanun*, Resmi Gazete Sayı:21281, Yayımlandığı Düstur: Tertip

5 Cilt 31.

<http://www.mpl.com.tr>, R.Bayraktar ve M.Uzunoğlu, *Söz Hakkı* Programı, 12.01.2008; (<http://mpltv.de/mpltv.php?action=arsiv&islem=izle&id=553>)

www.turksoylaipekyolu.com, Seyfullah Türksoy, Türksoyla İpekyolu Programı, *Sovyet Rusya'sının Ata Yurdumuz Kırgızistan'a Sürgün Ettiği Karadenizliler* Belgeseli

www.turksoylaipekyolu.com, Seyfullah Türksoy, Türksoyla İpekyolu Programı, *Karadenizliler. Kırgızistan'da Kültürlerini Yaşatan Sürgün Karadenizliler* Belgeseli

www.turksoylaipekyolu.com, Seyfullah Türksoy, Türksoyla İpekyolu Programı, *Gül ile Görüşmeler* Belgeseli (Sürgün Karadenizlilerin Gül İle Buluşması)

OTURUM VI

OTURUM BAŞKANI

Prof. Dr. Mustafa ORAL

Giresun Üniversitesi Öğretim Üyesi

_____ * _____

Prof. Ayabek BAINIYAZOV

H. A. Yesevi UTK Üniversitesi

“Güney Kazakistan’daki Ahıska Türkleri’nin Hukuki
Meseleleri Üzerine Bir Değerlendirme”

_____ * _____

Yrd. Doç. Dr. Hanzade Güzeloğlu

Ardahan Üniversitesi

“Kazakistan’da Sürgünde Yaşayan Ahıska
Türklerinin Sosyal Problemleri”

_____ * _____

Doç. Dr. Aınyr ZHIYENBEKOVA

M. Auyezov Devlet Üniversitesi

“Kazakistan’da Ahıskalı Türkler:
Tarihi ve Medeniyeti”

_____ * _____

Yrd. Doç. Dr. Sevil PİRİYEVA

Medeniyet Üniversitesi

“Kazakistan’daki Ahıska Türklerinde Eğitim”

Prof Dr. Ayabek BAYNİYAZOV¹
*Güney Kazakistan'daki Ahıska Türklerinin
Hukuki Meseleleri Üzerine*

———— * ————

ÖZET

Makalede Stalin dönemindeki sürgünü yaşayan kişilerin anılarından ve bu kişilerin şimdiki durumlarından bahsedilecektir. Ahıska Türkleri'nin hayatlarını nasıl ve ne şekilde sürdürdükleri, karşılaştıkları zorlukları nasıl göğüsledikleri canlı görüşmelerle yapılan sohbetlerde açıklanacaktır. Ahıska Türkleri ile yapılan görüşmelerle birlikte onların şu andaki hukuki durumları genel olarak analiz edilecek ve bir sonuca bağlanacaktır.

Görüşmeler çeşitli sosyal sınıftan kişilerle yapılmıştır. Örneğin; bilim adamları, iş adamları, öğretmenler, mahalle sakinleri ve Ahmet Yesevi Üniversitesi'nde öğrenim görmekte olan öğrenciler görüşmelere dahil edilmiştir. Görüşmeler oluşturulan samimi bir ortamda soru-cevap ve sohbet şeklinde gerçekleştirilerek kayda alınmıştır.

Araştırmamızın kerteriz noktasını, Ahıska Türkleri'nin şimdiki hukuki durumları, onların yaşadığı bölgelerde sahip oldukları haklar ve bu hakların kullanımı oluşturmaktadır. Görüşülen konular, onların yaşadığı bölgelerden örnek fotoğraflarla desteklenerek sunulacaktır.

Makalede aynı zamanda Güney Kazakistan'daki Ahıska Türkleri'nin bir araya gelerek geleneklerini sürdürmesinde emeği olan şahıslar ve aile büyükleri de tanıtılıp beraberinde bazı sorunlar da dile getirilecektir.

Sonuç olarak, çektikleri zorluk ve sıkıntılara rağmen Ahıska Türkleri yaşadığı bölgenin sosyolojik yapısıyla iyi uyum sağlayabilen; hala aile bağları oldukça güçlü; Türk örf, adet, gelenek, görenek ve ananelerini tam manasıyla sürdüren Türk soylu bir topluluktur. Dünyanın her tarafına dağılan Ahıska Türkleri'nin kültürel değerlerine, diline, geleneklerine sahip çıkılmalı ve Ahıska Türkleri'ne devamlı destek olunmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Ahıska Türkleri, Güney Kazakistan, Kültürel değerler

1 Ahmet Yesevi Uluslar arası Türk-Kazak Üniversitesi Öğretim Üyesi Türk Dili Bölümü Başkanı – Kazakistan, Türkistan

ABSTRACT

In the Article individuals' memories who lived in exile in Stalin era and the current status of these people will be discussed. It will be explained by the interviews which took part in live chats that how Meskhetian Turks continued their lives and how they form, what challenges they faced. Along with interviews with Meskhetian Turks, their current legal status in general will be analyzed and a conclusion will be held.

Interviews were conducted with people from various social classes. For instance; scientists, businessmen, teachers, neighborhood residents and students who are studying at the University of Ahmet Yesevi were included into the interviews. Interviews which were performed in a generated friendly chat environment as questions and answers were recorded.

The current legal status of Meskhetian Turks, the rights in the regions where they live and the use of these rights constitute the bearing point of our research. Discussed issues will be supported with photographs examples from the areas where they live.

In the article, great individuals and families who contributed to maintaining the tradition of Meskhetian Turks in South Kazakhstan by coming together will be introduced and some problems will also be expressed.

As a result, despite the difficulties and troubles Meskhetian Turks is a community of Turkish descent who can adapt themselves well with the sociological structure where they live; have still quite strong family ties; maintaining Turkish traditions in the strict sense. Cultural values, languages and traditions of Meskhetian Turks who scattered all over the world should be protected and should be always supported.

Keywords: Meskhetian Turks, South Kazakhstan, cultural values

Ahıska Türkleri'nin büyük bir kısmı Güney Kazakistan'da başta olmak üzere, Kazakistan'ın değişik bölgelerinde yaşamaktadır. Resmî kayıtlara göre de sayıları 90 bine yakın. Fakat gerçekte 200 binin üzerindedir. Ahıska Türklerinin Almatı, Jambıl, Güney Kazakistan ve Kızılorda illeri olmak üzere 6 şehir ve 13 ilçede dernekleri vardır. Yaklaşık 42 okulda Türkçe dersi verilmektedir. İnternette de Kazakistan'daki Ahıska Türkleri hakkında bilgiler bulunmaktadır.

Bununla beraber Kazakistan'da Ahıska Türklerinin haftalık AHISKA

Uluslararası gazetesi üç dilde: Kazak Türkçesi, Rusça ve Türkiye Türkçesinde Ahıska Türklerinin yaptığı sosyal faaliyetleri, Kazakistan'daki önemli siyasi olaylar ile olup bitenleri, Türk Dünyasından da güncel haberleri yazmaktadır. Aynı zamanda Gazete Kazakistan'ın il ve ilçe merkezlerinde faaliyet gösteren Ahıska Kültür derneklerinin çalışmalarına geniş yer vermektedir.

Esas makalemde daha çok görüştüğüm ve tanıştığım şahıslardan bahsetmek istiyorum. Güncel olan Ahıska Türkleri hakkında gerçekleri öğrenmek ve daha çok bilgi edinmektir diye düşünüyorum.

Ben, bir Kazak Türkü ve şahsen Güney Kazakistanlı olarak Ahıska Türklerini yakından tanır ve onların acı dolu geçmişteki tarihini kitaplardan bazen de Ahıskalıların kendi ağzından duymuşumdur. Ahıskalılar hakkındaki ilk anımı 1993 yılı doktora yapmakta olduğum İstanbul'dan köyüme geldiğimde yaşadım. O zamana kadar Azerbaycan olarak tanıdığımız Hanzuhra adında bir komşu kadın "Ayabek Bey, sen benim Vatanımdan geldin. Bizim gidemediğimiz ve hayal ettiğimiz yerlere siz gittiğiniz" diye beni kucaklayarak acı dolu hasretli hıçkırıklarla ağlamıştı ve bir Türk olduğunu söylemişti. Kadın o anda belki ilk defa kendisinin bir Türk olduğundan gurur duymuştur...

Bizim köyde bir sokak Ahıska Türkü yaşadığını, onları hep Azerbaycan olarak bildiğimizi şimdi anladım. Bu yaşadığım olay aslında basit görünebilir. Fakat olayın boyutuna, içeriğine baktığımızda, derinden düşündüğümüzde hiç de basit bir olay olmadığını anlamamız mümkündür. Türk kadının seslenişlerinden, hemen hemen bütün Ahıska Türklerinin millet olarak kimlik kaybına uğradığı ortaya çıkmaktadır. Stalin zulmünün neticesini göstermektedir. Burada Ahıska Türklerinin hakları korunmadığını, insan hakları bakımından da onlara büyük haksızlık edildiği anlaşılmaktadır. Ne kadar da zor, ne acı kendi kimliğini söyleyememek, kendi benliğini gizlemek! Bu hasretle yıllarca yaşamak! Bunu sadece yaşayan anlar!

Bu anıdan sonra Ahıska Türklerini daha yakından tanımaya çalıştım. 2005-2008 eğitim yılları Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Çimkent Bölümünde Türk Dili Bölümü Başkanı görevini yapıyordum. Benim Bölümümde Türkçe ders veren Ahıska Türkleri vardı. Onlardan biri de Yard.Doç.Dr. Sevil Allahverdi kızı Piriyeveydi. O, benim yanımda çalışırken bir araştırmacı olarak devamlı Ahıska Türkleri hakkında bilimsel makaleler yazardı, Uluslararası ve ulusal sempozyumlara katılıp bildiriler yayımlardı. Kendi halkının acı kaderini duyurmaya çalışıyordu. Onu hep içten desteklerdim. Sevil Piriyeve'nin İbrahim Türki ile birlikte hazırladığı "Ahıska Türklerinin Tarihi, İslam ve Aile Durumu Ansiklopedisi" (2009), adlı bir de kitabı var. Bu kitabı yayımlandığında çok sevinmiştim. Ansiklopediye ön söz yazar Üniversitemizin o dönemdeki Rektör yardımcısı Prof.

Dr. Lesbek Taşimov'un diğer birçok Kazak Türk bilim adamları gibi kitabı değerlendirerek yazarlara başarılar dilemesi ve bir halkın kayıp olmak üzere olan Edebiyatının, Tarihinin kaleme alınmasını desteklemesi Kazakistan bilim adamlarının Ahıskalılara olan kaygısını ve sevgisini gösteriyor. Sevil Hanım'ın babası Allahverdi Piriyeve bir Türk Beyefendisidir. O, Ahıska Türkleriyle ilgili 6 kitap yazmıştır. Ve onun halen Almatı Ahıska gazetesinde seri olarak makaleleri yayınlanmaktadır. Aynı zamanda Ahıska Türklerinin folkloru ağırlıklı yazılan "Atalardan Kalan Hazine" adlı derleme kitabı yayımlanmak üzeredir. Çevremdekilerden adını çok duymuştum. Hep görmek isterdim. Birgün tanışmak kısmet oldu. Kendisi Türk, ama yıllarca Kazak Dilinden ders vermiş örnek bir insandır.

Bölümümdeki diğer Ahıskalı arkadaşlarımız Leyla Gambarova ve Çingiz Badalov. Onlar da çalıştığı işin hakkını verirdi. Çingiz Ahıska Türkleri hakkında araştırma yapıp kitap yayımlamıştı. Üniversitemizin Kazak Dili Bölümünün öğretim görevlisi Ağapaşa Gurbanov da Ahıska Türküydü. O, Kazak Türkçesi üzerine doktorasını yapan bilim adamıdır. Ağapaşa şu anda Doçent, Çimkent'te oturuyor. Ahıska Türklerinin kültürel faaliyetlerine aktif katılan Ahıskalılar derneğinin üyesidir. Benim Türkiye'ye çağırılabilceğimi duyup, elime "Güney Kazakistan'daki Ahıska Türkleri" (2010) kitabını ulaştırdı. Kitapta Dünya Ahıska Türkleri Birliği (DATÜB) Başkanı Ziyaettin İsmihanoglu Kasanov'un, hem iş adamı, hem Devlet adamı olarak kendi halkına verdiği destek ve Güney Kazakistandaki dernek çalışmaları, Ahıska Türklerinin büyükleri ve yetişmekte olan gençlerin başarıları hakkında bahsedilmektedir.

Ayrıca Dünya Ahıska Türkleri Genel Başkanı Ziyaettin Kasanovun 2012 tarihinde Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev'in önerisiyle Kazakistan Halklar Asamblesi Başkan Yardımcısı seçilmesinde de devletin Ahıskalılara olan kaygısını bir daha görmek mümkündür.

Sonra 2008. yılı Türkistan'daki Ahmet Yesevi Uluslar arası Türk-Kazak Üniversitesi Türk Dünyası Hazırlık Bölümünde önce 2 yıl dekan, sonra Türk Dili Bölümü Başkanı görevinde bulundum. Hala o görevdeyim. Burada da Ahıska Türklerinin topluma faydalı ve örnek insanlar olduğunu gördüm. Bu yüzden söz konusu Üniversitemizde ders veren hocalar, bilimsel çalışmalar ve öğrenim gören Ahıska Türkleri hakkında övgüyle bahsetmek istiyorum. Onlardan biri de çok yakından tanıdığım, Üniversitemizin çok değerli hocası Prof. Dr. İşıgov İbrahim Ağaoğlu. Kendisi Tıp doktoru, çevresine çok saygın bir insan olarak tanınıyor. "Kazakça-Türkçe-Rusça-İngilizce Biyoloji Terimleri Sözlüğünü" hazırlamıştır. Diğer bir hocamız Doç. Dr. Mustafa İsrailoğlu yıllardır Tıp Fakültesinde Dekan yardımcısı görevindedir.

Zamanında adını telaffüz bile etmeye korktuğumuz, düşünülmesi bile

zorluklara yol açan Ahıska Türklerinin kültürel değerleri üzerinde artık bilimsel araştırmalar yazılmaya başlamıştır. Tezlerin yazılması, araştırmalar konusu olmak, artık o millete değer verildiğinin bir ölçüsüdür. Örneğin, 2013 yılı Türkiyeli öğrencimiz Ersin Güzel tarafından “Ahıska Türklerinin Geçiş Ritüelleri” adlı konuda Ahıska Türkleri üzerine Yüksek Lisans tezi yapıldı. Bu tezle ilgili ben de fikir raporu yazmıştım. Tezde Ahıska Türkleri hakkında genel tanıtıcı bilgiler verildikten sonra, Ahıska Türklerinin halk kültürünü oluşturan; geçiş dönemlerini (doğum, evlenme, ölüm); bayram, tören ve kutlamalar; halk inanışları; halk mutfağı; halk hekimliği; manzum ve mensur anonim halk edebiyatı ürünleri incelenerek aktarılmıştı. Bu tez o yörenin halk kültürüne ait detaylarının gelecek nesillere aktarılması açısından son derece önemlidir.

Gençler bizim geleceğimizdir. Şu anda Üniversitemizde 70 kadar Ahıska Türkü eğitim görmekte. Sayıları her yıl artmaktadır. Hazırlık fakültesine Kırgızistan ve Özbekistan’dan da gelen Ahıskalı öğrencilerimiz var. Bu öğrencilerin Başkanı, Tıp fakültesi 2 sınıf öğrencisi Bilyalov Bekzat’la konuştuğumda düşüncelerini şöyle dile getirdi: “Bütün fakültelerde Ahıska Türkleri öğrenim görmekte. Kendim Çimkentliyim. Özbekistan, Kırgızistan, Karaçay Çerkez, Dağıstan ve Kazakistan’ın değişik bölgelerinden gelen Ahıska Türkleri var. Hepimiz yurttan kalıyoruz. Çimkent’te okuyan öğrenciler de var. Kendi derneğimizi kurduk. Başka öğrenciler hangi hukuklardan yararlanıyorsa, biz de aynı hukuklardan yararlanıyoruz. Durumumuz iyi” (Bilyalov Bekzat, kişisel görüşme, Şubat 2014). Öğrenci arkadaşımızın konuşmasından içinde bulunduğu durumdan memnun olduğunu farkettim. Kendisi Devlet tarafından burs aldığını da sonradan sözlerine ekledi. Çok temiz Kazakçası var. Beni hayrete getiren Ahıskalıların çok dil bilmesidir. Onun yanı sıra boylarında ANA diline karşı derin bir sevginin oluşması. Hep kendi aralarında Türkçe konuşmalarıdır.

Geçen yıl Türkistan’da Ahıska Türklerinin kültürüne büyük bir saygı ile yanan Türkiyeli hocamız çalıştı. O, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünün değerli hocası Prof. Dr. Ali Kafkasyalıydı. 2012 yılı Türkistan’da 500 kişilik Kültür Merkezinde Güney Kazakistandaki Ahıska Türklerinin “Aşuglar gecesini” organize etti. Salon tıklım tıklım doluydu. Bayram havası vardı. Orada ünlü şair Karaev Kamal’ı ayakta alkışladılar. Kamal Karaev bir yazardır. Onun “Biz Dünyaya Böyle Gelmiştik” adlı eserinin editörü Akif Ahmadov’un işbu kitap hakkındaki ifadelerini aynen aktarıyorum: “Muallifin dünyanın yarınışı ile bağlı felsefi fikirleri, Ahıska Türklerinin tarihi, habela onların 1944-çu ilin noyabrından sonra başlanan maşagatli sürgün hayatı öz eksini tapmışdır”. Yazarın kendisi ise düşüncelerini şöyle dile getirir: “Yazdığım bu kitabı elime, obama, halgıma, Ana vatandan ayrı düşen soydaşlarıma yadıkara olarak yazdım. Galeme aldığım bu sözler birbaşa yürekten süzülüb kelib. İnanırım ki , tekçe indiki nesiller yoh, hem de bizden sonra kelenler bu kitabı varakladıkça öz tarihi keçmişini, dede-babalarının eced-

larının meşagatli, lakin dözümlü ve mübaraze hayatına kövrak bir safar etmek imkanı elde edecekler” (2000, s.3). Kamal Karaev’in bir başka eseri “Ben gülürem, isterdim ki sende gül”. Kitap kısa hikayelerden oluşmaktadır (2009). Yazar Kamal Karaev memleketine, Ana Vatanına olan özlemine şiirleriyle ve kısa hikayelerle anlatmıştır. En önemli olanı da Ahıska Dilinin nesilden nesile aktarılması için verdiği uğraştır. Onun sadece güzel Ahıska Dilinde eser bırakmaya çalışması bile büyüklüğünün bir işaretidir. Gelecekte böyle şahısların eserlerinin yayılması ve çoğunluğa ulaşması için de planlı çalışmalar yapılmalı diye düşünüyorum.

Aslında bir milletin kültür kaynağı, onların yoğun yaşadığı ve yaşatıldığı köylerdir. Ben de şimdiki Ahıska kardeşlerimizin şimdiki yaşamlarını öğrenmek amacıyla Türkistan’daki Ahıska Türklerinin yoğun oturduğu semti ziyaret ettim. Evler tek katlı, bahçeli. Sokakta gördüğüm kişilerle selamlaşarak, Ahıska Türkleri hakkında araştırma yaptığımı söyledim. Hoş karşıladılar. Söylediklerine göre Kazakistan’ı artık kendi Vatanı olarak görüyorlar. Hiçbir sıkıntıları olmadığını, herkesin bir işle uğraştığını övünerek bahsediyorlar. Geçmişteki acı günleri hiç unutamamışlar. Fakat 82 yaşında olan Kami aksakal anılarını anlatırken gözlerinde Ahıska hasreti olduğunu anladım.

Türkistan’daki Ahıskalılar derneğinin Başkanı, iş adamı Yaşa İdrisov Köşeloğlu, aynı zamanda ‘Akcol’ AŞ Bölge Müdürüdür. Ahıska Derneği Başkanı ve üyeleriyle özel görüşmelerim oldu. Kendi ağızlarından duyduklarımı kayda aldım. Sizlere de aynen aktarıyorum: “Ahıskalılar Kazakistan’da, Uzbekistan’da, Kırgızistan’da ve Rusya’da dağınık yaşıyorlar. Türkistan’da 2 000 (iki bin) Ahıskalı Türkü, yani yaklaşık 250 tütün (aile) var. 15 Kasım 1944 tarihinde Gürcüstan’dan sürgün edildiler. Çıplak, yalın ayak bizi sürgün etmişler. Yemek yok, çok soğuk. Ben 62 yaşıma geldim. Kazak Türkleri bize çok yardım ettiler. Kazakların da o zamanlarda durumu iyi değildi. Bir kırık ekmeği varsa, bize yarısını verdi. İki yorganı varsa birisini verdi. Başımı eğip onlara teşekkür etmek istiyorum. Ekmeğini bizimle paylaştılar. O zor dönemde bize yardım eli uzatarak, yaşamamızı sağladılar. Ahıskalıların buranın suyuna, havasına alışması zor oldu. Orada pınardan su içenler burada 5-6 metre derinlerden çıkan tuzlu suyu içtiler. Bizi buraya sürgün ettiğinde askeri rejim vardı. Akrabalarla ilişkimiz kesildi. Kardeşlerimizi görmek yasaktı. Biz Nıyalı köyündeyiz. O köyden olanlar Kazakistan’ın değişik bölgelerinde yaşıyorlar. Stalin döneminden sonra kendi akrabalarını bulmaya başladılar” dedi (Yaşa İdrisov, kişisel görüşme, Aralık 2013). Baktım ki, bütün Ahıskalıların kaderi bu anlatılanlardan uzak değildir. Çok ızdırıp çekmişler, ama kadere boyun eğmemişler. Nerede olursa olsun birlikte olmaya, aile düzenini sağlam tutmaya çalışmışlardır.

Yaşa İdrisov’la Ahıskalılar konusunda bilgi alırken bana Ahıskalıların çoğunlukla gittiği okul hakkında bahsetmişti. Ayrıca çocuklarına Türkçe dersi verilmesi konusunda yardım da istemişti. Arzularını Üniversite yönetimine

bildirdim. Okulun kütüphanesine 40 adet “Türkçe Öğreniyoruz” adlı ders kitabı hediye edildiğini, şu anda Ahıskalı öğrencilerimizin Türkçe dersi görmekte olduğunu buradan övgüyle söyleyebilirim (2011).

Sonuç olarak, Güney Kazakistan’da oturan Ahıska Türkleri genelde aynı semtte bir birine yakın oturmakta, böylece kendi kültürlerini, ana dillerini de canlı tutmaktadırlar. Dil ve kültür yakınlığından dolayı Ahıska Türkleri Kazak Türkleri ile kolay kaynaşarak iç içe yaşamaktadır. Ve çektikleri zorluklara rağmen, Ahıska Türkleri yaşadığı bölgede iyi uyum sağlayabilen, hala aile bağlarını iyi koruyan, Türk geleneğini tam anlamıyla sürdüren Türk soylu bir millettir. Bence, millet olarak ayakta kalmasına, gelenek-göreneklerini iyi bir şekilde muhafaza etmelerinin önemli nedenlerden biri toplu olarak birarada oturmalarıdır. Örneğin, Kazakistan’ın belirli bir il ve ilçelerinde olduğu gibi. İkinci olarak, yaşadıkları bölgenin sosyal şartlarına çabuk adapte olmaları ve dayanışma içinde bulunmalarıdır. Üçüncü olarak, yaşadığı ortamın kültürel değerlerine önem vererek yerli halkın saygısını kazanmaları. Dördüncü, aile birliğinin önemli yer tutması, gençlerini bu geleneklere göre yetiştirmeleri. Beşinci ise, aralarında örnek olacak devlet adamlarının, büyüklerinin olmasıdır.

Burada şunu demek yerine düşer Kazakistan’da yaşayan Kazak Türkleri Ahıska Türklerine değer verdiği için onlarla akrabalık ilişkilerini ilk önce erkek çocuklarına “Kirve” olmakla değerlendiriyor.

Neticede Ahıska Türklerinin Kazak Türkleriyle aynı hukuka, aynı değere sahip olmalarını onların buradaki bilimsel, kültürel faaliyetlerinden görmek mümkündür.

Çok değerli Ahıska kardeşlerim! Türk Dünyasının birliği ve beraberliği yaşasın diyerek, Sizlere buradan teşekkür ederek konuşmamı bitiriyorum.

KAYNAKÇA

1. Asanov, L. (2010). Turki “Ahıska” Na Yuge Kazakhstana. Çimkent: Too Kitap.
2. Güzel, E. (2013). Ahıska Ahıska Türklerinin Geçiş Ritüelleri. Türkistan: Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi.
3. Karabulut F., Bayniyazov A. ve Albay N. (2011). Türkçe Öğreniyoruz (Ders Kitabı). Türkistan: Turan.
4. Karaev K. (2010). Biz Dünyaya Böyle Gelmiştik. Bakü: Azerbaycan Naşriyatı.
5. Karaev K. (2009). Ben gülürem, isterdim ki sende gül. Çimkent: Too Kitap.
6. Piriyeve S. ve Türkiy İ. (2009). Ahıska Türklerinin Tarihi, İslam ve Aile Durumu Ansiklopedisi. Çimkent: Nurlubeyne.

Ahıska Türklerinin okuduğu okulda Türkçe dersinden bir görüntü

Ahmet Yesevi Üniversitesi'nde Ahıska Türklerinin temsilcileriyle konuşurken

Yrd. Doç. Dr. Hanzade GÜZELOĞLU¹

*Kazakistan'da Sürgünde Yaşayan
Ahıska Türklerinin Sosyal Problemleri*

———— * ————

ÖZET

1944'deki büyük bir sürgünle Orta Asya'nın çeşitli bölgelerine dağılan Ahıska Türkleri, 70 yıldır ata yurdundan binlerce kilometre uzaklarda dağınık olarak yaşamlarını sürdürmektedir. Bugün 10 ülkede toplam olarak nüfusları 600 bine yakın olan Ahıskalı Türkler, Orta Asya'da en yoğun olarak Kazakistan'da 200 bine yakın nüfusuyla varlığını sürdürmektedir.

Belgelere göre, yüz binlerle hesap edilen 1944'de sürgüne uğramış Ahıskalıların sayısının en büyük çoğunluğu Kazakistan'a sürülmüştür. 1989 Fergana olayları sırasında yaşanan "ikinci sürgün"de de en yakın yer olan Kazakistan'a da birçok Ahıskalı göç etmiştir. Günümüzde de Ahıskalıların yoğun olarak yaşadıkları ikinci ülke (Türkiye'den sonra) Kazakistan gelmektedir. 130'u aşkın etnik grubun yaşandığı yer olan Kazakistan'da Ahıskalıları, Kazak halkıyla olan din, dil ve soy birliğinden, burayı yaşamlarını sürdürebilecekleri, kendini emniyette hissettikleri yer olarak görmektedirler.

Bu bildiride, Kazakistan'da yaşayan Ahıskalıların sosyo-kültürel durumları, yaşam şartları, toplumsal ilişkileri vb., diğer ülkelerdeki Ahıskalıların durumlarıyla karşılaştırılarak gösterilmeye çalışılacaktır. Kazakistan'daki Ahıskalı Türklerin din, dil, kültür, örf-adetlerini yaşama ve yaşatma konusundaki özgürlükleri, Kazak halkıyla ve oradaki diğer etnik gruplarla olan sürgünden beri karşılıklı ilişkileri; Ahıskalıların ülkelerine olan bağlılıkları, toplumsal hayattaki yerleri, ana vatana dönüş konusundaki tutumları ve bu doğrultudaki faaliyetleri; Kazakistan hükümetinin azınlıklara yönelik politikaları ve Ahıskalı Türklere bu politikanın yansımaları vb. konular ele alınacaktır. Ayrıca Kazakistan'daki Ahıskalı Türklerinden bugün yaşayan, ilk sürgünden sonraki ikinci ve üçüncü kuşaktan kaynak kişilerin bu konudaki duygu ve düşünceleri, görüşlerine dayanarak örnekleme ve değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ahıska Türkleri, sürgün, Kazakistan, sosyo-kültürel hayat, vatan

1 Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

THE SOSIAL PROBLEMS OF AHISKA TURKS LIVING IN DEPORTATION IN KAZAKHSTAN

ABSTRACT

Ahıska Turks, since their deportation in 1944 to different places in Central Asia, continue to live separated for 70 years, thousand miles far away from their ancestral land. Today almost in 10 countries with a total population close to 600 thousand, Ahıska Turks has been in existence in Central Asia in Kazakhstan with a population close to 200 thousand.

According to documents, the number of Ahıska Turks deported from their homeland in 1944, is counted by thousands and the majority of them were deported to Kazakhstan. During 'the second deportation' came out in Fergana-Ozbekhistan in 1989, many Ahıska Turks had to expatriate to a near place- Kazakhstan. Today after Turkey, the second country where Ahıska Turks live intensively is Kazakhstan. Ahıska Turks consider Kazakhstan, where there is over than 130 nationality, as a safety place to live, as they have religion, lingual and ethnically union with Kazakh people.

In this paper, the social and cultural situation of Ahıska Turks living in Kazakhstan, their social relationship is trying to display in comparing with situation of Ahıska Turks in different countries.

The religion, lingual, cultural and tradition freedom of Ahıska Turks in Kazakhstan, their relationship with Kazakh and other ethnical groups in region since deportation in 1944, their loyalty to country, place in social life, position and activities in direction of getting back to homeland; the politics of Kazakhstan government towards minorities and to Ahıska Turks, are the points taking to hand here.

Also, there is trying to make a consideration according to feelings, opinions and conceptions about those themes of resource - the alive people from second and third generation after 'big deportation' of Ahıska Turks.

Key words: Ahıska Turks, deportation, Kazakhstan, social and cultural life, homeland

GİRİŞ

1944'deki büyük bir sürgünle Orta Asya'nın çeşitli bölgelerine dağılan Ahıska Türkleri, 70 yıldır ata yurdundan binlerce kilometre uzaklarda dağılık olarak yaşamlarını sürdürmektedir.

Ahıska Türkleri nedensiz bir yere anavatanlarından sürgün edilmiş ve vatanlarına bu güne kadar bir daha dönememiştir. Bu durum, günümüz dünyasında bir insan hakları ihlalidir. Ahıska Türkleri sürgüne rağmen dünyadaki varlıklarını örf, adet ve inançlarından hiç ödün vermeden devam ettirmiş ve yüreklerindeki vatan özlemini hep taze tutmuştur. Geniş alanlara ve dağılık olarak sürüldükleri halde Türklüklerinden hiçbir şey kaybetmemiş Ahıska Türkleri, Eski Sovyetler Birliğinde "Türk" adıyla bilinen tek topluluktur.

Tek suçu Türk ve Müslüman olmak olan Ahıska Türkleri sürüldüğü andan itibaren vatan hasreti içinde, bir gün ata yurt Ahıska'ya kavuşabilme ümidiyle yaşamaktadır. Şartların mümkün kıldığı her fırsatta da vatana dönme ümidine sarılmaktadır. Geri dönebilme ışığı görüldüğü zaman hemen ona doğru koşmaktadır. Ne yazık ki, birkaç defa tam vatana yaklaşmışken yine ondan uzaklara düşmüştür. Dünyada "vatansız halk" olarak bilinen bu Türk topluluğun sorunu bu haliyle daha uzun yıllar devam edeceğine benzemektedir.

Ahıska Türkleri birçok yönüyle Türkiye'nin ilgisini çekmekle beraber, ne yazık ki, gerek Türkiye'de gerekse Ahıska Türklerinin dağılık olarak yaşadıkları ülkelerde kamuoyu onlar hakkında yeterli bilgiye sahip değildir. Dünyada olup bitenlerle çok alakalı olan Türk insanı gelin görün ki, kendi soyundan, kanından bir parçası olan Ahıska ve Ahıska Türklerinden bî-haberdir. Ne yazık ki, hâlâ "Ahıska" yerine "Alaska" diyecek kadar ikisi arasında coğrafî ve etnik farkı bilmeyenler vardır.

1944'den beri kaderine sürgün, acı, gözyaşı, keder ve hicran yazılan Ahıska Türkü, 1956'da Stalin zulmüne uğramış halklara geri haklarının iade edildiği ve sürgün edildikleri topraklara geri dönme izni verildiğinden beri ata yurdu olan Ahıska'ya dönmek için mücadeleye başlamıştır. Sürgüne uğramış halklar arasında sadece Ahıskalılara geri dönme izni verilmemiştir. Her türlü baskı ve şiddete rağmen milli ve manevi değerlerinden kopmayan, dilini unutmayan bu cefakâr insanlar her umuda sınımsız sarılırlar. Sürgünden sonra 70 yıllık bir süre zarfında ne umutlar yok olmuştu, ne de kötü kaderleri silinmişti...

1944'ün soğuk bir Kasım gecesinde başlayan ve bir buçuk ay süren sürgün yolculuğu sonunda Ahıska Türkleri Orta Asya'ya: Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan çöllerine gönderilmiştir. 209 köyden 120 bin Ahıska Türkü

sürülmüş.² Sürgün yıllarında zor şartlara dayanamayıp ölenlerin sayısı 30 bin, sürgün yolunda-20 bin, cephede 26 bin olmak üzere toplam 76 bin³ kişi ölmüştür. Belgelere göre, yüz binlerle hesap edilen 1944’de sürgüne uğramış Ahıskalıların en büyük çoğunluğu Kazakistan’a sürülmüştür. (40 bin civarında; karşılaştırınız: 30 bin-Özbekistan’a, 16 bin- Kırgızistan’a)⁴

Orta Asya çöllerine kışın ortasında gelen Ahıskalılar zor şartlar altında yaşam mücadelesi vermeye başladılar. Bu toprakların insanlarına, havasına, suyuna alışmak mecburiyetindeydi. Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan çöllerine yerleştirilen bu insanlar polis rejimi altında buldukları yerlerin dışına çıkamazdı. 1944-1956 yıllar arasında sıkı yönetim uygulandı.

O zaman Batı’da İngiliz yazarı Robert Conguest; “120 bin kişilik bir Türk nüfusu yurtlarından sürülüyor ve bu olay 1969 yılına kadar Batı dünyasında duyulmuyor. Koca bir halk yurtlarından sürülüp binlerce km uzaklıkta sıkı bir polis rejimi altında yaşamaya mahkum ediliyor ve dünyanın bu soykırımdan haberi olmuyor”-diye yazıyor.

II. dünya savaşı esnasında Ahıska bölgesinden yapılan sürgünün jeopolitik açıdan esas nedeni, bugünkü Gürcistanın güney bölgelerini Türk ve Müslüman nüfusundan arındırmak ve Türkiye ile olabilecek muhtemel bütünleşmeyi ortadan kaldırmaktır.⁵

Ahıska bölgesinden sürgün edilen Türk nüfus yerine Ermeni ve Gürcü nüfus yerleştirilerek söz konusu sürgün politikası istenilen hedefe ulaşmış ve Türkiye’nin bölge ile olan kültür bağıni etkilemiştir. Günümüzde Ahıska Türklerinin sürgünüyle boşalan bölge, Türkiye’nin Kafkaslara açılmada dar ulaşım koridorlarını kullanmasını zorunlu kılmakta ve bölgesel etkisini sınırlamaktadır. Ayrıca bugünkü Ahıska bölgesi, uluslararası enerji nakitlerinin geçiş güzergahında yer almakta ve rekabet alanlarının merkezinde kalmaktadır. Bakü-Tiflis-Ceylan Ham Petrol Boru Hattı ve Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu, Ahıska coğrafyası ile yakından bağlantılıdır. Bu özellikleriyle bölge uluslararası enerji güçlerinin ilgisini çekmektedir.⁶

Bilindiği gibi, Özbekistan topraklarında 45 yıl boyunca sürgünde bulunan Ahıskalıları yeni felaket bekliyordu. 1989’da Fergana olayları patlak verdi. Yüzlerce Ahıska Türkünün öldürüldüğü, evlerinin yakıldığı bu olaylarda

2 Bu sayı bazı kaynaklarda 137.921 kişi olarak gösterilmektedir. Savaşta 40 bin kişi de eklendiğinde 180 binleri bulmaktadır.

3 Bazı kaynaklara göre, bu sayı daha da yüksektir.

4 Nergis Biray, “Bir Soykırım Değil mi? Ahıska Türklerinin Dramı”, *Geçmişten Günümüze Denizli Yerel Tarih ve Kültür Dergisi*, Sayı: 9 (Ocak-Mart 2006).

5 Ayşegül Aydınğün, “Ahıska (Mesketian) Turks: Source of Conflict in the Caucasus?”, *The International Journal of Human Rights*, 6(2), S.50.

6 Suat Kolukırık, “Sürgün, Toplumsal Hafıza ve Kültürel Göç: ABD’deki Ahıska Türkleri Üzerine Bir Araştırma”, *Bilig*, Sayı: 59 Güz-2011, S. 171-172.

binlerce Ahıskalı tekrar, ikinci bir sürgünle yurt değiştirmiştir. Bir kısmı Rusya Krasnodar, Rostov, Ukrayna, Kazakistan, Azerbaycan ve Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır. Bu ikinci sürgüne uğrayan Ahıskalılarından Krasnodar bölgesine yerleşenleri de bir süre sonra üçüncü sürgün bekliyordu. Krasnodar Bölgesi'nde Ahıska Türkleri istenmeyen topluluk, insan hakları ve yetkileri ellerinden alınmış, eğitim, sağlık ve can güvenliği olmayan, sosyal hakları ihlal edilmiş bir topluluk konumundadır. Krasnodar Bölgesi'nde Ahıska Türkleri'nin durumu çok vahim bir hal almış, soykırım ile karşı karşıyadır. Ahıska Türklerinin bu haksızlıklara katlanabilecek güçleri ne de dermanları kalmış, çaresizlik ve umutsuzluk içindeler. Fergana olayları nedeniyle bu bölgeye gelen Ahıskalılar, yakın zamandan beri de yeni mekan arayışı içinde Amerika Birleşik Devletlerine uzanan göç sürecinde yolcu olmuştur. Bununla birlikte Krasnodar bölgesindeki Ahıska Türkü nüfusu bugün yaklaşık 2500'e doğru düşmüştür.⁷

1944'deki sürgünle Kazakistan'a gelen Ahıska Türkleri daha çok Almatı, Çimkent, Taraz şehri ve çevresine yerleştirilmiştir. Sovyet döneminde gerek nüfus değişimi sonucunda gerekse sığınma yolu ile farklı dönemlerde çok sayıda Ahıska Türkü buraya göç etmiştir.

Orta Asya steplerine sürülen Ahıskalıları Kazakların o zor günlerde yardımından bahsetmek lazım. Ahıska Türklerine Kazakistan kucak açmış, misafirperverlik göstermiş, evlerini onlarla paylaşmıştır. Sürgün günlerinin zor şartlarında evini açan, kucağını açan, evini ve ekmeğini bölen Kazak halkına Ahıskalılar çok minnetardır. O kuşak birbirlerini daha iyi anlıyordu. Çünkü zor şartların vermiş olduğu dayanışma duygusu, insanlık görevi duygusu daha canlıydı; ortak acılar insanları birleştirmişti. Sürgünü yaşamış o kuşak Ahıskalılar, o zor günlerde kardeş halkın desteğini, yardımını hiç unutmadı. Benim ninem de sürgünde 12 yaşında bir çocuk imiş. Güney Kazakistan'ın Kentav şehrinin Atabay köyünde onu büyüten ikinci bir ailesi var. O bu ailenin çocukları ile ölümüne kadar görüşüyordu.

“Kazaklar itiraz etmeden aldılar bizi evlerine. Bu hakkı kendilerine hiç bir zaman ödeyemeceğiz, unutmayaacağız da.”⁸ Sürgünü yaşamış kuşaktan insanların birçoğu bunu söylemektedir.

Gelinen yerde birçok insan sert iklim şartlarını, havasını kaldıramadı, acıya yenik düştüler. Soğuk hava şartlarından sürgün yolunda ölenlerden daha çok ölen oldu. Sürgünle gelen Ahıskalıları yerli Kazakların evlerine dağıttılar. Anlattıklarına göre, iki odalı evin bir odası Ahıskalı bir aile yaşamaya başladı. Her odada bir aile oturuyordu. O günleri yaşamış olan Ahıskalılar, Kazak halkının bu insanlığını, iyiliğini hiç bir zaman unutmadı. O zor günleri yaşayanlar hatır-

7 Suat Kolukırık, a.g.m., S. 178.

8 Seylan Güzelova, Kentav-Güney Kazakistan.

layıp anlatınca gözleri dolar: “Bize gucax açan Qazax kardaşlarımızın haggını veramazux.”

Zamanla beraber birbirini daha yakından tanıyan iki halk iyi kötü günleri, kısaca aynı kaderi paylaşmaya başladılar. Kendi istemleri dışında oralara zorla getirtilen Ahıskalılar hakkında yerel halka çeşitli rivayetler anlatılarak yerli halk arasında antipati uyandırılmaya çalışılmıştır. Ancak sürgün zamanından beri Ahıskalılar Kazaklarla iyi geçinmişlerdi.

Sürgünde gelinen gurbet ellerde o yıllarda Ahıskalılar yiyecek konusunda da sıkıntı çekiyorlardı. Buldukları yerlerdeki Kazak halkı kendisi de, elde avuçta olanı II. Dünya savaşında devlete vermişti ve açlık içinde, zor durumda idi. 1946’da baş gösteren açlık zamanında birçok Ahıskalı ölmüştü. Bazıları açlıktan ölmek için doğada yetişen otları toplayıp, bunları yiyerek hayatta kalmaya çalışmıştı. Ancak ne yazık ki, birçok insan yedikleri otlardan zehirlenerek yaşamını yitirmişti. Sürgünde Kazakistan’a sürülen **Ali Paşa Veyselöglü** adlı bir şair bu kıtlık yıllarında Kazak kardeşlerinin Ahıskalılara yaptığı yardımı bir şiirinde şöyle dile getirmiştir:

Gelip düştük Kazakistan eline
Şehrine köyüne böldüler bizi
Tez öğrendik Kazak halkın dilini
Hürmetli bir konak bildiler bizi
Tavturgen köyünde Caylubar Hoca
Cömertliği onun yüceden yüce
Çok yardım gösterdi çıplağa aç
Kazak’ın can dostu kıldılar bizi

Maalesef, Ahıska Türkleri her yerde aynı karşılanmadı. Sürgün acıları yetmezmiş gibi, sürgünden önce bölge halkına “buraya gelecek halk vatan hainleridir”, hatta kimi yerde “canavar” olduğu söylentilerle onlara karşı olumsuz propaganda yapılmaya çalışılmıştır. Söz gelimi, Fergana bölgesinde Ahıska Türkleri pek sıcak karşılanmamıştı. Ahıska Türklerinin Fergana’ya gelmeden önce yayılmış olan “halk düşmanı” ve “insan eti yiyen” oldukları söylentileri, geldikleri yerde sosyal ilişkileri etkilemiş ve onlara karşı bir psikolojik sınır oluşturmuştur.

Fergana olaylarından sonra can ve mal güvenliği tamamen ortadan kalkan Ahıska Türkleri o zamanki Türkiye cumhurbaşkanı Kenan Evren ve başbakanı Turgut Özal’a dilekçe vererek göçmen olmak istediklerini bildirirler. Ahıskalı temsilci İ. Mecidoğlu “*Türkoğlu Türk olduklarını, ancak şu anda vatansız kaldıklarını, kendilerini yeni felaketlerin beklediğini*” bildirir. Ahıskalıların bir kısmı 1992 yılında çıkarılan bir yasayla⁹ Türkiye’ye gelir.

9 TBMM’nin 1992’de kabul ettiği 3835 no’lu “Ahıskalıların Türkiye Kabulü ve İskanına Dair Kanun”.

Yarım asırdan fazladır “vatansız bir halk” olarak bilinen Ahıska Türkleri ata yurtlarından ayrı, sürgün üstüne sürgün yaşadıkları hayatta nerede sıcak bir ocak, hoşluk görmüşse oraya sığınmıştır; neresi kendi vatanına yakınsa orayı mesken tutmuştur. Nitekim, hatırlanacağı gibi, vatan yolu açıldığı zaman Azerbaycan’a gidenler bu yüzden gitmiştir, vatana yakın olmak için, gittikleri yerlerde yine vatan hatırası olarak Ahıskadaki köy isimlerini yeni mekanlarına vermişlerdir. (Azerbaycan’ın Mugan ilçesindeki gibi). Günümüzde Amerika’ya gitmek zorunda olanlar da yeni bir sürgün eşiğine geldikleri için vatanlarından, hatta eş dost akrabadan binlerce kilometre uzakta yaşama umuduna, hayata tutunma, ümit dalına sarılmak için bu kadar uzağa göç etmeyi göze almıştır.

Bugün 10 ülkede toplam olarak nüfusları 600 bine¹⁰ yakın olan Ahıskalı Türkler, Orta Asya’da en yoğun olarak Kazakistan’da 200 bine yakın nüfusuyla varlığını sürdürmektedir.

Yukarıda da bahsedildiği gibi, Kazakistan’da Ahıska Türklerinin yoğun olarak yaşadıkları bölge Güney Kazakistan vilayeti olup eski başkent Almatı, Taraz, Kızılorda, Çimkent, Türkistan, Kentau, Talgar, Kuzey ve Orta Kazakistan bölgesinde de Astana, Atırâu, Karaganda şehirlerindedir. Yaklaşık 200 bin nüfusun en yoğun olduğu şehirler de Almatı-70 bin, Çimkent-70 bin, Jambul-30 bin, ve diğer yerlerde-30 bin.

(Resim 1: Kazakistan haritası)

1989 Fergana olaylarından kaçarak en yakın yer olan Kazakistan’daki akrabalarının yanına sığınan, Özbekistan’dan göç eden Ahıska Türkleri, Kazakistan hükümeti tarafından daha çok eski başkent Almatı, Çimkent, Taraz ve Karaganda şehirlerine yerleştirilmiştir. Günümüzde Kazakistan’da yaşayan

10 Birçok Ahıska Türkü’nün “Azeri”, hatta “Özbek” ve “Kazak” olarak kaydedilmiş olması post-Sovyet ülkelerinde yaşayan Ahıskalıların tam nüfusunu tespit etmeyi zorlaştırmaktadır.

Ahıska Türkleri 200 bine yaklaşmıştır. Bu nüfusun da büyük kısmı yukarıda zikredilen Almatı, Çimkent, Taraz, Karagandı, Semipalatinsk ve yeni başkent Astana şehirlerinde yaşamaktadır.¹¹ Güney Kazakistan'ın Türkistan ve Kentav şehirleri de az sayıda da olsa Ahıska Türklerinin yaşamını sürdürdüğü yerlerdendir.

Kazakistan¹² 130 farklı etnik gruba ve kırktan fazla dinî geleneğe ev sahipliği yapan bir ülkedir. Kazakistan'ın diğer ülkelerden farkı, birçok milletin birlikte yaşadığı bir ülke olmasıdır. Ülkede din özgürlüğüne dayanan, farklı din mensupları arasında problemsiz bir ilişki bulunmaktadır.

Kazakistan, 1991'de bağımsızlığını kazandığından bu yana devlet başkanı Nursultan Aбіşulı Nazarbayev önderliğinde ekonomik, sosyal ve kültürel pek çok reforma imza atmıştır. Kazakistan, ekonomik ve siyasî istikrarını sağlamış, bölge devletleri ve uluslar arası kamuoyuyla iyi ilişkiler tesis etmiş, kültürel zenginliğini dünya ile paylaşmış ve halkının refah düzeyini hızla yükseltmiştir. Bağımsızlığını alan diğer Orta Asya ülkelerinde birkaç defa gerek siyasî gerek sosyo-ekonomik karmaşanın yaşandığı, ekonomik krizlerin baş gösterdiği bilinmektedir. Oysa Kazakistan'da bu zamana kadar böyle olaylar yaşanmadı.

Çok uluslu, çok dinli ve çok kültürlü bir ülke olan Kazakistan, bu çok renkliliği huzur ve sükunet içinde sürdürebilmektedir.¹³ Konuyla ilgili olarak Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev şöyle demektedir: “*Bizim bu başarımız, dünyadaki etnik gruplar ile dinler arasındaki hoşgörüyeye bağlıdır. Bu olmasaydı başarılı olamazdık. Bizim amacımız bu barış ve hoşgörü ortamının devamını sağlamaktır.*”¹⁴

Kazakistan'da yaşayan topluluklar arasında da ilişkiler çok iyidir. Ülkede yaşayan her milletin kendi kültür merkezi bulunmaktadır. Asya halklarının hepsinin temsilcilikleri vardır. Herkes diğer milletlerle birlikte yaşamakta, kendi kültür, örf ve adetlerini yaşamakta, kendi dilini kullanmaktadır. Devletin maddî desteğini de aldıkları bilinmektedir. bu kuruluşların radyo yayınları, gazete ve dergileri bulunmaktadır.

Kazakistan'daki Ahıska Türkleri, din, dil, kültür, örf-adetlerini yaşama ve yaşatma konusundaki özgürlüklere sahipler. Her ne kadar bölgede kendi kültürü ve örf-adetine sım sıkı bağlı, diğer kültürel çevrede öz değerlerini kaybetmeyen, “erimeyen” bir topluluk olarak bilinse de, Ahıska Türkleri Ka-

11 Rehman Seferov-Ayhan Akış, “Sovyet Döneminden Günümüze Ahıska Türklerinin Yaşadıkları Coğrafyaya Göçlerle Birlikte Genel Bir Bakış”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 403.

12 Günümüzde 7 bağımsız Türk devletinden biri olan Kazakistan 2.727.300 km² yüz ölçümü ile dünyada 9., Avrasya kıtasında 2. büyük ülkedir. Türk devletlerinin yüz ölçümü bakımından en büyüğü, doğal kaynaklar bakımından da en zenginidir. Ülkenin bugünkü nüfusu (2013) tahminen 17.736.896'dır. ülkedeki etnik gruplar ve bunların nüfusa oranları şu şekildedir: Kazak %63.1; Rus % 23.7; Özbek %2.8; Ukraynalı %2.1; Uygur %1.4; Tatar % 1.3; Alman %1.1; diğer %4.5 (2009 sayımı). (The CIA World Factbook 2010.)

13 Mehmet Kutalmış, “Tarihte ve Günümüzde Kazakistan'ın Alfabe Meselesi”, *Bilig*, Güz 2004, Sayı: 31, S. 2.

14 Casulan Tacıbayev, Dini İster Jönindegı Komitet (Kazakistan Dinî İşler Konusundaki Komite) Bşk. Yrd., Almatı.

zak halkıyla ve ülkede yaşayan diğer etnik gruplarla sürgünden beri karşılıklı yürüttüğü ilişkileri sıcaktır.

Ahıska Türkleri kaderine düşen birçok zorluk, sürgünlere rağmen, zor şartlar altında yeni yerlere yerleşmelere, yeni bir çevreye, başka halklarla bir arada yaşamaya, yeni bir dil, kültür, sosyal hayat alanına uyum sağlamışlardır. Yeni sosyal çevre ve yeni kültürlerle tanışarak kendi sosyal hayatlarını, kültürlerini, dillerini, atalarının mirasını unutmamışlardır.

Ahıska Türklerinin millî ruhunu, birliğini koruyan ve onları vatanlarına bağlayan en önemli unsur folklor olmuştur. Onlar, ata yurda duyulan bu hasreti, vatan hatırasını dillerinde, yaşattıkları folklorlarda, örf-adetlerinde canlı tutup, gittikleri her yerde beraberinde götürmektedirler.

Kolaylaştırıcı bir etken de, akrabalık, komşuluk, din ve dil gibi bağların, yeni mekanlarda kader birliği ve ortak geçmiş üzerinden ilerleyerek Ahıskalılar arasında dayanışmayı kolaylaştırmaktadır.

(Resim 2: Halı tezgahının önünde Ahıskalı kadınlar)

Ahıska Türkleri adet, gelenek ve dillerini koruyarak Rus ve Rus olmayan diğer kültürlerden sınırlı oranda etkilenmişlerdir. Kültürün temel belirleyicisi olan dil ve millî kimliğin korunmasında yardımcı olan dinî adetler ve doğum, sünnet, evlilik ve ölüm adetleri içerisinde kültürel birikimler korunarak taşınmaktadır.

Karşılaştırmak gerekirse, Kazakistan'da bulunan diğer azınlıklardan bir tanesi olan Korelilerden farklı olarak, Ahıska Türkleri kendi ana dillerini unutmamış; entegre oldukları topraklarda, yeni dile ve kültür çevresinde kendi dillerini kültürlerini örf-adetlerini yaşatabilmişlerdir. Kazakistan'da yaşayan Korelilerin tamamı ana dillerini unutmuş olup Rusça konuşmakta,

soyadları Korece olsa da hemen hemen hepsinin isimleri Rusçadır.¹⁵

Kazakistan'da resmî ve dinî bayramlarda Ahıska Türkleri, Kazak ve ülkede yaşayan diğer halklarla birbirlerinin bayramlarını karşılıklı kutlarlar. Örneğin, Nevruz bayramında şenliklerde Ahıska Türkleri de Kazak ve diğer halklarla beraber açılan çadırlarda kendi kültüründen ve mutfağından örnekler sergilemektedir.

(Resim 3: Nevruz bayramı kutlamalarından bir görüntü)

314
~

(Resim4: Ahıskalı ihtiyarlar Nevruz çadırının önünde (Türkistan-Kazakistan, 2006)

Çok kültürlü ortamlarda kültürel etkileşimler ve alış-verişler doğaldır. Törenlerde aynı dualar edilmekte; mahallede çocuklar aynı oyunlar oyna-

¹⁵ Chong Jin Oh, "Comperative Analysis of the Ahıska (Mesketian) Turks and Koreans in Post-Soviet Kazakhstan and Uzbekistan: The Making of Diaspora Identity and Culture" (Diaspora Kimliği ve Kültürünün Oluşumu: Sovyet sonrası Kazakistan ve Özbekistandaki Ahıska Türkleri ve Kore Diasporasının Karşılaştırılmalı Analizi), Millî Folklor, Sayı: 94, Yıl: 24, 2012, S. 20.

makta; Ahıskalıların çoğu Kazakça konuşabilmektedir. Ahıskalılar yoğun olarak yaşadığı yerlerde de komşu olan Kazaklar, Ahıskalıların dilini anlayıp konuşabilmektedir.

Ahıskalılar o topraklarda evler yaptılar (Ahıska hatırası taşıyan tarzında evler), bağ bahçeler ektiler. Çalışkanlıklarıyla ayakta kalmayı başardı, gittikleri yerleri de güzelleştirip zenginleştirdiler.

(Resim 4: Ahıskalıların ektiği bostan toprağı)

Günümüzde düğünlerde, cenaze merasimlerinde iki halk da yan yanadır. Sürgündeki Ahıskalıların bazı adetleri, törenleri Kazaklarınkine benzemektedir. (“Beşik toy”, “bet aşar” gibi) Yaşatılan kültürde de birtakım yenilikler, ortak noktalar, ev döşeme, mutfak, giyim-kuşam gibi unsurlarda iki kültür arasındaki yakınlaşma görülmektedir. Ahıskalıların bölgedeki diğer halkların kültür unsurlarından etkilendiği gözlemlenmektedir. Mesela, Özbeklerin pilavı (havuçlu, etli), Kazakların “beşparmak” yemeği Ahıskalı mutfağında yıllardır yer almaktadır. Kafkas besteleri ve ezgileri eşliğinde Ahıskalı söz ve müzik sanatçılarının Rusça şarkılar söylemesi de müzik alanındaki etkileşimi göstermektedir.

Sosyal çevrenin değişimiyle beraber mevcut kültür ve kimlikte de bazı değişimler baş gösterir. Genç yaş grubu içerisindeki Ahıska gençlerinin giyim tarzları, müzik tercihleri ve eğlence biçimlerindeki farklı davranış ser-

gileme tutumları buna örnektir.

Düğünlerde iki halkı yan yana görmek mümkündür.

(Resim 5: Bir Ahıskalının düğününde oynayan Ahıskalı ve Kazak kadınlar)

(Resim 6: Ahıskalı ve Kazak gelinler yan yana)

Ahıskalılar, buldukları yerlerde oranın yerel millî motiflerini de benimsemişler. Meselâ, giyim-kuşamda Kazak milli motifli yelek, kaftan, tübıteyka (takkiye), ev döşemede, süslemede vb. yerel kültür motiflerinin de kullanıldığı görülmektedir. Gittikleri yerde de saygı ve misafirperverlik gös-

tergesi olarak bu motifleri içeren hediyeler vermektedirler. Ahıska Türklerinin yaşadığı ülkelerine, ülke halkına, kültürel değerlerine olan saygıları ve bağlılıkları bu örneklerden anlaşılmaktadır.

(Resim 7: Kazakistanlı Ahıskalıların, Nevşehir Üniv. Rektörü Prof.Dr. F. Kılıç'a Kazak millî motifli yelek ve çadır hediye ederken)

Sosyo-ekonomik hayatlarına gelince, Kazakistan'daki Ahıska Türkleri daha çok kırsal kesimlerde oturmakta, tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadırlar. Kentsel kesimlerde oturanlar arasında tıp ve eğitim sektöründe yoğunlaşmış, ticaretle uğraşanlar çoktur, serbest taksicilik, çeşitli meslek erbabı olanlar (demircilik, marangozluk, oto tamircilik vb.) da vardır. Bağımsızlık sonrası dönemde Kazakistan'da kırsal kesimde yaşayan bazı Ahıskalılar özelleştirilen sovhoz ve kolhozların arazilerinde özel çiftçilik yapmaktadır.

Ahıska Türkleri Kazakistan'da Kazakça'ya vakıf olduğu zaman devlet kurumlarında/memurluklarda rahatlıkla görev alabilmektedir. Örneğin, Ahıskalılar savcılıkta, cumhurbaşkanlığı idaresinde, polis teşkilatında, aliyede, askeriyede ve gümrükte çalışmaktadırlar. Kazakistan'da herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmıyorlar denilebilir. Buna en güzel örnek, Kazakistan'da DATÜB Genel Başkanı ve Kazakistan Halk Asamblesi Başkan Yardımcısı Ziyaettin Kassanov Bey'in de Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in yardımcılığını yapmış olmasıdır.

Bütün Kazakistan'ın olduğu gibi, Kazakistan'daki Ahıska Türklerinin de en büyük şansı şimdiki cumhurbaşkanı Nazarbayev'dir. Kendisi de Ahıskalılarının yoğun olarak yaşadığı Üşkonır köyünde doğan Nazarbayev, küçüklüğünden beri Ahıskalıları yakından tanımakta. Bağımsızlık sonrası süreçte

Kazakistandaki azınlıklara karşı ufaklı tefekli milliyetçi tepkileri ber-teraf ederek cumhurbaşkanlığı boyunca ülkedeki milletler arası birliği, farklı etnik ve din temsilcilerinin özgürce yaşayabileceği ortamın sağlanması için gerekli uygulamalar ve politikalar izlemiştir. Nitekim geçen yıllarda yine aşırı milliyetçi grupların Ahıska Türklerine karşı provokatif eylemlerinin amaçlarına ulaşmaması için gerekli ulusal sesleniş yapmıştır. Bilindiği gibi, Güney Kazakistan'da yaşayan Ahıskalıların evlerine “Kazakistanı terk etmelerini” söyleyen bildirilerin dağıtılması akabinde Ahıskalı temsilciler yerel idarî makamlara başvurmuş, Cumhurbaşkanı Nazarbayev de ulusal karnalda halkın karşısına çıkmış ve bu kışkırtıcı eylemleri kınamış, Kazakistan topraklarında yaşayan her ferдин bu ülkenin tüm haklarına sahip bir vatandaş olduğunu belirtmişti.

Denilebilir ki, Kazakistan hükümetinin azınlıklara yönelik politikaları ülkede yaşam sürdüren Ahıska Türklerine yansıması olumludur. Ahıskalılar, Kazak halkıyla olan din, dil ve soy birliğinden, burayı yaşamlarını sürdürebilecekleri, kendilerini emniyette hissettikleri yer olarak görmektedirler.

Kazakistan'da her ulusun ulusal ve kentsel etno-kültürel dernekleri bulunmaktadır. Ahıskalıların yaşadığı yerlerde de çok sayıda kentsel etno-kültürel dernekler ve kültür merkezleri faaliyet göstermektedir.

Kazakistan'daki diğer derneklerin temsilcileri gibi, Ahıskalıların da temsilcisi tüm ulus bazında önemli projeler ve gelişmeleri takip etmek ve katılmak için ulusal Halk Meclislerine davet edilmektedir. Söz gelimi, “Kazakistan Stratejisi-2050: Tek Halk, Tek Ülke, Tek Kader”- 20. Kazak Halk Meclisi Oturumunda Ahıskalı temsilciler de yer almıştı.

Kazakistan'da Ahıska Türklerinin faaliyet gösteren çok sayıda dernekleri mevcuttur. Güney Kazakistan vilayetinde toplam 7 dernek, Almatı vilayetinde 12 dernek bulunmaktadır.¹⁶ Kazakistan devleti bu dernekler için yıllık bütçe sağlamaktadır. Derneklere Ahıskalı iş adamlarının da maddî destek verdikleri bilinmektedir. Dernekler, sadece Ahıskalıların değil, bölgedeki diğer halkların da yararlanabildiği okul, cami, çeşitli spor mekanlarının yapımı gibi imar faaliyetinde de bulunmaktadır. Yerli yayınlar arasında Çimkent'te çıkan ve 2013'ten beri toplam tirajı 8 bini bulan “Ahıskalı” gazetesi (gazeta Ahıska), 2000'li yıllardan sonra da 3 ayda bir çıkan DATÜB gazetesi, Ahıskalının sorunu, hayatı, kültürü ve haberlerine yer vermekte ve Ahıskalıların sesi olarak yayın hayatına devam etmektedir.¹⁷ TİKA'nın da yardımıyla Ahıskalıların yaşadığı bölgelerde Türkçe eğitimin verildiği okullar yapılmıştır. Bu okullarda eğitim veren Ahıskalı Türkçe öğretmenlerin de

16 Serdar Yılmaz, “Çimkent Ahıska Türkleri Derneği Başkanı Latif Şen ve Ahıska Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Ruşen Mehmetoğlu ile Söyleşi”, *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Ocak 2014, Cilt: 5, Sayı: 1, S.71-72.

17 Rakamlar, “Latif Şen ve Ruşen Mehmetoğlu ile Söyleşi”den alınmıştır. (S. 71-72)

bilgi ve tecrübelerini arttırmak üzere Türkiye'nin çeşitli üniversitelerine staja geldiklerini bilinmektedir.

Bölgedeki Ahıska Türklerinin bu sosyal ve kültürel organizasyonlarının Türkiye'nin yardımına ihtiyacı vardır. Unutulmamalıdır ki, Ahıskalılar buldukları bölgelerde Türkiye için adeta birer elçi durumundadırlar. Özellikle bağımsızlık sonrası süreçte Türk yatırımcılarının faaliyet yaptığı yerlerde Ahıska Türkleri, dil bildikleri için, yerli halkla diyalog kurabilme, coğrafya-aşinalığından dolayı rehberlik, aracılık vb. yapabilecek konumdadır.

Dikkat çekici bir husus da, 1990'lı yıllarda Orta Asya'da yaşayan Ahıska Türklerinden Türkiye'ye göç edenler arasında en az sayı Kazakistan'dan gerçekleşmiş olmasıdır. Bunun sebebi, Kazakistan'da yaşayan Ahıskalıların hem ekonomik durumları, hem de buldukları ülkeyi benimsemeleri, toplumla entegre olmaları gibi nedenler sayılabilir. Kıyaslamak gerekirse, Kırgızistan ve Özbekistan'da geçmişte de yaşanan sıkıntılar ve bu ülkelerdeki günümüzde Ahıskalıların durumu, maruz kaldıkları siyasî ve sosyal baskılar, ekonomik yokluklar yüzünden Türkiye'ye veya Ahıska'ya göç etme isteği ve eğilimi daha yüksektir. Kazakistan'da ise geçmişte Fergana'ya benzer veya yakın geçmişte birkaç defa Kırgızistan'da görülen karışıklıklar, yaşanmadı. Buradaki Ahıskalılar Kazak toplumuyla ileri kaynaşmış, ekonomik durumları iyi, sosyal hayatta çeşitli önemli meslek pozisyonlarda bulunan ve buldukları yerleri çocuklarının doğup büyüdüğü yer olarak benimsediklerinden birçoğu, Gürcistan'a (Qafkaz'a) dönmek istememektedir.

Kırgızistan'da yaşayan Ahıska Türklerinin problemleri temelde ekonomik olduğu söylenebilir. Özbekistan'da devlet bürokrasisinde yer almaları mümkün görülmeyen Ahıskalılara kıyasla da, Kazakistan'dakilerin ekonomik durumu daha iyidir.

Ahıska Türklerinin yaşadığı ülkelerde Fergana'ya benzer olayların tekrar yaşanma ihtimali çok düşük olsa da, bu konuda hala bir korku mevcuttur. Kazakistan'a soy ve din birliğine dayan Ahıska Türkleri ile Kazakların arası daha iyidir. Bu konuda Nazarbayev'in, Kazaklarla Ahıska Türkleri arasındaki akrabalık bağına vurgu yaparak iki halkın kardeş olduğunu birkaç defa ilan etmesi önemlidir. Ancak aynı şey Kırgızistan'da, Krasnodar'da, Özbekistan'da, Kuzey Kafkasya bölgesinde yaşayan Ahıska Türkleri için söylenebilir. Onlar bu konuda bu kadar rahat olamıyor. Bilindiği gibi, yakın geçmişte ve günümüzde Ahıska Türklerinin yaşadıkları bu yerlerde karşılaştıkları birçok sosyal, kültürel ve diğer problemler baş göstermiştir.

Yapılan bir araştırmaya göre, Orta Asyadaki birçok Ahıskalı, etnik kimliğini olumsuz yorumlamaktadır. Buna göre, Ahıska Türkleri, Sovyet döneminde olduğu gibi, buldukları yerde istenmeyen milliyet olmaya devam etmektedir. Kendilerini, yerel halkla etnik kök ve din bakımından aynı ol-

malarına rağmen, avantajlı bir grup saymıyorlar. Birçok Ahıskalı, en çok dışlanan milliyetler arasında yer aldığını düşünmektedir.¹⁸

Günümüzde birçoğu Kazakistanı vatanları olarak benimsemiş olsa da, orada bir “diğer, öteki” etnik grup olduklarını unutmuyor, sürgün bilinci canlı ve gelecekle ilgili kaygılar taşımaktadır. Vatan olarak gördükleri toprakları terk etmek onların istekleri olmasa da, büyükler, yaşlı kuşak, özellikle sürgün görmüş kuşak, vatan hasreti içinde oldukları için, silinmeyen sürgün izlerini taşıdıkları için ata yurda dönmek istiyor.

“Burası eydür, ama gel ki, yerimiz, yurdumuz hep ahlımızdadır.” “Bizim ne günahımız var idi?” Bu soruyu sürekli sormaktadır Ahıskalılar. Hepsi aşağı yukarı aynı şeyleri söylemekte: “Gençlerimiz de bilsin ki, bizim de bir vatanımız var, onların bir ata yurdu var, vatan derdini, vatan hasretini hissetsinler, ona kavuşmak için çırpınsınlar. Hiçbir zaman vatanından vazgeçmesinler.” “Biz de istiyoruz ki, bizim çocuklarımızın da bir vatani olsun, ayaklarını öz vatanının topraklarına bassınlar, başlarında vatan bayrağı dalgalansın, gidecek bir yerleri olsun.” diyor bunlardan birçoğu.

Kısaca, sürgün izleri hafızalarda taşınmakta ve kendini kimlikle bağlantılı formlar içerisinde sıklıkla hissettirmektedir. Sürgün bilinci ve gelecekle ilgili kaygılar mevcudiyetini korumaktadır.

320
~

Temennimiz, kaderine düşen bu kadar çile, gözyaşı, acı ve sürgünler artık geride kalmış olsun, bir daha yaşanmasın. Ahıska Türkleri, barış ümidiyle barış içinde yaşamaya alışkındır. Ama talihsiz kaderinde buna gölge düşüren birçok tatsız olay olmuştur. Bu da Ahıskalıları tedirgin etmektedir. Vatanından uzak dağınık olarak birçok ülkede yaşam mücadelesi veren Ahıskalılar güvenmeye en çok ihtiyacı olan topluluktur. Onlar, kendi kültürü, örf-adetlerine, geçmişine sınımsız bağlı olduğu gibi, kendi yaşadığı vatanına da sonradan edindiği yurduna da sadık birer vatandıdır.

SONUÇ

“Kendi vatani olmayan, gittiği yerde istenmeyen bir azınlık, dışlanan bir topluluk” olduğu sürece Ahıskalılarının başında dolaşan felaket bulutları dağılmayacak, yeni acılar, gözyaşı ve göçler bekleyecektir. Ancak telafisi olmayan bir durum gerçekleştiği zaman bir şeylerin yapılması yerine uzun yıllardır yapılması gerekenler bir an önce yapılmalı, verilen vadeler yerine getirilmeli ve bu insanlık dramına son verilmelidir.

Ahıska bölgesinde büyük orandaki bir Türk varlığı dün olduğu gibi bugün

18 Chong Jin Oh, “Comperative Analysis of the Ahıska (Mesketian) Turks and Koreans in Post-Soviet Kazakhstan and Uzbekistan: The Making of Diaspora Identity and Culture” (Diaspora Kimliği ve Kültürünün Oluşumu: Sovyet sonrası Kazakistan ve Özbekistandaki Ahıska Türkleri ve Kore Diasporasının Karşılaştırılmalı Analizi), *Milli Folklor*, Sayı: 94, Yıl: 24, 2012, S. 17-18.

de bölgeden beklentisi olanlar açısından rahatsız edici bulunabilir. Nitekim Ahıska bölgesinin Türk sınırına olan coğrafî yakınlığı, enerji hatları üzerinde bulunuşu ve Kafkasya'ya açılan kapı özelliği, bölge üzerindeki gelişimi engelleyici etkenler olarak rol oynayabilecektir. Yine de bölgenin potansiyeli gelecek açısından güven ve istikrar sağlayıcı karakterdedir.

Çalışkanlığıyla bulunduğu yerleri kalkındıran, yeni yere entegre olan, çevreye uyum sağlayan bir topluluk olan Ahıska Türklerinin ana yurda dönüşü sadece olumlu sonuçlar doğuracağına kimsenin şüphesi olmamalıdır. Çünkü bu zamana kadar, sürgün edildikleri ülkelerin sadık vatandaşı olma durumunu sergileyen, yerel halklarla olan iyi dostane ilişkiler kuran, gittikleri yerlerin ekonomisine katkıda bulunan ve etrafını güzelleştiren Ahıska Türklerinin Ahıska'ya dönmeleri ihtimalinde Gürcistan'a sadece faydaları olacaktır.

Bugün Kazakistan'da yaşamını sürdüren Ahıska Türklerinin ülkedeki kendi sosyal ve kültürel kuruluşlarının Türkiye tarafından desteklenmesine ihtiyacı vardır. Bölgede faaliyet gösteren ve Türkçe eğitim veren okul sayısının çoğalması; Ahıskalıların yoğunlukta olduğu yerlerde yeni okulların açılması bir ihtiyaçtır. Ahıskalıların kültür, din ve dillerini rahatlıkla yaşatabilmesi için bu tür sosyal kuruluşların artması ve iyileştirilmesi gereklidir. Yerel halklar arasında da bu sosyal teşkilatların birer kültür köprüsü görevi gördüğü unutulmamalıdır.

Gittikleri yerde kendilerinden kaynaklanan herhangi bir sosyal problemleri olmayan Ahıskalılar, uyum, entegre sorunu yaşamayan bir topluluk olma özelliğini kanıtlamıştır. Ata kanıyla, göbeğiyle bağlı olduğu, 70 yıldır hasretini çektiği vatan topraklarına da sadece sadakat beslemekte ve döndüğü zaman önceki kuşakların yaşadığı samimiyet ve barış ortamını tekrar yaratabilecektir.

Anavatana dönüş yolu açılırsa hiç bir Ahıska Türkü göçe zorlanmamalıdır. Dileyenler buldukları ülkelerde kalmalı ve onların oradaki sosyal ve ekonomik şartları iyileştirilmelidir. Elinden vatani alınan, çeşitli zorluklar, gözyaşı, çile ve vatan hasreti içinde "sürgün halkın evlatları" olarak yaşam zorunda bırakılan bu insanlar için bu çok görülmemelidir. Diasporada yaşayan Ahıskalıların sosyal, ekonomik, kültürel ve eğitimsel sorunlarının çözümü için ilgili ülkeler nezdinde girişimde bulunulmalı; Türk devletleri arasında her bakımından en güçlüsü olan Türkiye bunu yapmalıdır. Ahıskalıların seslerinin duyulması için desteğe ihtiyaçları büyüktür. En başta Türkiye olmak üzere, dünya kamuoyu onların kim oldukları, neler yaşadıkları, nelere maruz kaldıkları, acı, çile ve vatan hasreti konusunda bilinçlendirilmelidir. Ahıskalılar Türkiye'yi vatan olarak gördükleri için Türkiye'ye gelişlerinde Ahıskalıların vatandaşlık, sağlık, emeklilik gibi konularda problem

yaşamadan buraya yerleşmelerini ve vatandaş olmak istediklerini bildirmektedir.

Ata yurda dönüş olacaksa bu, ata miras toprağımız olan Ahıska bölgesine olmalıdır. Gürcistan, Ahıska Türklerinin Ahıska'ya yerleşmesine izin vermelidir. Şunu unutmamak gerekir ki, 70 yıldır süren bir adaletsizliğe son vermek Gürcistan'ın dünya kamuoyunda sadece prestijini arttıracaktır.

KAYNAKLAR

BİRAY, Nergis, “Bir Soykırım Değil mi? Ahıska Türklerinin Dramı”, *Geçmişten Günümüze Denizli Yerel Tarih ve Kültür Dergisi*, Sayı: 9 (Ocak-Mart 2006).

DERVİŞEVA, Fatima, *Kazakistandaki Ahıska Türklerinin Sosyo-Kültürel Hayatındaki değişimler*, Ankara Üniversitesi, Yüksek lisans tezi, Ankara 2010. (Resim 2,4,5'in kaynağı da bu tezdır.)

DOĞAN, İlyas, “Kazakistanda yaşayan Ahıska Türkleri”, 2 ağustos 2010 DATÜB Kazakistan mahalli kongresi, *Bizim Ahıska*, Sayı: Yaz, 2010.

Kasiad Kazakistan Ülke Raporu, Kocaeli, Aralık 2012; Kazakistanın ülke raporu 18.06.2012

KOLUKIRIK, Suat, “Sürgün, Toplumsal Hafıza ve Kültürel Göç: ABD'deki Ahıska Türkleri Üzerine Bir Araştırma”, *Bilig*, Sayı: 59, Güz 2011, S. 167-190.

POLAT, Kemal-Bozkurt Koç, “Kazakistan ve Azerbaycanda Dinî Hayat”, *Uluslar arası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Sayı: 2/4, 2013, S. 300-334.

SEFEROV, Rehman-Ayhan Akış, “Sovyet Döneminden Günümüze Ahıska Türklerinin Yaşadıkları Coğrafyaya Göçlerle Birlikte Genel Bir Bakış”, *Türkiyat Araştırmaları dergisi*, Sayı: 24, Güz 2008, S. 393-411.

YILMAZ, Serdar, “Çimkent Ahıska Türkleri Derneği Başkanı Latif Şen ve Ahıska Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Ruşen Mehmetoğlu ile Söyleşi”, *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Ocak 2014, Cilt:5, Sayı:1,S.67-79.

<http://www.ahıska-gazeta.com/ru/>

<http://www.ahiskalılar.org/portal/index.php>.

Bizim AHISKA (2005-2006): Üç Aylık Kültür Dergisi. Uluslararası Ahıska Türk Dernekleri Federasyonu'nun Yayın Organı, Sayı: 1-6, Ankara: Kozan Ofset Yayınları (<http://bizimahiskalılar.org>)

Kaynak kişiler:

Kuşali Güzelov, 63 yaşında, erkek, eğitim düzeyi: yüksek okul, emekli, Kentav şehri, Güney Kazakistan.

Nari Aliyeva, 35 yaşında, kadın, ev hanımı, eğitim düzeyi: lise mezunu, Çimkent, Güney Kazakistan.

Roza Yüksekaya, 34 yaşında, kadın, çalışmıyor, eğitim düzeyi: üniversite mezunu, Kentav, Güney Kazakistan.

Seylan Güzelova, 82 yaşında, kadın, emekli, eğitim düzeyi: orta okul, Kentav, Güney Kazakistan.

Ali Ahmedov, 32 yaşında, erkek, iş adamı, eğitim düzeyi: lise mezunu, Almatı, Güney Kazakistan.

Doç.Dr.Aınur JİYENBEKOVA¹

Kazakistan'daki Ahıska Türklerinin Tarihi ve Medeniyeti

— * —

ÖZET

Makalede tarih ilmindeki esas meselelerden biri Ahıska Türklerinin sürgüne maruz kaldığı zor günleri, sürgündeki hayatı konusunda kapsamlı araştırma yapmak, tarihi gerçeklerin ortaya konulmasıdır. Aynı zamanda Kazakistan'da yaşayan Ahıska Türklerinin medeni hayatı ve tarihi sosyal bakış açıdan araştırılmıştır.

Anahtar kelimeler: Ahıska Türkleri, Vatan, Kazak Türkleri.

Summary

The difficult situation of the deported Ahıska Turks, complex investigation of their explosion life and the historical truth are shown in this paper. The Cultural life and social opinion of Ahıska Turks, living in Kazakhstan are also considered.

Keywords: Ahıska Turks, nativelyland, Kazakh Turks,

Giriş

Dünyada kendi vatanlarından sürgün edilen halklardan birisi de Ahıska Türkleridir. Onların sürgün döneminde yaşadıkları işkenceler, zor hayatları konusunda kapsamlı ve halen tarihi gerçekleri araştırmak tarih ilmindeki esas meselelerden biridir. Son zamanlarda Ahıskalıların Gürcistan'dan sürgün edildikleri anavatanları olan Ahıska'ya dönmeleri mümkün olmamıştır. Ahıska Türklerini Türk dilli ve derin medeniyeti olan halk olduğunu kabul etmek istemeyen onları İslam dinini kabul eden "Müslüman Gürcüler", coğrafi arazisini de Meshet diyen bilim adamlarının fikirleri (Gadjiev, 1998)

---

¹ M. Avezov Güney Kazakistan Devlet Üniversitesi

mide bulandırıyor. XX.Yüzyılın sonuna doğru bir kaç Rus bilim adamının ilmi makalelerinde, mesela E.H.Paneş ve E.B.Ermolov Ahıska Türklerini bir halk gibi öz adlarıyla değil, «Meshet Türkleri» diye yazmaktadırlar. Onlar 1944 yılında Orta Asya'ya esasgösteridel15binden fazla Türkün Özbekistan'a, Kazakistan'a ve Kırgızistan'a sürgün edilen Türklerin yaşadıkları işkencelerini kısa özetleyerek, yerli halkla toplumda uzun zaman boyu birlikte yaşamak sonucunda Türk diasporasının temsilcileri özlerinin milli, geleneksel medeniyetini unutmaya başladı diye gösteriliyor(Paneş ve Ermolov, 1991,s.208-223).

Ahıska Türklerine ait bu çalışmaların tarihi yönünü araştırmakanlamıolsa bile sonuçları değerlendirildiğinde hiçbir ilmi gerçekliği olmadığı ortadadır. Ahıska Türklerinin medeniyetini araştıran yazarlardan Prof. Dr. Asif Hacılı «Garibim Bu Vatanda» eserinde konuşulan meselelerin derinden araştırılmasına büyük emek vermiştir(Hacılı, 1992.s.216). Ahıska Türklerinin hayatı, yaşam tarzına ait faktörleri sürgüne kadarve son zamandaki iki alanda araştırmak mümkündür.

Günümüzde Kazakistan'da yaşayan Ahıska Türklerinin sosyal ekonomik hayatı tarihi ekonomik bakış açılarından araştırılmaya başlanmıştır. Ahıska Türklerinin medeniyeti bütün Türk medeniyetinin ayrılmaz bir parçasıdır. Genelde Türk milletinin tarihi birçok halkların medeniyeti ve dilleriyle olan bağı çeşitli şekillerde görülmektedir.Türk halkının Türk-Cavaxlar, Mesxeti Türkleri, Ahıska Türkleri, Kafkas Türkleri gibi birçok isimle yayılmıştır. Türkleretnogeni esas iki kısımdanoluşmaktadır.Onlar;Asya ve Kafkas bölgesinde II. Yüzyıldanbaşlayarak ortaya çıkanmeshetlerin Gürcü boyları ve Türklerdir. Mesheti yeri Gürcü padişahları ile sultanlarının hüküm edecek arazisinibölecek sınır yerlerden ibarettir. XIII. Yüzyıldaki Moğol baskıcılığıile1395 yılı Emir Temir gezisinden oluşan genel yer değişim Ahıska'da Türkler sayılarını artırdı ve sonraki dönemde ahalisinin bir kısmının Osmanlı Türkleri ile kaynaşması ile sonuçlanmıştır.1555 yılında Samshe-Cavahette Osman Devletine katıldıktan sonra Meshet arazileri Türk azınlık halkının sahip olduğu topraklar içinde kalmış veAhıska paşalığı diye adlandırılmıştır(<http://bigox.kz>).

Ahıska-Gürcistan arazisindeki güney batıda, Ardahan'ın kuzeyinde, Kür, Çoroh nehirleriyle birleşip Hazar denizine akan Posof nehrinin iki kıyısında yerleşen yerdir. Altı şehri ile iki yüzden fazla köyleri vardır. Taş yoluyla Tiflis'e, Batum ve Türkiye ile sınırdadır. Zamanımızda diğer halklarla birlikte 25 binden fazla olan halk sanı 1828 yılında iki defa çok olmuş.Ahıska arazisi 1578 yılında Sultan III. Murat Han zamanında Osmanlı topraklarına katılmış ve XIX.yüz yıla kadar Osmanlı devletinin içerisinde kalmıştır. Tarihi olayların gidişinde bu halkların etnik tarihinde çeşitli kalıplaşmaları almaktadır. O bölgeye Yozgat ve Tokat bölgesinden gelen aileler yerleştirilmiştir.250 yıl Osmanlı Devletinin sınırları içerisinde kalan bölge1828-1829

yıllarda Rus Türk savaşında Ruslar önce Kars'ı sonra Ahıska'yı işgal ettiler. 1941-1944 yıllarındaki savaşlarda Stalin silah tutabilen 40 bin Türkü savaşa aldıktan sonra geride kalan 90 binden fazla Türk 1944 yılı Kasım ayında önce Kazakistan'a, Özbekistan'a ve Kırgızistan'a sürgün edildi. Bu sürgün zamanı 17 bin insan yolda helak oldu. Son zamanları Ahıska Türkleri Azerbaycan, Türkiye, Sibirya ve diğer yerlerle birlikte Amerika'ya yayıldı.

Günümüzde Ahıska Türklerinin nüfusunun bir milyona yaklaştığı konuşulmaktadır (<http://kz.turktakvim.com/>). Kazakistan'da bundan on yıl önceki resmî kayıtlara göre 84000 Türkün yaşadığı söylenmektedir. Esasında burada 200 binden fazla Ahıskalı yaşamaktadır. Birçok Ahıskalının kimliğinde milliyeti «Azerbaycan» olarak gösterildiği için kesin sayılarını bilmek zorluk yaratmaktadır. Her bir memlekette yaşayan her bir halkın milli ruh ve medeni hayatında esastan sulh, anlaşma ve çalışma gibi üç çeşitli durum ihtiyaç olduğu açık görünüyor. Bunun Kazakistan'daki tüm küçük etnik grupların temsilcilerine direk etkisi var. Çok milletli Cumhuriyetimizde yalnızca iri etnikler Kazaklar ile Rusların etnik medeni farklılıklarını araştırmakla yetinmiyor aynı zamanda azınlık halkları da araştırmak gerekiyor. Bununla yanı sıra Kazak halkı ile kardeş Türk diasporasını araştırmak esas yer alıyor. Kazakistan halkının içindeki Türk diasporası konuşulabilecek kadar yer alması, zamanında Türk Meshetlerin kökü konulu sorunun hiçbir net cevabı olmadığı, Kazakistan ilim adamlarının çalışmalarında çok yönlü olarak gösteriliyor (İbraşova, 2010, s.3-4).

Kazakistan Cumhuriyetinde yaşayan genel halk sayısına tarihi demografik açıdan incelersek, 1939 yılında Sovyet Birliğinde yürütülen Tümdünya nüfusuna göre Kazakistan'ın tamamı 6.093.507 insan yaşamış olup bunun içinde Kazaklar 2.313.674, Ruslar 2.993.128, Türk milletinin tümü 518 insan oldu. 1944 yılından sonra Kazakistan'da Türk halkının sayısı birden çoğaldı. Bu yılın özünde Kazakistan'ın güney vilayetinde 27.833 Türk halkının sayı hesaba alınmıştır (Obosnovni x pokazatelyax Vsesoyuzni x naseleniya, 1996, s.78). Cumhuriyette Türk halkının arazi yerleşmesi bakımından Cambıl vilayeti birinci sıradadır. Şu arazisi Cambıl vilayetindeki Ahıska Türkleri yerleşmiş büyük yerlerden biri (Merke, Korday ilçelerinde de Ahıska Türkleri çoğunluk yaşamaktadır). Bu ilçelerin TöleBiy, Konayev, Telman adına köylerinde yüzlerce Ahıskalı Türk aileleri yaşamaktadır. Cambıl adlı köyde onlarca aile yaşamaktadır. Ancak Belbasar Köyünde 60 tan fazla aile yaşıyor. Belbasar, Şu ilçelerinden Güneye kadar gidecek olursak 18-20 kilometre mesafede yerleşmiş üç küçük köylerdir. Ahıska Türkleri bu köylerin yalnızca merkezlerinde yaşıyorlar. Belbasar'da yaşayan Ahıska Türkleri esas bir yerden gelenlerdir. Gürcistan'ın Adıgün ilçesindeki «Pareh» köyünden gelenler ile onların daha sonra dünyaya gelen neslidir. Bir başka konu ise Belbasar'daki Ahıska Türklerinin tümükendisini «yerli» diye adlandırıyor ancak orada

«terekeme» diye adlandırılanlar yok derecededir. Genellikle Terekemelere Şu ilçesinde o kadar da rastlamak mümkün değil. Terekemeler çoğunluk olarak Şımkent, Almatı vilayetlerinde yaşamaktadırlar. Onların dili Kars bölgesinin diline çok yakındır (<http://www.ahıska-gazeta.com>).

1989 yılında Fergana olaylarından dolayı Ahıska Türklerinin Kazakistan'a göç etmesi ve diğer memleketlere yerleşmesinin ikinci yönü araştırılıyor. Bu arazilerde onların tarım, hayvancılık vebağcılığı geliştirmesi gibi alanlarda çalışmaları yer almaktadır. Halk kaderiyle barışık, baskıcılığa uğramasıyla maziden kalıplaşmış, yukarı derecede gelişmiş Ahıska Türkleri el sanatları ve kültürlerini kaybetmemiştir. Aynı zamanda halkın medeni hayatında da milli bayramlar büyük yer almaktadır. Onlar Ramazan ve Kurban Bayramını özel ve yüksek derecede kutlamaktadır (Piriyeva, 2005, s.279). Ahıska Türklerinin 7 rakamını mukaddes tutması, aile kurmak geleneğinin bazı örf, âdeti Kazak halkının geleneğine benzediğini görüyoruz.

Kazakistan Devletinin bağımsızlığını kazanması Ahıska Türklerine de kolay imkânlar yarattı. Onların öz etnik medeniyetinin gelişmesi, Türk milli medeni merkezlerinin açılması, konuşulan etnik halk temsilcilerinin Kazakistan halklarının Asambleyasının hizmetine katılması, Kazakistan Türklerinin öz vatandaşları Türkiye Cumhuriyeti ile iki taraflı sınırsız irtibat kurmak imkânı Kazakistan Cumhuriyeti'nin yardımıyla direk oluyor. 1991 yılı şubat ayında Almatı ilinde «Türkiye» Türkler derneğinin cumhuriyet organizasyonu kuruldu. Onun esas maksadı ülkedeki milletlerarası anlaşmayı geliştirmek Kazakistan halkının milli medeniyetini her taraflı geliştirmek, Türk halkının örf adetleri ile dillerini koruyup saklamak ve geliştirmek ile aynı zamanda gençlerin vatanperver ruhta gelişmesini sağlamaktı. 1996 yılında «Ahıska» dernek organizasyonu Türk milli merkezi sırasında tekrar isimlendirilip, tekrar kayıta alındı. Bu zamanlarda vilayet ve ilçelerdeki Türk-Ahıskalılar toplum yaşadıkları yerlerde kendilerinin derneklerini kurmağa başladı. 2000 yılından başlayarak vatandaşlarımızın arasında büyük talep ve cumhuriyetteki milli haberler materyalleri arasında yüksek ahlaka sahip üç dildeki (Kazak, Türk, Rus) çeşitli kalıptaki «Ahıska» mevsimlik gazetesi basılımları ile yayınlanıyor.

Özellikle şunu söyleyebiliriz. Kazakistan'da yaşayan Ahıska Türkleri Kazak dilinde serbest okuyup yazabilmeyi ve aynı zamanda Kazak halkının örf âdetini de yetecek kadar öğrenmiştir. Kazak milli sanatlarında Ahıska Türklerine ait örnekler sık sık rastlamak mümkündür. Bu durumda cumhuriyet için büyük gelişmeler olarak görülebilir.

Kazakistan'da yaşayan Ahıska Türk diasporasına Kazakistan hükümeti ile birlikte Türkiye hükümeti de büyük destek verdiğini söylemek yerindedir.

KAYNAKÇA

1. Gadjiyev A.A. Problemamifologizmaifolklorizma v sovremennoyxu-
dojestvennoyproze (70-80g.g.).Avtoref.Dissertasiyinasoyiskaniyeuçyon-
noystepenidoktora filologiçeskixnauk.B.,1998,49-s.
2. Paneş E.H.,Ermolov L.B. Meshetinskiyeturkiy // Voprosyİstoriyi. –
1991. – No 9-10. – s. 208-223.
3. Hacılı A. Garibim bu vatanda. Bakü: «Gençler», 1992.- 216 s.
4. İnternet resurs: <http://bigox.kz/>
5. İnternet resurs: <http://kz.turktakvim.com/>
6. İbraşovaŞ.O.Kazkistandaki Türk diasporası(etnomedenidamı). Ta-
rih ğılımdarıninkand. Ğılımiyderejesinaluüşimdayındalğandiss.avtoref.:
07.00.07.- Almatı, 2010.-3-4 bb.
7. ObosnovnıxpokazatelyaxVsesoyuznıxnaseleniya1939, 1959, 1970,
1979 i 1989 godov. – Almatı: RİNTS, 1996. – 78 s.
8. İnternet resurs: <http://www.ahıska-gazeta.com>
9. Piriyeva S.A..Ahıska Türkleri Azerbaycan'da. (tarih, sosyal medeni
hayatı). Bakü, «Elm», 2005, 279 s

Yrd. Doç. Dr. Sevil PİRİYEVA¹

Gülbanu İZDEBAYEVA²

Kazakistan'da Ahıska Türklerinde Eğitim

————— * —————

“Bilim- İnsanlığın Ortak Hazinesidir”.

(Yusuf Balasağuni)

ÖZET

Eğitimin, fertlerin gelişmesi, dolayısıyla toplumun ilerlemesi için toplum hayatındaki yerinin önemi tartışılmazdır. Eğitim olmadan en küçük adım atmanın dahi mümkün olmadığı herkese malumdur. İnsanoğlu; eğitim ile hayatına, çevresine ve ülkesinin gelişmesine çok büyük katkıda bulunur. Ancak eğitimle daha hızlı ve aktif ilerleme kaydedilir. Bugün Ahıskalılar büyük aydınlarının emeği ve onların verdikleri eğitim sayesinde tanınmış topluluklar içerisinde yer alabilmektedir. O yüzden her bir insanoğlunun yaşından asılı olmayarak eğitim almasına önem verilmelidir.

Makalede Ahıska Türklerinin sürgün öncesi vatanda yaşadığı dönemde ünlü aydınlarının Ahıska Türkleri ve Azerbaycan halkı için yapmış oldukları eğitim faaliyetlerine yer verilmiştir. Ağırlık olarak Ahıska Türklerinin sürgün edildiği dönemde Kazakistan'da aldığı eğitim faaliyetleri ile son XXI. Yüzyılda ki eğitiminden bahsedilmiştir.

Bildiride, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Türkiye Cumhuriyeti tarafından Kazakistan'da Türkiye Türkçesi üzerine eğitim veren lise ve üniversitelerde aldığı eğitimden, eğitim sorunlarından ve aynı zamanda Türkiye Cumhuriyetinde yüksek lisans ve doktora yapmalarındaki faydalar da dile getirilmektedir. Aynı zamanda Ahıska Türklerinin Kazakistan'daki demografik sayısı da dile getirilmiştir.

1 İstanbul Medeniyet Üniversitesi

2 M. Auyezov Güney Kazakistan Devlet Üniversitesi)

Anahtar Kelimeler: Türkiye Cumhuriyeti, Kazakistan Cumhuriyeti, Ahıska Türkleri, Sovyetler Birliği, demografik yapı, göç, eğitim, kültür.

SUMMARY

The role of education on the development of individuals and accordingly the society is unquestionable. It is commonly accepted that without education societies can't make any progress. With education, human-beings can make great contributions to their lives, their environments and also development of their countries. Quicker and active advancement can be achieved only with education. Today, Ahıska Turks are among the well-known societies owing to the great efforts of the intellectuals and the education given by them. Therefore, importance must be given to the education of human beings regardless of their ages.

In the period at homeland before the exile of Ahıska Turks, the education activities of famous intellectuals of Ahıska Turks done for the Ahıska Turks and the people of Azerbaijan are presented. Especially, the focus is on the education of Ahıska Turks in Kazakhstan and the education in the 21th century in the period of exile. After the collapse of Soviet Union, the Republic of Turkey has started to teach Turkish language in Kazakhstan. The education of students at those high schools and universities, education problems and also the benefit of studying for a master degree or a PhD degree in Turkey will be mentioned. Also, demographic number of Ahıska Turks in Kazakhstan is mentioned.

Keywords: Turkey, Kazakhstan, Ahıska Turks, Soviet Union, Demographic Structure, Migration, Education, Culture.

GİRİŞ

Dede Korkut Hikâyelerinde "Ak-Saka" biçiminde anılan Ahıska çok eski bir Türk coğrafyasıdır. Ahıska Kars'ın kuzeyinde, Kür ırmağının solunda ve yukarı kesiminde bulunmaktadır (Bunturks, 2007, s.15). Bugünkü Gürcistan sınırları içerisinde bulunan Ahıska bölgesi; Ahıska, Adıgün, Aspinza, Ahılkelek ve Bogdanovkanın iç kısımlarını kapsamaktadır. (Bunturks, 2007, s.16).

Buranın 120 köyünde yaşayan Türkler 1944 yılın 15 Kasımında Orta Asya ve Kazakistan'a belirsiz sebeplerden Ruslar ve Ermeniler tarafından 2 saat içinde sürgün edilmiştir (Piriyev ve Piriyeva, 2001).

Ahıska Türklerinin 15 Kasım 1944 sürgününde son ikamet yerine kadar geçilen köy ve şehirleri şunlardır:

Borjom, Tiflis, Rostov, Gence, Bakü, Haçmaz, Derbend, MahaçkalaHeş-terhan, Saratov, Ural, Aktöbe, Aral, Çili, Kızılorda, Türkistan, Kentau, Arıs, Badam, Bögen, Kazıkurt, Şımkent, Kızılsay, Sayram, Lengir, Tülkübas, Taraz, Merke, Çu, Almatı, Issık, Taldıkoğan, Bişkek, Talas, Sariağaç, Taşkent, Semergand, Andijan, Namangan, Buhara, Yangiyol, Fergana, Çizak, Sırderya, Oş, Celilobod,veÇemolğan.

Bu şehir ve köylere ulaşana kadar binlerce km. yol aşılmıştır. Bu zorlu ve sıkıntılı yolculuk esnasında 17 binden fazla çocuk, genç ve yaşlı Ahıska Türkü hayatını kaybettikten sonra sağ kalanlar Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'da yaşamaya mecbur edilmiştir. Kazakistan'ın aşağıda belirtilen ilçe ve köylerinde mecburi yerleşime tabi tutulmuşlardır.

Almatı Vilayeti: Vin Sovhoz, Merke, Talğar, Aynabulak, vs.;

Şımkent Vilayeti: Çirkin, Bozarık, Juldız, Molotov, Kaganoviç, Janatalap, Lenin, Lenin Jol, Kalinin, Altıntöbe, Kara töbe, Karl Marks-1, KarlMarks-2, Kaynar Bulak, Kaytpas, Kentau, Kızıl Asker, Kızıl Oktyabr, Kirov, Komünizm, Kökbulak, Krasnavod, Çernovod, Belovod, Krupskaya, Kuybişev, Orcenkidze, XXI Partsyezd, Sayram, Stalin, Telman, Varaşilov, Tespe, Türkistan;

Ve Karağandı, Taraz, Astana, Atbasar, Kızıldaves. yerlere yerleştirilmiştir.

Ahıskalılar sürgünle koparıldıkları vatanlarına dönünceye kadar Ana Vatanlarına dönme mücadelesini sürdürmeye kararlıdır..

Ahıska Türkleri, Türk kültürünü canlı olarak yaşatmaktadır. Onların, ev, mutfak, giyim, aile, düğün, bayram, yas ve eğitim gibi maddî ve manevî kültür varlıkları, Erzurum, Ardahan, Artvin, Ardanoç, Şavşat, Oltu, Tortum, Posof, Kars, Çıldır ve yakın çevresiyle aynı özellikleri taşımaktadır.

Eğitim olmadan gelişme yolunda en küçük adım atmanın mümkün olmadığı herkesce malumdur. (Ahıskalıların Vatanında yaşadığı zaman, Sürgün döneminde ve Sovyet rejiminin dağılmasından sonraki eğitim durumu ile ilgili yaptığımız araştırmalar neticesinde, edindiğimiz bilgilerden kaleme alınmıştır).

Bu araştırmayı yaptığımızda ulu önderimiz Mustafa Kemal Atatürk'ün;

-“Öğretmenden, eğiticiden yoksun bir millet henüz millet adını alma kabiliyetini kazanmamıştır. Ona basit bir kitle denir, millet denemez. Bir kitle millet olabilmek için mutlaka eğiticilere, öğretmenlere muhtaçtır”(www.ata-türk'ün eğitim ile ilgili söylediği sözler. 1925) dediği gibi, Ahıska Türkleri ömürleri boyu işkenceler çekmesine ve sürgün hayatı yaşamasına ve öz ana dilinde okuma yazma olmamasına rağmen eğitimden yoksun kalmamıştır.

Çok eski çağlarda okuma yazma olmadığı bir dönemde Türk soylu halk-

lar yaşadığı coğrafyanın iklimine göre ay adlarını bile ilmi açıdan doğru isimlendirmişlerdir. Oğuz boyundan olan Gagavuzların ve Amerika'daki Kızılderililerin ay adlarını iklime göre adlandırması tıpkı Ahıska Türklerinin adlandırdığı gibidir. Bu konuyla ilgili Doç.Dr.Ahmet Ali Arslan'ın "Amerika Kızılderili Kabileleri ve Türk Dünyasında "Yeni Yıl Başı" Merasimlerinde Paralellikler" adlı makalesinde geniş bilgi verilmiştir (Arslan, 2004).

Ahıska Türkleri ise ay adlarını iklime göre şöyle adlandırmışlar: Mardayı, Avrılayı, Mayısayı, Kirazayı, Biçinayı, Orağayı, Harmanayı, Şarabayı, Koçayı, Karakışay, Zehmerayı, Gücükayı. Bu ayların böyle adlandırılması Türk soylu halkların dışında diğer halklarda görülmemektedir(Piriyev ve Piriyeva, 2007, s.57).

Ahıska Türkleri vatanlarında yaşadığı 1930 yılına dek Osmanlıca eğitim almıştır. Ahıska, Osmanlı zamanında bir eyalet merkezi, aynı zamanda da Bilim ve Kültür merkezi olmuştur. Ahıska'da medreselere çok değer verilmiştir. Çünkü orada insanlar eğitim alıyordu (Niyazov, Bizim Ahıska Der-gisi).

Medresede eğitim aldıktan sonra kendi yaşadığı köylerinde de eğitim vermeye başlamışlardı.

Ahıska bölgesinde kültür alanında yetişen önemli şahsiyetler de olmuştur. Onlardan ilk akla gelenler Ömer Faik Neymanzade, Şefige Hanım Efendizade, Fürget Hanım Hocazade, Hediye Hanım Memmedzade ve başkaları olmuştur.

Şefige Mehemedemin Kızı Efendizade Azerbaycan'ın ilk eğitimci kadınlarından biridir. O, 1917 yılında Kafkasların dışında Müslümanlarının I. Kurultayında sunduğu bildirisinde Doğu kadınlarının hukuksuzluğundan söz etmiş, yeni okulların, tiyatroların açılmasını talep etmiştir.

Günümüzde Bakü şehri Yasamal ilçesinin 13 sayılı mektebi Şefige Hanım Efendizadenin adı ile faaliyete devam etmektedir.

Bir başka eğitimci de Fürget hanım Hocazade'dir. O, Şefige ve Hediye hanım gibi Ahıska Türklerinin aydın, eğitimci hanımlarından biri olmuştur. Onun Ahıska ilçesinin Azğur köyünde pedagoji ilminin gelişmesinde de büyük rolü olmuştur. Fürget hanım Kafkas dışı temsilcileri ekibinin içerisinde Moskova'da düzenlenen öğretmenler kurultayına gönderiliyor.

Moskova'da düzenlen bu kurultayda Fürget hanım fırsatını bulup o kurultayın yöneticisi, yazar ve eğitimci Nadejda Krupskaya ile görüşüyor ve kurultayda konuşmak için izin istiyor. Fürget hanım konuşmasında Türk kadının hukuksuzluğu hakkında konuşması gerekirken onun yerine onların eğitim alma gerekliliğinden ve kendi öz dillerini koruyup, konuşmalarının öneminden bahsediyor. Geçen zaman içinde Ahıska'da ilkokulların açılma-

sında ve kadınların eğitim almasında Fürget hanımın büyük rolü olmuştur.

Diğer aydınlardan biri de Ömer Faik Ali Oğlu Neman Zadedir. Ömer Faik 1894 yılında Azerbaycan'ın Şeki şehrinde ilk üsuli-cedidi mektebinde dünyevi ilimlerden ders vermiş ve İstanbul'dan getirdiği açık fikirli eserleri halkla paylaşıp okutmuştur. O, burada M. F. Ahundovun "Müsyö Jordan", "Devriş Mesteli Şah" ve "Cadükuni Meşhur" piyesini sahne için hazırlamış ve Müsyö Jordan rolünde kendisi sahneye çıkmıştır.

Ömer Faik Ahıska'da Türk dilinde okul açmak fikrini yürütmüş ve Tiflis okul müdürlüğüne bu yönde dilekçe vermiştir. Lakin müdür " istiyorsanız okulda " şkolada " okutun, ayrıca Türk okulu olamaz" cevabını vermiştir. O, Tiflis'in müftü ve şeyhülislamına "Rusya'daki Türkler ile Türkiye'deki Rum, Ermeniler arasında hukuki yönden büyük fark olduğunu" üzümlere söylemiştir.

Türk okulunun açılmasına ret cevabı aldıktan sonra Azerbaycan'a Ahıskalı bilim adamlarının gidip gelişi daha da artmış ve 1930 da Ahıska'daki okullar Latin alfabesine geçmiş ve Ahıska'da 1939 yılına kadar Latin alfabesinde okuyup eğitilmişlerdir((Piriyev ve Piriyeva, 2007, s.230)

1900 yılında Ömer Faik içtimai hayatta faal kalmak için Bakü şehrine gelmiştir. Bakü şehrinde milli okulların yok denecek kadar az olduğunu ve Müslüman halkın acınacak bir şekilde yaşadığını gören Ömer Faik "Eğer Tağıyevin açtığı Kız Mektebini görmeseydim Bakü'nün tüm eğitim üzerine kara bir çizgi çekerdim" demiştir.

Faik Efendi 1902 yılının aralık ayının otuz birinde Şamahı'da yaşanan güçlü deprem yüzünden Ahıska'ya geri dönmüştür(Piriyev ve Piriyeva, 2001, s. 224).

Rus siyasetinden büyük zarar gören Ahıska Türkleri gibi diğer Türk soylu halkları da çile çekmişlerdir. O rejim dönemi 1900 yıllarında Tıpkı Ahıska Türklerinin vatanperverleri gibi Tatar halkının vatanperverlerinden Gerey Ağa ve Mirseyit Sultan Galiyev milletin "buz altında" donup, hareketsiz durumunu gördüğünde şöyle karar veriyorlar.

"Ne yapıp yapıp halkın buz altında inleyip yatmasına bir son vermek lazım". O anda onlar dost olarak Ufa'da Tatar-Başkurt öğretmenlerinin gizli örgütünü kurup halkı kurtarmak üzere beraber hareket etmeye ant içtiler(-Renad, 1993, s.43).

Bunlar gibi Ahıska Türklerinde de halkı kurtarmak için önde gelen birçok aydınlar faal çalıştılar ve çalışıyorlar. Halk yolunda faal çalışanlardan 1937 yılında Ömer Faik Ne'man Zade ve Memmed Zeki ve başkaları Ruslar tarafından hapis ediliyor. Bölgeye Sovyet hükümetinin gelişi, dini okulların kapatılmasına sebep olmuştur. Akralalık ilişkilerine göre Fürget hanımın da

pedagoji görevinden uzaklaştırıldığı yetmiyormuş gibi hapis edilmesine de karar veriliyor. Ancak, onun hapis edilmesine öğrencileri direniyor ve Fürget hanımı hapse gönderemiyorlar. Fürget hanım büyük mücadelelerden sonra Ahıska'da yeniden öğretmenlik görevini devam ettiriyor.

O dönemlerde Ahıska eğitimcilerinin Azerbaycan'a yönelme sebebi Ahıska'da kendi dilinde eğitim vermek istedikleri zaman Ruslar tarafından sürekli sıkıştırılmış, işkencelere uğramışlar ve vatanda faaliyetlerini sürdürmediği için Azerbaycan'a sığınmış ve çalışmalarını orada devam ettirmişler.

Ömer Faik Neyman Zade, Enver Odabaşev, Gerey Ağa, Mirseyit Sultan Galiyev ve diğer birçok Türk aydınları Rus rejiminin kurbanı olmuştur.

Ahıska Türklerinin Bir başka bilim adamı ise Adil Aleddin Oğlu Efendiyev birçok kalıcı siyasi eserlerin yanı sıra Karl Marks, Fridrih Engels, Vladimir İliç Lenin, Ömer Hayyam, İvan SergeyeviçTurgenyev, Lev Tolstoy, Mark Tven ve başkalarının eserlerinin, tarih ve coğrafya ders kitaplarının Azerbaycan diline tercümecisi ve tercümanların editörü ve Aleksandr Sergeyeviç Puşkin neşrinin Azerbaycan diline ilk tercümecisi olmuştur. (Piriyev ve Piriyeva, 2001).

Ahıska'yı ele geçiren Rus siyasetinin neticesinde Türk halklarını parçalamak amacı ile 1940 yılından itibaren Ahıska'da da Kiril alfabesine geçilmiştir. Burada şunu hatırlatmak isterim ki. İngiliz'in bir dili bir alfabesi, Rus'un bir dili bir alfabesi, Almanın bir dili bir alfabesi, Türk milletinin bir dili 32 alfabesi mevcuttur.

Türk dilli halkların alfabesi Sovyetler Birliği zamanında ayrı ayrı olması Türkün Türk'e yabancılaşmasına neden olmuştur. Bu hususu araştırmak bir makale yazmak veya bir tez konusu değil, bunun başlı başına bir doktora konusu olduğu kanaatindeyim.

İnsanlar kitap, gazete, dergi okumakla bir birinin kültürünü, tarihini, örf âdetini iyi tanır. Ancak bu durum onu gösteriyor ki, alfabe farklılığıyla insanlar bir birini yakından tanımaktan uzaklaşmakta ve birbiri ile olan bağları zayıflamaktadır.

Dünyada yaklaşık 300 milyon kişilik bir nüfusa sahip Türk milletini birbirinden alfabeleriyle ayırdılar. Bu büyük milletin birliği yine "Alfabe" birliğiyle mümkün olacaktır".

Tarih yazıyla başlamıştır. Ama bu yazıdan önce tarih yoktu demek değildir. Ahıska Türk Kültürü ve Edebiyatı her fırsatta yazıya geçirilmelidir. Ancak yaşanan sürgünler nedeniyle dağınık yaşamaya mahkum edilen Ahıska Türkleri buldukları yerin Kültüründen, Edebiyatından ayrı olarak kendi öz, saf, etkilerden arınmış Kültürlerinin ve Edebiyatlarının yazılı kayıtlara geçirilmesine özen göstermelidir. Değişik bölgelerde yaşayan Ahıska

Türkleri içerisinde bunları yazıya geçirecek yazar ve edebiyatçılara gereken destek verilmeli, bu destek öncelikle üniversitelerimizden gelmelidir. Bunun için Türkiye’de faaliyet gösteren üniversiteler bünyesinde Sürgün Türkler Kürsüsü veya Sürgün Türkler Enstitüsünün kurulması sürgünde yaşamaya mahkum edilen tüm Türk toplulukları için hem örnek hem de tarafımca yapılacak en kalıcı ve önemli adım olacaktır.

Ayrıca yine burada alfabe birliğinin sağlanması için de artık adım atma zamanı gelmiş, hatta geçmektedir. Çünkü aynı duyguyu, aynı heyecanı, aynı ruhu taşıyan, aynı dili konuşan insanlar alfabe birliğinin olmaması dolayısıyla birbirlerine yabancı yaşamak zorunda kalmaktadır. Bu sonradan çıkarılan yabancılığa biz eğitimcilerin son vermesi kanaatimce en önemli görevimizdir.

1930 yılından itibaren Ahıska’da Türklerin topluca yaşadıkları köylerde 4 senelik okul ve merkezi köylerde ise 7 senelik okullar olmuştur. Sonra Ahıska merkezinde Tarımcılık ve Doloş kasabasında ise 1932 yılından Mualimlik Yüksek Okulu faaliyet gösteren okulda eğitim almışlar. Bazı öğrencilerde eğitimini Tiflis’te devam ettirmiştir. Orada Eğitim aldıktan sonra kendi köylerine dönüp çalışmaya başlamışlardır.

Rusya yöneticileri: Devlet Savunma Komitesi Başkanı İosif Stalin, Sovyetler Birliğinin Yüksek Sovyet’i Prezidyum Başkanı Anastasi Mikoyan ve SSCB Halk İçişleri Komiseri Lavrenti Beriya tarafından önceden planlanmış sürgün felaketi halk için çok ani oldu. 1944 yılının 15 Kasımında beş ilçede yerleşen 120 köyün günahsız halkı 2 saat içinde belirsiz sebeplerle yük vagonlarına doldurularak Orta Asya’nın kumlu, yılan meleşen sahralarına doğru sürgün edildi. Bu sürgün hayatı halkın gelişmesini, eğitilmesini engellediği gibi yaşam tarzına ve maneviyatına büyük zararlar vermiştir. Kazakistan Cumhuriyeti’nin şair yazarı Oljas SÜLEYMAN’ın Dil ve Bilim hakkında yazdığı: “yazı edebi değildir. Çocukları onu kaybetmiştir. Konuşma dili, son sayfasından açtığımız tarihi bilgilerin tükenmeyen ebedi kaynağıdır. Yazılı abideler kalmasa da canlı dilin duruyor ya, oku, o yazıyı!”- diye yazmıştır(Oljas, 1992, s.200). Onun dediği gibi Türk milliyetçisi, çalışkan ve sulhsever Ahıskalılar eğitim almasının imkânsız olduğu durumlarda bile kendi evlatlarını ailede iyi terbiye edip kendi dilinde eğitmeyi başarmıştır.

Onların eğitim durumundan bahsedecek olursak. Orta Asya ve Kazakistan’a sürgün olunan Ahıska Türklerinin ilk 12 sene eğitim durumu oldukça zayıfladı. Ahıska Türk çocukları sürgün edildikleri dönemde bir yıl okula alınmadılar. Ama evde, aile ortamında, yakın aile fertlerinin sayesinde eğitimlerini devam ettirdiler. Eski ve yıpranmış olsa bile, eline geçen kitap, gazete yaprak parçalarını okuyup kendilerini geliştirdiler.

Bu halk sürgün edildiğinde 12 yıl bir köyden diğer bir köye gitmesi hatta

akrabasını ziyaret etmesi dahi yasaklandı. Ve 12 sene sonra 1956 yılında karantina hayatına son verildi. Ancak, bu dönemden sonra kim ki, milliyetini Azerbaycan olarak kayıt ettirmişse onlar yüksekokullara başvuru yapma hakkı kazandılar.

Daha sonraları Sovyetler Birliği döneminde tüm Sovyet vatandaşları için her bir şehirde, sokakta ve büyük binalarında asılan sloganların birinde şöyle yazıyordu “Her bir Sovyet vatandaşın eğitim alması, çalışması ve dinlenmesi gerek”. Bu slogan Ahıska Türklerinde de etki gösterdi ve Ahıskalı öğrenciler yüksekokullara alındılar. Çünkü Ahıska Türkleri de diğer halklar ile birlikte yaşıyordu, onlar da Sovyet vatandaşı olmuşlardı.

Ahıska Türkleri Yüksek Okullarını bitirdikten sonrada büyük sıkıntılarla karşılaştılar. Bu defa mesleklerine uygun devlet işlerinde göreve alınmadılar. Ve nüfus cüzdanlarında milliyeti Türk olarak gösterilen Ahıskalılar ne yüksek okullarda ne de ki, devlet işlerinde çalıştırılmadılar.

Araştırma yaptığımız zamanda emekli eğitimcilerden biri 76 yaşındaki Ahıska doğumlu Allahverdi hoca Kazakistan’da ilkokula gidecek çağı hakkında bize verdiği bilgilerden kısa aktarmak istiyorum. Allahverdi hocanın dediklerine göre “1945 yılın güz aylarından bir gündü. Sürgün olunmamıza bir yıl tam olmamıştı. İklim, açlığa dayananlar sağ salim kaldı. Dayanamayanlar ise kara toprakla kavuştular. Köy halkının yolu sürekli mezarlığa doğru idi. Halkın bir araya toplanıp yürüdüklerini görünce çok korkuyordum, çünkü o adamların mezarlığa doğru omzunda götürdüklerinin çoğu okul yaşındaki çocuklar idi. Onların bazıları kötü hastalıklara uğradılar. Öyle bir zaman idi ki, dün birlikte oynadığımız çocuğu bugün göremiyorduk” dedi.

Ulu önderimiz Mustafa Kemal Atatürk’ün “İlk ve orta öğretim mutlaka insanlığın ve medeniyetin gerektirdiği ilmi ve fenni versin, fakat o kadar pratik bir şekilde versin ki, çocuk okuldan çıktığı zaman aç kalmaya mahkûm olmadığına emin olsun”(www.atatürk’ün eğitim ile ilgili söylediği sözler, 1922). Şeklinde ifade ettiği gibi Ahıska Türk çocukları sadece aç kalmaya mahkûm olmayacağını değil hatta ayakta kalmak için, yaşamak için daha çok direniyorlardı.

Allahverdi Hoca ilkokula gidecek çağda ona ve kendisi gibi birçok Ahıskalı çocuklara ev ortamında ders veren milliyeti Kazak Türklerinden olan Erkinbek Jabağiyev isimli hocasını Asil Muallim diye adlandırır. Çünkü hoca Ahıskalı çocukların eğitim alması için çok emek sarf etti. Allahverdi hoca diyor ki: “Böyle bir sıkıntılı zamanda bize komşu milliyeti Kazak Türkü olan öğretmen var idi. O, öğretmenin dilini iyi anlamasak ta onun bizlere karşı samimi olduğunu ve sevdiğini gülümseme işaretinden ve bize gösterdiği kaygısından anlıyorduk. Erkinbek muallim bizim elimizden tutarak yazı yazmayı öğreterek, eğitim verdi. O benim ve benim gibi birçok insanların

gözünde Asil Öğretmendir. Kendi evladı gibi bizleri yadırgamadan bağrına bastı ve talim terbiye verdi. İlk defa elimizden tutup okula da o götürdü bizi” dedi.

1980 yıllarında Kazakistan’da yaşayan azınlık halkların kendi dilinde eğitim almasına devlet tarafından karar verildi. Bunun için de Ahıska Türkleri Türkiye Türkçesine yakın olduğu için kendi çocuklarının Azerbaycan Türkçesinde eğitim alması için Kazakistan Eğitim Bakanlığına müracaatta bulundular. Çünkü o dönemin siyasetine göre Türk dilinde okumak söz konusu bile olamazdı.

Kazakistan’ın o dönemdeki Eğitim Bakanı Mırzatay Joldasbekovun desteği ile Ahıska Türklerinin Şımken, Türkistan, Almatı vilayetlerinde toplu halde yaşadıkları köylerde, Ahıskalı öğrenciler ilk kez Azerbaycan dilinde haftada 2 saat ders alabildiler. Onun yardımı sayesinde 1 ve 4’cü sınıflar için Azerbaycan Eğitim Bakanlığı tarafından ders kitapları alındı. Öğrencilere Azerbaycan Türkçesinde ders veren öğretmenler de Ahıska Türklerinden idi. Onlar 1988 yılında Eğitim Bakanlığı vasıtasıyla Bakü şehrinde Azerbaycan dilinde eğitim almışlardı.

Ahıska Türklerinin Sovyetler Birliği dağıldıktan sonraki eğitim durumuna bakacak olursak. 1990 yılından sonra Sovyetler birliği dağılınca Türk devletleri bağımsızlık aldı ve orada Türk liseleri açılmaya başladı. Ahıskalı öğrenciler çok az bir sayıda olsa da Türk liselerinde Türkçe eğitim almaya başladılar. 1991 yılından itibaren Kazakistan’da, Azerbaycan’da, Kırgızistan’da ve başka yerlerde Ahıska’lı Bilim adamlarının sayısı günden - güne artmaya başladı.

Dünya Ahıska Türkleri Birliğinden aldığımız demografik bilgilere göre Kazakistan’da yaşayan Ahıska Türklerinin sayısı Astana’da - 1000, Çimken vilayetinde 21,684, Türkistan’da - 2500, Kentau ilinde - 2000, Janakorğan ilçesinde tahmini - 850 ve başka bölgelerde olmak üzere toplam olarak 250,000 Ahıska Türkü yaşamaktadır. Onların en çok eğitim aldığı kurumlar ise Kazakistan’daki ortaokullardır. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Türkiye Cumhuriyetinin desteğiyle Kazakistan’da yaşayan Ahıskalı 25-30 öğrenci her yıl Türkiye’deki ve KKTC deki farklı Üniversitelerde burslu eğitim almaktadır. Ahıskalıların en çok Yüksek Eğitim aldığı ülke Türkiye Cumhuriyeti’dir.

Kazakistan’da faaliyet gösteren Türk okulları bu iki ülke arasında her şeyden önce köprü görevini yapmaktadır. Türk okullarında verilen eğitimin kaliteli ve yüksek seviyede olması için her iki devlette katkı sağlamaktadır. Bu Eğitim kurumlarında Kazakça, Türkçe ve Rusça dersler görülmektedir. Bir de yabancı dil olarak mesela İngilizce öğrenmek mecburiyetleri de vardır. Bu durumda, eğitimde dil karışıklığının ortaya çıkaracağı mahsurlar düşü-

nülmeye değer. Önerimiz, Kazakça ve Türkçenin temel dil sayılması, Rusça veya İngilizcenin seçmeli ders olarak seçilmesidir.

Yukarıda eğitimi ile ilgili bilgiler verdiğimiz Ahıska Türkleri son yüzyılda sürekli olarak işkencelere maruz kaldı. Onlar, 1914-15 yıllarında Rus Türk savaşını canlı olarak yaşadılar. 1944 yılında 2 saat gibi kısa bir zaman dilimi içerisinde vatanından sürgün edilmesi ile ilgili uygulamaya maruz kaldılar. II. Dünya Savaşını (1941-1945), Sovyetler Birliği dönemindeki sürgün hayatını, 1944-1956 yıllar arasında 12 yıl rezervasyon hayatını, 1989 yılında yaşanan Fergana olaylarını, Azerbaycan'da Ermeniler tarafından yürütülen Hocalı faciasını ve 2003 yılında Krasnodar olaylarını bizzat yaşamışlardır. Bu kadar eza, cefa ve sıkıntılı hayat içerisinde var olma mücadelesi veren bir Türk toplumunun eğitimi ile ilgili kısa bilgiler vermeye çalıştık.

Tarihin karışık dönemlerinde Ahıska Türkleri sayısız zulüm ve işkence dolu bir yaşam sürmelerine rağmen Edebiyat ve Tarih alanında birçok aydın yetiştirmekten geri durmamışlardır.

KAYNAKLAR

340
~

ARSLAN, Ahmet Ali: Ataların İzi İle. Ankara, 2004, (280 s.) s. 29-30.

BUNTÜRK Seyfeddin: Rus - Türk Mücadelesinde Ahıska Türkleri, Berikan Yayınevi. Ankara, 2007.

NİYAZOV Ahmet: “Ahıska Din Âlimleri ”, Bizim Ahıska Degisi,

OLJAS Süleyman: AZİYA, İstanbul, 1992, s:200.

PİRİYEVA Allahverdi, Sevil PİRİYEVA: Ata Yurdum Ahıska. Bakı, 2001.

PİRİYEVA Allahverdi, Sevil PİRİYEVA: Türksüz Galan Ahıska'm, Bakı, 2007.

RENAD Muhammedi: Sırat Köprüsü... Sultan Galiyev. (Türkçeye aktaran Mustafa Öner). “Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı”. İstanbul, 1993, s: 43

www. Atatürk'ün Eğitim İle İlgili Söylediği Sözler. Atatürk. 1922.

OTURUM VII

OTURUM BAŞKANI

Yrd. Doç. Dr. Hayrettin KARADENİZ

Giresun Üniversitesi Öğretim Üyesi

———— * ————

Yrd. Doç. Dr. Rasim BAYRAKTAR

Giresun Üniversitesi

“Ahıskalı Türklerin Dindarlık Durumları”

———— * ————

Yrd. Doç. Dr. Şir Muhammed DUALI

Dr. AHMED NİYAZOV

Bakü İslam Üniversitesi Öğretim Üyesi

“Azerbaycan’da Ahıskalı Türklerin Dindarlık Durumu”

———— * ————

Rasim Mamedov

Ardahan Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi

“Sürgünde Yaşayan Ahıska Türklerinin Kültürel Direnişİ”

Yrd. Doç. Dr. Rasim BAYRAKTAR¹
Ahıskalıların Dindarlık Durumları

————— * —————

ÖZET

Bu çalışma, sürgün ve göçler sürecinde Sovyetlerin asimile politikalarına karşı sosyal çevre ve aile içi psikolojik, geleneksel, kültürel kayıplar ve kazanımların mücadelesini kapsamaktadır. Eski Sovyet ülkelerinden (Azerbaycan-Özbekistan-Kazakistan-Kırgızistan'dan) Bursa ve İstanbul'a göç eden Ahıskalı ailelerin ülke, eğitim, gelir düzeyleri açısından dini ibadet ve düşüncenin şekillenmesini incelemektedir. Bunun için milli kimlik, dini inanç, ibadet ve düşüncelerin yönelimiyle ilgili oluşturulan anket Formları (Kişisel Bilgi Anketi, Dinin Toplumsal Fonksiyonları Anketi, Dini Şekillenme Anketi) uygulanmıştır. Ayrıca araştırmada gözlem ve mülakatlar da uygulanmıştır.

Anahtar Kavramlar: Sovyetler, Milliyetler Politikası, Sürgün, Din, Dindarlık.

343
~

Religiousness Circumstances of Ahıskas Turks

Abstract

This study It includes the struggle of psychological, traditional, cultural losses and gains in social environment and domestic against the assimilate policies of the Soviets in the process of relegation and migrations. It examines the configuration of religion, worship and idea in terms of the country, education, income level of the Akhıska Turks who migrated from old Soviet Countries (Azerbaijan, Uzbekistan, Kazakhstan, Kirghizistan) to Bursa and Istanbul. For this reason, there has been applied survey forms (Personal Information Survey, Survey on Social Functions of Religion, Religious Configuration Survey) formed about the tendency of national identity, religious belief, worships and ideas. Besides, there has been applied observations and interviews.

Key words: the Soviet, Nationalities Policy, Relegation, Religion, Religiousness.

¹ Giresun Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Öğretim Üyesi

GİRİŞ

Tarihte II. Dünya Savaşı sırasında Stalin'in sürgün politikalarına maruz kalan ve vatanlarına dönemeyen Kafkas halklarından biri de Ahıskalı Türklerdir. Bu halkın yıllardan beri Ahıska'ya dönme arzusu bir umut olmakla birlikte sürdürülen mücadele sürecinin verimsiz sonuçları halk üzerinde yılgınlığı, bezginliği kaçınılmaz kılmaktadır. Uzun süredir devam eden bu belirsizlik sürecinde Ahıskalı Türklerin gösterdiği direncin sosyal yaşam açısından sonuçlarının değerlendirilmesi alan araştırma yapılmasını hak etmektedir. Bu kapsamda yaşanan siyasi ve zorunlu göç sürecinde Ahıskalı Türklerin, Orta Asya ülkelerine dağılımını göz önünde bulundurarak², karşılaştıkları farklı ve benzer kültürlerin dinsel yaşayışa etkilerini sosyolojik bakış açısıyla değerlendirmek gerekmektedir. Bu nedenle çalışmamızda 1992 tarihli 3835 Sayılı Ahıskalı Türklerin Türkiye'ye Kabulü ve İskânı Kanununa istinaden eski Sovyet ülkelerinden Türkiye'ye göç eden Ahıskalı ailelerin dindarlık durumları ele alınacaktır. Bildirimizde, Ahıskalı ailelerin geldikleri ülkeler, eğitimsel ve ekonomik durumları ve kuşak farklılıkları bağımsız değişkenler olarak kabul edilecektir.

344

Bu kapsamda: *Orta Asya ülkelerinde (Özbekistan-Kazakistan-Kırgızistan ve Azerbaycan) paylaşılan geleneksel ve kültürel etkenlerin Ahıskalıları üzerinde etkileri nelerdir? Yaşadıkları coğrafyalarda toplumsal hayatta meydana gelen etkilenme boyutlarına göre ailelerin farklı yaş grupları arasında dini inanç ve ibadetleri bakımından farklılaşma var mıdır? Göç edilen ülkelerdeki şartlar açısından edinilen eğitim imkânları ve sosyo-ekonomik düzeylere göre Ahıskalıların dini inanç ve ibadetlere yaklaşımlarındaki farklılaşmalar nelerdir? Türkiye'ye göç eden Ahıskalıların bu ülkedeki sosyo-kültürel yaşayıştan nasıl etkilendikleri ve bu etkilenme dini inanç ve ibadetlere yaklaşımlarını nasıl etkilemiştir?* (Bayraktar, 2013: 20-21) sorularına yanıt arayacağız.

Araştırmaya katılan Ahıskalıların geldikleri ülkelerle ilgili dağılımları Tablo1'de verilmektedir.

² Ahıskalı Türklerin sürgün ve göç ettikleri ülkelerdeki genel nüfus dağılımları için bakınız Tablo-1-* 1944 sürgün belgelerine göre Ahıskalıların "40.000 Kazakistan'a, 30.000 Özbekistan'a, 16.000'i Kırgızistan'a sürgün edilsin kararı" alınmıştı. Ancak sürgüne uğrayan Ahıskalılarla ilgili nüfus raporlarında "53.163 kişi Özbekistan'a, 28.598 kişi Kazakistan'a, 10.546 kişi Kırgızistan'a naklinin gerçekleştiği" şeklindedir. Seyfeddin Buntürk, *Rus Türk Mücadelesinde Ahıska Türkleri*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2007, ss.173-222.

Tablo 1 : Araştırmaya katılan Ahıskalı Türklerin Geldikleri Ülkelere Göre Dağılımı

Türkiye'ye Hangi Ülkeden Göç Ettiniz	Sayı	%
Azerbaycan	92	36,9
Özbekistan	71	28,5
Kazakistan	44	17,7
Kırgızistan	42	16,9
TOPLAM	249	100,0

Türkiye'de yaşayan Ahıskalılar arasında Azerbaycan'dan gelenler ağırlıklı bir yeri tutmaktadır. Azerbaycanın Türkiye'ye yakın olmasının şüphesiz bu göçte etkisi yadsınamaz. 1956 yılında Sovyetler Birliği'nin Özel İskân uygulamasından sonra ana vatan Ahıska'ya dönüş amacıyla ilerde Ahıska'ya daha kolay göç edebilmek amacıyla Gürcistan'la komşu olan Azerbaycan'ı tercih etmişlerdir. Fakat Gürcistan Ahıska'ya dönüş izni vermemiştir. Sovyetlerin dağılması ve sınırların kalkması ve yukarıda sözü edilen Ahıskalı Türklerle ilgili kanunun yürürlüğe girmesi sonucunda Azerbaycan'daki Ahıskalı Türkler Türkiye'ye göç etmeye başlamışlardır. Ayrıca Azerbaycan-Gürcistan üzerinden Türkiye'ye oto yol açılması ailelerin göçünü kolaylaştırmış ve ikili ilişkilerin gelişmesini sağlamıştır.

İkinci göç çoğunluğunun Özbekistan'dan olduğunu görüyoruz. Sovyetlerin dağılma sürecinde Özbekistan'da yaşayan Ahıskalı aileler 1989 Fergana Faciasını diğer bir ifadeyle Yerli Halk-Sürgün Halk (Yerli Özbek Türkleri-Sürgün Ahıskalı Türkler) kargaşasını yaşamışlardır. Bu sorundan en çok etkilenen Ahıskalılar olmuştur. Sovyet yönetimi bunun üzerine o bölgedeki Ahıskalıları, Rusya'nın tarıma dayalı Rostov-Krasnodar-Soçi vilayetlerine bağlı köylere yerleştirmiştir. Bu bölgelerde uzun süre yeni Rusya Federasyonu pasaportlarını alamayan ve ayrılıkçı politikalara maruz kalan Ahıskalılar çareyi Türkiye'ye göç etmekte bulmuşlardır. Zikredilen 3835 İskân Kanununa istinaden Türkiye'ye göç etmişlerdir.

Üçüncü göç yoğunluğu Kazakistan ve Kırgızistan'dan yapılmıştır. Bu iki ülkeden Türkiye'ye göçün Azerbaycan ve Özbekistan'a göre daha az olduğu görülmektedir. Bunun sebebi, Sovyetlerin dağılma sürecinde Kazakistan ve Kırgızistan' da siyasi çatışma ve iç kargaşa yaşanmamasıdır. Bu iki ülkenin ekonomik gelir düzeyinin yüksek olmasına bağlı olarak, burada yaşayan Ahıskalıların ekonomik durumları da daha iyi olmuştur. Ekonomik refahın yükselmesi Ahıskalıları ticari alana itmiştir. Böylece her iki ülkedeki Ahıskalılar Türkiye ile olan ilişkilerini daha çok ticari alanda geliştirmişlerdir. Bu ticari ilişkilerden doğan ikili ilişkiler ve diğer ülkelerdeki Ahıskalıların Türkiye'ye

göçünün bilinmesi takip edilmesi, aynı zamanda dedesinden-babasından dinlediği Türkiye gerçeği her iki ülkedeki Ahıskalılarda Türkiye'ye yerleşmeyi canlandırmıştır, hızlandırmıştır.

Araştırmaya katılanların yaş gruplarına göre dağılımı Tablo 2'de verilmektedir.

Tablo 2: Araştırmaya Katılan Ahıskalı Türklerin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Yaşınız	Sayı	%
18-30	42	16,9
31-50	120	48,2
51+	87	34,9
TOPLAM	249	100,0

Araştırmaya katılanların % 48,2 oranında 31-50 yaş grubunda olması, Ahıskalıların Türkiye'ye göç eden dinamik bir nüfus kitlesine sahip olduğunu göstermektedir. Bunun sebebi 31-50 yaş grubun Sovyet döneminde sürgün bölgelerinde doğan ve diğer yaş gruplarına oranla sayıca en çok nüfusa sahip olan orta yaş kuşağı olmasıdır. Bu yaş grubu, Sovyet eğitim ve iş disiplini benimsemiştir. Sovyetlerin ayrımcı politikalarını yaşamış, baskı ve ikinci sınıf topluluk muamelesi görmüşler, fakat Sovyet sistemi içerisinde asimile olmamışlardır. Göçmen statüsünde olduklarından dolayı merkezi yönetimlerde söz sahibi olamayarak, yerel yönetimlerde sınırlı sayıda söz hakkına sahip olabilmişlerdir. Kendilerine tanınan tek seçenekli haklardan faydalanabilmişlerdir. Aynı zamanda Sovyet döneminde Ahıska'ya dönüş için Sovyet makamlarını daha çok meşgul etmişlerdir. Bu yönüyle Ahıska'ya dönüş davasında en çok mücadele eden ve bu konuda en yorgun kuşaktır. Bunun için yılların birikimi yorgunluğuna son noktayı koymak için Türkiye'ye göçte karar kılmışlardır.

51+ üstü yaş grubu; % 34,9'luk oranla Türkiye'ye göç eden ikinci çoğunluğunu oluşturan nüfustur. Bu yaş grubu, Gürcistan-Ahıska'da doğan ve 1944 sürgününü yaşayan en yaşlı kuşaktır. Bu yaş grubu, bugün % 10'luk bir kısmının hayatta kaldığı en az nüfusa sahip olan kuşaktır. Fakat hayatta kalanlardan % 10'luk kesime göre % 34,9 oranla Türkiye'ye göç edenlerin ikinci çoğunluğunu oluşturan kuşaktır. Bu kuşak, babalarından Osmanlı terbiyesi alan, II. Dünya Savaşından önce Sovyetlerin ilk kuruluş yıllarını yaşayan ve önde gelen aydınlarının Sibiryaya sürgüne gönderilen kuşaktır. İkinci Dünya Savaşına hem asker veren hem de sürgün edilen, Sürgün ve Özel İskan Kontrolünde açlık ve sefaleti göğüsleyen, büyük çoğunluğu Sovyet eğitim sisteminden faydalanamayan, hayatta kalabilmek için her türlü vasıfsız işte çalışan kuşaktır. Aynı zamanda evlatlarına Vatan-Millet-Din aşkını aşılayanlardır. Vatan Ahıska'ya dönüş için evlatlarını destekleyen,

onları konsantre edenlerdir. Vatana dönüş konusunda evlatlarının mücadelesine şahit olan, bu konuda Sovyet makamlarının kararlarını izleyenlerdir. Verilen mücadeleler karşısında devletlerin ayrımcı politikalarına şahitlik edenlerdir. Vatana dönüş konusunda “çocukken yaşadığı yerlere dönüş umudunu yitirenlerdir. Bütün bu sebeplerden dolayı yaşanan belirsizliğe son vermek için Türkiye’ye göçte karar kılan, Türkiye topraklarında hayata vefa etmek isteyen kuşaktır.

Türkiye’ye göç eden en genç kuşak 18-31 yaş grubu % 16,9’luk oranla diğer iki yaş grubuna göre daha az sayıdadır. Bu yaş grubu, hem Sovyet döneminin dağılma sürecini gören hem de Sovyet sonrası Bağımsız Devletlerin devletleşme sürecini yaşayan kuşaktır. Diğer iki nesle göre sistemli bir eğitim ve iş disiplinine sahip olmayanlardır. Devletlerin iç kargaşalarını yaşayan ve yeni oluşumlar sürecinde ideolojik ve ekonomik sıkıntılar yaşayanlardır. Dolayısıyla öz güvenci oluşmadan sarsılan ve ekonomik refahı arayan kuşaktır. Bunun için, göç edilecek yeni devletlerdeki yaşam şartları önemlidir. Halen ikamet ettikleri ülkelerde ekonomik refahı kazananlar olduğu gibi, ekonomik sıkıntılar da yaşayanlar da vardır. Ekonomik refahı kazananların birden göç kararı almaları mümkün değildir. Ekonomik sıkıntılar yaşayanlar içinde göç edecekleri ülkede tutunma güvencelerinin garantisi yoktur. Bunun için bu yaş grubunun, göç kararı alabilmesi için zamana ihtiyacı vardır. Dolayısıyla diğer iki nesle göre göç oranının düşük olması doğaldır.

Tablo 3: Araştırmaya Katılan Ahıskalı Türklerin Doğum Yerlerine Göre Dağılımı

Doğum Yeri	Sayı	%
Gürcistan-Ahıska	25	10,0
Azerbaycan	28	11,2
Özbekistan	132	53,0
Kazakistan	40	16,1
Kırgızistan	24	9,6
TOPLAM	249	100,0

Tabloda ankete katılanların doğdukları ülke ve oransal dağılımları verilmiştir. Tabloda dikkat çeken husus, Gürcistan-Ahıska doğumlarının nüfusun en yaşlı ve en azlığıdır. Aynı zamanda sürgün edilen ülkelerdeki nüfusun sayısal çoğunluğudur (Bayraktar, 2013: 87-92).

Dinin İnancın Önemi

Dini inanç, insanı yüce ve kutsal olarak kabul ettiği bir varlığa bağlamaktadır. Kutsal değerler insana güven, iç huzuru ve gönül rahatlığı vererek, insanın hayatını anlamlı hale getirmektedir. Aynı zamanda hem hayattan zevk almasını ve mutlu olmasını hem de hayatın acı, üzüntü ve ıstırapları karşı-

sında dayanma, sabır ve metanet duygularının güçlenmesini sağlamaktadır. Bu anlamda din, “insanın sarıldığı bir kurtarma aracı”(Mardin,1995:45) konumundadır. Dini inancın anlam ve öneminin anlaşılması açısından Erik H. Erikson’un tespitleri önemlidir; bütün dinlerde ortak olan şeyler şunlardır: “Dünya nimetleri gibi, manevi sağlık dağıtan Yaradan ya da Yaradanlara zaman- zaman çocuksu teslim olmuş; insanın önemsizliğini belli eden bir küçülme ya da alçakgönüllü davranış; dua yoluyla kötü davranıştan uzaklaşma, kötü düşünce ve niyetlerin itiraf edilmesi ve tanrısal rehberlik sayesinde iç huzuru için içten gelen yakarış; son olarak, bireysel güvenin ortak bir inan, bireysel güvensizliğin ortak olarak kavramlaştırılmış bir kötülük olması gereği; Öte yandan, bireyin kendine gelmesinin kaynağını çoğunluğun katıldığı ayinlerde bulması ve cemaate güvenin bir işareti haline gelmesi de ortak noktalardandır. (Mardin,1995: 46)

Dini İnanç, hemen her toplumda görülen sosyal bir olgudur. Fakat dini inancın derecesi toplumdan topluma, zamandan zamana farklılaşmaktadır. Türkiye’ye farklı ülkelerden göç eden Ahıskalı Türklerin farklı ülkelerde değişen ve gelişen hayat şartlarının (sürgün ve göç bölgelerindeki şartlar), insanların dine veya dini inanca verdikleri önemi hangi boyutlarda etkilediği değerlendirilmiştir. Araştırmaya katılanların dini inanca ne derecede önem verdiklerini aşağıdaki tablo ortaya koymaktadır.

Tablo 4: Araştırmaya Katılan Ahıskalı Türklere Göre Dini İnançın Önemi

Sizce Dini İnanç Önemli midir?	Yaş Grupları			TOPLAM
	18-30	31-50	51+	
Evet	31	92	78	201
	73,8 %	76,7 %	89,7 %	80,7 %
Hayır	0	1	0	1
	,0 %	,8 %	,0 %	,4 %
Yerine Göre Önemlidir	11	27	9	47
	26,2 %	22,5 %	10,3 %	18,9 %
TOPLAM	42	120	87	249
	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Dini inancın insan ve toplum hayatındaki önemli olduğunu kabul edenlerin oranı yüksek düzeydedir(%80,7). *Yerine göre önemlidir diyenlerin* oranı ise %18,9’dur. Birlikte düşünüldüğünde araştırma alanımızda dini inanca büyük önem verildiğini ve onun sosyal hayatta anlamlı bir boyuta sahip olduğunu görülmektedir. Dini inancın insan ve toplum hayatında önemli olduğunu kabul etmeyenlerin oranı ise çok düşük (%0,8) düzeydedir.

Araştırma verilerine kuşaklar açısından bakıldığında, dini inancın önemini kabul edenlerin oranı her yaş grubunda (18–30 Yaş % 73,8 / 31–50

Yaş % 76,7 / 51+ Yaş % 89,7) yüksek düzeylerde dir. *Yerine göre önemlidir diyenlerin* oranları ise (18–30 Yaş % 26,2 / 31–50 Yaş % 22,5 / 51+üzeri Yaş 10,3) bir birine yakın oranlarda görülürken, *hayır diyenlerin* oranı da her yaş grubunda %0,0'dır. (Bayraktar, 2013: 120-122)

Namaz İbadetinin Önemi

İslam dininde ibadetler söz konusu olduğunda akla ilk gelen ibadet türü namaz ibadetidir. Namaz ibadetleri arasında da günlük beş vakit kılınan namaz ilk sırada gelmektedir. Namaz Kur'an'da *Ve namazı kılınız, zekatı da veriniz ve rüku edenler ile beraber rüku ediniz* (Bakara:2/43) , *Sabır ile ve namaz ile yardım isteyiniz. Ve namaz şüphe yok ki ağır bir iş tir. Ancak Allahtan korkanlar için değil* (Bakara:2/45) gibi ayetlerle farz kılınmıştır. Ayrıca Hz. Muhammed'in *Namaz dinin direğidir* (El-Acluni,h.1325: 31/El-Gazzali, 1975: 399) ifadesi de çok bilinen bir hadistir.

Araştırma alanımızı oluşturan Ahıskalı ailelerle yapmış olduğumuz mülakatlarda, namaz ibadetinin gereksiz olduğuna inanan kimseye rastlanmamıştır. Namaz ibadetini yerine getiremeyenler bile kendi ihmallerinden kaynaklandığını belirtmişlerdir. Namaz kılanlara baktığımızda, çoğunluğun 51+üzeri yaş grubunun oluşturduğunu, fakat diğer yaş gruplarında da artış olduğu gözlemlenmiştir. Yine mülakatlarda, Sovyetlerin dağılmasından sonra sağlıklı dini bilgi ve ibadetlerin öğrenilmesi konusunda büyük artış olduğu, özellikle Türkiye'ye göç sonrası her yaş grubunda beş vakit namaz kılanlarda sayıca artış olduğu belirtilmiştir. Bu durum Ahıskalıların yoğun olduğu semt ve mahalle camilerinde de müşahede edilmiştir.

Tablo 5: Araştırmaya Katılan Ahıskalı Türklerde Namaz Kılma ile Yaş Grupları Arasındaki İlişki

Namaz İbadeti İle İlgili Aşağıdakilerden Hangisi Sizin Durumunuza İfade Eder.	Yaş Grupları			TOPLAM
	18-30	31-50	51+	
Beş Vakit Kılarım	18 42,9 %	22 18,3 %	31 35,6 %	71 28,5 %
Günde Beş Vakitten Az Kılıyorum	1 2,4 %	10 8,3 %	5 5,7 %	16 6,4 %
Ara-Sıra Kılarım	13 31,0 %	51 42,5 %	37 42,5 %	101 40,6 %
Ramazanda Kılarım	8 19,0 %	18 15,0 %	6 6,9 %	32 12,9 %
Yaşlanınca Kılacağım	2 4,8 %	11 9,2 %	2 2,3 %	15 6,0 %
Hiç Kılmıyorum	0 0 %	8 6,7 %	6 6,9 %	14 5,6 %
TOPLAM	42	120	87	249
	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

350
~

Yapılan Ki-kare testinde, elde edilen $X^2=22,914$, $DF=10$, 05 düzeyinde Ki-kare çizelgesinde $X^2=18,307$ olduğuna göre Vakit Namaz kılma ile yaş grupları arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Araştırmaya katılanların günlük namaz kılma oranlarına bakıldığında ise, beş vakit namaz kıldığını belirtenlerin oranı (18-30 Yaş % 42,9 / 31-50 Yaş % 18,3 / 51+üzeri Yaş % 35,6) dır. Ara-sıra kılarım belirtenlerin oranı (18-30 Yaş % 31,0 / 31-50 Yaş % 42,5 / 51+üzeri Yaş % 42,5) tir. Diğer ifadelerdeki belirtilen oranlar düşük düzeylerde farklılık göstermektedir.

Bu sonuçlara göre, beş vakit namaz kıldığını belirtenlerin oranlarında 18-30 yaş grubuyla 51+üzeri yaş grubunun oranları bir birine yakın oranlarla yüksek düzeydeyken, 31-50 yaş grubunun oranı belirgin bir şekilde düşük düzeydedir.

Birbirinden oldukça farklı düzeylerde yüksek ve düşük olan oranların her yaş grubuyla doğrudan ilişkisi vardır. Yaş gruplarındaki bu farklılıkların nedeni ise yaşadıkları dönemlerle ilgilidir. Zira namaz kılma oranının yüksek olduğu 51+üzeri yaşta olanlar hem aileden hem de Ahıska'daki mektep ve medreselerden dini eğitim almışlardır. 1932 yılına kadar Ahıska'daki camiler ve medreseler faal olup, hocaları ve müderrisleri de İstanbul'daki yüksek medreselerden eğitim ve öğretim görmeye devam etmişlerdir. 51 yaş üzeri olanlar dini eğitim ve öğretim açısından böyle şanslı bir dönemi yaşamış-

lardır. Bunun doğal sonucu olarak ta bu yaş grubunda ibadetlere bağlılık yüksek düzeydedir.

Namaza bağlılıkta yüksek oranların görüldüğü diğer yaş grubu ise 18-30 yaş grubudur. Bu grup, 51+üzeri yaş grubunun torunları, 31-50 yaş grubunun da çocuklarıdır. Yeni yetişen bu yaş grubu dedelerinden veya babalarından etkilenmemiştir. Bu kuşak, ne dindar hayatın yaşandığı dedelerinin dönemini, ne de Sovyet sisteminin hâkim olduğu dönem tam olarak bilmemektedir. Sovyetlerin dağılım sürecinde doğmuş olan bu yeni kuşak yukarıda belirtildiği gibi kendi hayat güvencesini ararken aynı zamanda dinle ilgili gerçek kaynaklarla tanışma fırsatı bulmuştur. Örneğin bu dönemde(1985) Azerbaycan'a Türkiye ve İran'dan Kur'anı Kerimler getirilip halka satılmasına şahit olmuşlardır. 1991'den itibaren de (Arap-İran-Türkiye'den) dini cemaatlerin aracılığıyla din görevlisi ve dini kitaplar gönderilmeye başlamıştır. Bütün bunlara şahit olan bu genç kuşak, bu yeni kaynaklardan ve din görevlilerinden gerçek ve doğru bilgiler edinmiştir. Dolayısıyla ibadetleri yerine getirme hususunda bireysel dindarlığa yönelik yükselmiştir. Tablolardaki verilerin yüksekliği de bunu ispatlamaktadır.

Namaza bağlılık konusunda diğer iki yaş grubuna göre daha zayıf olan yaş grubu 31-50 yaş grubudur. Bu kuşakta Sovyet sisteminin bütün özelliklerini görmek mümkündür. Bu kuşak, ilköğretimden üniversiteye kadar Darwin teorisine dayalı eğitim görmüş, yüksek öğrenimde de ateizm felsefesine dayanan eğitime tabi tutulmuştur. Dinin bir afyon olduğu, peygamber diye bir şey olmadığı, kendine peygamber diyen kişilerin aslında birer filozof ve yazar oldukları iddia edilmiştir. Dini kitapların birer safsata, din adamlarının da medeni olmayan, asalak insanlar oldukları anlatılmıştır. Dolayısıyla bu yaş grubu, dini bilgi ve ibadeti evde büyüklerinin gizli yaşantısından ve onların anlattıklarından öğrenmiştir. Sistematik Sovyet eğitimi ile evdeki geleneksel eğitim arasında sıkışıp kalan bu kuşak din konusunda sürekli olarak bocalamıştır. Evde öğrendikleri ile okullarda ve iş hayatında öğrendikleri arasında sürekli karşılaştırma yaparak kararsız yaşayan bu kuşakta, yaşadıklarının doğal sonucu olarak dini bilgi ve ibadet konuları zayıf kalmıştır. Nitekim Tabloda çıkan oranlarda bunu doğrulamaktadır. Bu koşullarda bu sonuçlar doğaldır.

Ara sıra kıyırım belirtenlerin oranlarına bakıldığında her yaş grubunun oranları bir birine yakındır. Bu da namaz kılanların günden güne yükselmesine işaret etmektedir. Bu tarz namaz kılanların davranışlarını Türkiye'deki insanların yaşam şekli etkilemektedir.

Ortaya çıkan tablo; her yaş grubunda günde beş vakit namaz kılma oranının % 50'nin altında olduğunu göstermektedir. % 50'nin altında olan oranlar her yaş grubuna göre farklı olup, aralarında bir paralellik yoktur.

Tablo 6: Araştırmaya Katılan Ahıskalı Türklerde Namaz Kılmak ile Geldikleri Ülkeler Arasındaki ilişki

Namaz İbadeti İle İlgili	Türkiye'ye Hangi Ülkeden Göç Ettiniz				TOPLAM
	Azerbaycan	Özbekistan	Kazakistan	Kırgızistan	
Aşağıdakilerden Hangisi					
Sizin Durumunuzu İfade Eder					
Beş Vakit Kılarım	29 31,5 %	22 31,0 %	11 25,0 %	9 21,4 %	71 28,5 %
Günde Beş Vakit	2	6	4	4	16
Az Kılıyorum	2,2 %	8,5 %	9,1 %	9,5 %	6,4 %
Ara-Sıra Kılarım	30 32,6 %	31 43,7 %	17 38,6 %	23 54,8 %	101 40,6 %
Ramazanda Kılarım	15 16,3 %	7 9,9 %	5 11,4 %	5 11,9 %	32 12,9 %
Yaşlanınca Kılacağım	6 6,5 %	4 5,6 %	5 11,4 %	0 ,0 %	15 6,0 %
Hiç Kılmıyorum	10 10,9 %	1 1,4 %	2 4,5 %	1 2,4 %	14 5,6 %
TOPLAM	92	71	44	42	249
	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Verilere göre yapılan Ki kare değerlendirmesinde $X^2=23,005$, $DF=15$, 05 düzeyinde ki-kare çizelgesinde $X^2=24,996$ olduğuna göre beş vakit Namaz kılanlar ile göç edilen ülkeler açısından anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

Araştırmaya katılanların namaz kılma oranlarını geldikleri ülkeler açısından değerlendirdiğimizde, beş vakit namaz kılanlar ile ara sıra namaz kılanların oranlarında farklılıklar görmekteyiz. Beş vakit namaz kılanların oranları (Azerbaycan % 31,5 / Özbekistan % 31,0 / Kazakistan % 25,0 / Kırgızistan % 21,4) tür. Ara sıra kılanların oranları ise (Azerbaycan % 32,6 / Özbekistan % 43,7 / Kazakistan % 38,6 / Kırgızistan % 54,8) dir. Diğer ifadelerde oranlar düşük düzeydedir.

Elde edilen veriler ve ki-kare değerlendirmesindeki ilişkilendirmeye baktığımızda, daha önce yaşadıkları ülkelere göre namaz kılma oranlarının % 50'in altında olduğunu görmekteyiz. Bunun sebebi, sürgün ülkelerdeki toplulukların dini ve kültürel koşullar açısından yaşadığı farklılıklara bağlanabilir. Kazakistan ve Kırgızistan'dan göç edenlerin namaz kılma oranları, Azerbaycan ve Özbekistan'dan göç edenlere göre düşük düzeyde görülmektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Sovyet döneminde Kazakistan

ve Kırgızistan'da Rus ve Alman nüfusu ülkedeki Kazak Türkleri ve Kırgız Türkleri nüfusunun yarısıyla eş değerde olmuştur. Bu nedenle, her iki ülkede Sovyet Rus politikası daha baskın olmuştur. Her iki ülke halkının dil-din-ahlaki değerleri unutturulmaya çalıştırılmıştır. Ülkenin resmi kurum ve kuruluşlarında, sosyal yaşam eğlence merkezlerinde Rus kültür edebiyatı ve aile ahlakına ağırlık verilmiştir. Her il, ilçe, kasaba ve köylerde eğitim ve eğlence amaçlı Gimnazyum-Kolej (Rus Kültür ve Musiki eğitimi veren Lise-Kolej) Spor, Sinema ve Diskotek merkezlerinin olması, ülke nüfusunu kendi geleneksel-kültürel değerlerinden uzak tutmuştur. Dolayısıyla ülkedeki bu mevcut yaşam tarzından Ahıskalılar da etkilenmiştir. Her iki ülkedeki Ahıskalılar, Rus dil-kültür edebiyatını ve yaşam tarzını iyi bilmekle beraber kendi geleneksel-kültürel değerlerinden uzak kalmışlardır. Fakat ortam ne kadar farklı olsa da Ahıskalılar dışa kapalı toplum olmanın sonucu inanç ve ibadetlere olan bağlılıklarını korumaya çalışmışlardır. Bunun için Kazakistan ve Kırgızistan'dan göç edenlerde namaz kılma oranları düşük düzeylerde dir. Burada yerli Müslüman nüfusun (Kazak ve Kırgız Türkleri) dini inançlara ve ibadete bağlılığı, gayrimüslim nüfustan (Ruslar ve Almanlar) ne kadar etkilendiği farklı bir araştırma konusudur.

Azerbaycan ve Özbekistan'dan göç edenlere gelince; bu iki ülke nüfusunun geneli Türk soylu ve Müslüman halklardan (Özbekistan'da - Özbek, Tacik, Tatar, Ahıskalı; Azerbaycan'da - Azerbaycanlı, Ahıskalı) oluşmaktadır. Bu ülkelerin sosyal ve kültürel hayatlarında; giyim-kuşam, yeme-içme, düğün-nişan, doğum-cenaze törenleri, ata sporlarında geleneğe ve milli kimliğe bağlı kalınmıştır. Bu kültürel değerlerin içinde halkın inancı da kendini hissettirmiştir. Ülke nüfusu, karşılıklı olarak kültürel ve dini bayramlara iştirak etmişlerdir. Bu durum Ahıskalılarda ve yerli Müslüman Türk halklarında kaynaşmayı ve dini hayata bağlılığı artırmıştır. Bu bağlamda Azerbaycan ve Özbekistan'dan göç eden Ahıskalılarda namaz kılma oranının yüksekliği doğaldır.

Tablo 7: Araştırmaya Katılan Ahıskalı Türklerde Namaz Kılma ile Öğrenim Düzeyleri Arasındaki İlişki

Namaz İbadeti İle İlgili Aşağıdakilerden Hangisi Sizin Durumunuzu İfade Eder	Öğrenim Durumunuz				
	İlk Okul	Orta Okul	Lise	Yüksek- kul Üni- versite	TOPLAM
Beş Vakit Kılarım	5 30,0 %	8 33,3 %	31 31,0 %	27 23,9 %	71 28,5 %
Günde Beş Vakitten Az Kılıyorum	2 20,0 %	1 4,2 %	7 7,0 %	6 5,3 %	16 6,4 %
Ara-Sıra Kılarım	4 40,0 %	7 29,2 %	33 33,0 %	57 50,4 %	101 40,6 %
Ramazanda Kılarım	0 0 %	3 12,5 %	15 15,0 %	14 12,4 %	32 12,9 %
Yaşlanınca Kılacağım	1 10,0 %	2 8,3 %	7 7,0 %	5 4,4 %	15 6,0 %
Hiç Kılmıyorum	0 0 %	3 12,5 %	7 7,0 %	4 3,5 %	14 5,6 %
TOPLAM	12	24	100	113	249
	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

354
~

Yapılan Ki-kare testinde, elde edilen $X^2=21,076$, $DF=25$, 05 düzeyinde Ki-kare çizelgesinde $X^2=37,652$ olduğuna göre Namaz kılanlar ile eğitim düzeyi arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Araştırmaya katılanları, namaz kılma ile eğitim düzeyleri açısından değerlendirdiğimizde, oranlar *beş vakit namaz kılanlar ile ara-sıra kılanlar arasında* değişiklik göstermektedir. *Beş vakit kılanların* oranları (İlkokul % 30,0 / Orta Okul % 33,3 / Lise % 31,0 / Yüksek Okul-Üniversite % 23,9) dur. *Ara-sıra kılanların* oranları (İlk Okul % 40,0 / Orta Okul % 29,2 / Lise % 33,0 / Yüksek Okul-Üniversite % 50,4) tür. Diğer ifadeler düşük düzeylerde-dir.

Veriler, Sovyet sisteminde uygulanan eğitim sisteminin doğal sonuçlarını göstermektedir. Bu nedenle, bu tür toplumların namaz kılma oranlarını, eğitim düzeyleriyle ilişkilendirmekle mantıklı bir sonuca varmamız mümkün değildir. Çünkü ilkokuldan üniversiteye kadar dinden yoksun bir eğitime tabi tutulması, eğitimin az veya çok olması dine ve ibadete bağlılığı hiçbir şekilde etkilememiştir.

Türkiye’de ise dini eğitimin ilkokuldan lise sonuna kadar mecburi olması, toplumsal hayatta dinin yaşanması, günde 5 vakit ezan okunması, giyim kuşamda dini hassasiyetlerin hâkim olması, Türkiye’ye göç eden Ahıskalılarda dini bilgilerin artmasına ve ibadetlerin yerine getirilmesini artıracaktır.

Tablo 8: Araştırmaya Katılan Ahıskalı Türklerde Namaz Kılma ile Gelir Düzeyleri Arasındaki İlişki

Namaz İbadeti İle İlgili Aşağıdakilerden Hangisi Sizin Durumunuzu İfade Eder	Ailenizin Aylık Toplam Geliri Ne Kadardır			TOPLAM
	500-1.000 TL	1.000-1.500 TL	1.500-2.000 TL	
Beş Vakit Kılarım	23 25,3 %	29 31,2 %	19 29,2 %	71 28,5 %
Günde Beş Vakit-ten Az Kılıyorum	2 2,2 %	7 7,5 %	7 10,8 %	16 6,4 %
Ara-Sıra Kılarım	36 39,6 %	37 39,8 %	28 43,1 %	101 40,6 %
Ramazanda Kılarım	12 13,2 %	13 14,0 %	7 10,8 %	32 12,9 %
Yaşlanınca Kılacağım	5 5,5 %	7 7,5 %	3 4,6 %	15 6,0 %
Hiç Kılmıyorum	13 14,3 %	0 0 %	1 1,5 %	14 5,6 %
TOPLAM	91	93	65	249
	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Elde edilen $X^2=25,561$, $DF=10$, 05 düzeyinde Ki-kare çizelgesinde $X^2=18,307$ olduğuna göre Namaz kılanlar ile Gelir düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Araştırma verilerine bakıldığında, her gelir düzeyinde oranlar, bir birine yakın düzeylerdedir. *Beş vakit namaz kılanların* oranları (Gelir düzeyleri 500-1.000 TL % 25,3 / 1.000-1.500 TL % 31,2 / 1.500-2.000 TL % 29,2) dir. *Ara-sıra namaz kılanların* oranları (500-1.000TL % 39,6 / 1.000-1.500TL % 39,8 / 1.500-2.000TL % 43,1)'dir. Diğer ifadelerde düşük düzeylerde olmakla beraber *Ramazanda kılarım* diyenlerin oranları nispeten farklılık göstermektedir (Bayraktar, 2013: 132-142).

Cuma-Teravih-Bayram Namazları

Cuma namazı, İslam dininde çok önemli kabul edilen haftalık toplu ibadet günüdür. Günde beş vakit kılınan vakit namazları gibi farz bir namazdır. Kur'anda *Ey iman edenler! Cuma günü namaza çağrılınca Allah'ı anmaya (namaza) koşun ve alışverişi bırakın. Eğer bilerseniz, bu sizin için daha hayırlıdır* (Cuma,62/9) buyrulmaktadır.

İnanan kitlelerin hergün önemli bir sorumluluk ve külfet gibi gördüğü vakit namazlarına göre haftada bir defa kılınan Cuma namazına daha fazla ilgi gösterildiği bilinen bir gerçekliktir. Özellikle beş vakit namazı hiç kılamayanlar ve ara-sıra kılabilenler, hiç olmazsa haftada bir defa Cuma namazımızı kılalım diye düşünmektedir. Bunlar Cuma namazına katılımı önemli ölçüde yükseltmektedir.

Tablo 9: Araştırmaya Katılan Ahıskalı Türklerde Cuma Namazı Kılma ile Yaş Grupları Arasındaki İlişki

Cuma Namazı Kılıyor musunuz?	Yaş Grupları			TOPLAM
	18-30	31-50	51+	
Her Hafta Düzenli Kılarım	27 65,9 %	75 62,5 %	63 72,4 %	165 66,5 %
Bazen Kılarım	14 34,1 %	39 32,5 %	23 26,4 %	76 30,6 %
Hiç Kılmam	0 0 %	6 5,0 %	1 1,1 %	7 2,8 %
TOPLAM	41 100,0 %	120 100,0 %	87 100,0 %	248 100,0 %

Bu bağlamda, Ahıskalılarda Cuma namazı kılma oranlarına bakıldığında, *her hafta kılanların* oranları (18-30 Yaş % 65,9 / 31-50 Yaş % 62,5 / 51+üzeri Yaş 72,4) her yaş grubunda bir birine yakın yüksek oranlarda olduğu görülmektedir. *Bazen kılanların* oranları ise (18-30 % 34,1 / 31-50 Yaş % 32,5 / 51+üzeri Yaş 26,4) bir birine yakın düşük oranlardadır. Buna karşılık *hiç kılmayanların* oranları tüm örneklem içerisinde % 5-6 düzeyindedir.

Tablo 10: Araştırmaya Katılan Ahıskalı Türklerde Teravih Namazı Kılma ile Yaş Grupları Arasındaki İlişki

Ramazanda Teravih Namazı Kılıyor musunuz?	Yaş Grupları			TOPLAM
	18-30	31-50	51+	
Her Ramazanda Düzenli Olarak Kılıyorum	16 38,1 %	64 53,3 %	65 74,7 %	145 58,2 %
Her Ramazanda Bazı Akşamları Kılıyorum	22 52,4 %	35 29,2 %	14 16,1 %	71 28,5 %
Bazı Yıllar Kılıyorum	2 4,8 %	11 9,2 %	3 3,4 %	16 6,4 %
Hiç Kılmıyorum	2 4,8 %	10 8,3 %	5 5,7 %	17 6,8 %
TOPLAM	42 100,0 %	120 100,0 %	87 100,0 %	249 100,0 %

Yapılan Ki-Kare testinde de, elde edilen $X^2=24,187$, $DF=6$, 05 düzeyinde ki-kare çizelgesinde $X^2=12,592$ olduğuna göre teravih kılma ile yaş grupları arasında anlamlı ilişki vardır. Bunun sebebi Ahıskalılarda toplu geleneksel ibadetlere önem verilmesidir.

Teravih namazı, Ramazan ayına mahsus olmak üzere yatsı namazından sonra kılınan sünnet bir namazdır. Cuma namazından farklı olarak farz namaz olmayıp sünnet bir namaz olmasıdır.

Teravih namazı, Ramazan ayında her gece kılındığı ve Cuma namazına göre daha uzun olduğu için, bu namazı kılma oranları da değişmektedir. Yani teravih namazına devamlılık farklılık göstermektedir. Öyle ki kişi kimi zaman namazını evinde de kılabilir. Hatta oruç tuttuğu halde teravih namazını arada kılan veya hiç kılmayan da bulunmaktadır.

Bu bağlamda araştırmaya katılanların Teravih namazı kılma sıklığına baktığımızda, *Teravih namazını düzenli kılanların* oranı (18-30 Yaş % 38,1 / 31-50 Yaş % 53,3 / 51+üzeri Yaş % 74,7) dir. *Bazı akşamlar kılanların* oranı (18-30 Yaş % 52,4 / 31-50 Yaş % 29,2 / 51+üzeri Yaş 16,1) dir.

Bulgulara göre, yaşlı kuşakta teravih namazı kılma oranı önemli ölçüde artmaktadır. Buna karşılık, bazı akşamlar teravih kılma oranı ise, yaş sınırı aşağıya indikçe artmaktadır. Demek ki teravih namazlarında yaş grupları önemli belirleyici etkindir.

Tablo 11: Araştırmaya Katılan Ahıskalı Türklerin Bayram Namazı Kılma Durumları

Bayram Namazı Kılma Sıklığınız?	Yaş Grupları			TOPLAM
	18-30	31-50	51+	
Her Bayram Kılıyorum	39	104	82	225
	95,1 %	86,7 %	94,3 %	90,7 %
Bazı Bayramlar Kılıyorum	2	11	5	18
	4,9 %	9,2 %	5,7 %	7,3 %
Hiç Kılmıyorum	0	5	0	5
	0 %	4,2 %	0 %	2,0 %
TOPLAM	41	120	87	248
	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Namaz ibadeti açısından, en çok ilgi gösterilene bayram namazıdır. Ramazan ve Kurban Bayramları olmak üzere yılda iki defa bayram namazı kılınmaktadır. Bu namazlara toplumun büyük çoğunluğu katılım göstermektedir. Bayram namazları sünnet olmasına rağmen bu namazlara katılım oldukça yüksektir. Bayram namazlarına katılım bir coşku atmosferinde olduğundan, büyük ilgi görmektedir. Örneğin Ramazan ayında oruç tutmayanlar bile bu namaz ibadetine katılmaya çalışmaktadırlar. Araştırmamıza katılanlarla yaptığımız mülakatlarda da Bayram namazlarına gitmeyenlere rastlanılmamıştır.

Bu bağlamda bayram namazı kılanlarla ilgili bulgulara baktığımızda, her yaş grubunda *her Bayram Kılanların* oranlarını (18–30 Yaş % 95,1 / 31–50 Yaş % 86,7 / 51+üzeri Yaş % 94,3) yüksek düzeyde olduğunu görüyoruz. *Bazı Bayramlar veya hiç kılmayanların* oranlarının ise düşük düzeyde olduğunu görüyoruz. Yukarıda belirttiğimiz gibi, bayram namazlarına katılım

oranı vakit namazlarına göre çok yüksektir. Araştırmamızın verileri de, bu tespitimizi desteklemektedir.

Cuma namazı ve bayram namazı gibi toplu ibadetlere Ahıskalılarının her yaş grubunda katılımın yüksek olduğu görülmektedir. Bireysel ibadetlere oranla toplu ibadetlerin daha çok ilgi gördüğü, bu konuda her yaş grubu arasında kabul ve davranış şekli olarak paralellik bulunmaktadır(Bayraktar, 2013: 142-146).

Oruç İbadeti

İslam'ın beş temel şartından birisi de oruç ibadetidir. Yılda bir ay sabah tan yerinin aydınlanmaya başlamasından akşam vaktine kadar hiçbir şey yemeden, içmeden ve cinsi münasebette bulunmadan bedenle yapılan bir ibadettir. Kur'anda orucun başlangıç ve bitiş vakti, mecazi bir anlatımla şöyle belirtilmektedir: *...Fecrin beyaz ipliği (aydınlığı) siyah ipliğinden (siyahlığından) ayırt edilecek hale gelinceye kadar yiyip içiniz, sonra akşama kadar orucu tamamlayın...* (Bakara, 2/187) Ramazan ayı Müslümanlar açısından ayrı bir öneme sahiptir. Yılın diğer aylarıyla mukayese edildiğinde, bu ayda ayrı bir coşku ve heyecan yaşanmaktadır. Çünkü insanlar sabahtan akşama kadar aç ve susuz bir şekilde Allaha ibadet etmenin ve O'na olan bağlılıklarını göstermenin mutluluğu içerisindeyler. Bu ayda yeme ve içme olmadığı gibi insanları konuşma ve davranışlarında da diğer aylara göre bir farklılık gözlenmektedir. İnsanlar bir birlerini kırmamaya, dedikodu yapmama, başkalarını incitmemeye dikkat etmektedirler. Hatta bir olumsuzluk olduğunda “ağzım bağlı, mübarek ramazan günü” gibi ifadeler kullanarak kötü ve istenmeyen davranışlardan uzak olmaya çalışmaktadırlar.

Tablo 12: Araştırmaya Katılan Ahıskalı Türklerde Oruç Tutma ile Yaş Grupları Arasındaki İlişki

Ramazan Ayında Oruç Tutarımsınız?	Yaş Grupları			TOPLAM
	18-30	31-50	51+	
Hergün Oruç Tutarım	38	101	77	216
	90,5 %	84,2 %	88,5 %	86,7 %
Hergün Oruç Tutmaya Gücüm Yetmiyor	0	8	7	15
	,0 %	6,7 %	8,0 %	6,0 %
Bazı Günlerde Oruç Tutarım	1	11	2	14
	2,4 %	9,2 %	2,3 %	5,6 %
Hiç Oruç Tutmam	1	0	1	2
	2,4 %	,0 %	1,1 %	,8 %
Diğer-İlgim Yok	2	0	0	2
	4,8 %	,0 %	,0 %	,8 %
TOPLAM	42	120	87	249
	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Yapılan Ki-kare testine göre elde edilen $X^2=20,821$, $DF=8$, 05 düzeyinde ki-kare çizelgesinde $X^2=15,507$ olduğuna göre Oruç tutma ile yaş grupları arasında anlamlı ilişki bulunmaktadır.

Yukarıdaki oruç tutma ile ilgili bulgulara bakıldığında, araştırmaya katılanların büyük çoğunluğunun oruç tuttuğunu görmekteyiz. Yaş gruplarında *her gün oruç tutanların* oranları (18-30 Yaş % 90,5 / 31-50 Yaş % 84,2 / 51+üzeri Yaş 88,5) tir. Çok küçük bir oranın da *gücü yetmediğini, bazı günler tutarım veya oruç tutmam* dedikleri görülmüştür.

Ortaya çıkan bulgular göstermektedir ki, yaş gruplarının oruç tutma oranları bir birine yakın düzeydedir. Ahıskalılarda cemaat halinde yaşanan geleneksel taklidi ibadetlere büyük önem verildiği görülmektedir. Yapılan mülakatlarda da Ramazan ayında Ahıskalı ailelerin otuzar kişilik gruplara bölünerek, her gün bir ailenin evinde oruç açılarak, ardından Kur'an okunarak, namaz kılınıp, dualar edildiği ifade edilmiştir. Her ailenin ramazanda iftar açtırmaya büyük önem verdiği belirtilmiştir. Ayrıca oruç ibadetlerinin Sovyet döneminde de evlerde yaşanarak geleneksel hâl aldığını ve bu geleneksel durumun Türkiye'de de (camilyer olmasına rağmen) devam ettiğini-yaşandığını ifade etmişlerdir.

Tablo 13: Araştırmaya Katılan Ahıskalı Türklerde Oruç Tutma ile Geldikleri Ülkeler Arasındaki İlişki

Ramazan Ayında Oruç Tutar mısınız?	Türkiye'ye Hangi Ülkeden Göç Ettiniz				TOPLAM
	Azerbaycan	Özbekistan	Kazakistan	Kırgızistan	
Her Gün Oruç Tutarım	78 84,8 %	63 88,7 %	38 86,4 %	37 88,1 %	216 86,7 %
Her Gün Oruç Tutmaya Gücüm Yetmiyor	4 4,3 %	4 5,6 %	2 4,5 %	5 11,9 %	15 6,0 %
Bazı Günlerde Oruç Tutarım	8 8,7 %	2 2,8 %	4 9,1 %	0 ,0 %	14 5,6 %
Hiç Oruç Tutmam	2 2,2 %	0 ,0 %	0 ,0 %	0 ,0 %	2 ,8 %
Diğer İlginç Yok	0 ,0 %	2 2,8 %	0 ,0 %	0 ,0 %	2 ,8 %
TOPLAM	92	71	44	42	249
	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Elde edilen $X^2=17,370$, $DF=12$, 05 düzeyinde ki-kare çizelgesinde $X^2=21,026$ olduğuna göre Oruç tutma ile ülkeler açısından anlamlı bir ilişki yoktur.

İfadelere baktığımızda, *Hergün Oruç Tutanların* oranları (Azerbaycan % 84,8 / Özbekistan % 88,7 / Kazakistan % 86,4 / Kırgızistan % 88,1) yüksek düzeydedir. Diğer ifadelerde oranlar düşük düzeydedir (Bayraktar, 2013: 146-148).

Araştırma verilerinde Oruç tutanların oranlarının yüksek düzeylerde olma sebebi, buldukları ülkelerde diğer Müslüman Türk topluluklarına (Kazak-Kırgız-Özbek-Azerbaycanlı) göre Ahıskalılar Ramazanı cemaat halinde daha düzenli yaşamaktadırlar. Bu nedenle ülkeler açısından farklılık bulunmamaktadır. Türkiye'ye göç eden Ahıskalı aileler de ramazanı cemaat halinde yaşamaya büyük önem vermektedirler.

AİLE-DİN İLİŞKİSİ

Aile, toplumun en küçük sosyal bir kurumudur. İlkel ya da modern her toplumda aile kurumu bulunmaktadır. Bu anlamda tarih boyunca bütün toplumlarda aile en temel sosyal bir birlik olarak görülmektedir (Mensching, 1944: 14). R.H.Lowie, aile kurumunu tüm toplumsal yapılarda “her yerde hazır ve nazır bir sosyal ünite” (Wach, 1995: 93) olarak tanımlamaktadır. Toplumsal yapı tek-tek ailelerin bir araya gelmesinden oluşmaktadır. Aile ise, kadın ve erkek iki kişinin evlenmesi sonucu oluşan bir birlikteliktir. Bu birlikteliklerin bir araya gelmesi toplumsal yapıyı oluşturmaktadır. Toplumların yapılarına göre çok farklı kurumları bulunmaktadır. Bir toplumda bulunan bazı kurum ve kuruluşlar diğer toplumlarda bulunmaya bilir. Ancak aile öyle sosyal kurumdur ki onun olmadığı bir toplumdan söz etmek mümkün değildir. Ailenin kuruluşu, yapısı ve işleyişi toplumdan topluma, hatta aileden aileye değişmekle beraber, onsuz bir toplumun oluşması mümkün değildir. Dolayısıyla aile; toplumların en küçük temel, değişmez sosyal bir kurumudur. Bu olgu dün olduğu gibi bugünkü toplumsal yapılarda da varlığını devam ettirmektedir.

Aile, biyolojik, psikolojik, hukuki, ahlaki, iktisadi ve dini bağlara dayalı sosyal bir birlikteliktir (Günay, 1998: 239). Bu anlamda aile bireyleri arasında maddi ve manevi bir bağlılık bulunmaktadır. Adeta tüm yönlerden aile bireyleri arasında sıkı bir ilişki ve bağlılık söz konusudur. Ayrıca aile, bireyin ihtiyaçlarını giderdiği, huzur bulduğu, sığındığı önemli bir mekândır. Bu mekân, bireye hem maddi bir sığınma imkânı sağlamakta hem de onun manevi alanda huzur bulmasını temin etmektedir. Yine aile birey açısından onun sosyalleşmesinde ve topluma açılmasında bir pencere konumdadır. Bu anlamda aile bir yandan bireyin en temel ihtiyaçlarını giderme alanı olurken, diğer yandan da onun toplumla iletişim kurmasında ve sosyalleşmesinde önemli bir aracı konumundadır. Bu konumuyla aile birey ile toplum arasında bir merkez durumundadır (Akdoğan, 2004: 233).

Aile, dinsel hayat açısından son derece önemlidir. Zira aile, bireyin doğduğu, büyüdüğü ve ölüm merasiminin gerçekleştiği bir mekân durumundadır. Bireyin geçirdiği tüm bu aşamalarda bir takım törenler yapılmaktadır. Bu törenler ve kutlamalar geleneksel geniş ailelerde doğum, ad koyma, sünnet, evlendirme ve ölüm merasimleri tamamen dinsel törenlerle yapılmaktadır. Bugün geleneksel geniş aile modeline sahip olan Ahıskalı ailelerde de bu dinsel törenler (doğum, ad koyma, sünnet v.s) farklı boyutlarla yaşatılmaktadır. Bu yaşananlar aile din ilişkilerinde görülmektedir.

Tablo 14: Araştırmaya Katılan Ahıskalı Türklerde Yaş Gruplarına Göre Ailelerinin Dindarlık Durumu

Ailenizin Dinsel Yaşayışı Nasıldır?	Yaş Grupları			TOPLAM
	18-30	31-50	51+	
Çok Dindar	3	6	3	12
	7,1 %	5,0 %	3,4 %	4,8 %
Dindar	26	62	44	132
	61,9 %	51,7 %	50,6 %	53,0 %
Biraz Dindar	12	52	38	102
	28,6 %	43,3 %	43,7 %	41,0 %
Dini Bakımdan Zayıf	1	0	2	3
	2,4 %	,0 %	2,3 %	1,2 %
TOPLAM	42	120	87	249
	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Araştırmaya katılanların ailelerini gördükleri dindarlık düzeyine bakıldığında; *ailesini dindar görenlerin* oranları (18-30 Yaş % 61,9 / 31-50 Yaş % 51,7 / 51+üzeri Yaş % 50,6) dır. *Ailesini biraz dindar görenlerin* oranları ise (18-30 Yaş % 28,6 / 31-50 Yaş % 43,3 / 51+üzeri Yaş % 43,7) dir. *Ailesini çok dindar veya dini bakımdan zayıf görenlerin* oranları düşük düzeylerde dir.

Birlikte düşünüldüğünde, Ahıskalı ailelerin dindarlık düzeyleri, aile büyüklerinden edindikleri dini bilgi düzeyleri ile orantılıdır. Ahıskalı ailelerin, yaşadıkları ülkelerde aşırı dindarlıkları görülmemiştir. Türkiye'ye göç sonrası da, her hangi bir aşırı dinci tarikat veya kişilerle ilişkisi duyulmamıştır. Bu bakımdan, Ahıskalı ailelerin benzeşen dindarlık yaşayışına sahip olduklarını söyleyebiliriz.

Tablo 15: Araştırmaya Katılan Ahıskalı Türklerde Yaş Gruplarına Göre Dindarlık Durumlarını Etkileyen Aile Üyeleri

Şu Anki Dinsel Yaşayışınızda Aile Üyelerinizden Hangisi Daha Etkili Olmuştur?	Yaş Grupları			TOPLAM
	18-30	31-50	51+	
Büyük Anne ve Babam	13	45	30	88
	31,0 %	37,5 %	34,5 %	35,3 %
Anne-Babam	26	70	51	147
	61,9 %	58,3 %	58,6 %	59,0 %
Kardeşlerim	0	0	4	4
	,0 %	,0 %	4,6 %	1,6 %
Diğer-Fikrim Yok	3	5	2	10
	7,1 %	4,2 %	2,3 %	4,0 %
TOPLAM	42	120	87	249
	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Araştırmaya katılanlar, *dinsel yaşayışınızda aile üyelerinizden hangisi daha etkili olmuştur sorusuna*, yarıdan fazlası *Anne-Babam* (18-30 Yaş % 61,9 / 31-50 Yaş % 58,3 / 51+üzeri Yaş % 58,6) cevabını vermiştir. Yarısına yakın bir kısmı da *Büyük Anne ve Babam* (18-30 Yaş % 31,0 / 31-50 Yaş % 37,5 / 51+üzeri Yaş % 34,5 Yaş) cevabını vermişlerdir.

Tablo 16: Araştırmaya Katılan Ahıskalı Türklerde Yaş Gruplarına Göre Mahallelerindeki Ahıskalıların Dindarlık Durumları

Mahallenizdeki Ahıskalıların Dinsel Yaşayışı Nasıldır?	Yaş Grupları			TOPLAM
	18-30	31-50	51+	
Çok Dindar	3	8	11	22
	7,1 %	6,7 %	12,6 %	8,8 %
Dindar	29	92	65	186
	69,0 %	76,7 %	74,7 %	74,7 %
Biraz Dindar	9	20	11	40
	21,4 %	16,7 %	12,6 %	16,1 %
Dini Bakımdan Zayıf	1	0	0	1
	2,4 %	,0 %	,0 %	,4 %
TOPLAM	42	120	87	249
	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Araştırmaya katılan yaş grupları, Mahallenizdeki Ahıskalıların dinsel yaşayışları nasıldır yargısına, yarıdan fazlası *Dindar* (18-30 Yaş % 69,0 / 31-50 Yaş % 76,7 / 51+üzeri Yaş % 74,7) cevabını vermişleridir. Bir kısmı da *Biraz Dindar* (18-30 Yaş % 21,4 / 31-50 Yaş % 16,7 / 51+üzeri Yaş % 12,6) cevabını vermişlerdir. Buradaki oranlar, dindarlık ölçütünde yukarıdaki tabloların oranlarını tamamlar niteliktedir. Mahalledeki Ahıskalıların dindarlık düzeylerinde bir yükselme görülmemektedir. İtidal bir dindarlık görünümün yaşandığını söyleyebiliriz (Bayraktar, 2013: 165-169).

Aile-Din ilişkisi ile ilgili Tablolara bakıldığında, Tablolar bir birinin aynası gibidirler. Diğer bir ifadeyle, aynı kaynaktan (anne-baba) dini bilgi alan aileler aldıkları bilgilerin taşıyıcısı konumundadırlar. Ahıskalı Ailelerin dindarlık uyumundan anladıkları şey toplumsal aidiyet ve kendini güvende hissetme duygusudur. Bunun için bu ailelerde, dindarlığın gelişimi- yükselmesi konusunda kısa zamanda bir ilerleme beklenemez. Çünkü büyük çoğunluk, büyüklerinden edindikleri geleneksel mirasın bozulmamasından yanadır. Bu nedenle dindarlığın gelişimi biraz zaman alacaktır.

Şüphesiz din olgusu bir insan ve toplum ihtiyacıdır. Din insanın ruhsal gereksinimlerini doyuran, manevi dünyasını zenginleştiren, yaşamına anlam katan bir boyut taşımaktadır. İnsanın maddi açıdan yaşamını devam ettirebilmesi için nasıl ki suya, havaya ve gıda maddelerine ihtiyacı varsa,

manevi açıdan da kutsallık atfettiği üstün bir varlığa inanma ihtiyacı bulunmaktadır. İşte bu inanma ihtiyacı bir insan ve toplum gerçeğidir. Bu gerçeği A. Toynbee, “Din olmadan İnsan hayatta yolunu bulamaz” (Toynbee, 1978: 380) ifadesiyle dile getirmektedir. Hakikaten de din gerçeği insanlık yaşamında vazgeçilmez bir olgu olarak görülmektedir.

SONUÇ

Sonuç olarak; Eski Sovyet ülkelerinden İstanbul ve Bursa’ya göç eden Ahıskalı Türklerin üzerine gerçekleştirdiğimiz bu çalışmamızda, Sovyetler Birliği’nin kurulum, gelişim ve dağılım sürecinde Ahıskalı Türklerin sosyo-kültürel ve dinsel yaşantılarında meydana gelen etkileşimler tanımlanmaya çalışılmıştır. Sürekli göç süreci yaşayan Ahıskalı Türklerin dinsel yaşayışlarının, çeşitli toplumsal etkenlerle karşı karşıya bulunduğuna kuşku yoktur. Sürgünün ilk yıllarından itibaren anavatanından ayrı kalmak, hiçbir yere ait olamamak, yeni durumlara uyum sağlayamamak ve bundan dolayı da arada kalmak sorunlarını yaşayan Ahıskalılar, ayrıca barınma, beslenme, sağlık, eğitim, vatandaşlık ve muhatap alınmama gibi sorunlarını da göğüslemek zorunda kalmışlardır.

Ahıskalıların zorunlu ve gönüllü göç dönemlerinde kimliklerinin korunmasında en belirgin hareket noktası din olmuştur. Yaşanan zorluklara rağmen farklı ülkelerdeki varoluşsal sorunların aşılmasında milli ve dini kimlikler önemli referans noktasıdır. Ahıskalılar, buldukları ülkelerde milli ve manevi değerlerini koruyabilmişlerdir. Böylece birbirleriyle dayanışma içinde olmayı, birliktelilerini devam ettirebilmişlerdir. Aile içindeki belirli ritüeller, doğum, sünnet, düğün, bayram ve yas tutma gibi uygulamalar geleneksel kültürel özelliklerini koruma ve devam ettirmede önemli bir işleve sahip olmuştur.

Araştırmamızda Ahıskalı Türklerin sürgün ve göçler sürecinde göçün dinsel yaşayışa etkilerinin inanç ve ibadetle ilgili boyutları ortaya konulmuştur. Türkiye’de yaşayan Ahıskalı Türklerin genel özellikleri tespit edilmiş ve bu özelliklerle şekillenen dini inanç ve ibadetlerin toplum yapısındaki fonksiyonları incelenmiştir. Elde edilen sonuçlarla, Ahıskalı Türklerin mevcut dinsel yaşayışlarının yaş, ülke, eğitim ve gelir değişkenleri arasındaki ilişkiler değerlendirilmiştir.

Geleneksel dini değerlerin Ahıska toplumunun genel karakteristiğinde varlığını önemli ölçüde devam ettirdiği görülmektedir. Ahıska toplum yapısında din faktörü anlamlı ve önemli yere sahiptir. İnsanlar bireysel ve toplumsal davranışlarında değer verdikleri en önemli unsurlardan birisi olarak dini ve geleneksel değerleri görmektedirler. Ve bu manevi değerlerin daha çok toplumsal yaşam ortamlarına taşınmasına önem vermektedirler. Toplumsal dindarlığın yaşanması konusunda bir uzlaşma ve beraber götürme

düşüncesi taşımaktadırlar. Bunun yanında eskiye göre gerçek dini kaynaklara ulaşmanın kazandırdığı bireysel dini düşünce ve tutumların da öne çıktığını söyleyebiliriz. Önceleri toplumun dini hayatını belirleyen aile büyükleri iken, yeni dönemde din konusunda genç neslin kendine özgü bireysel dindarlık anlayışı belirlemektedir. Ancak yine de toplumsal dindarlığın yaşanması söz konusu olunca üzerine ittifak ettikleri anlam aile büyüklerine bağlılık geleneğidir. Bu anlamda Ahıska toplum yapısı, en genel anlamda, benzeşen bir dini hayat görünümü sunmaktadır, denilebilir.

- Ahıskalı Türkler sürgün edildikleri ülkelerde (Özbekistan-Kazakistan-Kırgızistan ve Azerbaycan) yaşadıkları dağınıklık nedeniyle yaşadıkları yeni ortamlardan etkilendikleri gözlenmiştir.
- Ahıskalıların yaşadıkları ülkeler ve bölgelerde toplumsal hayatta meydana gelen etkilenmeleri ve değişik zaman dilimlerinde yaşamaları nedeniyle yaş gruplarına göre farklılaşmalar gözlenebileceği olağandır. Fakat araştırmamıza katılanları yaş gruplarına göre değerlendirildiğimizde, inanç yönüyle bir farklılaşma görülmezken ibadetlerle ilgili farklılaşma gözlemlenmiştir. Özellikle Genç ve yaşlı kuşağın birbirine yakın oranda ibadetlere bağlılığı ilginç bir veridir. Orta yaş grubunun ibadet düzeylerinin düşük olması da, bu yaş grubunun yukarıda ifade edilen özelliklerine uygun olduğunu göstermektedir.
- Türkiye'ye göç eden Ahıskalılar, buradaki sosyo-kültürel yaşayıştan etkilenerek, dini inanç ve ibadetler yönüyle hemen her kuşakta daha canlı bir görünüme sahip olduğu gözlenmiştir. Ancak orta yaş kuşağına göre genç kuşağın yaşadığı ortamlardan etkilenerek dini bağlılık düzeyinde ön plana çıktığı da görülmüştür.

Bugün Ahıska Toplum yapısı, kültürel ve geleneksel dini değerlerini muhafaza etme konusunda diğer Türk toplumları içinde toplumsal dindarlık eğilimlerinin devamlılığını gösteren düşünce ve tutum içerisinde bulunmaktadır. Bu özelliği ile Ahıska halkı Orta Asya Türk Toplumları içerisinde önemli bir model teşkil etmektedir, diyebiliriz. Yapmış olduğumuz çalışma belirli bir toplumda, belirli bir örneklem grubu ve belirli bir zamanla sınırlı olduğu için Ahıskalı Türkler açısından daha kapsamlı sonuçlara ulaşabilmek için daha geniş inceleme ve araştırmalara ihtiyaç bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

Akdoğan, Ali, (2004). *Sosyal Değişme ve Din (Trabzon İl Merkezi Örneği)*, İstanbul: Rağbet Yayınları

Bayraktar, Rasim, (2013). *Eski Sovyetlerde Türk Kimliği*, Ankara: Berikan Yayınları

Buntürk, Seyfeddin, (2007). *Rus Türk Mücadelesinde Ahıska Türkleri*, Ankara: Berikan Yayınları

El-Acluni, (1352 h.). *Keşfu'l-Hafa*, Beyrut

EL-Gazzali, (1975). *İhyau Ulumi'd-Din c.1*, İstanbul: Bedir Yayınevi

Günay, Ünver, (1998). *Din Sosyolojisi*, İstanbul: İnsan Yayınları

Mardin, Şerif, (1995). *Din ve İdeoloji*, İstanbul: 7. Baskı, İletişim Yayınları

Mensching, Gustay, (1944). *Din Sosyolojisi*, (çev. Mehmet Aydın), Konya: Din Bilimleri Yayınları

Toynbee, A, (1978). (A study of History) Tarih Bilinci II, İstanbul: Bateş Yayınları

Wach, J, (1995). *Din Sosyolojisi*, (çev. Ünver Günay) İstanbul: İFAV Yayınları

Ek:

**Tablo: 1. Sovyetler Birliğinin 1989 Nüfus Sayımı verilerine göre
Ahıskalı Türklerin Ülkelere Göre Dağılımı**

Ülkeler	Nüfus Sayıları
Özbekistan	106.300
Kazakistan	49.600
Kırgızistan	21.300
Azerbaycan	17.700
Rusya	9.900
Gürcistan	2.700
Toplam	207.500

Yrd. Doç. Dr. Şir Muhammed DUALI¹
*Rusya'nın Güneyinde Yaşayan Ahıskalı Türklerin
 Din Eğitimi Sorunları*

— * —

ÖZET

1989 yılına kadar kompakt bir biçimde Orta Asya coğrafyasında yaşamakta olan Ahıskalı Türkler, özellikle Sovyetler Birliğinin dağılmasını müteakiben siyasi ve sosyal nedenlerden dolayı çeşitli ülkelere göç etmek mecburiyetinde bırakılmışlardır. Bu çerçevede Günümüzde Rusya Federasyonu sınırları içerisinde 80 bini aşkın Ahıskalı Türkün ikamet ettiği bilinmektedir. Ayrıca bu ülkede yaşayan Türk nüfusun büyük bir kısmı Krasnodar ve Rostovvilayeti sınırları içerisinde yaşamlarını sürdürmektedirler. Bu çalışma Rusya Federasyonu'nun Güney bölgelerinde ikamet eden Ahıskalı Türklerin din eğitimi konusunda yaşadıkları sıkıntı ve zorlukları ve bu durumun iyileştirilmesi için atılması gereken adımları değerlendirmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda ilk olarak Rusya Federasyonu'nda din eğitiminin hangi evrelerden geçtiği ve bu gün itibarıyla geline noktagözden geçirilirken, diğer taraftan Müslüman kimliklerine sıkı sıkıya bağlılıklarıyla bilinen Ahıskalı Türklerin din eğitimi konusunda ne türden sıkıntılarla yüzleştiklerini gün yüzüne çıkarmayı hedeflemektedir.

369
~

Anahtar Kelimeler; Ahıska, Rusya, Din Eğitimi

RELIGIOUS EDUCATION PROBLEMS OF TURKS FROM AHISKA LIVING IN SOUTH OF RUSSIA

Until 1989 in a compact format Ahıskalı Turks who live in Central Asia, especially following the breakup of the Soviet Union, political and social reasons to migrate to various countries were forced to turn. In this context, the Russian Federation within the limits of today Ahıskalı over 80 thousand

1 Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Turks are known to reside. In addition, a large portion of the Turkish population living in this country, Krasnodar and Rostov are living within the boundaries of the province. This study of the Russian Federation residing in the southern region of Turkey Ahıskalı their troubles and difficulties in religious education and the steps needed to improve this situation is trying to evaluate. In this context, the first in the Russian Federation of religious education the stages and as of the day this point when reviewing the other hand, the Muslim identity of the strict adherence known for Ahıskalı the Turks in religious education what kind of troubles face they face the day aims to .

Keywords;Ahıska, Russia, Religious Education

GİRİŞ

Bir toplum ve ya etnik gurubun buldukları ülke sınırları içerisinde varlıklarını idame ettirebilmeleri o toplum ya da gurubun milli ve dini değerlerine sahip çıktıkları ölçüde mümkün olmaktadır. Nitekim dini inanç ve ibadetler, bir toplumun ve ya milletin yaşam biçimini, düşünce tarzını, başkalarına karşı sergileyecekleritutum ve davranışlarını önemli ölçüde etkileyen önemli bir unsurdur. Dolayısıyla birtoplumun yaşam biçiminikendi inanç ve geleneklerine, örf ve adetlerine göre idame ettirebilmesi o toplumun bulunduğu ortamda benimsediği değer ve inanca yönelik aldığı eğitimle eş oranlıdır. Ayrıca bir toplumda dini sürekliliğinsağlanması, o dinin/inancın genç nesilleresağlıklı bir biçimde aktarılmasıyla mümkün olmaktadır. Bu da her nerede olursa olsun doğal olarak din eğitimize öğretimini ihmal edilemez bir ihtiyaç haline getirmektedir.

Bu çerçevede 1944 yılında vatanlarından koparılarak Orta Asya'ya sürülen, oradan da 1989 Fergana olayları nedeniyle dünyanın dört bir yanına dağılan ve önemli bir kısmının da Rusya Federasyonu'nda ikamet eden Ahıskalı Türklerin din eğitimi konusunda ciddi sıkıntılarla karşı karşıya kaldığı bir gerçektir. Her ne kadar Rusya Federasyonu tarafından 2012 yılı itibarıyla devlet okullarında seçmeli olarak din derslerinin okutulması kararlaştırılmışsa da bunun Ahıskalılar açısından pek de faydalı bir sonuç doğurduğu söylenemez. Biz bu çalışmamızda Rusya Federasyonu'nun Güney bölgeğinde ikamet etmekte olan Ahıskalı Türklerin din eğitimi sorununu gündeme getirmeyi amaçlamaktayız. Bu çerçevede Federasyon'un okullarda din eğitimi öngören program gözden geçirilmekte ve bu program çerçevesinde Ahıskalı gençlerin belirlenen yasal düzenleme kapsamında din eğitimi almalarının hangi şartlar altında mümkün olabileceği tartışılarak çözüm yolları aranmaya çalışılmaktadır.

Sovyetler Sonrası Rusya’da Dini Durum

1991 yılında SSCB’nin çöküşü ile birlikte on yıllardan beri devam eden gelen ateizmin ve din karşıtı faaliyetlerin de sonuna gelinmiştir. SSCB’nin çöküşü sadece bir devletin değil, aynı zamanda ateist ideolojik yapının da çöküşü olmuştur. Bu çerçevede Birliğin çöküşü, birçok ulusu ve dinî unsuru bünyesinde barındıran, din ve inanç karşıtı resmi bir devlet ideolojisine sahip siyasi bir anlayışın da tarih sahnesinden silinmesine yol açmıştır. SSCB’nin çöküşü ve yerine yeni bir devletin (Rusya Federasyonu) kurulması, demokratikleşme sürecini de beraberinde getirmiştir. Bu ise devlet içerisinde yıllardan beri bastırılmaya çalışılan dini geleneklerin yeniden canlanmasına olanak sağlamıştır. Bu çerçevede kabul edilen 1993 Rusya Federasyonu Anayasasının 14. maddesi devletin laik olduğuna dikkat çekmekte ve tüm dinlerin devlet nezdinde eşit olduğunu vurgulamaktadır. İlgili madde şu ifadeleri içermektedir:

“Rusya Federasyonu laik bir devlettir. Hiçbir din resmi ve zorunlu değildir. Tüm dinler devletten ayrıdır ve kanun karşısında eşittir”(Konstitusiyaya R F; 1994, s. 108).

Ancak ateizm ideolojisinin ortadan kalkması ve Rus Ortodoks Kilisesi’nin yeniden tarih sahnesine çıkması beraberinde din eğitimi sorununu da gündeme getirmiştir. Bu çerçevede hareket eden Rus devlet yetkilileri, 1997 yılında Anayasada bir değişikliğe giderek başta Ortodoksluk olmak üzere İslam, Musevilik ve Budizm’i Rusya’nın geleneksel din olarak diğer din ve inançlardan ayıran bir madde eklemiştir. Ayrıca Ortodoksluğa geleneksel dinler içerisinde ayrı bir konum atfedilerek onun Rusya tarihinde oynadığı özel role ve kültürel açıdan katkısına vurgu yapılmak suretiyle Ortodoksluk ön plana çıkartılmıştır. Anayasal düzenlemeye dâhil edilen bu ayrıntı, doğal olarak kiliseye pratikte birtakım ayrıcalık sağlanmasının önünü açmıştır (B. Yeltsin, 1997). Bu bağlamda 1997 yılından itibaren Rus Devleti, din eğitimi başta olmak üzere diğer tüm alanlarda geleneksel din olma özelliği taşıyan Rus Ortodoks Kilisesi’yle işbirliği içerisinde olmuştur. Nitekim bu tarihten itibaren Rusya’da, milliyetçiliğin de en önemli dayanaklarından biri konumunda olan Ortodoks inanç, bölgesinde güçlü olmaya çalışan Rusya için ayrı bir önem kazanmıştır. Bu çerçevede Rusya’nın çeşitli vilayetlerinde yerel yönetimlerle ikili anlaşmalar imzalayan kilise “Ortodoks Kültürünün Esasları” adı altında kilise eğitimi vermiştir.

Sovyetler Birliğinin çökmesinden sonra mütemadiyen yapılan kamuoyu araştırmaları Rusya’da dini hassasiyetin giderek daha da belirgin bir hal aldığı ortaya koymaktadır. Kısaca örnek verecek olur isek; 1997 yılında yapılan bir kamuoyu araştırmasına göre Rus halkının % 55 (M. P. Mçedlov, 1999/3, s. 103) kendini Ortodoks olarak tanımlarken bu oran 2000 li yıllar-

dan sonra %65'lere kadar çıkmaktadır (V. V. Lokosov, 2006/11, s. 83). Bu Rus Ortodoks Kilisesi'nin toplum üzerinde nedenli etkin bir nüfusa sahip olduğunu gözler önüne sermektedir.

Din Eğitiminin Yasallaşma Süreci

Özellikle 2000 yılından itibaren Federasyonun çeşitli vilayetlerinde Rus Ortodoks Kilisesi'nin öncülüğünde "Ortodoks Kültürünün Esasları" adı altında din eğitimi yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Örneğin, 2004 yılında Kursk vilayetinde mevcut 877 okuldan 615'inde Ortodoks Kültürünün Esasları dersi seçmeli olarak okutulmuştur (Fedor K. 2006, s.166). Bu oran her geçen yıl daha da artarak neredeyse Federasyonun tüm eyaletlerini kapsayacak bir konuma gelmiştir. Dolayısıyla durumu kontrol altına almak amacıyla 2009 yılı itibarıyla Moskova Patriği Kiril, Rusya Milli Eğitim Bakanlığına bir müracaatı bulunarak din eğitimi derslerinin resmileştirilmesini talep etmiştir. Bu talep göz önünde bulundurularak Ağustos 2009 tarihinde birgenelge yayınlayan dönemin devlet başkanı Medvedev, tüm devlet okullarında "Din Kültürü ve Laik Etiğin Esasları"adı altında din eğitim derslerinin verilmesini onaylamıştır (PrepodavaniePravoslavnoyKulturi, 2012, s. 76). Alınan bu kararın üzerine oluşturulan komisyon çalışmalarını sonuçlandırmış ve hükümete bir rapor halinde sunmuştur. Raporu inceleyen hükümet 29 Ekim 2009 tarihinde 'Din Kültürünün Esasları ve Etik' adı altındakin derslerinin 2009-2011 yılları arasında pilot olarak seçilen bölgelerde test edilmesini karara bağlamıştır (SobraniyeZokonadatelstva RF, 2009).Din Kültürü ve Laik Etiğin Esasları başlığı altında din derslerinin okutulması için 19 pilot bölge belirlenmiştir.Bu bölgeler içerisinde Çeçenistan Cumhuriyeti de vardır ki bu bölgelerde Ahıskalı Türklerinde ikamet ettiği bilinmektedir.Ayrıca Yahudilerin nüfus olarak yoğun olduğu Yahudi Otonom Bölgesi ve Budistlerin yaşadıkları Kalmık Cumhuriyeti de bu bölgeler arasında yer almaktadır.

Sonuç olarak 2009-2012 eğitim öğretim yılları içerisinde okullarda "Din Kültürü ve Laik Etiğin Esasları" başlığı altında altı farklı alanda derslerin okutulması karara bağlanmıştır. Bu dersler sırasıyla şunlardır;

1. Ortodoks Kültürünün Esasları
2. İslam Kültürünün Esasları
3. Budizm Kültürünün Esasları
4. Yahudi Kültürünün Esasları
5. Dünya Din ve Kültürlerinin Esasları
6. Laik Etiğin Esasları

Buna göre pilot olarak belirlenen bölgelerde eğitim gören 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin velileri istedikleri takdirde çocukları için yukarıda belirtilen altı tane birini seçme hakkına sahiptirler (A. Serov, 2012).Ayrıca yukarıda

zikredilen derslerin her hangi bir okulda okutulabilmesi için en az öğrenenin bir alan üzerine seçim yapması gerekmektedir. Dolayısıyla 6 ve bunun üstünde bir öğrenci gurubu, buldukları okullarda seçtikleri alanla ilgili ders alabilecektir. Bu gün itibarıyla Rusya Federasyonu'nun bütün bölgelerinde faaliyet gösteren devlet okullarında din dersleri seçmeli olarak okutulmaktadır. Ancak her okula belirtilen 6 alanla ilgili öğretmen belirlemek neredeyse imkânsız olduğundan çeşitli problemler ortaya çıkmaya devam etmektedir. Bu çerçevede burada konu edineceğimiz problem Rusya'nın Güneyinde ikamet eden Ahıskalı Türk çocukların okullarda din eğitimi konusunda karşı karşıya kaldıkları sorunları kapsayacaktır.

Ahıskalı Türklerin Din Eğitimi Sorunu

2012 yılı itibarıyla Rusya Federasyonu'nun bütün bölgelerinde din eğitimi dersleri resmen okutulmaya başlamıştır. Yukarıda da bahsedildiği üzere yasaya göre bu dersler velilerin onayı ve tercihi üzerine okutulacaktır. Bu çerçevede eğer bir bölgede faaliyet gösteren devlet okulunun 5. ve 6. sınıflarında 6 ve üzeri aynı inanca mensup öğrenci eğitim görüyorsa, bu öğrenciler velilerinin onayını almak suretiyle kendi inançlarıyla ilgili dersleri alma hakkına sahiptirler. Bu bağlamda Rostov vilayetinde ikamet eden Ahıskalı Türklerin buldukları köy ve kasabalarda ciddi sıkıntılarla karşı karşıya kaldıklarını söylemek mümkündür. Örneğin, bu vilayetin çeşitli il ve ilçelerinde toplu şekilde ikamet eden (Salsky, Yantarny) Ahıskalı Türkler belirlenen yasaya rağmen din eğitimi dersleri çerçevesinde İslam Kültürünün Esasları derslerini alamamaktadırlar. Tam tersine Müslüman inancına mensup Türk gençlerin zorunlu olmadığı halde okul idaresinin baskısıyla Ortodoks Kültürünün Esasları derslerine sokuldukları tespit edilmiştir. Bölgede ikamet eden Ahıskalılarla yapılan mülakatlarda durumun vahameti tüm çıplaklığıyla ortaya çıkmaktadır. Nitekim Ahıskalı Türklerin bir kısmı böyle bir haklarının olduğunu ya bilmiyor ya da yanlış biliyorken, diğer bir bölümü de böyle bir girişimin kendileri açısından son derece sakıncalı bir sonuç doğuracağından endişe duyuyor.

Demokrasi ve insan hakları konusunda daha tam olgunlaşmayı başaramamış bir ülkede anayasal çerçevede belirlenen hakların talep edilmesi muhakkak bazı sakınca ve endişeleri de beraberinde getirecektir. Ancak zorunlu olmadığı halde ve velilerin onayına başvurulmaksızın Müslüman Türk çocukların Ortodoks Kültürünün Esasları derslerine tabi tutulması anlaşılır bir husus olmasa gerek. Her ne kadar bölgede ikamet eden Ahıskalı Türkler açısından yasalarca belirlenen haklar yok hükmünde kabul ediliyorsa da mağdur olan velilerin muhakkak bu konuda okul idaresine itiraz dilekçelerini vermeliler ve gençlerin bu derslere girmeleri engellenmelidir. Ne yazık ki bu hususta da velilerin çekinceli davrandıkları ve yasal çerçeve dâhilinde hak aradıkları söylenemez. Nitekim bu hususta her hangi bir küçük itiraza veri-

len yanıt “madem bu topraklarda yaşıyorsunuz o halde bizim geleneklerimizi da öğrenmek zorundasınız” tarzında olmaktadır. Şahsen ziyaret ettiğim ve bire bir görüştüğüm Ahıskalıların bu konuda ciddi mağduriyet içerisinde oldukları tespit edilmiştir.

Diğer taraftan yurt dışında özellikle de Türkiye’de dini eğitim alarak yaşadıkları bölgelere dönen ve buralarda dini hizmetler vermeye çalışan Ahıskalılar, çeşitli suçlamalarla görevini yapamaz hale getirilmektedir. Ayrıca çeşitli mezhep ve akımların bölgeye intikali etmiş olması da Ahıskalılar arasında dini konularda ciddi görüş farklılıklarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Tüm bu faktörler bir arada değerlendirildiğinde bölgede yaşayan Ahıskalı Türklerin dini açıdan ciddi erozyonla karşı karşıya oldukları ortaya çıkmaktadır. Bu durumun birden fazla nedenleri vardır. Özellikle 90’lı yılların ortalarında patlak veren Rus-Çeçen savaşları Rusya’da tüm Müslümanlara yönelik hoşgörüsüzlüğün artmasına neden olmuştur. Bu olumsuz algı yukarıda da bahsedildiği üzere Rusya’da yaşayan Ahıskalıların Türkiye ve ya diğer İslam ülkelerde dini eğitim gören gençlere yönelik önyargıların artmasına yol açmıştır. Zira Rus devleti açısından kabul edilebilir ve geleneksel olarak tanımlanan İslam, kendisinin tasvip ettiği ve devlet ideolojisiyle uyumlu, diğer bir ifadeyle, sınırları alınmış bir İslam ya da ılımlı İslam ve Müslüman tipleridir. Dolayısıyla Rus devletinin İslam algısıyla örtüşmeyen ve geleneksel çizgide olmayan ya da öyle olmadığı varsayılan Müslüman grup ve cemaatlertakip ve baskı altına alınmıştır (A.Malashenko, 2009, s. 8-9).Genelde tüm Rusya Müslümanlarına yönelik ortaya çıkan bu bakış açısı özelde Ahıskalı Türklere de yönelmiş durumdadır. Örneğin 4 Nisan 2012 tarihinde ‘НовоеВосточноеОбозрение’ ‘Yeni Doğu İncelemeleri’ başlıklı internetüzerinde faaliyet yürüten bir dergide Vasiliy İvanov imzasıylaRusya’da yaşayan Ahıskalılarla ilgili bir makale yayınlanmış ve bu makalede Ahıskalı Türkler, özellikle de Türkiye’de dini eğitim alan Ahıskalı gençler Rusya için bir tehdit unsuru olarak lanse edilmiştir. Ayrıca Rusya’nın Ahıskalı Türklerin yoğunlukta yaşadıkları bölgelerde kısıtlı da olsa yürütülen din eğitimi faaliyetlerinden son derece rahatsızlık duyan yazar,Ahıskalı gençlerin din eğitimine rağbet etmesini Rusya’nın geleceği açısından sakıncalı ve önlenmesi gereken bir gelişme olarak görmüştür. İşi daha da ileriye götüren İvanov, Ahıskalı gençlerin çeşitli radikal oluşumlara (Hızbut-tahrir,Vahabizm) meylettiginibelirterek adeta bir yargısız infaz yapmaktadır. Özetleİvanov, Türkiye’nin Rusya üzerinde yürütmek istediği birtakımoperasyonları Ahıskalı Türkler üzerinden yapmaya çalıştığını iddia ederek Rusya Federasyonu sınırları içerisinde yaşayan Ahıskalı Türkleri zan altında bırakmaktadır (B Иванов, <http://www.ru.journal-neo.com/node/15340>).

SONUÇ

1944 yılından itibaren mağdur duruma düşürülen ve bu mağduriyetleri 70 seneden beri giderilmeyen Ahıskalı Türkler, bugün itibarıyla dünyanın çeşitli ülkelerinde zor şartlar altında yaşamlarını sürdürmeye devam etmektedirler. Bu ülkelerin başında yine bu toplumun acılar yaşamasına vesile olan Rusya Federasyonu gelmektedir. 80 bin civarında Ahıskalı Türkün ülkenin çeşitli vilayetlerinde dağınık bir halde ikamet etmektedirler. Rusya Federasyonu'nun bugünkü geldiği nokta itibarıyla ister insan hak ve özgürlükleri isterse de vicdan ve din özgürlüğü açısından ciddi sıkıntıların yaşandığı bilinen bir husustur. Bu çerçevede Federasyonun sınırları içerisinde ikamet eden Ahıskalı Türklerin de ciddi sıkıntılarla karşı karşıya kaldığı muhakkaktır. Özellikle bu mağduriyetin din eğitimi konusunda ortaya çıktığı müşahede edilmektedir.

Devlet okullarında 2012 yılı itibarıyla eğitim müfredatına konulan “Din Kültürü ve Laik Etiğin Esasları” başlığı altında din derslerinin okutulmaya başlanmasıyla birlikte Ahıskalılarının yoğun olarak buldukları bölgelerde bazı mağduriyetlerin ortaya çıktığı yukarıda belirtilmişti. Nitekim burada ortaya çıkan temel sorun Ortodoks Rus ailelerin seçmeli olarak okutulmasını istedikleri Ortodoks Kültürünün Esasları derslerine Ahıskalı çocukların da girmek zorunda bırakılmalarıdır. Bu durum her ne kadar Velilerce pek ciddiye alınmıyor ya da birtakım endişeler nedeniyle çekimser davranılıyor olsa da sonucun kendileri açısından ciddi sakıntılar doğurması büyük bir ihtimal dâhilindedir. Nitekim daha kendi inancını kavrayamayan 11-12 yaşlarındaki genç dimağların başka bir inancın etkisi altında kalması, muhakkak ilerleyen dönemlerde ciddi sakıntılara yol açacaktır.

Bu mağduriyetin giderilmesi için alınması gereken bazı tedbirleri şu şekilde sıralamamız mümkündür;

Bunlardan ilki, Rusya Federasyonunda ikamet eden Ahıskalı Türklerin yine bu Federasyonda faaliyet gösteren Ahıskalı Türklerin Vatan cemiyeti yetkililerince il il ve bölge bölge dolaşarak halkın bilgilendirilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda Federasyon tarafından kabul edilen yasa sade ve anlaşılır bir dille broşürler halinde hazırlanabilir. Ayrıca karşılaşılabilecek olumsuz durumlarda başvuracakları merciler net bir biçimde ortaya konabilir. Böyle bir yaklaşım halkın kendine özgüvenini canlandıracağı gibi yasaların verdiği haklardan yararlanmanın da yolunu açacaktır.

İkinci bir husus ise, Türkiye’de Faaliyet gösteren DATÜB’un bu konuda inisiyatif alarak Rusya’da ikamet eden Ahıskalılarının din eğitimi konusunda bir girişimde bulunması gerekmektedir. Örneğin Diyanet İşleri Başkanlığı

ile irtibata geçilerek Ahıskalıların yoğun yaşadıkları bölgelere yine Türkiye’de İlahiyat eğitimi görmüş Rusya vatandaşı Ahıskalı gençlerin istihdamı sağlanabilir.

Sonuç olarak 70 seneden itibaren çok acılar çekmiş ve halen de çekmeye devam eden bu toplumun kimliklerini inşa ederek korumaya çalıştıkları din/İslam konusunda daha fazla ihmalkâr davranılmaması gerektiği muhakkaktır. Bu hususta daha fazla geç kalınmadan harekete geçilmeli ve Ahıskalı kardeşlerimize sahip çıkılmalıdır.

KAYNAKÇA

Fedor K. Vladimir F, “ReligionandEducation in Russia: HistoricalRoots, CulturalContextandRecentDevelopments,” ReligionandEducation in Europe, REDCO Hamburg, 29 September, 2006.

KonstitusiyayaRossiyskoyFederasii, YuridiçeskayaLiteratura, Moskova, 1994, s. 108.

Lokosov V. V., “Vliyayet li ReligioznostnaPolitiçiskuyuKonsoldatsiyuObşestva?”, Sotsialogiçeskyİssledovaniya, 2006/11, s. 83.

Malashenko A.,Yarlykapov A., ‘Radicalisation of Russia’sMuslimCommunity,’ MICROCON Policy, 2009.

Mçedlov M. P., “Sotsialno-PolitiçeskiyePozitsiiVeruyuşikh v Rossii”, Sotsiologiçeskiyeİssledovaniya, 1999/3, s. 103.

PrepodavaniePravoslavnoyKulturi v ObşebrazovatelnikhUçerejdeniyakh (Devlet ve Belediye Okullarında İnanç Hürriyeti), Sbornikmaterialov i Dokumentov (Materyal ve Doküman Derlemesi), Moskova, 2012.

Ruhi ve Ahlaki Eğitimi), http://www.raop.ru/content/Otdelenie_obzshego_srednego.2012.01.19.Spravka.pdf,

Serov A., “Duhovno-NrabstvennoeObrazovanieŞkolnikov (Öğrencilerin

SobraniyeZokonadatelstva RF (Rusya Federasyonu Kanunları Külliyyatı), st.5369, No: 45, ot 09.11.2009 g, Ayrıca bkz. “RossiyskayaGazeta,” No: 211, ot11.11.2009 g.

Yeltsin B.,FederalnıyZakon ot 26 Sentyabrya 1997 g, ‘N 125-FZ’ O SvobodeSovesti i o ReligioznıhObyedineniyah,’ http://www.zonazakona.ru/zakon/dex.php?zakon=fz_rely&go=index

Dr. Ahmet NİYAZOV¹

Azerbaycan'da ahıskalı Türklerin Dindarlık Durumu

— * —

GİRİŞ

Küreselleşen dünyada seküler hayatın getirdiği yenilikler din anlayışlarına ve geleneksel yapılara etki ederek kırılmalara neden olmaktadır. Yerine göre farklı durumlar söz konusu olsa da bazen köklü değişimlere sebep olduğu da açıktır. Kültürel mirasa yabancılaşan nesillerin meydana gelmesinde bu bir temel unsurdur. Bu açıdan çalışmamızın amacı Azerbaycanda yaşayan Ahıskalı Türklerin dini inanç, ibadet, tutum ve davranışlarının belirlenmesi dini hayata yönelik tutumların çeşitli faktörlere göre nasıl bir farklılaşma gösterdiğinin tespit edilmesi ve dinî hayatın sosyal sistem içerisindeki yeri ve öneminin araştırılmasıdır.

377
~

Bu gibi araştırmalarda genelde “anket” usulüne başvurulmaktadır. Ancak araştırma konusu toplumun bizzat ferdi ve de konumuzla ilgili hususlara aşına olmamız sebebiyle ilk etapta uyguladığımız bu usulün sağlıklı bilgilere ve doğru sonuçlara ulaştırmayacağı kanısı araştırmamızda bilgi toplama aracı olarak “gözlem ve mülakat” yöntemi kullanılmıştır.²

I. Din ve Dindarlık

Din, akıl sahibi insanları kendi hür irade ve istekleriyle dünya ve ahirette saadete ulaştıracak ilahi kanunlardır. Aynı zamanda şeriat manasına gelen din, İslamın ibadet, ahlak ve muamelatına ait hükümlerini ihtiva etmektedir.³

1 Bakü İslam Üniversitesi Zakatala Şubesi öğretim görevlisi. ahniyazov@hotmail.com

2 Mülakat aracılığıyla bir anket formunda olamayacak fikirler elde edilebilir, açılabilir, duygular ortaya konabilir. Mülakatlar bir olgu hakkında anketlerle elde edilemeyecek derinlikte veriye ulaşılmaması sağlarlar. Eğer mülakatçı ile cevaplayıcı arasında iyi bir iletişim kurulursa cevapların ankette nazaran daha doğru ve dürüst olma ihtimali artar. (www.kirkclareli.edu.tr/.../by.../34949345.html)

3 Ahmet NİYAZOV, Mühteser Elmihal, Bakı 2008, s 15.

Dindarlık ise, kişinin eylemlerinde dini referans almasıdır. Daha geniş bir ifade ile günlük hayatta dinin önemini ifade eden, dine inanma ve bağlanma derecesini gösteren bir kavramdır.⁴ İnsanoğlu iman-amel temelinde bir dini tutum ortaya koyar, deneyim biçimi; inandığı dini emir ve yasakları doğrultusunda yaşamaya çalışır. Bunu ifade eden inanç, bilgi, tecrübe, ibadet, etki gibi boyutları olan bir olgu olarak da anlaşılabilir ki, bu da dindarlık deye isimlendirilmiştir.⁵

II. Azerbaycanda Ahıskalı Türklerinde din, gelenekçilik ve sosyal değişim

Ahıskalı Türkleri tarihte din olarak topyekun İslamı seçmiş, örf, adet ve geleneklerini bu dinin kurallarına göre şekillendirmiştir. Eski Türklerden süregelen, gelenekleri kendisine tabi kılma mücadelesi veren bir dün anlayışı mevcut sosyal değerleri biçimlendirmiştir. Nitekim dinin mekâna ve zamana göre değişen yönleri ile Türk Müslümanlığı, Arap Müslümanlığı, Alman Müslümanlığı gibi çeşitli adlar almaktadır. Allah'ın elçisi (s.a.v) ile başlayan tarihî sürece katılan halkların temsil ettiği tutum ve davranışlarını anlatan gelenek⁶, çeşitli coğrafyalarda yaşayan toplumların değişmeyen özelliğidir. Bu yöne ile Ahıskalılar gelenekçi toplum özelliklerinin ana unsurunu taşımaktalar. Çünkü geleneksel toplumlarda bireylerde yüz yüze iletişim yoğunluğu olduğu kimi toplumsal âdet ve örfler dinsel bir dünya içine alınmıştır. Dinleştirilmiş beşerî alışkanlıklar meydana getirmiştir. Bu manada Ahıskalı Türkler gelenekçi bir toplumdur. Dinî eylemler, sosyal hayatta bütünleşme unsuru olarak diğer insanlarla ortaklaşa yapılan sosyal bir eyleme çevrilmiştir. Böyle bir bir yapının hakim olduğu toplumumuz globalleşen dünyada zikri geçen özellikleri taşırken geleneksel yapıda nisbeten kırılmalar olduğu da söylenebilir.

Genel bir ifade ile postsovet mekanında Azerbaycanda yaşayan Ahıskalı Türkler muhafazakar ve gelenekçi tutumu ile seçilmektedirler. Çünkü diğer Türki cumhuriyetlerde yaşayan Ahıskalılarla mukayesede gerek dil/lehçe ve gerekse de örf-adeti ile daha muhafazakar bir görünüm arz etmektedir. Hatta bu durum çiplak gözle müşahede edilecek kadar açıktır.

Her şeyden önce ifade etmek gerekir ki, Azerbaycandaki Ahıskalı Türklerde dinin emir ve yasaklarına sıkıca bağlanıp, dinî gereklere dünyevi hayatlarını da kapsayacak şekilde sarılmış sofu ve grupçu niteliklere sahip dindarlık yoktur.

4 Mehmet Ali Kirman, *Din Sosyolojisi Sözlüğü*, İstanbul 2004, s. 63.

5 Ejder Okumuş, "Bir Din İstismarı olarak Gösterişçi Dindarlık", (İslamiyat) c. 5, sayı4, s 194-195; İbrahim Paçacı, "Kültürümüzde Din ve Dindarlık" (http://ibrahimpacaci.com/index.php?option=com_content&task=view&id=12&Itemid=5)

6 Nadim Macit, "Din, Gelenek ve Tecdid", Türk Yurdu Dergisi, Cilt 20, Sayı 157, 2000, s. 41.

Ancak mevcut durumu ise, özetleyici bir üslupta genelleme tarzında verecek olursak şu alt quruplarda değerlendirebiliriz. Belli bir kesim var ki, dinî inanç ve gerekliliklere saygılı, içten bağlı olmakla birlikte dinî pratikleri gerçekleştirmede özen göstermektedir. Bu qurubun toplumsal davranışlarında dinden kaynağını alan tutumlara yer verdikleri görülmektedir.

İkinci bir guruba giren dindarlık var ki, dinî inançlara karşı saygılı olmakla birlikte dinî pratiklere sadece kolektif dindarlığın doruk noktasına eriştiği alana ilgi gösteren, *mevsimine göre dindar olanlardır*. Bu quruba girenler normal zamanlarda dinî pratiklere çok az ilgi gösterirken özellikle dini bayramlar, bayram namazları, ramazan ayı, kurban, fitre gibi dinî pratiklere duydukları ilgide bu kişiler büyük bir artışa sebep olmaktadır. Toplumda hâkim dindarlık göstergesinin bu iki qurubun üzerinde yoğunlaştığını gözlemek mümkündür. Bunlardan da ikinci qurubun daha baskın oranda olduğu görülebilir.

Üçüncü bir qurup var ki, dini inançlara belli bir düzeyde saygılı olmasına karşın dinî pratiklerin yaşantılarında görülmeyen, ender durumlarda bazı dinî pratikleri yerine getirmenin dışında dinle pek ilgileri olmayan *fırsatçı dindarlara* da rastlamak mümkündür. Bu quruba ait dindarlar dine karşı genel anlamda kayıtsız kalanların oluşturduğu *ilgisiz dindarlardır*.

Sosyal değişmeye gelince, genel olarak buna etki eden sebeplerin başında kültürel ve sosyal yapıda ortaya çıkan değişimlerdir ki, demografik hareketlenmeler bunun tetikleyici unsurudur. Bu bakımdan Ahıska terklerinde az veya çok her toplumda olduğu gibi değişim kendini göstermektedir. Toplumun değişimi, kimi toplumlarda görülen değişim kadar hızlı olduğu da söylenemez.

I AZERBAJCANDA AHISKA TÜRKLERİNDE DİNİ HAYATIN İNANÇ ve İBADET BOYUTU

Genel olarak İslamda inanmak ile ibadet etmek ayrıdır. İnanmak için ibadet etmek şart değilse de ibadetlerin geçerli olması için inanmak temel şarttır. İbadet etmeyen inancını kaybetmez ama günah kazanır anlayışı bir kuraldır. Netice itibarıyla, dindarlık derecesi ibadetlerin az veya çokluğu ile doğru orantılıdır. Buna göre, dinin teorik boyutu olan inanç ilkeleri ile pratiğini oluşturan ibadet boyutunu ayrı-ayrı değerlendirmek şarttır.

İnanç boyutu

Her din bir takım inanç esaslarına dayanmaktadır. İmanın altı şartı ile başlayan akidevi esaslar

Dini pratiklerin yerine getirilmesinde bireyler arasında çeşitli oranlar elde edilebilir, ancak meselenin imani boyutunda durum farklıdır.

Burada belirtmek gerekir ki, Osmanlının bir parçası olduğu için bazı tarihi değerler Osmanlıdan gelen gelenek olarak Ahıskalılarda süregelen bir alqı olarak devam etmektedir. Bunlardan biri türklük müslümanlıktır anlayışıdır. Osmanlı döneminde Anadolu da dinden çıkmak türklükten, uzaklaşmıştır, kimliğini kaybetmiştir anlayışı Ahıska kimliğini hal-hazırda bile ayakta tutan unsurdur. Bunun içindir ki, dindarlığın inanç boyutunda her hangi bir değişik fikir göstermediği, akidesinde yaradılmışlık esası ve yaradanın mutlak güç sahibi Allah olduğu inancı değişmezdir.

Şunu da burada belirtmek gerekir ki, sovyetler hükmettiği halkların kültür ve geleneklerini sonraki nesle aktarmasında bunun önünü almak için büyük çabalar sarfetmiştir. Sosyalizmde başarılı olduğunu iddia ederek komünizme giden yolların direktiflerini topluma direktmeye çalışmış ve özellikle müslüman kesimin sistemle çatışan unsurlarını yerle bir etmeye çalışmıştır.⁷ Müslüman kesimin tarihi geçmişini yok sayan politikalar sergileyerek manevi değerleri alt-üst etmişdirler. Onun içindir ki, başta dini gelenekler olmakla büyük etkilere maruz kalmış 70 sene devam eden ateist tesirler bir çok açıdan kültürel kayıplara neden olmuştur. Onun içindir ki, diğer müslüman halkalarda olduğu gibi Ahıskalı Türkler içerisinde de imani meselelerde bütüncül yaklaşımların tamamından bahsetmek zordur. Yani Allaha inanmakta her keste tanrı inanacı ola bilir. Ancak ahiret inancı, cennet, cehennem gibi akidevi meselelerde materyalist eğitimin, dialektik felsefenin etkilerine yenik düşmüş kültürden beslenmemiş zihiler de sürpriz olarak karşımıza çıkabilir.

B. İbadet boyutu

Namaz ibadetinin ne ölçüde benimsendiği ve uygulandığı farkı değişiklikler göstermektedir.

Genelde namaz ibadeti, özellik, zaman ve durumlarına göre değişiklik göstermektedir. Mesela özellikle ramazan aylarında günlük beş vakit namaz kılanların oranı yükselmektedir. Kırsalda tarım işlerinin yoğunlaştığı yaz

7 Çarlık rusiyasının hristianlaştırma siyasetine karşı çıkanlar, halkın milli-manevi değerlerinden uzaklaştırılmasına razı olmayan, yüksek itellektüel seviyeli medeni ve vatanperver zümre idiler. Maalesef ki, sovyet devrinde geçmişe ait ne varsa eleştirilmekteydi ve içi boş ve efsane sosyalizm adına her şey feda edildiği için bahsi geçen zümreleri haksızca eleştiriyorlardı. Müslüman halkların maddi-medeni irsi bir hiç uğruna yok ediliyordu. İş o yere gelmişti ki, Çarlık rusiyasının bölgedeki hristianlaştırma siyasetini “öncül rus medeniyeti” gibi yazıya geçen “vatan övlatları” ortalıkta söz sahibi oldular. Bu konuda büyük övgü hissi ile yazan Sovyet zihniyetli kalem sahipleri, Zakatalada 1904 yılında halk mektebinin “Mariya” mektebine değiştirilmesinin sebebini düşünemeyecek kadar “fedailik” göstermekteydiler. (Bakınız: Memmed Gülmammedov, “Kırmızı Bayrak gazetesi” 1 aprel 1964/27 sentyabr, 1980 (Bax: Eli Süleymanov, “Zakatala çelengi” Bakı 2014, s 443-448.) Temeli 1865 yılı 17 nisan da atılmış erkek mektebine tayin edilen provoslav din öğretmeni S. Q. Qriqolaşvili müslüman bölgeye hangi “öncül medeniyet”i getire bildirdi ki?

mevsiminde bile cami cemaatinin sayında belli bir oranda düşüş yaşandığını gözlemlemek mümkündür.

Namaz konusunda en yüksek katılım cemaatle kılınan bayram namazlarıdır. Mülakatlarımızda “**Bayram namazına gitmeyen bayramı olmaz**” kanaatinin hakim olduğu görülmüştür. Buna göre istisnalar hariç, toplumda bu namaza katılım topyekun bir durum söz konusudur. Şöyle ki, hiç namaz kılmayanlar bile bu namaza iştirak etmek için akşamdan hazırlıklara başlar.

Şölen niteliğindeki teravih namazı ve ramazan orucu da bu kabil bir ibadet türüdür. Adeten Cuma ve beş vakit namaza başlayanlar teravih namazı ile alışkanlık kazanırlar.⁸ Kadınlar teravih namazına iştirak etmez, evde tek başına kılanların sayısı da oldukça düşüktür.

Kadınların erkeklerden daha çok günlük ibadetlerini yerine yetirdikleri görülmektedir. Kadınlar Cuma, bayram, teravih ve cenaze namazlarına hiç katılmaz, mezarlığa gitmezler.

Bayram ve teravih namazlarına verilen önem Cuma namazlarında görülmez. 1800 kişilik nüfusu olan bir köyde Cuma namazına katılanların sayısı 150 civarındadır.

Toplumda cami alışkanlığının zayıf olması Sovyet dönemi politikalarının mahsulüdür.⁹ Şimdilerde bile sabah namazını geçirmede Cuma namazına gitmeyen, hem de eğitim düzeyi yüksek olanlara rastlamak mümkündür. Sovyet döneminde günlük namazlar camilerde kılınmaz, Cuma namazlarına ise birkaç merkezde izin verilir, mescitlere gelenlerin sayısı hakkında mütemadiyen rapor talep edilirdi. Mesela 1956 senesine ait Moskovaya gönderilen bir raporda “Zakafkasya Ruhani İdaresi” şehir merkez mescidine Cuma günü gelenlerin sayını 60-70, Kurban ve Ramazan bayramı için gelenlerin sayının ise 200 olduğunu bildirmişlerdir.¹⁰

Nitekim hacc ibadetinde yok denecek kadar az sayıda (yılıda 5-6 kişi) müraaat edilmesi de bu sebebe bağlı bir proplemdir. Çünkü hacc ziyareti Sovyetler döneminde yasaklanarak unutturulmuştu.

Ekonomik düzeyin aşağı olması nedeniyle zekat ibadetini yerine getirme oranı aşağıdır. Sovyet döneminde zekat ibadetinin yasak olması ile birlikte

8 Teravih namazının önemindedir ki, ramazanda oruç tuttuğu halde teravih namazına gitmeyen erkeklerle “kadın orucu tutanlar” denilmektedir.

9 Daha geniş bak; Asef GANBAROV, Azerbaycanın Astara iline bağlı Lovayın köyünde dini hayat, (Basılmamış yüksek lisans tezi) Konya 2009, s 84. Bir dönem olmuştur ki, müslüman kesimin ibadetleri tamamen yasaklanmıştı. H. Bayram dedenin anlattıklarına göre 1957 senesinde halk bayram namazları için tarlalarda açık alanlar bulur ve gizli kılarlardı. Bazen jandarma ile kovalamacalar yaşanırdı. Takip edenleri yanıltmak için krup bir kaç yere bölünerek dağılır, imamla birlikte kalanları şanslı hesap edilirdi. Çünkü onlar bir vesileyle bayram namazını kılarlardı.

10 Eski Sovyetler Birliğinde ve Azerbaycanda Dini Hayat: I , *Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri II*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1995, s 42.

özel mülkiyete getirilmiş hadsiz sınırlamalar bu ibadeti gizli de olsa mümkün kılmamıştır. Bu durum halk arasında bu gün de devam eden sadaka türünün meydana gelmesine sebep olmuştur ki, zekat miktarına çatmadığı halde (farz olmadığı halde) zekat mallarının sadakası adı ile tasadduk edilmektedir. Bu uygulamaya adeten ramazanda fitre ile birlikte verilir. Bazılarınca bunun “evin, arabanın, malın sadağası” adı ile verildiğini görürüz ki, bu anlayışın zekatla bir ilgisi yoktur. Çünkü İslam hukukunda ev ve araba gibi temel ihtiyaçlar zekata tabi değil. O zaman açıkça görülmektedir ki, “**sadaka belayı def eder**” hadisi esasında gelenekselleşmiş bir anlayış hakim.

Medeni durumla namaz ilişkisine gelince, evli olanların bekarlara oranla daha çok ibadete bağlı oldukları tespit edilmiştir.

II. AZERBAJCANDA AHISKA TÜRKLERİNDE DİNDARLIK FARKLILAŞMALARINA ETKİ EDEN FAKTÖRLER

Topumlardaki sosyal değişimleri tetikleyen bir takım etkenler var. Bu etkenler toplumda önemli bir değişken olarak ortaya çıkmaktadır. Onlardan bazılarını ele alırsak aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

Eğitim Durumuna Göre Dindarlık Farklılaşmaları

Topumlarda sosyal değişimleri tetikleyen etkenlerin başında hızlı nüfus hareketliliği ve şehirleşme gelmektedir. Ancak bu etkenlerin yanında eğitim, uzun süreli olması, toplumun bütününe ulaşması ve temel amacının da davranış değişikliği taşıması nedeniyle önemli bir değişken olarak ortaya çıkmaktadır. Modernleşmenin güçlü biçimde yayılmasını sağlayan modern eğitim, kırsala ve ücra bölgelere ulaşılabilirliği açısından geleneksel toplumlarda eğitim farklılıkları, güçlü bir bağımsız değişken olarak diğer değişkenler arasında yerini almaktadır. Genel olarak Azerbaycanda temel eğitimin 11 yıla çıkarılması ve 9 yıllık mecburi eğitimi dikkate aldığımızda bazı toplumlarda görülen “eğitim seviyesi düştükçe Allah’a olan bağlılıklarının arttığını” belirtmişlerdir. Sözü edilen grubun okuryazar olmayanlarında elde edilen oran dikkat çekecek kadar yüksektir.

Eğitim ve öğrenim durumuna göre ibadete karşı tutumlardaki farklılık değişkenlik arz etmektedir. Ancak bu farklılık günümüz dünyasında görülen eğitim-inanç arasındaki ters orantı göstergelerinin aksine, doğru orantı gösterdiği görürüz. Yani bir kaide haline gelmiş eğitim düzeyinin artması ile ibadetin azalması bizim toplumumuz için geçerli değildir. Çünkü eğitimi yüksek olanların dine daha çok ilgi göstermeleri, namaz için mescitte kılmayı tercih edecek kadar titiz, hatta bazen de toplumun dini işlerinde öncülük edecek kadar önderlik ettikleri ilgi çeken bir durumdur.

Bu durumu ortaya çıkaran bir çok sebep olsa da en temel faktör kanımca, “etki – tepkiyi doğurur” kuramıdır. Çünkü Sovyet döneminde dışlanmışlık, asimilasyon ve sindirme politikaları karşısında toplum kendi değerlerine sı-

ğınmıştır. Baskıcı rejimin etkileri karşısında halk manevi değerlerine sıkıca sarılmıştır.

Mezhebe bağlılık ve İslam'ın Temel Kaynakları

Halk nezdinde tek mezhebe bağlılık esas olup, mezhepçilik görülmez. Diğer mezheplere karşı toleranslı davranırsa da Hanefi mezhebi esastır ve belileyici konum olarak görülür.

Geleneksel toplumlarda dinî bilgiler edinmek, genelde sözlüdür. Ağız ilmi denilen kuşaktan kuşağa aktarıma bilgi tarzı yaygındır. Mescitlerde kuran kursları faaliyeti daha çok Kuran okuma becerisine yöneliktir. Ancak bu kurslara devam eden hem öğrenci sayısı yeterince değil, hem de burada dini bilgilerin öğrenilmesi yeterince değil. Yas meclislerinin olmazsa olmaz şartı, vaazu-nasihât geleneği toplum için en verimli bilgi edinme vasıtasıdır. Azerbaycanda özellikle Ahıskalılarda ölünün yas meclislerinde toplumun imamlardan vaaz beklentisine dönüşmüş vaazu-nasihât dinleme geleneği geleneksel islam için, aynı zamanda yabancı akide ve kültürlerle etkileşimler açısından önemi haizdir.

Eğitim seviyesi yüksek ve modernleşme çabasında olanlar ise dinî bilgileri, dinin yazılı kaynaklarından eğitim yoluyla edinmeye çalışılmakta ve bu bilgilerini daha çok İslam dininin temel kaynakları olan Kur'an ve sünnete başvurarak sağladıkları görülmektedir. Bu sonuç din adına olumlu bir gelişme olarak kabul edilebilir. Bu ayı zamanda dindarlığı algılamada ve tanımlamada bireyselliğe yönelmek olarak da değerlendirilebilir.

E. Günlük Yaşamda Dinin Referans Alınması

Bireylerin dindarlık düzeyleri ile günlük hayatta davranışlarında dinden referans alınarak gerçekleştirilmesi görülmekte, bireyin günlük hayat ile inancının ayrımının keskinleştiği modern süreçlerden uzak kalınarak olumlu bir tutum sergilendiği söylenebilmektedir. Bu yaklaşım, sonuçları geleneksel yapının gücüne götürse de din ile az ilgili olanlar ve din ile ilgisi olmayanlar, olumsuz tavırlarını geleneksel yapının gücüne rağmen korumuşlardır.

İbadet kayqısı dini referanslarda etki faktörüdür. Buna bağlı olamayan kişinin günlük hayatta dine açtığı yer daralmakta, günlük hayatta seküler bir tavır güçlenmektedir, çünkü günlük hayatta davranışlarını dine dayandırmadıkları gözlenmektedir.

Siyasi Konum ve Dinî Nikâh

Eski Türklerden süregelen tekeşlilik esas Ahıskalı aile için de esas prensib olmuştur. Ailenin oluşumunda eş seçimi konusunda adaylardan ziyade anne-baba etkili olmuştur. Evlilikte gözetilen mahremiyet hususu, İslam

Aile Hukuku çerçevesi olmuş, endogomi evlilik esası ve mevcut ilişkilerin pekiştirilmesi akraba evliliklerini yaygın hale getirmiştir.

Toplumda evlilik yaşı genel olarak erkeklerde 18-25, kadınlarda 16-21 olduğu tespit edilmiştir. Evlilik öncesinde günümüz tabiri ile uzun bir nişanlılık veya tanışlık dönemi olmamıştır.

Başlık geleneği halen devam eden bir sosyal uygulama olmakla eski türklerden beri süregelen bir adet olmuş, zamanla toplum içinde çeşitli tezahür formları göstermiştir. Mesela kayıtlara göre 1880 yıllarında 15-20 adet dokuzluk lira verilmiş, günümüzde bu, kız tarafın düğün masraflarının karşılanması şeklinde tezahür etmektedir. Başlık parası avrupalıların iddia ettikleri gibi “kadının satış ücreti” değil, bilakis kadını yeni kurulan aile mülkünde ortak duruma sokan bir uygulamadır. Çünkü özellikle türklerde, başlık için verilenleri baba evinin şahsı için kullandığı hiç görülmemiştir. Üstelik bu konuda türk halkaları arasında Ahıskalı ailesi kayda değer husustur ki, bunu ya çeyiz masrafı olarak gelin adayı için kullanır, ya da daha çok günümüzde görüldüğü gibi kız tarafın düğün masrafları için kullanmıştır. Nitekim çeyiz, Ahıskalılarda kızın ailesi tarafından hazırlanmakta ve yeni kurulan ailenin ihtiyaçları olan eşyaları ihtiva etmektedir.

Düğün öncesi nikaha önem verilmiş, özellikle dini nikah¹¹ şimdilerde olduğu gibi olmazsa olmaz şartına bağlı olmuştur. Dine önem verildiği için iman ve islamın şartını bilmeyenlerin nikahı kıyılmazdı. Düğün öncesi akdedilen nikah dışında nişan ve şerbet merasiminde de sembolik olarak vekiller tayin edilir ve nikah kıyılırdı. Nikaha verilen önemin sebebine gelince, bu, ejdadın hayat felsefesinde İslam dininin insana olan bakış açısı ile bağlıdır ki, ulema insana “medeniyyun bittab’i” adını vermesiyledir. Yani varlıklar arasında tabiatında medenilik olan insan birlikte yaşayacağı karşı cinsle ancak nikahla biraraya gelir, diğer mahlukların işi gibi algılanan nikahsız birliktelik yadırganmıştır¹².

İslam’da dinî nikâh, halk arasında imam nikâhı olarak kabul edilmiştir. Osmanlı döneminde kadınların görevlendirdiği imamların dinî nikâhları gerçekleştirilmesi ve şer’iyye siciline, mahkeme siciline kaydettirmesi günümüzdeki resmî nikâhı karşılamakta idi. Evlilikte eşlerin karşılıklı olarak özellikle kadınların yasal güvence altına alınmalarını sağlayan nikâhtaki resmîyetin günümüzde dinî nikâhın sağlayamayacağı açıktır. Ancak özellikle gelenek-

11 Osmanlıdan süregelen adet olarak burada da nikah işlerini devlet adına imamlar kayda alır ve dua ile taçlandırırıldardı. Anadolu da cumhuriyet düzeninde olduğu gibi Ahıskada da sovyet düzeni nikah işlerini imamlardan alarak devlet eliyle nikah dairelerine bağladı. Bu durum karşısında nikahı kutsal bir bağ ve ibadetten sayan müslüman halk dine karşıtlığı ile tanıdığı laik düzenlerin nikah kaydına itibar etmeyerek kayri-resmi de olsa imam nikahına ve ya dini nikaha devam etmiştir.

12 İslam felsefesine göre Allah, insana medenice yaşam teklif etmiştir. Haramlarda insanı insanlıktan çıkaran bir durum görülmektedir ki, içki bunun en bariz örneğidir.

sel toplumlarda dinî nikâh evliliğin meşruiyetini oluşturmak hususunda halk arasında etkinliğini korumaktadır. Kırsal kesimlerin büyük bölümünde evlilik için dinî nikâh yeterli görülmektedir.

Babaerkil aile yapısında, erkek tam yetki ile aile reisi olmuştur. Ailenin nerede yaşayacağı, ihtiyaçları ve sair konularda nihai kararları o verirdi. Kadınlara genellikle ev işleri ve çocuklarla ilgili konularda otorite sahibi olmuş karar alma işine de katılmıştır.

Kayda değer bir husustur ki, Ahıskalı ailesinin geçmişinde boşanma yok derecesindeydi. Bunun sebebi ise evlilikte sorumluluk bilincinin güçlü olması idi. Ailede romantizme, duygusallığa, olanından fazla beklentilere, geçimsizlik ve anlaşmazlıklara yer yoktu. Hakkaniyet bilinci ve hak-hukuka sadakat, güçlü şahsiyet ve güçlü karakter neticede güçlü aile yapısı meydana getirmişti.

III. AZERBAYCANDA AHISKA TÜRKLERİNDE DINDARLIK FARKLILAŞMALARININ ÇEŞİTLİ BOYUTLARINA YÖNELİK TUTUMLAR

Bir önceki başlıkta eğitim ve mezhep türünden bir takım farklılıklar gibi bağımsız değişkenler ile dinî tutum ve davranışlar irdelenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın bu bölümünde ise bireylerin genel olarak dindarlık algılamalarını ortaya koyan dindarlık farklılaşmalarının çeşitli boyutlarına yönelik tutumlar incelenmeye çalışılacaktır.

Eş Seçimi ve Dindarlık

Eş seçiminde dindarlığın temel etken olduğuna katılmadıkları genellikle arz eden durumdur. Namus ve ahlak endişeleri bireyleri dindar bir eş aramaya itmektedir. Bunun yanında İslam'ın yazılı kaynaklarında eş adayının güzellik, zenginlik ve asalet gibi özelliklerine ek olarak dindar olmasının öne çıkarılması, özellikle geleneksel dindarlığın güçlü olduğu toplumlarda benimsenmektedir.

“Kök” ve “karı-koca” aile biçimlerine göre değişen Ahıskalı ailesinin kuruluş süreci içerisinde , ailede evlilik kararı ve eş seçimi konusunda genelde evlenecek olan kız ve erkek adaylardan ziyade ailelerin etkili olduğunu ve evlenecek adayların ailelerin kararlarını kabul ettiğini görüyoruz. Burada şunu da belirtmek gerekir ki, evlilik kararı her ne kadar teorik olarak aile reisi tarafından verilmişse de bu, evlenecek adayların fikrinin sorulmadığı anlamına gelmez. Eş seçimi ve evlilik kararının tamamiyle adaylara bırakılması sürgün sonrası daha ağır basmaktadır.

İfade etmek gerekir ki, eş seçimi konusunda “endogomi evlilik” denilen halkın kendi arasında içe dönük olmak, bir **temayüldür**. Sürgün sonrası bile ailede bu tip evlilik esası korunmuştur. Değişik kültürlerle rağmen, meskun oldukları bölgelerdeki toplumlarla soyları türk olduğu halde “karış-

masın”, “bozulmasın” düşüncesi ile kız alış-verişinde bulunmadıkları söylenebilir.¹³

Geleneksel yaşamın devam ettiği yerlerdeki insanlar, örf ve âdetlere bağlılığı dinî yaşayışın göstergelerinden birisi olarak kabul ettikleri ve evlilik öncesi görüşmenin örf ve âdetlere dolayısı ile dinî hassasiyete uygun olmadığı şeklindeki düşüncelerinden dolayı görücü usulü ile olan evlilik tipi güçlü bir şekilde yaşatılmaktadırlar.

B. Ailede Kişilerin Dinî Telkin Sorumluluğu

Bireylerin dinî ve ahlaki gelişimlerinde, aile fertlerinin yüz yüze ilişkiler sonucunda sürekli denetlendiklerini hissetmelerinden dolayı dinî telkinlerde kendilerini genel olarak sorumlu hissettikleri söylenebilir. Modernizmin bireyci anlayışının sonuçlarından dolayı ailede fert, dinî anlayışı ile baş başa bırakılmaktadır.

C. Rızık Endişesi ile Az Çocuk Yapılması

Ahıskalı nüfusun büyük kesiminin kırsal alanda yerleşkenliği doğurganlık oranının yüksek olmasının esas sebebidir. 1980 senelerine kadar ailede çocuk ortalaması 6-7 çocuktan ibaret olmuştur. Sovyet döneminde 12 çocuk anası kadınlardan “**Kahraman Ana**” ödülü alanlar azımsanmayacak kadardır.

Burada Z. Avşar ve Z. Tunçalpın zikri geçen eserinde nüfus artımı ile ilgili cümlelere dikkati çekmek yerinde olacaktır. Şöyle ki, 1970 yılında 78513; 1979 sayım sonuçlarında 92689 olarak açıklanan nüfus, 1989 sayımlarında 207369 rakamını göstermektedir ki, bu aynı zamanda çok yüksek bir nüfus artış göstergesidir.

İslam dininin teşvik ettiği çocuk yapma tutumu ve geleneksel anlayış, zamanımızda gelişen dünyada globalleşme ve küreselleşme etkenleriyle bahsi geçen geleneksel anlayış ciddi kırılmalarla karşılaşmıştır. Bunun en önemli sebeplerinin başında ekonomik kaygılar, iletişim araçlarının gelişmesi ile bireylerin tutumlarının değişmesi ve kentle birliktelik sıklığının artması gelmektedir.

D. Dünyaya Verilen Değerle Ölümünden Sonraki Hayata Verilen Değer

Daha çok modern toplumlarda ve kentlerde din ile dünya işlerini birbirinden ayıran ve dine yalnızca ahiret sorunlarını düzenlemesinde yer veren, belli kültür ve öğrenime sahip bireylerin bu soruya olumlu yanıt vermeleri beklenmeyebilir. İslam’ın itidal anlayışını göz önünde tutmaları daha çok görülür.

Halkı birbirine bağlayan kenetleyen örf-adet ve gelenekleridir. Eğer bu

13 Ahmet NİYAZOV, *Ahıska Türklerinin Aile Yapısı*, AHISKA VİZYONU 2013 (Hukuki ve Sosyal Sorunları Açısından AHISKA Sempozyumu) İstanbul, 2014, s 107.

değerler kırılır ve koparılsa halk başka toplumlar ve kültürleri arasında erir gider¹⁴. Ahıskalı Türklerin ülkeden-ülkeye, hatta kıtadan-kıtaya bölünme ve serpiştirilmesi kültür erimesinde en büyük etkindir. Bu talihsiz göçler Ahıskalı ailesini destek bir tarafa, elindeki kültürünü dahi yaşama imkanından mahrum bırakmaktadır. Gelenkesel kültürden beslenme imkanını zorlaştıran sovyet rejimi yukarıda da belirtildiği gibi bir takım negatif sonuçlar meydana gelmesine sebep olmuştur.

Din eğitimi konusunda işin vehameti ayrıca bir problem olarak görülmelidir. Özellikle son dönemlerde işin ehemiyet ve nezaketi ile ters orantılı bazı durumlar ortaya çıkmaktadır. Çünkü günümüz gençliğinde İslamiyetle ilgili bilgiler belli sloganlar, kalıplaşmış sembolik ifadelerden öteye geçmemektedir.

III . AHISKALI AİLESİNİN SORUNLARI ve ÖNERİLER

A) Sorunlar

Ahıskalı ailesi bazı değerlere tutunarak acısıyla-âğrısıyla dünden bu güne gelebilmiş, toplumlar arasında varlığını koruyabilmiştir. Ancak bu gün insanlığın karşı-karşıya kaldıkları bazı sorunlar onları da etkilemektedir.

Günümüz insan proplemi olarak kültürel kimlik sorunu, büyük ölçüde şehirleşmenin getirdiği en büyük sorundur. Ahıskalıların bu güne kadar köy yerleşkesi konumu bunu hiç hissettirmemişse de bu günkü göçlerle belli başlı proplemlerde kendini göstermeye başladı.

Kültürel kimliyi güçlendirmeye yönelik çalışmalar günümüzde neredeyse tümüyle dernek merkezli bir faaliyet gerektiren husustur. Derneklerin misyonu olarak gözükken konferanslar, seminerler, kurslar ve sair etkinlikler ihtiyaç gereği argumanlar olduğu her kesin malumudur. Başta Rusya olmakla bağımsızlıklarını yeni kazanmış ülkelerde bu gibi faaliyetler yok derecesindedir. Genel olarak bu ülkelerde dernekçilik anlayışı da belli başlı bürokratik işlerin takibinden ibarettir. Gördüğümüz kadarıyla sadece bir iki ülkede bu tür kültürel faaliyetler bazen gerekli seviye gösterse de, bazen de dernek taassubu ile yapıldığından aileler yeterince yararlanmamaktadır.

Özellikle Rusiyada bulunan Ahıskalılar bilinçli olmamakla birlikte, hem milli-manevi değerlerini korumak, örf ve adetlerini yaşamak ve hem de içinde bulunduğu topluma uyum sağlamak zorunda oluşu, insanımızı izah edemediği fakat hissettiği tedirgin ve stresli bir ortamda yaşamaya sevkettirir. Bu bakımdan aile fertleri bünyelerinde zaman-zaman bedensel ruhsal ve sosyal bir rahatsızlığın varlığından şikayet etmektedirler.

Diğer yandan bu ülkelerde yaşayan ailelerimizin çocukları, tarihimizden ve milli kültürümüzden mahrum yetişmektedirler. Gençlerimizin bir kısmın-

14 Nesrin Kale, *Türkiyede Gençlik Sorunlarının Kaynakları ve Bu Sorunların Çözüm Yolları*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Cilt 23, Sayı 2, Ankara s 787.

da görülen içki ve uyuşturucu müptelası hali, yetişkinlerin içki bataklığında sönmeye yüz tutmuş hayatı, bazı gençlerde görülen bir takım gayri-meşru yollara sapmalar ciddi rahatsızlık doğurmaktadır. Türkiye ve Kazakistan örneği fotoğrafın tamamı değildir. Özellikle Krasnodar ve Rastovda insanımız açısından vehamet arzeden durumlar mevcuttur.

Bu olumsuz ortamlarda yaşayan ailelerimiz küçümsenmeyecek sosyal problemleri de beraberinde getirmiştir. İnsanlarımızın kimliyinden uzaklaşmalarını engelleyecek, çocuklarının eğitimi konusunda geleceğine güven duyacak, sahip oldukları ekonomik seviyelerini muhafaza edebilecek bir ortamın oluşturulmaması, problemleri büyütmede ve hatta endişe verici boyutlara çıkarmaktadır.

Halkı birbirine bağlayan kenetleyen örf-adet ve gelenekleridir. Eğer bu değerler kırılır ve koparılırsa halk başka toplumlar ve kültürleri arasında erir gider¹⁵.

Ahıskalı Türklerin ülkeden-ülkeye, hatta kıtadan-kıtaya bölünme ve serpiştirilmesi kültür erimesinde en büyük etkidir. Bu talihsiz göçler Ahıskalı ailesini destek bir tarafa, elindeki kültürünü dahi yaşama imkanından mahrum bırakmaktadır.

Diğer taraftan bildiyimiz gibi popüler olarak örf ve adet kavramlarını kendinde toplayan gelenek daima dinle paralellik arz etmiş büyük ölçüde ondan esinlenmiştir. İslamı örf-adedine indirgemiş toplumlardan biri de Ahıskalıdır. İnsanımız, dini, kültür kimliğinin en önemli ve en güçlü unsuru olarak görmektedir. Bu güne kadar varlığını muhafaza edebilmiş olmasını da, dinden aldığı güce atfemektedir.

Din eğitimi konusunda işin vehameti ayrıca bir problem olarak görülmelidir. Özellikle son dönemlerde işin ehemiyet ve nezaketi ile ters orantılı bazı durumlar ortaya çıkmaktadır. Çünkü günümüz gençliğinde İslamiyetle ilgili bilgiler belli sloganlar, kalıplaşmış sembolik ifadelerden öteye geçmemektedir.

B) Öneriler

Önerilere gelince bu alanda yapılacak çalışmalar ve programlar, büyük ölçüde yaygın eğitim anlayışı içinde ele alınmalı, her türlü araç ve gereçlerden azami ölçüde istifade edilmelidir.

Kültür ve örf –adetlerine bağlılık esasında planlanmalı, din dil ve gelenekleri diri tutacak bir muhteva kazandırılmalı,

Yabancı ve tehlikeli akımlara karşı şüurlu ve uyanık olmalarını sağlamalı. Bu gün türkiyede hissedilmese de özellikle bağımsızlıklarını yeni kazanmış ülkelerde gerek batıl inançlar, gerek semavi dinler adına bir çok radikal

15 Nesrin Kale, *Türkiyede Gençlik Sorunlarının Kaynakları ve Bu Sorunların Çözüm Yolları*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Cilt 23, Sayı 2, Ankara s 787.

akımlar artık devlet düzeyinde sorun teşkil edecek seviyede kendinden bahsettirmektedirler. ve sair...

Yabancı ve tehlikeli akımlara karşı şüurlu ve uyanık olmalarını sağlamalı. Bu gün türkiyede hissedilmese de özellikle bağımsızlıklarını yeni kazanmış ülkelerde gerek batıl inançlar, gerek semavi dinler adına bir çok radikal akımlar artık devlet düzeyinde sorun teşkil edecek seviyede kendinden bahsettirmektedirler.

Büyük tesis ve yatırım istemeyen bazı mesleklerin öğrenilmesini hedef almalı, dernek faaliyetleri bu konuda önem arzetedir ki, kardeş derneklerin örnek programları ile bu alanda yetişen akademisyenleri de işin içine katarak ailelerimizin, çocuk ve gençlerimizin sorunlarını hafifletme, nesillerarası farklılıkları giderme ihtiyaçları bu yolla karşılanmalı,

Temel eğitim çağında bulunan çocuklar buldukları ülkenin eğitim sistemlerinden en iyi bir şekilde faydalandırılmalı, bu ülkelerde faaliyette bulunan türk okulları bu bakımdan fırsat bilinmeli,

Nerede olursa olsun kreş ve anaokullarına verilen çocukların örf ve adetlerimize, inançlarımıza ters düşmeyecek bir eğitime ve bakıma tabi tutulmaları hususunda dikkatli ve uyanık olmalarını sağlamalı,

Türkiye dışında bütün ülkelerdeki Türk Büyükelçiliklerinin Ahıskalı insanımız tarafından benimsenmiş mahiyeti yabana atılmamalı ve Büyükçelik bünyesindeki hizmetler azami olarak onların da istifadesine sunulmalı.

NETİCE

Toplumun çekirdeğini oluşturan ailedir. Ailenin yapısı yere ne kadar sağlam basarsa o kadar güçlü, verimli olur ve toplumsal sorunların rahatsızlıklarının önü alınmış olur.

Tarihten de malumumuzdur ki, ejdadımız bunu başara bildiği için cihan hakimiyetine kadar yükselmiştir. Aynı toplumun bir parçası olarak eza ve cefası ne olursa-olsun sürgünler ve göçler Ahıskalı ailesini tarihten silememiştir. Ard-arda gelen sürgün ve göçlere rağmen Ahıskalı ailesi örf adet ve anane gibi dini ve milli değerleri koruma adına örnek bir azim sergilemiş sağlam aile yapısını muhafaza edebilmiştir. Bu, büyük ölçüde orfe bağlı, muhafazakar aile yapısı ile, aynı zamanda dini ritüallere bağlılık esasında olmuştur.

Günümüzde gelişen dünyada, yeni olumsuzluklar karşısında, aynı zamanda yeni neslin globalleşme ve küreselleşme karşısında aynı duruşu sergileyip, aynı vakarı gösterebilmesi ve yeni vizyonların geliştirilmesi ile mümkündür. Bu da belirttiğimiz sorunlar ve öneriler dahil ciddi araştırmalar ve ciddi mesai gerektiren çalışmalarla mümkündür. Çünkü geçmişten bir şey ala bilmeyenler geleceğe hiçbir şey götüremezler. Bu sebeptendir ki, geçmişin gücünü irdelemek, sebeplerini günümüze taşımak ve çağdaş değerlerle yo-

Ahskalı Türklerin Hukuki ve Sosyal Sorunları Sempozyumu

ğurarak geleceği kurmak, inşa etmek en sağlam yol olsa gerek.

Rasim MAMMADOV¹

Sürgünde Yaşayan Ahıskalı Türklerin Kültürel Direnişi

— * —

ÖZET

Bu çalışmada kaynak olarak saha araştırmasına öncelik verilmiştir. Buna sebep araştırma yaparken bazı kitap ve makalelerde yanlış bilgilerle karşılaşmamızdır. Ahıska Türkleri sürgün sonrası farklı coğrafyalara sürüldüğü için ister istemez o, bölgenin insanlarıyla ünsiyette olmuş ve onlardan esinlenerek bazı kelimeleri ve adetleri kendilerine öz bilmiştir. Bugün Ahıska üzerine yapılan bazı çalışmalarda alıntı yapılmış deyimler ve kelimeler Ahıska Türklerine aitmiş gibi gösteriliyor. Bu çalışmada Ahıska'da yaşamış insanların Ahıska Kültürüyle ilgili adetler olduğu gibi gösterilmiştir. Bu çalışmamızda Ahıska Türklerinin Sürgünde Yaşattığı öz ana kültürünü değerlendirmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Ahıska, Sürgün, Kültür, Ölüm, Doğum, Düğün.
Ther Cultural Resistance of Ahıska Turks in Exile

391
~

Summary

The priority and Superiority of the sources have been given to the field collections and researches. Some wrong doings and literary and folkloric misconducts pushed us to practice this kind of academic action. After the big forced migration of Ahıska Turks they have been resettled in different territories and harsh conditioned geographies, for this reason Ahıska Turk have been influenced by some local words and traditions of their new temporary homes. By some researches some borrowed words and terminologies identified as flash folkloric materials and recorded as Ahıskan words. In two research the traditional life and folklore of faced by myself. In our academic research the major cultural materials of Ahıska people who lived in forced migrated environment will be examined and will be evaluated.

KEY WORDS: Ahıska, Forced Migration, Traditions, Death. Culture, Wedding

1 Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyat Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi Rasimbek@hotmail.com

SÜRGÜNDE YAŞAYAN AHISKALI TÜRKLERİN KÜLTÜREL DİRENİŞİ

GİRİŞ

Ahıska bölgesi Osmanlı zamanında Kuzeydoğu Anadolu'nun ayrılmaz bir parçasıydı. Senelerce Osmanlı devletiyle iç – içe yaşayan Ahıska Türkleri, Osmanlı dağıldıktan sonra Sovyetler Birliği tarafından işgal edildi. Gürcistan'ın sınırları içerisinde kalan Ahıska Türkleri, Ruslar tarafından işkencelere maruz kaldılar. Stalin rejimi Ahıska Türklerini, Türk sınırına yakın yaşadıkları için kendilerine tehlike bildiler. Ahıska Türkleri dinine ve kültürüne düşkün olduğu için bir savaş durumunda içeriden Türkiye'ye yardım eder kaygısıyla kısa sürede bölgeden zor kullanılarak uzaklaştırıldı. Stalin'in emriyle bir an önce bölgeden sürülmeleri emredildi. 1944 yılının 14 Kasımında Ahıska Türkleri yük trenlerine bindirilerek, Orta Asya'nın Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan bölgelerine sürüldü. 70 yıl içinde 3 kere sürgün yaşayan Ahıska Türkleri kültüründen, inançlarından vaz geçemedi. Sovyet rejimi ne kadar Ahıskalıların damarına bastıysa, Ahıskalıları o kadar inancına ve kültürüne sıkı sarıldı. Çalışmamızın ana noktası Ahıskalıların sürgünler boyunca yaşattığı Doğum, Düşün ve Ölüm âdetleri olacaktır. Buradaki 3 unsur, bir Ahıskalının doğduğu günden öldüğü güne kadar olan hayatını anlatacaktır. Bu 3 unsurun içerisinde Ahıskalıların örf – âdeti, inançları sıralanacaktır. Çalışmanın bazı noktalarında, Ahıska Türklerinin inanç ve örf âdetleri Türkiye'nin Kuzeydoğu Anadolu bölgesiyle karşılaştırılacaktır. Bunun sebebi 70 sene bundan önce bu bölgeden sürülerek giden Ahıska Türklerinin inanç ve kültürüne sarılarak baskı ve işkencelere direnerek, kültüründe değişiklik olmadığını ve sahip olduğu değerlerini unutmadığının gerçeğine ışık tutmak olacaktır.

I. Ahıska Türklerinde Sürgün Sonrası Yerleşim Kültürü.

Ahıska Türklerinin bugün dünyaya dağılmış bir halde yaşasa da aralarında sıkı akrabalık bağları kurduğu için irtibatı koparmamış. Sürgün zamanı Orta Asya'nın farklı bölgelerine vagonlardan boşaltıldıktan sonra, halk bir – birinden ayrılarak dağılmamış. Tam tersi mücadele etmek için bir birine daha sıkı sarılmış. Bu konuda Amerikalı Steve Swerdlow makalesinde şöyle demiştir:

“Ahıska Türklerinin sosyal hayatına ilave olarak şunu kaydetmek gerekmektedir. Ahıska Türklerinin kendi boyları ve etnik guruplarının dışına kız vermemiş ve dışardan kız almamıştır. Ahıska Türkleri bu davranışıyla kendi boylarının etnik kimliğini ve kültürünü bugüne kadar koruyup yaşata bilmiştir. Orta Asya'da ve diğer bölgelerde yaşayan Ahıska Türkleri Kırsal

*bölgelerde, köylerde ve şehirlerde yakın bölgelerde ve mahallelerde hep toplu olarak bir birlerine yakın yerleşim bölgelerinde yaşamışlardır. Böylelikle Ahıska Türklerinin yaşadığı yüzlerce evden oluşan mahaller oluşmuştur. Bir kural olarak, evlenen ve yeni ev açan Ahıskalı çiftler, ana mahalleden ayrılmamış, akraba ve yakınlarının evlerine bitişik yeni evler yapmışlardır”.*²

Ahıska Türkleri kültürünü, maddi ve manevi değerlerini günümüze kadar koruyup saklaya bilmiş bir Türk toplumdur. Bu değerlerin korunup saklanmasının en büyük sebeplerinden biri, nesilden – nesille sözlü halk edebiyatı ve kültürünü yaşatarak aktarmış olmasıdır. Şüphesiz bu işte ağırlık yaşamış görmüş yaşlı nenelere dedelere düşmüştür. Bu insanlar kendi ana diline, imanlarına, dinine, kültürüne, maddi ve manevi değerlerine sadık kalarak kendinden sonar gelen, nesillere aktarmışlardır. Ahıskalı'nın biri – bir şey anlattığı zaman şöyle başlar: “*Bənim nənəm Fatma, dədəm Hasan, Annam Zuleyxa diyardı ki*”.

Benim öz ablamın kaynanasından Ahıska Türklerinin doğum adetini sorduğumda 75 yaşında ki, Güneş nene sözüne şöyle başladı: “*Ey oğlum ey. Rəhmətli xanım Hüsniyə bizə həp, bizi nəsil doğurduğunu anlatırdı. O zamanlar xastaxana yoxmuş, oxmuş doxtorlar yoxmuş. Çox zormuş çox*”

II. Ahıska Türklerinin Materyal Kültür Yapısı

II.1. Doğum Adetleri

Ahıska Türklerinde ki, eski doğum adetleri bu günkü modern devrinde de devam etmektedir. Dünya ne kadar modernleşse de Ahıska Türkleri eski adetlerinden vaz geçmemiş ve bu adetleri kendine borç bilmiştir. Ahıska Türklerinde ki, doğum âdeti evdeki gelinin hamile haberiyle başlar. Gelin, belli bir zaman geçtikten sonra yaşça kendinden büyük erkeklere ve özellikle gelen misafirlere fazla gözükmemeğe çalışır.

“Eskiden çocuğun kız ve ya erkek olacağını gelinin yiyip içtiklerinden anırlarmış. Eğer gelin hamileyken aşırı ekşi yiyorsa bu doğacağı çocuğun erkek olacağını beyan eder, yok eğer tatlı yiyorsa kız olacağına işarettir. Hamilelik dönemi bitip, doğuma sıra gelince, evdeki erkekler evden gider. Birkaç yıl bundan öncesine kadar Ahıska Türklerinde doğum prosesi evde baş verirmiş. Eve köyün ebesi çağrılarak doğum için ne gerekiyorsa yapılmış.

Zincir germe: Çocuk doğduktan sonra dış kapının eşğine zincir gerilir. Zincirin gerilmesine sebep ev halkından başka eve girmenin yasak olduğunu gösterir. Eve gelen insanların ve misafirlerin nazarını, nefsinin korumak için bunu yaparlar. Gelenler de bu zinciri görünce eşikten içeriye girmez.

2 Steve SWERDLOW, “Reflection on Transnational Minorities and Human Rights: Meskhetians and Hemshins in Georgia and Krosnodar”, 5. Bulletin, 2004, (p:9)

Ahıska Türklerinde çocuk müjdesi: Çocuğun doğumuyla başlar. İlk başta babaya haber uçurulur. Daha sonraysa kaynata, kaynanaya. Müjdenin önemi haberi getirene dilediğini vermektir. Tabi ki, burada ki, müjde ödülü sınırlıdır.

Ad koyma: Bu Ahıska Türklerinde en çok sevilen ve en çok tartışılan bir konudur. İlk başta evdeki genç nesil tartışır, ad koymak için. Bu konuda kız tarafına fazla söz hakkı verilmez. Tartışma çok uzun sürerse bu sefer devreye evin aksakalları girer ve çocuğun isminin ne olacağını ve ya kim koyacağını söyler. Bütün Müslüman halklarında olduğu kimi, Ahıska Türklerinde de isim koyulmadan önce, çocuğun kulağına Ezan okunur ve üç kere kulağına ismi söylenir. Genellikler isimler Kuran – i Kerimden konulur.

Kırk dökme: Dediğimiz Ahıska Türklerinde çocuğun kırk günden sonra ilk kez yıkanmasıdır. Çocuk doğduktan sonra ev halkından başka o, eve hiç kimse gelmez. Hatta haberi olmayan insanlar gelirken evde kırklı çocuk olduğu bilinsin diye, dışarı kapının eşiğine zincir gerilir. Çocuğun başkaları tarafından görülmesine engel olmalarının tek sebebi çocuğu nazardan korumaktır. Kırk dökülürken bunu bilinçli kadınlar yapar. Genelde çocuğu iki ve ya üç kişi yıkar. Bismillah çekerek çocuğu suya sokar sağ tarafından suyu dökmeye başlar. En son yıkadıktan sonraysa çocuğu üç kere suya sokup çıkararak şu kelimeleri söyler. “ Su aşağı, yavrum yukarı ”. Bu çocuğun erken büyümesinin istenmesidir. Daha sonra bismillah söyleyerek çocuğu sudan çıkarır. Çocuğun kırkı çıktıktan sonra beşik toyu başlar.

Beşik Toyi: Merasimi denilmesinin sebebi yeni doğmuş ilk çocuğa beşik getirilmesidir. Beşiği gelinin anne ve babası getirir. Bu günü bütün akrabalar toplanır. Çocuk bezetilerek ilk kez akrabalara gösterilir. Daha sonra çocuk ilk kez beşiğe koyulur. Anne herkezin önünde çocuğuna layla söyler. Gecenin sonunda getirilen hediyeler verilir ve herkez eve dağılır”³.

II.2. Düğün Adetleri

Aşağıda sizlerle paylaşacağımız Ahıska düğünü ve onların düğün gelenekleri değişmemiş ve günümüze kadar korunup saklanmış bir örneğidir. Ahıska Türklerinde düğün adeti erkek evladın aşık olmasıyla başlar. Evlenecek yaşa gelen oğul anne ve babasına evlenmek istiyorum diyemez. O, evlenmek istediğini söylemek için başka yollara el atar. Mesela: Babasının ayakkabısının içine mısır koyar, cebine taş doldurur yada sabahları geç kalır. Burada ki, en enteresanı sabahları geç uyanmaktır. Oğlunun kalkmak istemediğini gören anne gider babaya oğlunu şikâyet eder. Senin oğlun tam bir tembel sabahları uyanamıyor. Baba durumu anlar ve hanımına git ona

3 Güneş MÜRSELOVA, ablamın kaynanası, emekli, doğduğu yeri: Ahıska ili Çoğteveli köyü, doğduğu yıl, 01.04.1939, yaşadığı yer, Türkiye, Bursa ili, Gürsu ilçesi, - 13. Nisan. 2013 tarihinde yaptığımız saha araştırmasından.

de ki gelsin konuşacağım onunla. Baba oğlunun ağzını arar ama oğul bir şey söylemez. Ahıska Türklerinin geleneğine göre bu konular anneyle konuşulur ve anne durumu babaya anlatır. Duruma aydınlık getirmek için anne devreye girer ve oğlundan durumu öğrenerek babaya anlatır. Daha sonra ortaya kız eviyle oğlan evinin arasını düzelterek araçlar girer. Onlar elçilik gününü ayarlar.

“Elçilik: Oğlanın anne ve babası kız evine gider. İlk başta konuyla ilgili hiçbir şey konuşulmaz. Oğlan tarafı kız evinde hiçbir şey yemez içmez, ağzına su bile almaz. Buna sebep eğer “evet” cevabını almadan bir şey yerseler kız evinin önünde borçlu kalır ve sözü geçmez. İlk günde kız tarafı razılık vermez ve farklı – farklı bahaneler uydurur. Bu bahaneler oğlanın ve ailesini hem nasıl bir aile olduğunu araştırmak için, hem de oğlan tarafının kızlarını ne kadar istediğini öğrenmek için gereken müddettir. Elçilik iki üç kez baş verir. Sonunda “evet” kelimesi alınır. Bundan sonra şerbetler içilir. Şerbetler içildikten sonra nişan günü konuşulur.

Nişan: Dediğimiz nişan yüzüklerinin takıldığı gündür. Buna başka adla “küçük kına” da derler. Nişan günü Oğlanın annesi ve yakın kız ve bayan akrabaları toplanarak hediye, kına ve nişan yüzüğü alarak, kız evine gider. Oğlanın annesi gelinine nişan yüzüğünü takarak başını bağlar. Buradaki baş bağlama adeti kızın artık birisi tarafından nişanlı (sahipli) olduğunu gösterir. Nişan yüzüğü takıldıktan sonra düğün günü her iki aile tarafından konuşulur. Düğün günü belli olduktan sonra. Aileler arasında başlık parası ve cehiz meselesi konuşulur. Erkek tarafı yardım amacıyla kız tarafına başlık parası olarak para, şeker, un ve bir tosun ya da duruma göre köç verir. Birde Ahıska Türklerinde annenin süt hakkı vardır. Bu tabi ki seçilmiş ve ya önceden sipariş edilmiş bir hediye değildir. Oğlan durumuna göre, ya altın yada her hangi bir hediye alır ve düğün günü kızın annesine hediye eder. Kız tarafında da, durum aynıdır. Kızın ailesinin gücü neye yeterse o kadar katkıda bulunur. Genelde cehiz dediğimiz ev eşyalarıdır. Mesela: Koltuk takımı, perde, kab, çatal, bıçak, bardak gibi.

Düğünden bir gün önce: Kız tarafı damatlık takım elbisesini ve cehizleri gönderir. Damadın odası hazırlansın diye. Genç kızlar türküler söyleyerek odayı süsler.

Düğün: Ahıska Türklerinde düğün gelini getirmekle başlar. Düğün günü gelin arabası ve konvoyu hazırlanır. Gelini getirmeye beyin babası ve yengesi ve genç kızlar erkekler gider. Gelin evine vardıklarında daul, zurna çalmaya başlar. Damat tarafını kızın babası, annesi, yengesi, ve yakın ak-

rabaları karşılar. Bir kaç saat burada dans edilir. Gelini çıkarmak için damadın babası içeri girer. (Gelinin giyim kuşamı. Gelin elbisesi olarak gelinlik giyer. Bu gelinlik genelde ya annesinin gelinliği yâda annesinin dikmiş olduğu gelinliktir. Başörtüsü olarak “ katxa” onun önünden yüzü kapamak için tül “ leçek ” olan papak takılır. Bunun üzerinde beyaz dörtgen şeklinde tül örtülür. Ahıska Türklerinde “ yüz açtı ” adeti vardır. Adete göre gelin damadın evine gidene kadar kimse yüzünü görmemelidir. Bu yüzden gelinin başına büyük kırmızı çiçekli şal örtülür). Damadın babası içeri girdikten sonra gelinin “ bel bağlama ” âdeti başlar. Gelinin erkek kardeşi kırmızı bantla gelinin belini bağlarken ablasının kaynatasına üç kere “ bant ” kısa geliyor bağlayamıyorum der. Sonra kaynata para verdikten sonra bant bele bağlanır.

Gelin sandığı: Bununda Ahıska Türklerinde çok önemi vardır. Sandık hazine anlamlıdır. Kız evlenme yaşına geldiğinde annesi ona bir sandık alır. Bun sandık kızın evleneceği güne kadar yapmış olduğu el işlerini maddi ve manevi eşyalarını koyar. Bir anlamda da, sandık gelinin gerçek yüzüdür. Kaynata sandığı almaya gelirken sandığın üstünde oturan bir gençle karşılaşır. Genç sandığın hakkını ister ve pazarlık başlar. Buradaki pazarlık ticari anlamda değildir. Sonunda kaynata istenen fiyatı verir ve sandığı alır. Kaynata gelini evden çıkarırken gelinin şalının bir köşesinden tutarak önde gider. Gelinin sağında damadın yengesi solunda da gelin yengesi olur. Bu sefer evin kapıları kapanır ve gelini bırakmazlar. Kaynata yine para vererek kapıları açtırır. Gelin, gelin arabasına bindirilir araba hareket etmek isterken aracın önüne iki güreşçi çıkar ve güreşmeye başlar. Kaynata araçtan inerek güreşi izler ve yeneni parayla ödüllendirir. Gelin aracı tam yola koyulurken, aracın peşinden su atarlar. Su bütün Türk Halklarında olduğu gibi Ahıska Türklerinde de aydınlığı bildirir.

Gelin Arabası damattın evine girer ve gelin sağ ayağını yere koyar koymaz kurbanlık koyun kesilir. Gelin indikten sonra çatıya çıkan damat sağdış ve solduşuyla birlikte şeker ve bozuk paralar atmaya başlar. Gelin evin kapısına yaklaşınca ayağının altına tabak koyulur. Bu gelinin koca evine girmeden önceki ilk sınavıdır. Burada gelinin evlilik hayatındaki dözümlülüğünü sınarlar. Eğer gelin bu tabağı bir kereye kırarsa güçlü ve dayanıklı bir gelin olacağını ve evlilik hayatındaki engelleri kolaylıkla aşacağını gösterir. Gelin kapıdan içeri girerken sağ eli bala batırılır ve evin kapısının sağ köşesine sürülür. Balın sürülmesi gelinin gelişyle eve bereket gelsin demektir. Sonra gelini salonun köşesine kaynatasının izniyle otururlar. Burada kaynata gelinini ödüllendirmek için, geline “evim senin, varım – devletim ve oğlum” senin der. Sonra düğün başlar gelen misafirler masalara oturur. Saz çalınır, türküler söylenerek dans edilir.

Yüz Açtı: Düğünün ertesi günü yapılır. Yüz açtı adeti gelinin akrabalarla tanışması ve yeni gelinin halka tanıtılması günüdür. Bu günü akrabalar ve konum – komşu davet edilir. Genelde Yüz açtıya kadınlar, gelinler ve genç kızlar gelir. Türküler söylenir dans edilir. Daha sonra gelin gelinlik libasında yüzü kapalı getirilir. Beyin sağdıışı gelinin etrafında dolanarak üç kere halka seslenir “ Ey eziz camahat, gelinin dilini mi kesax nisanını mi ” ? Halk yüksek sesle cevap verir “ Dilini kesax, dilsiz olsun ”. Sağdıış elindeki bıçaklarla gelinin başındaki kırmızı şalı alır ve kaynanasına götürür. Kaynanası şalı alarak üzerine oturur. Burada üzerine oturmasının sebebi gelininin kaynanaya dil çevire bilmemesidir. Ahıska ailesinde bir gelin en azı bir sene evde ki, kendisinden büyük erkeklerle konuşamaz. Sadece olarak sorulan ve söylenen sözlere beden diliyle cevap verir.

Temen alma⁴: Bu Ahıska Türklerinde ki, gelinin büyüklerle ve eve gelen yakın akrabalarla selamlaşma âdetidir. Temen Alma hareket olarak şöyledir. Hafif dizlerini ve başını eğerek, birinci sağ elini, sonraysa sol elini alnına değdirir. Ahıska geleneğinde selamlaşma gelinlerde böyledir. Genç kızlar ve kadınlar selamlaşırken, sağ elini göğsüne koyar ve hafif eğilerek başını eyer.

Yüz Açtıdan sonra: Gelinin el marifeti kontrol edilir. Ahıska mutfağının en zor yapılan ve en lezzetli hamur yemeği olan “ Hinkal ” yaptırılır. Gelin bu hinkalı iyi yaparsa adet eneneye göre yetiştirilmiş bir gelin olarak bilinir.

Eniştelik: Bu damadın düğünden iki – üç gün sonra kaynata evini ziyaret etmesine denilir. Damat sağdıış, soldüş ve en yakın bir kaç arkadaşıyla birlikte gider. Burada eşinin diğer akrabalarıyla tanışır. Tabi ki, adaletsizlik olmasın diye burada damada da bir sınak hazırlanır. Damadın işi düğümlü bir kötüyü yarmaktır. Bu sınak damadın ne kadar iradeli, sabırlı ve güçlü olduğunu kanıtlar. Damat kötüyü yararsa, bu o demektir ki ilerde bütün zorlukları aşarak eşine güzel bir hayat suna bilecektir”⁵

“1907-ci yılda Espince (Aspinza) rayonunun Niyala köyünde anadan olmuş, Haçmaz ilçesinin Müşkür köyünde yaşamış olan rahmetli Şüşe Mamoyeva'nın en aziz cehizi gibi konuk odasına serdiği tirme idi. O, tirmeni bize göstererek demişti: «Böyle bir gelinlik cehizim sürgün zamanı Aspinza ilçesin'nin Niyala köyünde kaldı. Kazakistanın Almatı vilayetine sürgün olunduktan sonra bu tirmeni aynen Ahıskada kalan tirmeye benzeterek üç yıl içinde kendim ördüm. O, benim için evimde olan bütün var - devletimden en azizidir. Çünkü aynen bu renkte, bu örnekte olan tirmeni nenem bana Ahıskadayken cehiz olarak vermişti. Onu ise neneme anası vermiş”⁶

4 Temen alma – Selamlaşma.

5 Afide DURSUNOVA, Ahıskalı emekli, doğduğu yer, Ahıska ili Adigön ilçesi Tuskan köyü, doğduğu yıl, 1927, Yaşadığı yer, Ahıska ili Vale ilçesi, - 5. Mart. 2013 tarihinde yaptığımız saha araştırmasından.

6 PİRİYEV Sevil, Ahıska Türklerinin Düğün Geleneği Ve Ananeleri. Mastır, Humanitar - Sosyal

II.3. Ölüm Adetleri:

Ahıska Türkleri Müslüman bir Türk toplumu olduğu için ölüm adetleri İslam dininin kurallarına göre uygulanır. Ama bu da bir gerçektir ki, bu adet ne kadarda dini özellik taşısa da her halkın ve her toplumun kendine göre inançları vardır. Belki bu inançlar İslam dinine zid ola bilir ama halk bu inançları senelerce uygulamış inanmış ve bunlardan ilham almış.

Bunlarla aşağıda yapmış olduğum Ahıska Türklerinin ölüm âdeti saha araştırmasında daha yakından tanışacaksınız. Hepimizin bildiği gibi ecel geliyor demez demiş atalarımız. Yani ölüm insanı nerede nasıl yakalar, kimse bilemez. Bu yüzden size anlatacağım Ahıska Türklerinin ölü gömme ve ya ölünün toprağa verilmesi âdeti kendi eceliyle ölen insanın nasıl gömülmesi gerektiğini ve hangi örf adetlerin yapıldığını anlatacağız.

“İnsanoğlunun bu dünyada düresi dolduğu zaman *ezrayille karşılaşır*. Bu zaman *insanoğluna ölüm haberi verilir*. *Öleceğini sezen insan büyük oğlunu çağırarak vedalaşmak için yakınlarını çağırmasını söyler*. *İmam ve akrabalar toplanır*. *Herkes geldikten sonra, herkesten halalık ister ve kelimeyi şadet söyleyerek canını teslim eder*. *Evin büyük oğlu evin dış kapılarını sonuna kadar açar*. *Eğer ölen kişi evin büyüğüyse, (evin direği) evin önünde ateş yakar*. *Dışarıda ateş yakılmasının sebebi evin “ ocağı ve direği ” sayılan kişinin hayatını kaybetmiş olmasıdır*. *İkinci sebepse yoldan geçenlerin bu evde yas olduğu bilinsin diyedir*. *Duyan gören içeriye girer*. *Evin büyük oğlu dış kapının eşiğinde durarak taziyeleri kabul eder*. *Gençler mezarlıktan tabutu getirerek dış kapının önüne koyar*. *Ölen insan büyük odalardan birinin merkezine koyulur*. *Ölünün başında kadınlar oturur*. *Yakın erkek akrabalar ve yakın dostları odaya girerek halalık verir*.

Ölen insanın toprağa verilmesi, ikindi namazından sonra gerçekleşir. Erkekler camiye giderek ikindi namazı kılınır. İkinci namazından sonra cenaze namazı kılındıktan sonra imam halkan halalık ister. Eğer ölen kişinin birilerine borcu varsa bunu büyük oğlu üstlenir. Namazdan sonra cenaze arabası gelir. Tabut içeriye götürülerek, ölen kişi tabuta koyulur. Ahıska Türklerinde mezarlığa kadın ve çocuk götürülmez. Kadınlar ölüyü dış kapıya kadar yolcu eder. Cenaze aracı evden en az 100 metre uzaklıkta durur. Omuzlarda götürülen tabutun önünde imam, arkadaysa akrabaları ve köy halkı gider. Tabut araca bindirildikten sonra hareket eder. Cenaze aracı yolla giderken karşıdan gelen araçlar yolun kenarına çekilir ve arkadan gelen araçlarsa cenaze aracını geçmez. Bu ölen kişiye duyulan saygıdır. Ahıska Türklerinde de mezar kazma İslam'ın kartlarına göre kazılır. Mezarın yönü kibleye taraf olur. Ölen kişi tabuttan çıkarılarak sağ tarafı üzerine yüzü kibleye koyulur. Daha sonra çapraz şekilde tahtalar dizilir, sırayla toprak atılır.

İmam dualar okuyarak ölen kişinin ruhuna Fatıha verir. Mezarlıktan dönen insanlara çay sofrası açılır. Burada kurulan masada sadece çay verilir. Ahıska Türklerinin âdetine göre ölen kişinin evinde 40 gün ocak yanmaz. O, yüzden yapılan çaylar komşu evinden getirilir. Burada da dualar edilir kur'an okunur. Daha sonra imam ölünün ruhuna verilecek üçü, yedisi, kırkı, elli ikisi, yılı günlerini söyler. Herkes dağıldıktan sonra, evde yakın akrabalar, komşular ve ev sahipleri kalır. Bunlar aileyi kırk gün yalnız bırakmazlar.

Ölü gömüldükten sonra, dünya görmüş Ahıska Türklerinin adetini bilen üç kişi ölen insanın giyimlerini yıkar. Burada bütün elbiseler elde sabunla yıkanır. Daha sonra temiz bir yerde kuyu açılarak çamaşır suyu ve kalmış sabun oraya atılır. Yıkanmış elbiselerin içinden giyinile bilecek giysiler seçilir. Geri kalanlarıysa başka bir temiz kuyu açılarak oraya gömülür. Ölen insanın ruhuna bir yıl belli günlerde ihsanlar verilir. Her Cuma akşamı günleri kırkına kadar “ Ama Tabareke ve Yasin ” sureleri okunur ve âmin tutularak ölen kişinin ruhuna dualar eder. Yukarıda belirtmiş olduğumuz bu günlerde de adı geçen sureler okunur dualar edilir ve gelen halka sofralar kurulur. Sofra adabı Ahıska Türklerinde çok önemlidir. Bu sofraya her hangi bir çatı altında olursa olsun ya ay şeklinde ya da “ n ” şeklinde olur. Burada imam sofranın başında oturur. Sağında be solunda evin büyükleri ve ya köyün ak – sakaları oturur. Ondan sonraysa sağda soldan eşiğe doğru yaşa göre devam eder. Gelen insanlar başa selam verir ve herkes selamı alır. Eşikte duran kişi kimin nereye oturması gerektiğini bildiği için, o herkesi oturtturur. Ahıska Türklerinin inancına göre ölen kişinin ruhu bir sene evde dolaşır ve ailesini ziyaret eder. Ev halkı bu bir yılda yas tutar, kimseyi üzmez, kapısına gelen düşmanı bile olsa onunla hoş davranır. Aile bir sene düğünlere gitmez, evde televizyon izlemez ve bu hayatta insanı eğlendirecek ne varsa hepsinden uzak durur. Bu inanca göre ölen kişinin ruhunun rahat olmasını sağlar”.⁷

II.4. Ahıska Türklerinde Giyim Kültürü

Ahıskalıların giyim çeşitleri tarihen geleneksel Türk – Kafkaz giyim tipolojisinin dahil olmakla aile medeniyetinin ayrılmaz bir parçası olmuştur. XIX yüz yılın ortalarında Azerbaycanda ve Gürcüstanda vazifede olan A. D. Andronikov kendi yazısında gösteriyor ki, Ahıska Türklerinin giyindikleri giyim tarzı Azerbaycan Türklerinin giyimlerine çok benziyor.

“Kadınlar çeşitli desenlerle süsletilmiş al donla, gök renkli önlük giyer, gümüş belbağı bağlarlar. Ahıskalıların zengin etnografi medeniyetinin numunesi olan milli giyimlerin renginden kadınların evli veya bekâr, kızların yetişkin ve ya çocuk olmasını bilmek mümkündür. Kızlar başlarına yaylık

7 Güneş Mürselova, ablamın kaynanası, emekli, doğduğu yeri: Ahıska ili Çoğtevlü köyü, doğduğu yıl, 01.04.1939, yaşadığı yer, Türkiye, Bursa ili, Gürsu ilçesi, - 13. Nisan. 2013 tarihinde yaptığımız saha araştırmasından.

bağlar, rengârenk elbise ve uzun tuman, ayaklarına değişik renklerle süsletilmiş çarık giyer. Gelinler ise altın pullarla süsletilmiş katha, leçek, al – kırmızı renkli beli büzmeli, ipek kumaştan hazırlanmış gaftan ve uzun tuman giyer. Ayaklarına yundan örülmüş çorap, çeşitli süslü çarık giymek adet idi. Yaşlı kadınlar ise başlarına çembere koyar, üstünden tafşal, «ehram»⁸ adlandırdıkları beyaz tafşal⁹ örterlerdi. Üstlerine koyu esasen, yeşil renkli yakası düğmeli, beli büzmeli gaftan giyerek, bellerine gurşak (yun kemer) bağlar, ön kısmına peştamal (önlük) bağlar, üstlerine dizdon, ayaklarına deriden çarık giyerdiler. Kadınlar altın eşyalardan çok istifade eder, ancak kızlar muhtelif boncuk takardılar. Gelinler altından hazırlanmış bezek eşyalarından istifade ederler. Meselen, firuze, elmas, pırlanta, kehreba kaşlı yüzük ve küpeler, boyun bağları, başlarına altın pullarla süsletilmiş giragliğ (arakçın), boynuna gerdanlık takardılar. Bellerine ise gümüştan hazırlanmış, üzerine altın pullarla ve çeşitli değerli taş – kaşla süsletilmiş kemer bağlıyorlardı. Yaşlı kadınlar ise altın eşyalarından çok istifade etmez, yalnız düğünde, bayramda süslenirler. Umumi Türk aile medeniyetinin muhtelif sahalarında olduğu gibi, etnik Ahıskalılar içerisinde de yaşlılar, kadınlar adeta, süslü altın eşyalarını öz gelinlerine hediye ederler.

Kadınlar uzun, düz, ensiz giyimlere geçiyor, katha, macar, mahmudiye, pipanur, urufbiyye, küpe, yüzük, gerdanlık boyunbağ,¹⁰ belbağ,¹¹ bilezik kemer gibi süs eşyalarından istifade edilirdi.

400
~

Ahıska Türklerinin erkek giyimleri de halkın real yaşamını, giyim medeniyetini gösteriyor. Erkek giyimleri esasen bunlardan ibaret idi: yakası gaytanla bağlanan arhalık, şalvar, çuha, yapıncı, kürk, gömlek giyer, deri, ipek, yun, gümüş kemer bağlar, başlarına deri papak, dolama, gavalag yundan örülmüş papak, fes giyerdiler. Fese çoğu zaman beyaz kırmızı ve ya yeşil çalma sarardılar”¹²

III.Ahıska Türklerinin İnançları Ve Kimlikleri Üzerine Tarihi

Ahıska'dan Orta Asya'ya sürülen Seyfet dedenin dediğine göre sürgün edilmeden önce Sovyet devleti tarafından bir teklif gelmiş. Eğer Gürcü soy ismi alırsanız sizleri sürgün etmeyeceğiz. Ama bu teklifi Ahıska Türkleri kabul etmemiş. Seyfet dede şöyle anlattı:

“Bizim atalarımız o teklifi kabul etseydi bugün yeryüzünde Ahıska Türk-

8 Ehram, - Kadınların giydiği beyaz şal.

9 Tafşal, - Şal.

10 Boyunbağ, - Gelinin boynuna asılan altın kolye.

11 Belbağ, - Gelinin beline bağlanan kemer. Bu kemer ailenin durumuna göre altın, gümüş ve ya mecer ola bilir.

12 PİRİYEVA Sevil, “ Ahıska Türklerinin Düğün Geleneği Ve Ananeleri. Master, Doctor, Humanitar - Sosyal Araştırmaları ” konuda İlmi -Teorik Dergi, vol.II, no.2, 2012, s.434 - 439,

leri diye bir isim bile olmazdı. Sürgün öncesi bize Ruslar çok baskı yaptı. Namaz kılamıyorduk, oruç tutamıyorduk ve dinimizi, inancımızı yaşayamıyorduk. Haklarımız elimizden alınmıştı.

Sürüleceğimiz gün gelmişti. Herkesi trenlere doldurdular. Sürgün zamanı çok kayıplar verdik. Beni ailemle birlikte Özbekistan'a indirdiler. Yerli halk sağ olsun. Onlarda Türk ve Müslüman oldukları için yardım etiler. Ama üzerimizde bir yasa vardı. Bulduğu köyü terk edemez ve kesinlikle namaz kılamazdık. Bugüne kadar hatırlıyorum. Gizli saklı zar – sor oruç tutuyorduk. Okula giden çocuklarımıza ramazan ayında zorla su içiriyorlardı. Camiye gidemiyorduk. Bütün namazlarımızı evde kılıyorduk.

Bayram namazı kılınacaktıysa: Hoca önceden yer ayarlardı. Herkese söylendi. Bu yer köyden çok uzakta olurdu, kimse görmesin diye. Hava ışıktanmadan üçer – beşer kişi halinde gider orada bayram namazını kılardık. Biz bu sıkıntıları yaşaya – yaşaya dinimizi, dilimizi ve kimliğimizi kaybetmedik. Tanrının verdiği bugüne de şükür”¹³

“Ahıska Türkleri yeryüzünden silinmek için sürgün edilmiştir. Bu toplum sürgünden sonra tam 12 sene kimliksiz yaşamış ve kayıtları hiçbir devlet kurumunda gözükmemiştir. Sürüldükleri bölgelerde ise yerli halka «halk düşmanı» ve «insan eti yiyen toplum» olarak tanıtılmıştır. 12 sene sonra beyaz kâğıt olarak bir «kimlik» verilmiş ve bu kimlik sadece olarak buldukları köylerde geçerli sayılmıştır. Bu kâğıt parçasıyla başka köye gitmek bile yasaktı”¹⁴

Ahıska Türkleri her zaman buldukları coğrafyalarda kendilerine saygı ve sevgi kazandırmayı başara bilmiş bir Türk toplumdur. Sürgün sonrası buldukları coğrafyalarda ne kadar dışlansalar da sonradan yaşayan yerli halkın güvenini kazana bilmiştir. Verdikleri mücadele sonucu bazı konularda söz sahibi ola bilmişlerdir.

“1989-Fergana faciası, Ahıska Türklerinin Rusya Federasyonunun daha iç bölgelerine dağılmasına sebep olmuştur. 17 bini aşkın Ahıska Türkü Karadeniz kıyılarında verimli topraklara sahip Krasnodar, Soçi, Stavrapol ve Rostov vilâyetlerine yerleştirilmiştir. Rusya ve Rus toplumu, 1944'te yurtlarından sürdükleri Ahıska Türklerini daha yakından tanımış oldu. Böylece Rusyalılar, Ahıskalı Türklerle din, dil ve kültürel ilişkileri geliştirmeye mecbur kaldılar. Geleneksel kültürel mirasın yaşatılmasını kabullenen Rusya hükümeti, zaman zaman dilini ve dinini okutmaya, yaşatmaya izin vermek mecburiyetinde kaldı”¹⁵

SONUÇ

13 Seyfet DURSUNOV, Ahıskalı emekli, doğduğu yer, Ahıska ili Adigön ilçesi Tuskan köyü, doğduğu yıl, 1925, Yaşadığı yer, Ahıska ili Vale ilçesi, - 5. Mart. 2013 tarihinde yaptığımız saha araştırmasından.

14 Seyfeddin BUNTÜRK, **Rus Türk Mücadelesinde Ahıska Türkleri**, Berikan yayınevi, Ankara - Mart 2007, s: 23-25

15 Rasim BAYRAKTAR, **Bizim Ahıska Dergisi**, “Özlenen Vatan, Çözüm Arayan Ahıska Türkleri”, Ankara - 09 Eylül 2011, 16 Sayı: s: 4 – 5

Ahıska Türkleri sürgün sonra dünyanın dört bir tarafına dağılmış olsa da, onlar kimlik mücadelesinden vaz geçmemiş. Dinini, kimliğini ve kültürünü koruya bilmiş. Yaşadıkları toplum içerisinde azınlık teşkil etse de, onlardan fazla etkilenmemiş. Bu çalışmada kültür açısından göstermiş olduğumuz doğum, düğün ve ölüm adetleri sürgün öncesi nasıl uygulanmışsa bugünde aynısı uygulanmaktadır. Kimlik mücadelesine gelinceyse kimliklere yazılmış Azeri ismi bugünde kimliklerde olduğu gibi kalmaktadır. Bugün Ahıska Türkleri yurt dışında ne kadar sıkıntılı ve ya güzel hayat yaşamış olsa da, tek istekleri vatanlarına dönmektir. Bunu Seyfet dedenin ağzından söyleyecek olursak: Benim 81 yaşım var ve ben sürgün sonrası vatana dönmek için çok mücadele etim. Yaşlandığım da ise baba dediler ki, sen artık yaşlandın vatanını ne yapacaksın bu yaştan sonra. Ben de dedim ki, ben oraya yaşamak için değil son nefesimi vatanımda vermek için gidiyorum. Sonuç olarak onu da söyleyeyim ki, Sovyetler Birliği bu halkı ne kadar ezmeğe kalktıysa, halk bir o kadar güçlenerek, kendi iradesine ve inancına sarılarak yaşam ve kimlik mücadelesi verdi.

KAYNAKLAR

1. Steve SWERDLOW, “Reflection on Transnational Minorities and Human Riglits: Meskhetians and Hemshins in Georgia and Krosnodar“, 5. Bulletin, 2004, (p:9)
2. Güneş MÜRSELOVA, ablamın kaynanası, emekli, doğduğu yeri: Ahıska ili Çoğteveli köyü, doğduğu yıl, 01.04.1939, yaşadığı yer, Türkiye, Bursa ili, Gürsu ilçesi, - 13. Nisan. 2013 tarihinde yaptığımız saha araştırmasından.
3. Afide DURSUNOVA, Ahıskalı emekli, doğduğu yer, Ahıska ili Adigön ilçesi Tuskan köyü, doğduğu yıl, 1927, Yaşadığı yer, Ahıska ili Vale ilçesi, - 5. Mart. 2013 tarihinde yaptığımız saha araştırmasından.
4. PİRİYEV Sevil, Ahıska Türklerinin Düğün Geleneği Ve Ananeleri. Mastır, Humanitar - Sosyal Araştırmaları” konuda İlmi - Teorik Dergi, vol. II, no.2, 2012, s. 434 - 439,
5. Güneş Mürselova, ablamın kaynanası, emekli, doğduğu yeri: Ahıska ili Çoğteveli köyü, doğduğu yıl, 01.04.1939, yaşadığı yer, Türkiye, Bursa ili, Gürsu ilçesi, - 13. Nisan. 2013 tarihinde yaptığımız saha araştırmasından.
6. PİRİYEVA Sevil, “ Ahıska Türklerinin Düğün Geleneği Ve Ananeleri. Master, Doctor, Humanitar - Sosyal Araştırmaları ” konuda İlmi -Teorik Dergi, vol.II, no.2, 2012, s.434 - 439,
7. Seyfet DURSUNOV, Ahıskalı emekli, doğduğu yer, Ahıska ili Adigön ilçesi Tuskan köyü, doğduğu yıl, 1925, Yaşadığı yer, Ahıska ili Vale

ilçesi, - 5. Mart. 2013 tarihinde yaptığımız saha araştırmasından.

8. Seyfeddin BUNTÜRK, **Rus Türk Mücadelesinde Ahıska Türkleri**, Berikan yayınevi, Ankara - Mart 2007, s: 23-25
9. Rasim BAYRAKTAR, **Bizim Ahıska Dergisi**, “Özlenen Vatan, Çözüm Arayan Ahıska Türkleri”, Ankara - 09 Eylül 2011, 16 Sayı: s: 4 – 5

OTURUM VIII

OTURUM BAŞKANI

Doç. Dr. Sedat MADEN

Giresun Üniversitesi Öğretim Üyesi

_____ * _____

Prof. Dr. Şurettin MEMMEDLİ

Ardahan Üniversitesi

“Sürgün Öncesi Ahıska’da Türkçe Basın Faaliyetleri”

_____ * _____

Doç. Dr. Gülnare GOÇAYEVA-

Ardahan Üniversitesi,

“Sürgün Öncesi Ahıska Bölgesinde Türkçe Eğitim Tarihi”

_____ * _____

Yrd. Doç. Dr. Minara Aliyeva

Uludağ Üniversitesi

“Ahıskalı Türklerde Dilin Önemi ve Yazı Dili Sorunu”

_____ * _____

Yrd. Doç. Dr. Kemal İBRAHİMZADE

Gaziosmanpaşa Üniversitesi

“Eski Fotoğraflarla Ahıskalılar”

_____ * _____

Yrd. Doç. Dr. Rüstem MÜRSELOĞLU

Medeniyet Üniversitesi

”Ahıskalılarla İlgili Belgesel, Sinema, Tiyatro Çalışmaları”

Prof. Dr. Şureddin MEMMEDLİ¹
Okutman Yunus ZEYREK²
Sürgün Öncesi Ahıska'da Türkçe Basın Faaliyetleri

———— * ————

ÖZET

Devrinin en güçlü gazetecilerinden biri Ömer Faik Neman-zade gibi Türkçü bir aydın yetiştirmiş olan Ahıskalı Türklerin basın-yayın faaliyetleri de özenli konulardandır. Bu açıdan 1930'lu yıllarda, 1940'lı yılların ilk sene-lerinde (sürgüne kadar) Ahıska, Adıgün, Aspinza ilçelerinde Latin ve Kiril harfleriyle basılmış “Komünist” (1930–1938), “Kızıl Rençper” (1933–1936), “Bağban” (1933–1940), “Adıgün Kolhozcusu” (1936–1944), “Kızıl Bayrak” (1938–1944), “Sosyalizm Kendi” (1940–1944) gazetelerinin içeriği, Ahıskalı gazetecilerin, yazarların faaliyetleri önem taşır. Bu bildiri yazarları, adı geçen gazetelerin tüm sayılarını Gürcistan arşivinde şahsen gözden geçire-rek incelemiş, önemli materyallerin foto-suretlerini götürmüş ve bildiride bu basın organları hakkında bilgiler sunmaktadırlar. Bu gazetelerin sayıla-rından o dönem Ahıska'da sosyal-ekonomik durum, yer adları, eğitim-ög-retim sorunları, öncül şahsiyetler, vb meseleler hususunda önemli bilgiler elde ederiz. 1944'te sadece insanlar değil, bu gazeteler de sürgün edilmişler kanaatindeyiz.

407
~

Anahtar kelimeler: Ahıskalı Türkler, gazete, gazeteci

1 Ardahan Üniversitesi

2 Gazi Üniversitesi

1. ÖNSÖZ

Ahıska Türklerin ata yurdu Ahıska veya Ahalsihe, Gürcistan'ın güneybatısında, Türkiye'nin Ardahan ilinin Posof, Çıldır ilçelerine sınır teşkil eden dağlık bir arazidir. Ahıska Türkleri Gürcistan'a bağlı Ahıska (Ahalsihe) [3], Adıgün (Adıgen) [4], Espince (Aspinza) [5], Akkale (Ahılkelek), Hocabey (Ninosminda) ilçelerindeki 220 köyde meskûn olmuşlardır. 1944 yılı kışında Ahıska Türkler ata yurtlarından toplu şekilde yaklaşık 220 köyden 20 bin aile, 120 bin kişi olarak Türkistan (Orta Asya) bozkırlarına sürgün edilmişlerdir.

Öncelikle vurgulayalım ki, Ahıska ve ayrıca Borçalı bölgelerinde meskûnlaşan Türkler 1940'lı yıllara kadar etnik ayrımı yapılmaksızın Türk adlandırılmışlardır, kimlik cüzdanlarına da milliyet hüccesinde "Türk" yazılmıştı, Türk gazetesi, Türk tiyatrosu, Türk okulu deyimleri kullanılmıştı, 1937 repressiyonundan (siyasal baskısından) sonra ise her iki bölgedeki Türklerle Azerbaycanlı etnik tanımı yapıştırılmıştı.

Ahıska Türkler kültür, eğitim, ayrıca basın alanlarında önemli hazine oluşturmuşlardır. Devrinin en güçlü gazetecilerinden biri Ömer Faik Nemanza-de gibi Türkçü bir aydın yetiştirmiş olan Ahıska Türklerin basın-yayın, gazetecilik faaliyetleri de dikkati çeken konulardandır. Bu açıdan 1930'lu yıllarda ve 1940'lı yılların ilk senelerinde (sürgüne kadar) Ahıska bölgesi-

3 Ahıska ilçesi: Gürcistan'ın güneybatı kısmında Türkiye ile sınırdadır; adı Türkçe Ahıska, Gürcüce Ahalsihe (yeni kale) geçer; Türkler 70'ten fazla köyde 40 binden fazla nüfus olarak yaşamışlardır.

4 Adıgün ilçesi: Gürcistan'ın güneybatı kısmında Türkiye ile sınırdadır; adı Türkçe Adıgün veya Adıgen, Gürcüce Adigeni geçer; Türkler 70'ten fazla köyde toplu şekilde yaklaşık 6700 aile, 70 binden fazla kişi olarak meskûnlaşmışlardır. Buradan sürgün olunmuş Türklerin bir kısmına 1958'de Azerbaycan kucak açmıştı, Azerbaycan'ın Saatli ilçesinde Adıgün köyü, "Adıgün" tarımcılığı, "Adıgün" folklor ekibi var.

5 Espince ilçesi: Gürcistan'ın güneybatısında Türkiye ile sınırdadır; adı Türkçe Espince veya Esmince, Gürcüce Aspinza geçer; Türkler 65 köyde yaklaşık 35 bin nüfus olarak meskûnlaşmışlardır.

nin merkez ve Adıgün, Aspinza ilçelerinde yayımlanmış gazetelerin içeriği, Ahıskalı gazetecilerin, yazarların faaliyetleri önem taşır.

– Bu gazetelerin dili Azeri Türkçesidir. Bununla birlikte, bazen “güz”, “ilave”, “çiftlik”, vb gibi Anadolu Türkçesi sözcüklerine de rastlarız.

– Kullanılan alfabe 1939 yılına kadar Latin grafiği temelindeki Azerbaycan Türkçesi harfleri, 1940 yılının Mayıs ayından itibaren ise Kiril (Rus) grafiği temelinde Azerbaycan Türkçesi harfleri olmuştur.

İncelenen zaman diliminde Ahıska bölgesinde Türkçe yayımlanmış 6 gazete bellidir.

Gazeteleri basın yılları açısından şu şekilde sıralaya biliriz:

- > 1930–1938: “Komünist”
- > 1933–1936: “Kızıl Rençper”
- > 1933–1940: “Bağban”
- > 1936–1944: “Adıgün Kolhozcusu”
- > 1938–1944: “Kızıl Bayrak”
- > 1940–1944: “Sosyalizm Kendi”

Gazeteleri basın yerleri açısından şu şekilde sıralaya biliriz:

- > Ahıska : 1930–1938 “Komünist”
: 1938–1944 “Kızıl Bayrak”
- > Adıgün : 1933–1936 “Kızıl Rençper”
: 1936–1944 “Adıgün Kolhozcusu”
- > Aspinza : 1933–1940 “Bağban”
: 1940–1944 “Sosyalizm Kendi”

Şu gazetelerin tüm sayılarını Gürcistan Milli Kütüphanesi 5. konut süreli yayınlar arşivinde (საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკა, V კორპუსი, პერიოდულ გამოცემათა არქივი) şahsen gözden geçirerek incelemiş, önemli materyallerin foto-suretlerini götürmüştük.

2. GAZETELERİN TEMEL TANITIM BİLGİLERİ

2.1. “Qommunist” (Kommunist) = Komünist

- Yayın yeri, yılları: Ahalsihe, 1930–1938
- Yayın statüsü: Gürcistan Komünist (Bolşevikler) Partisi Ahalsihe İlçe Komitesi ve İlçe İcra Komitesi organı

- Yayın süresi: Haftalık
- Basın yeri: Ahıska kasabası, “Komünist” matbaası
- Yayın sayısı: Toplamda yaklaşık 500 sayı
- Editörü: Vasıf Beyazıtlı
- Muhabirleri: Abdullah Güleli-oğlu, Eli, Afak Hasan-zade, H. Allah-verdi, H. Reşit, M. Kerimov, Memmed Şafak, Mürsel Necip-zade, Talat Hüseyinov, vb
- Not: 1938’den Türkçe (Azeri Türkçesi) ve Gürcüce olmakla “Kızıl Bayrak” / “Citeli Droşa” adıyla faaliyetini devam ettirmişti.

2.2. “QЫZY RƏNÇPƏR” (Gızıl Rençper) = Kırmızı Çiftçi

- Yayın yeri, yılları: Adıgün, 1933–1936
- Yayın statüsü: Gürcistan Komünist (Bolşevikler) Partisi Adıgün İlçe Komitesi ve İlçe İcra Komitesi organı
- Yayın süresi: Haftada iki kez
- Basın yeri: Adıgün kasabası, “Kızıl Rençper” matbaası
- Yayın sayısı: Toplamda yaklaşık 300 sayı
- Editörü: Rıza Şahvelet
- Muhabirleri: Rıza Şahvelet, C. Kuluev, İ. Veliev, Memmed-Hüseyin Bahtiyarlı, vb.
- Not: 1936’dan itibaren adı “Adıgün Kolhozcusu” olarak değiştirilmişti.

2.3. “Bağban” (Bağban) = Bahçıvan

- Yayın yeri, yılları: Aspinza, 1933–1940
- Yayın statüsü: Gürcistan Komünist (Bolşevikler) Partisi Aspinza İlçe Komitesi ve İlçe İcra Komitesi organı
- Yayın süresi: Haftalık
- Basın yeri: Aspinza kasabası, “Bağban” matbaası
- Yayın sayısı: 1500 nüshayla, toplamda yaklaşık 500 sayı
- Editörleri: Yusuf Hacıev, M. Karshev, Ş. Melikidze
- Muhabirleri: Bahmalov, Bilen, Ahmet Zodiev, F. İbrahimov, H. Der-viş-oğlu, Keçeli Selimov, Memmed Kuluev, Memmed Şafak, Müshed Musaev, Nadir Hakverdiev, Namaz, Niyaz Hacı-zade, Temel Elişanov, Temraz Sülüev, Şemdin Hiyalov, vb

- Not: 1940 yılında “Sosyalizm Kendi” adlandırılmıştı.

2.4. “Adıgün Qolxozcusu” (Adıgün Golxozcusu) = Adıgün Tarımcısı

- Yayın yeri, yılları: Adıgün, 1936–1944 (önceki “Kızıl Rençper” gazetesinin devamı olarak)
- Yayın statüsü: Gürcistan Komünist (Bolşevikler) Partisi Adıgün İlçe Komitesi ve İlçe İcra Komitesi organı
- Yayın süresi: 5 günde bir kez
- Basın yeri: Adıgün kasabası, “Adıgün Kolhozcusu” matbaası
- Yayın sayısı: Toplamda 644 sayı
- Editörleri: M. Eliev, Eli Mursakulov
- Muhabirleri: C. Kuluev, H. Çopurov, H. Veliev, Hüsniye Hacı-zade, M. Muhtarbaşev, Nezerli, Seyfulla Eli-zade, Q. Nurhanım, V. İskenderov, vb
- Not: İki yıl yalnızca Türkçe, 1938’den hem de Adıgün kolhozcusu anlamına gelen “ადიგენის კოლმეურნე” (Adigenis Kolmeurne) adıyla Gürcüce yayınlanmıştı.

2.5. “Гызыл Байраг” (Gızıl Bayrag) = Kırmızı Bayrak

- Yayın yeri, yılları: Ahalsihe, 1938–1944 (önceki “Komünist” gazetesinin devamı olarak)
- Yayın statüsü: Gürcistan Komünist (Bolşevikler) Partisi Ahalsihe İlçe Komitesi ve İlçe İcra Komitesi organı
- Yayın süresi: Haftalık
- Basın yeri: Ahalsihe kasabası, “Kızıl Bayrak” matbaası
- Yayın sayısı: 1000’den fazla sayı
- Editörleri: Asker İbrahimov, M. Eliev, Memmed Memmedov, B. Met-skaridze
- Muhabirleri: Abdullah M., Adil Babaev, Amircanov, E. Bayramov, E. Dedeev, Emirşah, Enver, Esiman İ., İsmail İsa-oğlu, Kerem Kenanov, Latif Kahramanov, M. Ehmedov, M. Kerimov, Memmed Şafak, Talat Hüseyinov, M. Osmanov, M. Yusufov, Müslim Tahirov, R. Tahirov, Salih

Sayidov, Seyyar, Sönmez, Ş. İsmailov, Talat Hüseyinov, Teymur Babaev, vb

• Not: 1940'a kadar Latin harfleriyle, 1940 yılının ortalarından Kiril (Rus) harfleriyle yayınlanmıştı. 1941 yılından Türkçe yanında Gürcüce de yazılar verilmişti, Gürcüce adı kırmızı bayrak anlamı taşıyan “წითელი დროშა” (Citeli Droşa) olmuştu.

2.6. “Sosyalizm Kəndi” (Sosyalizm Kendi) = Sosyalizm Köyü

• Yayın yeri, yılları: Aspinza, 1940–1944 (önceki “Bağban” gazetesinin devamı olarak)

• Yayın statüsü: Gürcistan Komünist (Bolşevikler) Partisi Aspinza İlçe Komitesi ve İlçe İcra Komitesi organı

• Yayın süresi: Haftalık

• Basın yeri: Aspinza kasabası, “Sosyalizm Kendi” matbaası

• Yayın sayısı: Toplamda 525 sayı

• Editörü: Ş. Melikidze

• Muhabirleri: A. Mustafaev, Akif, Feyzullah Hogiev, Hacı Hurşudov, K. Kemalov, Müshed Musaev, Memmed Sülüev, Temel Hurşudov, vb

• Not: 1940'a kadar Latin harfleriyle, 1940 yılının ortalarından Kiril (Rus) harfleriyle basılmıştı. 1941 yılından Gürcüce de yazılar verilmişti, Gürcüce adı sosyalist köyü anlamı “სოციალუისტური სოფელი” (Sotsialusturi Sopeli) olmuştu.

3. GAZETELERDE ELE ALINAN KONULAR

Bu gazetelerin sayılarından o dönem Ahıska'da ilçelerin ekonomik-sosyal durumu, tarımcılığın, ziraatın gelişimi, aile-geçim meseleleri, yer adları, eğitim-öğretim sorunları, kültür, öncül şahsiyetler, vb konular hususunda önemli bilgiler elde ederiz.

Dönemin siyasal-ideolojik çıkarları dolayısıyla Sovyet Birliği'nin temel ilkeleri, Komünist Partisi'nin amaçları ve gösterimleri propaganda edilmişti. Bu açıdan, demek olur, her sayıda Sovyet ideolojisinin öncüleri ve öncül yürütücüleri Vladimir Lenin'in, İosif Stalin'in, Lavrenti Beria'nın resimleri ve onları övgü yazılar vardır. Her sayıda esas yer SSCB ve Gürcistan SSC kapsamında resmi materyaller, ayrıca Sovyet Birliği Komünist Partisi ve Gürcistan Komünist Partisi kurultayları, plenumları (genel kurul toplantıları), SSCB Yüksek Kurulu sessiyaları (oturmaları), bu toplantılarda yönetici

şahısların söyleşilerine ayrılmıştı.

1937 yılına kadar etniksel kavram olarak “Türk” kelimesi, 1937’den sonra “Azerbaycan” kelimesi kullanıldığını görürüz. Örneğin, 1937 yılına ait Ahalsihe kent tasarrufatı teknikumu (tarımcılık meslek yüksek okulu), pedagoji mektebi hakkında yazılarda “Azerbaycan sektörü”, “Azerbaycan dili ve edebiyatı” ifadeleri yer alır. [Komünist, 1937: 37]

Yerel yazılar da en çok ilçe parti hayatına ve ziraat, tarım işlerine aittir.

Yaz-tarla çalışmalarını yansıtan bu yazıların yanı sıra, “Köprü Lazımdır”, “Gehvan Mektebine Fikir Vermeli”, “Bulak Gerekir”, vb başlıklı yazılara da rastlıyoruz.

Yazılarda isimleri geçen Ahıskalı saygın kişileri de hatırlatmakta fayda vardır düşünürüz. Onlardan Ahalsihe ilçe parti komitesi birinci sekreteri Ağa Sultanov, Aspinza ilçe icra komitesi başkanı Memmed Caferli, Aspinza ilçe savcısı İbrahim Acalov, Adıgün ilçe parti komitesi kâtibi M. Eliev, Adıgün ilçe icra komitesi başkanı Elihan Hüseyinov, ilçe eğitim şubesi müdürü Rıza Şahveletov, Adıgün ilçe savcısı Mehdi Cihangirov, Bennara pedagojik meslek yüksek okulu müdürü El Sultan-zade, Ahalsihe ilçesi üzere kolhoz sedirlerinden İsmail İsa-oğlu (Azgur), Recep Murat-oğlu (Kİde), Fazlı İşiğov (Uravel), Hayâlî Gvaramadze (Zigila), Yahya Koçaliev (Siniz), Miliz Kerem-oğlu (Ağara), Ayvaz Tahar-oğlu (Orpola), Emirhan Nebi-oğlu (Çağışman), İlyas Ayvaz-oğlu (Çaralı), Hamit Lomidze (Temlala), Etem Memmed-oğlu (Minazze)

Adıgün ilçesi üzere: Sahan köyünden Eleddin Bekir-oğlu, Varhan köyünden Sülfü Mürsel-oğlu, Bineli Ellez-oğlu, Muhteşem, Ömer Gafur-oğlu, Phero köyünden Zafer Coşkun-oğlu, Kurban Aziz-oğlu, Mihsud Şakır-oğlu, Gehvan köyünden Himmet Eliev, Aslan Cahal-oğlu, Ziya Keleşov, Abdul Derviş-oğlu, Osman Dursun-oğlu, Ehmed Mehemed-oğlu, Şaban Aslan-oğlu, Mohe köyünden Güneş Sefer-kızı, Lelöven köyünden Elirza Memmedov, Ardak köyünden Çerkez Sarbanlı, Koyundere köyünden Hanzade Sülü-kızı, Eliyar Abdullah-oğlu, Ceyran Ellez-kızı, İsmail kişi

Aspinza ilçesi üzere: Oşora köyünden okul müdürü Esed İskenderov, Buzmaret köyünden Yusuf Kemal-oğlu, Sülü Şakır-oğlu, Namaz İsmail-oğlu, Hirtız köyünden Ağalı Hacıev, Rahim Dursunov, Toloş köyünden Hüseyin Hasanov, Alçuva köyünden Halil İskender-oğlu, Bayram Hüseyin-oğlu, Rezegi Esker-oğlu, Gelsunda köyünden İsmet Edhem-kızı, Gülseher Şerif-kızı, İsrafil Mahmut-oğlu, Cebbar Hasan-oğlu, Gülşen Paşa-kızı, Ota köyünden Server Abbas-oğlu

Ahalsihe ilçesi üzere: Azgur köyünden İsmail İsa-oğlu, Cumalı Cahal-oğ-

lu, Emir Süleyman-oğlu, Bedir Hamit-oğlu, Kazım Ömer-oğlu, Camisaf Dursun-oğlu, İsmail Bayram-oğlu, Blorza köyünden Bekir Dursun-oğlu Mustafaev, Gülhanım Hasan-kızı, Ağara köyünden Mahyeddin Mevlit-zade, Hayâlî Macit-oğlu, Niyaz Osman-oğlu, Kerim Ömer-oğlu, Miliz Kerim-oğlu, Şöhret İbrahim-kızı, Ziya Abbas-oğlu, Tutu Asker-kızı, Ramiz Halit-oğlu, İbrahim İdris-oğlu, Hidayet Sefer-kızı, Toraman Türen-oğlu, İzzet Emin-oğlu, Minazze köyünden Etem Memmed-oğlu, Şehzade İlyas-oğlu, Mahyeddin Bayram-oğlu, İsmail Hamit-oğlu, Zabit Necip-oğlu, Hasan Lümen-oğlu, Çala köyünden Feyzul Dede-oğlu, Zigile köyünden Ramiz Rüstem-oğlu, Kemal Memmed-oğlu, Hayrettin Nizamov, Anda köyünden Gerekmezli, Üflet Akifli, Ellez Feyzul-oğlu, Kemal İskender-oğlu, Asker Mevlit-oğlu, Hacı Yusuf-oğlu, Rıza Veysel-oğlu, Persa köyünden Nizam Bedelov, Orsep köyünden Sarı Hasan-oğlu, Memi Mahmut-oğlu, Şanı Abbas-oğlu, Sakunet köyünden Ömer Kindiev, Şehzade Tümen-oğlu, Süleyman Türen-oğlu, Lümen Hasan-oğlu, Şayzar Osman-oğlu, Âlim Hamit-oğlu, Erdem Osman-kızı, Resul Mustafa-oğlu, Uravel köyünden Fazlı Rüstem-oğlu, Kara İbrahim-oğlu, Fazlı Mustafa-oğlu, Bahri Paşa-oğlu, İlyas Kerim-oğlu, Abbas Mevlit-oğlu, Bineli Şahı-oğlu, Kemal Latif-oğlu, Kebire Camal-oğlu, Cennet Aydın-kızı, Alı Memmed-oğlu, Bayram Dursun-oğlu, Kısatib köyünden Kahraman dayı, Chorza köyünden Malik Kemal-oğlu, Turunç Paşa-kızı, Vale köyünden Feza Kurban-oğlu, Emri Esed-oğlu, Eli Emin-oğlu, İsmail Habip-oğlu, Klde köyünden Daşdan Hasanov, Recep Murat-oğlu, Dursun Aziz-oğlu, Aydın Mehriev, Hamit Eli-oğlu, Eyüp Bedir-oğlu, Kemal Koniev, Şahbaz Nahirciev, Nazlı Nuru-kızı, Heg köyünden Tayfur İzzet-oğlu, Yukarı Sufli köyünden Etem Tefti-oğlu, Binalı Koçu-oğlu, Binalı Aziz-oğlu, Veysel Akif-oğlu, Keyzban Eli-kızı, Mugaret köyünden Aziz Bilal-oğlu, Güleli Bedel-oğlu, Mehralı İdris-oğlu, Hevot köyünden Kirman İbrahim-oğlu, Mehralı Kirman-oğlu, Balabey Camal-oğlu, Ramiz Nazım-oğlu, Mürte Osman-oğlu, Elisultan Sadık-oğlu, Seydul Şakır-oğlu, Tsohtev köyünden Kadir Lomidze, Mihman Eliev, Nezir Aziz-oğlu, Şirin Eliev, Binalı Rahim-oğlu, Rüştü İzzet-oğlu, Mustafa Toraman-oğlu, Emirhan Şakır-oğlu, Cvinte köyünden Kemal Süleyman-oğlu, Maksut Behşed-oğlu, Kamil Bilal-oğlu, Aydın Halit-oğlu, Binalı Mahmut-oğlu, Zrioh köyünden Ömer Osman-oğlu, İsmail Memmed-oğlu, Bahri Hamit-oğlu, Gurgel köyünden Seyfe İzzet-oğlu, Emir Macit-oğlu, Binalı Dursun-oğlu, Anı köyünden Osman Eliev, Aslan Eliev, Eliasında köyünden Binalı İbrahim-oğlu, Resul Keçeli-oğlu, Grama köyünden Şaban Ağalı-oğlu, Keçeli Coşkun-oğlu, Çağısman köyünden Emirhan Nebi-oğlu, Rasim Çahal-oğlu, Kibar Feyzul-oğlu, Memmedeli Şahbaz-oğlu, Kerim Emrullah-oğlu, Eleddin Yusuf-oğlu, Vehbi Aslan-oğlu, Rıdvan Coşkun-oğlu, Dursun Mamo-oğlu, Çaralı köyünden İlyas Ayvaz-oğlu, Şahbaz Sosan-oğlu, Eli İbrahim-oğlu, Kerem İskender-oğlu, Ferman Şadiman-oğlu, Temlala köyünden Seyful İdris-oğlu, Mürsel Arif-oğlu, İskender Kamil olu, Reybiye Ömer-kızı, Hazire Hatem-kızı, Boğa köyünden Selman İskender-oğlu

Gazetelerden ilgimizi çeken haberlere göre, Gürcistan SSC Halk Komiserleri Kurulu'nun ilgili kararlarıyla Ahalsihe ilçesinden aşağıdaki çok çocuklu analara da devlet yardımı tayin edilmişti:

10 çocuk annesi Çiçek İsmail-kızı (Orcep köyü)

9 çocuk anneleri Şeker Ağalı-kızı (Abi köyü), Perişan İskender-kızı (Hevot köyü), Mürvet Haydar-kızı (Boğa köyü), Güllü İskender-kızı (Kuratuban köyü), Enşe Bilal-kızı (Kuratuban köyü), Çiçek Tayfur-kızı (İvlite köyü)

8 çocuk anneleri Zeycan Mamo-kızı (Sutlis köyü), Telli Lümen-kızı (Gurgel köyü), Şöhret Asker-kızı (Tatanis köyü), Selbi Süleyman-kızı (Sakunet köyü), Nargözel Süleyman-kızı (Cvinte köyü), Güneş Keçeli-kızı (Kısatib köyü), Zilfi Yusuf-kızı (Blorza köyü), Senem Garip-kızı (Blorza köyü), Gülhanım Dursun-kızı (Tibet köyü), Almaz Sedai-kızı (Hevot köyü)

7 çocuk anneleri Züleyha Mirza-kızı (Hevot köyü), Sultan Memmed-kızı (Azgur köyü), Senem Mühtedi-kızı Elieva (Kısatib köyü), Muteber Mürsel-kızı (Yeniköy köyü), Hayâlî Hamit-kızı (İvlita köyü), Gülhanım Hasan-kızı (Gantiet köyü), Fami Haydar-kızı (Kısatib köyü), Anife Emrullah-kızı (Pareha köyü), Altın Dursun-kızı (Heg köyü), Almas Gülmammed-kızı Aslanova (Tiseli köyü)

Şu özel isimler dizimine adbilimi açısından bakarsak, Ahıskalı Türkler arasında aşağıdaki adların daha çok yaygın olduğunu görürüz: Ağalı, Aslan, Bedir, Bekir, Binali, Cahal, Ceyran, Cumalı, Çerkez, Çiçek, Dursun, Eli, Ellez, Etem, Fazlı, Gülhanım, Güllü, Gülseher, Gülşen, Güneş, Halil, Hanzade, Hayali, İlyas, İsmail, Kebire, Lümen, Memmed, Mürsel, Nargüzel, Osman, Perişan, Rıza, Selbi, Senem, Server, Sultan, Sülü, Şaban, Şahbaz, Şakır, Şehzade, Şeker, Tayfur, Telli, Toraman, Turunç, Türen, vb. ["Kızıl Bayrak", 1940: 24; 1940: 30; 1940: 49; 1941: 8]

Gazetelerde edebiyat, folklor örnekleri de yer almıştı. Bu gazetelerin sayfalarında Gürcü edebiyatından Şota Rustaveli, İlia Çavçavadze, Akaki Sereteli ve başkalarının, Azerbaycan edebiyatından Nizami Genceli, Mirza Feteli Ahundzade, Mirza Elekber Sabır, Samet Vurgun, Süleyman Rüstem, Memmed Rahim, Resul Rıza, Mirza Bala Memmedzade ve başkalarının, Rus edebiyatından Aleksandr Puşkin ve başkalarının şiirleri ve diğer edebi ürünlerinin yanı sıra, Ahıskalı Türklerden olan edebiyat heveslilerinin de kalem deneyimlerine de yer verilmişti. Edebiyat materyallerinin de çoğu Sovyet ideolojisine uygun şiirlerdir. Bu açıdan "Stalin'e Selam", vb şiirlere rast geliriz.

"Bağban" gazetesinde Rıza Kamil-oğlu adlı yazarın şiirinden:

Oşora kendinde kolhoz kuruldu,
Kendimiz içinde hayat duruldu,

Artıktır güvvesi kol-kanadında,
Bülbüller ötüşür güllü bağında.

[Bağban, 1938: 16]

Yine “Bağban” gazetesinde Memmed Kuluev adlı yazarın şiirinden:

Gelmiştir, Gürcüstan, baharın-yazın,
Hoş avaz üstünde çalınır sazın,
On iki İyundur bizi güldüren,
Seçki bayramını arşe kaldıran.

[Kızıl Bayrak, 1939: 39]

“Kızıl Bayrak” gazetesinin bazı sayılarında edebiyat sayfaları görürüz. Bu sayfalarda da edebi metinlerin çoğu Stalin hakkındadır. Bu örneklerin yazarları Talat Hüseyinov, Bineli Bakunov ve başkalarıdır. [Kızıl Bayrak, 1939: 39] [Kızıl Bayrak, 1939: 53]

Gazetelerde 1941 yılında başlamış Sovyet–Alman savaşını konu edinen yazılar ayrıcalık teşkil etmesi doğaldı. Bu yıllarda Ahıska gazeteleri çoğu zaman “Yiğit ve Kahraman Şahinlere Selam!” manşetiyle yayınlanmıştı.

“H. Allahverdi” imzasıyla yayınlanmış “Partizan” şiirinden:

Sen ey cephelerden geriye dönmez,
Yıldızlar tek parlak, güneş tek sönmez,
Yıldırım yürekli kızıl partizan,
Sen hücum edende titredi düşman.
Bakmadın borana, yağışa, kara,
Düşman cephesini sen yara yara,
Kızıl bayrağınla açtın sabahı,
Yüceldi göklere düşmanın ahi...

[Komünist, 1941: 19]

Afak Hasan-zade imzalı kadın şairin kalem deneyimleri bu açıdan dikkati çeker.

Onun “Veten” başlıklı şiirinden:

Ana veten, senin şen kucağında
Milyonlarla mert oğullar yetişir.
Şahta bilmez, boran bilmez bağında,
Yazda, kışta kızıl güller yetişir...

Düşman geçe bilmez bizim vetene,
O görende cesur mavizerimi,
Ant içerim, ana veten, men sene,
Men ölsem kardeşim tutar yerimi.

[Kızıl Bayrak, 1939: 42]

Yine aynı müellifin “Oğluma” şiirinden:
Dinle oğlum, otur dinle kalpten çıkan sözümü,
Nece ana, nasihate borçlu bildim özümü,
Sen giderken men ağlamam, yaş bürümez gözümü,
Çünkü seni öz elimle gönderirem orduya.

[Kızıl Bayrak, 1939: 49]

Gazetelerde Gürcü edebiyatıyla ilgili yazılar da vardır.

Bu açıdan “M. Nur” imzasıyla yayınlanmış “Rustaveli’nin Yeni Biyografisi” başlıklı yazıyı önemsemeye değer. Burada 12. yüzyıl Gürcü şairi Şota Rustaveli’nin Ahıska-Meshet bölgesindeki Rustav mıntıkasında doğduğu, ünlü manzumesinin sözcük dağarcığı itibarıyla daha çok Meshet’e bağlılığı kanıtlanır. [Komünist, 1937: 28]

Ünlü Gürcü şair Akaki Sereteli’nin doğumununun 100. yıl dönümü dolayısıyla “Kızıl Bayrak” gazetesinde Gürcü şairin şiirlerinden örnekler Adil Babaev’in tercümesinde okuyuculara sunulmuştu:

Men bazen deliyem, bazen akıllı,
Bazen de kâh oyam, kâh da ki buyam.
Ne de bu devranın bir şairiyem men,
Bil ne yerinkiyem, ne göyünküyem...

[Kızıl Bayrak, 1940: 29]

Ahıska edebiyatçılar derneğinin başkanı olmuş Eli Cedit’in Rus şiirinin güneşi tanımlı ünlü şair A. S. Puşkin’e adadığı şiirden:

Seni yâd ettikçe, ey büyük Puşkin,
Beslerim geçmişe kalbimde bir kin,
Vakitsiz aldı seni o kanlı mazi,
Soldurdu hüsnünü gonca gül tekin...

[Komünist, 1937: 7]

Gazetelerdeki eğitim-kültür konularında materyallere özen göstermeliyiz. Ahalsihe Tarımcılık Meslek Okulu [Komünist, 1937: 37], Bennara “Pedagogik Mektebi” [Adıgün Kolhozcusu, 1938: 17], “Tiflis Azerbaycan Tiyatrosu

Adıgün'de” [Adıgün Kolhozcusu, 1938: 17], Adıgün Orta Mektebi hakkında haberler [Adıgün Kolhozcusu, 1938: 39], Ahalsihe Pedagojik Mektebi [Kızıl Bayrak, 1939: 22], “Tiflis Devlet Azerbaycan Drama Tiyatrosu Ahalsihe'de” [Kızıl Bayrak, 1940: 30], alfabe değişimi esnasında “Yeni Elifbayı Öğrenenlere Kömek” başlığıyla dersler [Kızıl Bayrak, 1940: 30] [Kızıl Bayrak, 1940: 31], vb yazılar ilgi çeker.

Gazetelerdeki yazılarda Ahıska Türklerinin meskûn oldukları köy adlarının (toponimlerin) yazılış biçimleri de dikkati çeker. Onları olduğu gibi veririz.

Adıgün ilçesi üzere köy adları: Abastuman, Adıgün, Afiyet, Aralı, Benara, Bolaçur, Cecla, Celi, Cıxel, Curcuto, Dercel, Entel, Gorgut, Gortuban, Gömeri, Gügünaur, İcaret, Kikinet, Lelövan, Mlaşe, Moxe, Muxran, Namınaur, Naqurdev, Plate, Pxero, Qarataban, Qexvan, Qoderş, Sayırma, Simada, Şoka, Şölaver, Tutaçvar, Ude, Unca, Varxan, Xarsam, Xevaşen, Xona, Zanav, Zarama, Zazalı, Zeduban, Zekan, Zilse, Zire

Ahalsihe ilçesi üzere: Abi, Ağara, Anda, Anı, Arçul, Azgur, Blorza, Boğa, Çağışman, Cinis, Çala, Çaralı, Çında, Eliasmında, Gantiet, Ğroma, Ğurgel, İvlita, Kısatıp, Küretuban, Minazze, Mugaret, Oxera, Persa, Qantiet, Qıbazze, Qıde, Sağunet, Sazel, Sukrut, Sülüs, Tatanıs, Temlala, Tibet, Tisel, Tsoxtev, Uravel, Vale, Xeg, Xevot, Zırox, Zigile, Zinuban

Aspinza ilçesi üzere: Alçuva, Ardax, Aspinza, Bezirxana, Buzmaret, Ergota, Ezgüde, Gölsünde, Nekeleköy, Niyala, Oşora, Ota, Qoyundere, Rustav, Şaloşet, Tamala, Tazeköy, Toloş, Torelta, Van, Xırtız, Xızıbvavra, Zevvel

Gazetelerdeki resimlerden: Ahalsihe kolhoz işçileri ihtisas artırma mektebi mezunlardan bir grup [Kızıl Bayrak, 1939: 19], Sadzel köyünde teşkil edilmiş savatsızlığı lağiv mektebinin mezun kadınlarından bir grup [Kızıl Bayrak, 1939: 33], Uravel kolhozu sediri Fazlı Rüstem-oğlu kolhozcular arasında propaganda zamanı [Kızıl Bayrak, 1941: 8], Anı kolhozu öncül kadınlarından bir grup [Kızıl Bayrak, 1941: 12].

4. SONUÇ

Sürgün öncesi Ahıska'da yayınlanmış Türkçe gazetelerde mevcut rejimin taleplerine uygun olarak, daha çok tarımcılık meseleleri, resmi direktifler ışıklandırılmasına rağmen, bu gazeteler dönemin Ahıska'mızın yaşam-geçimini ayna gibi yansıttığı için günümüzde özeni büyüktür düşünürüz.

1944'te sadece insanlar değil, bu gazeteler de sürgün edilmişler kanaatindeyiz.

Sürgünden sonra Ahıska Türkleri basın faaliyetlerini etkenleştirmişler. Günümüzde ata yurdu dışında bu faaliyetler sürdürülmektedir.

Elbette, 1944 yılına kadar Ahıska memleketinde yayınlanmış, bizim incelemeye aldığımız gazeteler iki açıdan öneme sahiptir:

- Bu gazeteler ata yurdu dışında değil, tıpkı ata yurdunda yayımlanmışlardır.
- Bu gazeteler Ahıska Türklerinin gazetecilik faaliyetlerinin birincileridir.

KAYNAKÇA

- “ADİĞYN QOLXOZCUSU” (Adıgün Golhozcusu = Adıgün Tarımcısı): 1936–1944, Adıgün / Gürcistan Milli Kütüphanesi, 5. konut, süreli yayınlar arşivi
- “BAĞIBAN” (Bağban = Bahçıvan): Türkçe, 1933–1940, Aspinza / Gürcistan Milli Kütüphanesi, 5. konut, süreli yayınlar arşivi
- “QOMMUNİST” (Gommunist = Komünist): 1930–1938, Ahalsihe / Gürcistan Milli Kütüphanesi, 5. konut, süreli yayınlar arşivi
- “QÛZYL RÛNÇPÛR” (Kızıl Rençper = Kırmızı Çiftçi): 1933–1936, Adıgün / Gürcistan Milli Kütüphanesi, 5. konut, süreli yayınlar arşivi
- “SOSİALİZM KÛNDİ” (Sosializm Kendi = Sosyalizm Köyü): 1933–1944, Aspinza / Gürcistan Milli Kütüphanesi, 5. konut, süreli yayınlar arşivi
- “ГЫЗЫЛ БАЙРАГ” (Gızıl Bayrag = Kırmızı Bayrak): 1938–1944, Ahalsih / Gürcistan Milli Kütüphanesi, 5. konut, süreli yayınlar arşivi
- BAHTİYARLI Memmed-Hüseyin (2012), Bir Gazeteci-Yazarın Hatıraları – 1930’larda Adıgön / Bizim Ahıska, dergi, sayı 28
- MEMMEDOV Razım (2000): Gürcistan’da Azerbaycan Matbuatı ve Edebi Muhit (1918–1941), Hazar Üniversitesi neşriyatı, Bakü

Doç. Dr. Gülnara GOCAEVA¹
SÜrgün Öncesi Ahıska'nın Birincil Okulları

— * —

ÖZET

Çalışmanın amacı: Ahıskalı Türklerin din eğitimi kadim tarihe dayandığı gibi, dünyevi, modern tipli okullarının da önemli tarihi vardır. Bu tarih üç dönem – 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başları, 1918–1921 yılları (Gürcistan'da Demokratik Cumhuriyet devri), 1921–1940'lı yıllar (Sovyetlerin ilk aşaması) dönemleri üzere incelenmektedir. Bu bildiride Ahıskalı Türklerin 1921 yılına kadar faaliyet göstermiş birincil okulları söz konusudur.

Kullanılan araştırma tasarımı / yöntemi: Araştırma pratik kapsamlıdır. Araştırma hedefleri Ahıska Türklerinin dünyevi okullarıdır. Bildirinin kaynaklarını temel olarak Gürcistan Milli Arşivi'nde korunan materyaller oluşturur.

Bulgular: Çalışma sürecinde Ahıska bölgesinde faaliyet göstermiş okullar hususunda olgusal bulguların çoğu ilk kez bilimsel topluma sunulmaktadır.

Çalışmanın sınırlılıkları: Çalışma Ahıskalı Türklerin sürgün öncesi eğitim tarihini, yani 1881–1921 yıllarını kapsar.

Çalışmanın orijinalitesi / özgün değeri: Çalışmada yeni olan Ahıskalı Türklerin eğitim tarihi üzere yeni materyallerdir. Ahıska bölgesinde Türkler meskûnlaşmış olan Azgur, Ökem, Hırtız, Adıgün, Varhan, Oşora, Siniz köylerinde var olmuş dünyevi okulların faaliyet tarihçesi, bu okullarda eğitim-öğretim içeriği, Ahıska'da aydınlanma ışığı yakmış öncü öğretmenlerin faaliyetleri, öğrenciler hakkında bilgiler sunulmaktadır. Bu bulgular öncelikle Ahıska Bilgisi için önemlidir.

Anahtar kelimeler: Ahıska, arşiv, okul

¹Ardahan Üniversitesi, uluslar arası öğretim üyesi, Gürcistan uyruklu

1. ÖN SÖZ YERİNE

Ahıska eskilerden beri kültür, eğitim merkezlerinden biri olarak bilinmektedir. Burada dünyevî, yeni tipli okulların da önemli tarihçesi vardır.

Bu tarihi şartı olarak üç dönemde inceleyebiliriz:

- 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında
- 1918–1921 yılları arasında (Gürcistan’da Demokratik Cumhuriyet devrinde)
- 1921–1940’lı yıllarda (Sovyetlerin ilk aşamasında)

Burada Ahıska’da Sovyetlere kadar var olmuş birincil okullar söz konusudur.

En önce hatırlatalım ki, o vakitler Rusya sınırlarındaki tüm Türkler bir adla, sadece ya Türk, ya da Tatar olarak adlandırılmışlardı. Sovyetlerin ilk üç on yılında ise onların pasaportlarında milliyet seçeneği hücrelerinde Türk yazılmıştı.

2. AHISKA’DA DÜNYEVİ EĞİTİMİN TEŞKİLİ SÜRECİ

Ahıska ve Borçalı bölgelerinde eskilerden beri Müslüman mescit mektepleri faaliyetlerini sürdürmüştü. Bu mekteplerin çoğu yerel mescitlerin veya toplumun iane vesaiti hesabına faaliyet göstermişlerdi. Doğal olarak, mescit mekteplerinin muallimleri özel ruhanî tahsilli olmuşlardı. Bu mekteplerin vahit programı olmamış, onlara yerli mollalar nezaret etmişlerdi. Şu mekteplerde Kuran’ın kıraati teşkil olunmuş, Arap alfabesi, Fars dilinin, Arap dilinin sarf-nahvinin (dil bilgisinin) ana kuralları, edebiyat öğretilmişti.

İlköğretimini molla-hanede almış Ömer Faik Neman-zade böyle anmıştı: Ahalsihe (Ahıska) uyezdindeki Azgur mektebinde diz üste oturup ırgalana-ırgalana: “Rabbi yhurr vela tuassir sahlı aleyhe ya müyesser”-i ezberliyordum. Diz üste otura-otura bacaklarım ağrımış, ayaklarım ezişmişti... [Neman-zade 1992: 370].

1905 yılında Tiflis şehrinde, Tiflis kazasının, Sığınak kazasının, Telav kazasının, Borçalı kazasının, Ahıska ve Ahılkelek kazalarının Türkler meskûnlaşan köylerinde Sünnî mescit mektepleri (toplam 106) olmuştu.

19. yüzyıl sonlarına doğru Ömer Faik Neman-zade doğduğu Azgur köyünde Türkçe okul açmak girişiminde bulunup köylüleri adından Tiflis’e eğitim müdürüne dilekçe gönderdikte eğitim müfettişinden böyle yanıt almıştı: “şkolada okutunuz, Türk mektebi olmaz” [Neman-zade 1992: 420].

Dolayısıyla, söz konusu dönemde Ahıska bölgesinde, ayrıca Türkler meskûnlaşmış olan Borçalı bölgesinde ana dilli okul açmak girişimlerini

gerçekleştirmek hüner işi olarak değerlendirilmelidir.

19. yüzyılın sonlarına doğru genelde Ahıska kazasında yedi Türkçe okul var olmuştur.

Şu devirde Çarlık Rusya'sının Tiflis guberniyasına bağlı Ahıska kazasında ilköğretim okulları açılmış olan köyleri böyle belirleyebilmişiz:

- 1881 – Azgur
- 1881 – Ökem
- 1885 – Hırtız
- 1895 – Adıgün
- 1897 – Varhan
- 1897 – Oşora
- 1897 – Siniz

1918–1921 yılları Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti döneminde Gürcistan'da toplam sayıda Türkçe 29 okul faaliyette olmuştur. Bunun 16'sı Borçalı kazasında, 5'i Tiflis kazasında, 4'ü Sığınak kazasında, 4'ü Ahıska kazasında idi [Gürcistan Milli Arşivi, 1935/934: 1]. 1919 Mayıs ayında Gürcistan Halk Eğitimi Bakanlığı rapor verirdi ki, Gürcistan arazisinde toplam sayıda 150.000 kişi civarında Türk meskündür ve bu gün onların 21 okulu vardır. Bunlardan 12 okul Ahıska, Ahılkelek kazalarında, ancak hiç birinde meşgaleler sürdürülüyor, bir kısmında geçmiş olaylara, yani Ermeni–Gürcü muharebesine göre, bir kısmında da münasip muallimler olmadığına göre [Gürcistan Milli Arşivi, 1935/767: 1]. Olgusal olarak, bu okulların bir kısmı ya bina, ya da öğretmen sorunu dolayısıyla faaliyete başlaya bilmemişti. 1920/1921 öğretim yılında Gürcistan'da Türklere ait 31 aşağı dereceli anaokulu vardı ve bu okulların 4-ü Ahıska kazasında idi [Gürcistan Milli Arşivi, 1935/934: 1]. Demek ki, Türkçe okulların yaklaşık yarısı Borçalı kazasında, kalan yarısı Ahıska bölgesinde bulunmuştu.

Gürcistan'ın Sovyetleşmesiyle Ahıska Türk köylerinde de okullar Sovyet eğitim ilkelerine uygun düzenlenmişti. Bu yıllarda önceler var olmuş okullar dört senelik ana okullar statüsüyle faaliyetlerini devam ettirmiştiler, ek olarak başka köylerde de bu tip okullar açılmıştı. Arşiv verileri doğrultusunda, 1921 yılı Gürcistan'ın Sovyetleşmesinden sonra Ahıska kazasının Türklere meskûnlaşan büyük köylerinde okullar teşkil edilmişti.

1928 yılında aşağıdaki köylerde okullar faaliyet göstermişti:

- Adıgün ilçesi üzere – Adıgün, Çecla, Kenaret, Lelövan, Mlaşe, Ude, Varhan, Zanav
- Ahalsihe ilçesi üzere – Azgur, Boğa, Çağısman, Çala, Cinis, Gurgel,

Hevot, Klde, Sivri, Tkemlala, Uravel, Vale, Zigile

• Aspinza ilçesi üzere – Aspinza, Aşağı Oşora, Lebiz, Niyala, Panaket, Şaloşet, Toloş, Van, Yukarı Oşora

Görüldüğü gibi, bölgedeki Türk dilli 30 okulun 14'ü Ahalsihe ilçesinde, 8'seri Adıgün ve Aspinza ilçelerinde olmuştur [Gürcistan Milli Arşivi, 300/8/504: 34].

1930'lu yıllarda Ahıska bölgesinin Türkler meskûnlaşmış tüm yerleşim yerlerinde okullar açılmıştı. Şunu 1936 yılına ait aşağıdaki şemadan da görürüz [Gürcistan Milli Arşivi, 300/8/515: 55-72]:

İlçeler	Okul sayısı	Öğrenci sayısı
Adıgün	61	5821
Ahalsihe	55	4032
Aspinza	42	3398
Ahılkelek	9	801
Bogdanovka	1	204

Toplamda Ahıska-Ahılkelek bölgesinde Türkçe eğitim veren 168 okul açılmıştı, şu okullarda 14.256 Türk öğrenci kayıta alınmıştı. Bu o demek idi ki, bölgenin aşağı yukarı tüm Türk yerleşim yerlerinde okul yaşlı çocuklar eğitime celp edilmişti.

Bunun yanı sıra, Adıgün ilçesinde 1, Ahalsihe ilçesinde 5, Aspinza ilçesinde 5 Gürcü-Türk, Ahalsihe ilçesinde 3 Türk-Ermeni karışık okulları da teşkil olunmuştu ve bu okullarda 1.135 Türk öğrenci bulunmuştu [Gürcistan Milli Arşivi, 300/8/515: 55-72].

Ahıska'nın eğitim fedailerini – 1921 öncesi muallimlerimizden Abdul Hairov, Abdullah-bey Abaşidze, Aslan Muratov, Dursun Ağalı-oğlu, Hacı Abdur İbrahim-oğlu, Halay Sultan Muratov, Hüseyin Efendiev, Mehmet-ağa Mustafaev, Mirza Habip Ali-zade, Mirza Hüseyin Hasan-zade, Molla Abnur Kadir-oğlu, Molla Ali İbrahim-oğlu, Ömer Faik Neman-zade, Rüfet efendi Vaçnadze, 1921 sonrası muallimlerimizden Abdullah Tufan-oğlu, Ahmet Ağalı-oğlu, Ahmet Bağbanov, Ahmet Mirjaev, Ali-Asker Mahmut-oğlu, Ali Bağirov, Aleddin Aslanov, Ali-Asker Mahmut-oğlu, Asim Matanov, Ayvaz Aliev, Bahri Memmedov, Binalı Ali-oğlu, Cennet Matanova, Embe Bayraktarova, Emrullah Veysalzade, Fahriye Efendieva, Faime Saidova, Fatma Halilova, Fuat Muratov, Gafur Süleyman-oğlu, Hamit Memmedov, Hayriye Nurueva, İbrahim Bayramov, İskender Ahmet-oğlu, İsmail Haydarov, Kadir Memmedov, Kazım Matanov, Kerim Emin-zade, Kirman Halilov, Mardan Hacıev, Memmed Dedeev, Memmed Mirağaev, Memmed Muratov, Müs-

tafin Tulaev, Osman Memmedov, Osman Muratov, Selam Sayidov, Server İbrahimov, Seyfeddin Fahulov, Şerif Manaf-zade [Gürcistan Milli Arşivi, 300/8/504: 34] ve başka öğretmenlerimizi minnettarlıkla hatırlıyoruz.

3. AHISKA'DA DÜNYEVİ OKULLARIN BİRİNCİLERİ

Ahıska'nın 19 yüzyılda açılmış okulları, bu okulların faaliyeti, öğrenci kontenjanları, öğretmenleri hususunda kısmen ayrıntılı bilgiler sunmakta fayda vardır düşünürüz.

3.1. Azgur okulu

- Açılış yılı – 1881
- Faaliyeti: Bu, Tiflis vilâyetinde Borçalı kazasının Kızıl-Hacılı köyünde 1876 yılında açılmış okuldan sonra ikinci Türkçe okul idi.
- Okulun öğrenci kontenjanı:

1887 yılı – 23 (hepsi erkek)
1889 yılı – 23 (hepsi erkek)
1890 yılı – 25 (hepsi erkek)
1891 yılı – 31 (hepsi erkek)
1893 yılı – 15 (hepsi erkek)
1894 yılı – 22 (hepsi erkek)
1895 yılı – 32 (27 erkek, 5 kız)
1896 yılı – 28 (hepsi erkek)
1897 yılı – 45 (hepsi erkek)
1898 yılı – 52 (hepsi erkek)
1899 yılı – 27 (hepsi erkek)
1900 yılı – 28 (25 erkek, 3 kız)
1901 yılı – 11 (9 erkek, 2 kız)
1902 yılı – 32 (30 erkek, 2 kız)
1903 yılı – 31 (22 erkek, 9 kız)
[Rapor, 1895, 1991, 1895, 1901, 1903]

• Okulun öğretmen kadrosundan: Bu okulda Dursun Ağalı-oğlu, Abdul Hairov, Hüseyin Efendiev, Molla Ali İbrahim-oğlu, Mirza Hüseyin Hasan-zade müdür olmuşlar, Şeriat ve Türkçe derslerini Ömer Faik Neman-zade, sonra Molla Abnur Kadir-oğlu okutmuştu. 1920’lilerde okulda Müstafin Tulaev, Hayriye Nurueva, Osman Memmedov, Şerif Manaf-zade öğretmenlik yapmışlar.

Abdul Hairov Azgurlu olmuştu. Kırım’da Simferepol (Akmescit) öğretmen seminaryumu mezunuydu. 1887 yılından Azgur okulunda öğretmenlik yapmıştı.

Dursun Ağalı-oğlu Azgurlu olmuştu. Erkek gimnazyumunu bitirmişti. 1885 yılından Azgur okulunda öğretmenlik görevi üstlenmişti

Hüseyin Alı Efendi oğlu Efendiev (1862–1939) Azerbaycan’ın Kazağ bölgesinden idi, 1886 yılında Gürcistan’ın Telav kazasındaki Karacalar köyünde okul açılarda orada öğretmenliğe başlamıştı, 1893’ten görevini Ahıska kazasının Azgur okulunda fen dersleri öğretmeni olarak devam ettirmişti. Sonra Borçalı kazası Arıklı köyündeki okulda çalışmıştı.

Mirza Hüseyin Ahund Hacı Baba oğlu Hasan-zade (1869–1948) Revan asilli idi. 1890’da Gori öğretmen seminaryumunu (darül-muallimini), sonra Tiflis Öğretmenlik Enstitüsü bünyesindeki kısa süreli kursları bitirmişti. Maarif yönünde vicdanla küünk çalmıştı. Hale 1890’lı yıllarda Ahıska kazasının Azgur köyü okulunda, sonra Tiflis 3. erkek gimnazyumunda (yüksek lisesinde) öğretmen, Tiflis Puşkin şehir okulunda müdür işlemiş, Tiflis Halk Üniversiteleri İdaresi üyesi, Güney Kafkas Şif Ruhanî İdaresi kâtip yardımcısı, defalarla Duma (temsilciler meclisi) üyesi olmuştu.

Molla Ali İbrahim-oğlu Azgurludur, 1890 yılından okulda şeriat öğretmeni çalışmıştı.

Ömer Faik Numan-zade (1872–1937) dönemin matbuat ve maarif öncüsü olarak ünlüdür. “İstedığımız marifet ve rahatın kapısı ancak matbaa, matbuattır, maarifi-milliyedir” amalli Ömer Faik uzun süre öz memleketi Ahıska’da öğretmenlik yapmıştı. O, hatıralarında yazmıştı: “Ahıska’da muallimlik eder ve içtimaî işlerle meşgul olurum” [Kurbanov 1991: 112].

3.2. Ökem okulu

• Açılış yılı – 1881

(Statik raporlarda şu köyde 1887 yılında 714 Türk nüfusu, 1903 yılında 76 Türk ailesi kayıta alınmıştı).

• Okulun öğrenci kontenjanı:

1887 yılı – 35 (hepsi erkek)

- 1889 yılı – 15 (hepsi erkek)
  - 1890 yılı – 23 (hepsi erkek)
  - 1891 yılı – 22 (hepsi erkek)
  - 1893 yılı – 36 (hepsi erkek)
  - 1895 yılı – 9 (hepsi erkek)
  - 1896 yılı – 56 (hepsi erkek)
  - 1897 yılı – 44 (hepsi erkek)
  - 1898 yılı – 38 (hepsi erkek)
  - 1899 yılı – 29 (hepsi erkek)
  - 1900 yılı – 18 (hepsi erkek)
  - 1901 yılı – 16 (hepsi erkek)
  - 1902 yılı – 20 (hepsi erkek)
  - 1903 yılı – 24 (hepsi erkek)
- [Rapor, 1895, 1991, 1895, 1901, 1903]

• Okulun öğretmen kadrosundan: Okulun kurucu öğretmeni Okem sakini Hacı Abdur İbrahim-oğlu olmuştur. Okulun birincil öğretmenleri arasında Abdullah-bey Abaşidze ismi de geçer. Bu okul uzun süre faaliyet göstere bilmemiş, öğretmen çatışmazlığı dolayısıyla kapanmıştır.

3.3. HIRTIZ OKULU

- Açılış yılı – 1885
- Okulun öğrenci kontenjanı:
  - 1887 yılı – 67 (62 erkek, 5 kız)
  - 1888 yılı – 94 (86 erkek, 8 kız)
  - 1889 yılı – 88 (82 erkek, 6 kız)
  - 1890 yılı – 84 (hepsi erkek)
  - 1891 yılı – 92 (hepsi erkek)
  - 1893 yılı – 80 (74 erkek, 6 kız)
  - 1894 yılı – 70 (hepsi erkek)
  - 1895 yılı – 34 (hepsi erkek)
  - 1896 yılı – 40 (38 erkek, 2 kız)
  - 1897 yılı – 15 (hepsi erkek)
  - 1898 yılı – 52 (51 erkek, 1 kız)

- 1899 yılı – 36 (hepsi erkek)
  - 1900 yılı – 9 (hepsi erkek)
  - 1901 yılı – 71 (70 erkek, 1 kız)
  - 1902 yılı – 26 (25 erkek, 1 kız)
  - 1903 yılı – 92 (90 erkek, 2 kız)
- [Rapor, 1895, 1991, 1895, 1901, 1903]

• Okulun öğretmen kadrosundan: Bu okulda ilk yıllar öğretmen seminaryumu mezunu Aslan Muratov, Tiflis Müslüman mektebi mezunu Rüfet efendi Vaçnadze, Solomon Ustiev, Hacı Abdur İbrahim-oğlu, Mehmet-ağa Mustafaev ve başkaları dersler vermişler. Okulun faaliyeti daha çok yerli sakin Mehmet-ağa Mustafaev'in adına bağlı olmuştu.

Abdullah-bey Abaşidze Hırtız okulunda 1889 yılından fen derslerini öğretmişti.

Aslan Mustafa-oğlu Muratov Gori kentindeki öğretmen seminaryumunun mezunuydu. Hırtız okulunu kurmuştu

Hacı Abdur İbrahim-oğlu Hırtız köyündendir. 1886'dan bu köydeki okulda Türk dili ve şariat derslerini öğretmişti.

Mehmet-ağa Mustafaev Ahıska'nın Hırtız köyünden olmuş, öğretmen seminaryumunu 1885'te bitirmişti, doğduğu köyde de okul açmış, orada çalışmıştı.

Rüfet Efendi Vaçnadze Tiflis Ömer Müslüman okulunu bitirmişti. 1984 yılından Hırtız okulunda şariat derslerini yürütmüştü.

3.4. Adıgün okulu

- Açılış yılı – 1895
- Okulun öğrenci kontenjanı:
  - 1895 yılı – 15 (hepsi erkek)
  - 1896 yılı – 30 (hepsi erkek)
  - 1897 yılı – 63 (hepsi erkek)
  - 1898 yılı – 65 (hepsi erkek)
  - 1899 yılı – 27 (hepsi erkek)
  - 1900 yılı – 45 (hepsi erkek)
  - 1901 yılı – 22 (hepsi erkek)

1902 yılı – 22 (hepsi erkek)
1903 yılı – 27 (hepsi erkek)
[Rapor, 1895, 1991, 1895, 1901, 1903]

3.5. Varhan okulu

- Açılış yılı – 1897
- Okulun öğrenci kontenjanı:
1897 yılı – 31 (hepsi erkek)
1899 yılı – 30 (hepsi erkek)
1900 yılı – 30 (hepsi erkek)
1901 yılı – 25 (hepsi erkek)
1902 yılı – 23 (hepsi erkek)
1903 yılı – 15 (hepsi erkek)
[Rapor, 1895, 1991, 1895, 1901, 1903]

• Okulun öğretmen kadrosundan: Okulun teşkilinde öğretmen Mirza Habip (Habibulla) Ali-zade önemli rol oynamıştı. 1920’lilerde burada Emrullah Veysalzade, Hamit Memmedov, vb öğretmenler hatırlanır.

429

Mirza Habip Ali-zade (1878–1929) aslen Borçalı kazası Fahrallı köyünden Memmedeli-zadeler soyundan olmuş, İstanbul’da İlahiyat fakültesi mezunu, 1885–1895 yıllarında Tiflis–Kutais vilâyetleri Ruhanî idaresi başkanı işlemiş Gazi Elesker’in büyük oğlu idi, 1878 doğumlu idi, 1896 yılında Gori seminaryumunu başa vurmuştu, Varhan köyünde okul açıldıkta oraya muallim atanmıştı. Varhan’dan önce Nahçıvan’da, Borçalı kazası Kızıl-Hacılı köyü okulunda işlemişti, 1900 yılında Borçalı kazası Sarban okuluna müdür tayin olunmuştu.

3.6. Oşora okulu

- Açılış yılı – 1897
- Okulun öğrenci kontenjanı:
1897 yılı – 12 (hepsi erkek)
1898 yılı – 40 (hepsi erkek)
1899 yılı – 40 (hepsi erkek)
1900 yılı – 30 (hepsi erkek)
1900 yılı – 32 (hepsi erkek)

1902 yılı – 27 (hepsi erkek)

1903 yılı – 23 (hepsi erkek)

[Rapor, 1895, 1991, 1895, 1901, 1903]

• Okulun öğretmen kadrosundan: 1920’li yıllarda bu okulun öğretmenleri arasında Ali-Asker Mahmut-oğlu, Memmed Mir-Ağaev, Memmed Dedeev ve başkalarının da adı geçer.

Not: Arşivde Aşağı Oşora okulunun 1927/1928 öğretim yılına ait veriler elde etmişiz. Dersler 16 Eylül’de başlamıştı. İki katlı okul binası inşa olunmuştu. Yeni binada 10 oda yerleşmişti. Bu yıl 98 (74 erkek, 24 kız) öğrenci (birinci grupta 42, ikinci grupta 30, üçüncü grupta 15, dördüncü grupta 11) derslere devam etmişti. 1920’li yıllarda okulun öğretmenleri Tiflis Ali Müslüman Okulu mezunu Ahmet Mirjaev, yüksek pedagojik eğitilmiş Ali-Asker Mahmut-oğlu olmuştu [Gürcistan Milli Arşivi, 300/8/434: 19-23].

3.7. Siniz okulu

• Açılış yılı – 1897

• Okulun öğrenci kontenjanı:

1897 yılı – 10 (hepsi erkek)

1899 yılı – 27 (16 erkek, 11 kız)

1900 yılı – 39 (34 erkek, 5 kız)

1901 yılı – 25 (22 erkek, 3 kız)

1902 yılı – 23 (hepsi erkek)

1903 yılı – 30 (hepsi erkek)

[Rapor, 1895, 1991, 1895, 1901, 1903]

• Okulun öğretmen kadrosundan: Bu okulu Halay Sultan Muratov teşkil etmişti. Sovyet döneminde okulun gelişmesinde Server İbrahimov’un hizmeti olmuştu.

Halay Sultan Muratov Sinizli Türklerden olmuştu, o da muallim seminaryumu mezunuydu. Siniz okulunun müdür-öğretmeni görevini üstlenmişti.

BU OKULLARIN FAALİYETİNİ KARŞILAŞTIRMALI İNCELERSEK:

Ahıska’nın dünyevi eğitim birincileri 1881 tevellütlü Azgur, Ökem okullarıdır. Onları 1885’te açılmış Hirtız okulu, daha sonra yüzyılın sonlarına

doğru teşkil edilmiş Adıgün, Varhan, Oşora, Siniz okulları izlemiştiler.

Öğrenci kontenjanı açısından Hırtız okulu daha çok öğrenciye sahip olmuştı, bazı yıllarda onun öğrenci sayısı 100'e ulaşmıştı. Ökem, Adıgün, Varhan, Oşora okullarında her zaman yalnızca erkek çocuklar eğitime devam etmiştiler. Azgur, Hırtız, Siniz okullarında erkeklerle birlikte kız çocukları da okula celp edilmiştiler.

BAŞKA ÖNEMLİ BİLGİLER:

Bölgedeki Türk okullarının müfredatı Gürcistan Eğitim Bakanlığı'nda hazırlanmıştı. Elimizde Gürcistan'daki dört sınıflı Türk okullarının müfredatı bulunmaktadır [Gürcistan Eğitim Kütüphanesi arşivi, 375/1919: 39]:

Dersler	Sınıflar üzere haftalık saatler				
	1	2	3	4	Toplam
• Türk Dili	6	6	6	6	24
• Gürcü Dili	4	4	4	4	16
• Hesap ve Tecrübî Geometri	4	4	2	2	12
• Tabiat Bilgisi	–	2	2	2	6
• Vatanı Öğrenme ve Coğrafya	–	–	2	2	4
• Tarih	–	–	–	2	2
• Müzik	2	2	2	2	8
• Resim	2	2	2	2	8
• El işi	2	2	2	2	8
Toplam	20	22	22	24	88

Türk okullarında öğretim dili Türkçe olmuş, ana ders Türkçe dersi sayılmıştı.

Ders kitaplarına, yardımcı eğitici (didaktik) materyallere, kıraat kitaplarına ihtiyacı Tiflis'teki “شرق” (“Şark”) adında özel basım evinde Türkçe yayınlanan kitapçalar, okullar için yardımcı vesaitler, pedagoji matbuat kısmen de olsa ödemişti. Bu bakımdan Tiflis'te faaliyet göstermiş “Neşri Maarif” cemiyetinin bıraktığı kitaplar, ders araçları, mecmualar öğretmenler ve öğrenciler için gerekli malzemeler idi.

Öğrencileri yaşadıkları Ahıska bölgesinin, kendi köylerinin coğrafyası, tarihi, edebiyat gelenekleri, şive özgünlükleri hakkında bilgilendirmek amacıyla öğretmenler bireysel girişimlerde bulunmuşlardı, ayrıca, Tiflis'te yayınlanan “گنجلر یوردو” (“Gençler Yurdu”), “وطن” (“Vatan”) mecmualarının yazılarından yararlanmıştı.

EK BİLGİ OLARAK:

1920’li yıllarda teşkil edilmiş Ahıska pedagojik kursları, 1930’lı yıllarda faaliyet göstermiş Ahalsihe kentindeki, Adıgün ilçesi Bennara köyündeki, Aspinza ilçesi Toloş köyündeki Türk pedagojik teknikumları (öğretmen meslek yüksek okulları) hususunda da Gürcistan’ın arşivlerinde veriler yer almaktadır.

20. yüzyılın başlarından itibaren vilâyet gimnazyumlarının (yüksek liselerinin) öğretim müfredatına şeriatın yanı sıra, Türk dili dersi dâhil edilmişti ve bu yıllarda Ahıska erkek gimnazyumunda Türkçe derslerini Gori seminaryumu mezunu Nadir Muratov okutmuştu.

4. SONUÇ

1921 yılında Gürcistan’ın, onun sınırları içinde de Ahıska’nın Sovyetlerce işgalinden sonra Ahıska’da Türkçe eğitim-öğretimin gelişimi onunla karakterlidir ki:

Bölgenin Türkler meskûnlaşmış köylerinin hepsinde okullar teşkil olunmuştu,

Ahalsihe (Ahıska), Adıgün, Ahılkelek pedagoji teknikumları (eğitim meslek yüksek okulları) açılmıştı.

Ahıska’da dünyevi eğitimin temeli ise daha önceler – 19. yüzyılın sonları, 20. yüzyılın başlarında koyulmuştu.

Gürcistan Milli Arşivi’nde çalışma sürecinde Ahıska bölgesinde faaliyet göstermiş okullar hususunda olgusal bulgular öncelikle Ahıska Bilgisi için önemlidir.

O çağlarda Gürcistan’ın merkez kısmındaki Gori şehrinde Rusça adı Zakkavkazskaya Uçitelskaya Seminarya (Güney Kafkas Öğretmen Seminaryumu – darül-muallimin) diye geçen bir yüksek eğitim kurumu teşkil edilmişti ve oranın mezunları yeni tipli okullara müdür atanıyorlardı. Böylece, yukarıda adı geçenlerden okul müdürleri olmuş Hüseyin Alı Efendi oğlu Efendiev, Mirza Hüseyin Hasan-zade, Mehmet-ağa Mustafaev, Mirza Habibulla Ali-zade, Halay Sultan Muratov aynen şu seminaryumun yetirmeleriydiler.

Ahıska’nın ilköğretim okulları öğretmenlerini büyük minnettarlıkla, saygılarla hatırlayarak, bir olgunun altını çizmek isterdik ki, o vakitler Ahıska, Borçalılı ayrımı yapılmamış, Ahıska’da eğitim-öğretimin ilk adımlarında ve gelişiminde Borçalılı asilli aydınlar, öğretmen seminaryumunun Borçalılı mezunları da etken rol oynamışlardır.

KAYNAKÇA

- Gürcistan Eğitim Kütüphanesi arşivi, dosya 375/1919, Tiflis
- Gürcistan Milli Arşivi, fon 1480, dosya 1, Tiflis
- Gürcistan Milli Arşivi, fon 1833, dosya 244, Tiflis
- Gürcistan Milli Arşivi, fon 1935, dosya 767, Tiflis
- Gürcistan Milli Arşivi, fon 1935, dosya 773, s. 7, 97, Tiflis
- Gürcistan Milli Arşivi, fon 1935, dosya 934, Tiflis
- Gürcistan Milli Arşivi, fon 300, klasör 8, dosya 434, Tiflis
- Gürcistan Milli Arşivi, fon 300, klasör 8, dosya 504, Tiflis
- Gürcistan Milli Arşivi, fon 300, klasör 8, dosya 515, Tiflis
- Gürcistan Milli Arşivi, fon 422, dosya 10540, Tiflis
- Gürcistan Milli Arşivi, fon 427, dosya 130, Tiflis
- Gürcistan Milli Arşivi, fon 428, dosya 2/54, Tiflis
- KURBANOV Şamil (1991), Ömer Faik Neman-zade, Yazıcı, Bakü
- NEMAN-ZADE Ömer Faik (1992), Seçilmiş Eserleri, Yazıcı, Bakü
- Rapor 1895, 1991, 1895, 1901, 1903 – Отчетъ о состоянiи учебныхъ заведенiй Кавказскаго учебнаго округа = Kafkas Eğitim Dairesi Öğretim Kurumlarının Durumu Hakkında Rapor, Tiflis 1895, 1901

Yrd. Doç. Minara ALİYEVA¹
*Ahıskalı Türklerde Dilin Önemi
ve Yazı Dili Sorunu*

———— * ————

ÖZET

Dil, bir kültür aktarıcısı ve bir kültür taşıyıcısıdır. Bir milletin tarihi, değer ölçüleri, folkloru, müziği, edebiyatı, bilimsel birikimi, dünya görüşü o milletin kültürünün birer parçasıdır. Bütün bu ortak değerler dil aracılığıyla gelecek kuşaklara aktarılır. Dil, aynı zamanda milleti meydana getiren, milli kimliği ayakta tutan en önemli unsurdur.

Ahıskalı Türkler, günümüzde kendi kimliklerini farklı coğrafyalarda koruma gayreti içerisindeyler. Dünyanın pek çok ülkesinde dağınık bir biçimde yaşadıkları ve kendi yazı diline sahip olamadıklarından dolayı, yaşadıkları coğrafyalardaki baskın kültürün dilini öğrenmeye mecbur kalmaktadırlar.

Bu bildiride, Ahıskalı Türklerin kimlik oluşumunda çok önemli rol oynayan dil ve yazı dili sorunu üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ahıskalı Türkler, milli kimlik, kültür, yazı dili.

ABSTRACT

As it is known, language is a culture transmitter, a culture carrier. A nation's history, value judgments, folklore, music, literature, scientific background, worldview are each a part of that nation's culture. All these shared values are transferred to next generations by means of language. At the same time, language is the most important element constituting a nation, keeping a national identity alive.

The Meskhetian Turks are in an endeavor to protect their own identity in different geographies. However, since they do not have their own literary language and live in many countries of the world dispersedly, new generations are obliged to learn the language of the dominant culture.

1 Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi minara@uludag.edu.tr

In this article, we would like to discuss the importance of language which plays the most important role in the identity formation of the Meskhetian Turks and the literary language problem.

Key Words: Meskhetian Turks, national identity, culture, literary language.

GİRİŞ

İnsanlık tarihinin büyük bir bölümü göçlerden oluşmaktadır. “İnsanlar tarih içinde, savaş, siyasi baskı, soykırım ve kuraklık gibi afetlerin yanı sıra, ticaret veya yeni yerler keşfetmek arzusuyla çoğu zaman buldukları yerleri terk etmişler, farklı kültürlere komşu olarak ya da onların bünyelerine yerleşerek yaşamayı seçmişlerdir.” (Karabulut, 2005: 18).

Göç, genel anlamda zorunlu veya isteğe bağlı olarak gerçekleşir. İsteğe bağlı göç, insanların kendi istekleri ve beklentileri yönünde bir kentten diğere ya da bölgeye olan hareketliliğini dile getirir. Zorunlu göç ise, bireylerin istekleri dışında çeşitli kuvvetlerin etkisi veya zorlamasıyla gerçekleşir. Buldukları topraklardan göç etmek zorunda kalan Türk topluluklarından biri de Ahıskalı Türklerdir. Bugün pek çok ülkede hayat mücadelesini veren bu Türk topluluğunun göç süreci zaman zaman zorunluluktan, zaman zaman ise isteğe bağlı olarak gerçekleşmiştir.

TARİHSEL SÜREÇ

Bilindiği gibi bu millet 1944 yılında bir gecede tarihî memleketinden koparılmış ve dünyanın farklı bölgelerine dağıtılmıştır. Ana vatanlarından koparılan Ahıskalı Türkler, 1956 yılına kadar sıkıyönetim altında Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan’da yaşamak zorunda kalmışlardır. Bu süreç içerisinde sürüldüğü bölgelerde kültür ve medeniyetini, gelenek ve göreneklerini, yazılı ve sözlü edebiyatını koruyup yaşatmak gibi imkânları olmamıştır. Onların anadillerinde eğitim görmelerine de izin verilmemiş, yaşadıkları bölgede konuşulan dille veya Rusça eğitim görmelerine müsaade edilmiştir. Doğal olarak da yerli halkların edebiyatını, tarihini, kültürünü öğrenmeye başlamışlardır. Kendi kültürünün yaşatılması için herhangi bir yaygın organının açılmasına, kültürel aktivitelerde bulunmalarına da izin verilmemiştir. Hâlbuki bir toplumun kültürünü koruyup yaşatabilmesi için her şeyden önce ana dilde eğitim görmeleri en önemli şartlardan biridir.

Sovyetler döneminde sürgün hayatı yaşayan bu halk ne yazık ki hep dışlanmış ve çok zor şartlar altında yaşam mücadelesi vermiştir. Ancak kendi-

lerine yapılan tüm baskılara, haksızlıklara rağmen Türklüklerini, örf-âdetlerini ve geleneklerini korumaya çalışmışlardır. En önemlisi de bugüne kadar ana dillerini unutmamışlardır.

AHISKALI TÜRKLERDE KÜLTÜREL DEĞİŞİM

Kültür, bir topluluğun yaşama tarzıdır. Daha doğrusu kültürde, sanatta, edebiyatta, dinde; yaşayış ve düşünüş tarzımızda, günlük münasebetlerimizde, sevinç ve eğlencelerimizde, tabiatımızın kendisini ifade etmesi anlamına gelmektedir. Her toplumun kendine mahsus bir yaşayış ve davranış biçimi olması ve tarihîlik vasfını taşıması açısından kültür, her bir toplum için büyük önem arz etmektedir.

Her toplumun kültüründe yer alan bütün değerler, önceki nesillerin sonraki nesillere bıraktığı mirasa dayanır. Esasen insanın kendisi, insanlık dediğimiz bir çevreyi meydana getirir ki bu, onun kültürüdür. Daha doğrusu bir toplumdaki fertler, kendi toplumunun kural, bilgi ve inançlarına kendi tecrübelerini de katarak, bunları, kendilerinden sonra gelenlere devrederler. Çünkü insan, içinde yetiştiği toplumun ve kendisini saran kültürün mahsulüdür.

Bugün yaşayan bir insan, kendinden önce yaşamış insanların binlerce yıllık tecrübelerinden faydalanabilmektedir. Bu da, insanların bir özelliği olan dil sayesinde gerçekleşmektedir. Bir insanın dili olmasaydı, kısa ömrüne hiç bir şey sığdıramazdı. Şüphesiz sözlü veya yazılı dille, birçok şeyleri hazır bulup öğreniyoruz. Bu açıdan dil, kültürün hem bir parçası, hem de kültürü meydana getiren en önemli araçtır. Şu halde, kültürün iki önemli karakteri olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birisi, onun tarihî bir özellik taşıması; diğeri de bu tarihî verasetin dil ile nesilden nesile intikalidir. Z. Gökalp'in de dediği gibi, dil, kültürün temel unsurudur. Ona göre, bir milletin dil ile ifade ettiği sözlü, yazılı her şey kültür kavramına girmektedir (Kaplan, 1989: 186).

Her nesil kendi hayat tecrübesiyle, eskilerden işe yaramayan bazı şeyler atarak, kendi bulduklarını kültüre katarak, bu sayede toplumda bir ilerleme sağlayarak kendi kültürünün değişmesine yol açar. Her toplumda bu kültürel değişimler sancılı da olabilmektedir. Çünkü toplum değişmekten rahatsız olduğundan değişmeye karşı direnir. Her toplum istemediği hâlde değişmek zorunda kalır. Ama bu değişmeleri benimsediğinde de yeniden bunları elinde tutmak ister. Bir toplumu değişmeye zorlayan, toplumun benimsediği ve özümlediği yeni değerlerdir. Bu değerler toplumca yaratılmış olabilir, başka toplumlardan alınmış olabilir. Topluma girdiğinde diğer değerlerle birleşerek yeni biçimlere girer ve yeni değerler üretir. Genel olarak, toplumsal değişme bu yeni değerlerin ürünüdür. (Başaran, 1984: 71)

Ahıskalı Türklerin kültüründeki değişim bir başka toplumun kültürünün etkisi altında kalmasından çok, çeşitli şartlar sonucunda kendiliğinden değişime uğramasıyla gerçekleşmiştir. Burada kültür değişmelerinden söz ederken en başta dil unsuru üzerinde durmak gerekir. Söz konusu dil, çeşitli kül-

türleri birbirinden ayıran en önemli unsurdur. Çünkü ifade tarzı, kavramları, söz hazinesi hatta gramer ve sentaks ile temsil ettiği toplumun maneviyatına kaynak vazifesini gören düşünce sistemini ortaya koymaktadır.

AHISKALI TÜRKLERİN DİLİ

Ahıskalı Türklerin dili Türkçedir. Konuşma ağızı olarak Ahıska bölgesine yakın Ardahan, Olur, Oltu ve Şenkaya'da konuşulan ağzın aynıdır. Pek çok kaynaktaki boy olarak Kıpçak grubuna dâhil edilen Ahıskalı Türklerin konuştuğu dil, Oğuz etno-kültürel sistemi içinde yer almaktadır. Gürcü dilini bilen Ahıskalılar olsa da ana dilleri yine de Türkçedir.

Ahıska Türkçesi, bir ağız veya lehçe olarak Genel Türkçenin, daha sonra Osmanlı Türkçesinin etkisi altında gelişmiş, fakat tarihî olaylar, değişen sınırlar ve göçler, siyasal haritalar gibi dil haritalarının da değişmesini zorunlu kılmıştır (Aliyeva, <http://tehlikedekidiller.com>).

Bu halk genel olarak Rusça eğitim gördükleri için doğal olarak dillerine Rusçadan oldukça fazla kelime girmiştir. Rusçanın aracılığıyla Batı dillerinden kelimelerin girdiği görülmektedir. Ayrıca Ahıskalı Türklerin dili yaşadıkları bölgelerdeki diğer Türk topluluklarının konuştuğu dillerden de hem morfolojik hem de kelime hazinesi açısından epey etkilenmiştir.

Bir toplumun konuştuğu dilin yansımaları en çok sözlü ve yazılı edebiyatın meydana getirdiği eserlerde görülür. Ancak Ahıskalıların konuştuğu ve yazı dilinde kullandıkları dilin durumunu ortaya koyabilmek için öncelikle tarihi dönemleri açısından oluşturdukları veya oluşturamadıkları bu edebiyatın irdelenmesi gerekir.

AHISKALI TÜRKLERİN EDEBİYATI

Bugüne kadar yaşanan tarihî süreç ve olaylar dikkate alındığında, Ahıskalı Türklerin edebiyatını beş bölümde incelemek mümkündür:

- I. 1828'e kadar Osmanlı Dönemi
- II. 1828-1917 Çarlık Dönemi
- III. 1917-1944 Sovyet Dönemi
- IV. 1944-1989 Sürgün Dönemi
- V. 1989'dan günümüze kadar olan dönem.

I. 1828'e Kadar Osmanlı Dönemi

Ahıska edebiyatı 1828 Rus işgaline kadar altın devrini yaşamıştır. Ahıska ağzıyla folklor örnekleri yazıya alınmış, koşuklar düzenlenmiş, türküler

okunmuştur. Bu ağız Ahıska'da yaşamış Âşık Ruhanî, Âşık Mahmut, Âşık Murat, Âşık Şeyda, Âşık Ali Çavuş gibi halk şairlerinin eserleriyle sözlü edebiyat dili haline gelmiştir. Şairler, eserlerinde aşktan, vatanın güzelliğinden, mertlikten, dostluktan, kahramanlıktan söz etmişlerdir.

Rus işgalinden sonra ise genellikle Rus işgalinden, özgürlükten, anavatanın düşman çizmeleri altında inim inim inlediğinden, cami ve medreselerin öz yurdunda esir kaldığından şikâyet eden trajik eserler vermişlerdir. Ne yazık ki zengin bir kültürel yapıya sahip olan bölgede 1828 Rus istilasından sonra yazılı eserler talan edilmiş, cönklerden ve mecmualardan hemen hemen hiçbir şey kalmamıştır. Derlenebilen eserler, merkeze uzak yerlerdeki halk arasında ağızdan ağza söylenen örneklerle sınırlı kalmıştır (Kırzioğlu, 1996: 1012).

II. 1828-1917 Çarlık Dönemi

1828-1829 Osmanlı-Rus savaşı, edebiyat bakımından daha çok destanlara yansımaları ile dikkatleri çeker. “Âşıklar yatağı” olarak bilinen Ahıska'nın Rusların eline geçmesiyle işgal sırasında halkın çektiği acılar ve yaşanan ibret verici olaylar, Rus saldırıları karşısında milletçe duyulan nefret ve zafere susanmış Türk ruhu âşıklar tarafından şiirlerinde ustalıkla işlenmiştir.

Ahıska savaşı ve Ahıska'nın Rusların eline geçmesi üzerine söylenen destanlardan bazıları günümüze kadar ulaşmıştır. Bunların arasında destanlarından anlaşıldığı gibi olayları bizzat yaşayan Müslüman bir Türk kızı Aslı'ya, Ahıska yöresinde yaşamış Âşık Fakirî'ye, Âşık Ali'ye ve yukarıda adı geçen Âşık Gülali'ye ait destanlar yer almaktadır (Aslan, 2002: 91-106).

III. 1917-1944 Sovyet Dönemi

1828 Osmanlı-Rus savaşından sonra bu topraklar Rusların eline geçmiş ve 1829 Edirne Antlaşması ile Rusya'ya terk edilmiştir. 90 yıl Rusların egemenliği altında esaret günlerini yaşayan Ahıskalı Türklerin ana vatanı olan Ahıska bölgesi 16 Mart 1921 tarihinde Sovyet topraklarına bağlanmıştır. O dönemin yönetimi, Gürcistan sınırları içerisinde bulunan Abhazya, Osetya, ve Acaristan'a Özerk Cumhuriyet kurma hakkı tanırken, Ahıskalı Türklerle bu hakkı tanımamıştır. Bundan dolayı Ahıska bölgesinde yaşayan Ahıskalılar kendi devlet yönetimine sahip olmadıkları için 1944 sürgününe kadar Azerbaycan Türkçesiyle eğitim görmüşlerdir.

1917 devrim sonrası, Ahıskalı Türkler okullarda önce Arap, sonra Latin ve daha sonra ise Kiril alfabesiyle eğitim görmüşlerdir. “Osmanlı Devleti'nin

bu bölgeden çekilmesinden sonra 1920'li yıllardan itibaren Azerbaycan'dan gelen öğretmenler, Ahıskalı Türklere Azerbaycan Türkçesiyle eğitim vermişlerdir. 1930'lu yıllarda Ahıska, Adıgen ve Dolaş'ta öğretmen enstitüleri açılmıştır. O dönemde Ahıska gençleri yüksek öğretim için Bakü'ye gidebiliyorlardı. Ayrıca Adıgün'de Kızıl Rençber, Adıgen Kolhozcusu; Ahıska'da Kommunist, Kızıl Bayrak; Aspinza'da Bağdan ve Sosyalizm Köyü gibi adlarla çıkan Türkçe gazeteler, Azerbaycan Türkçesiyle yayımlanıyordu." (Özkan: 152)

IV. 1944-1989 Sürgün Dönemi

Ahıska edebiyatına en yakıcı darbeyi şüphesiz ki 1944 sürgünü vurmuş ve Ahıska edebiyatının yönünü tamamen değiştirmiştir. Ahıskalıların sürüldüğü bölgelerde kültür ve medeniyetini, gelenek ve göreneklerini, yazılı ve sözlü edebiyatını koruyup yaşatmak gibi imkânları olmamıştır. Kendilerine anadillerinde eğitim görmelerine izin verilmemiş, ya yaşadıkları bölgede konuşulan dille ya da Rusça eğitim görmelerine müsaade edilmiştir. Doğal olarak da yerli halkın edebiyatını, tarihini, kültürünü öğrenmeye başlamışlardır. Kendi kültürlerinin yaşatılması için herhangi bir yayın organının açılmasına, herhangi bir kültürel aktivitelerde bulunmalarına da izin verilmemiştir.

Bu dönemde Ahıskalı yazarlardan bazıları eserlerini Latin alfabesi, bazıları da Kiril alfabesini kullanarak gizlice yazmaya devam etmişlerdir. Bu eserlerin çıkış noktası vatan sevgisi, ana yurt hasretidir. Ne yazık ki el yazısıyla yazılmış olan bu eserlerin pek çoğu yayınlanmadan yok edilmiş veya kaybolmuştur.

V. 1989'dan Günümüze Kadar Olan Dönem

Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla Ahıskalı Türklerin 1992'den bu yana anavatanı Türkiye'ye göçü başlamıştır. Bu göçle birlikte Ahıska edebiyatının yeniden filizlendiğini görmekteyiz. Son yıllarda Türkiye'ye gelen Ahıskalı Türkler kendi kültürlerini, özgürce yazıya dökerek nihayet kendi edebiyatını oluşturma imkânını bulabilmişlerdir. Bu edebiyat daha çok vatan sevgisi ve sürgün acılarının işlendiği bir edebiyat olarak kendini gösterir.

AHISKALI TÜRKLERDE YAZI DİLİ SORUNU

Ahıskalı Türkler bugüne kadar ne yazık ki bugünkü anlayışıyla klasik edebiyatına sahip olamamışlardır. Buna mukabil Ahıska halk edebiyatını bütün şekil ve neveleriyle zengin bir hazine halinde nesilden nesile intikal ettirmek suretiyle halk hafızasında hala yaşatmaktadırlar. Ahıskalıların hafızalarında yaşayan bu halk edebiyatı ürünlerinin arasında destan, türkü, nin-

ni, mani, ağıt, fıkra, tekerleme, bilmece, atasözü, deyim, dua, beddua olarak adlandırabileceğimiz türler yer almaktadır. Son yıllarda bu zengin edebiyat ürünleri tamamıyla kaybolmaması için derlenmiş ve yazıya geçirilmiştir.

Biz bu bildiriye hazırlarken son dönemde yazılmış olan eserleri dikkate aldık. Bunlar arasında gerek Türkiye’de gerekse diğer ülkelerde yaşayan şair, yazar ve araştırmacıların eserleri yer almaktadır. Ele alınan bu eserleri dil açısından incelediğimizde bazı sorunlarla karşı karşıya kalmaktayız. Bu sorunlar şöyle sıralanabilir:

- Alfabe birliğinin olmaması;
- Edebi dil birliğinin olmaması;
- Ağız özelliklerinin yazıya yansıtılmaması veya yanlış yansıtılması;
- Ortak imlâ birliğinin olmaması ve imlâ hataları.

Ahıska edebiyatının son döneminde yazılmış olan eserlerin ve bilimsel yazıların dili, genel olarak Türkiye Türkçesi olmuştur. Ancak kalem sahibi olanlar Türkiye Türkçesiyle eğitim almadıkları için eserlerinde yazı dili açısından bir birlik oluşturamamışlardır.

Bugün Ahıskalılar arasında şöhret kazanmış, Özbekistan’dayken şiirlerini Özbek Türkçesi, Azerbaycan’a göç ettikten sonra Azerbaycan Türkçesi için uyarlanan alfabeyle ancak kendi ağzıyla yazan şair, yazar Mircevat Ahıskalı dahi 1997 yılında anavatan Türkiye’ye kavuştuktan sonra eserlerini Latin alfabesini kullanarak Türkiye Türkçesiyle meydana getirmiştir. Derleme yöntemiyle kaleme aldığı eserlerde yer alan hikâye ve masallar Türkiye Türkçesine uyarlanarak yayına hazırlanmıştır.

Türkiye dışındaki ülkelerde yaşayan Ahıskalıların eserlerini incelediğimizde bu eserlerde de ortak bir alfabenin kullanılmadığı görülmektedir. Bunların bazıları Kiril alfabesiyle bazıları ise Latin alfabesiyle yazılmıştır. Yine bazı yazar ve şairler Azerbaycan Türkçesinin hem Kiril hem Latin alfabesini kullanarak, bazıları da Türkiye Türkçesinin alfabesini kullanarak eser üretmişlerdir. Ancak bu alfabelerde Ahıska ağzının dil özelliklerini yansıtabilecek seslerin karşılığı bulunmadığından dolayı dilin incelikleri ve zenginliği yazıya tam anlamıyla yansıtılamamaktadır.

Aynı zamanda bu eserlerde imlâ açısından hem tutarsızlıklar hem de yanlışlıklar görülmektedir. Bazı yazar ve şairler Azerbaycan Türkçesi, bazıları da Türkiye Türkçesinin imla kurallarına uymaya gayret ederken, eğitimlerini bu dillerde almadıklarından dolayı imlâ hataları yapabilmektedirler.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sovyetler döneminde ana dillerini, tarihlerini ve kültürlerini yansıtan yeterince eser veremeyen, zengin halk ürünlerini ebedileştiremeyen Ahıskalı Türkler, Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte yeni bir döneme girmiştir. O dönemde yayın özgürlüğünden mahrum kalan Ahıskalılar artık kendi dergi, gazete ve kitaplarını yayınlama özgürlüğüne kavuşmuştur.

Kazakistan ve Azerbaycan'da yaşayan ve Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Türkiye'ye göç eden Ahıskalılar faaliyetlerini çok yönlü olarak sürdürebilmektedirler. Bir devlete, resmi eğitim ve kültür politikasına sahip olamamak, Ahıskalı Türklerin zaman içinde Azerbaycan'da Azerbaycan Türkçesiyle, Türkiye'de Türkiye Türkçesiyle buluşmasına yol açmıştır. Ancak genel olarak dergilerde ve yeni çıkan kitaplarda kullanılan dil Türkiye Türkçesi olmuştur.

Ahıskalı Türklerin Türkiye'ye dönmelerinden sonra resmi ve edebi dil olarak Türkiye Türkçesini kullanmaları onların kültürleri ve edebiyatları açısından olumlu sonuçlar ortaya koymuştur. Şüphesiz ki Ahıskalıların uzun yıllar korumaya çalıştıkları ana dilleri zamanla eriyerek yerini Türkiye Türkçesi bırakacaktır. Ancak bu ağzın unutulmaması için, asırlarca korunmaya ve yaşatılmaya çalışılan dil zenginliklerinin Türklük bilimine kazandırılması büyük önem taşımaktadır.

Bize göre Türkiye Türkçesiyle eser veren Ahıskalı Türklerin zengin sözlü edebiyatlarının yaşaması ve zengin dil özelliklerinin unutulmaması için derleme yöntemiyle kaleme alınan eserlerin bu ağzın ses özelliklerine uygun alfabetiyle kaleme alınması gerekir. Bunun için de bu dil özelliklerini yansıtabilecek ortak alfabenin geliştirilmesi gerekir. İmlâ kuralları açısından Türkiye Türkçesinin kuralları esas alınmalıdır. Kalem sahibi olanlar, eserlerinde Ahıska ağzında kullanılan arkaik kelimelere de yer vermelidir.

KAYNAKÇA:

ALİYEVA, M., (2013). “Dil Ölümü ve Ahıska Türkçesi”, Tehlikedeki Diller Dergisi, <http://tehlakedekidiller.com>.

ASLAN, E., (2002). “Ahıska Destanları Üzerinde Bir Araştırma”, Uluslararası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayı Bildirileri 26-28 Mayıs 2000, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 91-106.

BAŞARAN, İ. E., (1984). Eğitime Giriş, Sevinç Matbaası, Ankara.

KAPLAN, M., (1989). Kültür ve Dil, Dergah Yayınları, İstanbul.

KARABULUT, F., (2005). “Dil Ölümü Bağlamında Kayseri’de Yaşayan Uygur Türk Toplumu”, Bilig Dergisi, Güz 2005, Sayı 35, s.17-47.

KIRZIOĞLU, F., (1996). “Ahıskalı 14 Halk Şairimizden Birer Parça”, Türk Kültürü Dergisi, 1996, S. 47, s. 84-98.

ÖZKAN, N., Türk Dilinin Yurtları, Akçağ Yayınları, Ankara.

Yrd. Doç. Dr .Kemal İBRAHİMZADE¹

Eski Fotoğraflarla Ahıskalılar

———— * ————

ÖZET

Aile fotoğrafları insanların hayatındaki en kıymetli varlıklarından biri olan ailesinin görsel ifadesidir. Sadece yakın insanların tek bir kâğıt üzerindeki betimlemeleri ile kalmayıp bireylerin ve ailelerin kendi tarihini de oluşturmaktadır. Aynı zamanda aile fotoğrafları görsel bir şekilde aile içerisindeki ilişkilerin de somut bir ifadesidir. Eski fotoğraflar sayesinde kişilerin aile şeceresi ve atalarının yaşam tarzı hakkında da birçok bilgiye ulaşılmaktadır.

445

Ahıska Türklerine ait geçmişin izlerini günümüze taşıyan eski aile fotoğrafları birer anı olmakla kalmayıp aynı zamanda birer belge niteliğindedir. Eski aile fotoğrafları tarih, sosyoloji, etnografya, sanat tarihi gibi birçok alanda bilgi içermekte halkın etik, dini ve estetik değerleri hakkında ipuçları vermektedir.

Ahıska Türklerini anlatan çoğu 20. yüzyıl başlarına tarihlenen ve mucize eseri günümüze ulaşan bu nadir fotoğraflar yıllar içinde bir araya toplanmıştır. Küçük bir koleksiyon haline getirilen resimler incelenmiş ve üzerine bir araştırma yapılmıştır. Sayıları az olmasına rağmen söz konusu olan eserler görsellik ve içerik bakımından birçok konuda günümüz açısından değerli bilgiler taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ahıska Türkleri, Aile Fotoğrafları, Geleneksel Giyim

¹ Yrd. Doç. Dr. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi, TOKAT

THE AHISKA TURKS WITH OLD PHOTOGRAPHS

SUMMARY

Family photographs are the visual expression of the family, which is one of the most valuable possessions in people's lives. They constitute not only the descriptions of close people on one piece of paper, but also the history of individuals and families. At the same time, family photographs are visually a concrete expression of the relationships inside the family. A lot of information can also be obtained about the lifestyles of people's family trees and ancestors thanks to the old photographs.

Old family photographs, which bring the influences of the past belonging to the Ahiska Turks to the present, are not only memories, but also considered as documents. Old family photographs include information in so many fields such as history, ethnography, art history, and give clues about the ethical, religious and aesthetic values of the public.

These rare photographs, which explain the Ahiska Turks, are dated back to 20th century and have reached today miraculously, came together in years. The photographs, which were turned into a small collection, have been analyzed and a study has been carried on them. The aforementioned works have valuable information about many things in terms of visuality and content today, although their number is less.

Key words: The Ahiska Turks, old family photographs, traditional clothing

GİRİŞ

Fotoğraf çağdaş dünyada, günlük hayatın alışılmış ve sıradan bir parçası haline geldiğinden onun varlığı ve etkisi hissedilmektedir. Fakat bir sosyo-kültürel fenomen olan fotoğraf konusu günümüzde özel olarak incelenmeye muhtaçtır. Çünkü yapılan araştırmalar görsel bir kaynak olan fotoğrafın yazılı kaynak kadar önem arz ettiğini göstermektedir.

Fotoğraf, icadından bu yana, insanlığın ayrılmaz bir parçası, sanatın, bilimsel bilginin aracı ve dünyanın kaydının bir şekli olarak karşımıza çıkmaktadır.

1839 tarihindeki fotoğrafın keşfinin ilanı, dünyanın ve insan hayatının görüntülenmesinin başlangıç noktası olmuştur. Siyasi olaylarla dolu toplumsal hayat ve aile dünyasını anlatan özel hayat konuları görsel bir şekilde 19.

yüzyıldan bu yana fotoğraflarda öz aksini bulmuştur.

Özgülü yaşam alanlarında insanların kendini tanımlama ve başkalarına tanıtmaya girişimi eski siyah beyaz fotoğraflarda karşımıza çıkmaktadır. Resimlerdeki ifadeler, kıyafetler, duruşlar geçen asrın insanının ruh halini kaydederek yansıtmıştır.

Geçmişten günümüze ulaşan bu görseller sayesinde ayrı ayrı kişilerin, ailelerin ya da bir grup insanın hisleri, düşünceleri, uğraşları ve ilgi alanları hakkında bir fikir oluşturulmaktadır. Eski fotoğraflar birçok tarihçi, sanatçı, felsefeci ve sosyolog için ilham ve bilgi kaynağı olmuş, ele aldıkları konuların çok yönlülüğünü ve derinliğini tespit etmişlerdir.

a-Çalışmanın Amacı

Tebliğimizin amacı, 20 yüzyılın başlarına tarihlenen ve Ahıska Türklerini² konu alan aile fotoğraflarının etnolojik kaynak olarak temel alınması ve incelenmesidir. Çünkü araştırma konusu ve malzemesi olarak seçilen bu eserler sadece kişilerin anlık görüntüleri olarak kalmayıp aynı zamanda bizlere çeşitli konularda bilgiler sunmaktadır. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki maalesef bu tür çalışmaların sayısı oldukça azdır.

b-Dönemin Fotoğrafçılığı Hakkında

19. yüzyılın sonlarında - 20. yy. başlarında fotoğrafçılık sanatının gelişmesi ile birlikte aile fotoğrafları da yaygınlaşmıştır. Fotoğrafçılık sanatında portre türünün bir kolu olan aile fotoğrafları uzun yıllar en çok erişilebilir kitlesel türden biri olmuştur. Aynı zamanda bu dönem fotoğraf, pahalı bir uğraş olduğundan toplumun sadece belirli bir zümresi buna sahip olabilmişlerdir.

c-Bir Sanat Objesi Olarak Fotoğraf

Bütün sosyal ve tarihi önemine rağmen söz konusu fotoğraflar bir sanat objesi niteliği de taşımaktadır. Fotoğrafçıların bir bölümü tıpkı klasik dönemdeki portre ressamı gibi belirli kompozisyon kurallarını uygulamışlardır. Ayrıca, insanların duruşları ve yüz ifadeleri, kıyafetleri, saç yapımı, süs ve ziynet eşyaları, mekân içinde kullandıkları mobilya ve aksesuarlar da fotoğrafın sanatsal boyutunu oluşturmuştur.

2 Ahıska **Türkleri** Gürcistan'ın Mesheti bölgesinin Müslüman Türk nüfusuna verilen addır. Rusların bu bölgeye verdiği coğrafi isim, Meshetya'dır. Bundan dolayı Meshet **Türkleri** olarak da adlandırılırlar.

AHISKALILARI KONU EDEN FOTOĞRAFLARIN İNCELENMESİ

Eski fotoğraflar incelendiğinde ilk göze çarpan şey resimlerde konu edilen kişilerin giysileri olmuştur. İncelenen resim, on beş kişiden oluşan bir aile fotoğrafıdır. (Res.1) Türk toplumundaki belirli zümrenin, aile düzenini ve hiyerarşisini gözler önüne seren bu fotoğraf birçok konuda seyirciye önemli mesajlar vermektedir.

Örneğin resimlerdeki kişilerin giyim kuşamı dönemin modası ve bölgenin geleneksel giysileri hakkında önemli bilgiler vermektedir. İlk bakışta kadın ve erkeklerin geleneksel giysileri bir Türk-Kafkas sentezi içinde karşımıza çıkmaktadır. Bu etki en çok kadınların başörtüsü ve erkeklerin papak ve giysisinde kendini göstermiştir. Fotoğraflarda görüldüğü gibi dönemin birçok kadın figürlerinde, halk tarafından katha, leçek ve poşu adı verilen parçalardan oluşan baş örtme şeklini görmekteyiz. Katha, genellikle oval tablet şeklindeki sert bir malzemeden yapılmış kırmızı kadife kumaşla kaplanan ve üzeri altın paralar ve pullarla süslenen, başın tepe kısmına yerleştirilen bir başlıktır. Leçek ise genellikle beyaz tülbenkten olup katha üzerinden örtülerek baş, boğaz ve göğüs kısmını kapatmaktadır. Şal şeklindeki poşi ya da poşu adı verilen örtü ise katha ve leçek üzerine örtülmektedir. Bunların dışında kadın elbisesi üzerine takılan gümüş kemerler ve elde tutulan kadın çantaları dönemin geleneksel giysilerinin vazgeçilmez atribütlerinden olmuştur. Gümüş kemerler bu dönem kadının yüksek sosyal durumunu belirtmektedir. Şunu da belirtmek gerekir ki yukarıda bahsi geçen katha, leçek ve poşi genellikle evli kadınlara has olan bir başörtüsü şeklidir ve kendi içinde yöreye göre farklılıklar göstermektedir. Günümüzde katha ve leçeği Ahıskalı genç kızların bir kısmı sadece evlenirken düğün merasiminde kullanmaktalar. Bir de sayıları gittikçe azalan yaşlı ninelerde nadiren görülmektedir. Bunların dışında günlük yaşam içinde böyle bir baş örtme biçimi Ahıskalı kadınlar tarafından artık kullanılmamaktadır.

Araştırma sırasında elde edilen bilgiye göre söz konusu fotoğraf Ahıskalı Türklerin tanınmış şahsiyetlerinden biri olan Ömer Faik Neymanzade³ ve aile yakınlarının tasviridir. Resimde sağdan ikinci olarak yer alan Ömer Faik Batı tarzı giysilerle diğer erkelere göre farklılık göstermektedir. Yapıttaki diğer erkek figürleri geleneksel giysiler ile resmedilmiştir. Giydikleri kuzu

3 1872 yılında doğdu. Ahıskalı bir Türk aydını. Ailesi, eğitimi için İstanbul'a yolladı. 1888-1892 yıllarında Darüşşafaka Lisesi'nde okudu. İstanbul'da bazı siyasi hareketlere katıldı. Sonra öz yurduna döndü. Tiflis, Şeki, Şamahı ve Gence'ye gitti. Buralarda öğretmenlik yaptı. İdeali gazeteciliktir. 1905 yılında, Celil Mehmet Kuluzade ile birlikte matbaa kurup, Molla Nasrettin adlı dergiyi çıkarmaya başladı. Molla Nasrettin 1931 yılına kadar tam 740 sayı çıktı ve Azerbaycan'da bir ekol oldu. Molla Nasrettinciler, milli kimliğin ve bilincin oluşmasına katkıda bulundu. 1937 yılında Rus istihbarat örgütü KGB, halk düşmanı ilan edip kurşuna dizdi.

derisinden, astragandan yapılmış papahlar ile göğsünde fişekliki çuha (üst-lük), geniş coğrafyaya sahip Kafkasya'da yaşayan birçok halkın kullandıkları ortak geleneksel giysi haline gelmiştir. Fotoğrafın merkezinde oturan ve aile büyüğü olarak tahmin edilen yaşlı kadın, aile içindeki büyüklere olan saygınlığın göstergesidir. Bir bayram havasında resmedilen aile, geçmişe ait yaşam düzeninin habercisidir. Burada ilginç bir noktaya da değinmek gerekir. Örneğin; Avrupa tarzı kıyafetiyle birlikte Ahıskalı kadınlara özgü altın paralardan (Macarlardan) oluşan ziynet eşyaları kullanılmıştır. Bu da iki farklı kültürün ve farklı estetiğin bir arada yaşandığını göstermektedir. Bu dönem Batı etkisini birçok alanda görmek mümkündür. Kadın kıyafet modellerinin bu kadar süslü olmasına rağmen zamanın moda esintisine yabancı olmadığı, ayrıca, fotoğrafta yerde oturan çocuğun Çarlık Rusyası'nda gimnazyum adı verilen okul öğrencisinin üniformasının kasket ve kemer şekline bakılırsa bu fotoğrafın 20. yüzyılın başlarına ait olduğu düşünülmektedir.

Fotoğrafının kurguladığı on beş kişilik aile fotoğrafı toplumun belirli zümresini, aile hiyerarşisini ve kılık kıyafeti hakkında çok önemli mesajlar vermektedir. Ayrıca ailenin kendi içerisindeki ilişkiler, örneğin kadına verilen önem, kadın ve erkek, yaşlı ve genç ilişkisi, bu fotoğraftan anlaşılacaktır.

Ayrıca erkekler üzerinde görünen silah olarak kama ve kılıçlar geleneksel erkek kıyafetlerin önemli ve ayrılmaz bir parçasıdır. Dolayısıyla yoksul sınıfın temsilcileri bile mümkün mertebe zengin bezemelerden en az bir hançer elde etmeğe çalışmışlardır. Fotoğraflarda görünen silahlar hemen hemen her zaman zengin kakma ile süslenmişlerdir. Özel günlerde ağalar ve zengin kesimi temsil eden kişiler kama ve hançer dışında, kılıç, tabanca ve tüfek de kullanmışlardır.

Aile fotoğraflarında dönemin zanaat örnekleri hakkında da birkaç şey söylemek gerekir.

Ahalsih (Ahıska Bölgesi) paşalık döneminde silah ustaları açısından önemli bir merkez haline gelmiştir. 19 yüzyılda bu bölgede özellikle kuyumculuk ve dikiş sanatı gelişmektedir. Buradaki ustalar keçe ve kadife kumaş üzerine işledikleri altın ve gümüş telkârî nakışlar bütün Kafkaslarda ün kazanmıştır. Daha sonra kıyafetlerdeki Batı modasının yaygınlaşması, geleneksel altın ve diğer süslemelere ihtiyacı azaltmıştır. Fabrikasyon ürünler el işi yapan ustaların çalışmalarını ne yazık ki geride bırakmıştır. (ANONİM 1891 211).

SONUÇ

İnsanların geçmişine ve ecdadına olan ilgisi çoğu zaman aile albümlerinin eski fotoğraflarıyla başlar. Eski aile fotoğrafları sadece bir ailenin tarihi değildir, aynı zamanda bir toplumun tarihidir. Çağın özelliklerini, ortamını ve ruhunu solmuş eski bir fotoğraf kadar hiç bir şey yansıtamaz ve anlata-maz. Günümüze kadar ulaşabilmiş eski fotoğrafların önemi hızla değişen çağdaş dünyada hayli yüksektir. Çünkü bu fotoğraflar çoktan hafızalarımızdan silinmiş ecdadımızın yıllar önce nasıl olduklarını hatırlatmakta ve anlatmaktadır.

KAYNAKÇA

ANONİM, CMOMPIK, cilt 11, 1891

HACILI Asif, *Geribem Bu Vetende-Ahıska Türklerinin Etnik Medeniyeti*, Bakı 1992

GURBANOV Şamil , *Ömer Faik Neymanzade*, Bakı 1992

<http://www.biyografi.net/kisiayrinti.asp?kisiid=840>

FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1: Ömer Faik Neymanzade'nin de yer aldığı bir aile fotoğrafı. (20. yüzyılın başı. Fotoğrafın aslı Fuat Pipinov'un koleksiyonunda yer almaktadır.)

Fotoğraf 2: Ahıskalı Memmed Ali Bey ve ailesinin fotoğrafı. Ahıska'nın Azğur yerleşkesi, (20.yüzyılın başı. Aslı Kemal İbrahimzade koleksiyonunda)

Fotoğraf 3: Bir grup Ahıskalı Türkler. (Kemal İbrahimzade Koleksiyonu)

452
~

Fotoğraf 4: Ahıskalı damat ve gelin. (Kemal İbrahimzade Koleksiyonu)

Fotoğraf 5: Bir grup Ahıskalı Türkler. (Kemal İbrahimzade Koleksiyonu)

Fotoğraf 6: Bir grup Ahıskalı Türkler. (Kemal İbrahimzade Koleksiyonu)

Yrd.Doç.Dr. Rüstem MÜRSELOĞLU¹
*19-21. Yüzyıllarda Sahne ve Görsel
Sanatta Öne Çokan Ahıskalı Türkler*

———— * ————

ÖZET

Bildirimize konu edindiğimiz Ahıskalı Türkler, 250 yıl (1578-1828) Osmanlı devleti himayesinde kalmış, Osmanlıya sadakat ve dirayetle kulluk etmiştir. Çıldır Beylerbeyliğine başkentlik yapmış olan bölgenin ahalisi çoğunluk olarak Türk halkıdır.

Ahıska gül idi gitti,
Ehli bir dil idi gitti,
Söyleyin Sultan Mahmut'a
İstanbul kilidi gitti!

Halk arasında yaygın olarak kullanılan bu dördlüden de anlaşıldığı üzere coğrafi konumu itibarıyla stratejik önem arz eden Ahıska, tarihi bir çalkantılarla sahne olmuştur. Adeta sürgünlerin kıyımına mahkum bırakılan Ahıska halkı, kültürünü, örf ve ananelerini muhafaza etmek adına övgüye değer bir varlık göstermiştir.

Ahıskalı Türklerin sahne ve görsel sanatlardaki kazanımlarını, sorunlarını irdeleyeceğimiz bildiride; bu alanın gelişim sürecine katkı sağlayan sanat erlerini tanıtmakla beraber, sanata konu edindikleri repertuarları nitelik ve nicelik anlamında analiz ederek, varsayılan sorunlara çözüm önerilerimizi aktarıp, sanatın ve sanatçının uygun bir zeminde çalışması ve sanatını geliştirmesine katkı sağlayan yöntemleri ele alacağız.

Anahtar Kelimeler. Tiyatro, Sinema, Sanat

¹ İstanbul Medeniyet Üniversitesi Öğretim Üyesi

SUMMARY

Ahıska Turks who are the topic of our presentation stayed in the maintenance of Ottoman Empire for 250 years and they served the Empire with loyalty and wisdom. The region which was the capital city of Çıldır governor mainly consists of Turkish people.

Ahıska gül idi gitti,
Ehli bir dil idi gitti,
Söyleyin Sultan Mahmut'a
İstanbul kilidi gitti!

As it is understood from the lines above, Ahıska which is strategically important because of its geographical location witnessed lots of historical unrests. Ahıska people who were exposed to exiles showed great existence deserving praise.

In this presentation gains and problems of Ahıska Turks in visual arts will be examined. Moreover, the artworks which attributed to the development of this field will be examined and they will be analyzed both qualitatively and quantitatively. Our suggested solutions will be shared as well as the methods helping the artist to work at a suitable level in order to develop his art.

456
~

Key Words: Theatre, Cinema, Art

GİRİŞ

Tiyatro ve Sinema. Sahne ve görsel sanatın özellikleri incelendiğinde Tiyatro ve Sinema yüzeyde çok yakın görünür. Sahne dramasıyla filme alınan drama arasındaki en göze çarpan ayrım, düzyazı anlatıyla film anlatısı arasındaki ayrım gibi, bakış açılarıdır. Örneğin, bir sinema oyuncusu yüzünü kullanırken, bir tiyatro oyuncusunun sesiyle oynadığı herkes tarafından bilinir.

Ancak tiyatronun sinema karşısında büyük bir avantajı vardır. Tiyatro canlıdır. Eğer sinemanın, aralıklı çekilmesinenedeniyle, tiyatrodaki bilinmeyen-yapılmayan birçok efekti başarabildiği doğrudur, filmde oynayan insanların da izleyicilerle ilişki içinde olmadıkları doğrudur.

Ahıskalı Türklerin tiyatro ve sinema da ki, kazanımları uzak geçmişe

dayanamamaktadır. Tiyatro denildiğinde ilk akla gelen isim Âli Bey'dir. Âli Bey, Türk tiyatro tarihinin en önemli simalarından biridir. Ahıskalı Kethüda Yusuf Cemil Efendinin oğlu olup 1844 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babası, özel hocalar tutarak oğlunu yetiştirmiş ve devrinceçerlibatı dili olan Fransızca'yı öğretmiştir.

Tecrübe, vatanseverlik ve yabancı dil bilme özellikleriyle bilinen Âli bey Düyûn-ı Umumiye Müfettişi olarak doğu vilayetler ile Irak'ta bulundu, oradan Hindistan'a geçti.

Âli bey, 1890-1893 yılları arasında Trabzon Valiliğini yaptı. Trabzon tarihi, bu göreve 1888 tarihinde geldiğinden bahisle onunla ilgili şu ifadelere yer vermektedir.

" Âli Beyefendi, geniş ve ileri görüşlü bir devlet adamıydı. Padişah Sultan Abdulhamid'in tiyatroya karşı düşmanlığını bildiği halde Trabzon'da tiyatro çalışmaları yaptırdı. Jurnal edilmesine rağmen yılmadı. Sosyal hayatı geliştirmeye çalıştı. Samsunlu Hristiyan bir kızla evlendi. Âli bey, spora da değer verir, ata binmeyi sever, valiliğe atla gelip giderdi." (Yunus Zeyrek. Ahıska Araştırmaları, Ankara, 2006, s. 59)

Âli Bey devlet görevi yaparken bir yandan da çağının düzensizliklerini konu edinen tiyatro ve mizah yazılarıyla edebiyat dünyasında yer almıştır.

Diyojen gazetesinin başlıca yazarı olan Âli beyin "Gölge etme, başka ih-san istemem." sözünü dilimize kazandırdığı da söylenir. O, Güllü Agop tiyatrosunun telaffuz öğretmenliğini yapmıştır. Bu sahnede oynanmak üzere Geveze Berber, Kokona Yatıyor, Misafir-i İstiskal, Çıngırak, Abdi Ağa gibi oyunları kaleme almıştır. Fransız yazarı Molier'den Ayyar Hamza ve Memiş Ağa gibi eserleri adapte etmiş ve bu eserler sahneye konulmuştur. (a.g.e, s.59)

Âli beyin, zamanın Üsküdar mülki amiri Harputlu Tosun Paşayı alayı alan Tosun Ağa isimli eseri, tiyatro tarihimizde belirli bir kimseyi hedef alan ilk eserdir.

Edebiyatımızda, ilk defa kelimelere ters ve mizahi anlamlar veren odur. Lehçetü'l-Hakâyık (Hakikatlerin dili), bu tür sözlerden meydana gelen bir kitaptır.

Son zamanlarda da basılan bu kitabın içinde ayrıca, Kokona Yatıyor, Misafir-i İstiskal, Ayyar Hamza gibi tiyatro ve Seyahat Journalı gibi gezi yazıları da yer almaktadır. (Haz. Şemsettin Kutlu, Lehçetü'l-Hakâyık, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1973)

Lehçetü'l Hakâyık'tan örnekler:

Aferin: Ucuz ih-san.

Âlim: Bir şey bilmediğini bilen.

Avanak: Yakayı ele veren hırsız.

Avukat: Suçluların çamaşır yıkayıcısı.

Beşik: Annelerin en kıymetli mücevherlerine mahsus mahfaza.

Çocuk: Ailelerin gerçek reisi.

Damat: Kaynana sahibi.

Sahne sanatında XX. Yüzyıla damgasını vuran Stanislavski, Nemiroviç Dançenko, Vahtangov gibi ünlülerin, tiyatroya getirmiş oldukları sistem ve metotların tartışıldığı bir dönemde Ahıska'da 1930'lu yıllarda Kirmanşahlı yönetiminde "Adıgön" halk tiyatrosunun başarıları Ahıska Türklerinin milli gazetelerine manşet olmuştur. (Ş. Memmedli, 1930'larda Adıgön, Bizim Ahıska Dergisi, Ankara, 2012, s. 28)

Tiyatroda Stanislavski sistemini Sahne Sanatlarının başyapıtı olarak gören Sanat okullarının birinde tahsil alan Ahıskalı Alican Azizov bildirimize konu edindiğimiz ve tanınması gereken sanat insanlarımızın ilklerindedir. Alican Süleyman oğlu 1952 yılında Özbekistan'da doğdu. 1944 yılında Ahıska'dan Özbekistan'a sürülmüş olan Alican Azizov'un ailesi 12 yıllık bir askeri gözetimin kaldırılmasıyla (1944-1956)1958 yılında Azerbaycan'a göç etmişlerdir.

Azerbaycan'ın Gence şehrinde iskân eden ve 1959-1969 yıllarında orta ve lise tahsilini bitiren Alican Azizov, 1971 yılında o zamanki adıyla Mirze Ağa Aliyev adına Azerbaycan Devlet Medeniyet ve İncenanat Enstitüsü "Drama ve Sinema Oyunculugu" Fakültesinde eğitime başlamış ve 1975 yılında okulu başarıyla tamamlamıştır.

1975 yılında dönemin Kültür Bakanlığı yazısıyla Sabit Rahman adına Şeki Devlet Dram Tiyatrosunda görevlendirilen Alican Bey, S.Rahman'ın Nişanlı GızdaCemal, M.F Ahındov'un Hacı Gara komedisinde Heyder Beyi oynamıştır. Ailesinin Gence şehrinde yaşaması göz önünde bulundurularak Şubat 1976 yılında, yine Kültür Bakanlığının resmi yazısıyla Cafer Cabbarlı adına Gence Devlet Dram Tiyatrosunda göreve başlamıştır. Çeşitli senaryolarda rol alan Alican Bey,İsfendiyar Coşkun'un " Komsomol" eserinde Bah-tiyar, İmranGasımov'un "Çevreni Genişlendirin" de Sergey Ugalkov, Zeynal Halil'in "Gence Kartalı" nda Hagani, Elibala Hacızade'nin "İtkin Gelin"de Yusif, Orhan Kemal'in "El Kızı" eserinde Mazhar bey, yine O.Kemalın "72. Kovuş" unda Kaptan Ahmet, Nazim Hikmet'in "Demoklis'in Kılıcı"nda A.B, V.Şekspir'in "III. Riçard" ında Bekingem Hersogu, Mustay Kerim'in(başkır yazarı) "Ateşi Atma Prometey" inde Ecemşah, Dudaryev'in "Astana"eserinde Andrey Buslay, Aleksandr Gelman'ın "Bir Toplantının Protokolünde" Po-

tapov gibi karakterleri oynamıştır.

1976-1980 yıllarında Azerbaycan'da düzenlenen Genç Yetenekler yarışmalarında birincilikleri bulunan Alican Azizov'un, 1981 yılında Ermenistan'da düzenlenen SSCB Halklar Dramaturjisi Festivalinde Azerbaycan'ı temsilen Gence Devlet Dram Tiyatrosu M.Kerim'in " Ateşi Atma Prometey" oyunuyla Festivalin galibi olmuş, dönemin SSCB Kültür Bakanlığı tarafından oyunculara para ödülü tahsis edilmiştir.

O.Kemal'ın "72.Kovuş" eserindeki Kaptan Ahmet'i canlandıran Alican Azizov, 1984 yılında bu rolüyle yılın en iyi erkek oyuncusu ödülünü almıştır.

Gence Devlet Dram Tiyatrosunun sahnesinde Robert Tom'un "Kapan", Marat Hagverdiyev'in "Kıskanç Kalpler" ve Poeziya tiyatrosunun sahnesinde "Hayır ve Şer", " Gül ve Zehir", "Sevgi Destanı", Surhay Seferin "Felekler Yandı Ahimden", Ferman Rzayev'in " Mimar Ece mi", Aydın Murovdağlı'nın " Alın Yazısı" gibi eserlerin sahnelenmesinde yönetmenlik yapmıştır. Ayrıca sinemada da oynayan Alican Azizov, Hüseyin Mehdiyev'in yönetiminde Süt Dişinin Ağrısı filminde Kerimin babası, Ziya Şihlinski'nin yönetiminde Çevre filminde Arif muallim, Hüseyin Mehdiyev'in yönettiği Şahit Kız filminde Kaptan Mikayılov, Rövsen Almiratlı'nın Cavathan filminde küçük rütbeli subay karakteri canlandırmıştır. Alican Azizov hali hazırda Azerbaycan Devlet Medeniyet ve İncenanat Üniversitesinde Öğretim Görevlisi olarak çalışmaktadır. (Alican Azizov, kişisel görüşme, Mart 2010)

Günümüzde Ahıska Türklerini tiyatro sanatın da temsil eden önemli isimlerden biri de Mikayıl Efrasoğlu'dur. 1967 yılında Özbekistan Cumhuriyetinin Sırderya bölgesinin Gülistan ilçesinde doğdu. 1974-1984 yıllarında orta ve lise okulunu tamamladı ve Ostrovskiy adına Taşkent Devlet Tiyatro ve Resim Sanatları Enstitüsünde eğitim görme hakkı kazandı. 1990 yılında bu Enstitünün Kukla ve Komedi Tiyatro Oyuncululuğu bölümünü başarıyla bitirdi.

Üniversiteden arkadaşlarıyla 1990 yılında Özbekistan Yazarlar Birliği Tağribat Merkezi çatısı altında Hoca Nesriddin Efendi Tamaşahanası adlı tiyatro stüdyosu kurdular. Mikayıl Efrasoğlu'nun profesyonel sahnedeki ilk rolü Hoca Nesriddin Efendi olmuştur.

1992 yılında ünlü komedyen Talib Hacıyev, konuk olduğu bir televizyon programında Mikayıl Efrasolu ile tanışır ve ona kendisiyle çalışma teklifinde bulunur. Teklifi kabul eden Mikayıl Bey, bir kaç yıl beraber çalıştığı Talib Hacıyev'intecrübelerinden faydalanır ve onunla bir kaç filmde rol alır. 1993 yılında Özbek film " Şerif ve Merif"de Tayır'ı canlandıran Mikayıl bey, 1995 yılda " Eke Şerif Taşkent'te" filminde başrollerden Şair bala, 1997 yılda " Şerif ağa Hiva'da" filminde yine başrollerden Cümmi'yi oynamıştır.

Kendi tiyatro ekibini kurma hayalinde olan Mikayil Efres oğlu 1996 yılda “Sinko STL” şirketi çatısı altında dört komedyen oyuncudan ibaret “Kaynar Gülgü ” grubunu oluşturur ve iki yıl faaliyet gösterir. 1998 yılında Mikayil Efresoğlu’na Özbekistan Türk Milli Medeni Merkezi’nde çalışmak üzere görev teklif edilmesiyle adı geçen grubun faaliyeti durdurulur.

Mikayil bey’in Özbekistan Türk Milli Medeni Merkezi’nde hedefi Ahıskalı Türklerin Anadolu şivesini, kültürünü yaşatmak ve geliştirmek olmuştur. 1998 yılında Merkez çatısı altında Ahıskalı Türklerin ilk tiyatrosu olan “Miko” komedi tiyatrosunu kurar. Bu tiyatroyu 15 yıldır yönetmektedir. Ahıska Türklerini konu alan ilk sinema filminin senaryosu onun kaleminden çıkar ve 1999 yılında Kazakistan’ın Turgen ilçesinde çekimler gerçekleşir. 2000 yılında vizyona giren “Tatlı Puvar” filmi Mikayıl beyi yeni bir filmin senaryosunu yazmağa cesaretlendirir ve 2002 yılında “Borç”adlı ikinci film yine Kazakistan’da çekimlerini tamamlar. Her iki film TRT1, TRT2 ve Kanal7 kanallarından yayınlanmıştır.

İsim değişikliği yaparak “Miko Shov” adıyla çalışmalarını sürdüren tiyatro ekibi turneler gerçekleştirmiş, kendi oyunları ile Kazakistan, Kırgızistan, Rusya, Azerbaycan Türkiye ve ABD deki seyircileriyle buluşmuşlardır. Mikayil Efrasoğlu’nun yazdığı ve yönettiği “Gelin Kaynana”, “Dedeynen Nene”, “Hasta Ana”, “ KDO Şirketi ”, “ Amerika ”, “ Gazete ”, “ Şayir Kaya ”,

“ Gögden Gelen Misafir ”, “ Gelin Kaynana-2”, “Skayp” gibi oyunlar halk tarafında ilgiyle izlenmiştir.

“Miko Show” Ahıskalı Türklerin günümüzdeki yegane profesyonel tiyatro grubu sayılır.

Grubun 5 video albümü mevcuttur. Tiyatro ekibinde San’at ve Medeniyet Enstitüsü mezunu olan Malik Suleymanov, İlham Usmanov’ la beraber Aladdin Allazov gibi yetenekli oyuncular yer almaktaydı. Aladdin Allazov 2011 yılında 45 yaşında hayata veda etmiştir. Aladdin Bey’in, oyunculuk yeteneği Ahıskalı Türklerin hafızasında derin izler bırakmıştır. Onun Şuşa Nene, Gülcan rolleri seyircilerimiz tarafından ayakta alkışlanmıştır.

2013 yılının 7 Nisan tarihinde Taşkent şehrinin Türkistan Sanat Sarayında “Miko Show” tiyatrosunun 15. faaliyet yılı muazzam bir konser programıyla halkla buluşmuştur. (Mikayıl Afrasoğlu, kişisel görüşme, Şubat 2011)

Sahne Sanatında Ahıskalı Türklerin varlığını hissettirecek bir başka tiyatro topluluğumuz “Ahıskanın Sesi” tiyatro topluluğudur. Bursa şehrinde 1999 yılında tiyatro topluluğu olarak faaliyete başlamıştır. Kemal Mizam, Veysel Uravelli, Canpolat Abbasoğlu, Enver Avazoğlu, Yunus Mustafaoğlu, Hayrullah Binali gibi isimlerin yer aldığı topluluğa Mizam Kemal ve Veysel Uravelli rehberlik etmektedir.

Mizam Kemal 1984 yılında Özbekistan'ın Fergana Vadisinde doğdu. Ahıska Türklerinin tarihinde Fergane olayları olarak bilinen malum olaylardan sonra ailesi Azerbaycan'a oradan da 1997 yılında Türkiye'ye göç etmiştir. Kemal Mizam lise tahsilini Türkiye'de (2005) bitirdikten sonra Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi, Radyo, Televizyon ve Sinema bölümünde eğitimine devam etmiş, 2009 yılında Üniversiteyi başarıyla bitirmiştir. Hal hazırda Bursa Olay TV de yayın şefi olarak çalışan Kemal Mizam, birçok belgesel ve sinema filmlerin yönetmenliğini yapmıştır. Sürgün (belgesel 2007) filmi, Altın Salkım Belgesel Film yarışması, amatör dalda Ekonomi ve Turizm Bakanlığı özel ödülüne laik görülmüştür (2008). Ulusal Öğrenci Filmlerin Festivali, belgesel dalı, finalist jüri özel ödülü (2007). Ayrıca kurmaca dalında Ulusal Öğrenci Filimler Festivali finalist jüri özel ödülünü (2007) bulundurmaktadır. Uzun metrajlı ilk filmi "Hayal" filmidir (2009). Bugünlerde Gösterime giren "Bende Sevdim" filminin senaryosunu Veysel Uravelli yazdı, yönetmenliğini Mizam Kemal ve İlhan Öztürk yönetti. Filmde Ahıska'nın Sesi tiyatro topluluğunun oyuncularıyla beraber toplam 55 Ahıskalı hemşerilerimiz rol aldı. Filmin senaryo yazarı ve başrol oyuncusu Veysel Uravelli 1981 yılında Azerbaycan'da doğdu. 1998 yılında ailesiyle beraber Türkiye'ye göç etti. Bursa'da tiyatro eğitimi aldı. Tiyatro topluluğunda adeta oyun yazarlığı ve başrol oyunculuğunu üstlendi. Adı geçen "Hayal" ve "Bende Sevdim" filmlerin senaryosunu da o yazdı. (Veysel Uravelli, kişisel görüşme, Mart 2014)

SANATA BAKIŞ

Dramatik sanatta teknik, senaristin asıl amacını belli bir sanat biçimi içinde yansıtabilmesine yarayan bir ustalıklar ve araçlar bütünüdür. Genelde bu teknikteki bazı öğeler evrenseldir; bunlar her çağda bütün oyun yazarları için geçerli olan ustalıklar ve araçlardır. Önemli olan bu araçların abartılı olarak kullanılmamasıdır. (Ö. Nutku, Dram Sanatı, İstanbul, 1997)

Alexander Dumas, oyun yazma konusunda, "Çok kolay" diyor. "Birinci perde açık, son perde kısa, bütün perdeler ilginç olmalı." Gerçekten de bu iş bu kadar basit olsaydı, her kes oyun yazarı olurdu. Burada yalnızca teknikle ilgili söylenmiştir bu sözler. Oysa yazılması zor olan oyun, tekniği açısından zor olan oyun değil, söyleyeceği şeyi olan ve bunu en iyi biçimde seyirciye iletebilen oyundur. Bu işte de ilk adım konudur. Konu cılız ama tekniği sağlam bir oyunun ömrü kısadır.

Önemli olan, yazarın ilginç bir sorunu ya da sorunları içeren konuyu seçmesi, bu konuyla söyleyebileceği bir şeyi olması ve söylemek istediğini en etkili biçimde seyirciye iletebilmesidir. Böylece, konu artı tema artı biçim bütünlüğünün ortaya çıkması gerekir.

Ünlü yazar Tolstoy, sanatta bulunması gereken koşullar şunlardır diyor:

- 1) Yeni bir fikir; eserin içerdiği şey, insan için önem taşımalıdır.
- 2) Bu içerik, insanların anlayabileceği bir açıklıkta ifade edilmelidir.
- 3) Yazarı, eseri yazmaya iten, bir dış dürtü değil, içsel bir ihtiyaç olmalıdır. (Tolostoy, “Sanat Nedir”, Şule Yayınları, 2008, s. 85)

Bu anlamda sanat eserlerini değerlendirirken bazıları sadece içeriğin önemini, bazıları biçimsel güzelliği, bir başkasıysa sanatçının içtenliğini ve dolayısıyla doğruluğunu görür. Onlar, gördükleri şeye göre sanatın doğasını tanımlar. İnsanların çoğunluğu böyledir. Bu çoğunluğun taleplerini karşılamayı hedeflemiş üç estetik kuramın yaratıcıları da böyleydi.

Bu üç kuram sanatın bütün öneminin yanlış anlaşılmasına neden olmuş ve üç temel koşulun bir birinden ayrı tutulmasına dayanmıştır. Bu yüzden, bu üç yanlış sanat kuramı, bunlardan her birinin gerçek sanatın üç temel koşulundan yalnızca birini kabul etmesi doğal bir sonuç olarak, bir biriyle çatışırlar.

İlk Kuram, eğitim kuramı. Sanat eserini, yeni olmasa da bir konuya sahip ahlaki içeriği yönüyle bütün insanlar için önemli olan, güzellik ve ruhsal derinlikten bağımsız bir şey olarak kabul eder.

İkinci Kuram (Sanat için Sanat kuramı)Sanat eserini sadece biçimsel güzeleliğe sahip, yenilikten, içeriğin öneminden ya da içtenlikten ayırık bir eser olarak kabul eder.

Üçüncü Kuram (Gerçekçi Kuram) Sanateserini sadece yazarın konusıyla olan ilişkisinin içtenliğine, yani doğruluğuna göre değerlendirir. Son kuram der ki; her ne kadar önemsiz olursa olsun, yazarın anlattığı ile ilişkisi içten, yani doğru ise, az çok güzel bir biçimle iyi bir sanat eseri olabilir.

Bütün bu kuramlar temel bir noktayı unutmaktalar. Ne önem, ne güzellik, ne de içtenlik, bir sanat eseri için yeterli koşulu sağlamaz. Sanat eserinin temel koşulu, sanatçının yeni ve önemli bir eser üretmesi gerektiğinin farkında olmasıdır.

SONUÇ

Ahıskalı Türkler Osmanlıdan kopartılmış, Rusya'nın hegemonyasında tarihi yurtlarından sürgünlere gönderilmiş olsa da, kendi kimliklerini, gelenek ve göreneklerini korumuş ve gelecek nesillere aktarabilmiştir. Bu anlamda Sahne ve Görsel sanattın rolü ve etkisi hiç kuşkusuz önemli öğelerden sayılır.

Bir konu üzerinde saatlerce hatta aylarca konuşulabilir. Konferanslar, seminerler, sempozyumlar düzenlenebilir. Ama bazı konuların sanat üzerinden halka aktarılması, hem de üç beş dakikalık görsel sanatla sunulması; olumlu,

çok daha verimli tepkiler yaratabilir. Tanıtım hususunda sanatın dili hiç kuşkusuz etkileyici unsurdur.

Türkiye’de ve dünyada halen Ahıskalı Türklerin tanınmasında sorunlar yaşıyorsa burada özellikle sanata gönül veren insanlarımızın çalışmaları nitelik ve nicelik olarak mevcut koşullarla rekabetedemeyişinden kaynaklandığına inanıyorum.

Sanata gönül veren insanlarımızın çalışma koşulları maddi anlamda asgari oranın altında varlık göstermekle beraber ortaya konulan sanat, nitelik anlamında da tartışılır olması eksikliğimizin bariz örneğidir.

Bu alanda, projelerin geliştirilmesi ve Ahıskalı Türklerin tanıtımına hizmet edecek ciddi çalışmaların desteklenmesi gerekmektedir.

OTURUM IX

OTURUM BAŞKANI

Doç. Dr. Yalçın SARIKAYA
GRU KARASAM Müdürü

———— * ————

Prof. Dr. Asif HACILI

Azerbaycan Slavyan Üniversitesi Rektör Yardımcısı
“Ahıskalı Türklerin Kültürel Yapısı”

———— * ————

Elman NESİROV

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İdari
Akemesi Müellifi
“Azerbaycan’da Ahıskalılara Tanınan Pozitif Ayrımcılık”

———— * ————

Esmira ORUCOVA

Azerbaycan Milli Elimler Akademiyası İnsan Hukukları İstitutu
“Karabağ Savaşı ve Ahıskalı Türkler”

———— * ————

Orkhan FAİGOV,

Atatürk Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi
“Ahıskalı Kimliğinin Küreselleşmesi”

Prof.Dr. Asif HACILI¹

Ahıska Türklerinin Mədənniyyəti

———— * ————

Ahıska türklərinin etnik mədəniyyəti onların milli tarixini, etnik coğrafiyasını, təmasda olduqları xalqlarla əlaqələrini hərtərəfli əks etdirir. Bu mədəniyyət məzmununa görə islamaqədərki əski türk inancları, islam dini, tarixi prosesləri, coğrafi mühitdən gələn elementlər üzərində qurulub. Tarixi tipologiyasına və quruluşuna görə olduqca zəngin olan Ahıska-türk mədəniyyətinin əsas tərkib hissələri – maddi mədəniyyət, folklor, ədəbiyyat, xalq sənəti – bu toplumun türk etnik kimliyini aşkarlayan və dolğun ifadə edən əsas amillərdəndir.

467

MADDİ MƏDƏNİYYƏT

Əkinçilik

Qədim əkinçilik diyarı olan Ahıska mahalında dağətəyi əkinçilik daha çox inkişaf etmişdi. Sıldırım qayalar belində, sərt yamaclarda şırımlar salmış, arxlar açmış zəhmətsevər türklər dağ əkinçiliyinin bütün sirlərinə yiyələnmişdi. Türklərin vətəndə yetirdiyi bol taxıl, tərəvəz, meyvə nəinki yerli əhalinin tələbatını ödəyir, həm də müəyyən ticarət əhəmiyyətinə malik olmuş. Taxıl məhsullarından ən çox buğda, arpa, qarğıdalı əkilib-becərilərmiş. Kətan, pərinc, mərci, noxud, darı da əsas məhsullardanmış. Dağ yamaclarının, sərt gədiklərin, çənli bellərin torpaq qatı nazik və dözümsüz olduğundan Ahıskada herik əkinçiliyindən istifadə edilərmiş. – Eyni sahədə taxıl əkinləri bostançılıqla növbələnərmiş.

Ahıska – Axılıkələk bölgələrində türk əkinçilərinin istifadə etdiyi əsas əmək alətləri – sapan, tapan, cilğa, çapa, tırpan, kafesli tırpan, kerendi, kəsər, burçak, kasma, tırmık, kılınc, dirgən, dönməcə, sürgü, oraq, sırma, kavrama, kafes, yaba, bel, kürək, kütən, dögen və sairədir. Əkinçiliklə bağlı başqa terminlər – çiftçi, harman, herik, anbar, çuval, kuyi, xalbur, küleş, əleg, ko-

¹ Azərbaycan Slavyan Universiteti

tan, gəmi, sel kimi adlar da Anadolu və Azərbaycanın hər yerində işlənən ümumtürk anlayışlarından xəbər verir.

Bostançılıq

Ahıska türkləri ana yurdlarında bostan işləri ilə də məşğul olublar. Saf çeşmələrin, şəffaf çayların suları ilə suvarılan bostanlarda kartof (kartopi), soğan, sarımsaq, bibər (pimpila), pomidor (patlican), badımcan (qara patlican), xiyar, kələm (laxana), çuğundur (carğala), yerkökü (pörçükli, zərdə), turp (şalgam), nanə (gözüm), kəvər (pırasa) və başqa bitkilər yetişdirilmiş. Bostançılıqda çapa, toxa, tırmıx, kazma, bel kimi alətlər işlədilmiş.

Bağçılıq

Ahıskanın dağ ətəkləri, aşağı kəndlər göz işlədikcə uzanan bərəkətli meyvə bağları ilə məşhur olub. Bu bağlarda yetişən alma, armud, ərik (zərdəli), zoğal (qızılcuq), cancur (gavalı növü), qoz, fındıq, giləs (kirəz), şabalıd (kəsdənə), alça, tut, böyürtkən (makuval), heyva və sairə xüsusilə şöhrətlənibmiş. Bir çox alma növləri (şəkər, şəkərnabad, qərənfil, degirman, səbə, şah, şəfrən, yağ, paşa, əcərə, əhmədiyyə, sirap, bəyaz), armud sortları (nənə, dedirza, beg, sasela, tavrucul, nanəzir, güz, gügüm, qızıl, fasela, bağriqara, incir, bəyaz, bibi, ağırca, ağırşah) Ahıska bağlarına hər yerdə şöhrət gətiribmiş. Panta adlanan armuda oxşar dağ meyvəsinin də bir çox növü varmış: sari, şərbət, soltanlı, qara, mexrik, kut, barcuc...

Maldarlıq

Bir çox türk bölgələrində olduğu kimi, Ahıskada da baharın axırlarında naxırlar, sürülər yaylaqlara çıxarılır, payızda qaytarılmış. Qışlalarda mal-heyvan ümumi kənd naxırına qatılmış. Kənd naxırını otaran daimi naxırçı (naxırcı) ilə haqq-hesabı pul, buğda, meyvə, mal-qoyun, başqa məhsulla çürüdərlərmiş. Müasir dövrdə elin naxırını kənd camaatı növbə ilə (nobat) otarır. Ahıska türklərinin istehsal etdikləri süd məhsulları türk dünyasının hər yerində rast gəlinən ağartılarla eynidir – yağ, yoğurt, qaymaq, pendir, ayran, qurud, dələmə... Yerli əlamətdar cəhətlər əsasən müxtəlif pendir növləri, xüsusən çeçil pendiridir. Saçaq-saçaq olan bu pendirin ən yaxşısı Saxan kəndində kəsilərmiş. Bundan başqa təpmə, çuma, atma, davar pendirləri də məşhurmüş. Əksər evlərdə “yayuk (nehrə)” olarmış.

Sənətkarlıq

Ahıska mahalı hələ paşalığ dövründən öz kamil sənətkarları ilə şöhrət tapıbmiş. XIX əsrdə Ahıskada zərgərlik və tikmə işləri xüsusilə inkişaf edir. Ahıska zərkeşlərinin düzəltdiyi şəkəkəli qızıl və gümüş bəzəklər, məxmər

və mahud üzərində tikmələr bütün Qafqazda məşhurlaşır. Ahıskanın qızıl və gümüş sinəbəndləri (majar), mahmudiyələr, pipanur, küfələr, kəmərlər, gəlinlərin başa qoyduğu zərli-bəzəkli qatxalar əsl sənət dəyəri olan əsərlər kimi hər yerə yayılır. Ahıska mahalında çoxlu çəkməçi, dərzi, dülgər, dəmirçi də varmış. Ahıska gözəl kəmərlər ustaları ilə məşhur olub. XIX əsrin ortalarında zərgərlik və tikmə işi xüsusilə yüksək səviyyəyə qalxır, bu sənətlərlə yüzlərlə ailə məşğul olur. XIX yüzilin axırlarına doğru zadəganlar arasında Avropa dəbinin və libasının yayılmağa başlaması ilə təcridən ənənəvi zərgərlik və tikmə məhsuluna tələbat da azalır. Fabrik məhsullarının axını da el sənətini sarsıdır. Beləliklə, təcridən Ahıska sənətkarlarının bazarı kasadlaşır, köhnə peşələr aradan çıxır (Bax: SMOMPK, 1891, 11-ci buraxılış, s 211). Müasir dövrdə tikmə sənəti xeyli dərəcədə bərpa olunmuşdur. Demək olar, hər türk evində toxumalar, tikmələr var. Bunlardan cehizlik, bəzək kimi və məişətdə istifadə olunur, bir çoxu sənət dəyərlidir.

Mətbəx

Ahıska türklərinin qidasını əsasən çörək, un yeməkləri, ət, süd və bitki məhsulları təşkil edir. Ahıska türkləri vətəndə çörəyi buğda, yulaf və qarğıdalı unundan bişirərmiş. Əsas çörək növləri: tandurətməgi, furunətməgi, yuxa, cadi, yağlı cadi, üfgə, kömbə və sairədir. Çörək təndir və furunda bişirilər, yuxa isə sacda salınarmış. Taxıl məhsullarından, xüsusən buğda və yulaf unundan bişirilən xörəklər də son dərəcə rəngarəngdir: xingal, lapata xingali, əfəndi xingali, şor xingali, bükməli xingal, basdırma xingali, manti, xanım mantisi, ətməgaşi, tatarbəyi, ərişdə, qutab, quymaq, müxtəlif sıyıqlar... Əsas ət xörəkləri: kabab, sucuq, buğlama, bazlama, bişi, paça, savutma, közləmə, basdurma, beşbarmaq, köftə, bozbaş, piti, dolma... Rəngarəng şorbalar: puşruk çorbasi, cincar çorbasi, mərci çorbasi, ayran çorbasi, çərəz çorbasi, əriştə çorbasi, qızılucuq çorbasi, pirinc çorbasi, sütlü çorba, tutmac çorbasi... Kartopi ezmesi, kartopi haşlaması, hoçuta, xoyul, heris, paxıraçlama, pata, kələcoş, palaça, luxma, peynir qovurması, lazut (qarğıdalı) bulamacı da gündəlik yeməklərdəndir. Ətli, səbzəli, südlü, çərəzli, lobyalı aş növləri də türk mətbəxində xüsusi yer tutur. Toyda-nişanda, bayramda, qonaqlıqda Ahıska ellərində müxtəlif şirniyyat hazırlanarmış – subörəgi, şəkərləmə, kətə, luxum, qətmər, qulaqlı qətmər, çullama qətmər, gəvrək, halva, paxlava... Ahıska türklərinin mətbəxində əsas yeri şərbət, sinor, ayran, yoğurt, çay, qəhvə kimi içkilər tuturmuş. Türklərin düzəldikləri pəstil (tut, zoğal, cancur şirəsinə un qatılır, qaynadılır, alınmış maye taxta üzərində qurudulur, sonra bıçaqla aralanır), kömə (tut şirəsinə azca un qatılır, qaynadılır, qozu sapa «boncuk kibi» taxır, bu şirəyə 3-4 dəfə salıb-çıxarır, qurudurlar), bəkməz, eləcə də kələm (laxana), pomidor (patlican), xiyar, turp (şalğam), bibər (pimpila) turşuları etnik mətbəxin duzunu-məzəsini təşkil edir. Türklərin sucuq və basdırmaları da çox məşhurdur. Ahıska türklərinin əsas mət-

bəx avadanlığı: saplı (tava növü), tava, qazan, ibrığ (bardaq növü), aş taliki (boşqab), çay taliki, ləngər (sini), sac, paxır, peşkun, kərsən, süzək, biçəq, çəngəl, kaşix, farduc...

Geyim

XIX əsrdə və XX əsrin əvvəllərində Ahıska türklərinin geyimi ənənəvi türk-Qafqaz geyimi tipologiyasına daxil imiş. Kişilər – yaxası qaytanla bağlanan köynək, şalvar, arxalıq, yapıncı, kürk geyər, gümüş (yun, ipək, dəri) kəmərlər, başa dəri papaq, başlıq, fəs qoyarlarmış. Fəsə çox vaxt qırmızı və ya yaşıl çalma dolanarmış. Çoxa, arxalıq əsasən göy, boz rəngdə olarmış. Acar və Kobulet türklərinin yuxarıdan enli, büzmə şalvarlarından fərqli olaraq, Ahıska türklərində dar şalvar dəb imiş və müasirlər bunu Azərbaycan türklərinin geyiminə oxşadırlarmış (Bax: A.D.Andro-nikov. Opisanie 3-qo, Uraevskoye, poliueyskoqo uçastka Axalixskoqo uezda Tiflisskoy qubernii // ZKORQO, Tiflis, 1894; k. XVI, s. 90-91; S. Makalatiya. Mesxet-Cavaxeti. Tbilisi, 1938, s. 89-91). Türk kişilərinin ənənəvi geyiminin əsas bir elementi də yələk (və ya zubon) adlandırılan canlıq – jilet olmuşdur. Yələk müasir pencəklərin altından da geyilir. Qadınlar nəbati naxışlarla bəzənmiş al don, göy rəngli önlük geyər, gümüş belbağı bağlayardılar. Qızlar başını şal, tavşalı, ləçəkli şal, ərli qadınlar isə həm də qatxa (altun pullarla bəzənmiş araçqın növü) ilə örtürmüş. Qadınlar bu libasın üstündən Ahıska türklərinin ehram adlandırıldıqları bəyaz çadraya burunermiş. Mesxet-Cavaxet bölgələrində, eləcə də Acarıstan, Kobulet, Şəvşət, Kaxet, Kartli, İmereti, Quriya, Meqreliya adlandırılan yerlərdə nəinki türk, hətta gürcü, digər xaçpərəst qadınları da uzun müddət çadrada gəziblər. Ümumiyyətlə, başqa etnoqrafik örnəklərdə olduğu kimi, gürcü geyiminin də çox hissəsi türklərdən götürülüb. Kaxet çarları və aznaurlar (gürcü zadəganları) «qızılbaş üslubunda» gödəkçə geyər, çalma bağlarmış. İmeretdə, digər yerlərdə də türk qaf-tan-ları, «qızılbaş qiyafəsi» gürcülərin əsas libası imiş (Bax: N.Q.Volkova. Statnyye spiski russkix posolstv XVI-XVII vv. kak gtnoqrafiçeskiy istoçnik // Kavkazskiy gtnoqrafiçeskiy sbornik, VI, M., 1976, s. 279-281). Gürcü geyiminə orta əsrlərdə xüsusilə güclənən türk təsiri son günlərə qədər öz nüfuzunu saxlayıb. XX əsrin əvvəllərində yuxarı kəndlərdə kişilər qara satindən, qolları yarıqlı üst paltarları, çoxa, arxalıq geyir, qadınlar əsasən ənənəvi libasda qalırlarmış. 20-ci illərdən türklərin geyimində əsaslı dəyişikliklər baş verir – Ahıska, Adıgün, Azqurda qalife şalvar, frenc, gimnastyorka, furajka ortaya çıxır. Qadınlar uzun, düz, ensiz qollu paltarlara keçir. Ənənəvi bəzəklər (qatxa, majar, mahmudiyə, pipanur, urubiya, küfə, belbax) isə saxlanılır. 1926-cı ildə Valedə toxuculuq sexinin açılması ilə ənənəvi yun, ipək və keçə materiallarına yeni çit parçalar, təzə ipək növləri, satin və sairə əlavə olunur. 30-cu illərdən fabrik məhsulları yayılır. Ahıska türklərinin geyiminə aid əsas terminlər: kondura, çarux, şar-

var, gömlək, çoxa, arxalux, yelək (zubon), ehram, qaftan, don, xələt, ətək, kürk, yapıncı, qurşaq, kəmər, belbağı, şal, tavşali, ləçək, peştamal, tuman, dizdon, başmaq, qatxa, çalma, fəs, papax, küfə, pırpırə, majar, mahmudiyə, pipanur, urubiya...

MƏRASİMLƏR

Ahıska türklərinin mərasimləri ümumtürk tipologiyasına və şəriətə uyğundur. Toy mərasiminin mərhələləri (Qız sarafılaşdırmaq və bəğənmax; Elçilux; Şərbət içmax; Gəlin görməyə getmax; Nişan deyişmax və urba götürmax; Kəsim kəsmək; Toy şərtləri: başlıq və toy xərci; Dəvət; Xına yaxdi; Məsləhət aş; Kəbin; Gəlin çıxarmaq və gətirmək; Günüvəgiyə vermax; Duvağaçımı (yüzaçımı); Üzgördi (eniştlüğe getmax); Ayaqdönd) və elementləri (atlılar, məqərlər, başlux, toy xərci, dəvətçi) yerli koloriti əks etdirsə də, Şərqi Anadolu və Qərbi Azərbaycan ənənsindən mahiyyətə fərqlənmişdir. Şəriət qaydalarına uyğun olaraq, türklər axirət dünyasına öncədən hazırlaşır, halal yaşayır, borc saxlamır, ailə, vərə əlik məsələlərin həll edir, yas üçün tədarük görürlər. Ahıska türklərinin həyatını Novruz, Yılbaşı, Xıdırəlləz, Mövlud, Rəcəb, Qurban, Ramazan, kimi bayramlar, «yığnax», «sıra türküsü», «sıra oyunu», «sıra masalı», «fincan-yüzük», «süpürgə seyri» adlanan əyləncələr, aşiq məclisləri, nağıl gecələri süsləmişdir. Maraqlı adətlərdən biri də məşhur alim M.Y.Marrın təsvir etdiyi, danışıq yasağı – böyüklərin, yaşlı qohumların qarşısında danışığa qoyulan yasaqla bağlı “əl dili”dir (Н.Я.Март. Вопросы языка в освещении яфетической теории. Л., 1933, с.191-214)

MAARİF

Ahıska paşalığı tarix boyu Osmanlı imperiyasının mühüm mədəniyyət-maarif mərkəzlərindən biri olub. Buradakı camelər, mədrəsələr bütün Qafqazda məşhur imiş.

1828-ci ilin sentyabr-oktyabrında Ahıskanın çar imperiyası tərəfindən işğalından sonra buranın bir çox mənəvi sərvətləri, əlyazmaları müsadirə olunur. Əhmədiyyə camesi nəzdində olan məşhur mədrəsənin kitabxanasının müsadirəsində tərcüməçi kimi iştirak etmiş A.Bakıxanovun tərtib etdiyi məlumatda bildirilir ki, Əhmədiyyə camesində ayrıca binada yerləşən mədrəsədə ərəb, türk və fars dillərində müxtəlif elmlər tədris olunmuşdur. Abbasqulu ağa bu güclü tədris ocağının Ahıskada həmişə mövcud olduğunu ayrıca qeyd edir. Kitabxanadan tapılmış 300-dən çox nadir əlyazmaları və çap kitabları əsasən dərsləklərdən və elmi əsərlərdən ibarət imiş. Bakıxanov bunlardan 148 nömrə altında 153 cild kitab və iki nadir Quran seçmiş və onların həm ərəb, həm də rus dillərində 14 səhifəlik təsvirini vermişdir. Abbasqulu ağa

grammatika, ritorika, söz sənəti, riyaziyyat, astronomiya, fəlsəfə, ilahiyyat, hüquq, ədliyyə və başqa sahələrə aid bu nadir əsərlərin Rusiyada yaradılacaq Asiya tədris müəssisəsi üçün çox gərəkli olacağını xüsusi göstərir.

İşğaldan sonrakı irtica dövrlərində də Ahıska türklərinin milli oyanışı, mədəni həyatı sönməmişdi. «Əkinçi»dən başlamış «Molla Nəsrəddin»ə qədər və sonralar da həmişə Qafqaz türk mətbuatında Ahıska mühüm mədəni mərkəz kimi xatırlanmışdır. Hələ 1836-cı ildə Qazan universitetində çıxışında Mirzə Kazım bəy əsas yerli dil kimi türk dili tədrisinin vacib olduğu məntəqələr arasında Tiflis, Qazax, Gəncə, Şuşa, Şamaxı, Quba, Dərbənd, Bakı, İrəvan, Naxçıvan, Lənkəranla yanaşı Ahıskanın da adını xüsusi qeyd edir (Bax: M.Kazem-bek. İzbrannie soçineniə. B., 1985, s. 346). Ahıska və Axılkələk qəzalarında ilk müasir türk məktəbləri 1900-cü ildə açılır. XX yüzilliyin 20-30-cu illərində Ahıska yörəsinin mədəni-iqtisadi tərəqqisi sürətlənir. Ahıska-Axılkələk obalarında yeni maarif-mədəniyyət ocaqları yaranır, milli kadrlar yetişir. Bura Azərbaycandan çoxlu müəllim, sənətçi və inzibati işçi gəlir. Onların yardımı ilə texniki məktəblər, müəllim məktəbləri, siyasi kurslar açılır. Gürcüstanda türkcə çıxan «Tiflis xəbarı» (1842), «Ziya» (1879-1880), «Ziyayi Qafqaziyyə» (1880-1884), «Kəşkül» (1883) jurnalı, «Kəşkül» qəzeti (1884-1891), «Şərqi Rus» (1903-1905), «Molla Nəsrəddin» (1906-1918), 1918-1921-də müstəqillik dövründə çıxan «Gələcək», «Al bayraq», «Vətən», «Yeni dünya», sovet dövründə «Kommunist» (1921), «Yeni fikir» (1922-1927), «Yeni kənd» (1927-1938), «İşıqlı yol» (1924), «Dan ulduzu» (1926-1931), «Şərq kolxozçusu» (1931), «Qızıl Şəfəq» (1926-1930), «Yeni qüvvə» (1930-1939), Adıgündə «Adıgün kolxozçusu» (1931), «Qızıl rəncbər» (1933), Ahıskada «Kommunist» (1930), Aspindzadə «Bağban» (1933), «Sosializm kəndi» (1940) kimi mətbuat orqanları türklərin ictimai həyatında mütərəqqi rol oynayır.

TEATR

20-30-cu illərdə Ahıskada çoxlu həvəskar teatr dərnəkləri yaranır, nəhayət, Tiflis Azərbaycan Dram Teatrının köməyi ilə 1934-cü ildə İbrahim İsfahanlının başçılıq etdiyi Adıgün Səyyar Kolxoz-Sovxoz teatri fəaliyyətə başlayır (Abbas Hacıyev. Tiflis Azərbaycan teatri. B., 1984, s. 138-141). Adıgün teatri 1936-cı ildə yerli tamaşalarla yanaşı, Borçalı, Lüksemburq (indiki Bolnisi), Qarayazıya qastrola çıxır. Teatrın repertuarına «Hamlet», «Otello», «Qaçaq-lar», «Hind qızı», «Almas», «Sevil», «Altun-qala», «Yaşar», «Od gəlini», «Şeyx Sənan», «Hacı Qara», «Namus», «Sona», «Kef içində», «Platon Kreçet», «Volkovlar ailəsi» kimi əsərlər daxil idi. Tək Ahıska-Adıgündə deyil, Gürcüstanın azərbaycanlılar yaşayan rayonlarında böyük şöhrət qazanmış bu teatr gərgin işləyirdi (bax: Abbas Hacıyev. Tiflis Azərbaycan teatri. B., 1984, s.141). Lakin repressiv rejim bu teatrın uğurlarına çox dözmür, 1937-ci ildə teatr Tiflisə köçürülür və Səyyar Kolxoz-Sovxoz teatri adlandırılır və bir

neçə tamaşadan sonra bağlanır. Qeyd edək ki, Tiflis Azərbaycan teatrının da Ahıska bölgəsində qastrol tamaşaları olur.

1944-cü il sürgünü Ahıska türklərinin maarif və mədəniyyətinə sarsıdıcı zərbə vurur, xalq milli maarifdən, təhsildən, mətbuatdan məhrum edilir. Milli-siyasi və mədəni dirçəliş 1950-ci illərin axırlarından – 60-cı illərdən başlayır. Ahıska türklərinin Azərbaycana gəlişi bu prosesdə mühüm rol oynayır.

1969-cu ildən Azərbaycana rəhbərlik edən Heydər Əliyev Ahıska türklərinin problemləri ilə yaxından maraqlanaraq, onların nümayəndələri ilə görüşür, sovet rejiminin imkanları daxilində ahıskalılara hər cür qayğı göstərməyə çalışırdı. 1973-cü ildə Saatlının Varxan kəndində Heydər Əliyev ahıskalılarla görüşəndən sonra onların xahişi ilə Ahıska türkləri gənclərinin ali məktəblərə müəyyən sayda müstəsna hal kimi imtahansız qəbul edilmələri barədə sərəncam verir və bu, ahıskalılarının maariflənməsində, sosial-mədəni tərəqqisində misilsiz tarixi rol oynayır. Hazırda Azərbaycanda Ahıska türklərinin «Vətən» cəmiyyəti, «Ahıska mədəniyyət mərkəzi» yaradılmış, müxtəlif milli özfəaliyyət qrupları, o cümlədən «Adıgün» musiqi kollektivi, «Ümid» ansamblı fəaliyyət göstərmiş, ahıskalılarının nümayəndələri dövlət qurumlarında, seçkili orqanlarda, yerli özünüidarəçilikdə təmsil olunmuşlar. Orta Asiyada Ahıska türklərinin «Miko» teatri uğurlu tamaşaları ilə seçilir.

Bu gün Ahıska türklərinin bir çox ictimai təşkilatları, dərnəkləri, müxtəlif elm-təhsil ocaqlarında çalışan Ahıska ziyalıları milli mədəniyyətin inkişafı üçün öz töhfələrini verirlər.

FOLKLOR

Ahıska-Çıldır obalarında aşiq yaradıcılığı qədimdən geniş yayılıb. Göyçə, Borçalı, Təbriz, Gəncəbasarla bərabər, Ahıska mahalı ozan-aşiq sənətinin əsas ocaqlarından olub. Bu torpaqlarda türk aşiq sənəti o qədər zənginmiş ki, gürcülər, urumlar, yəhudilər də aşıqlıq etmiş, türk sazı çalıb, türk gözəlləmələri oxumuşlar. Ahıska elində yeni və variant dastanlar – «Beg Bögrək», «Arzu və Qənbər», «Yaralı Mahmud», «İbrahim və Aslan şah», «Alıxan və Pəri», «Dərviş Ələmi», «Lətifşah», «Öməri» kimi onlarla ozan boyları söylənib. Buralarda «Koroğlu», «Əsli-Kərəm», «Aşiq Qərib», «Şah İsmayıl», «Qurbani» kimi ümumtürk dastanları da dillər əzbəri olub, bəzi mətnlər variantlaşıb, bəzi motivlər isə yalnız Ahıskada qorunub saxlanıb. İxtiyarların dediyinə görə, bu yurdda adı dillər əzbəri olan ustad şair və aşıqlar – Ahıskalı Gülləli Xoca, Aşiq Qərib, Axılıkəklili Xasta Hasan, Aşiq Şenlik, Kobliyanlı Aşiq Məhəmməd Səfili, Aşiq Üzeyir Fəqiri, Posxoflu Aşiq Zülali (Qara Zülali), Aşiq Rəğibi, Aşiq Əmrahi, Vanlı Oruc, Ahıskalı Mahmud Çirkini, Molla Xəlis, Azqurlu İsmayıl Əfqan, Aşiq Seyfi, Heydər bəy, Dəli Tamı,

Qul Əhməd, Adıgünlü Ömər Əfəndi, Ahıskalı Pir Məhdi, Xırtızlı Sevdayi, Axılıkələkli Daşdəmir, Ahıskalı Pərtəv Bəy Qorxan, İsgəndər Nihani, Ahıskalı Şəhri Əfəndi, Azqurlı İsmayıl, Aşıq Nuru, Aşıq Balakışi, Aşıq Məftuni, Aşıq Balabəy, Çanaq Əhməd, Dərviş Ələmi, Firaği, Topçioğlu, Səfil Kamil, Aşıq Murad, Aşıq Nəcəf, Aşıq Nəcib, Aşıq Şavqi, Aşıq Bayram, Aşıq Əvəz, Aşıq Mirsis, Aşıq Qəhrəman, Aşıq Pirverdi, Aşıq Müştəqi, Koblıyanlı Çərkəzoğlu, Hanaklı Molla Dursun Məhzuni, Usta Polad, Aşıq Ruhani, Dəli Yusif, Aşıq Aslan, Aşıq Qaragöz, Aşıq Zeyin, Aşıq Pəktayi və başqaları imiş. Son illərdə ulu ustadların sənətini yeni nəsil davam etdirir. Usta Mürtəz, Zarzimalı Aslan, Fəhlül, Cabir Xalidov, Mehیار, Zeynul Yektaş, Şimşək Sürgün Kaxaretli, Şahismayıl Adıgünlü, Güləhməd Şahin kimi el şairlərinin əsərləri xalqı birləşdirir və bir millət kimi yaşadır. Milli mətbuat, məktəb, ərazi birliyindən məhrum olan Ahıska elinin qəriblik həyatında folklor müstəsna rol oynayır, milli varlığı, etnik yaddaşı qoruyan ən önəmli qüvvə kimi inkişaf edir. Ahıska folklorunda qədim motivlərlə bərabər müasir tarix, sürgün dövründəki mədəni əlaqələr, dil təmasları, yazılı ədəbiyyatın təsirləri də dərin iz buraxmışdır. Ahıska türk folkloru janr baxımından da çox əlvandır. El arasında müdrik kəlamlar, dualar, manilər, deyimlər, ağılar, şaka-yerennüklər, türkülər, qoşmalar, nağıllar, mifik rəvayətlər, dastanlar, dəstənlər geniş yayılıb. Sanamalar, herslatmalar, tapmacalar, şaşırtmalar, nənnilər, oyunlardan ibarət çocuq folkloru da bir aləmdir. Ahıska elində qorunmuş bu folklor nümunələri, bütövlükdə Ahıska-türk mədəniyyəti ümumtürk tarixi üçün orijinal bir mənəvi sərvətdir.

Prof. Dr. Elman NƏSİROV¹

Azərbaycan'da Ahıskalılara Tanınan Pozitiv Ayrımcılık

———— * ————

Ahısqa türklərinin öz vətənləri olan Gürcüstanın Ahısqa şəhəri, Abastuban, Adıgön, Aspinza, Axılkelek, Azqur, Xırtız qəsəbələri və 200-ə yaxın kəndindən sürgün edilməsindən təxminən 70 il keçmişdir. Ahısqa bir zamanlar Osmanlı imperiyasının bir parçası olmasını, köklərinin buntürklərə-ilkın türklərə gedib çıxmasını, Rusiya işğalı faktını unutmamışdır.

Ahısqa türkləri 3 dəfə- 1828-1829, 1944 və 1989-1992-ci illərdə deportasiyaya məruz qalmışdır. SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyəti 1957-ci ilin oktyabrın 31-də Ahısqa türklərinin 1944-cü il noyabrında sürgün edilməsinin qeyri-qanuni olması haqında fərman vermişdir. Elə bu dövrdən etibarən Ahısqa camaatı Gürcüstana dönmək istəsə də, buna razılıq verilməmişdir. Başqa sözlə, Stalinin ölümündən sonra sürgün olunmuş insanların yerdəyişməsinə, öz torpaqlarına dönməsinə izn verilsə də, bu, Ahısqa türklərinə şamil edilmədi. Çünki onların tarixi torpaqlarında SSSR-nin rəhbərlərindən olmuş, erməni əslli Mikoyanın mənfur planı ilə xarici ölkələrdən köçürülmüş erməniləri yerləşdirmişdilər.

Bir sözlə, ahıskalılardan ancaq Azərbaycanda yerləşdirilməsi mümkün olmur. Nəticə etibarilə 1958-ci ilin sentyabrından Ahısqa türklərinin Azərbaycana ilk dəstəsi gəlməyə başlamışdır. Ahısqa türklərinin Azərbaycanın Saatlı, Sabirabad, Quba, Xaçmaz rayonlarında yerləşdirilmişdir.

SSRİ-nin dövlət başçısı Mixail Qorbaçovun aşkarlıq və yenidənqurma islahatından ruhlanan Ahısqa türkləri öz vətənlərinə dönmək üçün hərəkətə keçdilər. Onların toplum halında yaşamasının, təşkilatlanmasının qarşısını almaq üçün 1989-cu il qırğını düzəldildi. KQB-nin həyata keçirdiyi, ermənilərin yaxından iştirakı ilə cinayətkar dəstələr təşkil olundu, Özbəkistanın Fərqanə vilayətində kompakt yaşayan Ahısqa türklərinə divan tutuldu: evləri yandırıldı, mülkləri talan edildi. Yüzlərlə insan öldürüldü, xeyli sayda insan yaralandı, onları vaqonlara yığıb SSRİ-nin müxtəlif respublikalarına dağıt-

1 (Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının Siyasi Araşdırmalar İnstitutunun Müdürü)

dılar. Əsas məqsəd onların toplum halında yaşamasına, təşkilatlanmasına, tapdalanmış haqlarının bərpası tələbinə mane olmaq idi.

Beləliklə, Ahıska türklərinin Azərbaycanda məskunlaşmasının ikinci dövrü 1989-cu ilin yayında bu etnosa qarşı çevrilmiş Fərqanə hadisələri ilə bağlıdır. Faktiki olaraq Ahıska türklərinə qarşı tətbiq olunmuş soyqırımdan sonra əhəlinin burada da yaşaması qeyri mümkün oldu. Əhali Orta Asiya və Qazaxıstandakı evlərini tərk etmək məcburiyyətində qaldı.

1989-cu ildə Fərqanə hadisələrindən sonra yenidən didərgin düşmüş bu etnosun bütün problemləri Azərbaycanı da narahat edirdi. Azərbaycan hökumətinin qərarı və razılığı əsasında Orta Asiya və Qazaxıstandan sürgünlük həyatı keçirmiş Ahısqalılardan bir hissəsi respublikanın Saatlı, Sabirabad, Quba, Xaçmaz və Şabran rayonlarında yerləşdirilmişdir. Onların hər biri Ahısqa adlı əzəli torpaqlarına dönmək arzusu ilə yaşasa da, Azərbaycanı özlərinə ikinci vətən sayır. Çünki onlar həm dövlət və həm də Azərbaycan xalqının qayğısı ilə əhatə olunmuşlar.

Ermənistandan və Dağlıq Qarabağdan 1 milyondan artıq qaçqın və köçkün problemi ilə üz-üzə qalsa da, Azərbaycan bu dəfə də 50 min Ahıska türkünə qucaq açdı. Bu gün Azərbaycanın 38 rayonunun 214 kəndində 70 mindən artıq Ahıska türkü yaşayır. Məşəqqətli sürgün həyatı yaşamış, kütləvi faciələrə düşər edilmiş ahısqalılar məhz bu torpaqda hərtərəfli qayğı və qardaş köməyi ilə əhatə olunmuş, dövlət himayəsinə alınaraq özlərinin milli-mənəvi birliyini, dil və mədəniyyətini qoruyub saxlamışlar.

Ümummilli lider Heydər Əliyev Azərbaycanda hakimiyyətə gəldikdən sonra ahısqalılara olan qayğı və diqqət daha da artmışdır. Belə ki, ulu öndər Heydər Əliyev Azərbaycana rəhbərlik etdiyi dövrlərdə ahısqalılardan günü və güzəranı daha yaxşı vəziyyətdə olmuşdur. Azərbaycandakı ahısqalılara evlərin tikilməsində, torpaq yerlərinin ayrılmasında, sosial sahələrdə, təhsil sahəsində, vətənləri Ahıskaya köçmək mübarizəsində və digər məsələlərdə dövlət tərəfindən hər zaman dəstək və qayğı hiss edilib. Mərhum Heydər Əliyev Saatlı və Sabirabad bölgələrində yaşayıb-yaradan Ahıska türklərini ziyarəti zamanı: "Ahısqa türkləri artıq 50 ildir ki, öz yerlərindən didərgin düşmüşlər. Bu qədər vaxt keçməsinə, bir neçə nəsil meydana gəlməsinə baxmayaraq, onlar yenə də öz torpaqlarına qayıtmaq istəyirlər. Biz bu arzularını da yerinə yetməsinə tərəfdarıq, eyni zamanda o vaxtacan onları öz ölkəmizdə saxlamağa hazırıq",- demişdir.

Azərbaycanın dövlət universitetlərində müsabiqədən kənar təhsil almaları üçün dövlət tərəfindən lazımı şərait yaradılmışdır. Bu illərdə 30-40-a yaxın ahıska gənc universitetlərə qəbul olaraq, təhsilini başa vurub. Heydər Əliyev siyasi kursunu uğurla davam etdirən Prezident İlham Əliyev Ahısqa türklərini hər cür diqqət və qayğı ilə əhatə etmişdir. Hazırda Azərbaycan cə-

miyyətinin ayrılmaz hissəsi olan Ahıska türkləri dövlətimizin xüsusi diqqəti və qayğısı sayəsində ictimai-siyasi, elmi-mədəni həyatda yaxından iştirak etməklə, Gürcüstandakı tarixi-etnik yurdlarına qayıtmaq uğrunda milli mücadilələrini davam etdirirlər. Ahıskalıların milli müqəddərat məsələsi olan bu tarixi mücadilədə Azərbaycan dövləti siyasi-diplomatik dəstək və maddi-mənəvi kömək göstərir. Onların hər biri Ahıska adlı əzəli torpaqlarına dönmək arzusu ilə yaşasa da, lakin Azərbaycanı özlərinə ikinci vətən sayır. - Azərbaycanda Ahıska türkləri barədə hər hansı bir tədbirin keçirilməsində, festivalların, konsertlərin və s. tədbirlərin keçirilməsində dövlətin istərsə maddi, istərsə də mənəvi tərəfdən dəstəkləri olur. Belə ki, Türkiyənin Gəbzə şəhərində keçirilən 1-ci Beynəlxalq Kültür və Mədəniyyət Festivalında Azərbaycandakı Ahıska Türkləri Folklor Qrupunun həmin festivaldakı iştirakı üçün çəkilən bütün xərclər Azərbaycan dövləti tərəfindən qarşılanmışdır. Azərbaycandakı Ahıska türklərinin "Vətən" İctimai Birliyi olaraq, ahıskalıların sürgün illərinə qədərki həyatları haqqında, ahıskalıların sürgün olduqları yerlərdəki yaşamları haqqında, ahısqalıların ziyalıları və aydınları haqqında, Ahıska türklərinin dili, dini, adət-ənənələri və folkloru haqqında, Ahıska türkləri və Heydər Əliyev haqqında, ahıskalıların indiki vəziyyəti haqqında, ahıskalıların gələcəyi haqqında və s. bölmələr olmaqla 8 hissədən ibarət film çəkilib və SƏS TV vasitəsilə bu film bütün dünyaya yayılmışdır. Bütün bu işlərin görülməsində Azərbaycan dövləti Ahıska türklərinə hərtərəfli maddi və mənəvi dəstək veribdir.

Azərbaycanda məskunlaşmış Ahıska türkləri ümumilikdə Gürcüstana qayıtmaq istəyində olsalar da, bu repatriasiyanın bir neçə şərt daxilində yerinə yetirilməli olduğunu vurğulayırlar. Ahıska türklərinin Vətən Cəmiyyətinin rəhbərliyinin mövqeyinə görə, «Bizim əsas şərtlərimiz pasportda «türk» sözünün saxlanması və deportasiya olunduğumuz yerlərə qayıtmaqdır».

Onlar Gürcüstana qayıtmazdan əvvəl reabilitasiya və repatriasiya haqqında qanunun qəbulunu, hüquqlarının bərpasını gözləyirlər: «1996-cı ildə Gürcüstan parlamenti qərar verdi ki, bizim köçürülməyimiz mərhələli olsun, məqsəd tədricən şəraitə uyğunlaşmaq idi».

Bu gün tarixi ədalətsizliklə üzləşmiş Ahısqa türkləri toplumunun öz əzəli torpaqlarında, demək olar ki, heç bir təmsilçisi yoxdur. Olanlar da soy-köklərini dəyişdirib, gürcüləşənlərdir.

Gürcüstan rəsmiləri Ahısqa türklərinin Vətənə dönüşü ideyasını qeyri-normal qarşıladılar. Avropa Şurası qarşısında götürdükləri öhdəlikləri həyata keçirməyərək, 1944-cü ildə zora köçürülmüş xalqı kompakt, toplum şəklində deyil, ayrı-ayrı şəxslərin fərdi köçüsünü təşkil etməyə başladılar. Ən acınaçaqlısı isə budur ki, Gürcüstan rəsmiləri Ahısqalıların öz doğma yurd-yuvalarına deyil, bölgənin digər ərazilərinə köçürülməsini qərara al-

mışdılar. Ona görə də Ahısqalıların heç biri Gürcüstana heç zaman bu şərtlə dönməyəcəklər. Ahısqalıların fikrincə, gürcü alimləri onları müstəqil dilə, mədəniyyətə, etnik psixologiyaya məxsus xalq saymır, onları İslam dinini qəbul etmiş «müsəlman gürcüləri», yerləşmə-coğrafi cəhətdən isə “mesxilər”, “mesxeti gürcüləri” adlandırırlar. Təəssüf ki, gürcü alimlərinin bu əsassız konsepsiyası XX yüzilliyin sonlarında bir çox rus alimlərinin elmi yazılarında da özünə yer tapmışdır.

Ahısqa türklərinin mənşəyinin danılmasında məqsəd bu etnosu dünyanın etnik xəritəsindən silməyə cəhd etməkdir. Gürcü alimlərinin “mesxi” adlandırdığı Ahısqa türkləri isə özlərinin etnosa məxsus bütün komponentlərini, adət-ənənələrini, etnik psixologiyasını, milli-mənlik şüurunu qoruyub saxlamaqla özlərinin gürcü deyil, ondan fərqli olan bir etnosun nümayəndələri olduqlarını sübut etmişlər.

Yeri gəlmişkən onu da qeyd edək ki, Gürcüstanın Cavaxetiya bölgəsində kompakt şəkildə yaşayan ermənilər Ahıska türklərinin tarixi vətənlərinə dönüşünün ciddi problemlərə yol açacağını bildirişlər.

Məlumata görə, bu mövqe Rusiyada fəaliyyət göstərən Cavaxetiyalı ermənilərin diaspora təşkilatının yaydığı müxtlif bəyanatlarda da ifadə olunmuşdur.

478

Ahıska türklərinin Gürcüstana qayıtmasını istəməyən ermənilər bunu özlərinə xas tərzdə “arqumentləşdirməyə” çalışırlar. Sözügedən bəyanatda qeyd edilib ki, “Ahıska türklərinin qayıdışı bölgədə təhlükəsizliyə zərbə vuracaq və Ahıska türkləri Türkiyə ilə birləşmək tələbini irəli sürəcəklər”. Xatırladaq ki, Cavaxetiyadakı ermənilər Ahıska türkləri 1944-cü ildə oradan sürgün edildikdən sonra onların torpaqlarında məskunlaşdılar. Ona görə də, Ahıska türklərinin geri dönmələrinin aktuallaşması erməniləri belə təşviş salıbdır.

Zənnimizcə, ahıska türklərinin sürgünündən keçən 70 illik tarixin öyrənilməsi və qiymətləndirilməsi prosesi yeni mərhələyə daxil olmuşdur. Bu mərhələnin özəlliyi ondadır ki, indi yeni geosiyasi vəziyyətdən çıxış edərək ahıska türklərinin vətənə qayıdışı məsələsinə praqmatik yanaşmaq lazımdır. Yeni reallıqları nəzərə almaq və addımlar atmaq lazımdır. Mövqeyimizi əsaslandırmağa çalışaq.

Birincisi, ahıskalılar doğma vətənə-Gürcüstana qayıtmaq məsələsində birmənalı olaraq həmrəylik nümayiş etdirməlidirlər. Bu məsələdə heç bir fikir ayrılığı olmamalıdır.

İkincisi, bu qayıdışı təmin edə biləcək hüquqi baza vardır. Yuxarıda qeyd olunduğu kimi, SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyyətinin 1957-ci il oktyabrın 31-də qəbul etdiyi qərarla ahıska türklərinin 1944-cü ilin noyabr ayında sürgün

edilməsi qeyri-qanuni elan olunmuşdur. Bütün sürgün edilmiş xalqlar öz tarixi vətənlərinə qaytarılrsa da, bu qayda ahıska türklərinə aid edilməmişdir.

Bundan savayı, 1996-cı ildə Gürcüstan parlamentinin qəbul etdiyi qərara əsasən, ahıska türklərinin mərhələli şəkildə köçürülməsinə icazə verilmişdir. Bunlar vacib hüquqi sənədlərdir. Ancaq bu halda da məşhur Albert Eynşteynin bir kəlamını unutmamaq olmaz: "beynəlxalq hüquq yalnız beynəlxalq qanunlar külliyyatında mövcuddur." Deməli, bu reallığı nəzərə alıb, əməli addımlar atmaq lazımdır. Güclü haqlıdır məntiqinə biganə qalmaq olmaz. Güclü olmaq həm də siyasi-diplomatik cəbhədə son dərəcə fəal olamayı vacib edir.

Üçüncüsü, hal-hazırda problemi həll etmək üçün siyasi-diplomatik vəziyyət ahıska türklərinin xeyrinədir. Bu vəziyyətdən maksimum faydalanmaq lazımdır. Belə ki, Türkiyə -Gürcüstan münasibətlərinin strateji tərəfdaşlıq xarakteri kəsb etməsi Ahıska türklərinin öz tarixi vətənlərinə qayıması üçün münbit şərait yaratmışdır. Gürcüstan rəhbərliyi bu məsələdə müsbət addımlar atacağını bildirmişdir. Ahıska türkləri bu problemin kompleks həllini istəyir. Başqa sözlə, Gürcüstanın digər ərazilərinə deyil, məhz ata-baba yurdlarına qayıtmaq istəyirlər. Həm də kompakt halında yaşamaq əsas tələblərdəndir. Fərdi şəkildə köçürmələri onlar qəbul etmirlər. Düşünürük ki, fərdi şəkildə köçürmələr də faydalı ola bilər. İndi mümkün olanı etmək lazımdır. Əsas odur ki, bu proses başlansın. Bu məsələdə Gürcüstanla strateji tərəfdaş olan Azərbaycanın Türkiyə ilə birgə adımlarının bu problemin həllini sürətləndirəcəyinə inanırıq. Hər iki qardaş dövlət Gürcüstanda bu məqsədlə fərdi evlərin alınmasına maliyyə dəstəyi göstərə bilərlər. Yetər ki, ahıskalılardan özləri ilk və həlledici addımları atsınlar. Sonra bu proses zəncirvari reaksiya doğura bilər. Tarixi şansıdan maksimum faydalanmağın vaxtıdır. Gecikənləri tarix bağışlamır.

Deməli, ahıska türklərinin məqsədi aydındır, bu məqsədi həyata keçirmək üçün lazımı hüquqi baza vardır və siyasi-diplomatik şərait münbitdir. Bu halda praktiki addımlar atmaq lazımdır. Bəs necə? Göz yaşları və sızıldamaq davranışına son qoyub, informasiya sahəsində güclü bir mücadiləyə başlamaq lazımdır. XXI əsrin informasiya əsri olduğunu unutmamaq olmaz. Statistika deyil, məntiq üstünlük verilməlidir. Almaniyalı ekspertlərinin sözləri ilə desək, " vacib informasiyaya malik olmaq, hakimiyyətə malik olmaq deməkdir. Vacib informasiyanı qeyri-vacib informasiyadan ayırmağı bacarmaq, iqiqat hakimiyyətə malik olmaq deməkdir. Vacib informasiyanı yaymaq və ya yaymamaq qabiliyyəti isə artıq üçqat hakimiyyətə malik olmaq deməkdir".

-Ahıska türklərinin vətənə dönüşü ilə bağlı "Ahıska Fondu"nun yaradılmasına böyük ehtiyac vardır.

-Ahıska türklərinin vətənə dönüşü prosesində olduqca diplomatik addım-

lar atılmalıdır. “Yumşaq güc” (soft power) elementlərinə üstünlük verilməlidir. Orta statistik gürcü bilməlidir ki, ahıskalıların timsalında dost etnos öz yurduna pənah gətirir.

-Ahıskalıların növbəti hədəfi gürcü cəmiyyətinə inteqrasiya məsələsi olmalıdır. Gürcü dili öyrənilməli, ali təhsilə xüsusi önəm verilməlidir. Dahi Uinston Çerçilin XX əsrdə söylədiyi bu fikirləri qəribçiliyə salmaq olmaz: “XXI əsr beynlərin imperiyası olacaqdır”.

-Ahıskalıların müsbət imicinin formalaşmasına xidmət edən tədbirin, məsələn, Gürcüstanda “Ahıska mədəniyyəti həftəsi”nin keçirilməsinə ehtiyac vardır.

-Ahıska cəmiyyəti Cənubi Osetiya və Abxaziyanı Gürcüstan ərazisi kimi tanıdıqlarını hər zaman bəyan etməlidirlər. Gürcüstanın ərazi bütövlüyünü dəstəkləməlidirlər. Bu addımları görən gürcülər qoy bilsinlər ki, ahıskalıları həyatı əhəmiyyətli məsələlərdə onların yanındaırlar.

-2014-cü ilin noyabr ayında, yəni ahıskalıların sürgününün 70 illiyi ilə bağlı Türkiyədə müxtəlif ölkələrin insan hüquqları üzrə müvəkkillərinin iştirak etdiyi beynəlxalq simpoziyumun keçirilməsi olduqca əhəmiyyətli hadisə ola bilər. Dünyanın hüquq müdafiəçilərinin ahıska türklərinin problemlərini beynəlxalq aləmdə qabartması böyük siyasi dividentlər gətirə bilər.

480
~

Nəhayət, sonda fikirlərimi yenidən Albert Eynşteynin olduqca məntiqi mövqeyi ilə yekunlaşdırmaq istəyirəm: “Bir şeyin qeyri-mümkün olduğunu hər kəs bilir, lakin bunu bilməyən kəs kəşfə imza atar”. Kimlərsə də, ahıskalıların vətən qayıtmasını qeyri-mümkün hesab etsə də, ahıskalıları bunu heç bilməyərək, kəşfə imza atacaqlar-VƏTƏNƏ qayıdacaqlar!

Ədəbiyyat

1. Adıgünlü Ş. Qara vaqonlar. B., «Azər nəşr», 1998, 62 s.
2. Ahıska və Ahıska türkləri.<http://www.antoloji.com/nedir/g.asp?terim=5462>
3. Ahıska türklərinin tarixi.<http://www.ahiskalilar.org/giris/tarihimiz.html>
4. Altunbay M. Azadlığa uçan türk. Bakı, «Maarif» nəşriyyatı, 1994, 171 s.
5. Arzumanlı V., Mustafa N. Tarixin qara səhifələri. Deportasiya, soyqırım, qaçqınlıq. Bakı, «Qartal», 1998, 280 s.
6. Bayrakdar R. 21 Yüzyılda insanlıq dramı. İzmir, «İhlas», 1999, 103 s.
7. Bayrakdar R. Ahıska-Çıldır Beylərbeyliğı. İstanbul, «Yaşayan», 2000, 130 s.
8. Piriyeva S. Ahıska türkləri Azərbaycanda. (tatixi, sosial-mədəni həyatı). Bakı, Elm, 2005, 264 s.

Esmira ORUCOVA¹

Karabağ Savaşı ve Ahıskalı Türkler

— * —

ÖZET

Araştırmanın nesnesini Karabağ Savaşında esir ve rehine alınan Ahıska Türkleri oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı Azerbaycan'da yaşayan Ahıska Türklerinin Karabağ Savaşı sırasında maruz kaldıkları işkenceleri uluslararası kamuoyuna iletmektir. Araştırma çalışmasının metodolojik temelini geçerli teori ve özel bilimsel yöntemler oluşturuyor. Araştırma çalışmasında tarihi, mantığı, sistemli yapısal ve diğer araştırma yöntemleri de kullanılmıştır. Bilimsel yenilik şu ki, ilk kez olarak kabul edilmiş uluslararası hukuk normlarına, özellikle de "savaş hukuku" denilen uluslararası insani hukuka aykırı olarak esir ve rehine alınan Ahıska Türklerine karşı uygulanan normlar incelendi. Araştırmalar esir ve rehinelikten serbest bırakılmış Ahıska Türklerinin yaşadıkları bölgelerde, yani kendi evlerinde kişisel olarak, sorular şeklinde yapıldı. İncelemeden alınan sonuca dayanarak işgal sonucu hakları ihlal, esir ve rehine alınan Ahıska Türklerinin hakları uluslararası hukuk ilkeleri ve normları temelinde savunmalı ve uygulanmalıdır. Gelecekte bu alanda uluslararası hukuk normlarının milli hukuka implementasyon olarak kanunlar derlemesi hazırlamakla sürdürmek niyetindeyim.

Anahtar Kelimeler: Karabağ savaşı, Ahıska Türkleri, uluslararası insani hukuk, esir, rehine

ABSTRACT

The object of the study are hostage and prisoner Ahıska Turks as a result of the Karabakh war. The purpose of the study is to deliver to the international community about the torture of Ahıska Turks exposed during the Karabakh war. Methodological basis of the research consists of special

1 Azerbaycan Milli Elmlər Akademiyasının İnsan Hüquqları İnstitutunun böyük elmi işçisi, "Həsərət Yolu" Əsir və Girovlara Kömək İctimai Birliyinin sədri

scientific and general-theoretical methods. Historical, logical, systematic, structural and other research methods were used in the research paper. The scientific innovation of the research is that for the first time the international legal norms implemented against hostage and prisoner Ahıska Turks' were studied. The researches were obtained as a result of monitoring visits to homes of Ahıska Turks released from captivity. The results of this research lies in the fact that the rights of Ahıska Turks have been violated as a result of the occupation and the principles and norms of international law on the defense of their rights must be provided. In the future, my main aim is to prepare "a collection of laws" by implementation of the international legal norms to the national legislation.

Key words: Karabakh war, Ahıska Turks, international humanitarian law, hostage, prisoner

GİRİŞ

Uzun illərdir ki, Azərbaycanca yaşayan milli azlıqlardan biri də Ahıska türkləridir. Bu illər ərzində Ahıska türkləri Azərbaycanda azlıq təşkil etməklərindən asılı olmayaraq onlara qarşı doğma münasibət bəslənməsi səbəbindən özlərini daima doğma Vətənlərində olduqları kimi dinc, rahat və qayğısız hiss ediblər. Çox qədim tarixə malik olan Ahıska türkləri dəfələrlə soyqırım məruz qalmış, dünyanın ən çox çətinlikləri və ədalətsizlikləri ilə üzləşmiş xalqlarındandır. Bu baxımdan XX əsr Ahıska türklərinin tarixində bir sıra qanlı soyqırım cinayətlərinin şahidi olub.

1944-cü ilin noyabr ayının 14-də Stalin rejiminin min illərlə formalaşmış mənəvi-millidəyərlərə, əxlaqa zidd olan, dinc əhaliyə - Ahıska türklərinə qarşı yönəldilmiş əməli, sözün əsl mənasında ötən əsrin sonlarında bəşəriyyətin ən böyük və ən dəhşətli faciəsi idi. Ahıska türklərinə qarşı baş verən bu cinayət tarix boyu dəhşətlə anılacaq soyqırım aktı idi. Etnik ierarxiya əsasında siyasi diskriminasiya soyqırım törədilməsi üçün mühüm faktordur. Hər hansı bir ideologiyaya sahib dominant bir etnik qrupun mövcudluğu soyqırım törədilməsi riskini artırır və onun mühitinin yetişməsinə asanlaşdırır.

Öz tarixi torpaqlarından sürgün edilən Ahıska türkləri 50-ci illərin sonlarında bəraət aldıqdan sonra tarixi Vətənlərinə qayıda bilmədilər. Elə bu səbəbdən də ikinci Vətən saydıqları Azərbaycana üz tutan ahıskalılar münbit və bərəkətli ərazilər olan Saatlıda, Sabirabadda, Beyləqanda, Xaçmazda, Qubada, Qazaxda, Şamaxıda, Şabranda və digər bölgələrdə yerləşdirildi. Onlar üçün onlarla yeni abad kəndlər salındı (Piriyeva, 2005, s.124).

Ahıska türklərinin Azərbaycana köç etməsinin ikinci dövrü 1989-cu ilin

yayında, məlum Fərqanə hadisələrindən sonra başlandı. Fərqanə hadisələrindən canlarını qurtaran Ahıska türkləri çox düzgün seçim edərək, ümid yeri kimi dili bir, dini bir olan Azərbaycan xalqına sığındılar. Hamıya məlumdur ki, o dönəm Azərbaycan xalqı üçün çox ağır bir dövr idi. İşğalçı Ermənistan dövləti havadarlarının dəstəyi ilə Azərbaycanın daxilində ikinci erməni dövləti yaratmaq məqsədi ilə aborigen xalq olan 300 mindən çox azərbaycanlını Qərbi Azərbaycandan (Ermənistandan), öz tarixi Vətənlərindən zorla qovmuşdu. Deportasiya olunmuş azərbaycanlıların yerləşdirildiyi, Dağlıq Qarabağda ermənilərin yerli əhaliyə qarşı davamlı olaraq terror aksiyaları həyata keçirdikləri çətin bir vaxtda, yenə də Ahıska türkləri Azərbaycan dövlətinin diqqət və qayğısından kənar qalmadılar. Özbəkistanda ev-eşikləri yandırılmış, Fərqanədən qaçqın düşmüş ahıskalılar Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində yerləşdirildi. Torpaqlarımız erməni qəsbkarları tərəfindən işğal olunan zaman onlar da Azərbaycanın ərazi bütövlüyü uğrunda silaha sarıldı, özlərini azərbaycanlılardan ayırmayaraq yaşadıkları torpağın müdafiəsinə qalxdılar.

Qərbi Azərbaycandan (Ermənistandan) qovulmuş azərbaycanlıların bir qismi ilə birlikdə 300 nəfərdən çox qədim Ahıska yurdunun Xeveşen, Kikinet, Orpola, Bennara, Saxan, Çağışman, Klde, Unsal, Zazalo, Nakurdev, Xarcam, Xero, Tatanis, Bolanzandan olan Ahıska türkü Xocalıda qaçqınlar üçün salınmış yeni, rahat qəsəbədə yerləşdirildi. Lakin onların bu rahat həyatı da uzun sürmədi. Azərbaycana pənah gətirmiş Ahıska türklərinin arasında ən ağır faciəni yaşayanlar da elə Xocalıda məskunlaşmış ahıskalılar oldular.

Əbədi havadarları olan Rusiyaya arxalanan, terroru dövlət səviyyəsində dəstəkləyən Ermənistan Respublikasının silahlı birləşmələri və xaricdə təlim görmüş quldur dəstələri, həmçinin muzzdlu döyüşçülər Ağdam-Əsgəran yolunun üstündə yerləşən, hərbi strateji əhəmiyyətə malik olan Azərbaycanın qədim ərazisi olan Xocalını ələ keçirmək üçün təxribatlar həyata keçirdikləri zaman ahıskalılar evlərində rahat yaşamadılar, yerli əhali ilə birlikdə gecə-gündüz Xocalını qorudular.

Lakin 1992-ci ilin fevral ayının 25-dən 26-na keçən gecə Ermənistan Respublikasının indiki müdafiə naziri Seyran Ohanyanın komandanlığı altında 366-cı alayın 2-ci taboru, qərargah rəisi Valeriy Çitçyan və alayda xidmət edən 50-dən artıq erməni zabit və gizirinin iştirakı ilə XX əsrin ən dəhşətli soyqırımlarından biri olan Xocalı qətliamı baş verdi.

Xocalının erməni-rus işğalı zamanı orada məskunlaşmış, şəhəri aylarla qəhrəmanlıqla qoruyan Ahıska türklərinin onlarla övladı azərbaycanlı qardaşları ilə bərabər şəhid oldu və yaralandı. O gecə ahıskalılardan olan cavan, yaşlı, qız-gəlin, körpə əsir-girov götürülüb, qəbul olunmuş beynəlxalq hüquq

normalarına zidd olaraq insanlığa sığmayan dəhşətli işgəncələrə məruz qaldılar. 1944-cü il sürgününü, Fərqanə faciəsini yaşamış bu qeyrətli insanlar üçüncü dəfə erməni-rus zülmünün qurbanları oldular. Soyuq qış gecəsində evlərini tərk etməyə məcbur olan Ahıska türklərinin bir hissəsi şəhərin küçələrində vəhşicəsinə qətlə yetirildi. Qaçaraq meşələrə, çöllərə dağılan başqa bir hissəsi isə təqib olunaraq məhv edildi, yaşına, cinsinə fərq qoyulmadan qətlə yetirildilər (Orucova , 2013 , s.150)

Bəşəriyyət yarandığı vaxtdan müharibələrlə üz-üzə qalmışdır. Tarixi inkişafın elə bir mərhələsi yoxdur ki, orada tayfalar, qəbilələr, millətlər, şəhərlər, dövlətlər və siyasi ittifaqlar arasında münaqişə və müharibələr baş verməsin. Müharibələr ərazi və resurslar uğrunda aparılmış, dini, mədəni, ideoloji, etnik və digər ziddiyyətlərdən doğmuşdur. Lakin Ermənistanın Azərbaycana qarşı apardığı ədalətsiz müharibəyə heç bir haqq qazandırmaq olmur. Hələ e.ə. əvvəl Misir, Yunanıstan, Roma İmperiyası və Çində mülki əhalinin girov götürülməsi hallarına təsadüf edilib. O zamanlar belə girovlar toxunulmaz hesab olunublar. Lakin XX əsrin sonlarında erməni vandalları girov götürdükləri dinc mülki əhaliyə qarşı heç bir dönməmdə tətbiq olunmamış vəhşiliklər tətbiq etdilər (Orucova , 2014, s. 63).

Özlərinin siyasi havadarları, regionda geosiyasi maraqları olan böyük dövlətlər və onların ikili standartlar siyasəti ilə himayə olunan erməni terrorçuları 12 avqust 1949-cu il tarixli Cenevrə Konvensiyaları və 1977-ci ildə onlara əlavə olunmuş Protokollar, habelə BMT Baş Məclisinin Qəddar Əməlləri Qəti Qadağan Edən 1946-cı il 97 sayılı “Genosid Cinayəti” Haqqında Qətnaməsinə zidd olaraq işğal etdikləri Xocalıda misli görünməmiş vəhşiliklər və qəddarlıqlar ediblər (Orucova , 2014 , №181-182, s. 43).

Ahıska türkü, sonradan Azərbaycanın yüksək mükafatlarından olan “Azərbaycan Bayrağı” ordeni ilə təltif edilmiş Orpolalı Sərvər Rəcəbov kö-nüllülərdən təşkil etdiyi öz kiçik dəstəsi ilə Xocalı uğrunda ermənilərə qarşı şücaətlə vuruşub, görülməmiş qəhrəmanlıq nümunəsi göstərib.

Xocalı faciəsini törədən zaman terrorçu Ermənistan dövləti və onun silahlı birləşmələri, o cümlədən qeyri-nizami quldur-terrorçu dəstələri heç bir beynəlxalq hüquqla hesablaşmayıblar. Belə ki, Ermənilər Sərfaqaz Əhməd qızının evinə od vuraraq yandıraraq, ona xilas olmağa imkan verməyiblər. Kıldeli Zeynəli kişinin qollarını bağlayaraq güllələyib, Xarcamlı Allahverdi və Bolanlı Həmid kişini orta əsrlərə məxsus xüsusi qəddarlıqla qətlə yetiriblər.

Apardığım araşdırmalara əsasən

Xocalı faciəsi zamanı 15 nəfər Ahıska türkü itkin düşüb:

onların 13 nəfəri kişi,

1 nəfəri qadın,

1 nəfəri azyaşlı oğlandır.

6 nəfər kişi şahid ifadələrinə əsasən əsir götürülüb və bu günə kimi qaytarılmayıb.

39 nəfərdən ibarət 13 ailə bütün üzvləri ilə birlikdə girov götürülüb.

50 nəfər müxtəlif işgəncələrə məruz qaldıqdan sonra azad edilib:

Onların 17 nəfəri qadın,

19 nəfəri kişi,

5 nəfəri azyaşlı qız,

8 nəfər azyaşlı oğlan,

1 nəfəri isə qocadır.

Əsirlikdə olan İlyasov Əhməd Məhəmməd oğlunun girovluqda güllə yarası almış körpə övladı isə azad olunandan sonra vəfat edib (Orucova , 2014, №181-182 ss. 44).

Erməni tərəfi soyqırım, terror, etnik təmizləmə, əsir-girovlara münasibətdə beynəlxalq humanitar hüquq normalarının pozulması siyasətini genişləndirib. Müharibə ilə əlaqəsi olmayan dinc əhalinin girovluqda işgəncələrə məruz qalması, şəxsiyyətlərinin tapdanması, şantaj edilməsi, hədə-qorxu altında saxlanması, alçaldılması, fiziki, mənəvi, psixoloji və digər zorakılıqlara məruz qalması dözülməz həddə çatıb.

Sülh və təhlükəsizlik prinsiplərinə dayanan beynəlxalq humanitar hüquq silahlı münaqişələr zamanı mülki əhalinin qorunması, yaralıların, xəstələrin vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasına xidmət edir. Lakin erməni işğalçıları 12 avqust 1949-cu il tarixli Müharibə Zamanı Mülki Əhalinin Qorunması Haqqında Cenevrə Konvensiyasının II bölməsinin 13-cü maddəsinə də (Konvensiya , 1999, s. 173) kobudcasına pozaraq Xocalı faciəsi zamanı 10 nəfərlik ailəsi ilə birlikdə 1941-ci ildə anadan olmuş, Xeveşenli Ahıska türkü Gülal Binali oğlu Binaliyevi ailə üzvləri və yaxın qohumları ilə birlikdə girov götürüblər. Girovluqda ona Ermənistanın sabiq prezidenti Robert Köçəryan özü şəxsən dəhşətli işgəncələr verib. Soyuq fevral ayında, istismar vaxtı bitmiş, köhnə avtobazada, şüşələri olmayan köhnə avtobuslarda, yarıçılpaq, ayaqyalın saxlanılan əsir və girovlara Robert Köçəryanın başçılığı ilə ağlasığmaz işgəncələr verilib. Köçəryan Azərbaycan dilində Binaliyevə “türk, sən burada nə gəzirsən?”, deyə istehza edib. Ona ailəsi ilə birlikdə Azərbaycan vətəndaşlığından imtina edib, Ermənistan vətəndaşlığını qəbul etməyi, İrəvana köçməyi təklif edib. Lakin Gülal Binaliyev ona türk və müsəlman olduğunu, Azərbaycanın onun ikinci Vətəni olduğunu, ən ağır günlərində Azərbaycan xalqının onlara qucaq açdığını xatırladı. Bundan əsəbiləşən Köçəryan Binaliyevi təpiklə və əlindəki armatur parçası ilə huşunu itirənə

qədər döyüb. Sonradan Binaliyev ailə üzvləri ilə birlikdə azad edilib. Hazırda o, Azərbaycan Respublikasının Şabran rayonunun Udulu kəndində yaşayır, təqaüddüdü. “Həsərət Yolu” Əsir və Girovlara Kömək İctimai Birliyinin Şabran rayon şöbəsinin sədridir. İxtisasca kimya-biologiya müəllimi olan Binaliyev uzun müddət Udulu kənd məktəbinin direktoru vəzifəsində çalışıb. Lakin 2 oğlu - Binaliyev Alisher (1967) və Binaliyev Cabbar (1969) yaxın qohumu, gəlininin qardaşı Bədişov Ali Rais oğlu (1968),

həmkəndliləri:

İlyasov Əhməd Məhəmməd oğlu (1968),

Həmdiyev Osman Həmdi oğlu (1954),

Fəzliyəv Qədim Fəzli oğlu (1954) bu günə kimi qaytarılmayıblar. Ermənilər Xocalını işğal edən zaman əsir götürdükləri azərbaycanlılarla birlikdə 6 nəfər cavan, sağlam Ahıska türkünə bu günə kimi qaytarmayıblar. “Beynəlxalq Aministiya” Təşkilatının Avropa üzrə Təhqiqatlar şöbəsinin müdiri Ann Burlinin və İnsan Hüquqlarının Müdafiəsi Uğrunda “Helsinki Uotç” Təşkilatı nümayəndələrinin 1992-ci ilin aprel ayında işğal olunmuş Xankəndində, polis idarəsində ermənilərlə görüşü zamanı Xocalıdan əsir götürülmüş 6 nəfər ahıskalının da adı olan azərbaycanlı əsir və girovlara aid sənədlə tanış olublar (Orucova, 2006, ss.89-90). Hər zaman olduğu kimi bu dəfə dərməni tərəfi faktları inkar etdiyi üçün çox təəssüf ki, bu günə kimi onların heç birini qaytarmaq mümkün olmayıb. Digər əsir-girovlar kimi onların da taleyi naməlum olaraq qalır.

Qəbul olunmuş beynəlxalq humanitar hüquq normalarına riayət etməyən erməni cəlladları tərəfindən işgəncələrə məruz qaldıqdan sonra girovluqdan azad edilmiş, hazırda Xocalı sakinləri sayılan ahıskalılar bu gün Azərbaycan Respublikasının Şabran rayonunda, onlar üçün salınmış Udulu kəndində məskunlaşıblar. Hazırda Şabran rayonunda öz işgüzarlıqları və əməksevərlikləri ilə fəallıq göstərən 13 ailədən ibarət olan 65 nəfər Ahıska türkü həmin kənddə yaşayır. Əsir-girovluqdan azad edilmiş Xocalı sakinləri hesab olunan digər Ahıska türkləri isə Azərbaycanın Xaçmaz, Saatlı, Sabirabad və digər rayonlarda məskunlaşıblar.

Apardığım araşdırmaya görə, Qarabağ savaşı zamanı daha 6 nəfər Azərbaycan vətəndaşı olan Ahıska türkü ermənilər tərəfindən əsir-girov götürüldü. Digər əsir-girovluqda olan ahıskalılar kimi onlar da bu günə kimi qaytarılmayıblar. Həmin şəxslərin 5 nəfəri Azərbaycan Respublikasının Saatlı rayonunun Qarayevkənd kəndinin sakinləri, bir ailənin üzvləridirlər. Onlar ailənin başçısı-

Rəhimov Sədri Rəhim oğlu (1933)

Onun həyat yoldaşı Rəhimova Səfiyyə Mülazim qızı (1936),

oğlanları: Rəhimov Fəhlul Sədri oğlu (1966),

Rəhimov Müsəddin Sədri oğlu (1963),

Rəhimov Vaqif Sədri oğludur (1980).

23 oktyabr 1993-cü ildə Saatlı rayonunun Qarayevkənd kəndinin sakini Rəhimov Sədri Rəhim oğlu Zəngilan rayonunda hərbi xudmətdə olan və hərbi hissədən məzuniyyətə göndərilən oğlu Rəhimov Fəhlul Sədri oğlunu evə gətirmək üçün həyat yoldaşı və 2 oğlu ilə Zəngilana yollanır. Lakin qayıdan vaxt Fizuli rayonunun Horadiz qəsəbəsində həyat yoldaşı və 3 oğlu ilə birlikdə idarə etdiyi “VAZ-2106” markalı 58-54 dövlət nömrə nişanlı şəxsi avtomaşınında ermənilər tərəfindən girov götürüldülər. Sonradan əldə olunmuş məlumatlara görə Rəhimovlar ailəsi əvvəlcə işğal olunmuş Xankəndində, sonra isə Hadrut rayonunun Edilli kəndində şəxsi evdə saxlanılıblar (Orucova , 2006 , ss. 564 , 567 , 570 , 571 , 572). Ailənin sonrakı taleyi isə bu günə kimi naməlum olaraq qalır.

Daha bir nəfər Ahıska türkü Azərbaycanın ərəzi bütövlüyü uğrunda gedən döyüşlərdə ermənilər tərəfindən əsir götürülüb, təəssüf ki, bu günə kimi qaytarılmayıb. Bu, Seyfətov Məcid Sədri oğludur. O, 1973-cü ildə Azərbaycan Respublikasının Saatlı rayonunun Nəsimikənd kəndində anadan olub. 1991-ci ildə hərbi xidmətə çağılıb, Füzuli rayonu uğrunda gedən döyüşlərdə iştirak edib. 13 yanvar 1993-cü ildə ermənilər tərəfindən əsir götürülüb (Orucova , 2006 , ss. 602).

BMT Baş Məclisinin 1948-ci il 10 dekabr tarixli İnsan Hüquqları Haqqında Bəyannaməsinin 1, 3, 4, 5 və 6 - cı maddələrinə diqqət yetirmək Qarabağ savaşı zamanı erməni quldurlarının beynəlxalq hüquqla hesablaşmadığını sübut etmək üçün kifayətdir (Bəyannamə , ss. 2, 3).

Azərbaycan vətəndaşları olan Ahıska türklərinə qarşı ağılasığmaz vəhşiliklər törədənlər 9 dekabr 1948-ci il tarixli BMT Baş Məclisinin Genosid Cinayətinin Qarşısının Alınması və Cəzalandırılması Haqqında Konvensiyasının, 12 avqust 1949-cu il tarixli Cenevrə Konvensiyalarının, 14 dekabr 1974-cü ildə qəbul olunmuş “Hərbi Münaqişələr və Fövqəladə Hallar Zamanı Qadın və Uşaqların Müdafiəsi Haqqında Bəyannamə”nin, 9 dekabr 1948-ci ildə qəbul olunmuş “Soyqırım Cinayətlərinin Qarşısının Alınması və Cəzalandırılması Haqqında Konvensiya”nın müddəalarını kobudcasına pozublar (Orucova , 2013 , ss.154). Dünya ictimaiyyəti isə hələ də buna göz yumur

Qarabağ savaşından söz açanda Azərbaycanın ərəzi bütövlüyü uğrunda şəhid olmuş, Azərbaycanın hərbi tarixinə öz adını qızıl hərflərlə yazmış, Ahıska oğlu, Azərbaycan Respublikasının Milli Qəhrəmanı İskəndər Söhrab oğlu Aznaurdan danışmaq mümkün deyil. 16 iyul 1956-cı ildə Özbəkistan Respublikasının Buxara vilayətinin Qalasiya sovetinin 22 sayılı sovxozunda anadan olmuş İskəndər də Fərqanə hadisələri zamanı Azərbaycana pənah gətirən ahıskalılardan idi. Ailəsi ilə birlikdə Şəmkir rayonunun Kür

qəsəbəsində məskunlaşmışdı. O, Xocalı faciəsindən sonra, 1992-ci ilin mart ayında intiqam almaq üçün könüllü olaraq döyüşə gedir. Artilleriyanın sirlərini mükəmməl bilən İskəndər Aznaur alayın artilleriya rəisi təyin edilir. Hər atdığı atəş düşmənin əhəmiyyət daşıyan neçə-neçə mövqeyini sıradan çıxartmış, tankını partlatmışdı. Mutudərə, Mormor kəndlərində gedən döyüşlər, uğurlu Başkənd əməliyyatı İskəndərin adı ilə bağlıdır. Onun Şınıxda strateji cəhətdən əlverişli mövqeyə malik olan bir dağda yaratdığı güclü müdafiə nəticəsində həmin dağ düşməndən alınıb və bu günə kimi “İskəndər qalası” adlanır. Həmin hadisədən sonra İskəndər Aznaur sağ ikən Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı adı verilib. Lakin 18 aprel 1993-cü ildə döyüş yoldaşları və xalq arasında topçu İskəndər kimi tanınan İskəndər Aznaur növbəti hücum zaman həlak olub. Onun adını əbədləşdirmək üçün Şəmkir rayonunda Milli Qəhrəmanın büstü qoyulub, görkəmli yazıçı Fazil Abbasov “Qara qan” romanında topçu İskəndərin qəhrəmanlıqlarını qələmə alıb. Nə qədər Azərbaycan türkü yaşayır, İskəndər Aznaurun qəhrəmanlığı və şücaətləri də xalqın ürəyində və hər b tarixində yaşayacaqdır.

Təsisçisi və sədri olduğum “Həsərət Yolu” Əsir və Girovlara Kömək İctimai Birliyi 2005-ci ildən fəaliyyət göstərir. Hələ ictimai birliyi təsis etməzdən əvvəl, əsir-girov problemi ilə bağlı araşdırma apardığım vaxtdan, ixtisasca şərqşünas-türkoloq olduğum üçün Ahıska türklərinin Qarabağ müharibəsi zamanı yaşadıkları taleyi məni çox düşündürürdü. İctimai Birliyimiz 13 yanvar 2006-cı ildən “Azərbaycanda Yaşayan Ahıska Türklərinin Vətən” İctimai Birliyi ilə tərəfdaşlıq edir. Əsir-girovluqda olan Ahıska türklərinin qaytarılması, itkin düşənlərin taleyinə aydınlıq gətirilməsi istiqamətində birlikdə təbliğat xarakterli tədbirlər keçiririk. 22 ildən bəri mənəvi-psixoloji gərginlik içində yaşayan, qayğıya, diqqətə ehtiyacı olan əsir-girovluqdan azad edilmiş, həmçinin ailə üzvləri hələ də əsir-itkin olan Ahıska türklərinin sosial-hüquqi problemlərinin öyrənilməsi məqsədi ilə bölgələrə gedib, onlara mənəvi dayaq oluruq.

Əsir-girov problemi ilə məşğul olan tədqiqatçı və əsir-girovların yeganə hüquq müdafiəçisi olduğumdan əsir-girovların qaytarılması və itkinlərin taleyinə aydınlıq gətirilməsi üçün Azərbaycanda fəaliyyət göstərən beynəlxalq təşkilatların nümayəndələri və ölkəmizə akkreditə edilmiş xarici ölkələrin səfirlikləri ilə tez-tez görüşlər keçirirəm.

Belə ki, 22 fevral 2007-ci ildə “Azərbaycanda Yaşayan Ahıska Türklərinin Vətən” İctimai Birliyi ilə birlikdə Bakı şəhərində, Beynəlxalq Mətbuat Mərkəzində Türkiyə Cumhuriyyətinin Azərbaycandakı səfirliyinin və AR Ombudsman Aparatının nümayəndəsinin, millət vəkillərinin, Dağlıq Qarabağ Bölgəsinin Azərbaycanlı İcması başçısının, Xocalı və digər işğal olunmuş ərazilərin icra hakimiyyətləri nümayəndələrinin, girovluqdan azad edilmiş Ahıska türklərinin, KİV-lərin, ümumilikdə 200 nəfərin iştirakı ilə “Xocalı faciəsi və Ahıska türkləri” adlı konfrans təşkil etmişik.

31 mart 2008-ci ildə Azərbaycanlıların soyqırımını günündə Xaçmaz bölgəsində “Azərbaycanda Yaşayan Ahıska Türklərinin Vətən” İctimai Birliyi ilə birlikdə əsir-girovluqdan azad edilmiş Ahıska türklərinin və əsir-itkin ailələrinin iştirakı ilə tədbir keçirtmişik.

14 noyabr 2012-ci ildə, Ahıska türklərinin deportasiya günündə yenə də “Azərbaycanda Yaşayan Ahıska Türklərinin Vətən” İctimai Birliyi ilə birlikdə KİV-lərin iştirakı ilə Şabran rayonunun Udulu kəndində geniş tədbir keçirtmişik. İctimai birliyimiz həmin tədbirdə 60 nəfər əsir-girovluqdan azad edilmiş Ahıska türkünə ərzaq və geyim əşyalara paylayıb. “Həsərət Yolu” Əsir və Girovlara Kömək İctimai Birliyi eyni zamanda AR Beynəlxalq Humanitar Yardım üzrə Respublika Komissiyasının tərkibinə daxil olan humanitar təşkilat olduğu üçün tez-tez bölgələrdə məskunlaşmış əsir-girovluqdan azad edilmiş və ailə üzvləri hələ də əsir-itkin düşmüş Ahıska türklərinə ərzaq və qeyri-ərzaq yardımını edirik.

Mənə verilmiş imkandan istifadə edərək dünyanın müxtəlif ölkələrindən gəlmiş simpozium iştirakçılarına müraciət edərək onları 22 ildən bəri şahid ifadələrinə əsasən erməni əsir-girovluğunda olan şəxslərin, o cümlədən Ahıska türklərinin qaytarılması və itkinlərin taleyinə aydınlıq gətirilməsi istiqamətində apardığımız işlərə dəstək olmağa çağırıram.

Diqqətinizə görə təşəkkür edirəm.

KAYNAKÇA

Sevil Piriyeva, “Ahıska türkləri Azərbaycanca”, Bakı, 2005

Esmira Orucova “Bizi əsirlikdən qurtarın”, ensiklopedik nəşr. Bakı -2006.

Esmira Orucova “Beynəlxalq terrorizm cinayəti: erməni terrorizmi kontekstində”, AMEA

İnsan Hüquqları İnstitutu doktorant və dissertantlarının “Özümüzü və dünyanı dərkətmə yolunda” adlı elmi nəşri. Bakı-2014.

Esmira Orucova “Ermənistan-Azərbaycan müharibəsi zamanı humanitar fəlakətin ən dəhşətli faktoru: əsir, girov, itkin problemi”. AMEA İnsan Hüquqları İnstitutu, “Soyqırımını və terror erməni ideologiyasının əsas amilləri kimi” adlı beynəlxalq konfransın tezislər toplusu, Bakı- 2013.

Esmira Orucova “Bizi əsirlikdən qurtarın”, ensiklopedik nəşr. Bakı -2006.

Esmira Orucova “Xocalı soyqırımını və əsir, girov, itkin problemi”, “Dirçəliş XXI əsr” jurnalı. Bakı-2014, №181-182.

BMT Baş Məclisinin 10 dekabr 1948-ci il tarixli İnsan Hüquqları Haqqında Bəyannaməsi.12 avqust 1949-cu il tarixli Cenevrə Konvensiyaları və onlara əlavə protokollar. Bakı-1999.

İnternet adresi:

<http://academic.ru.nsf/enwiki/7390>.

Orkhan FAİGOV¹

Ahıskalı Kimliğinin Küreselleşmesi

— * —

ÖZET

Ahıska Türkleri 1944 yılına kadar Gürcistan'ın Ahıska bölgesinde yaşamaktaydı. Bu zamana kadar yerel kültürlerini, adetlerini yaşatan halk sürgünden sonra Orta Asya kültürünü tanımak mecburiyetinde kalmıştır. 1956 yılına kadar Orta Asya ülkeleri olan; Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan'da sıkıyönetimle yaşayan Ahıska Türkleri, yönetimin kaldırılmasından hemen sonra Sovyet Birliğinin diğer ülkelerine göç etmişler.

Bundan sonra, Ahıskalı Türkler 1972'de Konsolosluklar vasıtasıyla Türkiye ve BM'e destekte bulunmaları için müracaatlar etmişler. 1989'da Fergana Faciası ise, Ahıska Türklerinin sürgünden sonra ilk kez küresel ölçüde tanınmasına sebep olmuştur. Rusya, Ukrayna, Azerbaycan'a göç ederek toplu halde yaşayan halk, 1991'de Sovyet Birliğinin dağılmasıyla Türkiye'ye geçmişlerdir.

Haag ve Viyana kongreleri ile Ahıska Türklerinin kimliği yeniden uluslararası ölçekte tanınmağa başlamıştır. Yapılan çeşitli çalışmaların sonucu olarak, Gürcistan önünde ciddi bir karar ortaya koyulmuştur. 1999'da Gürcistan Avrupa Konseyi'ne üyeliğini ileri sürmüştür. Konsey'e girmek için ülke karşısında koyulan bir çok yükümlülüklerin içerisinde Ahıska Türklerinin vatanlarına geri göç ettirilmesi şartı da koyulmuştur. Bununla da, Ahıska Türklerinin ulusal kimliği, küresel siyasetin tartışıldığı meydana inmiştir.

Küresel kimliğin oluşumunda, 2004 yılında Rusya'nın Krosnodar bölgesinden Ahıska Türklerinin ABD'ye büyük göçü de neden olmuştur. Makalede tüm bu meselelerle ilgili bilgi verilmiş ve araştırma sonuçları aktarılmıştır.

Anahtar kelimeler: Ahıska Türkleri, Kimliğin Küreselleşmesi, Ulusal Kimlik.

1 Atatürk Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi.

ABSTRACT

Ahiskan Turks lived in the “Ahıska Area” of Georgia until 1944. By this time the local culture, an exile of the people who total after experienced the culture of Central Asia. They have been obliged to recognize. Until 1956 that the Central Asian countries; Kazakhstan, Uzbekistan and Kyrgyzstan Ahiskan Turks living with the martial law. After the Removal of the Management of the Soviet Union, they emigrated to other countries. Ahiskan Turks lived Russia, Ukraine, Azerbaijan gregarious people in the migration. After the dissolution of the Soviet Union, they have passed to Turkey in 1991.

State became a member of the Council of Europe In 1999. Then across of Georgia to enter the Council, must be introduced Ahiskan Turks displaced back to the homeland. However, the national identity of the Ahiskan Turks was discussed in the form of global politics.

This global identity to the formation also caused Ahiskan Turks great migration from Krosnodar area of Russia to the United States in 2004. The article provided information on all of these issues and research results will be discussed².

492

Key Words: Meskhetian Turks, Globalization of identity, National identity.

GİRİŞ

Ahıska, Gürcistan toprakları olarak Kafkasyanın güneybatısında yerleşmektedir. 5 yerleşim biriminden oluşan Ahıska bölgesi, 2 ülke; güneydoğuda Ermenistan, güneybatısında Türkiye olmak üzere, bir de özerk cumhuriyet olan batıda Acarıstan'la sınırlarını çizmektedir.

Ahıska'nın yerleşim birimleri ise, Ahıska, Adigün, Aspindza, Ahılkelek ve Bogdanovka'dır. 1828 Osmanlı – Rus savaşına kadar Osmanlı toprakları olarak bilinen Ahıska bölgesi, 1828'den itibaren Rusların işgali altında kalır. Bir çok tarihi eserlerde de adı geçen Ahıska, Dede Korkut Kitabı'nda Ak-Sıka olarak anılmaktadır. Anlamı ise, Beyaz Kale olarak söylenmektedir. 1828'den itibaren Rusların eline geçen bölge Sovyetler Birliği kurulduktan sonra, Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin sınırlarına katılır. Bölge insanı ikinci dünya savaşının sonuna yaklaştığında, yani 14 Kasım 1944'te Sürgün edilir. Bununla da, bölgeden tamamen Türk halkı boşaltılmış, sadece

2 Erdiñç Demiray -Anavatanlarından Sekiz Ülkeye Dağıtılmış Bir Halk: Ahıska Türkleri (2012: 2-5).

müslüman Acarlara dokunulmamıştır³. Ahıska Türkleri bölgeden Orta Asya'nın Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan çöllerine sürüldükten sonra, onların sürgünü hakkında Sovyet yazılı medyasında bilgi verilmemektedir. 1956 yılına kadar sıkıyönetim şartları altında hayatlarını sürdüren Ahıska Türklerine Ancak Stalin'in ölümünden sonra bir takım haklar verilmiştir.

Çalışmanın Amacı

Çalışmanın amacı günümüze kadar Ahıskalı Türklerin geçtikleri yolları kültürel ve sosyoloji bağlarıyla birlikte, onların kimliklerindeki değişiklikleri de ele almaktır. Bundan başka, geçilen bu yollarda hangi değişikliklerin olduğunu ve kimliklerinin küreselleşmesi istikametindeki önemli olayları araştırarak okuyuculara sunmaktır. Makalede kullanılan bazı gazete, dergi ve makale kaynakları daha önceler de kullanılmadığından, buradaki yeni bilgiler daha sonra diğer araştırmacılar tarafından da kullanılacağını amaçlıyor.

Ahıska Türklerinin 1990`lardan sonra dünya kamuoyunda duyulan ismi araştırma konusu edinilerek, detayları ile ilgili yeni bilgileri bu istikamette araştırma yapan kişilere aktarmaktır.

Çalışma Yöntemi

Araştırma zamanı ilk olarak Ahıska Türklerinin tarihine dair bilgilere dokunulmuştur. Ahıska Türklerinin tarih boyu geçtikleri yola ışık tutulmuştur. Daha sonra ise, Ahıska Türklerinin yaşadıkları coğrafya ile ilgili bilgiler aktarılmıştır. 1944 yılında Sürgün edilen Ahıskalı Türklerin bundan sonraki dönemde küreselleşme yolunda geçtikleri yollar makalenin ikinci bölümünün başlangıcı olmuştur. Ahıskalı Türklerin 1970`lerde BM ve Türkiye Büyükelçiliği`ne kendilerini tanıtmaya amaçlı gönderdikleri mektuplardan bahsedilmiştir. Tarihi süreç izlenerek Ahıska Türklerinin Sovyetlerden sonraki dönemdeki göçleri ile ilgili olarak bilgiler verilmiştir. Onların daha sonraki genişleyen coğrafyaları ve bu genişleyen coğrafyanın küresel kimliklerine tesirleri ele alınmıştır.

Dünyanın bir çok ülkesine dağılan Ahıskalı Türklerin önemli bir nüfusunun hala sürgün edildikleri Orta Asya ülkelerinde yaşadıkları bilinmektedir. Onların geçmişteki ve günümüzdeki mevcut durumları ile ilgili bilgilere de yer verilmiştir. Son olarak ise, Amerika Birleşik Devletleri`ne göç eden Ahıskalı Türklerin yaşattıkları Türk kimlikleri ve yerleşim düzenleri hakkında yabancı kaynaklar kullanarak bilgiler aktarılmıştır. Makalede, İngilizce, Türkçe ve Azerice yazılan makale ve kitaplardan yararlanılmıştır.

Bulgular

Günümüzde Ahıska Türkleri olarak isimlendirilen halkın geçmişine baktığımızda farklı adların kullanıldığını görebiliriz. Çalışma zamanı bu isimlerin neden farklı kullanıldıkları ile ilgili kaynak araştırması yapılmıştır. Araştırmada Ahıska Türklerinin geleceği ile bağlı yapılan çalışmalara ışık tutacak olaylar gündeme getirilmiştir. Bu olayların daha geniş çerçevede araştırılmasının önemi dolay yolla makalede gösterilmiştir.

Çalışma geniş kapsamlı olmakla beraber bir çok dallarla da ilişkisi araştırılabilmektedir. Ahıskalı Türklerin kimliklerinin küreselleşmesi konusunun hem politik, hem kültürel, hem de sosyolojik bakımdan incelenmesi mümkün bir konu olduğu görülmektedir. Bu da gelecek çalışmaların temeli olabilmektedir. Küreselleşme konusunda Türkiye basınından yararlanılmıştır. Gazete arşivleri araştırılarak kimlik konularına dokunulmuştur.

Makalenin Özgün Değeri

Çalışma yalnız Ahıska Türkleri için değil, tüm Türk dünyası için günümüzde gerekli olan konulardan biri hakkında araştırma yapmıştır. Gazete arşivleri geniş bir kapsamda araştırılmıştır. Ahıskalı Türklerin kimliği ile bağlı yazılar hakkında bilgi verilmiştir. Bununla beraber Amerika Birleşik Devletleri'ne göç eden Ahıska Türkleri ile ilgili bilgilere yabancı kaynaklar vasıtasıyla ulaşılmıştır. ABD'deki nüfus ve sosyal durumları hakkında elde edilen bilgiler makale içeriğine yerleştirilmiştir.

1. AHISKA TÜRKLERİ GÜRCİSTAN'DA

1.1. Ahıska Türklerinin Tarihi

Ahıska Türkleri tarihi kaynaklarda çok eskilere dayanmaktadır. Gürcü kralının davetiyle bu bölgelere yerleştirildikleri bildirilse de, bu zamana kadar Ahıska bölgesinde Kıpçak ve Buntürklerin yaşadıklarına dair tarihi belgelere ulaşılmıştır. Hatta Makedon kralı İskenderin Kafkas seferinde (MÖ. IV yüzyıl sonları) Kür sahilinde Türk halkı ile karşılaştıklarını, ordusuna karşı güçlü direniş gösterdiklerini bildirmiştir. O, yazılarında buradaki halka, "Kıpçak ve Bun-Türk"- diye hitap etmiştir. Fransız bilgini Brosset'e göre ise, Bun-Türk'ler Turanlıların soyundan gelmektedirler. Gürcü dil bilginleri de Ahıska Türklerinin eski bir halk olduğunu ve yüzyıllardır burada yaşadıklarını bildirmektedirler. Dil bilgini Marr "Bun-Türk" kelimesinin "Yerli Türk" anlamına geldiğini ifade etmiştir⁴.

Ahıska Türklerinin sonraki tarihine dikkat ettiğimizde: 1068'te Ruslarla savaşarak galip gelen Kıpçaklar Balkaş gölünden Tuna nehrine kadar büyük

4 Yunus ZEYREK – Ahıska Araştırmaları, Ankara (2006: 10 - 15)

bir yerleşkede kendilerine mesken kurmuşlar. Kafkaslara uzanan kolu ise, burada Altunordu devletinin esasını koymuşlar. 1267 yılında Gürcü kralına karşı çıkan Kıpçak Türkleri “Kıpçak Atabek” devletini kurdular. Daha sonra Osmanlı devletine itaatini kabul eden Atabekler 1514’te Çaldıran savaşında da Osmanlıya destekte bulunmuşlar. 310 yıllık bir sürede beyliğini devam ettiren Atabekler ise, Türk tarihine en uzun ömürlü beylik olarak girmişlerdir. 1578 yılında tamamen Osmanlıya katılan Atabekler, imparatorluğun sınırları içerisinde Çıldır Eyaleti olarak tarihe geçti ve başkenti Ahıska şehri oldu.

1801 yılından itibaren Gürcistan’ın doğusuna doğru ilerleyen Ruslar artık Ahıska Türklerinin yaşadıkları toprakları da görmekteydiler. 30 yıl sonra, 1828- 1829 Rus- Osmanlı savaşı zamanı Çar ordusu zaferini kazandı. Önce Ahıska, 1878 yılında ise Kars ve Ardahan Rusların esareti altına girdi. Kars ve Ardahan Atatürk döneminde Ruslardan geri alınsa da, Ahıska bölgesi işgaldan kurtulamamıştır.

1941’de Rusya İkinci Dünya Savaşına girer. Ahıska’dan 40 binden fazla kişi Nazilerle savaşmak için orduya katılır. Geriye ise, 15 yaştan küçün çocuklar, yaşlılar ve kadınlar bırakılır. Arkada halka da rahatlık verilmez ve onlarda demiryolu inşaatında çalıştırılır. Kendilerinin yaptıkları yolla hayvan vagonlarına bir gece içerisinde yerleştirilen halk 27 gün süre devam edecek sürgüne gönderilirler. Bununla da, Ahıska Türklerinin tarihinde en acı olayların başlangıcı gerçekleştirilir⁵.

1.2. Ahıska Türklerinin Sürgüne Kadar Dönemde Yaşadıkları Coğrafya

Ahıska Coğrafyasına günümüz politik bakışı açısından bakıldığında Kafkasya’nın önemli noktalarından biri olarak kabullenilmektedir. Gürcistan’ın güneybatısında yer alan bu topraklarda tüm tarihi dönemlerde Ahıska Türkleri yaşamıştır. Bakü – Tiflis – Ceyhan Boru Hattının, Bakü - Ahılkelek Demiryolunun ve tarihi İpek Yolu üzerinde yerleşmesiyle de kendi önemli yerini göstermektedir. Yukarda da gösterildiği gibi, Sınırları Kuzey ve doğuda Gürcistan’la, güneyinde 110 kilometrelik bir mesafede Ermenistan’la, güneybatısında 11 kilometrelik bir mesafede Türkiye ile ve batısında Acaristan Özerk Cumhuriyeti ile bölünmektedir. Bölgenin 5 önemli yerleşim birimleri ile kapsamaktadır: Ahıska, Adigün, Aspinza, Ahılkelek ve Bogdanovka. Toplamda bu 5 yerleşim biriminin yüzölçümü ise 6.260 km²’dir. Ahıska kelimesi ise eski Türkçeden gelmektedir: Ak –Sıka, Dede Korkut kitabında Ak – Kale, Beyaz – Kale olarak kullanılmaktadır. Bölgenin diğer önemli şehirlerinden olan Ahılkelek, Gürcücede Akhali – Yeni, Kalaki –Şehir, yani Yeni Şehir olarak anlamlandırılıyor⁶.

5 Ayşegül Aydıngün, Çiğdem Balım Harding, Matthew Hoover, Igor Kuznetsov, ve Steve Swerdlow – Meskhetian Turks: An Introduction to their History, Culture and Resettlement Experiences (Culture Profile No. 20 September 2006: 4-5).

6 Rasim Bayraktar – AHISKA: 21. Yüzyılda İnsanlık Dramı, İhlas Matbaacılık, İzmir (1999: 8 - 9).

2. AHISKA TÜRKLERİNİN SÜRGÜNÜ

2.1. Sürgünle Küreselleşen Yaşam Coğrafyası

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Sovyetlerde büyük açlık ve sefalet yaşanmaya başladı. Bu zamana kadar askerlik izni olmayan diğer halklar içinorduya katılma emri çıkarıldı. Ahıska Türkleri nüfusunun % 30'a kadarını savaş için seferber etti. Sayı net olarak gösterilmese de bazı Sovyet belgelerinde 40 binden fazla insanın katıldığı gösterilmektedir. Geride kalan halk ise Devlet Savunma Komitesinin kararıyla sürgüne gönderildi. Sürgünün sebebi olarak sınır güvenliği gerekçesi gösterildi. Ahıska bölgesindeki 5 ilin 209 köyünden toparlanan 100 binden fazla Ahıska Türkü için 3 saatlik süre verilerek, her bir vagona 8-10 aile dolduruldu. Sürgün 27 gün sürdü. Tarih boyu sakin bir şekilde kendi topraklarında yaşayan halk ilk kezdüzleri, çöllerigeçerek yurtlarından binlerce uzakta yerleşen ülkelere göç ettirildi. Ve artık halk coğrafyası küresel dağılıma başladı. Sürgün edilen halkın ilk durağı Azerbaycan olmuş, buradaki hükümet yönetimi Ahıska Türklerini ilk duraklarında kalmalarını istemişti. Lakin Stalinin emrinin kesin olmasıyla uzun süren yolculuğun karşısı alınamaz olmuştu. Bir kaç gün Azerbaycan'da bekleyen vagonlar daha sonra yolculuğa devam etmişti⁷.

Gürcistanın sadece bir bölgesinde yaşayan halk, Orta Asya'ya: Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan çöllerine zorla yaşamak için sürülmüşler. 12 yıl boyunca Ahıska Türkleri bu 3 ülkede Sıkıyönetim altında hayatlarını yaşamışlar. Hatta bir köyden diğer köye gitmek için polisten izin almak gerekiyordu. 1956'da Sıkıyönetim kararı kaldırıldıktan sonra sürgün olunmuş halka Sovyetlerin diğerülkelerine serbest göç için izin verilmişti. Daha çok Özbekistan ve Kırgızistan'da yaşayan Ahıska Türkleri Azerbaycan, Rusya ve Ukrayna'ya göç etmişler. Bununla da milli kimliğin coğrafyası daha geniş çevreye yayılmıştır⁸.

2004 yılına kadar Rusya'nın "Krosnodar Krai"(çev. Krai - Eyalet) eyaletinde süren Ahıska Türkleri için vatandaşlık problemleri, artık en yüksek seviyesine ulaşmıştı. Önceden vatandaşlık izinleri verilmeyen halka, daha sonra vatandaşlıkları olmadığı için kötü muameleler yapılmaya başlanılmıştı. Pazarlardan kovuluyor, mahallelerde yakalanarak cezaevlerine götürülüyorlardı. Amerika Birleşik Devletleri'nin desteği ile Rusya'dan Amerika'ya 15 binden fazla insan göç etti. Bununla da Ahıska Türklerinin coğrafyası sürgünden 60 yıl sonra Amerika'ya da ulaşmış oldu. Kafkasyadan çıkan halk Orta Asya ve Rusya'yı dolaşarak Amerika'ya göç etmiş oldu⁹.

7 Rehman SEFEROV, Ayhan AKIŞ - Sovyet Döneminden Günümüze Ahıska Türklerinin Yasadıkları Coğrafyaya Göçlerle Birlikte Genel Bir Bakış, TÜRK_YAT ARASTIRMALARI DERGisi (3-5).

8 Sevil PİRİYEVA – Ahıska Türkleri Azerbaycan'da, Bakü Elm Matbaası (2005: 8- 10).

9 M. Yavuz ALPTEKİN - ABD-COLORADO'DA YAŞAYAN AHISKALI TÜRK TOPLULUĞUNDA EKONOMİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAYAT (2013: 8 - 12).

2.2. Ahıska Türklerinin Sovyetlerde ve Sonralar Oluşan Küresel Kimliği

1960'lerden sonra artık Ahıska Türklerini Sovyetlerin bir kaç ülkesine sürgün olunmuş halk olarak tanımaktaydılar. 1989'da Özbekistan'ın Fergana vadisinde Rus propogandasıyla Özbeklerle Ahıska Türkleri arasında çatışma yaşandı. Binlerle Ahıskalı evlerinden kaçmak mecburiyetiyle yüz-yüze kaldılar. Ahıskalılar yaşayan evlerin kapılarına işaretler koyularak yakılıyor, evde olanlara işgence veriliyordu. Bu olaylar zamanı 100'lerle Ahıska Türkü hayatını kaybetti. Fergana Faciası olarak anılan bu olay Ahıska Türklerinin milli kimliğini uluslararası kamuoyunda duyurmaya başladı. Sadece Sovyetlerde değil, diğer dünya ülkelerinde de zulüm gören halk olarak hatırlanmaktaydı.

Dönemin Türkiye Basınında Misketler¹⁰, Mesketler¹¹, Misket Türkleri¹², Mesket Türkleri¹³, Kafkas Müslümanları¹⁴ ve daha sonralar Ahıska Türkleri olarak tanıtılmaya başladı. Sovyetler Birliğinde toplam 345 bin Ahıska Türkünün yaşadığı kaynaklarda gösterilmektedir: 90 – 110 bin aralığında Azerbaycan'da, 90 – 100 bin civarında Kazakistan'da, 50 -70 bin Rusya'da, 25 – 30 bin Kırgızistan'da, 10 -15 bin Özbekistan'da ve 5- 10 bine kadar Ukrayna'da. Türkiye'de ise Sovyetler Birliğinin dağılmasından 1997 yılına kadar 12 bin Ahıska Türkünün yaşadığı bilinmektedir. Günümüzde Türkiye'ye bir çok ülkeden Ahıska Türklerinin akını devam etmektedir.

Halkın ulusal kimliğinin küresel güçler tarafından tanınmasında rol oynayanlar ise bizzat halkın içerisinde çıkan kişiler olmuştur. Rusyanın Kabarda Balkar Özerk Cumhuriyetinin Urvan bölgesinden Reşit Seyfatov 14 Ağustos 1972'de Sovyet Komünist Genel Sekreteri L.İ Brejnev'e gönderdiği mektupların sonucunu göremeyince, dönemin Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kurt Waldheim'a durumu haber vermekle yetinmek zorunda kalmıştır. Bundan sonra ise, gidiş dönüşün çok zor olduğu Türkiye Cumhuriyetine Büyükelçilikler vasıtasıyla mektup göndererek destek istemişler. Yine aynı gün, 14 Ağustos 1972'de Türkiye Başvekili Ferit Melen'e gönderilen mektupla da Ahıska Türkleri Sovyetler Birliğinde sürgün olunarak, zor durumda bırakıldıklarını Türkiye kamuoyuna bildirmiştir¹⁵.

Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra 1996'da hakların bölüştürülmesi ile ilgili Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nda toplantı yapılmıştır.

10 Zaman Gazetesi, 13 Haziran 1989, Sayfa 10, Misketler Sığınma İstedi.

11 Milliyet Gazetesi, 15 Haziran 1989, Sayfa 4, Mesketlere Anayurt Umudu.

12 Türkiye Gazetesi, 16 Haziran 1989, Sayfa 5, Misket Türkleri Toplu Mezarlara Gömüldü.

13 Hürriyet Gazetesi, 7 Haziran 1989, Sayfa 10, Ölümüne Kavga.

14 Tercüman Gazetesi, 10 Haziran 1989, Sayfa 8, Tatar, Azeri, Kırım, Kazan, Kuban ve Kafkas Türkleri'nin Liderleri Yürüdü.

15 Kıyas ASLAN- Ahıska Türkleri, Ahıska Türkleri Kültür Ve Dayanışma Derneği matbaası, Ankara (1995: 47 - 49).

Bölgesel problemlerle bağlı bir çok meselenin tartışıldığı toplantıda Yugoslavya meselesi ile beraber Ahıska Türklerinin sürgünü de gündem madde olmuştu. Daha sonra Birleşmiş Milletler Yüksek Komisyonu Ahıska Türklerinin sürgününe dair meselelerle ilgili kararlar kabul etmiştir. AGİT'in 7 – 10 Eylül 1998 tarihindeki Haag Toplantısı zamanı Rusya, Azerbaycan ve Gürcistan'ın katılımıyla Ahıska Türklerinin meselesi görüşüldü. Gündem maddede “Uluslararası Vatan Cemiyeti”nin ortaya koyduğu mesele vardı ve bu meseletrafında büyük tartışma yapıldı. Daha sonra ise, Gürcistan karşısında Avrupa Konseyi'ne dahil olmak için Ahıska Türklerinin geri dönüşünü sağlaması şartı koyuldu. AGİT'in 15 – 17 Mart 1999 Viyana Kongresinde ise Türkiye, Ukrayna, Amerika ve Avrupa Conseyi'nin birlikte toplanmasıyla Ahıska Türkleri meselesi yine tartışma konusu oldu. Rus heyeti bir manalı olarak, Gürcistan karşısında Ahıska Türklerinin geri dönüşünün birinci hedef olmasını savundu. Buna rağmen toplantıda her hangi bir somut eylem planı açıklanmadı ve netice elde edilemedi. Tüm bu yapılan toplantılar Ahıska Türkleri sürgününün küresel bir mesele olduğunu, kimliklerinin ve haklarının küresel güçler tarafından tartışıldığını gösteriyor¹⁶.

3. GÜNÜMÜZDE AHISKA TÜRKLERİNİN KÜRESEL MİLLİ KİMLİĞİ

498

3.1. Orta Asya Ülkelerinin Ahıska'lı Türklere Bakış Açısı

Ahıska Türklerinin Orta Asya ülkelerine sürgününden artık 70 yıl geçmektedir. Bu 70 yılda bir çok şey hem coğrafi olarak, hem de milli olarak değişmiştir. İlk sürgün döneminde Ahıska'lı Türkleri Orta Asya halkı vahşi Kafkas'lılar geliyor diye duymuşlardı. Sebep ise, Rus propogandası vasıtasıyla buradaki yerli halkla sürülen halkın kaynaşma ve karışmaya yol verilmemesiydi. Lakin yıllar geçtikçe insanların sürülen halka bakış açısı değişti. Komşu oldular, akraba oldular ve hayatlarını yaşamaya devam ettiler. Bu sakin hayat 1989 yılına kadar devam etmişti. Ama 1989'da Fergana olayları bir daha gösterdi ki, Ahıska Türklerinin Orta Asya'da durumu düşünüldüğü gibi değildir¹⁷. Her an itiraz başlatıla bilir, halk halka karşı kışkırtılabilir. Daha sonra, 2010'da Kırgızistan'da Özbeklerle Kırgızların arası yeniden kışkırtıldı. 10'larla insan katledildi. Bu katliamda yine Ahıska Türkleri zarar gördüler. Buna rağmen, Kazakistan'da durum farklıdır. Kazaklar Ahıska Türkleri ile neredeyse karışıp kaynamış bir şekilde yaşamaktadırlar. Burada sürgün olunmuş halk artık hayata tutunmuş, işadamları ve bilim adamları ülkede nüfuslu yerlere sahip olmuşlardır.

16 Oskari PENTIKAINEN Ve Tom TRIER - BETWEEN INTEGRATION AND RESETTLEMENT: THE MESKHETIAN TURKS, ECMI Working Paper (September 2004: 26-33).

17 Orhan URAVELLİ - Fergana Felâketi: 20 Yıl Önce 20 Yıl Sonra, Bizim Ahıska Dergisi (16 - 17).

Orta Asya ülkelerinde durum her 10 – 20 yılda bir kere değişiyor. Çatışmalar kurgulanıyor. Bunların hepsi orada yaşayan Ahıska Türkleri için etkisiz geçmiyordur. Günümüzde Ahıska Türklerinin Orta Asya'da toplu halde yaşadığı 3 ülke içerisinde sadece Özbekistan'la durumuyine istenildiği kadar iyi değildir. Buradaki Ahıska Türklerinin serbes gezebilmesine, Türkiye'ye gelip gitmesinde engeller yaratılmaktadır. Diğer 2 ülkede: Kazakistan ve Kırgızistan'da durum normal olarak devam etmektedir¹⁸.

3.2. Amerika'ya Göçle Oluşan Ulusal Kimlik

1956'da Ahıska Türklerinin üzerinden kaldırılan sıkıyönetimden sonra serbest göçler başladı ve bu serbest göç neticesinde sürgün olunmuş halkın bir kısmı Rusya'ya yerleşti. Kabarda Balkar Özerk Cumhuriyeti'nde, Rostov ve Krosnodar bölgesinde toplu şekilde yaşayan halk için “propusk”, yani vatanışlık meselesinde bir çok problemler yaşatıldı. Özbekistan'dan Rusyanın Krosnodar bölgesine göç eden Ahıska Türkleri için ilk zamanlar sıkıntı yaşatılmamıştı. İlk geldiklerinde 3 binden fazla kişiye oturma izni verilmişti. Daha sonra diğer gelenler için kimlik ve resmi oturma izni verilmemiştir. Bu sebeple de 15 sene yaşayan halk, burada kendi çocukları için eğitim imkanı sunamamış, emlak satın alamayarak bir çok haklardan geri kalmışlardır¹⁹.

Ahıska Türkleri tüm bu olumsuzlukların karşısında tek çare olarak Amerika Birleşik Devletleri'ni görmüşler. ABD hükümetine mülteci olarak yaşamak için müracaat olunmuş. Cevap olarak, 25 bin kişilik kontenjanın kabul edileceğine dair karar kabul edilmiştir. Lakin, 25 bin kişilik başvuru hakkından sadece 12 bin beş yüz kişi yararlına bilmiştir. Sebep ise geride kalanların belgeler için gereken ücretleri karşılayamamasıdır. Göç eden 12 bin 5 yüz kişi ülkenin eyaletlerine bölüştürülmüşler: 100 – 200 hanelik gruplar haline getirilerek ülkenin 26 eyaletinde 60 kadar kente yerleştirilmişler. Ahıska Türkleri içinher zaman toplu yaşam tarzı has olmuştur. Bu nedenler ilk bir yıl içerisinde yerleştikleri şehir dışında akrabalarını bulan kişiler, diğer eyaletlere göç ederek yaşamalarını sürdürmeğe devam etmişler. Bazı gruplar eyaletlerin ekonomisine kayıtlı değiller. Ucuz kiralık evler buldukları zaman hemen diğer eyaletlerdeki akrabalarının yanına göç ediyorlar. Örneğin: Kolorado eyaletinde ilk zamanlar 130 aile iskan etse de, sonra buradan diğer illere göç başlamıştır. Terk ettikleri Kolorado'da akrabalarını bularlarsa diğer illerden buraya akın etmişler.

Günümüzde Kolorado eyaletinde Ahıska Türkleri ailelerinin sayı 75'i bulmaktadır. Örnek olarak diğer bir eyaleti, Utah ıgösterebiliriz. Buraya ilk

18 Nilüfer DEVRİŞOVA- KIRGIZİSTAN OLAYLARI ve AHISKA TÜRKLERİ, Bizim Ahıska Dergisi (18. Sayı, 09 EYLÜL 2011).

19 Erdiñç DEMİRAY - ANAVATANLARINDAN SEKİZ ÜLKEYE DAĞITILMIŞ BİR HALK: AHISKA TÜRKLERİ, Ankara (2012: 4 – 6)

yerleştirildikleri zaman hane sayısı 80 olurken, daha sonra bu sayı 35'e kadar düşmüştür. Bununla beraber Ohio eyaletinin Dayton şehrine ilk dönemde 150 aile iskan ederken, günümüzdeki ailelerin sayı 300'ü geçmiştir. Nüfusun akın ettiği diğer eyaletler ise Arizona ve Pensilvaniya olarak görülmektedir²⁰.

Amerika'nın eyaletlerinde yaşayan her bir Ahıskalı ailesinin en az bir komşusu Ahıskalıdır. Adımlık mesafe ile diğer komşusu ile iletişim kurulmaktadır. Bu komşuluk ve etnik kökle birlikte insanlar burada yaşam tarzını(ethnic enclave)iyi sürdürebilmektedirler. Eğer bunun gibi bir yaşam tarzı Ahıskalılarda olmasa, küresel bir halk topluluğunu kendisinde oluşturan Amerika'da geçmişini korumak çok zor olacaktır. Çünkü Amerika'ya göç eden tüm ulusların kendi kimliğini sadece 3 nesile kadar saklaya bildiği görülmektedir²¹. Lakin bazı milletler kendi kökeninden olan halkla aynı mahallede toplu yaşayarak kimliklerini koruya bilmişler. Örnek olarak: Almanlar, Yahudiler, İrlandalılar, İtalyanlar ve Çinlileri gösterilebilir.

SONUÇ

Makalede sürgünün bıraktığı kötü izleri Ahıska Türkleri örneğinde gösterilmeğe çalışıldı. Sürgünle birlikte, huzurlu bir şekilde yaşamını sürdüren halkın, yüzyıllar boyu yaşadıkları coğrafyadan binlerle kilometre uzaklıklara göç ettirilmesi bir daha kaynaklarla gözler önüne serildi. Bununla beraber, sürgün Ahıska Türkleri kimliğini küresel oturularda, uluslararası mahkemelerde ve toplantılarda tartışma yarattığını göstermektedir. İki başlıkta: **“Sürgünle Küreselleşen Yaşam Coğrafyası”** ve **“Ahıska Türklerinin Sovyetlerde ve Sonralar Oluşan Küresel Kimliği”**nde hem Ahıska Türklerinin 1944 yılından sonra Orta Asya ülkelerine kadar uzayan coğrafyası, hem de daha sonra Rusya ve Amerika'ya kadar devam eden uzun coğrafya ile ilgili bilgi verilmektedir. Diğer başlıkta ise 1956 yılından sonra halkın üzerinden sıkıyönetimin kaldırılmasıyla Ahıska Türklerinin artık bir halk olarak kimlik oluşturması gösterilmektedir. Daha sonra Sovyetlerin diğer devletlerine dağılarak buralarda kendini tanıtan bir halkın, 1990 yıllarından itibaren ise AGİT ve BM'de sorunlarının çözülmesi meseleleri ile küresel bir tartışma konusu olduğu ortaya çıkmıştır. Makalede o da ifade edilmektedir ki, Ahıska Türklerinin milli kimlik oluşumundaki süreç halen tamamlanmamış, günümüzde de devam etmektedir. Bunun sebebi ise, sürgün etdiğini resmen üzerine alan Rusya'nın ve Ahıska topraklarını kendi sınırları içerisinde saklayan Gürcistan'ın millete sahiplenerek geri dönüşünü sağlamamasıdır.

20 M. Yavuz ALPTEKİN - ABD-COLORADO'DA YAŞAYAN AHISKALI TÜRK TOPLULUĞUNDA EKONOMİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAYAT (2013: 9 - 14).

21 Dinnerstein ve Reimmers (1999: 177).

KAYNAKÇA

1. Erdiñç DEMİRAY - ANAVATANLARINDAN SEKİZ ÜLKEYE DAĞITILMIŞ BİR HALK: AHISKA TÜRKLERİ (MAKALE) (2012: 2-5).
2. Turan ÇİÇEK – M. Salih KARAGÖZ - Ahıska Türkleri, (4 Ocak 2014: 3 -7).
3. Yunus ZEYREK – Ahıska Araştırmaları, Ankara (2006: 10 - 15).
4. Ayşegül AYDINGÜN, Çiğdem BALIM, HARDİNG, Matthew HOOVER, Igor KUZNETSOV, ve Steve SWERDLOW – Meskhetian Turks: An Introduction to their History, Culture and Resettlement Experiences (Culture Profile No. 20 September 2006: 4-5).
5. Rasim BAYRAKTAR – AHISKA: 21. Yüzyılda İnsanlık Dramı, İhlas Matbaacılık, İzmir (1999: 8 - 9).
6. Rehman SEFEROV, Ayhan AKIŞ - Sovyet Döneminden Günümüze Ahıska Türklerinin Yasadıkları Cografyaya Göçlerle Birlikte Genel Bir Bakış, TÜRKİYAT ARASTIRMALARI DERGİSİ (3-5).
7. Sevil PİRİYEVA – Ahıska Türkleri Azerbaycan`da, Bakü Elm Matbaası (2005: 8- 10).
8. Kıyas ASLAN - Ahıska Türkleri, Ahıska Türkleri Kültür Ve Dayanışma Derneği matbaası, Ankara (1995: 47 - 49).
9. Tom TRİER- BETWEEN INTEGRATION AND RESETTLEMENT: THE MESKHETIAN TURKS, ECMI Working Paper (September 2004: 26-33).
10. Orhan URAVELLİ - Fergana Felâketi: 20 Yıl Önce 20 Yıl Sonra, Bizim Ahıska Dergisi (16 - 17).
11. Nilüfer DEVRİŞOVA- KIRGIZİSTAN OLAYLARI ve AHISKA TÜRKLERİ, Bizim Ahıska Dergisi (18. Sayı, 09 EYLÜL 2011).
12. Erdiñç DEMİRAY - ANAVATANLARINDAN SEKİZ ÜLKEYE DAĞITILMIŞ BİR HALK: AHISKA TÜRKLERİ, Ankara (2012: 4 – 6).
13. M. Yavuz ALPTEKİN - ABD-COLORADO'DA YAŞAYAN AHISKALI TÜRK TOPLULUĞUNDA EKONOMİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAYAT (2013: 9 - 14).
14. Zaman Gazetesi, 13 Haziran 1989, Sayfa 10, Misketler Sığınma İstedi.

Ahskalı Türklerin Hukuki ve Sosyal Sorunları Sempozyumu

15. Milliyet Gazetesi, 15 Haziran 1989, Sayfa 4, Mesketlere Anayurt Umudu.
16. Türkiye Gazetesi, 16 Haziran 1989, Sayfa 5, Misket Türkleri Toplu Mezarlara Gömüldü.
17. Hürriyet Gazetesi, 7 Haziran 1989, Sayfa 10, Ölümüne Kavga.
18. Tercüman Gazetesi, 10 Haziran 1989, Sayfa 8, Tatar, Azeri, Kırım, Kazan, Kuban ve Kafkas Türklerinin Liderleri Yürüdü.
19. Dinnerstein ve Reimmers, Makale (1999: 177).

OTURUM X

OTURUM BAŞKANI

Prof. Dr. Halis SULEYMAN

Recep Tayyib Üniversitesi Tıp Fakóltesi Öğretim Üyesi

_____ * _____

Yrd. Doç. Dr. Adem AHISKALI

Şırnak Üniversitesi

“Sürgünden Günümüze Ahıskalı Türklerin Teşkilat Yapıları”

_____ * _____

Ahmet TURANLI(ÇEHOV)

İstanbul Üniversitesi Doktora Öğrencisi

“Ahıskalılık ve Demokrasi”

_____ * _____

Ruslan AYVAZOV

Sakarya Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi

“Türkiye’de Ahıskalı Öğrencilerin Durumu”

Yrd. Doç. Dr. Adem AHISKALI¹

Sürgünden Günümüze Ahıskalı Türklerin Teşkilat Yapıları

———— * ————

Not: Katılımcı Sempozyuma katılmış ve bildirisini sunmuştur. Ancak bildir metnini sempozyum bildirilerinin kitap haline dönüştürülüp, basılacağı son ana kadar göndermemiştir.

504
~

¹ Şırnak Üniversitesi

Ahmad CHEHOV¹
Ahıskalık ve Demokrasi

— * —

ÖZET

Ahıska, günümüzde Gürcistan'ın Adıgün, Aspinza, Ahilkelek, Ninots-minda (Bogdanovka) gibi başlıca ilçelerini de içine alan Samtshe-Cavahe-ti bölgesinin yönetsel merkezinin adıdır. Ahıska, Adıgün ve Aspinza'daki Türkler, 1944 sürgününe kadar kendilerini ***Bizim şenlik*** mahallî kimlik ta-nımıyla ifade ederken sürgüne gönderildikleri Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'da Türk veya ***Kafkasyalı*** adıyla anılmış; Ahılkelek ve Bogdanovka ilçelerinden Orta Asya'ya sürülen Terekeme ve Kürtler daha ziyade Türk olarak bilinmişlerdir. Aynı tarihlerde Acara'dan² sürülen Türk, Hemşin ve Kürtler ise daha çok kendi etnik adlarıyla tanınmışlardır.

Ahıskalıların sürgünü II. Dünya Savaşı sonlarına denk gelmektedir. Ahıs-kalılar, topraklarının gasbedilerek zorla göçe tabi tutulmalarını ancak 1953'te Stalin'in ölümünden sonra çeşitli platformlarda demokratik tepkiler şeklinde ifade etmeye başlamışlardır. Ahıskalılar, yaşamakta oldukları mağduriyetle-rini miting, bildiri ve mektuplarla protesto etmişlerdir. Bu durum, sürgünü yaşayan bütün kesimleri ortak millî kimlik arayışına sokmuştur. Tarihî sü-reçte farklı isimlerle anılan bu topluluklar, Sovyetlerin dağılmasıyla ***Ahıska-lı*** ismini tercih eder duruma gelmişlerdir.

Dağılma sürecinden önce Sovyetlerde demokratik kurumlara yer veril-medığı için Ahıskalılar da cemiyetleşme sürecine girememiştir. 1990'larda kurulan Vatan Cemiyeti, hâlihazırda da en faal sivil toplum kuruluşlarının başında gelmektedir. On ayrı ülkede kurulan cemiyetler, günümüzde fede-rasyon ve konfederasyon şeklinde çalışmaktadır.

505
~

1 İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Rus Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Öğrencisi

2 Acara, hâlihazırda da Gürcistan'a bağlı özerk bir cumhuriyettir; başkenti Batum şehridir. (*Adjara currently is an independent republic under Uzbekistan and Batumi is its capital city.*)

Gürcistan Devleti, çıkardığı son kanunla³ birlikte 2007 yılından itibaren Ahıskalıların yurtlarına dönmeleri karşısında yasal engelleri kaldırmış olmasına rağmen mesken, ekonomi, vatandaşlık ve eğitim hakkı gibi hususlarda kolaylaştırıcı önlemler almadığı için istenilen düzeyde bir göç arzusu söz konusu değildir.

Anahtar Sözcükler:*Ahıskalı kimliği, demokratik tepkiler, cemiyetleşme süreci.*

Meskhetianness and Democracy

Abstract

Meskheta today is the name of the administrative center of the Samtshe-Cavaheti region which consists of the major towns of Georgia such as Adıgün, Aspinza, Ahılkelek, Ninotsminda (Bogdanovka). While the Turks in Meskheta, Adıgün and Aspinza had been defining themselves with the local name of *Our Rejoicing (Bizimşenlik)* by 1944-Exile, they were called as Turk or Caucasian in Kazakhstan, Kirghizstan, and Uzbekistan. The Kurdish and Terekeme population who were exiled from the towns of Ahılkelek and Bogdanovka to Middle Asia was generally known as Turks. On the other hand, the Turks, Hemshin and Kurds who were exiled from Adjara² around the same dates were usually known by their own ethnic identities.

The exile of the Meskhetians coincides with the end of the World War II. Meskhetians could begin to democratically express their reactions to their forcefully exile and usurpation of their lands only after the death of Stalin in 1953. The Meskhetians expressed their protests for their sufferings by demonstrations, leaflets, and letters. This situation led to all communities that suffered the exile to look for a common identity. These communities that have been known by various names through the course of history started to prefer the name Meskhetian (Ahıskalı) after the dissolution of the Soviet Union.

Because there were no democratic institution in the Soviet Union before the course of dissolution, Meskhetians could not start the form their community. The Motherland Committee which was established in 1990s is still among the most active non-governmental organizations. The organizations which have been established in ten different countries work as federation and confederation today.

Even though, with a legal code enacted recently³, the State of Georgia removed the legal obstacles before the Meskhetians to return back to their homes starting after 2007, the desire to return home has not been at an expected level because facilitating precautions about the economic rights, the rights of housing, citizenship, and education.

3 11.07.2007 tarihli Gürcistan Kanunu *The Code of Georgia of July 11th 2007*

Key Words: *The Identity of Meskhetianness, democratic reactions, the course of establishing a community*

GİRİŞ

Günümüzde Ahıskalılar olarak bilinen ve başta Orta Asya olmak üzere dünyanın birçok ülkesine dağılan toplulukların sürgün öncesi yaşadığı yer, Gürcistan'ın Samtshe- Cevaheti Bölgesidir. Ahıskalılar, coğrafî olarak Türkiye'nin kuzeydoğusunda, Ardahan iline sınır komşusu olan, şimdi Gürcistan sınırları içinde yer alan bu bölgeye **Ahıska** demektedirler:

Ahıska ve çevresine tarihte Mesketya- Cevahetya denilmiştir. Mesketya- Cevahetya bölgesinde milattan önceki dönemlerden itibaren Türklerin yaşadığı bilinmektedir. Ahıska adının geçtiği ilk Türkçe kaynak Dede Korkut Kitabı'dır. Bölgede Türk nüfusun yoğunlaşması Kıpçak hâkimiyeti ve Ahıska'nın 16. yüzyılda Osmanlı topraklarına dâhil edilmesiyle gerçekleşmiştir. 250 yıl Osmanlı idaresinde kalan Ahıska coğrafî, kültürel ve demografik olarak Anadolu'nun doğal bir uzantısı olmuştur (Zeyrek, 2001, s. 6).

Tarih boyunca Mesketya-Cevahetya coğrafyası çok uluslu olarak varlık göstermiş; bölgede Ermeni, Türk, Kürt, Gürcü vb. topluluklar uyum içinde ve dostça yaşamıştır. 16 Mart 1621 Moskova Antlaşması neticesinde Gürcistan sınırları içerisinde kalan Acara, Ahıska ve civarındaki Türkler, Kürtler ve Hemşinler 15 Kasım 1944 yılında **Türkiye dostu** olmaları hasebiyle Orta Asya'ya sürgüne gönderilmiştir. Ancak 28.11.1944 yılında SSCB İçişleri Komiseri L. Beriya'nın Stalin'e verdiği sürgün raporunda Ahıskalılar, sözde *kaçakçılık, casusluk, eşkıyalıkla* suçlanıyordu. Beriya'nın Stalin'e 24.07.1944 ve 28.11.1944 tarihlerinde verdiği sürgün raporlarına bakıldığında sürgün edilen toplulukların nüfusu 86.000 ila 91.000 kişi olarak gözükmektedir. Sürgün sırasındaki istatistik bilgilere sahip olunmamakla birlikte Kürtlerin nüfusu 8.000, Hemşinlerin nüfusu ise 1.500 civarında olduğu tahmin edilmektedir. 80.000 bin civarında da Türk nüfusunun sürüldüğü düşünülmektedir.

16 Mart 1621 Moskova Antlaşması neticesinde Gürcistan sınırları içerisinde kalan Acara, Ahıska ve civarındaki Türkler, Kürtler ve Hemşinler 15 Kasım 1944 yılında **Türkiye dostu** olmaları hasebiyle Orta Asya'ya sürgüne gönderilmiştir. Ancak 28.11.1944 yılında SSCB İçişleri Komiseri L. Beriya'nın Stalin'e verdiği sürgün raporunda Ahıskalılar, sözde *kaçakçılık, casusluk, eşkıyalıkla* suçlanıyordu. Beriya'nın Stalin'e 24.07.1944 ve 28.11.1944 tarihlerinde verdiği sürgün raporlarına bakıldığında sürgün edilen toplulukların nüfusu 86.000 ila 91.000 kişi olarak gözükmektedir. Sürgün sırasındaki istatistik bilgilere sahip olunmamakla birlikte Kürtlerin nüfusu 8.000, Hemşinlerin nüfusu ise 1.500 civarında olduğu tahmin edilmektedir. 80.000 bin civarında da Türk nüfusunun sürüldüğü düşünülmektedir. Ahıskalıların sürgün edilmelerine karşı oluşturdukları demokratik protesto

süreciyle etnik kimliklerinin adlandırılış prosesi paralel olduğu için **Ahıskalık** ve **demokrasi** kavramlarını beraber zikretmeyi uygun gördük. **Bizim şenlik** düşüncesinden sıyrılıp Ahıskalı olma süreci hoşgörünün sınırlarını da genişletmiştir. Dolayısıyla Ahıskalık, demokrasiyi benimsemeye başlama süreciyle birlikte yürümeye başlamıştır.

Bu tebliğde Ahıskalıların tarihinden çok, ağırlıklı olarak 1944 sonrası oluşan kimlik mücadelesi ve bu kimlik mücadelesiyle birlikte başlayan demokratik girişimlere değinilecektir. En önemlisi Gürcistan'dan sürgüne gönderilen toplulukların ortak adı, Ahıskalık konusu tartışılacaktır.

Buradan hareketle **Ahıskalı** olma süreci tebliğimizin ana maddelerinden biri olacaktır. Bu tarihî süreçte Ahıska kültürünün evrim geçirdiği bariz bir şekilde ortadadır.

Tebliğde demokrasiden kastımız insan haklarına dayalı birlikte yaşama arzusu olan etnik, dinî ve kültürel farklılıkların olduğu toplumların bütünlüğü, beraberliğidir. Zaten demokrasi, ortak paydada, bir arada yaşama sanatı anlamına da gelmektedir.

Ahıskalık konusu ilk defa bu satırlarda tartışmaya açılmış bir mevzudur. Tebliğin orijinalitesi, Ahıskalık kültürüyle ilgili doküman oluşturma yoluyla demokratik bir sosyal hafıza kodlaması içermesidir.

I. AHISKALILIK ÇERÇEVESİNDE MİLLÎ KİMLİK ARAYIŞLARI

Kendilerini Mesketya- Cevahetya coğrafyasının “yerlisi” olarak gören Ahıskalılar, geçmişten günümüze değin değişik adlarla anılmışlardır:

Sovyet Yönetimi, sürgündeki topluluklarla ilgili farklı düşünceler içeren yayınlar yapmıştır. Sürgündeki Ahıskalıların etnik olarak Gürcü ırkına mensup bir kol olduğunu ileri sürmüştür; hatırı sayılır Rus ve Gürcü kökenli akademisyenlerden sürgündeki halkın etnik kimliği ile ilgili asılsız eserler yayınlamasını istemiştir. Böylece Rus, Gürcü ve Ermeni kaynaklarında Ahıskalılar, *Mesketler*, *Müslüman Mesketler*, *Müslüman Gürcüler* olarak tanıtılmıştır (Bayraktar, 2012, s. 74).

Bugün de bazı kaynaklarca *Mesheti*, *Türkleşmiş Gürcü* olarak tanımlanan Ahıskalıların kullandıkları dilin en ince ayrıntıları irdelenmeden onlara farklı isimler verilmeye çalışılmaktadır.

Stalin'in 1944 yılında aynı **kararnameyle**⁴ sürgün ettiği kitle, homojen ve tek bir ırk değildir. Konu ile ilgili bazı kaynaklar Ahıskalı Türkler ifadesiyle 1944'te sürgün edilenlerin tamamını kastetse de Türklerle birlikte

4 Devlet Savunma Komitesininin 31.07.1944 Tarih 6279 Sayılı Kararı

bu tarihte sürgün olanlar içerisinde Terekemeler, Kürtler ve Hemşinler de yer almaktadır:

Daha önce Gürcistan'da bir arada yaşayan bu topluluklar, hem bu tarihî ve coğrafî ortaklık hem de sürgün akıbetinin getirdiği kader birliği nedeniyle birbirine yakınlaşmış ve kendi millî kimliklerini korumalarına rağmen kimi zaman tek, homojen bir kitle olarak algılanmıştır. Özellikle sürgüne uğrayan Ahıskalı Türkler ve Kürtlerin, Hemşinlere nazaran sosyo- kültürel benzerlikleri ve uyum seviyeleri daha yüksektir. Ancak kendi bölgelerindeki diğer etnisiteler karşısında oluşmuş bu uyum, sosyal ve siyasî yakınlık, SSCB'nin dağılması sonrasında dış dünya ile kurulan iletişim ve bunun getirdiği etkileşimler nedeniyle yerini kısmen farklılıkları ön plana çıkaran ve birbirlerini "ötekileştiren", müstakil bir kimlik vurgusuna bırakmıştır. Acara Özerk Cumhuriyeti'nden Ahıskalı Türklerle birlikte sürgüne gönderilen Hemşinler, onlar gibi Sünnî Müslüman bir topluluktur. "Doğu Karadeniz'de yaşayan Hemşinlerle akraba bir topluluk olduğu bilinmekle birlikte bu topluluğun etnik kökeni farklı açıklamalara konu olmuştur" (Saygılı, 2004, s. 129).

Ahıska'da yaşayan Türklerin kendi aralarında konuşmalarında, ağız farklılığı vardır. Bu ağız farklılıklarının ötesinde Ahıska yerli ağız ve Terekeme ağızı arasında, hatta kültür açısından da bazı farklılıklar görülmüştür.

Türkiye'de Kars, Iğdır, Sarıkamış ve Çıldır bölgelerinde yaşayan Terekemelerin ise bizzat kendileri için Karapapak adını kullandıkları görülür. Terekemelerin aynı coğrafyayı paylaştıkları yerli Ahıskalı Türklerle karışıklarını, içiçe yaşadıklarını ve aynı adı taşımaları nedeniyle onlarla birlikte sürgün edildiklerini ve günümüzde de aynı topluluğu oluşturan Türkler olduklarını söyleyebiliriz (Badalov, 2004, s. 15).

Ahıskalıların millî kimlik bilinci, 1944'teki tehcirin ardından maruz kaldıkları baskı, ayrımcı politika, şiddet ve çeşitli etnik gruplarla kurdukları yoğun ilişki sonrasında başlamıştır. Tehcirden sonra, etnik olarak homojen bir çevre oluşturdıkları, Ahıska'daki köylerinde ihtiyaç duymadıkları etnik kimliklerine sarılmışlar ve kendilerini artık ilk önce etnik olarak ifade etmeye başlamışlardır. Ahıskalılar arasında istisnası az görülen iç evlilik uygulaması sayesinde de etnik dayanışmalarını güçlendirmişlerdir.

Gürcistan'dan Özbekistan'a, Kırgızistan'a ve Kazakistan'a sürülen topluluklara sürüldükleri yerde Kafkasya'dan gelmeleri hasebiyle **Kafkasyalı** denmiştir, hatta daha sonra bu tabir Ahıskalılar tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Batum, Adigön, Ahıska, Aspinza, Ahırkelek ve Bogdanovka olmak üzere 6 bölgeden sürülen farklı etnik ve kültürel topluluklar (Türk, Terekeme, Kürt, Hemşin ve Lazlar), sürüldükleri yerde kendilerini tanıtmaya ve anlatmaya mecburiyeti hissetmişlerdir.

II. SÜRGÜNE KARŞI YAPILAN DEMOKRATİK MÜCADELELER

Ahıskalılar, 1956 Kararnamesi'ne⁵ kadar Sovyetlerin tehcir politikasının bir parçası olan 'özel iskân rejimi' neticesinde, kendilerini en temel medeni haklardan yoksun bırakan sert şartlar altında yaşamak zorunda kalmışlardır. İkametgâhlarını değiştirmeleri yasaklanmış, ayda bir kez yoklama yaptırılmalarının müeyyidesi hapis cezası olmuş, hatta değişik yerleşim bölgelerindeki Ahıskalıların birbirleriyle evlenmeleri bile yasaklanmıştır (Buntürk, 2006, s. 151).

Dolayısıyla Ahıskalılar 12 boyunca toplumsal inisiyatif oluşturamamış, sürgün konuları bir vesileyle bir araya geldikleri cenaze yerlerinde, düğün evlerinde görüşülebilmıştır. Kendi kimliklerine dönük bilinçlenme süreci bu devirde başlamıştır. Bu girişim ve tartışmalar tekrar toplumsal hafızanın canlanmasını sağlamış, haklarını arama birlikteliğini doğurmuştur.

1953'te Stalin'in ölümünden sonra, Ahıskalılar tarafından sürgün vakası açıktan açığa sorgulanmaya başlanmıştır. 1956 yılında çıkan beraat kararından sonra vatanlarına dönmek için resmî makamlara müracaatlar başlamıştır:

Nisan 1956'daki "beraat" kararından bir ay önce Mevlüt Bayraktarov, Le-tifşah Barataşvili, Mansur Poladov ve Zekeriya Ramizov gibi aydınlar "Komünist grubu" kurarak vatana dönüş mücadelesine başlamışlardır. 22 - 30 Mart 1956 tarihlerinde Özbekistan'ın Bulungur ilçesinde çeşitli bölge temsilcileri ile gizli bir toplantı yapılmıştır. Toplantıda Moskova'ya delege göndererek SSCB KP MK'de⁶ yetkililerle görüşme kararı alınmıştır" Barataşvili, M. (Aktaran: Buntürk, 2005, s. 287).

1958'den sonra vatanlarına yakın olmak amacıyla Azerbaycan'ın Gence, Kuba, Haçmaz, Beylegan, Akstafa, Kazah, Şamhor, Saatli, Sabirabad ilçesine; Rusya'nın güney Kafkasya bölgesine ve Ermenistan- Gürcistan sınırındaki köye Özbekistan'dan gelen Ahıskalılar yerleşmişlerdir.

Azerbaycan'a yerleşen Ahıskalılar arasında vatana dönüş mücadelesi giderek kuvvetlenmiş, Temmuz 1960'dan itibaren gerçekleştirdikleri mitingle sesleri daha da güçlenmiştir.

Sosyal ve politik organizasyonlara getirilen kısıtlamaların kaldırılması Ahıskalıların politik aktivitelerini artırmıştır. 1962- 1989 periyodunda Ahıskalılar 10 kez kongre düzenlemiştir. Bu kongrelerin asıl amacı Ahıskalıların ulusal hareketinde stratejik ve taktik görüşmeler yapmak, bu konuda çalışmalarda bulunmak, kendi ülkelerine geri dönmeleri yolunda bir şeyler

5 SSCB Yüksek Sovyet Prezidyumu'nun 28.04.1956 Tarih ve 135/142 Sayılı Kararı

6 Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Komünist Parti Merkez Komitesi

yapmaktı. Maalesef bu kongrelerin hiçbirisi kendi Ahıskalıların ülkelerine ideleri sorununa bir çözüm getirememiştir.

III. VATANA DÖNÜŞ YOLUNDA KURULAN ORGANİZASYONLAR

Ahıskalıların Kurucular Konferansı'nın ilki, 1962 yılında Taşkent Bölgesinin Buka ilçesinde yapılmıştır: Ahıskalıların protestolarının yönlendirilmesi için onların yaşadıkları bütün bölge ve cumhuriyetlerden 600'ün üzerinde delegenin katılımıyla gerçekleşen bu konferansta Merkezi Birlik Teşkilatı (GOK), Kurtuluş İçin Geçici Organizasyon Komitesi (VOKO) ve daimi komisyon kurulmuştur. Birliğin başına da savaş gazisi, tarihçi Enver Odabaşov getirilerek Moskova ve Tiflis'e heyetler gönderilmiştir.

1968 yılında ise Ahıskalıların mücadelesi yeni bir döneme girmiştir. "Sovyet makamlarıyla açıktan açığa mücadele yapılmaya ve yeni stratejiler uygulanmaya başlanmıştır. Bu yıllarda protesto hareketlerini daha da genişleten Ahıskalılar dünyanın önde gelen liderlerine açık mektuplar yazmışlardır" (Avşar ve Tunçalp, 1995, s. 31).

8 Temmuz 1971'de yüzlerce Ahıskalı, BM Sekreteri Sithu U Thant ve TBMM'ye başvuruda bulunmuşlardır. "Bu hareket sonucunda 7 Ağustos 1971'de millî hareket liderleri Enver Odabaşov, Ellezİzzetov ve Muhlis Niyazov, Bakü'de gizlice yargı önüne çıkarılıp 8 aydan 4 yıla kadar hapse mahkûm edilmiştir" Yunusov (Aktaran: Buntürk, 2005, s. 160).

1971 yılında 1000'e yakın delege Tiflis'te toplanmıştır. Ancak mitinge katılanlar polis müdahalesiyle dağıtılıp Gürcistan dışına çıkarılmıştır. "1971 yılında tevkif edilmesine kadar Odabaşov seçimle işbaşına geldiği hareketin liderliğini yapmıştır. Kurtuluş İçin Geçici Organizasyon Komitesi (VOKO) hem hareketin koordinasyon merkezi, hem de karar organı olmuştur" (Buntürk, 2006, s. 160).

1972 yılında Ahıskalıların yeni lideri Raşit Seyfatov olmuştur. "1981'de ise "Kurtuluş İçin Geçici Organizasyon Komitesi" nin (VOKO) Orta Asya Şubesi kurulmuştur. 12 üyeden oluşan yönetim kuruluna Yusuf Serverov başkan seçilmiştir" Bugay (Aktaran: Buntürk, 2005, s. 159).

Mayıs 1990'da Moskova'da bir konferans yapılmıştır. "Konferansta tarihte ilk defa Vatan Cemiyeti adında dernek kurulmuş ve başkanlığına da Yusuf Serverov seçilmiştir" (Badalov, 2004, s. 29).

1991'de Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Azerbaycan ve Ukrayna'da resmi cemiyetler kurulmuştur. 1992

yılında Ahıskalıların Türkiye'ye göçe başlamasıyla buralarda da dernekler kurulmaya başlanmıştır.

Eski Sovyetlerde kurulan dernekler bir dönem bir araya gelerek fererasyon gibi birlikteliklere imza atmışlardır. Daha sonraki yıllarda dünyadaki ve Türkiye'deki dernekler de federasyon çatısı altında bir araya gelmiştir. 2011 yılında Ankara'da bir araya gelen tüm cemiyetler Dünya Ahıska Türkleri Birliği (DATÜB) adı altında örgütlenmişlerdir.

SONUÇ

TEMENNİ VE ÖNERİLER

İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda Stalin'in Gürcistan'dan sürdüğü topluluklar, tarihte bir takım sebeplerden dolayı bir araya gelip sürgüne karşı tepkilerini güçlü bir şekilde verememiş olabilir. Ancak şu bir gerçektir ki; dünyadaki muhacir Ahıskalılarla Türkiye'deki yerli Ahıskalılar tek çatı altında toplanılmadığı müddetçe tarihî vatana dönüş süreci daha da zor olacaktır.

Stalin hangi sebep ve kimlikle sürdüyse o sebep ve kimlik, Ahıskalıları birleştiren bir unsurdur. Sürgün kararnamesindeki ifade edilen kimlik, gerçek Ahıskalı kimliğidir. SSCB Devlet Savunma Komitesinin 31.07.1944 Tarih ve 6279 Sayılı Kararında geçen Türk, Kürt ve Hemşinler adı, Ahıskalı kimliğini temsil etmektedir. Kader birliği yaşayan Ahıskalılar, TBMM'nin çıkardığı 02.07.1992 Tarih ve 3835 Sayılı kanundan eşit şekilde yararlanmak istemektedirler.

Sınırın Türkiye tarafında kalmış yerli Ahıskalılar ile 1828'den 1939 yılına kadar bir şekilde Anadolu'ya göç eden muhacir Ahıskalılar, Gürcistan'dan Orta Asya'ya sürgüne gönderilen hemşehrilerinin sürgün konusunu demokratik platformlarda dile getirememişlerdir. Üzülerek ifade edilebilir ki, cemiyetleşme sürecini de ancak Gürcistan'dan sürülen Ahıskalıların, Türkiye'ye gelmesiyle kısmen başlatabilmişlerdir. Türkiye'deki yerli Ahıskalılar sürgündeki soydaşları için dünyada ses getirecek şekilde teşkilatlanmaya gününze kadar gidememişlerdir.

Stalin'in sürgün sırasında ayıramadığı bu toplulukları inanıyoruz ki, hiçbir güç ayıramayacaktır. Davanın adı tektir, dayanışma sürdüğü müddetçe hedefe varılmasının daha kolay olacağını anlayabiliriz.

Demokrasi işlevliğini sürdürdüğü müddetçe mezkûr sürgün topluluklar bir araya gelebilecek, güç birliği oluşturabilecek ve bu sayede tarihî vatan-

larına dönebilecektir. Demokrasi, işlevini Sovyet sonrasında başlatabilseydi sürgün edilmiş topluluklar bugün vatanlarında olabilecekti. Demokrasi önce kendi içimizde başlamalıydı, daha sonra bu durum ailede teşekkül edecekti, yaşadığımız bölgeye yayılacaktı. Cemiyetleşme sürecinde demokrasinin hâkim olması bu şekilde daha hızlı olacaktı.

2014 yılı içerisinde, Dünya Ahıska Türkleri Birliği (DATÜB) tarafından ikinci olağan kongre yapılması beklenmektedir. Bu kongreye dünyanın çeşitli ülkelerinden katılacak 55 delegenin temsil kabiliyeti önceden sınanmalıdır. Kanaatimizce, halkın sözlü veya yazılı vekâlet vermediği temsilciler ve temsilciler, başarılı olamayacaktır. Bundan dolayı sürecin başlangıcından sonuçlanmasına kadar seçim konusunun çok titiz bir şekilde sonuçlanması takip edilmelidir.

Ahıskalıların kültürünü, dilini, sosyal durumunu incelemek üzere bir araştırma merkezi kurulmalıdır. Ayrıca oluşturulabilecek millî müze, sosyal hafızanın yeniden canlanmasında önemli bir katkı sağlayacaktır. Dünyada ve Türkiye’de yetişen Ahıskalı akademisyenler bir an önce kütüphane oluşturmaya dönük şekilde başlayacak bu hizmete talip olmalıdır.

Türkiye’deki yerli Ahıskalılar, hemşehrilerinin gasbedilmiş haklarını iade noktasında da dünya kamuoyu nezdinde girişimlerde bulunmalıdır. Bunun da yolu tarihte öz vatanları olan Ahıska’dan sürgüne gönderilen bütün kesimlerin aralarındaki farklılıkları bir kenara bırakarak ortak bir platformda vatan topraklarına yeniden dönüş mücadelesi vermesidir.

Ahıskalılık kültürünü anlatan, onun sosyal hafızasına dönük yazılı eserlerin artırılması için teşvikler gerekmektedir.

Demokratik inisiyatifin gelişmesinin temel taşı, nüfus istatistiği olmuştur. 10 ayrı ülkede yaşayan Ahıskalılarla alakalı en acil konulardan biri detaylı nüfus sayımı yapılmasıdır.

Gürcistan Devleti, çıkardığı son kanunla birlikte 2007 yılından itibaren Ahıskalıların yurtlarına dönmeleri karşısında yasal engelleri kaldırdığı hâlde mesken, ekonomi, vatandaşlık ve eğitim hakkı gibi hususlarda herhangi bir adım atmamaktadır. Ahıskalıların vatanlarına geri dönüşü Gürcistan’ın toprak bütünlüğüne herhangi bir hâle getirmeyeceği gibi, mevcut siyasi parçalı yapısının onarılması konusunda büyük katkı sağlayacağı umulmaktadır.

KAYNAKÇA

Avşar, Z. ve Tunçap, Z. S. (1995). Sürgünde 50. Yıl Ahıska Türkleri. Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu.

Badalov, Ç. (2004). Bütün Yönleriyle Ahıska Türkleri. Çimkent: Fasır- Ş.

Barataşvili, M., veBarataşvili, K. (1988). Mı Meskhi. LiteraturriavaGruziva Dergisi, 9, 139 -141.

Bayraktar, R. (2013). Eski Sovyetlerde Türk Kimliği. İstanbul: Berikan Yayınları.

Bugay, N. F. (1994). TurkiMesketintısı: Dolaiv Put ki reabilitastsii. Moskova: Vatan.

Buntür, S. (2005). 20. Yüzyılda Ahıska Türkleri. Doktora tezi, A. Ü. S. B. E., Ankara, Turkey.

Saygılı, A. (2004). Ahıska Türklerinde Sosyal Yapı. Yüksek lisans tezi, İ. Ü. S. B. E., İstanbul, Turkey.

Yunusov, A. (2000). Meskhetinskive Türki, DvaidıDeportirovannıvNorod. Baku: b. y.

Zeyrek, Y. (2001). Ahıska Bölgesi ve Ahıskalılar. Ankara: b. y.

Ruslan AYVAZOV¹

Türkiye'deki Ahıskalı Öğrencilerin Durumu

14-15 Nisan 2014

— * —

ÖZET

Türkiye, Osmanlı bakiyesi bir ülke olması hasebiyle her dönem eğitim almak isteyenlerin durağı olmuştur. 1900'lerin başında Eminönü'nde gezen birisinin dünyanın yüzlerce diline rastlayabileceği, tarih kitaplarında geçen bir husustur. Osmanlı medrese sistemi yüzyıllar boyunca coğrafyasına hitap eden bir ilim merkezi olmayı başarmıştır.

Günümüz Türkiye'sinde uluslararası öğrenci gelişlerinde 1960'lı yılların önemli bir yeri vardır. Özellikle Ortadoğu'da yaşanan darbeler sonucu çoğu özgür düşünceli insan Türkiye'ye gelmiştir. Bunların arasında eğitim maksadıyla gelenlerin oranı hiç de azımsanmayacak düzeydedir. Bunlara ilave olarak asıl, "Uluslararası Öğrenci" tanımının doğmasına sebep olan tarih 1992 yılıdır. 1991 yılının sonlarında Sovyetlerin çöküşüne şahit olan dünyamız, her alanda olduğu gibi eğitim alanında da bir ivmeye şahit olmuştur. Yeni kurulan Türki Cumhuriyetlerden Türkiye'ye 1500 öğrenci geldi. 1996-97 eğitim öğretim yılı itibariyle ise "Ahıska Kontenjani" kapsamında da öğrenci gelmeye başladı. Günümüze geldiğimizde başta İstanbul, Ankara ve İzmir olmak beraber Türkiye'nin hemen bütün illerinde Ahıskalı öğrenci eğitim almaktadır. Bunların büyük çoğunluğu kendi imkânıyla eğitim görmektedir. Vatan davamıza sahip çıkabilmemiz için bu öğrencilere özel teşkilatçılık eğitimleri verilerek gelecek için yatırım yapmamız elzem ihtiyaçtır.

Anahtar Kelimeler : İvme,Elzem

SUMMARY

Turkey as the only country which remained as a buttom of the Ottoman empire, it became a stop for very many people who want to get education every time. It is mentioned in historical boks that at the beginning of the 1900

1 Sakarya Üniversitesi Sosoyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi

a person browsing in Eminonu can come across hundreds of languages of the World. throughout centuries the ottoman madrasa system managed to successful as an information center in its geographical area.

In Turkey today ,the advent of international students has an important place in the 1960s. Especially as a result of the impact in the middle east most free thinking people came to Turkey. Among them the ratio of those who come with the aim of education is so high that can not be reduced.

In addition to this the definition of international students rised in the year 1992. at the end of the year 1991 the our World which witnessed the collapse of the soviet union, as it was in every field it also witnessed acceleration in the education. 1500 students came from the newly established Turkish republics. from the 1996-97 academic year, as the meskhetian allotment, meskhetian students began to come.

Now starting from Istanbul, Ankara and Izmir, meskhetian students are almost in all cities or provinces in Turkey getting education. most of them are starting on their own. so for the sake of our countries and for us to own our nations we need to invest in these students by forming and giving special educative organisations and programmes for their future.

TÜRKİYE'DE ULUSLARARASI ÖĞRENCİLER

Türkiye, Osmanlı bakiyesi bir ülke olması hasebiyle her dönem eğitim almak isteyenlerin durağı olmuştur. 1900'lerin başında Eminönü'nde gezen birisinin dünyanın yüzlerce diline rastlayabileceği, tarih kitaplarında geçen bir husustur. Osmanlı medrese sistemi yüzyıllar boyunca coğrafyasına hitap eden bir ilim merkezi olmayı başarmıştır.

Günümüz Türkiye'sinde uluslararası öğrenci gelişlerinde 1960'lı yılların önemli bir yeri vardır. Özellikle Ortadoğu'da yaşanan darbeler sonucu çoğu özgür düşünceli insan Türkiye'ye gelmiştir. Bunların arasında eğitim maksadıyla gelenlerin oranı hiç de azımsanmayacak düzeydedir.

Bunlara ilave olarak asıl, "Uluslararası Öğrenci" tanımının doğmasına sebep olan tarih 1992 yılıdır. 1991 yılının sonlarında Sovyetlerin çöküşüne şahit olan dünyamız, her alanda olduğu gibi eğitim alanında da bir ivmeye şahit olmuştur. Bu bağlamda "Büyük Öğrenci Projesi" adı altında yeni kurulan Türki Cumhuriyetlerden öğrenci getirerek Türkiye'de eğitim görmelerini sağlayan bir proje yapma kararı aldı. Bu proje kapsamında ilk olarak 1992-1993 eğitim-öğretim yılında Orta Asya ve Balkanlardan 1500 öğrenci Türkiye'ye getirildi. Projenin olumlu sonuçlarının ardında bu sayıyı daha da genişleterek 1996 yılında farklı ülkelerden öğrenci getirmek için bir çalışma

yapıldı. Çalışma sonucunda sadece Türki cumhuriyetlerden değil dağınık olarak yaşayan Türk azınlıklara da bu imkânlardan yararlanma hakkı tanındı. 1996 yılında Kırım Türkleri ve Ahıskalılar olarak bizimde yararlanma imkânımız oldu. Ahıskalıların yoğun olarak yaşadığı ülkelerde o ülkenin kendi kontenjanına ek olarak “Ahıska Kontenjanı” verildi. Böylece Kur’an kursları dışında 1996-1997 eğitim yılında üniversite eğitimi almak için ilk kez “Ahıska Kontenjanı” ile Ahıskalı Öğrenciler Türkiye’ye gelmeye başladı. Bu döneme kadar her Ahıskalı öğrenci adayı bulunduğu ülke kontenjanından yararlanarak gelebilmekteydi ama bu şekilde gelen öğrenci sayısı fazla değildir.

Türkiye bu tarihten itibaren yoğun şekilde uluslararası öğrenci ağırlamaya başlamıştır. Hali hazırda 156 ülke ve özerk bölgeden 55 bine yakın misafir öğrenci, eğitim için ülkemizde bulunmaktadır.

ULUSLARARASI ÖĞRENCİLERİN TÜRKİYE’YE GELİŞ SÜREÇLERİ

Uluslararası öğrencilerin Türkiye’ye gelişleri dört yolla olmaktadır

- 1- **Türkiye Burslusu olarak gelen öğrenciler**
  - 2- **Kendi imkânlarıyla gelen öğrenciler**
  - 3- **IDB (İslam Kalkınma Bankası), Türkiye Diyanet Vakfı ve diğer STK’ların getirdiği öğrenciler**
  - 4- **Üniversitelerin burslu olarak getirdiği öğrenciler**
  - 5- 2011 öncesi TCS (Türk Cumhuriyetleri ile Türk ve Akraba Toplulukları Sınavı), hükümet bursluluğu ve kültürel anlaşmalar çerçevesinde Türkiye’ye burslu öğrenci gelmekteydi. 2011 yılı itibariyle bütün devlet bursluluk programları Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı tarafından “Türkiye Bursları” adı altında birleştirildi. Bu programa online olarak başvurulmaktadır. www.turkiyeburslari.gov.tr ve www.trscholarships.org adreslerinden her yıl Mart – Nisan aylarında başvurular yapılabilmektedir.
- 1- Kendi imkânıyla gelmek isteyen öğrencilerin takip etmesi gereken yollar daha çeşitlidir.

- Bir tanıdıklarına pasaportunun suretini ve vesikalık bir fotoğrafını göndererek, Türkiye’deki üniversitelerden birinin Türk-

çe dil kursundan kayıt kabul belgesi alması gerekmektedir. Bir kurluk kayıt yaptırabilecekleri gibi sadece Akseptans(kabul belgesi) olarak da büyükelçilik işlemlerine başlayabilirler. Akseptans belgesi ile ülkelerindeki Türk büyükelçilik ve konsolosluklarından **eğitim vizesi** alabilirler.

- Öğrencilerin eğitim vizesi alma süreçlerini hızlandırmak için Türkiye'deki uluslararası öğrenci derneklerinin birinden referans mektubu da alınabilir.
- Eğitim vizesi olarak gelen öğrenci bir yıl kadar Türkçe öğrenir. Bu süre zarfında her yıl Mart – Haziran arasında her üniversitenin farklı tarihte yaptığı YÖS sınavına girer. Aldığı puana göre üniversitelere bizzat kendisi başvuru yapar. Türkçe yeterlilik belgesini alırsa, üniversitede okumaya başlar. Türkçe yeterliliği geçemezse bir yıl Türkçe öğrenmesi gerekecek ve bu süre sonrası okula başlamasına izin verilecektir.
- Eğitim vizesi almadan turist vizesi ile gelerek de bu sürece dâhil olmak mümkündür. Şubat sonu Türkiye'ye gelir, YÖS başvurusunu yapar, Nisan'da sınava girer, haziran-temmuz döneminde üniversitelere başvurur, kabulünden sonra da ülkesine dönüp eğitim vizesi ile dönebilir. Bu süreçte turist vizesini uzatması gerekmektedir aksi takdirde ceza ödemek zorunda kalacaktır. Ülke yakınsa gidip gelerek süreci devam ettirebilir.

3- IDB (İslam Kalkınma Bankası), Türkiye Diyanet Vakfı ve diğer STK'ların getirdiği öğrenciler:

- İDB (İslam Kalkınma Bankası) Müslüman nüfusun azınlık olduğu ülkelerden, belirli kriterlerle seçilen öğrencilerin Türkiye'de eğitim almasını sağlamaktadır. Gerekli bilgi bankanın merkezi veya şube ve temsilciliklerinden alınabilir.
- Türkiye Diyanet Vakfı Türkiye'deki İmam Hatip Liselerine ve İlahiyat Fakültelerine burslu öğrenci getirmektedir. İlahiyat Fakültesine getirilen öğrenciler Türkiye Bursları çerçevesinde kabul edilmektedir. İmam Hatip Liselerine ise Türkiye Diyanet Vakfı'nın resmi internet sitesi üzerinden başvuru yapılmaktadır.
- Bunun dışında çeşitli vakıf ve dernekler de, Türkçe kursu ve YÖS yoluyla öğrenci getirmeye devam etmektedirler.

4- Üniversitelerin burslu olarak getirdiği öğrenciler: Türkiye'deki bazı üniversiteler burslu olarak kendi okullarına uluslararası öğrenci kabul

etmektedir.

YÜKSEK LİSANS VE DOKTORA İÇİN GELİŞ SÜRECİ

Yılda iki defa yapılan ALES sınavına girerler (Güz ve Bahar). 100 üzerinden, yüksek lisans için 50 ve doktora için de 55 almaları gerekmektedir. (Bu puanlama ortalama bir veridir. Gerçekte üniversite ve bölümüne göre puan durumu değişmektedir.) Temmuz-Ağustos aylarında üniversitelere başvuruda bulunurlar.

ALES'ten başka GRE veya GMAT ile de lisansüstü eğitime başvuru yapılabilir. ALES'e eşdeğer bir puan alması gerekmektedir. Bazı üniversiteler sadece ALES'e girme şartı aramaktadır, her hangi bir puan sınırlaması yoktur. Başvuru için sadece doktora öğrencilerinden yabancı dil yeterlilik şartı aranmaktadır. Yüksek lisans başvurularında ise yabancı dil şartı bulunmamaktadır. Bunun için de YDS (Yabancı Dil Sınavı), IELTS ve TOEFL gibi sınavlardan istenilen puanı almış olmak gerekmektedir.

Bu başvuru öncesi doktora yapacaklar lisans ve yüksek lisans diplomasını ve transkriptlerinin bulunduğu ülkelerdeki Konsolosluklardan almış olduğu Türkçe tercümesi ve ya noter onaylı Türkçe tercümesini yaptırarak başvurularını gerçekleştirebilmektedirler. Yüksek lisans için başvuruda bulunacak olan öğrenci adayları ise sadece lisans diploması ve transkriptinin Türkçe tercümesi ile başvuru yapabilmektedirler. Lisansa nazaran yüksek lisans ve doktora kabul daha kolaydır. Üniversitelerin uluslararası öğrencilere doktora ve yüksek lisans kontenjanları var. Ve genelde çeşitli ülkelerden öğrenci almak istiyorlar. Ancak denklik almak nispeten zordur.

Yüksek lisansta ve doktorada da Türkçe öğrenmeleri gerekiyor. Bölümleri başka dilde değilse okula kabul edilirse bir yıl Türkçe eğitimi almaları ve ya üniversitenin yapmış olduğu Türkçe sınavından en az B düzeyinde puan almaları durumunda eğitimlerine devam edebilmektedirler.

Doktora ve Yüksek Lisans kabulünde hoca öğrenci tanışıklığı da etkilidir.

ULUSLARARASI ÖĞRENCİLİĞİN RESMİYETİ

Uluslararası Öğrenciler için Resmi İşlemler Rehberi

Uluslararası Öğrencilerin yapacağı işlemler 4 ana gruba ayrılmaktadır:

- 1- Türkiye'ye gelmeden önce yapılacak işlemler ve Vize işlemleri
- 2- Üniversiteye kayıt işlemleri
- 3- İkamet izni işlemleri
- 4- Sağlık Sigortası işlemleri

Türkiye'ye gelmeden önce yapılacak işlemler ve Vize işlemleri

Türk Dış Temsilciliklerinden öğrenim vizesi alabilmek için Türkiye'de herhangi bir öğretim kurumundan davet mektubu almanız gerekmektedir. Türkiye Bursunu kazanmış olan öğrencilere davet mektubu e-mail yoluyla ulaştırılmaktadır.

Vize Evrakları:

- Vize formu (Büyükelçilikten temin edilir)
- Davet Mektubu
- Vesikalık fotoğraf
- Pasaportun aslı
- Vize harcı (Türkiye Burslusu öğrencilere ücretsiz)

Türkiye Dış Temsilciliklerinden aşağıdaki belgeler onaylatılır:

-Davet mektubu (e-posta çıktısı)

-Pasaport veya kimlik belgesi (Aslı ve fotokopisi)

-Lisans/yüksek lisans/doktora diploması (Aslı ve Türkçe tercümesi)

-Transkript (Aslı ve Türkçe tercümesi)

-Son 3 ay içerisinde resmi sağlık kurumundan alınmış sağlık raporu

-Lisans ve yüksek lisans eğitimi Türkiye'de tamamlanmış ise ALES sonuç belgesi (son 3yilda alınmış)

-Lisans veya yüksek lisans eğitimi Türkiye dışında tamamlanmış ise yerleştirilen üniversitenin talep ettiği GRE, GMAT vb. Sınav sonuç belgesi.

İKAMET İŞLEMLERİ

Uluslararası öğrenciler, yukarıda belirtilen yollarla Türkiye'ye geldikten sonra, zaman kaybetmeden buldukları illerin emniyet müdürlükleri yabancılar şubesine başvururlar. Bu başvuru sonucu ikametgâh tezkeresi alırlar. Aldıkları tezkere artık onların resmi hüviyeti yerine geçer. Pasaport yerine bu tezkerelerle kendilerine tanınmış olan haklardan faydalanırlar.

Uluslararası öğrenciler buldukları ilin emniyet müdürlüğü yabancılar şubesine giderek işlemlerini takip edebilirler. Türkiye'ye öğrenim vizesi

ile gelerek her seviyede eğitim/öğrenim görecek uluslararası öğrencilerin, ülkemize giriş yaptıkları tarihten itibaren **30 gün** içerisinde ikamet izni için buldukları İl Emniyet Müdürlüğüne başvuru yapmaları gerekmektedir.

Öğrencilere ilk aşamada, önlisans için 2 yıl, lisans için 4 yıl, yüksek lisans için 2 yıl, doktora ve uzmanlık için 4 yıl olmak üzere öğrenim amaçlı ikamet tezkereleri düzenlenmektedir. Hazırlık sınıfı mecburiyeti bulunan üniversitelerde öğrenim göreceklere ilk etapta bir yıl, devamında ise yukarıdaki ikamet sürelerine paralel olarak düzenlenmektedir.

Lisans, yüksek lisans, doktora ve uzmanlık bursu kapsamında burslandırılan öğrencilere öğrenim amaçlı ikamet izni, araştırma bursu kapsamında gelecek öğrencilere araştırma amaçlı ikamet izni verilir.

İkamet tezkereleri veya pasaportların kaybolması halinde ilgili makamlara derhal müracaat edilerek 15 gün içinde yenilenmelidir.

Öğrenim kurumlarını veya ikamet adreslerini değiştirenlerin, bu değişiklikleri 48 saat içinde gerek ayrıldıkları ve gerekse nakil oldukları yerlerin mahalli emniyet makamlarına bildirmeleri gerekmektedir.

Öğrenimleri süresince verilen ikamet izinleri, izin belgesinde belirtilen sürenin sona ermesinden itibaren en geç 15 gün içinde ilçe emniyet müdürlüklerine müracaat edilerek uzatılmalıdır.

İKAMET İZİN EVRAKLARI:

-İkamet Tezkeresi İstek Formu(internetten bilgilerinizi doldurunuz ve çıktısını alınız)

-4 adet vesikalık fotoğraf

-Geçerli ve uzun süreli pasaportun aslı (öğrenim sürelerine paralel geçerli)

- Pasaportun fotokopisi(Resimli sayfa, son girişi gösteren sayfa, geçerlilik sürelerini gösteren sayfa.)

-Üniversiteden alınan kayıt/kabul belgesi/ yeni tarihli öğrenci belgesi veya eşdeğer bir belge

- Dış temsilciliklerden alınan öğrenim vizesi/Araştırma bursu kapsamındaki öğrenciler için araştırma vizesi

-Her yıl resmi gazetede yayımlanan ikamet tezkeresi değerli kâğıt bedeli (2014 yılı için 206 TL)

- Daha önceden ikamet tezkeresi alınmış ise tezkeresinin asli ve işlem görmüş tüm sayfalarının fotokopisi.

Sağlık Sigortası

Türkiye’de okuyan **Türkiye Burslusu** uluslararası öğrenciler üniversite-leri bünyesindeki mediko-sosyal merkezlerinden sigorta işlemlerini yaptırıp ücretsiz muayene olabilmektedirler. Gerekli görülürse buradan devlet veya üniversite hastanelerine sevk alırlar.

Fakat **burssuz** uluslararası öğrenciler devlet hastanelerinden ve eczaneler-ten sigortalı olarak yararlanabilmek için Sosyal Güvenlik Kurumu(SGK)’na kayıt olmaları gerekmektedir. Uluslararası öğrenciler ikamet izinlerini al-dıktan sonra Sosyal Güvenlik Kurumu(SGK) merkezlerinden birine kayıt olup aylık cüzî bir ücret karşılığında sağlık hizmetlerinden yararlanabilmek-tedirler.

Türkiye’de Uluslararası Ahıskalı Öğrenciler

Ahıskalı öğrencilerin yukarıda da belirtildiği üzere Türkiye’ye gelişleri esasen Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra başlamıştır. Başlangıçta bu sayılar az olsa da bölgede bulunan Sivil Toplum Kuruluşlarımızın yoğun çalışmaları sonucunda bu sayılar her sene gittikçe artırılmıştır. En son 2011 yılında Ahıska Kontenjanı ile gelen burslu öğrenci sayısı yaklaşık 150’yi bulmuştur. 2011 sonrasında ise Türkiye Burslusu olarak eğitim amaçlı Tür-kiye’ye gelenlerin sayısı bir hayli azalmıştır. Çünkü eskiden Ahıskalılarla beraber azınlıklara tanınan bursluluk kontenjanı kaldırılmış oldu. Kendi im-kânlarıyla gelenlerin sayısı ise bir hayli fazladır. Bugün baktığımızda toplam Ahıskalı öğrenci sayısı 1800 civarındadır. İstanbul bu öğrenci kitlesinin en çok barındığı ildir ki yaklaşık 250 öğrenci burada eğitim görmektedir. İstan-bul’u takiben Ankara, İzmir, Samsun ve diğer illerimiz gelmektedir. 2010 yılında YÖS (Yabancı Öğrenci Sınavı) sınavının kaldırılmasıyla beraber üni-versiteler lise diploması ve ya her üniversitesin kendi düzenlediği sınavlarla öğrenci almaya başladı. Bundan sonra Ardahan, Kars, Van, Malatya ve Gi-resun gibi şehirlerde Ahıskalı öğrenciler üniversite kazandı ve eğitimlerini devam ettirmektedirler.

Ahıskalı Öğrencilerimizin Türkiye’de eğitim görmeleri onur verici bir şeydir çünkü bu öğrenciler Türkiye eğitim görmüş bireyler olarak ülkele-rine döndüklerinde bu kardeşlerimiz Vatan Davamıza sahip çıkacak gençler-dir olacaktır. Ama bu gençlerimize sahip çıkıp Vatana hizmet bilinci altında yetiştirmek de bizlerin borcudur. Çünkü biz bu gençlerimize ne kadar sa-hiplenirsek o kadar başarılı olacaklardır. Gençlerin üniversite eğitimlerinin dışında gerek teşkilatçılık konusunda, gerek Ahıska konusunda gerekse de

diğer konularda eğitim almalarına imkân sağlanırsa bu günün Tıp, Matematik, Mimarlık, Hukuk bölümlerinde okuyan öğrenciler geleceğin doktoru, öğretmeni mimarı ve avukatları olacaklardır. Temelini sağlam attığımız öğrenciler gerçek meslek hayatına atıldıkları zaman Vatanına hizmet edeceklerdir. Şöyle ki:

- 1- 2011 yılında Türkiye Bursları kapsamına alınan Türkiye Burslusu Kontenjanı Ahıskalıların elinden çıkmış oldu. Artık öğrenciler daha çok sayıda başvuru arasında seçilmek zorunda kaldı. Bu nedenle de az sayıda öğrencimiz burslu olarak Türkiye’de eğitim görmektedir. Çünkü Ahıskalılar bulunduğu ülkelerde genel olarak köy ve kasabalarda yaşamaktadır. Gerekliğinde rehberlik hizmeti alabilecek bir başvuru kapısı yoktur. Başarı düzeyi gayet iyi olduğu halde doğru tercih ve ya doğru başvuru yapamadığı için sistemden otomatik eleniyor. Eleme aşamasını geçse bile mülakat aşamasında eleniyor. Çünkü “Gözü Açık” şehir çocuğu, utangaç ve çekingen, köyde yetişmiş büyümüş çocuğun burada da bir adım önüne geçiyor. Böylece eğitime hak kazanmış öğrenci sayıcı oldukça düşük oluyor. Burada bize düşen görev öncelikle yetkili makamlara resmi yazılar yazarak elemelerin genel başvurular arasından değil başvuru yapan Ahıskalılar arasından yapılmasını sağlamak.
- 2- Türkiye’de öğrencilerle ilgili sivil toplum çalışması yapan vakıf, dernek ve ya şahıslar kimliğinden asılı olmayarak, Ahıskalı olması yeterli diyerek eğitim amaçlı gelen her gence sahip çıkmalı ve ya çıkmalıyız. Daha 18-19 yaşında ailesinden kopmuş bir gencimizi öncelikle bir anne baba sıcaklığıyla karşılayıp bir ağabey gibi yardımcı olması lazım. Mezun olup gidene kadar da en ufak sıkıntıda yardımcı olabilecek birilerinin olduğunu kafasında bulundurmasını sağlamamız lazım. Mezun olup gittikten sonra da bu kardeşimizle irtibatı kesmeden çalışmalarımıza katmalı burada verdiği eğitim o da bulunduğu köyde ilçede vermesini sağlamalıyız. Böylece bizim bu gün öğrencilerimize vereceğimiz desteği bir süre sonra öğrencilerimiz de kendilerinden sonra gelecek öğrencilere verecektir.

KAYNAKLAR

Türkiye 'de Misafir Öğrenci Tasavvuru, Bab-i Âlem yayınları, 2013

1. www.egm.gov.tr
2. www.sgk.gov.tr

SEMPOZYUM SONUÇ BİLDİRİSİ

Prof. Dr. Aygün ATTAR, Prof. Dr. Zakir Avşar, Prof. Dr. Abdurrahman HAÇ-KALI, Prof. Dr. Elman NASİROV, Doç. Dr. Ahmed Ali ARSLAN, Dr. Seyfeddin BUNTÜRK'ün katılımıyla gerçekleşen kapanış oturumunda konunun önemine dikkat çekilerek Sempozyum Sonuç Bildirisi Okunudu.

Ahıskalı Türklerin temel insan hak ve özgürlüklerinden tam olarak istifadeleri bakımlarından aşağıdaki hususların ifadesi uygun görülmüştür:

1) 1944 sürgününün 70. Yılına tesadüf eden bu sempozyuma yine benzer etkinliklerle soruna küresel ölçekte dikkat çekecek mahiyette söylenilmesi gerekir. Bu bağlamda medyanın da etkin kullanımı ile kamuoyu oluşturulmalıdır.

2) Ahıskalı Türklerinin sosyal, siyasal, ekonomik durum ve sorunlarının başlıca Gürcistan olmak üzere tüm taraf ülkelerde kamuoyunca anlaşılır durması için çalışmaların etkin belirli bir şekilde devam ettirilmesi gereklidir.

3) Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan üçgeninde oluşturulan dostluk ve barış ikliminin sürekli durmasında Ahıskalı Türkler fevkalade önemli bir rol ve fonksiyon ifa edeceklerdir.

4) Bölge barışının, huzurun ve refahın gelişmesi bakımından Ahıskalı Türklerin vatana dönüşü konusunda uluslararası hukukun da devreye sokulmasıyla ivedilikle netice alması mümkün olacaktır. Bunun için Gürcistan hükümetinin daha yapıcı olması elzemdir. İç hukuk düzenlemelerinin uluslararası hukuka yakınlaştırılması idari işlemlerde tasarrufların Ahıskalı Türklerin sorunlarına yönelik gerçekleştirilmesi esas olmalıdır.

5) Vatana dönüşlerde süre şartı temel insan hak ve özgürlükleriyle bağdaşmamaktadır.

6) Türkiye Ahıskalı Türklerin iskânlı ve iskânsız göçlerinde 3835 sayılı kanunun ve ek maddesiyle getirilen süre düzenlemesini gözden geçirmek suretiyle çifte vatandaşlık konusunda pozitif bir yaklaşım sergilemelidir.

7) Geri dönüş için de Ahıskalı Türklere sosyal siyasal ekonomik ve hukuki eğitimsel destek programları gerçekleştirilmeli ve uygulanmalıdır.

8) Dağınık halde değişik ülke ve toplumlarda yaşamakta olan Ahıskalı Türklerin birbirleriyle irtibatları bakımından sivil toplum örgütlerine destek verilmeli bu ülkelerdeki sorunlarının aşılmasında ve vatandaşlık verilmesiyle gelişen problemlerde sivil toplum örgütlerinin aktif desteğiyle çözüm arayışlarına hız verilmelidir.

9) Dünyanın neresinde yaşarsa yaşasın Ahıskalı Türklerin ülkedeki yüksek eğitim öğretim durumlarını devam ettirebilmek için kontenjanlarının ve burs imkânlarının arttırılması gerekmektedir.

10) Ev sahipliğini üstlenerek sürgününün 70. Yılın sorunların ve çözümlerin pek çok boyutuyla tartışılmasına destek veren Giresun Üniversitesine ve tüm katılımcılara teşekkürlerimizi bildiririz.

